

V i a   A r c h a e o l o g i c a   Ł o d z i e n s i s
Tom XI

BŁAŻEJ MUZOLF , DOMINIK KACPER PŁAZA, PRZEMYSŁAW MUZOLF

przy współudziale:

Rafała Brzejszczaka, Marcina Krystka, Tomasza Ważnego, Anny Zielińskiej

---

**Ratownicze badania archeologiczne
na stanowisku 2 – 4 w Rogaszynie,
pow. Łęczyca, woj. łódzkie
(trasa autostrady A-1)**

Rescue excavations at site 2 – 4 at Rogaszyn, district of Łęczyca, province of Łódź
(Route of A1 motorway)

**Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego
Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi**

► Łódź 2023 ◀

Wydawnictwo Fundacji Badań Archeologicznych
Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego Nr 32

Komitet Redakcyjny Wydawnictwa:

*Peter Bogucki, Wojciech Chudziak, Sylwester Czopek, Ryszard Grygiel,
Piotr Papiernik, Dominik Kacper Płaza, Lasse Sørensen*

Redaktor tomu:

Piotr Papiernik

Redakcja językowa i korekty:

Monika Golańska

Pracę do druku opiniowali:

prof. dr hab. Mariusz Mielczarek, dr hab. Marek Olędzki, prof. UŁ

Tłumaczenie angielskie:

Julia Maryniak

Materiał ilustracyjny:

*Rafał Brzejszczak, Elżbieta Górską, Dominik Kacper Płaza, Marcin Krystek, Błażej Muzolf,
Przemysław Muzolf, Tomasz Ważny, Anna Zielińska*

Projekt okładki: *Emilia Wtorkiewicz-Marosik*

Zdjęcie na okładkę: *Wiesław Stępień*

Skład i łamanie publikacji: *Jarosław Mrozowski*

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

**Publikacja przygotowana w ramach zadania nr 5593/22 dofinansowanego ze środków
Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
w ramach programu „Ochrona zabytków archeologicznych”**

Koordynatorzy zadania: *Piotr Papiernik, Błażej Muzolf*

Druk: Oficyna Wydawnicza READ ME Włodzimierz Bińczyk Sp. J., Drukarnia w Łodzi 92-403 Łódź,
ul. Olechowska 83

Copyright by: Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego

ISBN : 978-83-965196-0-3

Spis treści

I. WSTĘP (BŁAŻEJ MUZOŁF).....	7
II. WARUNKI FIZJOGRAFICZNE STANOWISKA (BŁAŻEJ MUZOŁF).....	13
III. OSADNICTWO PRADZIEJOWE.....	15
III.1. ANALIZA MATERIAŁÓW KRZEMIENNYCH (DOMINIK KACPER PŁAZA).....	15
III.1.1. ANALIZA SUROWCOWA.....	15
III.1.2. ANALIZA PLANIGRAFICZNO-PRZESTRZENNA MATERIAŁU.....	16
III.1.3. SZCZEGÓŁOWA ANALIZA TYPOLOGICZNO-TECHNICZNA MATERIAŁÓW	16
III.1.4. PRÓBA CHARAKTERYSTYKI CHRONOLOGICZNEJ	28
III.1.5. PODSUMOWANIE	29
III.2. OSADNICTWO KULTURY TRZCINIECKIEJ (PRZEMYSŁAW MUZOŁF, BŁAŻEJ MUZOŁF).....	29
III.3. OSADNICTWO Z OKRESU HALSZTACKIEGO (HAD) I STARSZEGO OKRESU PRZED-	
RZYMSKIEGO (BŁAŻEJ MUZOŁF)	32
III.3.1. ANALIZA MATERIAŁÓW ZABYTEKOWYCH	33
III.3.1.1. KLASYFIKACJA NACZYŃ POD WZGLĘDEM TECHNOLOGICZNO-	
-MORFOLOGICZNYM.....	33
III.3.1.2. ANALIZA CERAMIKI NACZYNIOWEJ.....	36
III.3.2. GRUPA ŚRODKOWOPOLSKICH PÓL POPIELNICOWYCH (GŚPP).....	37
III.3.3. KULTURA POMORSKO-KŁOSZOWA.....	46
III.3.4. ROZPLANOWANIE PRZESTRZENNE OSAD GŚPP I KULTURY POMORSKO	
-KŁOSZOWEJ.....	55
III.3.5. CMENTARZYSCO KULTURY POMORSKO-KŁOSZOWEJ.....	57
III.3.5.1. OPIS GROBÓW I ICH INWENTARZY	58
III.3.5.2. OMÓWIENIE ZNALEZISK.....	77
III.3.5.3. OBRZĄDEK POGRZEBOWY.....	89
III.3.5.4. DATOWANIA GROBÓW METODĄ C14	92
III.3.5.5. PODSUMOWANIE	94
III.4. OSADA Z MŁODSzego OKRESU PRZEDRZYMSKIEGO (BŁAŻEJ MUZOŁF)	96
III.4.1. ANALIZA MATERIAŁÓW ZABYTEKOWYCH	96
III.4.2. DATOWANIE OSADNICTWA Z MŁODSzego OKRESU PRZEDRZYMSKIEGO	127
III.4.3. ROZPLANOWANIE PRZESTRZENNE OSADY	127
III.4.4. PODSUMOWANIE	132
IV. OSADNICTWO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE (BŁAŻEJ MUZOŁF)	135
IV.1. ANALIZA CERAMIKI NACZYNIOWEJ	135
IV.1.1. KLASYFIKACJE FORM NACZYNIOWYCH	135
IV.1.2. TECHNOLOGIA NACZYŃ I ICH MORFOGRUPY	140
IV.1.3. ORNAMENTYKA NACZYŃ – SYSTEMY ORNAMENTACYJNE	150
IV.1.4. ZWIĄZKI CHRONOLOGICZNO-REGIONALNE NACZYŃ.....	154
IV.2. Inne przedmioty.....	154
IV.3. ROZPLANOWANIE PRZESTRZENNE OSADNICTWA WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO.....	173

V. MATERIAŁY NOWOŻYTNE (BŁAŻEJ MUZOLF).....	183
V.1. CERAMIKA NACZYNIOWA.....	184
V.2. KAFLE PIECOWE	189
V.3. HISTORIA ROGASZYNA I OKOLIC	199
VI. ZAKOŃCZENIE (BŁAŻEJ MUZOLF).....	209
VII. BIBLIOGRAFIA	211
THE RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE MULTICULTURAL SITE NO 2 – 4 AT ROGASZYN, COMMUNE OF PIĄTEK, DISTRICT OF ŁĘCZYCA, PROVINCE OF ŁÓDŹ, MOTORWAY A-1	221

ANALIZY SPECJALISTYCZNE

WYNIKI ANALIZY ANTROPOLOGICZNEJ CIAŁOPALNYCH SZCZĄTKÓW KOSTNYCH Z CMENTA- RZYSKA LUDNOŚCI KULTURY POMORSKIEJ W ROGASZYNIE STAN. 2-4, GM. PIĄTEK, WOJ. ŁÓDZ- KIE (ANNA ZIELIŃSKA)	235
WYNIKI ANALIZY DENDROCHRONOLOGICZNEJ WZESNOŚREDNIOWIECZNYCH STUDNI Z RO- GASZYNA STAN. 2-4, GM. PIĄTEK, WOJ. ŁÓDZKIE (TOMASZ WAŻNY).....	251
WYNIKI ANALIZ ZABYTEKÓW METALOWYCH POCHODZĄCYCH ZE STANOWISKA 2-4 W ROGA- SZYNIE, GM. PIĄTEK, WOJ. ŁÓDZKIE (MARCIN KRYSZEK)	255
WYNIKI PROSPEKCJI LOTNICZEJ PRZEPROWADZONEJ W REJONIE STANOWISKA 2-4 W ROGA- SZYNIE, GM. PIĄTEK, POW. ŁĘCZYCA, WOJ. ŁÓDZKIE W 2022 ROKU (RAFAŁ BRZEJSZCZAK).....	269
PŁYTA CD. TABELARYCZNE ZESTAWIENIE OBIEKTÓW ARCHEOLOGICZNYCH ZE STANOWISKA 2-4 W ROGASZYNIE, GM. PIĄTEK, WOJ. ŁÓDZKIE (MONIKA FRĄCZAK)	

– I – Wstęp

Prezentowana monografia stanowiska oznaczonego jako Rogaszyn 2–4 jest pokłosiem szeroko zakrojonej akcji badań archeologicznych przeprowadzonych na kilkuset stanowiskach w pasie zaprojektowanych autostrad A-1 i A-2. Prezentowane w niniejszej publikacji stanowisko znalazło się w kolizji z przebiegiem autostrady A-1 w samym centrum Polski, czyli, jak się przyjmuje koło Piątku (ryc. 1).

Stanowisko w Rogaszynie 2–4 zostało odkryte dopiero w 1999 r., w trakcie działań wyprzedzających realizację zaprojektowanej autostrady A-1, pomimo wcześniejszych prac prowadzonych na tym terenie, związanych z realizacją tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski (dalej AZP) na obszarze AZP 59–52, w trakcie których nie zostało zidentyfikowane. Badania powierzchniowe w ramach AZP realizował na tym obszarze w 1985 r. P. Świątkiewicz bez ujawnienia tego stanowiska, jak również wielu innych, co obrazuje poniższy fragment mapy AZP (sprawozdanie i karty KEZA w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Łodzi) (ryc. 2).

W 1999 r., na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w Łodzi, Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego przeprowadziła badania powierzchniowe i sondażowe na trasie projektowanej autostrady A-1 w interesującym nas rejonie. Zlokalizowano wówczas szereg nowych i dużych stanowisk, które nie zostały odkryte w czasie prac prowadzonych w ramach AZP. W trakcie tychże prac, w rejonie Rogaszyna wyznaczono trzy stanowiska. Zostały one w tym też roku zweryfikowane badaniami sondażowymi, celem wyznaczenia ich charakteru chronologiczno-kulturowego i zasięgu kolizji z pasem projektowanej autostrady.

Zrealizowano wówczas 9 wykopów sondażowych o wymiarach $10 \times 1,5$ m. Pięć z nich usytuowano wzdłuż wschodniej krawędzi autostrady, jeden wzdłuż zachodniej, pozostałe wzdłuż jej osi. Określono wtedy ogólną chronologię i przypisanie kulturowe rozpoznawanych stanowisk, która obejmowała materiały kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego oraz okresu wczesnośredniowiecznego, a charakter znalezisk wskazywał, że mamy do czynienia z pozostałościami osad. Ostatecznie, ze względu na bliskość terenową tych stanowisk i ich identyczne przypisanie poziomów chronologiczno-kulturowych połączono je w jedno stanowisko oznaczone jako Rogaszyn stan. 2–4.

Szerokie badania archeologiczne, poprzedzające realizację autostrady, podjęto na stanowisku w 2002 r. i kontynuowano w kolejnych sezonach lat 2003 i 2004. Prace realizowała ekspedycja Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego pod kierunkiem B. Muzolfa z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, przy współpracy: B. Gwoździa, M. Niziołek (Frączak), A. Pawlak, M. Starskiego, R. Zakrzewskiego i P. Muzolfa.

W wyniku przeprowadzonych badań ustalono, że na obszarze inwestycji autostradowej mamy do czynienia z następującymi poziomami chronologiczno-kulturowymi:

- pozostałościami penetracji mezolitycznej;
- śladami penetracji neolitycznej kultury pucharów lejkowatych;
- śladami osadnictwa kultury trzcinieckiej z I-II okresu epoki brązu;
- osadami z doby pól popielnicowych, z okresu HaD;
- osadami kultury pomorsko-kloszowej ze starszego okresu przedrzymskiego;
- osadą kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnorzymskiego;
- osadnictwem wczesnośredniowiecznym z VIII/IX-XI wieku;
- z eksploatacją terenu w okresie nowożytnym.

Ryc. 1. Lokalizacja stanowiska Rogaszyn 2-4, gm. Piątek, pow. łęczycki, woj. łódzkie. A – fragment mapy w skali 1:10 000 oraz na mapie Polski – B.

Fig. 1. Location of the site of Rogaszyn 2-4, commune of Piątek, district of Łęczyca, province of Łódź. A – fragment of a map, scale 1:10 000 and the location of the fragment on the map of Poland – B.

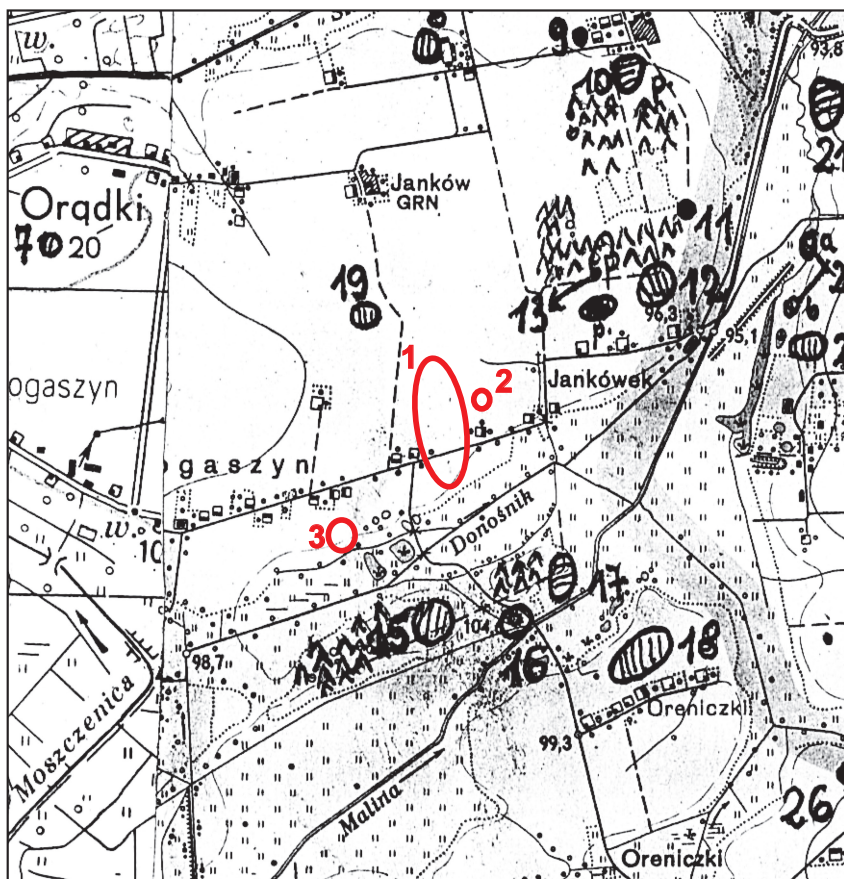
Przy okazji badań prowadzonych w pasie autostrady, w bezpośrednim sąsiedztwie obszaru badań, zlokalizowano i sondażowo rozpoznano cmentarzysko kultury pomorsko-kloszowej oraz teren po lokalizacji dworu nowożytnego z XVI-XVII wieku (ryc. 2). Te nowe odkrycia zostały decyzją ówczesnego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi, delegatura w Skierniewicach, włączone również w obręb stanowiska określanego jako Rogaszyn stan. 2-4. Strefa stanowiska z cmentarzyskiem kultury pomorsko-kloszowej ponownie została objęta badaniami uzupełniającymi w 2014 r., a uzyskane wyniki, w połączeniu z odkryciami dokonanyymi w sezonie 2002 r., zostały ujęte w niniejszej pracy.

Prezentowana publikacja, w swym układzie i zawartości, jest oparta na opracowaniu inwestycyjnym wykonanym w 2010 r., lecz obecnie została poddana w wielu miejscach znacznym modyfikacjom, przedrukowaniom i uzupełnieniom oraz wzbogacona o nowe rozdziały. Zawiera ona także cztery analizy specjalistyczne: *Wyniki analizy antropologicznej ciałopalnych szczątków kostnych z cmentarzyska ludności kultury pomorskiej w Rogaszynie stan. 2-4, gm. Piątek, woj. łódzkie* (Anna Zielińska), *Wyniki analizy dendrochronologicznej wczesnośredniowiecznych studni z Rogaszyna stan. 2-4, gm. Piątek, woj. łódzkie* (Tomasz Ważny), *Wyniki analiz zabytków metalowych pochodzących ze stanowiska 2-4 w Rogaszynie,*

Ryc. 2. Fragment mapy AZP obszaru 59–52 z 1985 r. autorstwa P. Świątkiewicza z lokalizacją odkrytych wówczas stanowisk archeologicznych. Na czerwono zaznaczono stanowisko Rogaszyn 2–4 (nr 1) odkryte w 1999 r. oraz ujawnione w 2002 r. cmentarzysko kultury pomorsko-kłoszowej (nr 2) i przybliżoną lokalizację usytuowania nowożytnego dworu (nr 3). Fragment mapy w skali 1:25 000.

Fig. 2. Fragment of the Polish Archaeological Record of the area 59–52 dated to 1985 made by P. Świątkiewicz, which shows the location of sites unearthed at the time. Marked in red – Rogaszyn site 2–4 (no 1) discovered in 1999, and the cemetery of the Pomeranian Cloche Grave culture (no 2) unearthed in 2002 as well as the approximated location of the early modern manor house (no 3). Fragment of a map, scale 1:25 000.

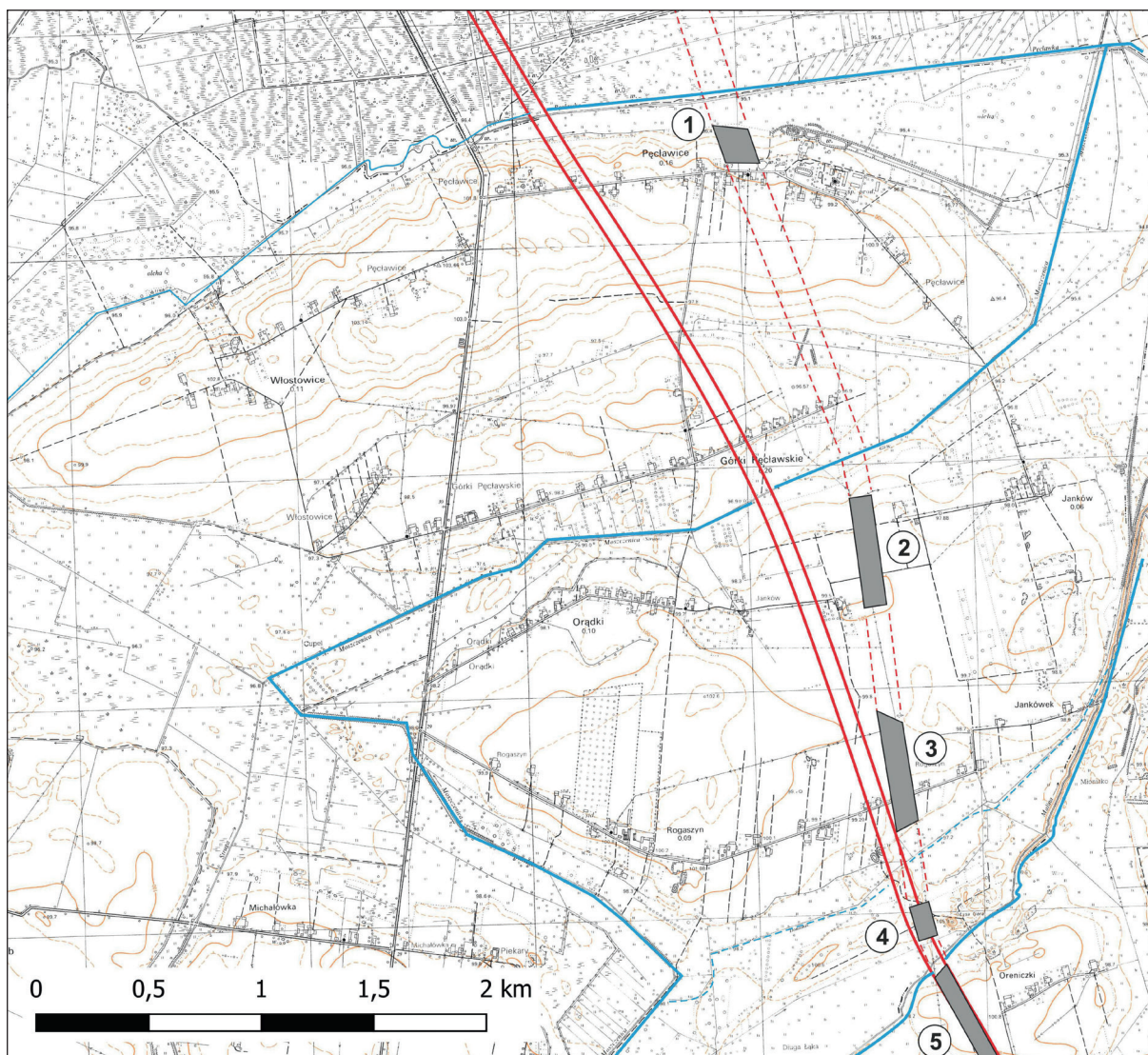

gm. Piątek, woj. łódzkie (Marcin Krystek), *Wyniki prospekcji lotniczej przeprowadzonej w rejonie stanowiska 2–4 w Rogaszynie, gm. Piątek, pow. Łęczyca, woj. łódzkie w 2022 roku* (Rafał Brzejszczak).

Wyniki uzyskane w trakcie badań stanowiska z lat 2002–2004 były wielokrotnie prezentowane na sprawozdawczych sesjach naukowych, a także omówione w raportach z badań autostradowych (B. Muzolf 2004, s. 80–94) jak i w artykule o studniach (B. Muzolf, P. Muzolf 2015, s. 41–54).

Prezentowana monografia powstała w ramach projektu „Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 2–4 w Rogaszynie, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1)”, dzięki dofinansowaniu uzyskanemu z programu Ochrona Zabytków Archeologicznych, ze środków finansowych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury. Zadanie realizowano w latach 2022–2023 pod kierunkiem koordynatorów dr. P. Papiernika i dr. B. Muzolfa z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi i Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego, we współpracy z grupą specjalistów z zakresu archeologii i nauk pomocniczych z innych ośrodków naukowych kraju.

I w tym miejscu musimy zamieścić jeszcze kilka uwag odnoszących się do historii dalszych badań autostradowych na interesującym nas obszarze. Po badaniach zakończonych w 2004 r. doszło do istotnych zmian w projektowanym przebiegu planowanej inwestycji autostradowej. Było to spowodowane faktem, że przebieg zaplanowanej autostrady w omawianym obszarze naruszał tereny chronione pod względem przyrodniczym. Z tego też powodu zapadła decyzja o przesunięciu jej przebiegu w stosunku do pierwotnego projektu inwestycji, co obrazuje poniższa mapa (ryc. 3). W takiej sytuacji stanowiska badane w latach 2002–2004, jak: Rogaszyn stan. 2–4, Janków stan. 40 (L. Czerniak, J. Gąsowski 2006), Pęcławice stan. 5 (E. Dziubek i in. 2011) i Orenice stan. 3 (B. Muzolf, D. K. Płaza 2009), od wysokości stanowiska Kolonia Orenice 1–4 (W. Siciński 2021; W. Stasiak 2021) znalazły się poza pasem nowej trasy autostrady. Do zaistniałej sytuacji powrócimy jeszcze w innym miejscu tego opracowania, gdyż zmiana

Ryc. 3. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Lokalizacja stanowisk archeologicznych, na których zrealizowano badania w pierwotnym przebiegu planowanej autostrady A-1 (linie przerywane). Legenda: 1 – Pęczawice stan. 5; 2 – Janków stan. 40; 3 – Rogaszyn stan. 2–4; 4 – Orenice stan. 3; 5 – stan. Kolonia Orenice 1–4. Liniami ciągłymi zaznaczono zrealizowany przebieg autostrady.

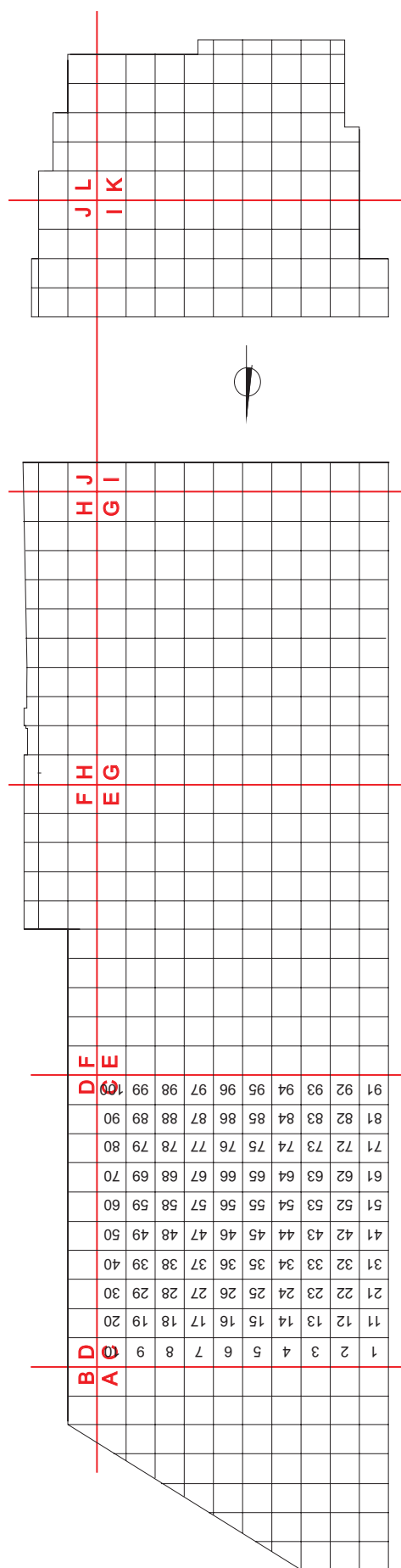
Fig. 3. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Location of the archaeological sites, where the excavations were conducted along the course of the initially planned motorway A-1 (marked with a dashed line). Legend: 1 – Pęczawice site 5; 2 – Janków site 40; 3 – Rogaszyn site 2–4; 4 – Orenice – site 3; 5 – Kolonia Orenice site 1–4. Continuous lines mark the completed course of the motorway.

trasy przebiegu autostrady zaowocowała szeregiem nowych badań, do których w miarę możliwości będziemy się odnosić.

Powróćmy do samego stanowiska Rogaszyn 2–4, będącego tematem głównym naszego zainteresowania. Obszar stanowiska wchodzący w kolizję z przebiegiem wówczas projektowanej autostrady obejmował pas o zróżnicowanej szerokości, od 110 do 125 m i ogólnej długości odcinka sięgającego około 450 m. Na wyznaczonym do badań obszarze przyjęto do realizacji wytyczenie siatki arowej w ramach sekcji o powierzchni 1 hektara (100 na 100 m), którym, poczynając od strefy północnej stanowiska, nadano oznaczenia literowe: A, B, C, D do K. W ramach hektarów wprowadzono numerację arów od 1 do 100 z podziałem poszczególnych arów na ćwiartki A–D (ryc. 4).

Odhumusowania powierzchni stanowiska dokonywano sprzętem mechanicznym w naprzemiennych pasach arowych o szerokości 10 m. Tak przygotowany teren, po wytyczeniu siatki arowej poddano eks-

Ryc. 4. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Plan wykopu badawczego z rozmieszczeniem siatki arów w ramach hektarów. Fig. 4. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. An outline of the archaeological trench with the placement of the are net within hectares.

ploracji ręcznej. Odkrywane obiekty dokumentowano w ramach ćwiartek poszczególnych arów, w skali 1:20, nanosząc je ostatecznie na plan zbiorczy stanowiska, w skali 1:100. W zależności od potrzeb i rangi obiektów, wykonywano oprócz dokumentacji rysunkowej dodatkowo także dokumentację fotograficzną. Ogółem na stanowisku przebadano około 520 arów, odkrywając ponad 1200 obiektów o zróżnicowanej chronologii i funkcji (plan zbiorczy, ryc. 126 pod opaską) oraz pozyskano prawie 29000 zabytków głównie w postaci fragmentów naczyń glinianych i innych przedmiotów z gliny, wyrobów krzemienianych, kamiennych i metalowych.

Warunki fizjograficzne stanowiska

Geograficznie obszar, na którym lokalizujemy stanowisko Rogaszyn 2–4 przynależy do makroregionu Niziny Środkowomazowieckiej (ryc. 5; J. Kondracki 1978, s. 316), określanej także Niziną Mazowiecką (A. Dylikowa 1973, s. 434). Stanowisko w Rogaszynie położone jest właściwie na granicy dwóch mezoregionów owego makroregionu, według J. Kondrackiego: Równiny Kutnowskiej (na mapie oznaczenie – 318–71) i Równiny Łowicko-Błońskiej (318–72), w niniejszym opracowaniu będziemy je sytuować w ramach tego ostatniego mezoregionu.

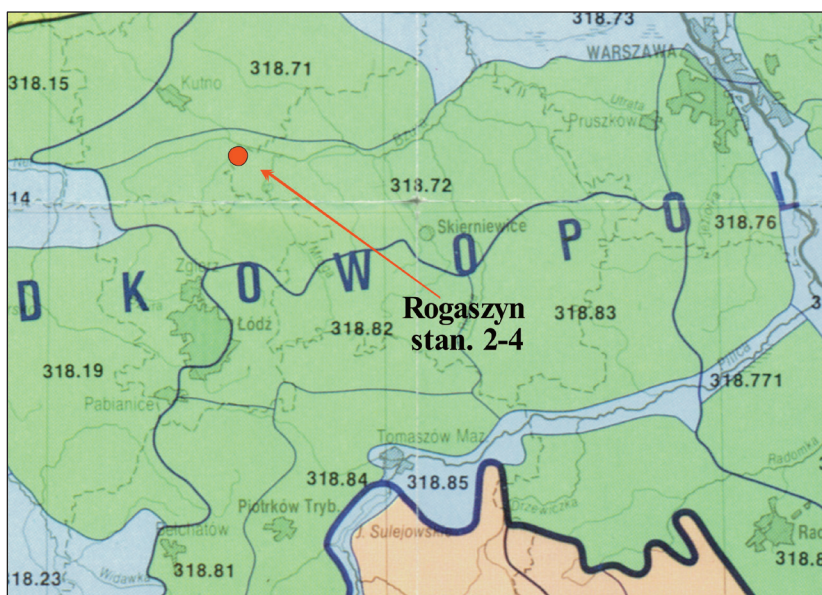
Równina Łowicko-Błońska, o powierzchni ponad 3000 km², rozciąga się na południe od doliny Wisły i Bzury (J. Kondracki 1978, s. 316). Rzeźba tego obszaru jest mało urozmaicona, formy glacialne zostały tutaj silnie zatarte przez procesy denudacyjne i fluwialne, co doprowadziło do tego, że obraz tej krainy to jedynie płaskie równiny denudacyjne o przewyższeniach w rejonie Orenic i Rogaszyna, sięgających od 92 do 100 m n.p.m. Sieć rzeczna Równiny Łowicko-Błońskiej jest silnie rozbudowana dopływami Bzury (na naszym obszarze jest to Moszczenica i Malina), ponadto każda z nich posiada rozbudowane mniejsze dorzecza (J. Kondracki 1978, s. 316–318).

Jest to obecnie kraina prawie bezleśna o dosyć zróżnicowanych glebach, stwarzających korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa. Występują tutaj gleby brunatne i pyłowe, powstałe na piaskach naglinowych lub ciężkich glinach morenowych oraz czarne ziemie na gruntach pyłowych (J. Kondracki 1978, s. 190).

Samo stanowisko zlokalizowane jest w środkowej części wsi Rogaszyn, na polach rozciągających się na północ i południe od drogi przecinającej wieś. W partii południowej zbliża się do pierwotnej doliny rzeki Moszczenicy, gdzie obecnie płynie Malina, natomiast od północy ogranicza je podmokłe obniżenie terenowe, będące zapewne śladem po bezimiennym cieku, który byłby pierwotnie dopływem Moszczenicy, obecnie rzeki Maliny (ryc. 1). Relikty osadnictwa pradziejowego, jak również historycznego były lokalizowane na zróżnicowanym podłożu glebowym. W partii północnej jest to w przeważającej mierze podłoże piaszczyste, zalegające na glinach zwałowych, im bardziej na południe, podglebie stanowią gliny z dużą domieszką mniejszych i większych otoczków. Zdecydowana większość obiektów archeologicznych lokuje się w partiach piaszczystych, natomiast na obszarach z gliną ich zagęszczenie gwałtownie maleje.

Ryc. 5. Lokalizacja stanowiska Rogaszyn 2–4 w ramach regionów fizycznogeograficznych (podkład za: J. Kondracki 1994, mapa 1).

Fig. 5. Location of Rogaszyn site 2–4 in the context of the physio-geographical regions (after: J. Kondracki 1994, map 1).

– III –

Osadnictwo pradziejowe

III.1. ANALIZA MATERIAŁÓW KRZEMIENNYCH

W czasie badań ratowniczych na omawianym stanowisku oprócz licznych fragmentów ceramiki odkryto także 157 zabytków wykonanych z krzemienia. Większość z nich, tzn. 115 sztuk pozyskano z tzw. warstwy kulturowej, znajdującej się pomiędzy obiektami. Pozostałe 42 przedmioty krzemienne zarejestrowano w trzynastu obiektach.

W trakcie opracowania przeanalizowano zbiór pod względem surowcowym oraz przeprowadzono ogólną analizę planigraficzno-przestrzenną zalegania zabytków w tzw. warstwie. Pozyskane okazy zostały opisane pod względem typologiczno-technicznym w ramach poszczególnych hektarów oraz odcinków eksploracyjnych. Na koniec została podjęta próba charakterystyki chronologicznej materiałów wraz ze wskazaniem najbliższych analogii dla odkrytych materiałów wraz z podsumowaniem.

III.1.1. ANALIZA SUROWCOWA

Na omawianym stanowisku zidentyfikowano trzy rodzaje surowców krzemiennych. Najwięcej odkryto zabytków z lokalnego krzemienia narzutowego – 129 sztuk. Dodatkowo zidentyfikowano dwanaście okazów z krzemienia czekoladowego, jedenaście zabytków przepalonych oraz pięć z surowca dobrej jakości, z delikatną korą, zbliżonego do krzemienia kredowego (tabela 1).

Tabela 1. Zbiorcze zestawienia materiałów krzemiennych na tle surowcowym.

Grupy zabytków	Surowiec krzemienny				Sztuk	Razem w grupie
	czekoladowy	narzutowy	kredowy	przepalony		
Rdzenie w tym:						5
Wiórowe				1	1	
Odlupkowe		1		2	3	
Wiórowe o zmienionej orientacji			1		1	
Wióry						12
Wióry	6	3	1	2	12	
Odlupki						39
Odlupki	1	37		1	39	
Techniczne w tym:						1
Zatępiec	1				1	
Narzędzia w tym:						23
Drapacz		1			1	
Wióry retuszowane	2		1		3	
Odlupki retuszowane	2	5	1	1	9	
Okruchy retuszowane		3			3	
Ostrze tylcowe			1		1	

Grupy zabytków	Surowiec krzemienisty				Sztuk	Razem w grupie
	czekoladowy	narzutowy	kredowy	przepalony		
Wiertnik		1			1	
Groć		1		1	2	
Zbrojnik		3			3	
Łuszczenie i odłupki łuszczeniowe w tym:						51
Łuszczenie		26		1	27	
Odłupki łuszczeniowe		23		1	24	
Odpadki i łuski w tym						26
Odpadki		21		1	22	
Łuski		4			4	
Ogółem	12	129	5	11	157	157

III.1.2. ANALIZA PLANIGRAFICZNO-PRZESTRZENNA MATERIAŁU

Ogólna analiza rozprzestrzenienia zabytków krzemienistych ze stanowiska w Rogaszynie 2–4 pokazuje, że najliczniej zabytki krzemienne w warstwie wystąpiły w hektarze C – 89 sztuk, w tym sześć z krzemienia czekoladowego oraz wszystkie z krzemienia kredowego, w tym także w wyeksplorowanych obiektach. Pozostałe części stanowiska dostarczyły zaledwie po kilka zabytków, co wskazuje na sporadyczne użytkowanie krzemienia przez społeczności zamieszkujące te rejony stanowiska. W hektarze C generalnie można wydzielić dwa obszary liczniejszego występowania zabytków – w części wschodniej wraz z pierwszym pasem hektara D i pierwszym arem hektara F oraz w części zachodniej. Najwięcej, po pięć krzemieni pozyskano z odcinków 62, 65, 81 hektara C (ryc. 6).

III.1.3. SZCZEGÓŁOWA ANALIZA TYPOLOGICZNO-TECHNICZNA MATERIAŁÓW

Na omawianym stanowisku najliczniej wystąpiły zabytki związane z eksploatacją łuszczeniową – 51 przedmiotów oraz odłupki w liczbie 39 sztuk. Zarejestrowano także 23 narzędzia oraz 26 odpadków i łusek. W znacznie mniejszej liczbie odnotowano rdzenie i wióry, odpowiednio 5 i 12 sztuk oraz jedną formę techniczną.

Najliczniej zabytki wystąpiły w hektarze C, w sumie razem z obiektami 89 przedmioty krzemienne. Poza tym w hektarze D zidentyfikowano 8 zabytków, a w E – 14 sztuk. W hektarach F oraz G zarejestrowano odpowiednio 4 i 5 krzemieni. W hektarach H oraz J w warstwie odkryto po jednym zabytku, a w hektarach K i L w warstwie znaleziono odpowiednio 9 i 1 przedmiot krzemienisty. Jak już wspomniano, w obiektach odkryto 42 zabytki, z czego w obiekcie 967 z hektara H odnotowano 16 zabytków, a w ośmiu obiektach z hektara C w sumie 14 przedmiotów krzemienistych. W pozostałych hektarach tzn. D, G i K, w obiektach zarejestrowano pojedyncze krzemienie.

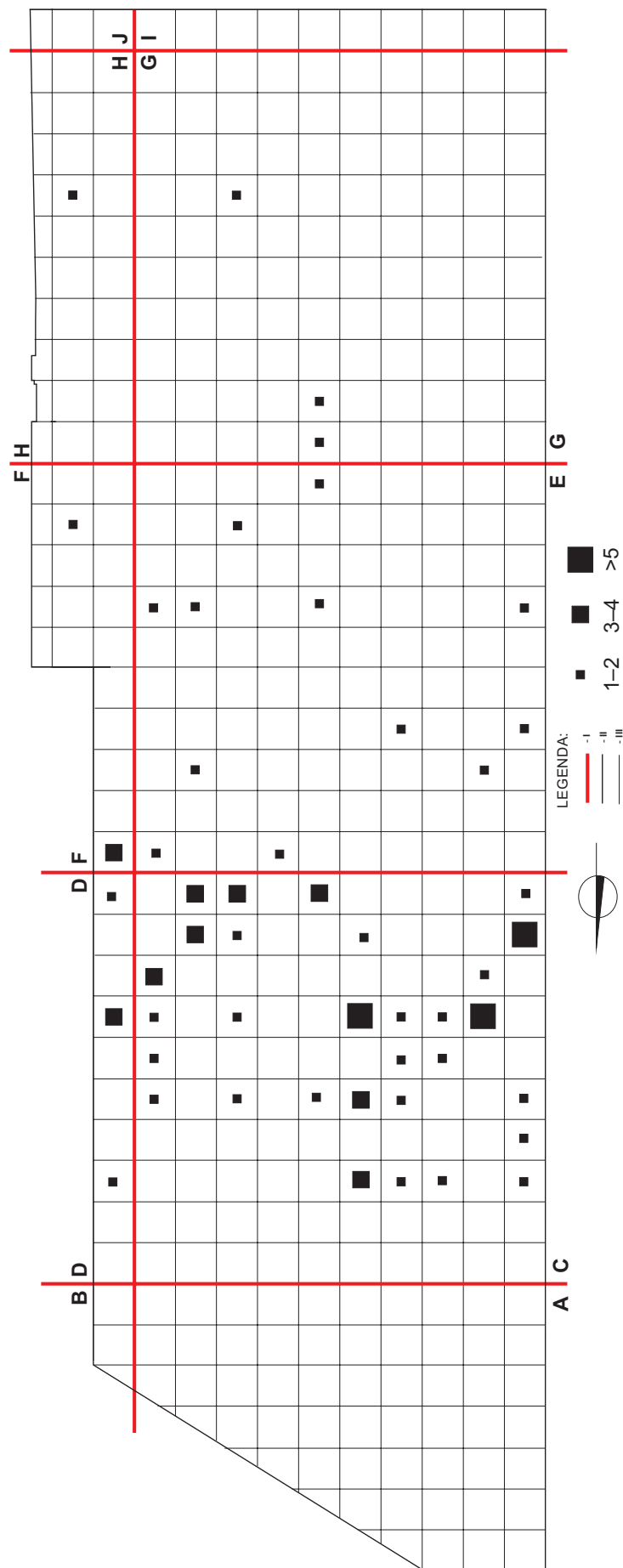
Hektar C

Rdzenie – 2 sztuki

Dwa szczątkowe, mocno przepalone, zniszczone rdzenie o trudnej do identyfikacji morfologii zostały odkryte w odcinku C45. Z jednego, o wymiarach $2,4 \times 2,1 \times 1,2$ cm, być może pozyskiwano wiórki. Drugi, o zbliżonych parametrach tzn. $2,5 \times 1,5 \times 1,4$ cm, jest rdzeniem odłupkowym.

Wióry – 8 sztuk

Dwa fragmenty odnotowane w odcinkach C90 i C99 (ryc. 10: 3) to środkowe części wiórów z krzemienia czekoladowego. Kolejny zabytek odkryty w odcinku C98 to wierzchołkowy fragment wiórka o parametrach mezolitycznych, maksymalna jego szerokość wynosi 0,9 cm, maksymalna grubość – 0,3 cm (ryc. 11: 7). Dodatkowo na wierzchołku wióra widoczny jest negatyw po odłupku odbitym od

Ryc. 6. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Rozkład przestrzenny materiałów krzemien-
nych.

boku rdzenia, prostopadle do odłupni, który jest świadectwem zabiegu poprawiającego parametry odłupni. Kolejny zabytek z tej kategorii to część wierzchołkowa szerokiego, masywnego wióra, z jednym bokiem naturalnym i wierzchołkiem korowym z odcinka C91. Zabytek jest wykonany z dobrego surowca kredowego, analogicznego do surowca, z jakiego wykonane są okazy z odcinków C50 i C96. W odcinku C85 zarejestrowano przepalony fragment środkowy wiórka o delikatnych rozmiarach i trapezowatym przekroju. Forma może mieć związek ze środkową epoką kamienia. W odcinku C59 odkryto wiór zaczątkowy z piętą jednonegatywową, o trójkątnym przekroju, zbliżony do naturalnego podtępa. Ostatnim zabytkiem jest fragment przepalonego wiórka o parametrach mikrolitycznych z odcinka C45.

Odłupki – 22 sztuki

W grupie odłupków 20 przedmiotów wykonanych zostało z surowców lokalnych, w tym jedna sztuka z charakterystycznego krzemienia pomorskiego, a jeden egzemplarz jest przepalony. Poza tym jeden okaz z odcinka 63 wykonany został z krzemienia czekoladowego. Kategoria dość mocno zróżnicowana pod względem wielkości i morfologii przedmiotów. Charakter większości piątek oraz powierzchni pozytywowych pozwala sugerować stosowanie uderzenia bezpośredniego twardym tłuczkiem bez podkładki. Ma to prawdopodobnie przełożenie na chronologię materiału. Można go wiązać ogólnie z zespołami z epoki brązu, odkrytymi na omawianym stanowisku. Nie można wykluczyć jednak innej chronologii części zabytków, które mogą być związane ze środkową lub młodszą epoką kamienia.

Narzędzia – 10 sztuk

Wśród narzędzi najwięcej zidentyfikowano odłupków retuszowanych – 6 okazów, przy czym jeden zabytek, który został wykonany z krzemienia czekoladowego, odkryto w odcinku C48 (ryc. 7: 3). Trzy odłupki wykonane z surowców narzutowych pozyskano z odcinków C65 i C72. Do tej kategorii zostały zaliczone także zabytki z nieokreślonego krzemienia kredowego, odnotowane w odcinkach C50 i C96. Pierwszy to odłupek retuszowany na fragmencie jednego boku retuszem ciągłym i ze śladami retuszu użytkowego na stronie pozytywowej oraz z drugim boki korowym. Negatywy po wcześniejszych wiórach i odłupkach zgodne z osią półsurowca. Piętka szeroka, rozlana (ryc. 7: 1). Druga forma to narzędzie retuszowane, masywne z półstromym retuszem, czteronegatywową piętą i punktowym miejscem przyłożenia siły. Silne fale znajdujące się przy wierzchołku odłupka, brak skazy, duży, bardzo płaski, słabo wyczuwalny sęczek świadczą o specyficznej, „miękkiej” technice eksploatacji używanej do produkcji, w czasie której pozyskano taki półsurowiec (ryc. 8: 1).

Kolejne dwa zabytki tzn. fragment wiertnika lub przekłuwacza wykonanego z odłupka o rozmiarach $2,4 \times 1,2 \times 0,5 - 0,3$ cm (ryc. 11: 4) oraz trójkątny grocik asymetryczny o rozmiarach $2,3 \times 1,6$ (podstawa) $\times 0,4$ cm odkryty w odcinku 62, wykonane zostały z surowca narzutowego choć grocik jest lekko przegrzany. Co ważne, grocik wykonany został z formy związanej z eksploatacją łuszczeniową (ryc. 8: 6).

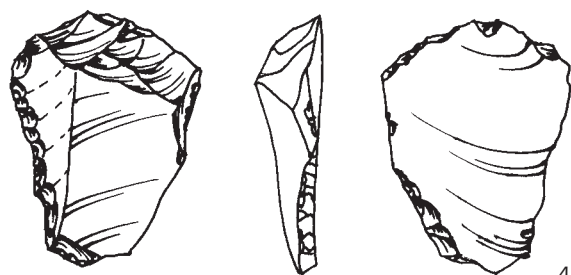
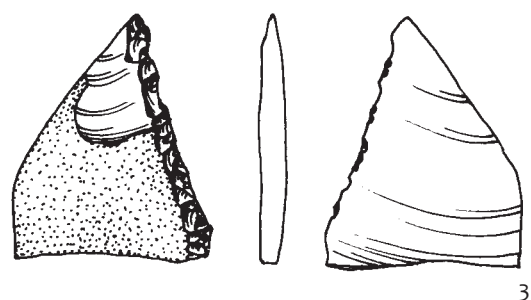
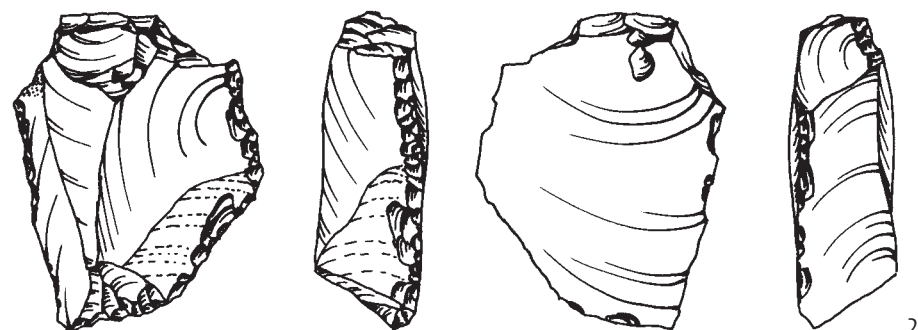
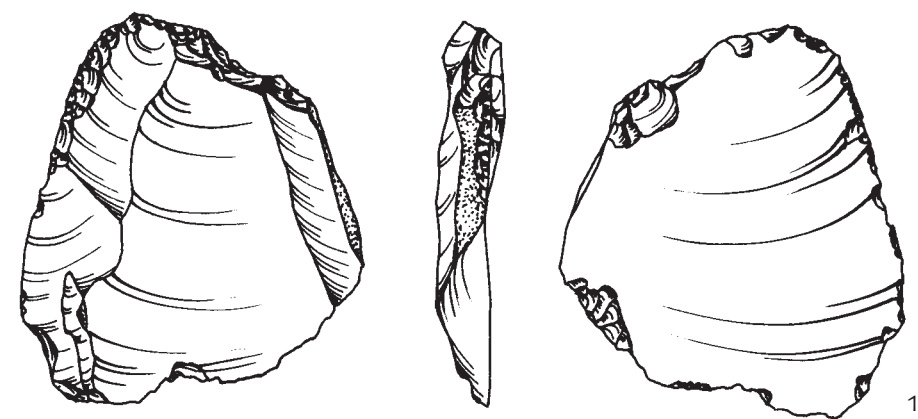
W odcinku C88 odkryto przypiętkowy fragment wióra z krzemienia czekoladowego z piętą przygotowaną, wielonegatywową, z sęczkiem bez skazy, z retuszem ciągłym na jednym z boków. Na drugiej stronie widoczne zniszczenia krawędzi, nazywane niekiedy retuszem użytkowym (ryc. 8: 3). Z odcinka C54 pozyskano zgrzebło z krzemienia czekoladowego, z masywnego odłupka ($4,1 \times 3,2 \times 1,3$ cm) (ryc. 7: 2). W odcinku C85 zarejestrowano fragment retuszowanego wiórka, z krzemienia czekoladowego, być może półtłczaka (ryc. 11: 5).

Łuszczenie i odłupki łuszczeniowe – 20 sztuk

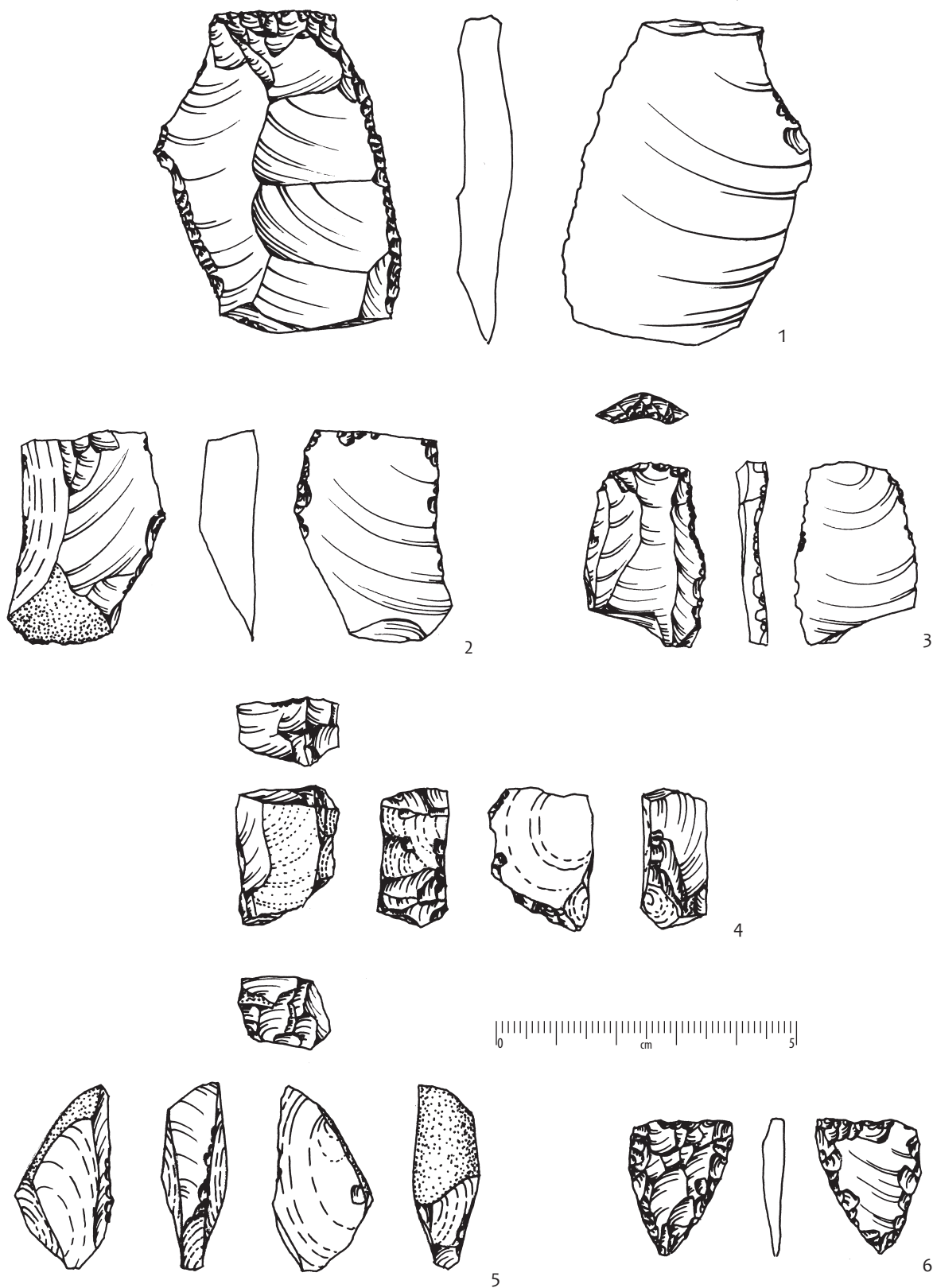
Zidentyfikowano po dziesięć łuszczeni i odłupków łuszczeniowych, wszystkie wykonane z surowca narzutowego. Łuszczenie pozyskano z odcinków 25, 46, 54, 64 i po dwa okazy z odcinków 60, 80 i 96. Odłupki łuszczeniowe odkryto w odcinkach 25, 81, 88, 89, 98 i 99 – dwie sztuki. Ciekawe zabytki pozyskano z odcinka 25, gdzie odkryto łuszczeń mikrolityczny maksymalnie wyeksploatowany oraz odłupek łuszczeniowy o parametrach wiórowych.

Dwa zabytki, mocno wyeksploatowane łuszczeniowo, zidentyfikowano także w odcinku C96, w tym jeden można określić jako łuszczeń jednopiętkowy o wymiarach $3,3 \times 3 \times 1,9$ cm, a drugi można nazwać

Ryc. 7. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek.
Krzemienie: 1-2, 4 - odłupki retuszowa-
ne; 3 - fragment wióra retuszowanego; 1,
4 - krzemień kredowy; 2-3 - krzemień
czekoladowy. Lokalizacja: 1, 2 - ha C, ar 50;
3 - ha C, ar 48; 4 - ha H, ar 62.
Fig. 7. Rogaszyn site 2-4, commune of
Piątek. Flints 1-2, 4 - retouched flakes;
3 - fragment of a retouched blade; 1,
4 - cretaceous flint; 2-3 - chocolate flint.
Location: 1, 2 - ha C, are 50; 3 - ha C, are
48; 4 - ha H, are 62.

Ryc. 8. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Krzemienie: 1-3 – odlupki retuszowane; 4-5 – rdzenie szczątkowe; 6 – fragment grocika; 1-2 – krzemień kredowy; 3 – krzemień czekoladowy; 4-5 – krzemień narzutowy; 6 – spatinowany krzemień narzutowy. Lokalizacja: 1 – ha C, ar 96; 2 – ha C, ar 91; 3 – ha C, ar 98; 4 – ha C, ar 67, obiekt 45; 5 – ha C, ar 85; 6 – ha C, ar 62.

Fig. 8. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek, Flints: 1-3 – retouched flakes; 4-5 – exploited cores 6 – fragment of an arrowhead; 1-2 – cretaceous flint; 3 – chocolate flint; 4-5 – erratic flint; 6 – patinated erratic flint. Location: 1 – ha C, are 96; 2 – ha C, are 91; 3 – ha C, are 98; 4 – ha C, are 67, feature 45; 5 – ha C, are 85; 6 – ha C, are 62.

łuszczeniem niesymetrycznym gdyż krawędzie, w które przykładano siłę ustawione są do siebie prostopadłe (ryc. 11: 6). Jego wymiary wynoszą $2,6 \times 1,2 \times 1,2$ cm. Inne zabytki z tej kategorii są mocno zróżnicowane pod względem morfologicznym i wielkościowym. Nie zaobserwowano na łuszczeniach śladów retuszu intencjonalnego jak i tzw. retuszu użytkowego.

Odpadki i łuski – 9 sztuk

Do kategorii zaliczono sześć bryłek surowca nieeksploatowanego, wszystkie odkryte w odcinkach 81 i 89.

Hektar C – obiekty

Nieliczne zabytki krzemienne zarejestrowano także w siedmiu obiektach w odcinkach 40, 43, 60 oraz dwa w odcinku 70.

Ob. 45, odc. 67

W obiekcie odkryto okruch retuszowany z kilku stron stromym łusaniem z lokalnego surowca narzutowego.

Ob. 50, odc. 70

Z obiektu pozyskano dwa odłupki łuszczeniowe zwykle wykonane z surowca narzutowego.

Ob. 112, odc. 41

W obiekcie zarejestrowano jedną bardzo drobną formę, poniżej 1 cm długości, zaliczoną do kategorii odpadki i łuski.

Ob. 136, odc. 43

W obiekcie odnotowano naturalny okruch z kilkoma odbiciami i stromym retuszem najszerzego, wachlarzowego boku. Egzemplarz można zaklasyfikować do narzędzi okruchowych z wysokim łusaniem w typie drapaczy lub skrobaczy (ryc. 8: 4).

Ob. 194, odc. 70

Z obiektu pozyskano naturalną, nieeksploatowaną bryłkę surowca krzemienno-

Ob. 745, odc. 36

W obiekcie odkryto dwa zabytki wykonane z surowca narzutowego. Jeden to łuszczeń o wymiarach $2 \times 1,8 \times 1,8$ cm, a drugi to korowy odłupek łuszczeniowy.

Ob. 864, odc. 60

W obiekcie zarejestrowano 4 zabytki krzemienne, z czego dwa to fragmenty łuszczeni, a dwa kolejne są narzędziami. Jedno z nich to bardzo drobny, złuszczony fragment korowego narzędzia z retuszem dwóch powierzchni z krzemienia czekoladowego. Drugi zabytek to masywne narzędzie wykonane z surowca kredowego o delikatnej, cienkiej korze wapiennej o długości prawie 10 cm, maksymalnej szerokości nieco ponad 5 cm i grubości 1 cm. Zabytek z retuszem kształtująco-zastrzającym na krawędziach. W zniesionej łusaniem części przypiętkowej, na stronie negatywowej widoczne drapisko. Na stronie pozytywowej w części wierzchołkowej oraz przypiętkowej widoczny retusz powierzchniowy ścieniający w typie łuszczeniowym. Dodatkowo, na obu bokach widoczny retusz ciągły (ryc. 9: 1). Tego typu zabytki rejestrowane są m.in. w kulturach trzcinieckiej i łużyckiej i określane jako noże lub ostrza tylkowe (J. Libera 2006, s. 212). Być może taką chronologię mają zabytki krzemienne z opisywanej jamy.

Hektar D

W omawianej części stanowiska odkryto 6 zabytków krzemiennych, w tym jeden odłupkę z obiektu 195, z odcinka 21. Pięć wykonanych zostało z surowca narzutowego, a jeden jest formą przepaloną, co nie pozwala na identyfikację surowca.

Odłupki – 4 sztuki

Zarejestrowano cztery odłupki zwykłe, z czego przedmiot z jamy 195 to naturalny okruch z krzemienia pomorskiego.

Łuszczenie – 1 sztuka

Łuszczeń z odcinka D61 to forma regularna, dość mocno wyeksploatowana.

Hektar E

W omawianej części stanowiska odkryto 14 zabytków krzemiennych z tzw. warstwy, wszystkie wykonane z lokalnego surowca narzutowego.

Rdzenie – 1 sztuka

W odcinku 61 odnotowano bryłkę surowca z kilkoma chaotycznymi odbiciami. Formalnie zabytek należy zaliczyć do rdzeni, jednak nie można wykluczyć porzucenia zabytku przed rozpoczęciem eksploatacji po etapie testowania surowca.

Odłupki – 4 sztuki

W odcinkach E10, 31, 70, 96 zarejestrowano po jednym odłupku zwykłym wykonanym z surowca narzutowego.

Narzędzia – 2 sztuki

W odcinku E29 odkryto odłupkę korowy z retuszowanymi bokami na stronach dystalnej i proksymalnej, retuszem zaostrażającym, kształtującym krawędzie. Jeden koniec uformowany w ostrze. Zabytek całkowicie zeolizowany, być może należy go umieścić w kategorii geoartefaktów.

Drugie narzędzie, zidentyfikowane w odcinku E77, to wiór retuszowany z łuskaniem kształtującym jedną krawędź w części przypiętkowej, z korową powierzchnią na jednym boku i wierzchołku. Półsurowiec pochodził z dość wczesnego etapu eksploatacji. Piętka lekko wklęsła, ustawiona pod kątem, na sęczku widoczna skaza. Wymiary: $5,3 \times 2,5 \times 0,6$ cm. Wykonany z surowca kredowego (ryc. 8: 1).

Łuszczenie i odłupki łuszczeniowe – 4 sztuki

Zarejestrowano trzy łuszczenie, w tym jeden wielonegatywowo z surowca narzutowego w odcinku E69, jeden przepalony z dość masywnego półsurowca w odcinku E66 i jeden z kilkoma negatywami w odcinku E22. Pojedynczy odłupkę łuszczeniowy zwykły odkryto w odcinku E34.

Odpadki i łuski – 3 sztuki

Do tej kategorii zaliczono trzy naturalne fragmenty bryłek krzemiennych.

Hektar F

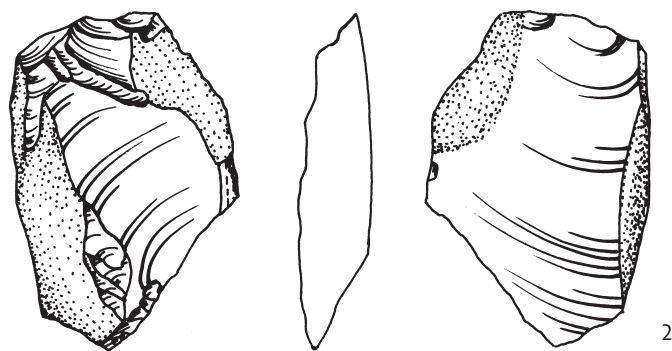
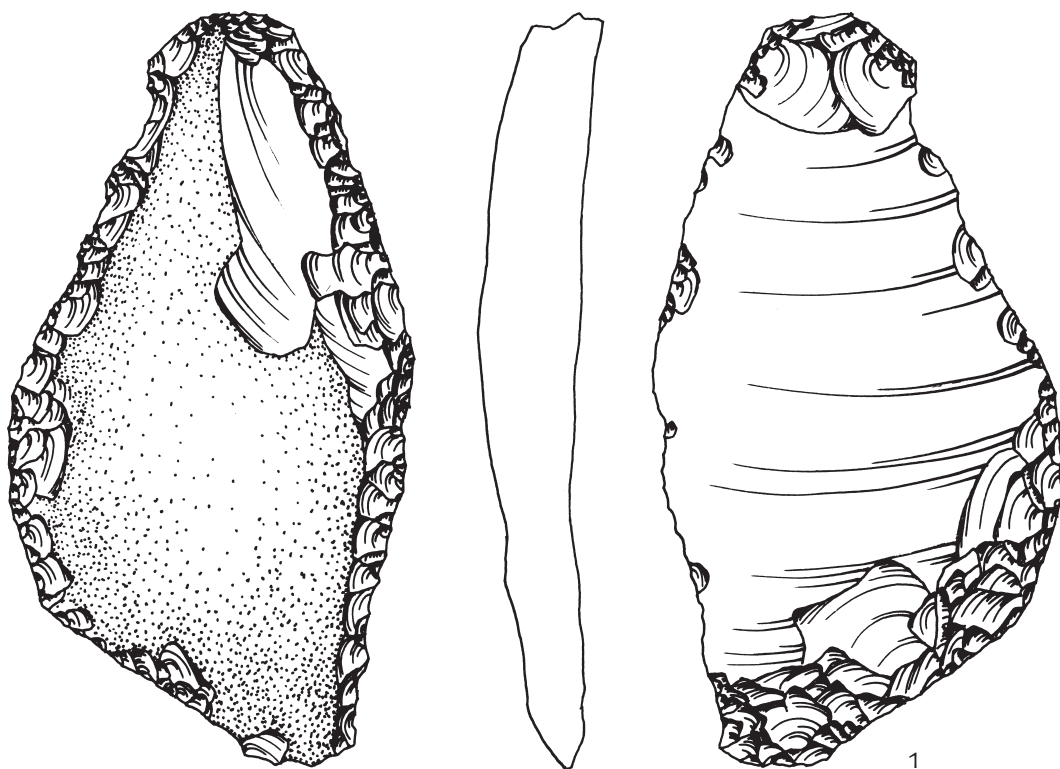
W hektarze F odkryto tylko trzy zabytki w odcinku 1. Dwa wykonane są z surowca narzutowego, a jeden jest przepalony i nie da się określić z jakiego rodzaju krzemienia został wykonany.

Rdzenie – 1 sztuka

Odkryto mikrolityczny rdzeń odłupkowy o wymiarach $3,8 \times 2,1 \times 1,5$ cm z pojedynczymi negatywami po odłupkach.

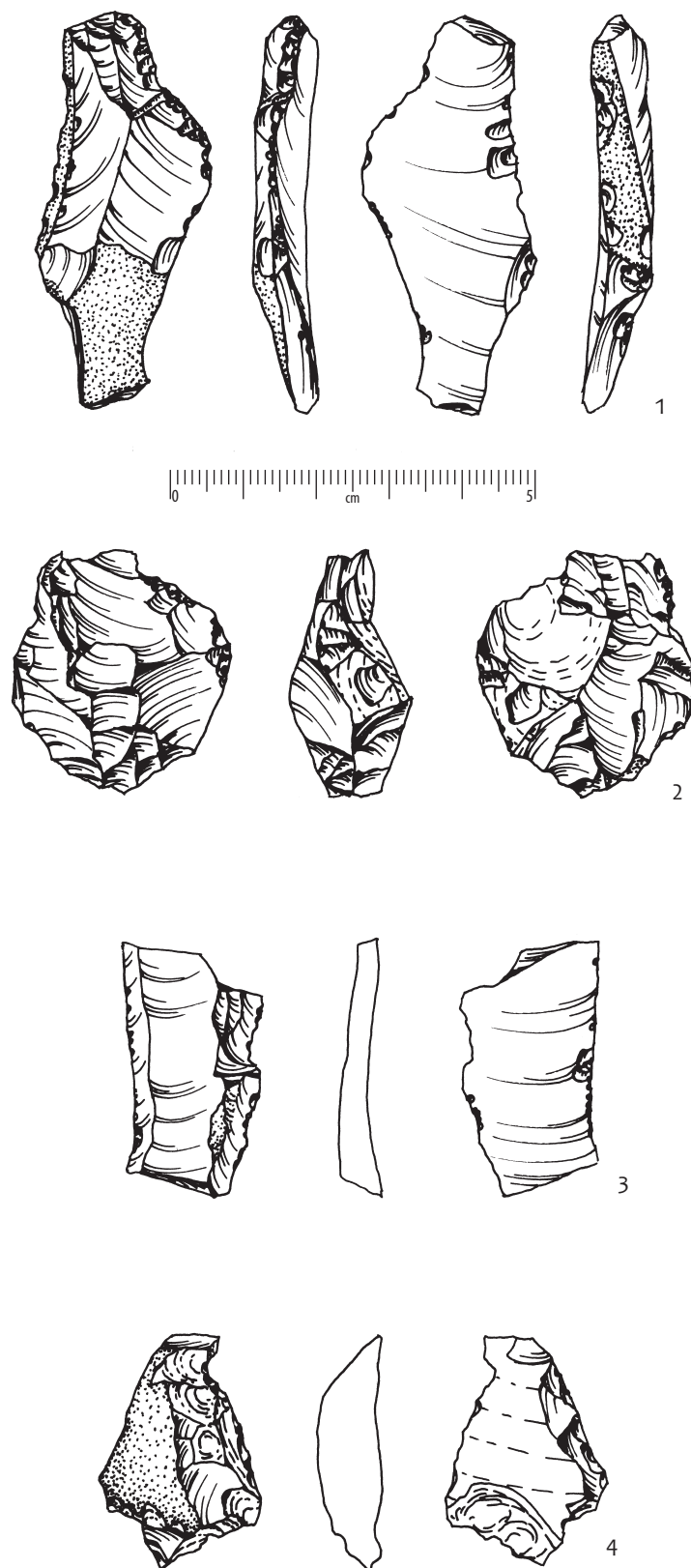
Odłupki – 2 sztuki

Zidentyfikowano dwa odłupki zwykłe z krzemienia narzutowego.

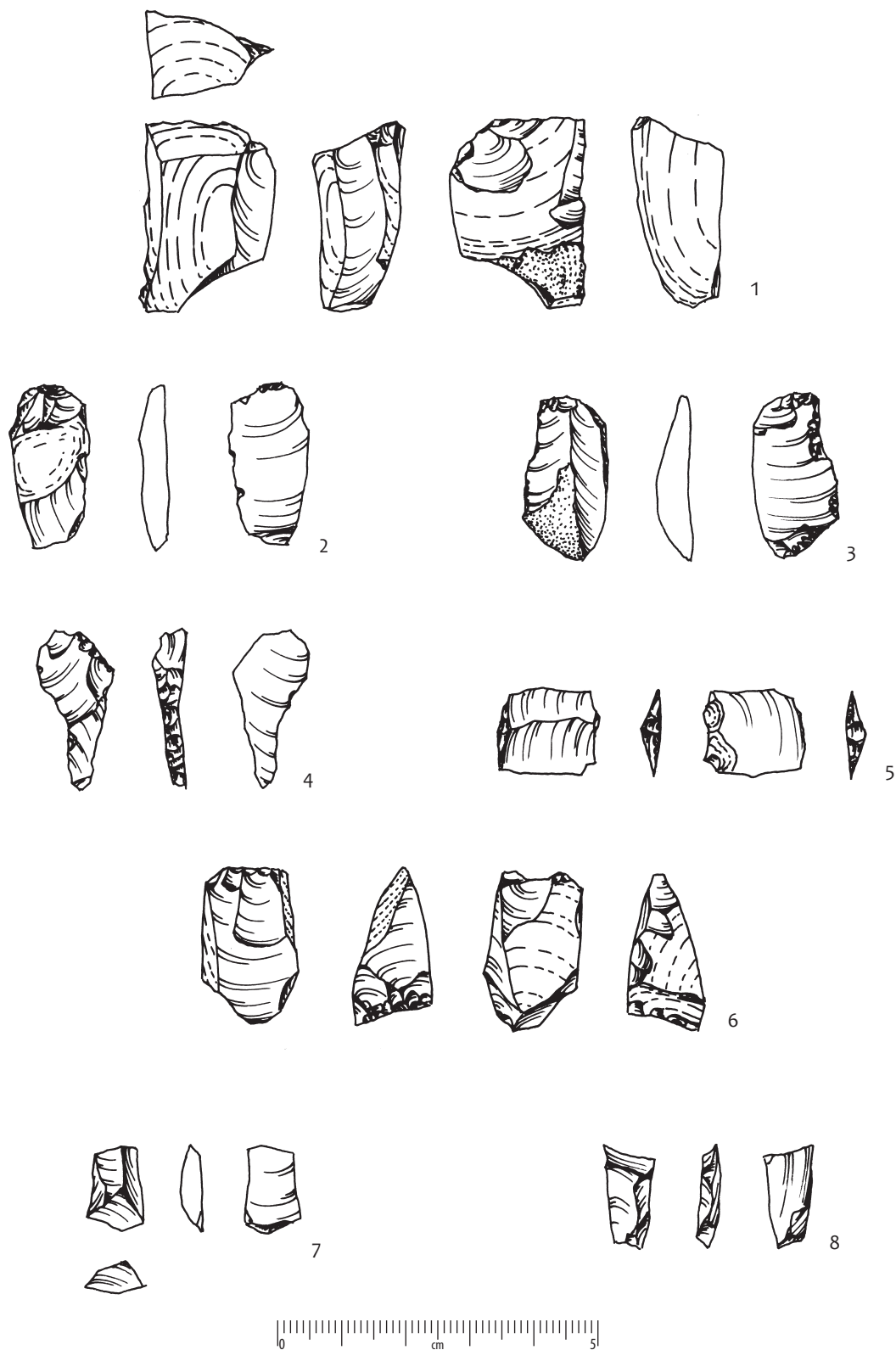
Ryc. 9. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Krzemienie:
1 – ostrze tylcowe; 2 – łuszczeń; 1, 2 – krzemień kredowy.
Lokalizacja: 1, 2 – ha C, ar 60, obiekt 846.

Fig. 9. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Flints:
1 – backed point; 2 – splintered piece; 1, 2 – cretaceous
flint. Location: 1, 2 – ha C, are 60, feature 846.

Ryc. 10. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Krzemienie: 1, 4 – odłupki retuszowane; 2 – łuszczeń retuszowany; 3 – fragment wióra; 1, 3 – krzemień czekoladowy; 2 – krzemień narzutowy; 4 – krzemień przepalony. Lokalizacja: 1 – ha E, ar 77; 2 – ha E, ar 69; 3 – ha C, ar 99; 4 – ha C, ar 98.

Fig. 10. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Flints: 1, 4 – retouched flakes; 2 – retouched splintered piece; 3 – fragment of a blade; 1, 3 – chocolate flint; 2 – erratic flint; 4 – charred flint. Location: 1 – ha E, are 77; 2 – ha E, are 69; 3 – ha C, are 99; 4 – ha C, are 98.

Ryc. 11. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Krzemienie: 1, 6 – łuszczenie; 2, 3, 8 – odłupki; 4 – wiórek retuszowany; 5 – fragment półtylczaka; 7 – fragment wiórka; 1-5, 7, 8 – krzemień narzutowy; 6 – krzemień czekoladowy. Lokalizacja: 1 – ha C, ar 60, obiekt 846; 2, 3 – ha C, ar 99; 4 – ha C, ar 62; 5 – ha C, ar 85; 6 – ha C, ar 96; 7, 8 – ha C, ar 98.

Fig. 11. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Flints: 1, 6 – splintered pieces; 2, 3, 8 – flakes; 4 – retouched bladelet; 5 – fragment of a truncated piece; 7 – fragment of a blade; 1-5, 7, 8 – erratic flint; 6 – chocolate flint. Location: 1 – ha C, are 60, feature 846; 2, 3 – ha C, are 99; 4 – ha C, are 62; 5 – ha C, are 85; 6 – ha C, are 96; 7, 8 – ha C, are 98.

Hektar G

W omawianym hektarze odkryto 5 zabytków w tym dwa w obiektach 558 i 595, a trzy w tzw. warstwie.

Łuszczenie i odłupki łuszczeniowe – 2 sztuki

Pozyskano dwa odłupki łuszczeniowe z krzemienia narzutowego, jeden dość masywny o wymiarach $4 \times 2,2 \times 0,8$ cm, drugi małych rozmiarów o długości około 1 cm.

Odpadki i łuski – 3 sztuki

Do tej kategorii zaliczono bryłkę surowca z jednym odbiciem o długości około 2 cm.

Hektar G – obiekty

Ob. 558, odc. G90/H81

Zidentyfikowano pojedynczy odłupek łuszczeniowy zwykły z surowca narzutowego.

Ob. 595, odc. 62

W obiekcie zarejestrowano łuszczeń, z dużą ilością negatywów po odłupkach łuszczeniowych, wykonany z surowca narzutowego. Jego wymiary to $3 \times 3 \times 1$ cm.

Hektar H

W hektarze zidentyfikowano 17 zabytków, z czego 16 pochodzi z obiektu, a jedno narzędzie z tzw. warstwy.

Narzędzia – 1 sztuka

W odcinku H62 odkryto odłupek retuszowany zwrotnie z retuszem formującym swego rodzaju półtylec na jednej krawędzi i tylec na drugiej. Retusz nachodzi na powierzchnię zeolizowaną, co pozwala zaliczyć go do kategorii retuszowanych odłupków naturalnych. Wymiary okazu to $3,3 \times 2,5 \times 0,8$ cm (ryc. 7: 4).

Hektar H – obiekty

Ob. 967, odc. H71

W obiekcie określonym jako wczesnośredniowieczny odkryto 16 zabytków. Inwentarz należy podzielić na dwie części. Pierwsza zawiera przedmioty zaliczane do kategorii łuszczeni i odłupków łuszczeniowych oraz okruchów. Zidentyfikowano trzy bryłki, do których dopasowano surowcowo materiały. W dwóch przypadkach bryłki mają na sobie ślady użytkowania techniką łuszczeniową, a dwa odłupki pochodzą z kolejnej bryłki. Druga część inwentarza posiada cechy morfologicznie starsze. Zidentyfikowano skrobacz, odłupek retuszowany i odłupek zwykły ze śladami po wcześniejszych odbiciach. Do tego odkryto dwa zbrojniki. Jeden to retuszowany odłupek z półtylcem, zbliżony do półtylcza typu komornica (ryc. 12: 6), a drugi to wiórek z ukształtowanym retuszem tyłcem, który nadaje kształt zbliżony do trójkątów rozwartokątnych (ryc. 12: 4). Oba zabytki prawdopodobnie mają chronologię mezolityczną i znalazły się w jamie wtórnie wraz z ziemią, która wypełniła obiekt.

Hektar J

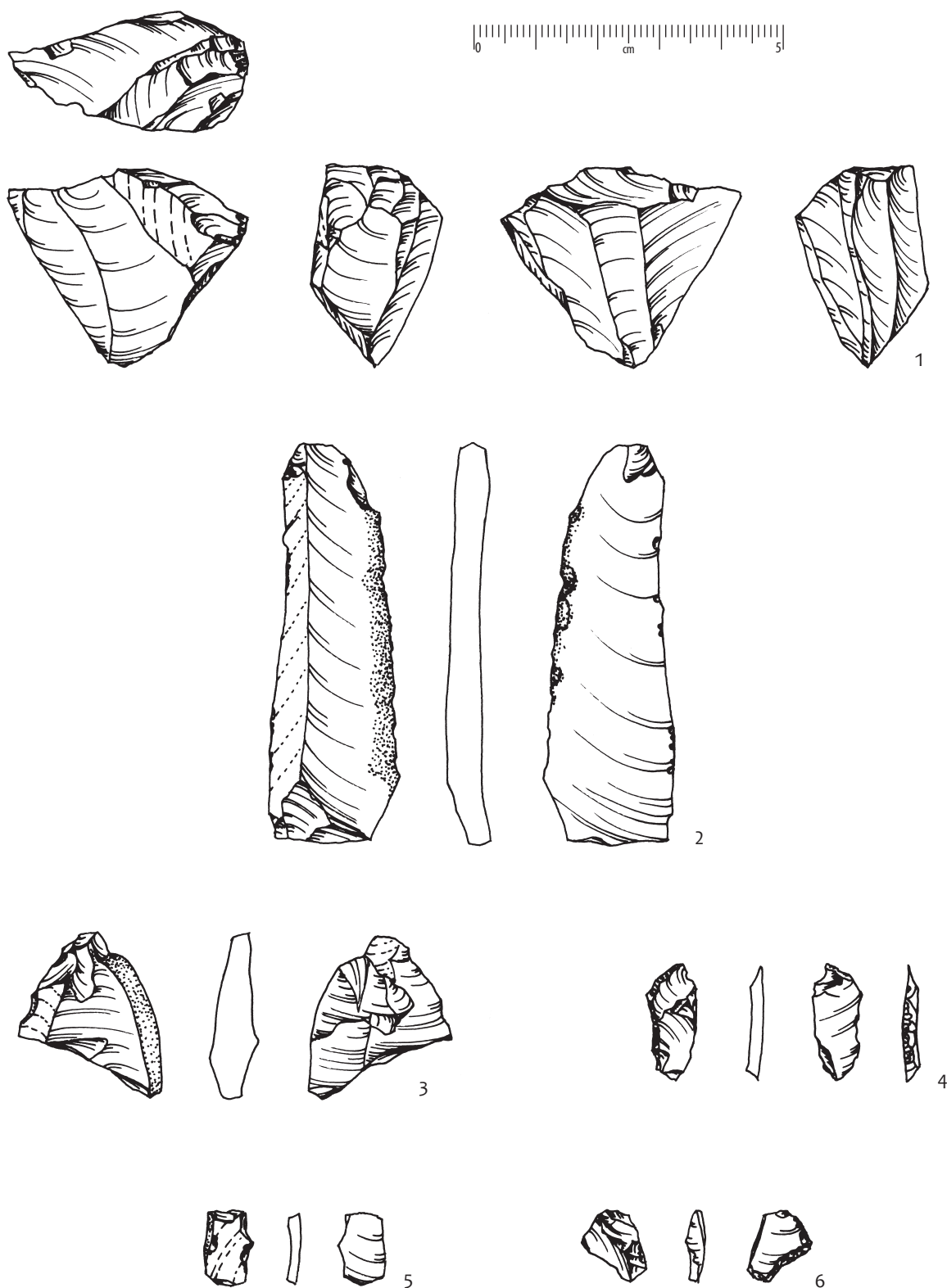
Łuszczenie i odłupki łuszczeniowe – 1 sztuka

W odcinku J88 zarejestrowano pojedynczy odłupek zwykły z krzemienia narzutowego.

Hektar K

W hektarze K odkryto 9 zabytków krzemiennych, z czego 7 wykonanych jest z krzemienia narzutowego, jeden z czekoladowego, a jeden zabytek jest przepalony. Dwa zabytki pochodzą z obiektów, zaś pozostałe zostały odkryte w czasie eksploracji warstw.

Ryc. 12. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Krzemienie:
1 - rdzeń wiórowy ze zmienianą orientacją; 2 - wiór;
3 - odłupek łuszczeniowy; 4, 6 - zbrojniki; 5 - odłupek;
1, 3, 4 - krzemień narzutowy; 2 - krzemień czekoladowy.
Lokalizacja: 1 - ha K, ar 23; 2, 3 - ha K, ar 34; 4-6 - ha
H, ar 71, obiekt 967.

Fig. 12. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Flints:
1 - core for blades with changed orientation; 2 - blade;
3 - flake from a splintered piece; 4, 6 - microliths;
5 - flake; 1, 3, 4 - erratic flint; 2 - chocolate flint. Loca-
tion: 1 - ha K, are 23; 2, 3 - ha K, are 34; 4-6 - ha H,
are 71, feature 967.

Rdzenie – 1 sztuka

W hektarze K23 zidentyfikowano szczątkowy rdzeń wiórowy o zmienionej orientacji o wymiarach $5 \times 3,1 \times 1,8$ cm. Układ negatywów oraz charakter pięt może wskazywać na młodszą epokę kamienia. Wykonany najprawdopodobniej z kredowego surowca dobrej jakości zbliżonego do zabytków z takiego surowca z odcinka C (ryc. 12: 1).

Wióry – 1 sztuka

W hektarze K34 odnotowano wiór z krzemienia czekoladowego z jedną krawędzią naturalną, a jedną korową. Jest to tzw. wiór drugiej serii z wczesnego etapu eksploatacji rdzenia jednopiętowego. Wymiary zabytku wynoszą $6,4 \times 2,1 \times 0,5$ cm (ryc. 12: 2).

Odłupki – 1 sztuka

W hektarze K3 odkryto pojedynczy odłupek zwykły z krzemienia narzutowego.

Łuszczenie i odłupki łuszczeniowe – 1 sztuka

W odcinkach K13, 32, 34 odkryto dwa fragmenty łuszczeni i jeden łuszczeń wielonegatywowo wykonany z bryłki krzemiennej o wymiarach $3,7 \times 3,1 \times 0,7$ cm (ryc. 10: 2).

Odpadki i łuski – 1 sztuka

Do tej kategorii zaliczono fragment zeolizowanej bryłki surowca.

Hektar K – obiekty

W obiektach K1166 i 1177 zarejestrowano po jednej łusce krzemiennej, z czego jedna wykonana była z surowca narzutowego, a druga była przepalona.

Hektar L

Narzędzia – 1 sztuka

W odcinku L41 odkryto jeden okruszek retuszowany wykonany z surowca narzutowego o wymiarach $3,3 \times 2,8 \times 0,5$ cm.

III.1.4. PRÓBA CHARAKTERYSTYKI CHRONOLOGICZNEJ

Materiały krzemienne pozyskane w trakcie badań ratowniczych na stanowisku 2–4 w Rogaszynie, choć niezbyt liczne, należy uznać za wartościowe i mające duży wpływ na sposób patrzenia na funkcjonowanie człowieka w pradziejach w Polsce Środkowej. Najciekawsze wydaje się odkrycie dziewięciu zabytków wykonanych z importowanego surowca czekoladowego. Na Niżu najczęściej wiązany jest ten surowiec ze społecznościami końcowo paleolitycznymi z tzw. kulturą świderską, z mezolityczną kulturą janisławicką lub środkowoneolitycznymi zespołami kultury pucharów lejkowatych (dalej: KPL). Kilka zabytków z tego surowca, odkrytych w Rogaszynie tzn. fragmenty wiórów (ryc. 10: 3, 4) oraz narzędzi, w tym wióry i odłupki retuszowane np. z półstromym retuszem (ryc. 7: 2, 3; 8: 3) czy półtylczak (ryc. 11: 5), wydaje się być zbliżonych do typowych materiałów neolitycznych związanych z KPL. Import krzemienia czekoladowego w neolicie na Niż jest powszechnie rejestrowanym faktem, a taki surowiec identyfikowany jest na wielu niżowych stanowiskach KPL np. w Anopolu (P. Papiernik, M. Rybicka 2002, s. 135) lub z odkrywki Szczerców (P. Papiernik, M. Wąs 2002; J. Kabaciński 2003), jak również ze stanowisk odkrytych w trakcie budowy autostrady A-1 np. Zgórze stan. 1–2 (D. K. Płaza 2010), Orenice 3–3a (D. K. Płaza 2009), Janków stan. 40 (P. Papiernik, M. Wąs 2006). Co ważne, brak materiałów ceramicznych KPL nie wyklucza możliwości występowania pojedynczych zabytków krzemiennych w tzw. strefie aktywności gospodarczej. Pozostałe trzy formy półsurowca z tego rodzaju krzemienia związane są prawdopodobnie z neolitem (KPL) lub epoką brązu, kiedy również eksploatowano krzemienie czekoladowe.

Interesujące są również masywne zabytki z niezidentyfikowanego krzemienia kredowego dobrej jakości (ryc. 7: 1, 4; 8: 1, 2; 9: 1, 2). Jeden z nich to masywny odłupek posiadający półstromy retusz formujący

tylec oraz półtylec na drugiej krawędzi strony negatywowej oraz retusz powierzchniowy, zbliżony do łuszczeniowego na stronie pozytywowej (ryc. 8: 1). Podobny retusz krawędziowy widoczny jest na odłupku z odcinka 50 z hektara C (ryc. 7: 1). Takie formy zabytków znane są z wielu stanowisk z epoki brązu. Niektórzy autorzy sugerują wtórne przerabianie w epoce brązu lub wczesnej epoce żelaza przedmiotów wytworzonych w starszych okresach, np. w późnym neolicie. Taka sytuacja miała miejsce np. w Zawadzie (byłe woj. tarnobrzeskie), gdzie przerobiono masywny odłupek z krzemienia świeciechowskiego na ostrze tylcowe (sierpowate), w analogiczny sposób jak w Rogaszynie (S. K. Kozłowski, E. Sachse-Kozłowska 1997, s. 323, 328). Nieco inaczej wyglądają trzy zabytki nieposiadające cech późnego krzemieniarstwa. Należy tu wymienić fragment wióra oraz rdzeń o zmienionej orientacji, na którego jednym z boków widoczne są resztki wcześniejszej odłupni, posiadającej negatywy po masywnych, regularnych wiórach w typie neolitycznym. Jednocześnie charakter styku pięty i odłupni z charakterystycznym wystawianiem punktu uderzenia wskazuje na zaawansowane technicznie krzemieniarstwo (ryc. 12: 1).

Wydaje się, że z racji małej liczby zabytków charakterystycznych, pozostałe przedmioty wydzielone należy datować ogólnie na epokę brązu. Chodzi tu na przykład o okruch retuszowany w typie drapacza (ryc. 8: 4), jak i grocik trójkątny wykonany z odłupka eksploatowanego metodą łuszczeniową (ryc. 8: 6). Co prawda, sporadycznie takie zabytki rejestrowane są na stanowiskach zaliczanych do neolitu (W. Borkowski, M. Kowalewski 1997, s. 206–207), jednak wydaje się, że w Rogaszynie należy łączyć je z kulturami z epoki brązu, kiedy dominowały dwa sposoby eksploatacji odłupkowy oraz łuszczeniowy (ryc. 8: 2, 5; 9: 2; 12: 3).

Osobno trzeba wspomnieć o kilku zabytkach odkrytych we wczesnośredniowiecznej jamie, w której zidentyfikowano zabytki o cechach mezolitycznych tzn. skrobacz oraz dwa zbrojniki (ryc. 12: 4–6). Wydaje się, że bezsprzecznie potwierdza to penetrację tego terenu w środkowej epoce kamienia, na co również wskazują odkrycia z tego okresu z nieodległych stanowisk np. w Orenicach 3/3a (D. K. Płaza 2009) czy z Witowa (M. Chmielewska 1978). Do tego zbioru zaliczyć można także pojedynczo występujące wiórki w odcinkach C45, C85 i C98 oraz być może część mikrolitycznych odłupków. Trudno wypowiadać się o przynależności kulturowej. Z dużą dozą ostrożności można tego typu przedmioty krzemienne przypisać do środkowego lub późnego mezolitu (por. H. Więckowska 1975).

Najliczniej występujący półsurowiec łuszczeniowy, odłupki łuszczeniowe oraz zwykłe odłupki, drobne rdzenie należy w większości zaliczyć do najmłodszego krzemieniarstwa na stanowisku związanego z epoką brązu lub wczesną epoką żelaza (ryc. 10: 2; 11: 1–4, 6–8).

III.1.5. PODSUMOWANIE

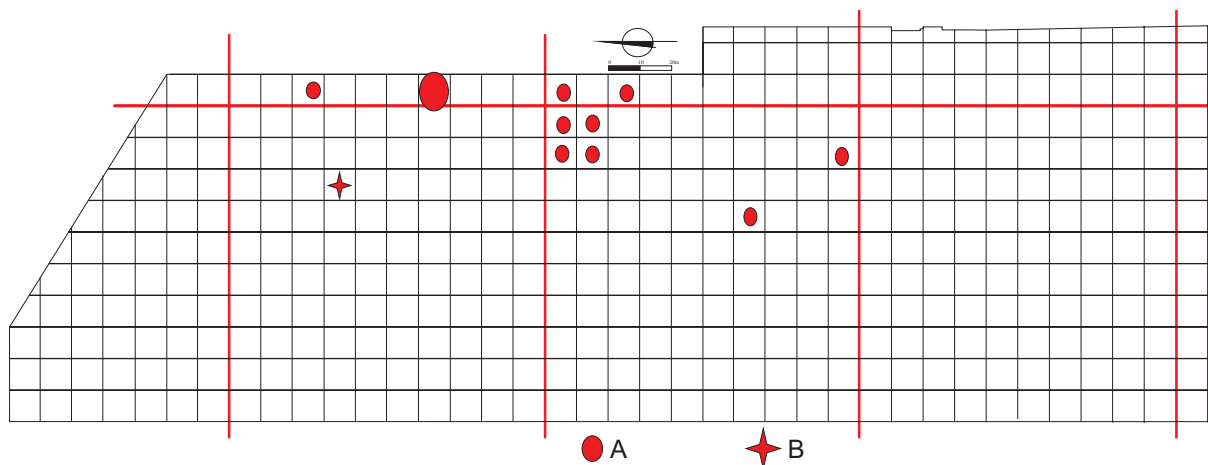
Nieliczne, ale zróżnicowane materiały krzemienne odkryte na stanowisku 2–4 w Rogaszynie dostarczyły zbioru, który poświadcza penetrację obszaru stanowiska w kilku okresach chronologicznych.

Najstarszymi zabytkami krzemiennymi są odkryte na złożu wtórnym zbrojniki i skrobacz oraz nieliczne wiórki, których obecność potwierdza penetrację stanowiska w późnym mezolicie. Część przedmiotów wykonanych z krzemienia czekoladowego świadczy o incydentalnym używaniu i gubieniu narzędzi w strefie aktywności gospodarczej w środkowym neolicie przez społeczności KPL. Kilka charakterystycznych zabytków, jak sztylet wykonany z krzemienia kredowego oraz większość łuszczeni i odłupków łuszczeniowych, potwierdza użytkowanie przedmiotów krzemiennych w epoce brązu oraz wczesnej epoce żelaza. Zabytki odkrywane w obiektach o młodszej chronologii w większości znajdują się na złożu wtórnym.

III.2. OSADNICTWO KULTURY TRZCINIECKIEJ

Na stanowisku w Rogaszynie pozyskano 31 fragmentów naczyń, które można łączyć z horyzontem trzciniackim. Były one odkrywane jedynie w partii północno-wschodniej stanowiska, co prezentuje poniższa planigrafia (ryc. 13).

Wszystkie odkryte fragmenty charakteryzują się brunatną barwą obu powierzchni. Dominującą domieszką schudzającą masę ceramiczną jest gruboziarnisty, biały tłuczeń granitowy z dodatkiem średnie-

Ryc. 13. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Planigrafia fragmentów ceramiki (kółka) i lokalizacja głowicy buławy kanelurowanej (gwiazdka).

Fig. 13. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Spatial distribution of pottery fragments (circles) and the location of the pommel of a fluted mace (star).

go, która wystąpiła w 87% fragmentach tego niewielkiego zbioru. W pozostałych ułamkach stwierdzono obecność średniego i drobnego tłucznia (6,5%) oraz samego drobnego piasku (6,5%).

W zbiorze wyróżniono tylko cztery ułamki wylewów, z których każdy posiada pogrubioną, skośnie ściętą krawędź (ryc. 14: 3–6). Odnotowano jedynie trzy fragmenty zdobione: pierwszy ornamentowany jest poziomą dookólną listwą (ryc. 14: 7), drugi wątkiem dwuelementowym składającym się z poziomych żłobków, pod którymi umieszczono szereg prostokątnych stempelków/nakłuć (ryc. 14: 1), zaś ostatni fragment zdobiony jest rytymi żłobkami lewoskośnymi (ryc. 14: 2). Ze względu na rozdrobnienie materiału należy przypuszczać, iż stanowią go fragmenty naczyń o kształcie esowatym i są to najprawdopodobniej wyłącznie garnki.

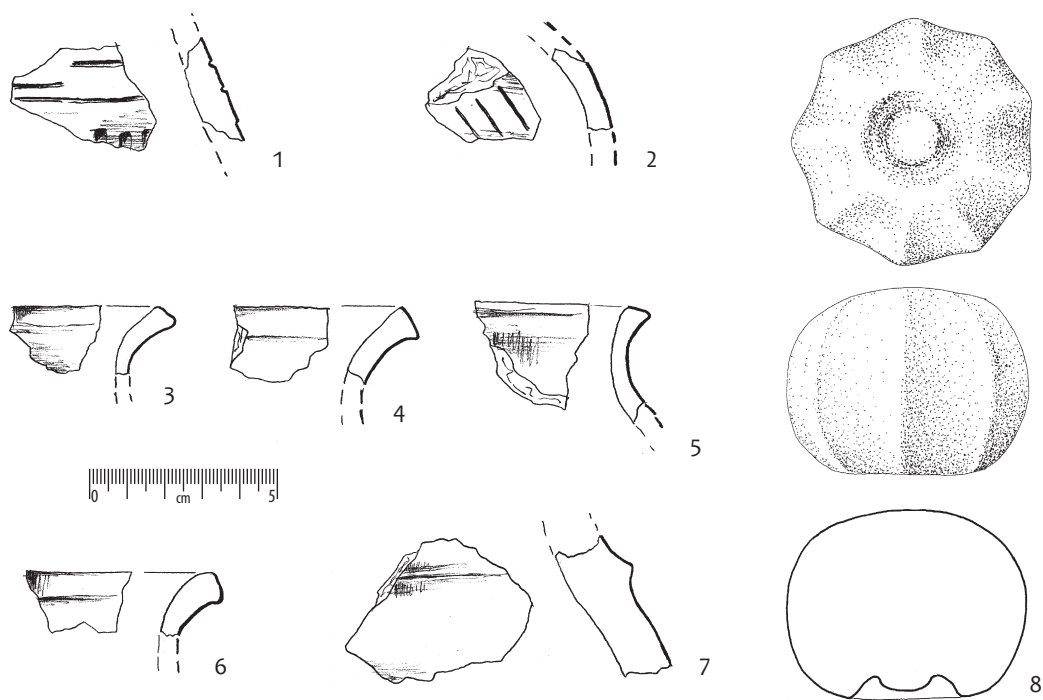
Na podstawie opisanych cech technologicznych i stylistycznych należy omawiany zbiór zaliczyć do młodszego etapu fazy klasycznej kultury trzcinieckiej, na co wskazuje m.in. sposób profilowania krawędzi. W klasyfikacji kujawskich horyzontów trzcinieckich należałoby ten zespół umieszczać najpewniej w HT3 z datowaniem 1750–1600 l. p.n.e. (P. Makarowicz 1998, s. 42, ryc. 7–8; 2010, s. 51, ryc. 1.14). Natomiast w ujęciu J. Górskiego dla obszarów małopolskich materiały te można by zaliczyć do zespołów A2, funkcjonujących w fazie BrB (J. Górski 2007, s. 91, 176).

Znaleziskiem, zasługującym na szczególną uwagę, które możemy łączyć z tym poziomem chronologiczno-kulturowym jest kanelurowana kamienna głowica maczugi, określana także mianem typu cytrynowatego (ryc. 14: 8; B. Muzolf 2004, s. 82, ryc. 2: 1).

Jest to kolejne znalezisko uzupełniające listę tego typu zabytków, które były tematem m.in. prac A. Kośko, wskazującego na ich genezę i powiązania z obszarami pontyjskimi oraz z upowszechnieniem się tego typu buław na obszarze Polski w początkach II tys. BC, na styku dwóch kręgów kulturowych, mogiłowego i trzcinieckiego (A. Kośko 2001, s. 287–288). Jest to czwarte znalezisko z obszaru Polski Środkowej, po egzemplarzach z Puczniewa, gm. Lutomiersk (A. Chmielowska, M. Góra 1987, s. 33–35, ryc. 1 – określona jako przynależna do kultury pucharów lejkowatych), Białej, gm. loco (zasoby MAiE w Łodzi – z pow. cmentarzyska z III okresu EB) i Wygody, k. Łowicza (M. Gedl 1975). Ostatnio tego typu zabytki zostały poddane analizie przez P. Makarowicza z uzupełnieniem o dwa egzemplarze ze stanowiska Polesie, gm. Łyszkowice i Powodowa (P. Makarowicz 2010, s. 326, ryc. 5.15).

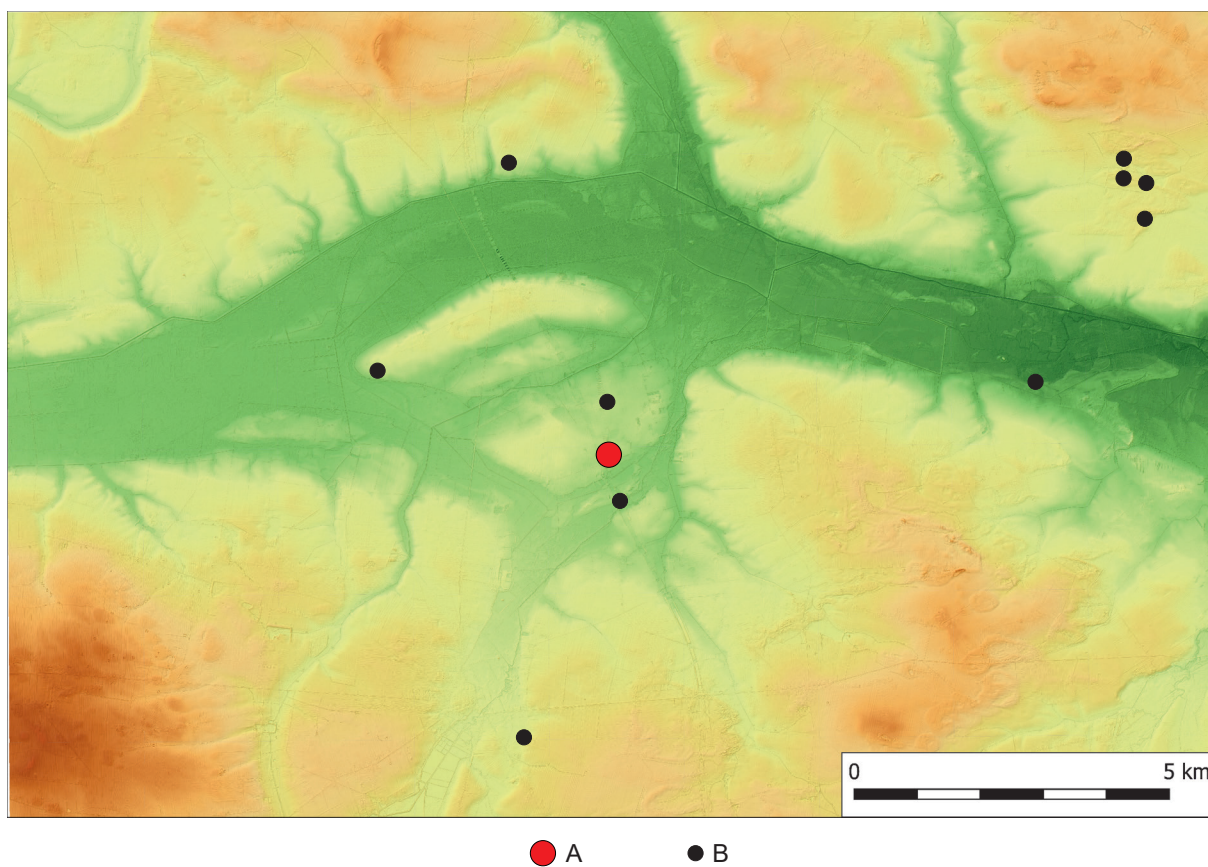
Zapewne znaleziska z Rogaszyna należy łączyć z bogatszym osadnictwem kultury trzcinieckiej, które stwierdzono na pobliskim stanowisku w Jankowie, gm. Piątek (P. Makarowicz, M. Ignaczak 2006).

Ryc. 14. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiałów kultury trzcinieckiej: 1-7 – ceramika; 8 – kamienna głowica buławy.

Fig. 14. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts of the Trzciniec culture: 1-7 – pottery; 8 – stone pommel of a mace.

Ryc. 15. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Stanowisko Rogaszyn (A) na tle osadnictwa kultury trzcinieckiej w regionie (B).

Fig. 15. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. The site of Rogaszyn (A) in the context of the settlements of the Trzciniec culture in the area. (B).

III.3. OSADNICTWO Z OKRESU HALSZTACKIEGO (HaD) I STARSZEGO OKRESU PRZEDRZYMSKIEGO

Po analizie materiałów ceramicznych do poziomu osadniczego związanego ze społecznościami pól popielnicowych i kultury pomorsko-kloszowej zaliczono 3900 fragmentów naczyń oraz ponad 100 obiektów ziemnych. Omawiany etap osadnictwa pokrywa się z poziomem osadniczym tak obiektów, jak i materiałów ruchomych z doby pól popielnicowych, jak i kultury pomorsko-kloszowej, co nie ułatwia jego analizy. Dodatkowo utrudnienia potęguje liczne występowanie obiektów z kolejnych, młodszych faz osadnictwa tego terenu.

Prezentowane materiały są chronologicznie sytuowane w tzw. wczesnej epoce żelaza (HaC-D) oraz w starszym okresie przedrzymskim. Z tego też powodu omówimy w tym miejscu schemat periodyzacyjny tych okresów dziejowych, bowiem będziemy się nim posługiwać w dalszej części pracy. Na początku odniesiemy się do zastosowanego w pracy nazewnictwa niektórych jednostek kulturowych.

Jeżeli chodzi o nazewnictwo, to zazwyczaj tak w starszej, jak i nowszej literaturze stosuje się na określenie społeczności z młodszej epoki brązu oraz HaC i HaD ogólnym mianem kultury łużyckiej, a dla jej odłamu z Polski Środkowej, używano określenia środkowopolska grupa kultury łużyckiej, będącej jedną z wielu grup regionalnych. Jednak już wiele lat temu stwierdzono, że dotychczasowe rozumienie pojęcia „kultura łużycka” uległo dezaktualizacji i jednej kultury łużyckiej nie ma (J. Dąbrowski 1980; B. Gediga 1983). W takiej sytuacji można, w odniesieniu do dotychczasowych różnych grup regionalnych kultury łużyckiej, mówić raczej o „różnych kulturach łużyckich pól popielnicowych” (B. Gediga 1993, s. 149). Zgadzając się w całości z tymi poglądami stosuję dla określenia tych społeczności z Polski Środkowej nazwę: **Grupa Środkowopolskich Pól Popielnicowych** (dalej: GŚPP). Czas zaniku osadnictwa GŚPP przyjmuje się zasadniczo na schyłek okresu HaD (I. Jadczykowa 1975). Wtedy to, na przełomie HaD i starszego okresu przedrzymskiego (w dawnej nomenklaturze okres lateński A – LtA), na obszarze Polski Środkowej odnotowujemy osady i cmentarzyska przynależne do nowej jednostki kulturowej określanej ogólnie jako kultura pomorsko-kloszowa. Według I. Jadczykowej do tych przemian dochodzi prawdopodobnie w początkach okresu lateńskiego (I. Jadczykowa i in. 1993, s. 192). Kultura ta w przeszłości była określana również szeregiem jeszcze innych nazw. Pomijam w tym miejscu analizowanie długotrwałej dyskusji na temat samego problemu rozróżniania kultury pomorskiej od kultury grobów podkloszowych, stąd m.in. funkcjonujące określenie „kultura pomorsko-kloszowa”, które wskazuje na dwoistość charakteru owej jednostki kulturowej, zwłaszcza m.in. ze względu na stosowane formy pochówków, jak i naczyń. Tym niemniej nie ulega wątpliwości, iż ze względu na formy obrządku pogrzebowego oraz stylistykę naczyń, jest to jednostka obca kulturowo, allochtoniczna w stosunku do społeczności GŚPP. Pojawienie się tej jednostki kulturowej na obszarze Polski Środkowej nastąpiło jednoznacznie na drodze migracji z Pomorza Wschodniego poprzez Wielkopolskę (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, tam starsza literatura). Jednak w literaturze funkcjonują także i inne poglądy na ten temat, aby tylko przytoczyć ich podsumowanie w ujęciu M. Grygiela (2018). Autor ten stwierdza (M. Grygiel 2018, s. 9, przypis 1):

„Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych to bez wątpienia ugrupowania powstałe na bazie odmiennych wzorców kulturowych we wczesnej epoce żelaza. Proces krystalizacji kultury pomorskiej przebiegał głównie na terenach Pomorza Środkowego i Wschodniego, natomiast kultura grobów kloszowych ukształtowała się przede wszystkim na Nizinie Mazowiecko-Podlaskiej. W starszym okresie przedrzymskim w południowej części Niżu Polskiego nastąpiło jednak tak duże zbliżenie i przenikanie zasięgów obu kultur, że zasadnym wydaje się łączne ich traktowanie jako kręgu pomorsko-kloszowego, określanego też niekiedy nieco wężiej mianem kultury pomorsko-kloszowej.”

Ta wypowiedź wskazuje na istniejący w dalszym ciągu pogląd o całkowitej odrębności genezy i miejsca powstania właściwej kultury pomorskiej (charakteryzującej się m.in. popielnicami twarzowymi) oraz kultury grobów kloszowych (głównie z grobami podkloszowymi). Naszym zdaniem niewątpliwie w swych początkach były to dwie odrębne społeczności. Na pewnym etapie uległy one głębokiemu zlanii się w mieszane zespoły pomorsko-kloszowe, w których to, w najmłodszej fazie rozwojowej najsilniejsze piętno odcisnęły elementy przynależne do zespołów kloszowych.

Natomiast jeżeli chodzi o chronologię wczesnej epoki żelaza (HaC-HaD) to ostatnimi laty, na podstawie nowych wyników badań, jej datowanie bezwzględne uległo znacznemu uściśleniu. Według

M. Trachsela, w oparciu o dendrodaty i towarzyszące im zabytki metalowe, okres HaC należy sytuować w przedziale lat 800/780 – 660 p.n.e., a HaD w latach od około 660 p.n.e. po 530/510 p.n.e. (M. Trachsel 2004). Tym samym lata 530/510 p.n.e., przyjęte za ustaleniami M. Trachsela, wyznaczają w naszym ujęciu daty początkowe starszego okresu przedrzymskiego, określanego również jako LtA i B. Znacznie szerszej analizie została ostatnimi czasy poddana również kwestia wyznaczenia daty pomiędzy starszym a młodszym okresem przedrzymskim (M. Grygiel 2018). Zgodnie z ustaleniami tego autora granice pomiędzy starszym i młodszym okresem przedrzymskim należy sytuować od fazy LtC1 poczynając, na fazie LtC2 kończąc, czyli według różnych badaczy od około 260 – 250 p.n.e., po około 175 – 165 p.n.e., co ma odpowiadać wczesnej fazie młodszego okresu przedrzymskiego, określanej jako faza A1 (M. Grygiel 2018, s. 368 – 369). Powyższe datowania będą dla nas istotne przy analizie materiałów z Rogaszyna ze względu na układ następujących po sobie faz osadniczych od społeczności pól popielnicowych (GŚPP) z HaD, poprzez zespoły pomorsko-kloszowe ze starszego okresu przedrzymskiego, na zespołach przeworskich z młodszego okresu przedrzymskiego kończąc.

Wielokulturowość stanowiska, a zwłaszcza fakt pokrywania się zasięgu występowania obiektów i materiałów poszczególnych jednostek kulturowych, znacznie analizę utrudnia. W takiej sytuacji, współwystępowanie materiałów GŚPP i kultury pomorsko-kloszowej w jednej strefie stwarza duże komplikacje, spowodowane trudnościami w jednoznacznym przypisaniu materiałów ceramicznych, zazwyczaj w znacznym stopniu rozdrobnionych, do danej jednostki kulturowej. Jest to spowodowane, jak się uznaje, bliskimi związkami genetycznymi obu jednostek kulturowych. Jedynie w miarę pełne formy naczyńowe lub też charakterystyczne elementy zdobnicze, przypisane jednoznacznie do poszczególnych „kultur/grup”, to umożliwiają. Dlatego też owe materiały omawiamy wspólnie, zwracając uwagę na te elementy, które umożliwiają nam bliższą ich klasyfikację w ramach danej kultury.

III.3.1. ANALIZA MATERIAŁÓW ZABYTKOWYCH

III.3.1.1. Klasyfikacja naczyń pod względem technologiczno-morfologicznym

W analizie omawianych zabytków ceramicznych wykorzystano klasyfikację zastosowaną przy publikacji materiałów z osad i cmentarzysk środkowopolskiej grupy pól popielnicowych z badań autora (B. Muzolf 2012; 2021a; B. Muzolf i in. 2015; 2017) oraz ostatnio, do opracowania materiałów ze znanego stanowiska sepulkralnego w Sierpowie pod Łęczycą (I. Marchelak i in. 2022). Poniżej, w formie skrótowej, zaprezentujemy podstawowe zasady tej klasyfikacji. Wszystkie wykorzystywane w niej cechy naczyń (a mogą to być także fragmenty) otrzymują oznaczenia kodowe.

Cechy technologiczne:

- B** – barwy powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej: 1 – różne odcienie brązowe; 2 – szaro-czarne; 3 – wielobarwne/plamiste (brązowo-szare). Przykład opisu: B11 – itd.
- F** – rodzaje faktury powierzchni zewnętrznej: 1 – powierzchnia gładka do wyświecenia; 2 – powierzchnia szorstka; 3 – powierzchnia chropowata.
- D** – rodzaje domieszki schudzającej masę ceramiczną: 1 – gruby tłuczeń kamienny, powyżej 2 mm; 2 – średni tłuczeń kamienny pomiędzy 1 – 2 mm; 3 – drobny tłuczeń kamienny, poniżej 1 mm; 4 – piasek. Rodzaj domieszki łączymy w kodowym oznaczeniu z uwzględnieniem pozycji danego składnika w zależności od jego ilości, tworząc określenie tzw. receptury masy ceramicznej, np. D123, itd.
- P** – rodzaje przełamów określamy trzema podstawowymi jego odmianami: 1 – jednobarwny; 2 – dwubarwny; 3 – trójbarwny (wielobarwny).

Określenie grupy technologicznej, w jakiej zostało wykonane naczynie (fragment naczynia), uzyskujemy dokonując korelacji dwóch cech: B i F, tworząc tzw. kategorię BF naczyń, co pozwala na wyróżnienie 27 ich kombinacji (tabela 2).

Uzupełnieniem kategorii BF jest dopisanie kodowego oznaczenia receptury domieszki D i otrzymanie opisu BF/D, odpowiadającego danej grupie technologicznej – Gt. Dla uproszczenia zapisu pomijamy tutaj cechę przełamu P, czyli sposobu wypału. Ostatecznie daje to zapis w postaci np. BF111/D123,

Tabela 2. Korelacja cech B i F w tworzeniu kategorii BF.

Barwa pow. B	Faktury pow. F	B11	B12	B13	B21	B22	B23	B31	B32	B33
gładkie	F1	BF 111	BF 121	BF 131	BF 211	BF 221	BF 231	BF 311	BF 321	BF 331
szorstkie	F2	BF 112	BF 122	BF 132	BF 212	BF 222	BF 232	BF 312	BF 322	BF 332
chropowate	F3	BF 113	BF 123	BF 133	BF 213	BF 223	BF 233	BF 313	BF 323	BF 333

określający naczynie lub fragment: o powierzchniach zewnętrznych wygładzanych i obu powierzchniach barwy brunatnej, wykonanych z masy ceramicznej schudzonej tłucznem kamiennym o zróżnicowanej granulacji z przewagą grubego.

Morfogrupy naczyń, typy i odmiany

Poniżej prezentujemy modelową formę naczynia, do której odnoszą się poniższe uwagi (ryc. 16).

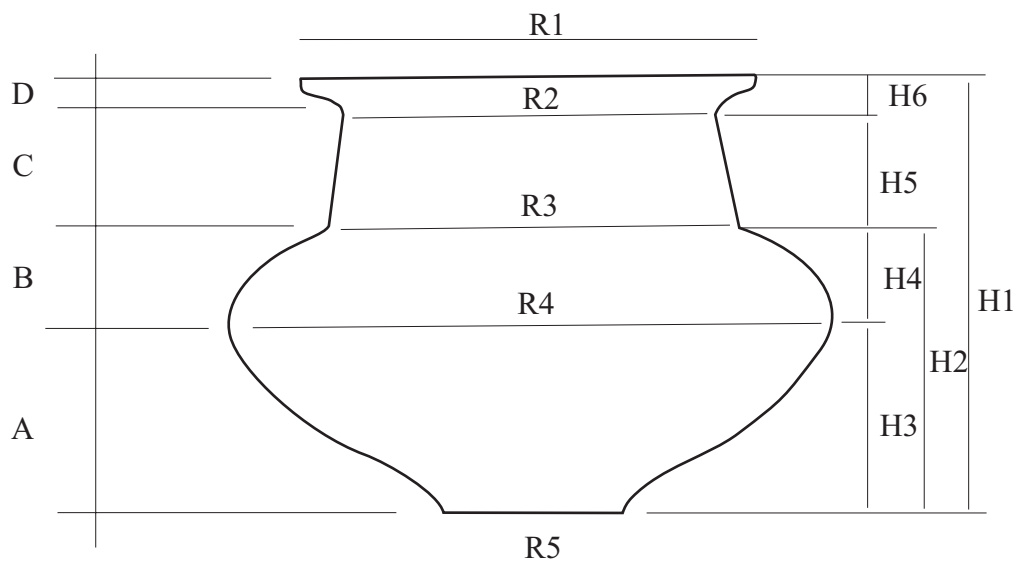
W odniesieniu do omawianych materiałów z Rogaszyna (w szczególności do inwentarzy ceramicznych z cmentarzyska pomorsko-kłoszowego, rozdział poniżej) przyjęto występowanie kilku podstawowych morfogrúp naczyń, są to: wazy (W), amfory (A), kubki/dzbanki (K/D), czerpaki (C), miski (M) i garnki (G).

W ich ramach wyróżniamy naczynia jedno-, dwu-, trzy- czy też czteroelementowe (bywają i bardziej złożone), co jest kwestią w literaturze ugruntowaną od lat (A. Buko 1981). Z tego też powodu wprowadzamy już na początku, ze względu na stopień skomplikowania ich tektoniki, podział poszczególnych morfogrúp np. waz na: W1, W2, W3, czy też garnków na: G1, G2 i G3, itp. (ryc. 17: 1). Kodowe oznaczenie formy naczynia obejmuje określenie przynależności poszczególnych naczyń do: morfogrupy, typu i odmian.

Typ naczynia

Każde naczynie składa się z pewnej ograniczonej ilości elementów składowych, których liczba jest określona stopniem skomplikowania bryły naczynia. Generalizując owe elementy składowe, możemy je przypisać pewnym formom geometrycznym. Naszym zdaniem takich podstawowych form jest 9, oznaczonych od 1 do 9 (ryc. 17: 3), co jest rozwinięciem wcześniejszej propozycji S. Kadrowa (1991, s. 41 i n., ryc. 23, 24).

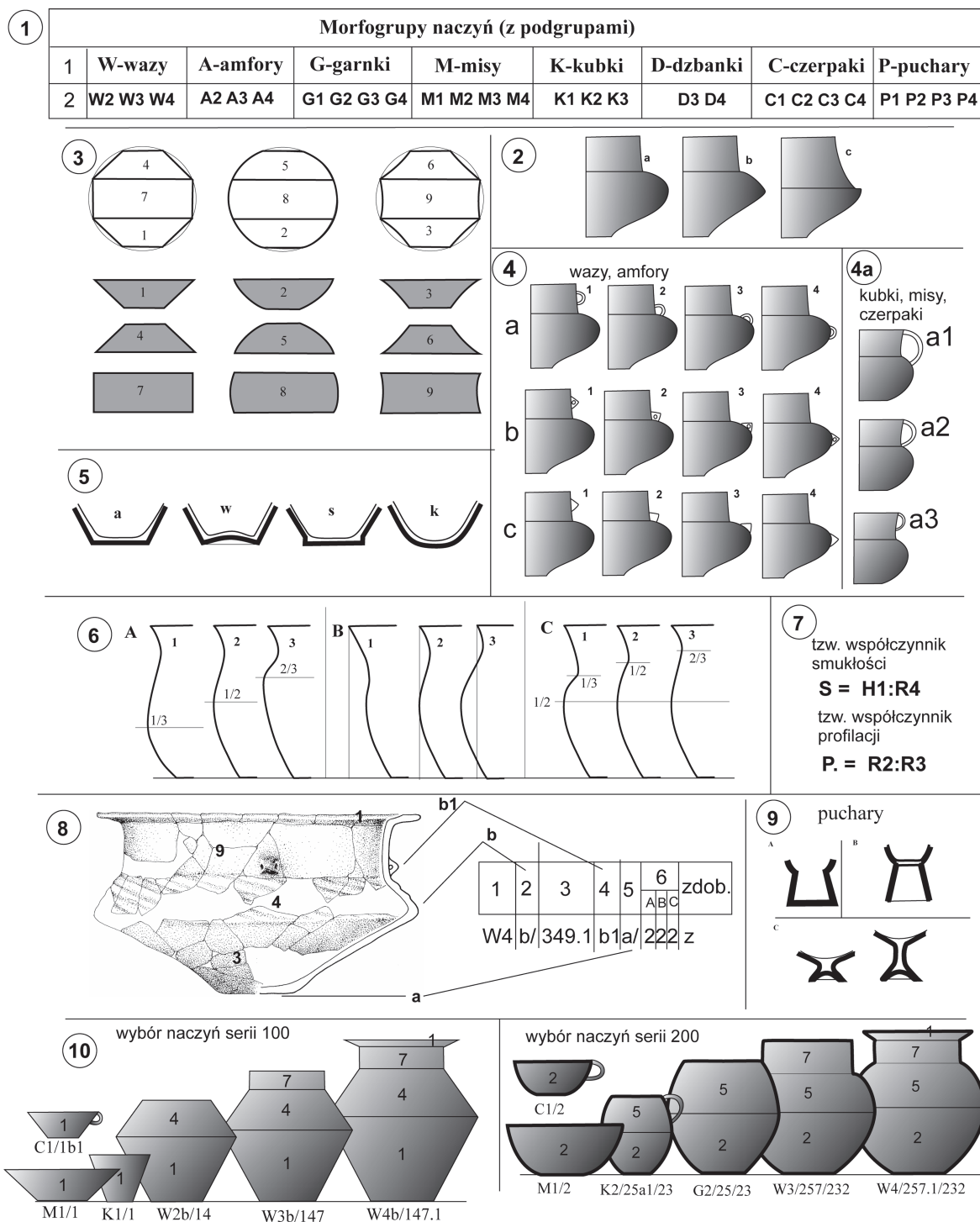
Wydaje się, że proponowane wyznaczanie typów ogólnych w oparciu o owe podstawowe elementy składowe jest dość obiektywne, a ponadto tworzy klasyfikację otwartą, co jest najistotniejsze. Opis

Ryc. 16. Modelowa forma naczynia z podziałem na elementy składowe i wyznaczniki metryczne: A – 1 element; B – 2 element; C – 3 element; D – 4 element.

Fig. 16. Model form of a vessel divided into subparts and metric indicators: A – element 1; B – element 2; C – element 3; D – element 4.

Ryc. 17. Schemat klasyfikacji form naczyniowych: 1 – podstawowe morfogrupy naczyń; 2 – sposób profilacji maksymalnego wydęcia brzusca; 3 – elementy składowe naczyń; 4 – sposób usytuowania uchwytów, uszek i guzków przy wazach, amforach; 4a – sposób usytuowania uchwytów przy kubkach, misach; 5 – wyróżniane typy dno; 6 – schemat oznaczeń cech morfologii odmian naczyń sklasyfikowanych ze względu na: A – usytuowanie maksymalnego wydęcia brzusca, B – stopień wychylenia wylotu względem maksymalnego wydęcia brzusca, C – proporcje górnej części naczynia powyżej maksymalnego wydęcia brzusca; 7 – współczynniki metryczne; 8 – sposób kodowego opisu naczynia; 9 – formy pucharów; 10 – przykłady rodzin naczyń.

Fig. 17. Diagram of the classification of vessel forms: 1 – basic morphological groups of vessels; 2 – ways of profiling the maximum width of the vessel belly; 3 – subparts of vessels; 4 – the way of placing handles, small handles and knobs on vases and amphorae; 4a – the way of placing handles on mugs and bowls; 5 – distinguished types of bottoms; 6 – diagram of markings of vessel morphology types based on: A – the placement of the maximum width of the belly, B – the degree of mouth inclination in relation to the maximum width of the belly, C – the proportion of the upper part of the vessel above the maximum width of the belly; 7 – metric indicators; 8 – method of the code description of the vessel; 9 – forms of beakers; 10 – examples of vessel families.

typu tworzymy od dna naczynia ku górze z wykorzystaniem kodowych oznaczeń poszczególnych elementów. W takiej kodyfikacji nie ma zamkniętej liczby odpowiednich typów, co umożliwia do-dawanie nowych bez wprowadzania zamieszania do już funkcjonujących. Istotną cechą jest także forma przejścia maksymalnego wyđęcia brzuśca. Z tego też powodu wyróżniamy trzy jego odmiany: a – zaokrągloną, b – dwustożkowatą i c – z uskokiem (ryc. 17: 2).

Przy wydzielaniu typów naczyń, pojawia się potrzeba stwierdzenia obecności uch/uszek lub guzów, z określeniem miejsca ich usytuowania na naczyniu. Dla naszych potrzeb wyróżniono trzy ogólne ich rodzaje: a – ucha taśmowate, b – uszka kolankowate i c – guzki, z 5 pozycjami ich usytuowania na formie naczyniowej (ryc. 17: 4). Również w odniesieniu do morfogrup kubków/dzbanów/czerpaków i mis, wydzielono trzy podstawowe warianty sytuowania uch. Dla osadzonych równo z krawędzią wylewu jako: a1, a2 i a3 i poniżej krawędzi wylewu jako: b1 itd. (ryc. 17: 4a).

Ze względu na zróżnicowane formy den poszczególnych naczyń wyznaczono również ich podstawowe odmiany (ryc. 17: 5).

Odmiany i warianty naczyń

Oznaczenie podstawowego typu naczynia nie wyczerpuje wszystkich możliwości jego dokładniejszego określenia, dlatego też wprowadzamy także ich odmiany i warianty. Odmiany wyróżniamy w oparciu o trzy połączone cechy tj.: A – pozycję usytuowania maksymalnego wyđęcia brzuśca, B – stopień wychylenia krawędzi wylewu względem maksymalnego wyđęcia brzuśca i C – określenie proporcji pomiędzy elementami składowymi górnej części naczynia powyżej maksymalnego wyđęcia brzuśca (czyli tzw. barków brzuśca) w stosunku do wylewu (ryc. 17: 6). Zapis kodowy odmiany obejmuje zestawienie tych trzech cech w kolejności A-B-C. Z kolei warianty naczyń są wyznaczane w oparciu o dwa podstawowe współczynniki metryczne (ryc. 17: 7). Pierwszym z nich jest współczynnik smukłości naczynia (S), wynikający ze stosunku wysokości naczynia do maksymalnego wyđęcia brzuśca. Wartość tego współczynnika oscyluje wokół wartości jeden (1). Zastosowanie go umożliwia sklasyfikowanie naczyń w ramach form niskich (znacznie poniżej wartości 1), „klasycznych” (z wartością S około 1) i wysokich (z S powyżej 1). Drugi współczynnik oznaczony jako P, określa natomiast stopień profilacji naczynia wynikający z wartości proporcji maksymalnego wyđęcia brzuśca do podstawy szyjki. Im wartość współczynnika P jest bliższa 1, tym profilacja jest słabsza (i są to formy zazwyczaj szerokootworowe), natomiast im bardziej jest mniejsza od 1, tym profilacja jest silniejsza i oznacza z reguły formy wąskootworowe (nie bierzemy w tym wypadku pod uwagę samej formy wylewu, czyli rozbudowanej krawędzi wychylonej na zewnątrz, np. w formie kryzy).

Wszystkie powyżej proponowane oznaczenia kodowe zapisujemy w kolejności określania: morfogrupa, typ, odmiana itd. (ryc. 17: 8).

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden element naszej klasyfikacji. W proponowanej klasyfikacji podstawą do tworzenia każdej formy naczynia jest jego podstawa, czyli element 1 formy naczynia (ryc. 16). W naszej propozycji odpowiada to podstawowym formom tektoniki naczynia oznaczonym nr 1 – 3 (ryc. 17: 3). To one tworzą tzw. rodziny form naczyń tzw. serii: 100, 200 i 300, do których będziemy się także odwoływać (ryc. 17: 10).

III.3.1.2 Analiza ceramiki naczyniowej

Materiały z tego okresu chronologicznego pochodzą głównie z warstwy kulturowej w liczbie około 3900 fragmentów, skupiających się głównie w północnej części badanego obszaru, aczkolwiek w rozproszonym występują także w pozostałych jego częściach (ryc. 18). Fragmenty naczyń z tego poziomu chronologicznego występują również jako domieszka w obiektach z młodszych poziomów osadniczych.

Technologia naczyń

Wśród 3900 fragmentów naczyń przeważają te o powierzchniach chropowaconych (F3) przez obrzucanie i niekiedy obmazywanych palcami. Charakteryzują się głównie barwami brunatnymi obu powierzchni (B11) oraz brunatnymi i czarno-szarymi powierzchniami wewnętrznymi (B12). Jedynie znikoma część fragmentów waz oraz zapewne profilowanych czerpaków lub misek posiada powierzchnie wygła-

dzane barwy obustronnie czarnej (B22). Do wykonywania naczyń używano mas ceramicznych o kilku recepturach domieszki schudzającej. Najczęściej była to receptura oparta na tłuczniu kamiennym o różnej granulacji. W większych naczyniach zdecydowanie przeważa receptura oparta na grubym i średnim tłuczniu, uzupełnianym także drobnym (D123). Natomiast w przypadku mniejszych naczyń, o starannym opracowaniu powierzchni i często czernionych, jest to receptura oparta na drobnym tłuczniu kamiennym oraz piasku (D34).

Tylko bardzo nieliczna część fragmentów zawiera jakikolwiek ornament. Generalnie występują odmiany ornamentów plastycznych i odciskanych, co stanowi zaledwie niewielki procent całego inwentarza ceramicznego.

III.3.2. GRUPA ŚRODKOWOPOLSKICH PÓL POPIELNICOWYCH (GŚPP)

W pierwszym rzędzie zaprezentujemy materiały, które można łączyć jednoznacznie z ludnością społeczności GŚPP. Analizowany materiał ceramiczny nie dostarczył fragmentów, które umożliwiałyby pełną rekonstrukcję form naczyń. W inwentarzu możemy stwierdzić występowanie: garnków, mis, czerpaków, kubków, sporadycznie waz oraz talerzy/podkładek.

Garnki. Wyróżniono głównie formy o brzuscu jajowatym i powierzchni silnie chropowatej, z krawędziami zazwyczaj zaokrąglonymi lub płasko ściętymi morfogrupy G2/25. Tylko sporadycznie spotykamy się z garnkami o wylewie ustawionym pionowo G3 typu 257 lub 256 (ryc. 28: 14). Co istotne, wśród garnków jajowatych odnotowano, co prawda nieliczne, fragmenty z tzw. ornamentem dziurek podkrawędnych (ryc. 28: 14; 29: 5, tabela 3). Również sam sposób wykonywania owych dziurek, czy też także dołków, ma szereg podstawowych odmian, co prezentujemy poniżej (ryc. 19). W przypadku znalezisk z Rogaszyna mamy do czynienia z typem A dziurek podkrawędnych z pełną perforacją oraz typem C – gdzie są to dołki. Typ B to charakterystyczne naczynia z dookólną listwą plastyczną, zdobioną głównie odciskami palcowymi z otworkami w trzech ustawieniach: powyżej listwy, przez listwę i poniżej listwy, znane z szeregu stanowisk, głównie z Polski południowo-wschodniej.

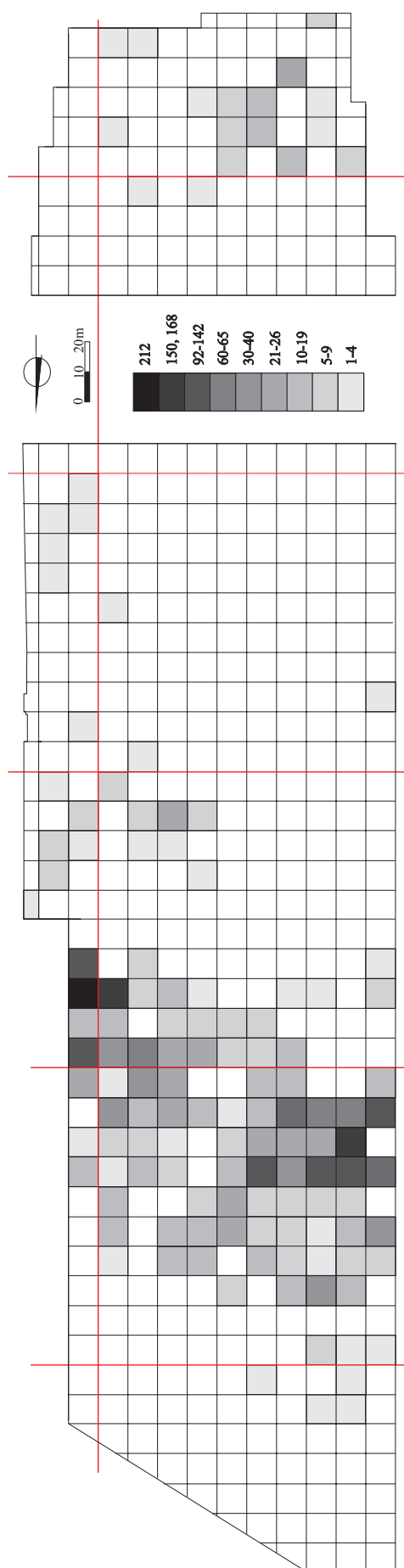
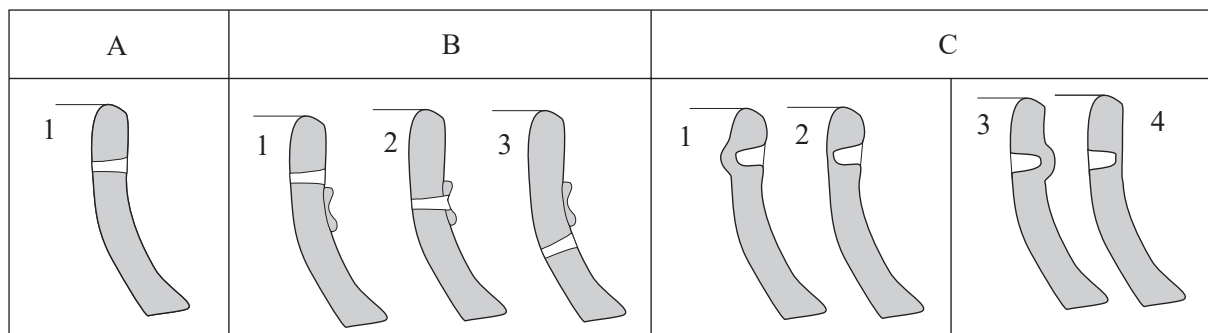

Fig. 18. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Spatial distribution of the amount of pottery in the cultural layer of the settlement of the Central Polish Group of the Urnfield culture and the Pomeranian Cloche culture.

Ryc. 18. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Planigrafia ilości materiałów ceramicznych w warstwie kulturowej z osadnictwa GŚPP i kultury pomorsko-kloszowej.

Ryc. 19. Schemat typologii dziurek i dołków podkrawędznych. Legenda: A – typ A – pełna perforacja pod krawędzią; B – typ B – z 3 odmianami, 1 – z dookólną listwą zdobioną odciskami palcowymi i otworami powyżej, 2 – z otworami wykonywanymi przez listwę, 3 – z otworami wykonywanymi poniżej listwy; C – typ C – z 4 odmianami, 1, 2 – dołki nakłuwane od zewnątrz, 3, 4 – dołki nakłuwane od wewnątrz.

Fig. 19. Diagram of the typology of the rim holes and the rim pits. Legend: A – type A – full perforation under the rim; B – type B – with 3 variants, 1 – with a horizontal band around the mouth, decorated with finger prints and holes above them, 2 – with holes perforating through the band, 3 – with holes perforating underneath the band; C – type C – with 4 variants, 1, 2 – holes pierced from outside, 3, 4 – holes pierced from inside.

Tabela 3. Zestawienie znalezisk fragmentów naczyń z dziurkami lub dołkami podkrawędzными.

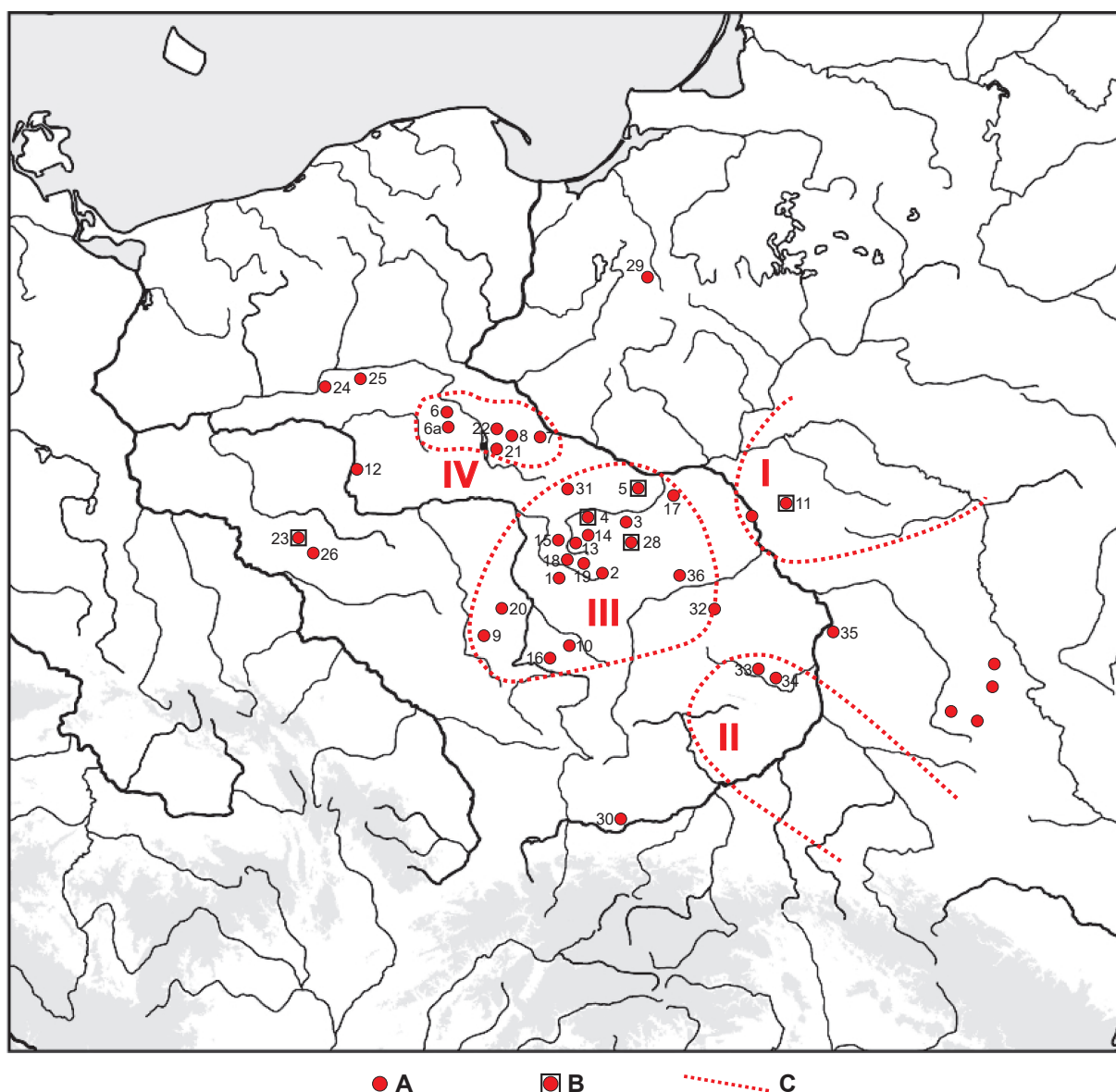
Lp.	Lokalizacja warstwa/obiekt/hektar/ar	Typ	Liczba	Rodzaj naczynia
1	ob.749/C35	A	1 (wtórne)	garnek
2	w-twa/C42	A	3	garnek
3	w-twa/C47	C2	1	misa
4	w-twa/C63	A	1	garnek
5	w-twa/C84	A	1	garnek
6	w-twa/C84	C3	1	garnek
7	ob.237/C84	A	1 (wtórne?)	garnek
8	w-twa/D1	A	2	garnek
Suma:			11	

Trzeba jednak nadmienić, że poszczególne typy są także ważnym wyznacznikiem chronologizującym oraz kulturowym na szerokich obszarach, sięgających swoją genezą jeszcze zespołów neolitycznych. My zajmujemy się zwłaszcza typami A i C, które odnotowano w Rogaszyźnie.

Zagadnieniom związanym zwłaszcza z typem A, poświęcił swego czasu swoją uwagę J. Dąbrowski stwierdzając, że w zachodniej Polsce ornament taki pojawia się dopiero w okresie halsztackim D i dlatego też tak datowano ten ornament na wschodzie, gdzie jest on jednak znacznie częstszy i występował już w inwentarzach cyklu trzciniecko-komarowsko-sośnickiego (J. Dąbrowski 1972). Na jego wczesne datowanie wskazywały m.in. zespoły: z jamy 121 w Kamionce, z jamy 8 w Drohiczyń-Sowach oraz w dalszych zespołach, które dokumentują występowanie tego ornamentu od kultury trzcinieckiej po schyłek kultury łużyckiej (J. Dąbrowski 1972, s. 46). Od dawna przyjmowano również, że takie „zdobnictwo” jest charakterystyczne dla tzw. grupy tarnobrzeskiej, obecnie określonej nazwą tarnobrzeskiej kultury łużyckiej (dalej: TKŁ) i grupy mazowiecko-podlaskiej (J. Dąbrowski, A. Gardawski 1979, s. 112 – 113), z datowaniem na okres halsztacki D (HaD) i początku LtA (obecnie określanego jako starszy okres przedrzymski) (T. Węgrzynowicz 1973, s. 57, 61; K. Moskwa 1976, s. 57). Istotne jest także stwierdzenie występowania naczyń z dziurkami pod krawędzią we wczesnych zespołach grobowych kolejnej jednostki kulturowej, jaką jest kultura pomorsko-kłoszowa, m.in. w Transborze (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, tabl. VII, IX), czy też w Różycy (H. Wiklak 1998). Takie ich występowanie możemy jednoznacznie datować na przełom okresu halsztackiego D (HaD) i starszego okresu przedrzymskiego (wymienne LtA).

Ten typ ornamentyki odnotowujemy na wielu stanowiskach z Polski Środkowej i jest to niewątpliwie jeden z wyznaczników najmłodszej fazy GŚPP. Naczynia z takim ornamentem rejestrujemy na osadach, jak i na cmentarzyskach, aby tylko wymienić kilka z nich, m.in. z pobliskiej Rogaszynowi osady w Orenicach (W. Dudak, P. Owczarek 2014, s. 27 – 29, ryc. 25: 1 – 2, 4 – 6), i z nieco dalszych Chabielic stan. 12, gm. Szczerców (P. Frąsiak i in. 2000, s. 29 – 188), Chrzastowa Folwarcznego (J. Maik 2002, s. 50), czy też cmentarzysk w Łodzi-Rudzie Pabianickiej (H. A. Ząbkiewicz-Koszańska 1958), Piaskach Bankowych (I. Jadczykowa 1988, tabl. II: 4; V: 12, 13), Zalewie II (I. Jadczykowa 1988, tabl. XV: 3; XXII: 2) itd.

Takich stanowisk jest znacznie więcej, co obrazuje poniższe, poglądowe ich skartografowanie, które nie wyczerpuje wszystkich znalezisk tego typu tak z obszaru Polski Środkowej, jak i regionów ościennych (ryc. 20).

Ryc. 20. Rozmieszczenie znalezisk naczyń z dziurkami/dółkami podkrawędnymi na obszarze Polski (opr. B. Muzolf). Legenda: A – stanowiska z naczyniami zaopatrzonymi w dziurki pod krawędzią; B – jw. lecz w grobach kultury pomorskiej (podkłoszowych); C – zwarty zasięg występowania tego typu zdobnictwa.

Fig. 20. Distribution of the pottery artefacts with holes under the rim, in the area of Poland (by B. Muzolf). Legend: A – sites with vessels which have holes under the rim; B – sites with vessels which have holes under the rim in graves of the Pomeranian Cloche Grave culture; C – compact range of the occurrence of this type of decoration.

A		B
1 	3 	1
2 		

Ryc. 21. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Schemat typów wątków wykonywanych „naszyjnikiem” skośnie żłobkowanym: A – jednoelementowe – A1–3; B – dwuelementowe – B1.

Fig. 21. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Diagram of the types of decorative motifs made with an obliquely fluted „necklace”: A – single-element – A1–3; B – double-element – B1.

Tabela 4. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Zestawienie fragmentów naczyń zdobionych odciskami tzw. naszyjnika skośnie żłobkowanego.

Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/hektar/ ar	Typ formy nacz./odm. ornamentu	Liczba
1	ob.749/C35	W3/A2 (wtórne?)	1
2	w-twa C43	W3/A2	1
3	w-twa C65	W3/A1	1
4	w-twa/C84	W3/B1	1
5	w-twa/C88	W3/A2	1
6	ob.536/C88	M3/A3 (złoże wtórne?)	1
7	w-twa/C98	W3/A1	1
8	w-twa/F21	W3/A1	1
9	w-twa/K15	W3/A1	1
Suma:			9

Innym charakterystycznym zdobnictwem naczyń, m.in. późnej fazy GŚPP, są zróżnicowane wątki budowane w oparciu o odciski skośnie żłobkowanego „naszyjnika” (ryc. 21). Takim ornamentem zdobiono przede wszystkim naczynia wazowate o powierzchniach wyświecanych, zazwyczaj barwy czarnej, które w zbiorze z Rogaszyna były głównymi formami tak ornamentowanymi (tabela 4).

Ten typ ornamentu na obszarze Polski Środkowej jednoznacznie wiąże się zwłaszcza z okresem HaD. Świadczy o tym m.in. mnogość omawianej ornamentyki na naczyniach z cmentarzyska w Chojnem, gdzie odnotowano także późnohalszackie zapinki z ozdobną nóżką (H. M. Ząbkiewicz-Koszańska 1972), datowane obecnie na okres HaD3/LtA (Z. Woźniak 1995). Bardzo istotne, ze względu na ich datowanie, są dwa następne zespoły z tak zdobionymi naczyniami. W pierwszym rzędzie są to naczynia z jamy 806 z Brześcia Kujawskiego, dla których R. Grygiel uzyskał datę C14 (Lod-171) wynoszącą 510 ± 95 BC (R. Grygiel 1995, s. 345). Co istotne, obok zdobnictwa odciskami „naszyjnika”, notujemy tutaj także ornamentykę w postaci dziurek podkrawędnych oraz listew zdobionych odciskami palcowymi (R. Grygiel 1995, ryc. 9 – 20). Drugim znaleziskiem jest waza W3, ornamentowana wątkami odciskanego „naszyjnika”, pochodząca z grobu odkrytego na cmentarzysku w Krakowie-Pleszowie, która współwystąpiła z brązową zapinką z ozdobną nóżką datowaną na HaD/LtA. Tego typu zdobnictwo odnotowano także w kompleksie osad datowanych na okres halszacki D w Grabku stan. 11 w typie VI (B. Muzolf 2002a, s. 228, 230, ryc. 114). Powyższe analogie dość jednoznacznie wskazują, że nasze znaleziska mają zapewne bardzo późne datowanie, obejmujące głównie schyłek okresu halszackiego D (HaD) oraz być może początki starszego okresu przedrzymskiego (LtA).

Wykonana planigrafia fragmentów zdobionych odciskami „naszyjnika”, jak również dziurkami podkrawędnymi, wskazuje na ich niewielkie zgrupowania z pojedynczymi znaleziskami w innych partiach badanego obszaru (ryc. 27). Można jednak zauważyć, że naczynia z „dziurkami” podkrawędnymi re-

jestrujemy w zachodniej części wyznaczonego przez nas kompleksu obiektów, określonej jako A2W, podczas gdy brak ich w części wschodniej (A2E). Może to wskazywać na pewne przesunięcie czasowe pomiędzy występowaniem odcisków „naszyjnika”, a owymi dziurkami podkrawędnymi. Omawiając temat ornamentyki zespołów GŚPP można okazać niejaki zdziwienie, że w pozyskanym zespole nie stwierdzono żadnych śladów wątków zdobniczych, które zazwyczaj łączy się z wpływami tzw. ugrupowań wschodniowielkopolskich, w postaci głęboko rytych, złożonych motywów geometrycznych (tzw. ceramika inkrustowana). Tego typu motywy zdobnicze są bardzo często notowane na cmentarzyskach z Polski Środkowej, zwłaszcza w Łodzi-Rudzie Pabianickiej (H. M. Ząbkiewicz-Koszańska 1958), Zalewie II (I. Jadczykowa 1988), czy w Okołowicach (I. Jadczykowa 2002).

Najpewniej także głównie z osadnictwem GŚPP możemy wiązać większość talerzy/podkładek o powierzchniach najczęściej szorstko-gładkich, zwłaszcza zaopatrzonych w niewielkie dziurki. Takie wyroby są odkrywane na wielu stanowiskach tej jednostki kulturowej (ale nie na wszystkich?), aczkolwiek występują też na osadach kultury pomorsko-kloszowej, m.in. w kompleksie osad GŚPP oraz kultury pomorskiej w Grabku stan. 11, dla których stworzono ich klasyfikację, wykorzystaną również i dla Rogaszyń w odniesieniu do modelowania krawędzi (B. Muzolf 2002a, s. 219–227, ryc. 109B, 110, tam szersze omówienie).

Ogółem ze stanowiska w Rogaszyńce pozyskano 63 fragmenty talerzy, które reprezentują tylko typ I wyróżniony w Grabku stan. 11, ze względu na opracowanie powierzchni, charakteryzujących się jedną powierzchnią gładką, a drugą szorstką w dwóch odmianach, bez dodatkowych elementów zdobniczych na powierzchni (odmiana a) oraz z obecnością dziurek w części centralnej talerza (odmiana b). Natomiast różnicują się one mocno ze względu na formę krawędzi, co umożliwiło nam stworzenie ich dodatkowej klasyfikacji (ryc. 22). Wśród krawędzi wyróżniliśmy dwa warianty w szeregu odmian. Wariant A – charakteryzuje się dość ostrym modelowaniem krawędzi, natomiast B – krawędziami zaokrąglonymi (wyoblonymi). Co warto zauważyć, jedynie tylko w odniesieniu do czterech fragmentów, w odmianie IaA6b spotykamy się ze zdobieniem krawędzi tzw. „zaszczyptywaniem” (ryc. 31: 1), co nawiązuje do zdobnictwa krawędzi naczyń z zespołów głównie kloszowych. Tak zdobione talerze najczęściej spotykamy właśnie w zespołach pomorsko-kloszowych, co poświadcza ich planigrafia wykonana na osadzie pomorsko-kloszowej w Grabku stan. 11 (B. Muzolf 2002a, ryc. 111). Natomiast na osadach GŚPP są to zazwyczaj różnie profilowane krawędzie gładkie lub też zdobione niekiedy odciskami palcowymi. Znaleziska fragmentów talerzy prezentujemy w zestawieniu tabelarycznym oraz na planie stanowiska (ryc. 27, tabela 5). Analiza rozkładu znalezisk fragmentów talerzy o krawędziach gładkich wyraźnie wskazuje na ich skupianie się w obszarze kompleksu obiektów określanych jako A2, głównie w jego części zachodniej, co pokrywa się m.in. z występowaniem naczyń zdobionych odciskami „naszyjnika”.

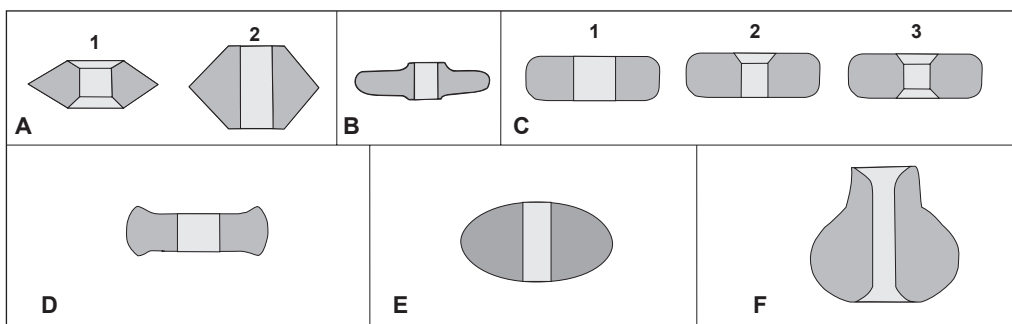
typ	A	B
1		
2		
3		
4		
5		a.
		b.
		c.
6	a.	
	b.	

Ryc. 22. Schemat typologii krawędzi talerzy/podkładek.
Fig. 22. Diagram of the typology of plates/ bases.

Tabela 5. Zestawienie znalezisk fragmentów talerzy/podkładek.

Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/hektar/ar	Typ Ia-Ib/wariant i odm. krawędzi	Liczba
1	ob.508/B81	IaA5 (złożę wtórne?)	1
2	w-twa/C3	IaB5c	1
3	w-twa/C24	IaA1	1
4	w-twa/C26	IaB4	1
5	w-twa/C31	IaA6a	1
6	w-twa/C32	IaB6	1
7	ob.727/C33	IaA5	1
8	w-twa/C37	IaA5	1
9	ob.786/C54	Ib	1
10	w-twa/C63	IaA1	1
11	w-twa/C63	IaB1	1
12	w-twa/C63	IaB2	1
13	w-twa/C63	IaB4	1
14	w-twa/C64	IaA3	1
15	w-twa/C65	IaA2	1
16	w-twa/C65	IaB1	1
17	w-twa/C65	Ib	1
18	ob.35/C65	IaA3 (wtórne?)	1
19	w-twa/C69	IaA2	1
20	w-twa/C69	IaB1	1
21	w-twa/C70	IaB1	2x
22	w-twa/C72	IaA3	1
23	w-twa/C72	IaA4	1
24	w-twa/C72	IaB1	1
25	w-twa/C72	IaB5c	1
26	w-twa/C74	IaA1	2x
27	w-twa/C74	Ib	1
28	w-twa/C75	Ib	1
29	w-twa/C78	Ib	1
30	w-twa/C81	IaB5c	1
31	w-twa/C81	IaB5b	1
32	w-twa/C82	IaB1	2x
33	w-twa/C82	IaB4	1
34	w-twa/C83	IaA1	1
35	w-twa/C83	Ib	1
36	ob.209/C83	IaB5c	1
37	ob.233/C83	IaA6b	1
38	ob.238/C83	Ib	1
39	w-twa/C84	IaB3	1
40	w-twa/C85	IaA1	1
41	w-twa/C85	IaB1	1
42	w-twa/C85	Ia	1
43	Ob. 810/C99	IaA6b	1
44	w-twa/C100	IaA1	1
45	w-twa/E4	IaB1	1

Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/hektar/ar	Typ Ia-Ib/wariant i odm. krawędzi	Liczba
46	w-twa/E5	IaA1	1
4	w-twa/E7	IaB5a	1
48	w-twa/E10	IaB1	1
49	w-twa/F1	IbA2	7 (1/2 talerza)
50	w-twa/F11	IaA6b	1
51	w-twa/F31	IaA1	2
52	ob.1074/K54	IaA1	2
Suma:			63

Ryc. 23. Rogaszyń stan. 2–4, gm. Piątek. Schemat typów przędzików.

Fig. 23. Rogaszyń site 2–4, commune of Piątek. Diagram of the types of spindle whorls.

Z zespołami GŚPP można niewątpliwie również łączyć i inne znaleziska, wśród których należy wymienić przędziki i tzw. krążki wykonywane ze skorup naczyń.

Przędziki. Na stanowisku znaleziono 23 egzemplarze przędzików. Jednak wielokulturowość stanowiska i pozyskanie znacznej części zabytków z warstwy kulturowej znacząco utrudniają jednoznaczne określenie ich kontekstu chronologiczno-kulturowego. W przypadku znalezienia ich w obiektach, z innym materiałami datującymi, sprawa jest poniekąd ułatwiona, jeśli chodzi zaś o egzemplarze z warstwy możemy posilkować się jedynie analogiami. Dlatego też dokonano ich wspólnej klasyfikacji z wydzieleniem kilku typów przewodnich. Spośród wyróżnionych poniżej typów niektóre z nich niewątpliwie przynależą do społeczności GŚPP i dlatego też ogólną ich klasyfikację sytuujemy w tym miejscu.

Wśród pozyskanych ze stanowiska przędzików możemy wyróżnić 6 podstawowych typów, w ramach których można wydzielić pewne odmiany (ryc. 23).

Typ A – przędziki dwustożkowate z wklęsłymi biegunami w odmianie A1 niskiej (2x), oraz wysokie odmiany A2 (3x);

Typ B – trzy egzemplarze o formie krążkowatej z pogrubieniami w partii biegunów, pozyskane z warstw w arach: E6, E19 i D71. Najpewniej należy je łączyć z GŚPP;

Typ C – najliczniejsze znaleziska w formie walcowatych krążków z zaokrąglonymi bokami w trzech odmianach. Odmiany wyróżniono ze względu na uformowanie tzw. biegunów i kanału: odmiana C1 posiada bieguny płaskie, odmiana C2 ma jeden biegun wklęsły, a C3 ma oba bieguny wklęsłe;

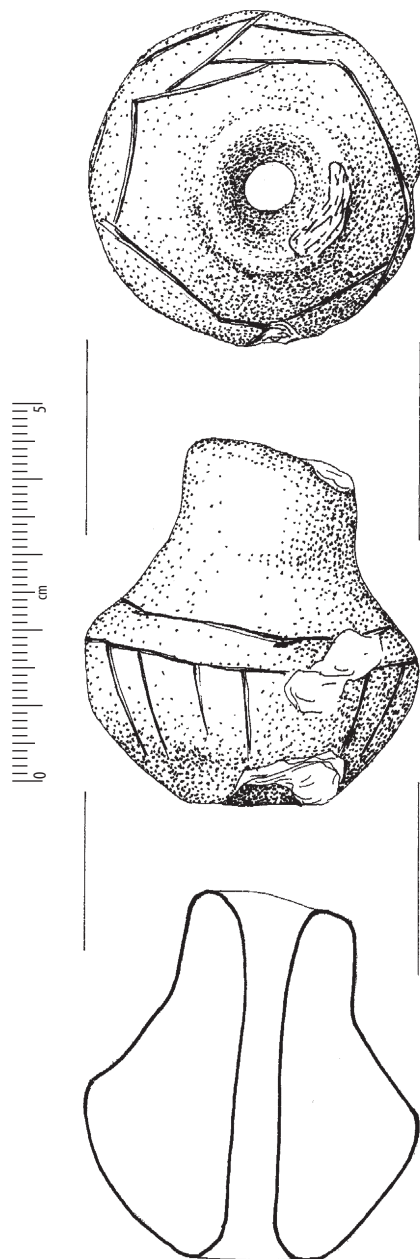
Typ D – pojedynczy egzemplarz o formie krążkowatej z pogrubionymi krawędziami;

Typ E – to egzemplarz dyskooidalny, ornamentowany na obu powierzchniach układami odcinkowych odcisków „naszyjnika” skośnie żłobkowanego, co dość jednoznacznie nawiązuje do zdobnictwa naczyń. Typ E wiążemy jednoznacznie z zespołami GŚPP;

Typ F – to jednostkowe znalezisko przędzika w formie miniaturowego naczynia.

Tabela 6. Zestawienie charakterystyki przęślików ze stanowiska (z wyłączeniem wczesnośredniowiecznych typu C).

Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/hektar/ar	Wymiary (w mm)			Typ
		Ø całkowita	Ø kanału	wys.	
1	ob.457/C86	33	8	9	A1
2	ob.960/H33	43	7	21	A1
3	w-twa/C52	?	6?	?	A2
4	ob.50/C70	30	10	18	A2
5	ob.172/C70	-	-	-	A2
6	w-twa/E6	35	4	7	B
7	w-twa/E19	35	7	18	B
8	w-twa/C31	38	9	13	D
9	w-twa/D71	47	28	27	E
10	ob.43/C65	45	10	48	F

Ich charakterystykę metryczną i typologiczną prezentujemy w zestawieniu tabelarycznym (tabela 6) z wyłączeniem form typu C, zakwalifikowanych generalnie do okresu wczesnośredniowiecznego, które zostaną omówione w innym miejscu.

Do GŚPP zaliczamy przęśliki typu B, E i F. Przęślik typu E na obu powierzchniach jest ornamentowany układami odcinkowych odcisków „naszyjnika” skośnie żłobkowanego, co dość jednoznacznie nawiązuje do zdobnictwa naczyń. Analogiczne przęśliki, ale pozbawione takiego zdobnictwa znamy z szeregu innych stanowisk. Bardzo ważny jest podobny egzemplarz, który wystąpił w jamie 806 w Brześciu Kujawskim, datowany na około 510 r. p.n.e. (R. Grygiel 1995, ryc. 27: f). Również z osad w Grabku stan. 11 pozyskano zbliżone formy w tamtejszym typie III w odm. 1a i 2 (B. Muzolf 2002a, ryc. 118).

Na szczególną uwagę zasługuje pojedyncze znalezisko typu F, w formie wazowatego naczynia z szyjką (ryc. 24). Jego brzusiec jest ozdobiony dookólnymi zygzakowatymi rytymi żłobkami, usytuowanymi na przejściu szyjki w brzusiec, od których zwieszają się krótkie pionowe linie ryte. Brak na naszym terenie pełnej analogii do takiego przęślika. W pewnym stopniu zbliżony jest przęślik z osady w Grabku, zaliczony do tamtejszego typu IV: 1 (B. Muzolf 2002a, s. 238, ryc. 118), ale w wersji bardziej spłaszczonej, jak również okaz z Nowej Huty-Pleszowa (A. Kogus 1984, tabl. LXXXIII: 8). Podobną formę ma również przęślik z popielnicowego grobu kultury pomorsko-kloszowej odkryty na cmentarzysku w Kolonii Rychłocice (W. Siciński 2019, s. 37–38, ryc. 18: 6).

Ryc. 24. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Przęślik w formie naczynia wazowatego z obiektu 43/C65.

Fig. 24. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Spindle whorl in the form of a vase-like vessel found in feature 43/C65.

Liczne odpowiedniki tej formy przeszlików znajdujemy natomiast na cmentarzyskach halsztackich z obszaru Słowenii, gdzie są datowane m.in. zapinkami smoczymi, łódkowatymi (z kabłąkiem trapezowym) i z ozdobną nóżką na okres HaD (J. Dular 2003). Również bliżej naszych terenów, bo na terenie Słowacji, notujemy zbliżone przeszliki, zdobione m.in. na brzuscu rytami, odkrywane w grobach komorowych datowanych zapinką harfowatą typu Roggersdorf na HaC2-HaD1 (Z. Baarova 2007, s. 19, ryc. 13: 7).

Krażki ceramiczne. Są to pojedyncze znaleziska pochodzące z warstwy, dlatego ich przypisanie kulturowe i chronologiczne nie jest zbyt pewne, tym bardziej, że tego typu zabytki mogą występować w kilku następujących po sobie jednostkach kulturowych. W grę wchodzi tutaj zespoły przynależne do: GŚPP, kultury pomorsko-kloszowej oraz kultury przeworskiej. Ostatnio tym problemem zajęła się szeroko J. Żychlińska (2015, s. 545 – 556, tam dalsza literatura). W analizowanym materiale wyróżniono 4 egzemplarze wykonane ze skorup naczyń o powierzchniach chropowaconych i zeszlifowanych krawędziach, ich technologia wskazuje, że należy je łączyć z GŚPP (ryc. 25). Bardzo liczny zbiór takich przedmiotów (39 sztuk) odkryto m.in. na osadzie GŚPP z epoki brązu w Lutomiersku-Koziówkach, gdzie dokonano ich szerszego omówienia (B. Muzolf 2012, s. 139, ryc. 91: 14, 15; 105: 9, 14; 108: 6, 7; 109: 1, 2, 4, 19; 114: 6; 115: 10; 116: 3, 4). Wzmiankowane egzemplarze z Rogaszyna można przypisać do dwóch typów z odmianami. Typ pierwszy (I) o formie okrągłej (a) i owalnej (b). Do typu I możemy zaliczyć trzy egzemplarze w odmianach a i b (tabela 7). Krażek typu Ia zachowany fragmentarycznie, podobnie jak pozostałe, ma średnicę rzędu 40 mm. Krażek owalny typu Ib (ar C63), został wykonany z fragmentu ścianki naczynia o powierzchni chropowatej przez obrzucanie i czarnej powierzchni wewnętrznej. Natomiast typ II zawiera krażki z otworem. Do typu IIb możemy zaliczyć tylko jeden egzemplarz. Tego typu znaleziska są dość liczne na obszarach Polski, ale nie mają waloru datownika. Funkcja tych przedmiotów jest w dalszym ciągu niezbyt jasna. Obie formy mogły mieć odmienne przeznaczenie zwłaszcza, iż w Lutomiersku-Koziówkach wyróżniono jeszcze ich trzeci typ – wieloboczny. W przypadku tych form, zazwyczaj większych, może się okazać, że były to swojego rodzaju zdzieraki/gładziki, wykorzystywane w gospodarstwie domowym. W takiej sytuacji zwraca uwagę informacja etnograficzna K. Moszyńskiego (1967, s. 620), który stwierdza, że tkaniny sporządzane z włókna roślinnego po wypraniu stają się sztywne i szorstkie, i aby usunąć tę niedogodność stosowano zabiegi polegające na mięciu i wygładzaniu do czego wykorzystywano różne narzędzia m.in. kule kamienne, szklane, kły zwierzęce itp. (K. Moszyński 1967, s. 620). Taką funkcję mogły też spełniać nasze ceramiczne gładziki o formach owalnych lub wielobocznych, których używano np. do wygładzania surowych tkanin, a być może także do oczyszczania skór przy ich wyprawianiu. Najstarsze gładziki, wykonane z fragmentów naczyń, na ziemiach polskich pochodzą z wczesnego neolitu. Bardzo licznie wystąpiły m.in. w reliktach grodu biskupińskiego datowanego na okres halsztacki C, głównie w obrębie nawarstwień ulic, co stało się podstawą dla Z. Kołosówny (1950, s. 233, ryc. 1, 3, 5, 7 – 12), aby uznać je za element zabaw dziecięcych.

Innymi znaleziskami, które możemy wiązać z omawianym poziomem chronologicznym są także, odkryte na stanowisku w warstwie kulturowej, kamienne rozcieracze – tłuczki w odmianie jednobiegunowej, jak również łukowatej.

Ryc. 25. Rogaszyn stan. 2–4, gm.
Piątek. Krażek/gładzik ceramiczny
z warstwy ara F1.

Fig. 25. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Circle/ceramic polishing stone from a layer in ara F1.

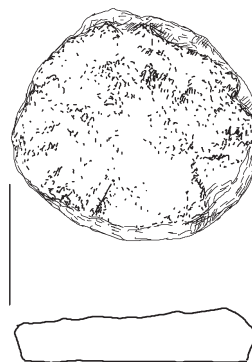

Tabela 7. Zestawienie krążków ceramicznych.

Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/ha/ar	Wymiary (w mm)			Typ
		śr. 1	śr. 2	gr.	
1	w-twa/C46	40	-	7	Ia
2	w-twa/C63	60	65	12	Ib
3	w-twa/E8	45?	-	10?	Ila
4	w-twa/F1	32	36	8	Ia

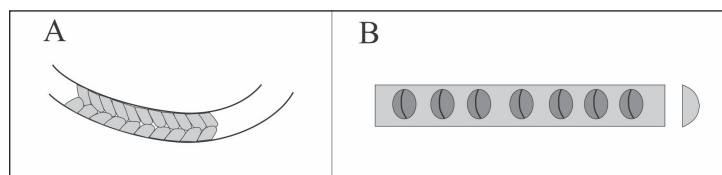
III.3.3. KULTURA POMORSKO-KŁOSZOWA

Przechodząc do inwentarzy kultury pomorsko-kłoszowej należy stwierdzić, że i w stosunku do niej dysponujemy kilkoma elementami, uznanymi powszechnie za charakterystyczne dla tych zespołów, manifestującymi się m.in. w formach naczyń oraz ornamentyce, zwłaszcza w postaci zdobnictwa krawędzi wylewów i listew przez tzw. „zaszczypywanie” (ryc. 26).

Do inwentarzy zespołów pomorskich możemy niewątpliwie zaliczyć baniaste wazy z wysokimi zwężającymi się ku wylewowi stożkowatymi szyjami, których fragmenty zostały zarejestrowane w obiekcie nr 1084 (ryc. 31: 3–5). Forma szyjek tych waz jest z pewnością analogią popielnic twarzowych tzw. gruszkowatych. Jednoznacznie możemy je przypisać do inwentarzy głównie właściwej kultury pomorskiej. W obiekcie odkryto także fragmenty kolejnego naczynia, które pozwoliły na jego rekonstrukcję w formie głębokiej półkulistej misy, z wylewem zaopatrzonym w dzióbek, ornamentowanej na powierzchni motywem palcowo-paznokciowym (ryc. 31: 2). Wszystkie naczynia z tego obiektu noszą ślady wtórnego działania ognia, są po prostu częściowo przepalone. Zapewne do tego inwentarza kulturowego należy również zaliczyć fragmentarycznie zachowany dzban z obiektu 749 (ryc. 28: 2).

Wśród charakterystycznych form naczyń notujemy też fragmenty dużej, baniastej wazy z wygładzaną szyją, oddzieloną od chropowatego brzuśca listwą „zaszczypywaną”, zaopatrzoną dodatkowo w odcińkowe, zwisające listewki w formie tzw. frędzli (ryc. 32: 4). W naszym przypadku jest to znalezisko odosobnione, które odkryto w obiekcie 1062 z południowej części stanowiska. Wyznacza ono zapewne następne(?), mniejsze skupisko tegoż poziomu chronologicznego. Z warstwy kulturowej pozyskano także kolejne fragmenty naczyń o krawędziach zdobionych „zaszczypywaniem”, m.in. mis półkulistych M2/25 (ryc. 32: 6) i M1(?) (ryc. 33: 3) oraz garnka o formie jajowatej G2/25 (ryc. 33: 1). Nie ulega wątpliwości, że takie znaleziska możemy jednoznacznie przypisać do inwentarzy tzw. kultury grobów podkłoszowych (kłoszowych), która wchodzi w wyraźne związki z kulturą pomorską, tworząc ostatecznie zespoły mieszane pomorsko-kłoszowe.

Naczynia zdobione listwami z „zaszczypywaniem” odnotowano m.in. w jamie 806 z Brześcia Kujawskiego, datowanej C14 na 510±95 BC, której przypisanie kulturowe nie jest jednoznaczne, gdyż oprócz materiałów „łużyckich” wykazuje także jakoby silne powiązania w materiale z ugrupowaniami obszarów

Ryc. 26. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Typy zdobnictwa plastycznego krawędzi naczyń oraz listew.

Fig. 26. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Types of moulded decoration of vessel rims and bands.

Tabela 8. Zestawienie fragmentów naczyń z listwami plastycznymi.

Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/hektar/ar	Liczba
1	w-twa/C35	1
2	w-twa/C41	1
3	w-twa/C60	1
4	ob.90/C67	1
5	w-twa/C84	1
6	w-twa/K34	1
Suma:		6

południowo-wschodnich (R. Grygiel 1995, s. 345). Zapewne pozyskano także analogiczny fragment na osadzie pomorsko-kloszowej w Grabku stan. 11 (B. Muzolf 2002a, s. 288, ryc. 162: 10). Są to formy dość znane z odległych, bo rumuńskich, obszarów, m.in. ze stanowiska sepulkralnego Zimnicea, datowanego licznymi zapinkami od schyłku okresu halsztackiego po co najmniej środkowy okres lateński (D. A. Alexandrescu 1980, fig. 15).

Znacznie częściej notujemy listwy ze zwisającymi frędzlami, rejestrowane na wielu stanowiskach, m.in. na cmentarzysku w Konstantynowie Łódzkim-Ignacewie stan. 18 (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, ryc. 8, 18). Często są również znaleziska garneków zdobionych „zaszczytywaniem” krawędzi wylewów, które często spotykamy w zespołach grobów podkloszowych i nie ma powodu przytaczać tutaj dodatkowych analogii. Datowanie takich naczyń odnosi się głównie do schyłku okresu HaD po LtB włącznie. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że coraz silniej podnosi się kwestię bezpośrednich związków pomiędzy zespołami schyłkowo pomorsko-kloszowymi i jastorfskimi. Te podobieństwa obok form ceramicznych obejmują również m.in. zdobnictwo krawędzi „zaszczytywaniem” itd.

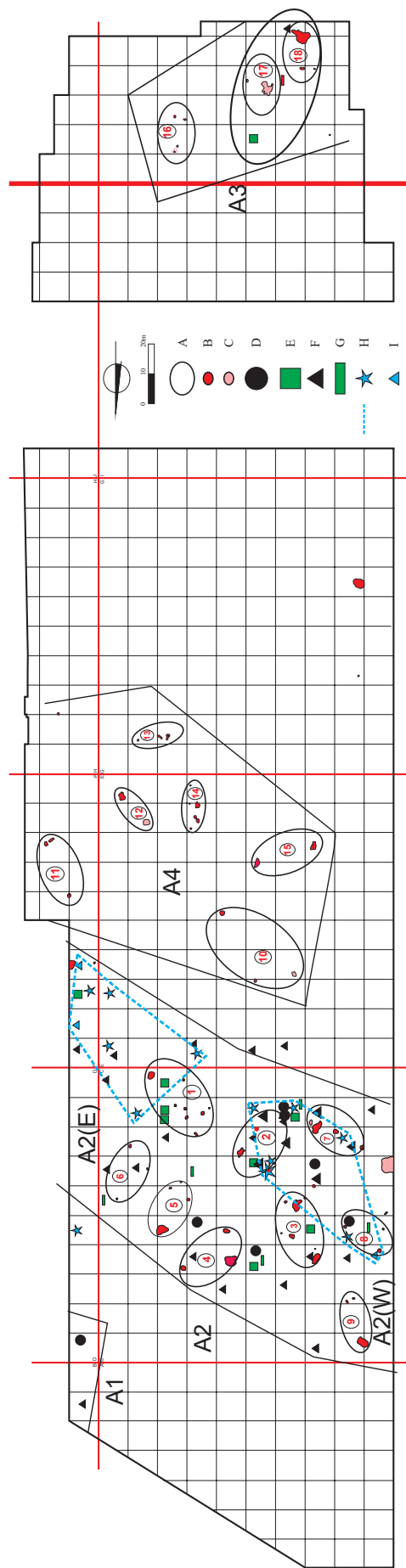
Odosobniony wąż zdobniczy, łączony z zespołem pomorskim, zarejestrowano na niewielkim fragmencie profilowanego naczynia o czernionych powierzchniach (ar E9). Fragment ten ornamentowany jest złożonym motywem zwisających gałązek (jodełek), który znajduje szereg odpowiedników na naczyniach tej jednostki kulturowej, tak waz, jak i dzbanków.

Można jednoznacznie stwierdzić, że powyższe materiały należy datować na schyłek okresu HaD i początkowe fazy starszego okresu przedrzymskiego. Współwystępowanie materiałów przypisywanych z jednej strony do GŚPP, a z drugiej strony do kompleksu pomorsko-kloszowego, wyraźnie wskazuje, że możemy mieć tutaj do czynienia z fazą przejściową pomiędzy powyższymi zespołami kulturowymi. Niezwykle istotne jest stwierdzenie współwystępowania właśnie naczyń zaopatrzonych w podkrawędne dziurki także w grobach podkloszowych, o których wspominaliśmy powyżej, m.in. na cmentarzysku w Różykach-Starej Wsi (H. Wiklak 1998). Można również wspomnieć, że naczynia zdobione odciskami skośnie żłobkowanego „naszyjnika” zarejestrowano z formami „pomorskimi”, co odnotowano m.in. w grobie 96 z cmentarzyska w Sobiejuchach (M. Kaczmarek 2005, s. 171, ryc. 10).

To współwystępowanie form przypisywanych do dwóch, trzech jednostek kulturowych jest niewątpliwie spowodowane napływem nosicieli nowych cech kulturowych, związanych ze społecznościami pomorskimi (pomorsko-kloszowymi). Z tymi nowymi społecznościami wiąże się pobliskie cmentarzysko pomorsko-kloszowe, które zostanie omówione w kolejnym rozdziale, a gdzie spotykamy się także z uchwytym zróżnicowaniem form grobów i wyrobów ceramicznych.

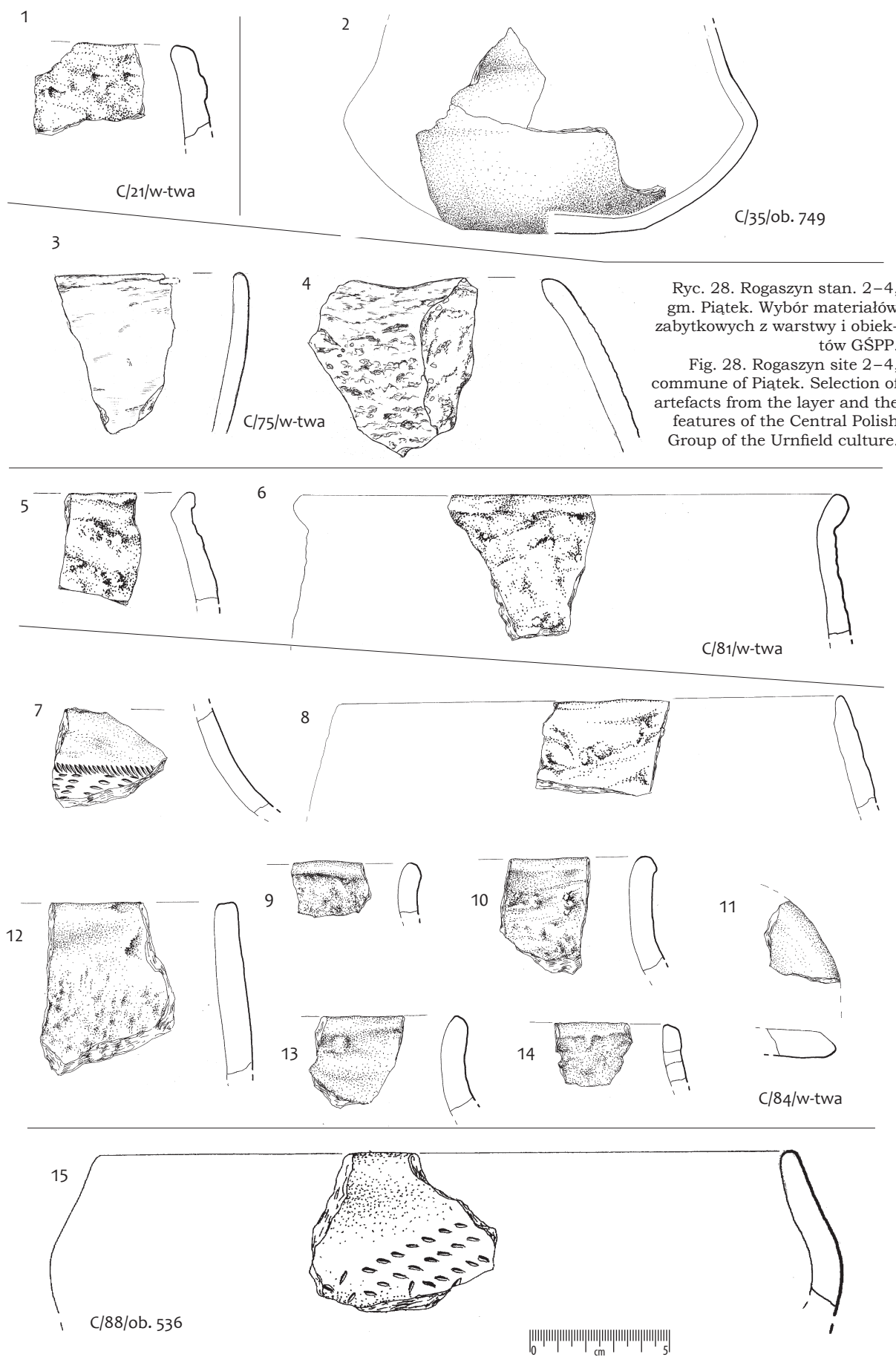
Tabela 9. Zestawienie fragmentów naczyń o „zaszczytywanej” krawędzi wylewu.

Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/hektar/ar	Liczba	Rodzaj naczynia
1	w-twa/C42	1	garnek
2	w-twa/C65	3	misa
3	ob.44/C65	1	garnek
4	w-twa/C72	1	garnek
5	w-twa/C84	2	misa
6	w-twa/C85	1	garnek
7	w-twa/C89	2	garnek
8	w-twa/C98	1	garnek
9	w-twa/D41	1	garnek
10	w-twa/E10	3	garunki
11	w-twa/E7	1	garnek
12	w-twa/E30	1	garnek
13	w-twa/F21	1	garnek
Suma:		19	

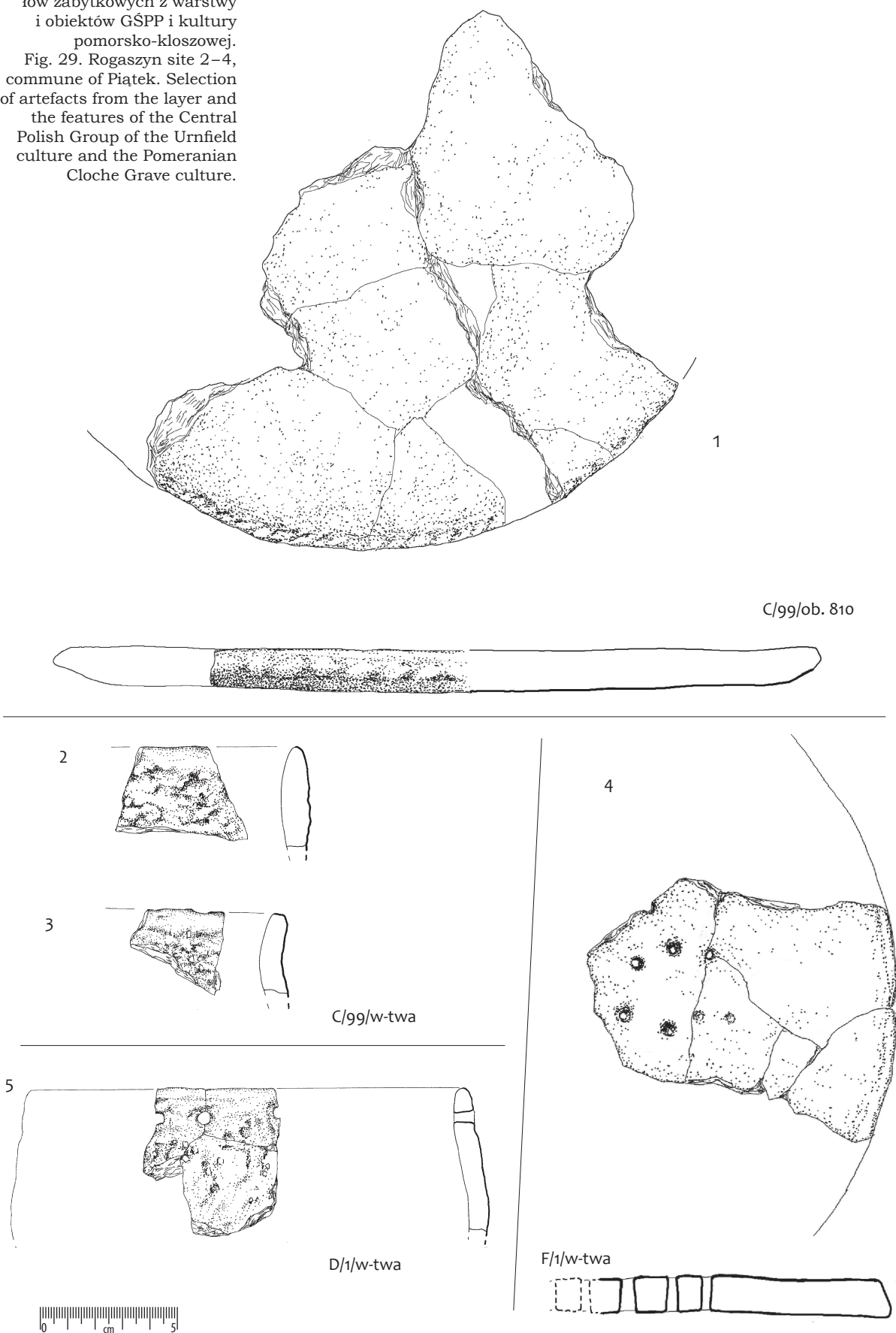
Ryc. 27. Rogaszyń stan. 2-4, gm. Piątek. Lokalizacja obiektów oraz planigrafia charakterystycznych elementów GSPP i kultury pomorsko-kloszowej. Legenda: A – zgrupowania obiektów GSPP; B – obiekty GSPP; C – obiekty kultury pomorsko-kloszowej; D – dziurki podkrawędne; E – ornament tzw. „naszyjnika”; F – talerze; G – ornament listew; H – krawędzie „zaszczytywane”; I – talerze z „zaszczytywana” krawędzią.

Fig. 27. Rogaszyń site 2-4, commune of Piątek. Location of features and spatial distribution of the characteristic elements of the Central Polish Group of the Urnfield culture and the Pomeranian Cloche-Grave culture. Legend: A – groups of features of the Central Polish Group of the Urnfield culture; B – features of the Central Polish Group of the Urnfield culture; C – features of the Pomeranian Cloche Grave culture; D – holes under the rims; E – decoration of the so-called “necklace”; F – plates; G – decorations on the bands; H – “pinched” rims; I – plates with “pinched” rims.

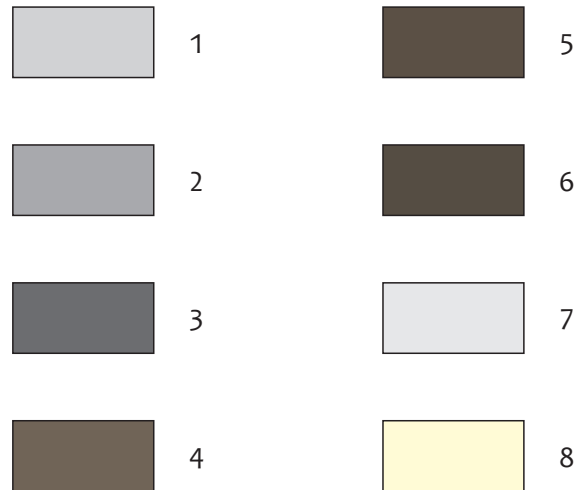

Ryc. 29. Rogaszyn stan. 2-4,
gm. Piątek. Wybór materia-
łów zabytkowych z warstwy
i obiektów GSP i kultury
pomorsko-kloszowej.

Fig. 29. Rogaszyn site 2-4,
commune of Piątek. Selection
of artefacts from the layer and
the features of the Central
Polish Group of the Urnfield
culture and the Pomeranian
Cloche Grave culture.

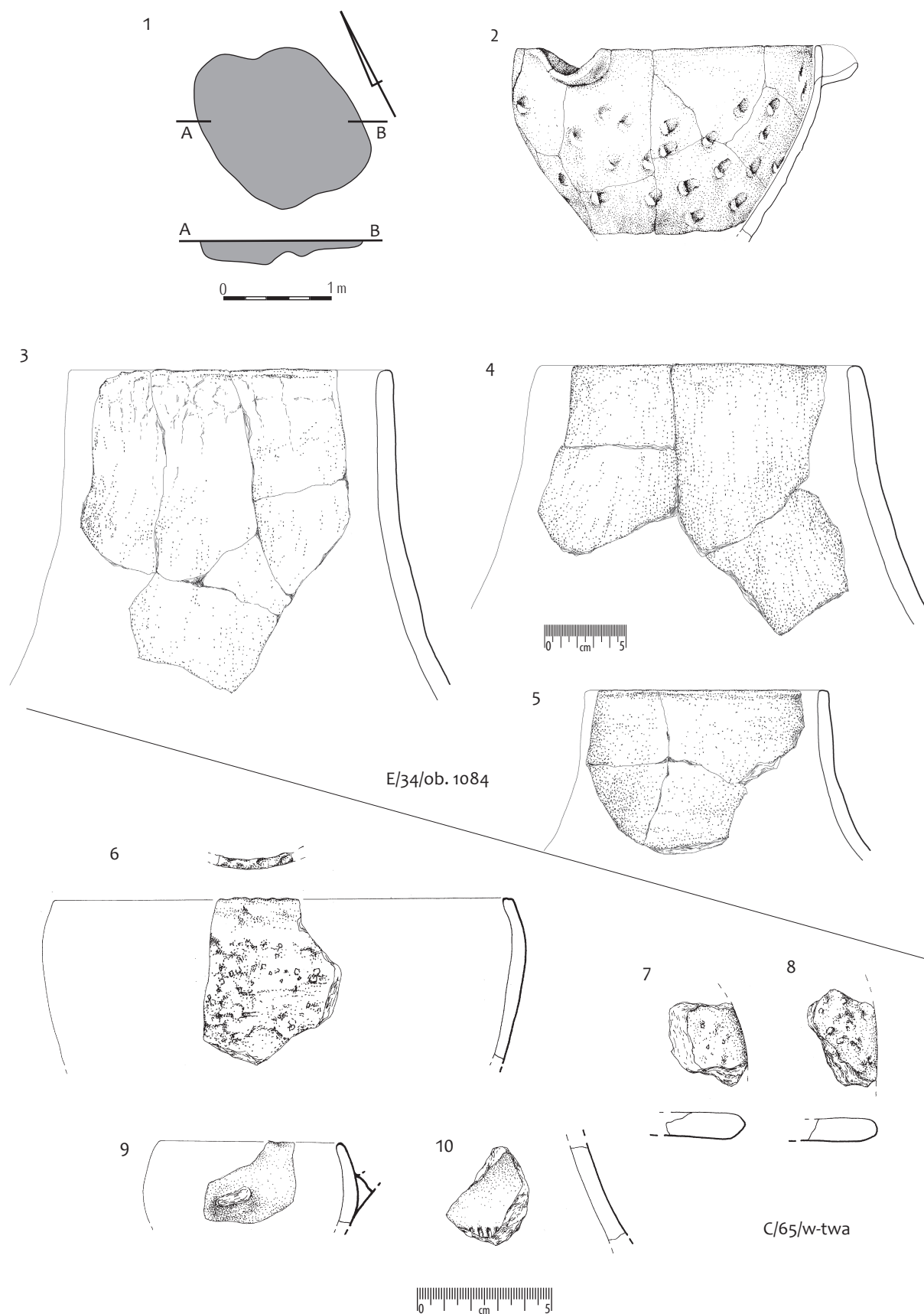

LEGENDA:

Ryc. 30. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Legenda do planów i profili obiektów GŚPP i kultury pomorsko-kłoszowej: 1 – jasnoszara próchnica; 2 – szara próchnica; 3 – ciemnoszara próchnica; 4 – brunatna próchnica; 5 – szaro-brunatna próchnica; 6 – ciemnobrunatno-szara próchnica; 7 – siwa glina; 8 – białe piaski.

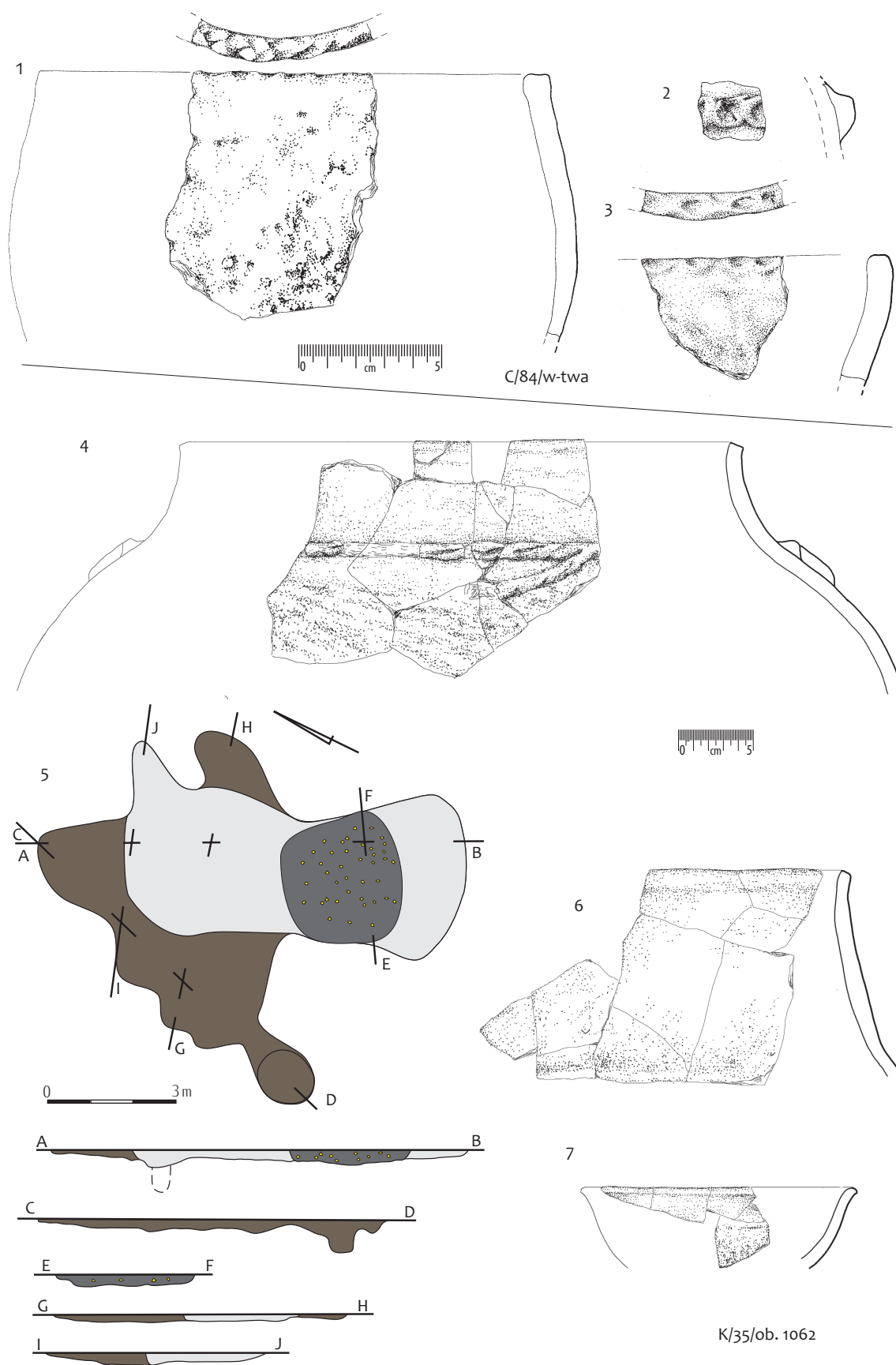
Fig. 30. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Legend to the maps and cross-sections of the features of the Central Polish Group of the Urnfield culture and Pomeranian Cloche Grave culture: 1 – light grey humus; 2 – grey humus; 3 – dark grey humus; 4 – brown humus; 5 – grey-brown humus; 6 – dark brown and grey humus; 7 – silvery humus; 8 – white sands.

Ryc. 31. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór materiałów zabytkowych z warstwy i obiektów kultury pomorsko-kloszowej.

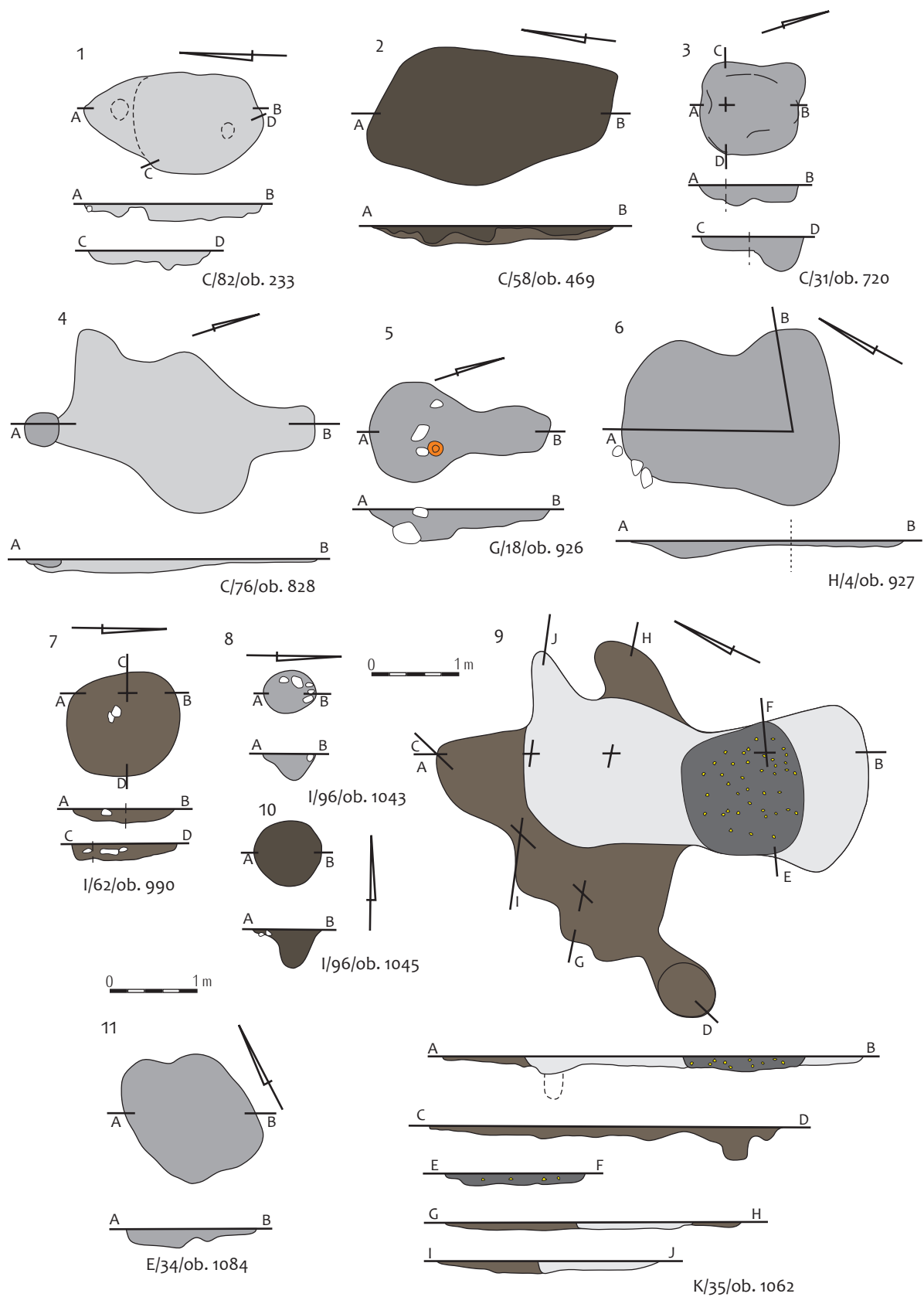
Fig. 31. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of artefacts from the layer and the features of the Pomeranian Cloche Grave culture.

Ryc. 32. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór materiałów zabytkowych z warstwy i obiektów kultury pomorsko-kloszowej.

Fig. 32. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of artefacts from the layer and the features of the Pomeranian Cloche Grave culture.

Ryc. 33. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Plany i profile wybranych obiektów GŚPP i kultury pomorsko-kloszowej.

Fig. 33. Rogaszyn site 2–4, commune Piątek. Maps and cross-sections of selected features of the Central Polish Group of the Urnfield culture and Pomeranian Cloche Grave culture.

III.3.4. ROZPLANOWANIE PRZESTRZENNE OSAD GŚPP I KULTURY POMORSKO-KŁOSZOWEJ

Podsumowując wcześniejsze uwagi, można pokusić się o pewne wnioski wynikające z analizy planigrafii charakterystycznych elementów omówionych powyżej oraz lokalizacji obiektów osadniczych (ryc. 27). Obraz, jaki jawi się z takiej analizy jest dość skomplikowany, chociażby ze względu na odmienną lokalizację obszarów występowania charakterystycznych elementów związanych z poszczególnymi jednostkami kulturowymi. W takiej sytuacji należy dopuszczać, iż na obszarze objętym badaniami możemy mieć do czynienia z odrębnymi jednostkami przestrzennymi (osadami), a tym samym być może również o bardzo zbliżonej lub też wręcz zazębiającej się, ale odmiennej chronologii. W oparciu o planografię elementów charakterystycznych możemy wyznaczyć cztery podstawowe strefy ich występowania, które oznaczamy jako: A1, A2, A3 i A4. Obiekty osadnicze, przypisane do obu jednostek kulturowych z tego horyzontu osadnictwa grupują się głównie w strefach A2 i A3, ale notujemy je także w rozproszeniu w strefie A4, przy ich braku w strefie A1. Odkrywane obiekty to głównie mało charakterystyczne jamy o przeznaczeniu gospodarskim i doły posłupowe (ryc. 33).

Podstawowy obszar występowania obiektów i elementów charakterystycznych obejmuje strefę A2 (ryc. 27). Należy jednak zwrócić uwagę na pewne wewnętrzne jej zróżnicowanie w odniesieniu do charakterystycznych wyznaczników kulturowych, gdzie zarysowują się wyraźnie dwie mniejsze jednostki przestrzenne tychże elementów: A2W i A2E. W takiej sytuacji dopuszczamy możliwość, iż mogą one wyróżniać trzy odrębne jednostki przestrzenne (A2, A2W i A2E), a stąd poniekąd wypływa wniosek o ich możliwej odmienności chronologicznej wyznaczającej poszczególne fazy zasiedlenia terenu.

Uwzględniając elementy, które uznajemy za przynależne do GŚPP można stwierdzić co następuje. Występowanie zdobnictwa odcisków „naszyjnika” oraz talerzy/podkładek odnotowujemy w całej strefie A2. Natomiast obecność dziurek podkrawędnych stwierdzamy głównie w podstrefie A2W. Jest to zdobnictwo, które omówiliśmy już powyżej, jednoznacznie wiążące się generalnie z odmiennymi ugrupowaniami regionalnymi pól popielnicowych z obszaru Polski, nie będące pierwotnie charakterystyczne dla Polski Środkowej. Zdobnictwo dziurkami podkrawędnymi chronologicznie winno być najpewniej późniejsze niż zdobnictwo odciskami skośnie żłobkowanego „naszyjnika”, które także wydaje się być dla obszaru Polski Środkowej nabytkiem z innego kręgu kulturowego, najpewniej z ugrupowań zachodniopolskich pól popielnicowych.

Można z tego wyciągnąć wniosek, że w ramach strefy A2 i podstrefy A2W, możemy mieć do czynienia, albo ze zróżnicowaniem chronologicznym, albo też z równoczesnymi powiązaniami regionalnymi, np. poprzez obce pochodzenie w stosunku do miejscowej społeczności kobiet, rodzin w tych strefach zamieszkujących. Co istotne, w kolejnym poziomie chronologiczno-kulturowym, związanym z zespołami pomorsko-kłoszowymi, również w strefie A2, i to w obu jej podstrefach A2W i A2E grupują się także naczynia o krawędziach „zaszczypywanych”, które łączymy zwłaszcza z młodszą fazą tej jednostki kulturowej.

Można dopuszczać możliwość, że na obszarze strefy A2 doszło zapewne wtedy do bezpośredniego kontaktu pomiędzy schyłkową społecznością GŚPP, a napływową ludnością kultury pomorskiej/kłoszowej, które utworzyły osadę o mieszanym obliczu kulturowym. W jego wyniku, na starszy poziom schyłkowej fazy GŚPP, nałożyły się materiały kolejnej fazy związanej już z kręgiem pomorsko-kłoszowym. Z sytuacją podobną lub zbliżoną mamy zapewne do czynienia również w strefach A1, jak i A3. Jednak i w tych ostatnich strefach zachodzą pewne różnice, odnosi się to zwłaszcza do strefy A3. To w niej odnotowano jedyne naczynie ornamentowane listwą poziomą, zdobioną tzw. zaszczypywaniem, uzupełnioną tzw. zwisającymi „wąsami”. Ten typ zdobnictwa wydaje się najmłodszy w całym inwentarzu i należy go wiązać głównie z tzw. zespołami kłoszowymi, podobnie jak naczynia o „zaszczypywanej” krawędzi ze strefy A2.

Natomiast zgrupowanie strefy A4, usytuowane w centralnej części wykopu badawczego, cechuje się brakiem jakichkolwiek elementów charakterystycznych, które uwzględnialiśmy powyżej. Wydaje się, że reprezentuje ono relikty krótkotrwałej osady GŚPP (ze względu na niewielką ilość materiałów w warstwie oraz liczbę obiektów) lub jest to efekt eksploracji terenu np. rolniczej, o chronologii którą należy odnieść ogólnie najpewniej do HaD. Interesujące i ważne jest, że to właśnie w tej strefie odkryto obiekt

(obiekt 1084/E34; ryc. 31), zawierający naczynia jednoznacznie, naszym zdaniem, przynależne do zespołów pomorskich, z najstarszego horyzontu takich znalezisk w Polsce Środkowej, w postaci waz z długimi szyjkami (ryc. 31: 3 – 5).

Powyższe spostrzeżenia pozwalają przypuszczać, iż na obszarze objętym badaniami możemy mieć do czynienia z kilkoma przestrzennymi jednostkami osadniczymi, które różnią się między sobą ewentualnym niewielkim przesunięciem chronologicznym i następują bezpośrednio po sobie. Jakkolwiek trudno jednoznacznie wyznaczyć ich prawdopodobne następstwo czasowe, odnoszące się do poszczególnych stref, to jednak proponujemy ich pewną sekwencję chronologiczną:

faza I – strefa A4, osada GŚPP?, HaD? – brak charakterystycznych i diagnostycznych elementów zdobniczych oraz form naczyniowych;

faza II – strefa A2, osada GŚPP, HaD2 – 3 – obecność naczyń zdobionych odciskami „naszyjnika” skośnie żłobkowanego, talerzy/podkładek;

faza III – podstrefa A2W, młodsza faza osady GŚPP z HaD3 – ze zdobnictwem naczyń dziurkami podkrawędnymi;

faza IV – strefa A2 i A3 osada/y, o mieszanym obliczu kulturowym? GŚPP i kultury pomorsko-kloszowej z HaD3/wczesnego etapu starszego okresu przedrzymskiego – z obecnością charakterystycznych elementów głównie kloszowych. Aczkolwiek i tutaj można się zastanawiać, czy też elementy pomorskie nie wyprzedzają kloszowych w ramach strefy A4.

Zidentyfikowanie reliktów osady pomorsko-kloszowej w obrębie wykopu badawczego niewątpliwie pozostaje w związku z odkryciem, przez ekipę realizującą badania autostradowe, cmentarzyska tej jednostki kulturowej. Zostało ono zlokalizowane na sąsiadujących z pasem autostrady polach, w odległości około 150 m na wschód od omawianej w tym miejscu osady tej kultury. Wyniki badań cmentarzyska zamieszczamy w następnym rozdziale.

Dla uzupełnienia tych rozważań należy spojrzeć na plan zbiorczy obiektów przypisanych do tego poziomu chronologiczno-kulturowego i ich rozplanowania przestrzennego (ryc. 27). Najliczniejsze obiekty wchodziły w obszar strefy A2, gdzie możemy wyznaczyć potencjalnie 9 mniejszych ich skupień (1 – 9). Jednak tylko 6 z nich tworzy hipotetyczny pierścień wokół centralnego placu osady gdzie brak obiektów datowanych. Być może jest to hipotetyczny plan przestrzenny głównej osady z fazy II, związanej z GŚPP. W ramach wyznaczonych przez nas skupisk obiektów można dopatrywać się także kilku potencjalnych obiektów słupowych lub też nawet półziemiankowych, które mogą świadczyć o tym, że owe skupiska tworzą hipotetyczne zagrody przypisane do pojedynczych rodzin tworzących osadę. Co istotne, to liczba 6 jest zbliżona do najczęściej spotykanej liczby potencjalnych zagród w podobnych osadach pradziejowych. Poza tym „centrum” osady, możemy wyznaczyć jeszcze kilka dalszych takich skupisk składających się niejako na strefę (pierścień) zewnętrzną zabudowy osady „centralnej” (7 – 9). Być może są one nieco młodsze od centralnych i wskazują na rozrost osady z 6 do co najmniej 9 potencjalnych zagród/rodzin.

Szereg obiektów tworzy także rozproszoną strefę A4, z niewielką ich liczbą oraz nielicznymi materiałami z warstwy kulturowej. W obrębie tejże strefy można próbować wydzielać mniejsze skupiska w liczbie kolejnych 6 (10 – 15). Być może tworzyły one również jakąś rozproszoną zabudowę kolejnej osady lub też są wynikiem gospodarczej eksploracji terenu. Jednak w tej strefie nie ujawniono żadnych charakterystycznych elementów, które stały się podstawą do chronologizacji i przypisania kulturowego materiałów do strefy A2. To jednak w obrębie skupiska 10 tej strefy notujemy pojedynczy obiekt przypisany do kultury pomorskiej (obiekt 1084/E34, ryc. 31) z charakterystycznymi formami naczyń „gruszkowatych”.

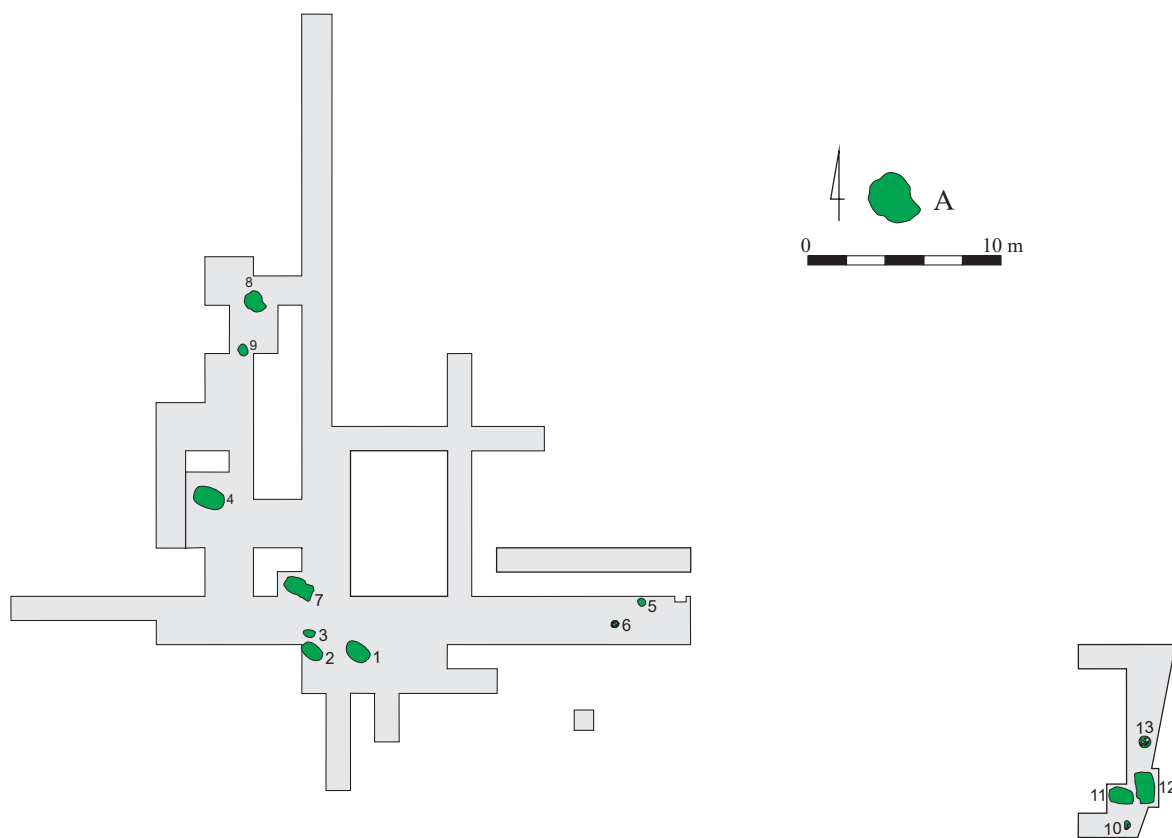
Dodatkowo, najpewniej z odosobnionymi „zagrodami” mamy do czynienia w strefie A3 (skupiska 16 i 18), położonymi najbliżej pierwotnego koryta rzeki Moszczenicy, gdzie notujemy obiekty kultury pomorsko-kloszowej, z charakterystyczną wazą (ob. 1062/K35) w skupisku 17 (ryc. 32: 4 – 7). Należy zwrócić uwagę, że obiekty, które przypisaliśmy do kultury pomorsko-kloszowej są nieliczne i zazwyczaj lokalizowane pojedynczo, najczęściej w obrębie (lub w pobliżu) wyznaczonych tzw. zagród, łączonych z GŚPP. Szczególną uwagę zwraca tutaj wspomniany obiekt 1084/E34 z formami najstarszymi w postaci waz W3 z długą i wąską szyjką, nawiązującymi do popielnic twarzowych pod względem formy (ryc. 31: 3 – 5). Natomiast obiekt 1062/K35 ze strefy A3 dostarczył wazę, która niewątpliwie przynależy do inwentarza form odkrywanych w grobach podkloszowych (ryc. 32: 4). Materiały łączone z tym etapem

osadnictwa i tą jednostką kulturową (charakterystyczne zdobnictwo krawędzi tzw. zaszczypywaniem) wystąpiły również w obrębie strefy A2.

To wszystko może wskazywać, że faza związana z „czystą” kulturą pomorską jest sporadyczna w obszarze wykopu pod autostradą, natomiast znacznie liczniej odnotowano fragmenty naczyń, które możemy łączyć z drugą jednostką kulturową, jaką są inwentarze grobów podkloszowych z młodszej fazy zespołów pomorsko-kloszowych. Nie można wykluczyć, że gdzieś w pobliżu kryje się właściwa osada pomorska, z którą są związane wielopopielnicowe grobowce rodzinne w obstawach kamiennych, odkryte na pobliskim cmentarzysku.

III.3.5. CMENARZYSKO KULTURY POMORSKO-KLOSZOWEJ

W trakcie realizowania prac wykopaliskowych, prowadzonych w obrębie autostrady, w bezpośrednim sąsiedztwie obszaru badań, ale poza pasem wówczas wyznaczonego przebiegu autostrady na polu sąsiadującym z badanym terenem ujawniono rozproszone przepalone fragmenty kości oraz ułamki ceramiki naczyniowej. Podjęto wtedy decyzję (w 2002 r.), aby w obszarze występujących fragmentów przepalonych kości założyć wykopy sondażowe. W wyniku ich realizacji zlokalizowano nieznane wcześniej cmentarzysko zaliczone wówczas przez nas do kultury pomorskiej. W trakcie badań sondażowych zrealizowano 6 niewielkich wykopów, które ujawniły 5 silnie zniszczonych grobów, głównie wielopochówkowych, w reliktowo zachowanych obstawach kamiennych w formie czworobocznych skrzyń. Ponownie na to cmentarzysko powrócono w roku 2014, dzięki sfinansowaniu rozszerzonych badań przez Fundację Badań Archeologicznych Imienia Konrada Jażdżewskiego pod kierunkiem autora. W trakcie tych nowych prac

Ryc. 34. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Plan zbiorczy cmentarzyska kultury pomorsko-kloszowej. Groby: 1–5 z sezonu 2002; 6–13 z sezonu 2014. Legenda: A – groby.

Fig. 34. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Collective map of the cemetery of the Pomeranian Cloche Grave culture. Graves: 1–5 unearthed in 2002; 6–13 unearthed in 2014. Legend: A – graves.

odkryto kolejne 8 grobów pewnych i prawdopodobnych (ryc. 34). W ramach tej akcji cmentarzysko uzyskało także pełne opracowanie antropologiczne wykonane przez dr A. Zielińską (w tym tomie), a dzięki otrzymaniu grantu wykonano pięć datowań C14 grobów w pracowni radiowęglowej prof. T. Goslarsa.

III.3.5.1. Opis grobów i ich inwentarzy

W przypadku omawiania materiałów z cmentarzyska do określenia typu naczyń oraz ich opisu od strony technologicznej wykorzystano klasyfikację zaprezentowaną już wcześniej.

Grób 1 – grób zbiorowy z obwarowaniem (ryc. 35: 1). W znacznym stopniu zniszczony i wyrabowany. W momencie odkrycia zarysował się jako owalna jama o wymiarach: 240 × 160 cm, przy zachowanej głębokości do 20 cm z fragmentarycznie zachowanym obwarowaniem kamiennym o dłuższej osi na linii WWN-EES. W wypełnisku składającym się z brunatnej, zapiaszczonej próchnicy odkryto przemieszane i silnie rozdrobnione fragmenty naczyń oraz przepalone kości. Grób uzyskał datę C14 przy prawdopodobieństwie 68,3% w przedziale 541 – 411 BC.

Inwentarz: **1** – nacz. 1, 18 fragmentów dzbanka wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P1. Przeście szyjki w brzusiec zdobione cienkimi, podwójnymi kanelurami, od których odchodzą zapewne potrójne rytne skośne (ryc. 35: 3). Brak fragmentów ucha. Pełna forma nie do odtworzenia, ale niewątpliwie przynależy do D3/244/131. **2** – nacz. 2, 19 fragmentów z dzbanka wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Przeście szyjki w brzusiec podkreślone dookołnym, pojedynczym cienkim rytym żłobkiem, od którego zwiesza się wątek ornamentacyjny w układzie girlandowym, wykonany podwójnym żłobkiem rytym (ryc. 35: 5). Brak fragmentów ucha. Forma zapewne przynależy do typu D3/259/231(?). **3** – nacz. 3, 3 fragmenty kolejnego grubościennego dzbanka wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Na górnej partii brzuśca podwójne, dookołne kanelury, maksymalne wydęcie brzuśca dość ostro profilowane (ryc. 35: 4). Brak fragmentów ucha. Forma o bez mała dwustożkowatym brzuścu i długiej szyjce najpewniej typu D3/240?/131(?). **4** – nacz. 4, 16 fragmentów grubościennego dzbanka(?) wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Na górnej partii brzuśca podwójne kanelury w układzie girlandowym(?). Brak fragmentów ucha. Forma przynależy do morfogrupy D3. **5** – nacz. 5, 17 fragmentów cienkościennego dzbanka(?) wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Najpewniej pozbawiony zdobnictwa, krawędź wylewu pogrubiona na zewnątrz, skośnie ścięta do wewnątrz, brak fragmentów ucha. Brak możliwości pełnej rekonstrukcji, forma najpewniej D3/059(?) (ryc. 35: 6). **6** – nacz. 6, 60 fragmentów dzbanka wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Przeście brzuśca w szyjkę podkreślone plastycznym uskokiem, brak zdobnictwa, jak i fragmentów ucha. Forma najpewniej D3/259/232(?) (ryc. 35: 7). **7** – nacz. 7, 89 fragmentów dużej baniastej wazy wykonanej w technologii BF221 z domieszką D2341 i przełamem P3. Brak partii szyjki z wylewem. Przeście brzuśca w szyjkę podkreślone potrójnymi, dookołnymi kanelurami, od których zwieszają się potrójne kanelurki w układzie girlandowym (ryc. 35: 8). Waza zapewne typu W3/256?/232(?). W grobie spełniała najpewniej funkcję popielnicy. **8** – kilkaset rozdrobnionych i złuszczonych fragmentów naczyń (miał ceramiczny) z wyżej wymienionych naczyń. **9** – 4 niewielkie fragmenty krawędzi z 4 egzemplarzy pokrywek czapkowych (wpuszczanych) wykonanych w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P1/P3 (ryc. 35: 9 – 12). **10** – 5 pojedynczych fragmentów naczyń o powierzchniach chropawaconych i szorstkich, wykonanych w technologii BF113 i BF112 z domieszką D123 i D234. **11** – 1 odlupek z krzemienia bałtyckiego. **12** – 3 fragmenty dwustożkowatego, okrągłego paciorka wykonanego z kości, zdobionego na jednej płaszczyźnie kółeczkami z zaznaczonym środkiem (być może pierwotnie segmentowego gdyż jeden z końców nosi ślady ułamania) o średnicy około 15 mm (ryc. 35: 13). **13** – 1 fragment pięciodzielnego paciorka z brązu typu *ansa lunata* (ryc. 35: 14). **14** – 872 g przepalonych kości ludzkich, co najmniej dwóch osobników dorosłych (K?, ?) plus szczątki dziecka lub dzieci. **15** – fragmenty kości zwierzęcych. **16** – 3 fragmenty naczyń nowożytnych w tym jeden polewany z miski.

Grób 2 – pojedynczy, jamowy(?) z resztkami stosu (ryc. 36: 1). Niewielka, owalna jama o wymiarach 80 × 70/80 cm i głębokości do 10 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ciemnoszara próchnica z węglami drzewnymi i rozdrobnionymi przepalonymi kośćmi.

Inwentarz: **1** – odlany okrągły guz z brązu, z dużym uszkiem od spodu o średnicy 17 mm (ryc. 36: 2). **2** – fragment okrągłego paciorka z gliny(?) lub kości o średnicy 5 mm (ryc. 36: 3). **3** – 192 g przepalonych kości ludzkich nieokreślonego osobnika dorosłego i dziecka.

Grób 3 – grób zbiorowy z obwarowaniem(?) (ryc. 36: 4). W znacznym stopniu zniszczony. Jama o formie czworobocznej i wymiarach 220 × 160 cm, przy głębokości do 25 cm z bardzo nierównym dnem z przegłębieniami i dłuższą osią na linii WWN-EES. Zachowały się pojedyncze kamienie z obwarowania. Wypełnisko stanowiła brunatna, zapiaszczona próchnica z silnie rozdrobnionymi fragmentami naczyń ceramicznych i przepalonymi kośćmi.

Inwentarz: **1** – nacz. 1, 2 fragmenty brzuśców z wylewem misy półkulistej M1, wykonanej w technologii BF112 i domieszką D34, przełame P1, zaliczona do form M2/23/31 (ryc. 36: 5). **2** – nacz. 6(?), 162 fragmenty brzuśców, w tym 6 fragmentów wylewów i 1 fragment ucha z co najmniej jednego dużego dzbanka i może ułamki kolejnych 4 naczyń, sądząc po odmiennych fragmentach wylewów (razem najpewniej 6 naczyń), wykonanych w technologii BF22 z domieszką D34 i przełame P1. Rekonstrukcja niemożliwa ze względu na rozdrobnienie i brak większych fragmentów. **3** – 14 pojedynczych fragmentów z różnych naczyń wykonanych w technologii BF123 i BF122 w tym fragment ucha tzw. ceramiki siwej z okresu wpływów rzymskich (OWR). Jest to domieszka wtórna. **4** – 86 g przepalonych kości ludzkich co najmniej 1 osoby dorosłej (K?) i dziecka w wieku *infans* I.

Grób 4 – grób zbiorowy z obwarowaniem(?) (ryc. 37: 1). Grób silnie zniszczony o zarysie „czworobocznym” i wymiarach 400 × 280 cm, przy głębokości do 35 cm, z dłuższą osią na linii WWN-EES. Wypełnisko przemieszane, wielowarstwowe, częściowo nienaruszone w partii spągowej. W wyniku eksploatacji w spągu jamy grobowej odsłonięto częściowo zachowane brukowanie dna grobowca z 4 skupiskami przepalonych kości oraz fragmentami naczyń, być może w miejscu pierwotnego ustawienia poszczególnych popielnic. Niewątpliwie interesującym odkryciem jest stwierdzenie obecności na zewnątrz jamy, w jej części SE, ewidentnych trzech dołów postłupowych (ob. 4, 5 i 6). Ich układ może wskazywać, że należałoby je rozpatrywać najpewniej w połączeniu z grobowcem. W takiej sytuacji można dopuszczać możliwość, iż jest to relikt ewentualnej konstrukcji słupowej obudowującej i nakrywającej grobowiec w formie tzw. domu zmarłych (domu śmierci). Grób uzyskał datę C14 przy prawdopodobieństwie 33,3% (z 68,2%), w przedziale 563 – 463 BC.

Inwentarz: **1** – nacz. 1, 16 fragmentów małego dzbanka wykonanego w technologii BF221 (starannie wyświecony) z domieszką D34 i przełame P1. Przebieg brzuśca w szyjkę podkreślone lekkim, plastycznym uskokiem. Przynależy do grupy D3m/146a1/131 (ryc. 36: 8). **2** – nacz. 2, 18 fragmentów misy wykonanej w technologii BF331 z domieszką D34 i przełame P3. Misa M2/23/31, głównie ze skupiska 1 (ryc. 38: 3). **3** – nacz. 3, 49 fragmentów dużej wazy wykonanej w technologii BF324 (czerniona szyja) z domieszką D234 oraz przełame P2. Waza na przejściu brzuśca w wyświecaną szyjkę ozdobiona plastycznym uskokiem (listwą), zdobionym „zaszczypywaniem” oraz dwoma *quasi* uszkami, od których zwisają podwójne plastyczne frędzle. Przynależy do waz W3/154c2/232 (ryc. 38: 4). Fragmenty tej wazy wystąpiły w skupisku 1 (miejsce pierwotne jej ustawienia), gdzie spełniały zapewne funkcję popielnicy. **4** – nacz. 4, 62 fragmenty naczynia wykonane w technologii BF121 z domieszką 231 i przełame P2. Najpewniej waza baniasta typu W3/256/233. **5** – nacz. 5, 79 fragmentów naczynia w technologii BF324 (szyja wyświecana czerniona, poniżej chropowacenie w postaci drobnej „gęsiej skóry”) z domieszką D234 i przełame P2/3. Rekonstrukcja wskazuje, że fragmenty pochodzą z wazy ozdobionej na maksymalnym wydęciu brzuśca (na przejściu chropowacenia w wyświecaną górną część) parami płaskich, okrągłych guzów. Jest to waza W3/257/233. **6** – nacz. 6, 22 fragmenty naczynia wykonane w technologii BF124 z domieszką D231 i przełame P3 (chropowacenie poniżej maksymalnego wydęcia brzuśca w postaci grubej obrzutki z domieszką D12). Fragmenty pochodzą z wazy W3/256/232(?). **7** – nacz. 7, 17 fragmentów wykonanych w technologii BF121 z domieszką D123 i przełame P2. Są to fragmenty z maksymalnego wydęcia brzuśca i wylewu, pochodzące najpewniej także z wazy W3/256/232(?). **8** – nacz. 8, 30 fragmentów w technologii BF324 (dół chropowany przez obrzucenie) z domieszką D34. Fragmenty pochodzą najpewniej z niewielkiej wazy W3/259. **9** – nacz. 9, 21 fragmentów naczynia w technologii BF332 (niestaranne wykonanie, obmazywana i zagładzana, lekko wygładzona partia podwylewowa, dobry wypał) z domieszką D34 i przełame P3. Fragmenty tworzą formę najpewniej wazy W3/359. **10** – nacz. 10, 13 fragmentów dolnej partii naczynia wykonanych w technologii BF123

z domieszką D34 (w chropowaceniu przez obrzucanie D234) i przełamem P2. Forma nie do określenia, może baniasty dół jakiejś wazy. **11** – nacz. 11, 14 fragmentów w technologii BF221 (silnie wygładzone, wyświecone) z domieszką D34 i przełamem P1. Są to fragmenty półkulistej misy M2/21/31(?). **12** – nacz. 12, 16 fragmentów w technologii BF221 z domieszką D234 i przełamem P3. Forma miski półkulistej M1/2 (ryc. 38: 2). **13** – nacz. 13, 9 fragmentów w technologii BF322 z domieszką D123 i przełamem P2. Fragmenty pochodzą najpewniej z baniastej wazy, bez bliższego określenia morfogrupy, zapewne W3. **14** – nacz. 14, 4 fragmenty w technologii BF121 z domieszką D34 i przełamem P2. Fragmenty przydenne baniastej wazy(?) W3. **15** – nacz. 15, 66 fragmentów w technologii BF222 z domieszką D34 i przełamem P3. Są to fragmenty dużego dzbanka D3/259a2/131(?). Na przejściu brzuśca w szyjkę przebiega dookoły, podwójny ścieg nakłuwany (ryc. 37: 7). **15a** – nacz. 15a, 60 fragmentów w technologii BF222 z domieszką D34 i przełamem P3. Są to fragmenty najpewniej dużego dzbanka o brzuścu dwustożkowatym, z bogatą ornamentyką nakłuwaną. Na przejściu brzuśca w szyjkę przebiega dookoły, podwójny ścieg nakłuwany, od którego zwisają potrójne frędzle wykonane ściegiem potrójnych nakłuc. Dzban najpewniej typu D3b/140?/131(?) (ryc. 38: 11). **16** – nacz. 16, 6 fragmentów wykonanych w technologii BF221 z domieszką D34M i przełamem P3. Są to ułamki niewielkiej miseczki M2/21/31–32. **17** – nacz. 17, 68 fragmentów w technologii BF221 z domieszką D123 i przełamem P3. Najpewniej waza W3/256/232. **18** – nacz. 18, 95 fragmentów wykonanych w technologii BF224 (dół silnie chropowacony przez obrzucenie z domieszką D12) z domieszką D123 i przełamem P3. Przejście brzuśca w szyjkę podkreślone delikatnym, plastycznym uskokiem i najpewniej zespołami podwójnych (jeden zachowany), płaskich guzków. Fragmenty pochodzą z wazy W3/256. **19** – nacz. 19, 5 fragmentów niewielkiego naczynia w technologii BF331 z domieszką D4 i przełamem P3. Najpewniej pochodzą z niewielkiej miseczki M2/21/31–32. **20** – nacz. 20, 4 fragmenty dna w technologii BF321 z domieszką D23 i przełamem P3. Być może dno pochodzi od dzbanka. **21** – nacz. 21, 2 fragmenty niewielkiego dzbanka w technologii BF221 z domieszką D4 i przełamem P3. Przejście brzuśca w szyjkę podkreślone drobnym uskokiem z morfogrupy D3. **22** – nacz. 22, 2 fragmenty ucha z kolejnego, niewielkiego dzbanka D3 w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. **23** – nacz. 23, 1 fragment wylewu z półkulistej miseczki M1/2 w technologii BF221 z domieszką D34M i przełamem P3. **24** – nacz. 24, 1 fragment uchwytu pokrywy(?) lub guzek z wazy w technologii BF121 z domieszką D34 i przełamem P3. **25** – nacz. 25, 13 fragmentów pokrywy czapkowej w technologii BF221 z domieszką D4 (szlamowana?) i przełamem P3 ze skupiska 3 (ryc. 37: 4). **26** – nacz. 26, 3 fragmenty pokrywy czapkowej w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P1 (ryc. 37: 5). **27** – nacz. 27, 3 fragmenty pokrywy czapkowej w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3 (ryc. 37: 6). **28** – nacz. 28, 48 fragmentów w technologii BF321 z domieszką D12 i przełamem P3. Pochodzą z pokrywy czapkowej z półkulistym zwieńczeniem, pozbawionej ornamentu lub miski. Głównie ze skupiska 2. Odpowiada formie mis M2/23a/31 (ryc. 38: 9). **29** – nacz. 29, 15 fragmentów w technologii BF111 z domieszką D123 i przełamem P2. Misa z taśmowatym uchem od wylewu, grupy M1/2a. **30** – nacz. 30, 22 fragmenty w technologii BF111 z domieszką D234 i przełamem P3. Pokrywa czapkowata z odgiętą krawędzią i półkulistą czaszą, ze skupiska 2, jako typ miski M2/23a/31. **31** – nacz. 31, 41 fragmentów miski profilowanej, wykonanej w technologii BF121, z domieszką D234 i przełamem P3. Misa grupy M2/23/31 (ryc. 38: 3). **32** – nacz. 32, 14 fragmentów miski półkulistej wykonanej w technologii BF131 z domieszką D234 i przełamem P2. Misa grupy M1/2 ze skupiska 1 (ryc. 38: 2). **33** – nacz. 33, 84 fragmenty wazy wykonanej w technologii BF321 z domieszką D234 i przełamem P2. Waza grupy W3/256/233 (ryc. 37: 2). **34** – nacz. 34, 108 fragmentów wazy wykonanej w technologii BF121 z domieszką D123 i przełamem P2. Waza grupy W3/256/233. **35** – nacz. 35, 66 fragmentów wazy wykonanej w technologii BF121 z domieszką D341 i przełamem P2 ze skupiska 2. Przejście brzuśca w szyjkę podkreślone lekkim, plastycznym uskokiem. Fragmenty składają się na wagę grupy W3/257/232 (ryc. 37: 3). **36** – fragmenty ozdoby(?) z żelaza w postaci 9 fragmentów kółeczek wykonanych z „taśmy” o przekroju czworobocznym i średnicy 28–30 mm (ryc. 38: 5). **37** – 8 fragmentów kościanej, płaskiej okładziny zdobionej szeregami kółeczek z zaznaczonym środkiem, 5 fragmentów ze skupiska 1 i 3 fragmenty ze skupiska 2 (ryc. 38: 6). **38** – skupisko 3, 1 fragment dużego paciorka lub jakiejś oprawki, wykonanej z kości zdobionej kółeczkami z zaznaczonym środkiem (ryc. 38: 7). **39** – skupisko 3, 13 fragmentów okładziny lub oprawki wykonanej z kości zdobionej na powierzchni delikatnym rytym w układzie jodełki (ryc. 38: 8). **40** – 8658 g przepalonych kości kilku/kilkunastu osobników dorosłych (być może

11) oraz dzieci w wieku *infans* I i *infans* II. 41 – fragmenty kości zwierzęcych. 42 – kilka mezolitycznych narzędzi krzemiennych (rozdział III.1 w tym tomie).

Grób 5 – grób pojedynczy, jamowy(?) z kamieniem (ryc. 36: 6). Nieregularna jama o wymiarach 150×90 cm i głębokości do 20 cm, z dłuższą osią na linii WWN-EES. W centrum wypełniska pojedynczy otoczek „obsypany” przepalonymi kośćmi.

Inwentarz: 1 – 184 g przepalonych kości ludzkich z co najmniej jednego osobnika dorosłego i dwójki dzieci(?) w wieku *infans* I i II.

Grób 6 – podkloszowy z obwarowaniem kamiennym (ryc. 39: 1). Grób górą uszkodzony przez głęboką orkę. Jama w zasadzie okrągła, obwarowana kamieniami o wymiarach 80×70 cm i głębokości do 40 cm. W obwarowaniu, pod kloszem w formie przysadzistej wazy o chropowatej powierzchni, popielnica baniasta nakryta miską. Dno jamy także wyłożone kamieniami. Grób uzyskał datę radiowęglową w przedziale 68,3% wynoszącą 394–232 BC lub 394–356 BC, przy prawdopodobieństwie 34,2%.

Inwentarz: 1 – nac. 1, popielnica, 190 fragmentów wazy wykonanej w technologii BF124 z domieszką D341 i przełamem P2. Przeście obrzucanego brzuśca w wygładzaną szyjkę podkreślone plastyczną listwą z wkomponowanymi w nią trzema *quasi* uszkami. Waza przynależy do W3/157/313 (ryc. 39: 4). 2 – nac. 2, 50 fragmentów misy profilowanej wykonanej w technologii BF131 z domieszką D34. Misa morfogrupy M2/23/31 (ryc. 39: 3). 3 – nac. 3, 235 fragmentów dużej i głębokiej misy wykonanej w technologii BF124 z domieszką D34. Chropowacenie delikatne przez zacieranie, szyjka wygładzona dość niestarannie. Forma misowata została zaliczona do M3/157/313 i spełniała funkcję klosza (ryc. 39: 2). 4 – 1948 g przepalonych kości ludzkich mężczyzny w wieku *maturus* (35–45 lat).

„Grób” 7 – Obiekt stwarza poważne kłopoty interpretacyjne. Być może jest to „grób” zbiorowy, bez reliktyw obwarowania kamiennego, o całkowicie odmiennej charakterystyce lub też obiekt wkopany, w którym zsypywano odpady pochodzące np. z ustryny (ryc. 40: 1). Jama w zarysie w przybliżeniu czworoboczna o wymiarach około 320×180 cm, z dłuższą osią na linii WWN-EES, profil wannowaty o głębokości do 50 cm. Wypełnisko całkowicie przemieszane, wielowarstwowe w postaci warstw szarej i brunatnej próchnicy z przewarstwieniami w postaci biało-szarawych piasków (lub popiołu bez węgla drzewnych?). Brak w obiekcie kamieni z ewentualnej obstawy, czy też brukowania dna. W momencie odkrycia zarysu tego obiektu („grobu”) zaobserwowano na jego powierzchni szereg okrągłych „obiektyw” o średnicy rzędu 10–25 cm. Po przecięciu takich zagłębień, okazało się, że mają profile nieckowate i są bardzo płytkie, bo sięgają maksymalnie do 10 cm. W ich wypełnisku wystąpiły swego rodzaju koncentryczne słoje, jakby po napływającej wodzie. Odnosi się wrażenie, że mogły one powstać w wyniku np. ubijania zasypiska „grobu”, poprzez zastosowanie swego rodzaju drewnianego ubijaka wykonanego z fragmentu kłody. Obiekt/„grób” został niewątpliwie w czasach nowożytnych wyszabrowany (lub też powstał), o czym świadczą wydobyte z jego wnętrza fragmenty nowożytnych naczyń. Cały obrys „grobu” został podzielony na 6 sekcji, które były eksplorowane warstwami, stąd prezentujemy poniżej także ogólną charakterystykę pozyskanych materiałów z warstw eksplorowanych w wydzielonych sekcjach. Należy jednoznacznie stwierdzić, że nie udało się pozyskać, czy też w pełni zrekonstruować, całej formy naczyniowej oprócz niewielkiej miseczki.

Sekcja 1 – odnotowano głównie fragmenty wazy o powierzchni czernionej, wykonanej z domieszką D12, ponadto kilka fragmentów BF113 i dwa nowożytne. Brak fragmentów zdobionych oraz fragmentów pokrywek.

Sekcja 2 – fragmenty wazy BF221/2 z domieszką D12, 55 fragmentów (warstwa 1) (tej samej co w cz. 1), ponadto 25 fragmentów (warstwa 1) pokrywy czapkowej BF221/2 z domieszką D12 oraz fragment zdobionej wazy BF221 z domieszką D34 – 22 fragmenty w warstwie 1 + 4 nowożytne; warstwa 2 – 8 fragmentów wazy BF221 zdobionej, z domieszką D34, czerwony przełam, 27 fragmentów wazy BF221/2 z domieszką D12; warstwa 3 – 37 fragmentów wazy BF221/2 z domieszką D12, 55 fragmentów wazy BF221 zdobionej, 4 fragmenty pokrywy BF221 z domieszką D34 zdobionej rytami, 4 fragmenty nowożytne.

Sekcja 3 – warstwa 1 – 20 fragmentów wazy BF221/2 z domieszką D12, 11 drobnych fragmentów wazy BF221 zdobionej, z domieszką D34, 3 fragmenty czapki zdobionej BF221, 3 fragmenty czapki BF221/3 z domieszką D12; warstwa 2 – 41 fragmentów wazy BF221/3 z domieszką D12, 1 fragment pokrywy BF221/3 z domieszką D12, 1 fragment miski BF111 z silnie wychylonym wylewem; warstwa

3 – 125 fragmentów wazy BF221/3 z domieszką D12, 8 fragmentów wazy BF221 zdobionej, 1 fragment wylewu miski BF111 z silnie wychylonym wylewem.

Sekcja 4 – kilkadziesiąt drobnych fragmentów czernionych z niewielkich naczyń, w tym fragmenty pokrywy czapkowej i miseczki z silnie wywinętym wylewem oraz szereg fragmentów zdobionych rytami.

Sekcja 5 – warstwa 1 – 30 fragmentów wazy D221/2 z domieszką D12, 27 fragmentów wazy BF221 zdobionej, z czerwonym przełamem, 2 fragmenty brunatne; warstwa 2 – 20 fragmentów wazy BF221/2 z domieszką D12, 93 silnie rozdrobnione fragmenty wazy BF221 zdobionej, z czerwonym przełamem, 1 fragment nowożytny; warstwa 3 – 115 fragmentów wazy BF221 zdobionej, z czerwonym przełamem, 55 fragmentów wazy BF221/2 z domieszką D12, 1 fragment brunatny chropowacony.

Sekcja 6 – warstwa 1 – 16 fragmentów wazy BF221/2 z domieszką D12; warstwa 2 – 9 drobnych fragmentów wazy BF221 z czerwonym przełamem; warstwa 3 – 32 fragmenty wazy BF221/2 z domieszką D12, 48 fragmentów wazy BF221 z czerwonym przełamem.

Grób uzyskał datę C14 w przedziale prawdopodobieństwa 68,3% na lata 478 – 394 BC, a przy zawężeniu 35,5% na lata 426 – 394 BC.

Inwentarz form wydzielonych po analizie: **1** – 11 fragmentów z pokrywki czapkowej (1) z zakładką, wykonanej w odmianie technologicznej BF221 z domieszką D34. Zdobiona dookołnym rytym w formie jednostronnej lub dwustronnej jodełki, może naprzemiennie lewo/prawo (ryc. 40: 5). **2** – nacz. 2, 21 fragmentów pokrywy czapkowej (2) z zakładką, wykonanej w odmianie technologicznej BF221/2 z domieszką D231, przełam P3. Wykonanie bardzo niestaranne, z silnym rozwarstwianiem ścianek (ryc. 40: 6). **3** – nacz. 3, 23 fragmenty pokrywy czapkowej (3) z zakładką, wykonanej w technologii BF221/2 z domieszką D123, przełam P3. Silnie rozwarstwiająca się, wykonanie bardzo niestaranne (ryc. 40: 4). **4** – nacz. 4, 15 fragmentów miski (1) morfogrupy M2, wykonanej w technologii BF221 z domieszką D34. Być może na krawędzi niewielkie akcenty plastyczne. **5** – nacz. 5, 1 fragment miski (2) półkulistej M2, wykonanej w odmianie technologicznej BF221 z domieszką D34. **6** – nacz. 6, 6a, 293 fragmenty wykonane w technologii BF331 z domieszką D134 i przełamami P3, o bardzo niestarannym wykonaniu powierzchni. Po rekonstrukcji okazało się, że są to fragmenty dwóch waz w formie baniastej z długimi szyjkami z morfogrupy W3/154/132(?) (ryc. 40: 2, 3). **7** – nacz. 7, 16 fragmentów miski (3) półkulistej W2/23/31 z kryzowatym wylewem, wykonanej w technologii BF111 z domieszką D34 i przełamem P1 (ryc. 40: 7). **8** – nacz. 8, 1 fragment z wychylonym wylewem w technologii BF311 z domieszką D123 i przełamem P1 (niestaranne wykonanie, kruszy się). Najpewniej z wazy W3/243/233. **9** – nacz. 9, 4 fragmenty pokrywy czapkowej (4?), wykonanej w technologii BF313 z domieszką D123 i przełamem P1 (bardzo niestaranne wykonanie, słaby wypał, kruche). Krawędź zaopatrzona w zewnętrzne oraz częściowo wewnętrzne pogrubienie. **10** – nacz. 10, 2 fragmenty pokrywy czapkowej (5?), wykonanej w technologii BF313 z domieszką D134 i przełamem P3 o bardzo niestarannym wykonaniu. **11** – nacz. 11, 2 fragmenty pokrywy czapkowej (6?), wykonanej w technologii BF331 z domieszką D23 i przełamem P1 o niestarannym wykonaniu. **12** – nacz. 12, 59 fragmentów naczynia(?) wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Fragmenty pochodzą najpewniej z wazy o przejściu brzuśca w szyjkę podkreślonym plastycznym, lekkim uskokiem. Forma przynależy najpewniej do waz W3/259/232. **13** – nacz. 13, 72 fragmenty wykonane w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3 (rdzeń ceglasto-brunatny, bardzo słaby wypał). Fragmenty pochodzą z dużej baniastej wazy W3/256/232, o przejściu brzuśca w szyjkę podkreślonym plastycznym uskokiem. Poniżej uskołu ornament dookołnego, podwójnego ściegu drobnych nakłuć, od którego zwisają potrójne frędzle. **14** – nacz. 14, 15 niewielkich fragmentów naczynia wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3 (bardzo słaby wypał, rozpada się). Zostały wyróżnione m.in. ze względu na ornament ryto-kłuty, usytuowany poniżej przejścia brzuśca w szyjkę, w postaci dookołnej linii rytej uzupełnionej na zewnątrz skośnymi, drobnymi nakłuciami (tzw. jodełka), od której zwisają najpewniej potrójne, tak samo wykonane, frędzle. Są to zapewne fragmenty wazy lub dzbanka o nieokreślonej jednoznacznie formie z morfogr. W3 lub D3. **15** – nacz. 15, 6 niewielkich fragmentów naczynia wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Wydzielone ze względu na ornament usytuowany na przejściu brzuśca w szyjkę w postaci dwóch dookołnych rytych linii, poniżej których wykonano krótkie, lewoskośne żłobki. Forma nieokreślona, najpewniej waza W3 lub dzban D3. **16** – nacz. 16, 9 fragmentów w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem D3. Przejście brzuśca w szyjkę podkreślone dwoma dookołnymi żłobkami, poniżej których

usytuowano żłobki prawoskośne. Fragmenty pochodzą zapewne z wazy W3 lub dzbanka D3 o dwustożkowatym brzuścu. **17** – nac. 17, 33 silnie rozdrobnione i złuszczone fragmenty naczynia/naczyń wykonanych w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Fragmenty zdobione delikatnymi rytami w postaci dookolnych, podwójnych żłobków usytuowanych zapewne na przejściu brzuśca w szyjkę, od których zwisają żłobki prawo i lewoskośne. Odnotowano je także w formie jodełki oraz najpewniej w układzie girlandowym. Pochodzą z dzbanka/ów lub wazy/waz. **18** – nac. 18, 2 fragmenty grubościennego naczynia wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Na brzuścu u podstawy szyjki(?), ornament dwóch dookolnych rytach żłobków, a poniżej zespoły lewo i prawoskośnych. Fragmenty pochodzą zapewne z dużej wazy. **19** – 18 fragmentów dwóch bransolet wykonanych z kości. Pierwszy egzemplarz zdobiony kółkami z zaznaczonym środkiem (ryc. 40: 9), a drugi zespołami delikatnie rytach, wsuwanych, przeciwstawnych kątów rozdzielanych kreskami poprzecznymi (ryc. 40: 10). **20** – 2290 g przepalonych kości ludzkich, z co najmniej kilku osobników dorosłych (K+M) oraz dzieci w wieku *infans* I i II.

Grób 8 – grób zbiorowy w obwarowaniu kamiennym (ryc. 41: 1). Silnie uszkodzony w przeszłości, w trakcie wydobywania zapewne kamieni z konstrukcji. Pierwotna wielkość trudna do odtworzenia, wielkość wkopu ma wymiary 250×190 cm. Pierwotnie grób posiadał najpewniej prostokątne obwarowanie z kamieni eratycznych w formie skrzyni, z którego zachowały się jedynie pojedyncze kamienie. Rekonstruowane wymiary skrzyni to 200×140 cm z głębokością około 50 cm, od poziomu rejestracji (od powierzchni gruntu około 90 cm), z dłuższą osią na linii WWN-EES. Dno o wymiarach około 160×70 cm wyłożone płaskimi płytami piaskowcowymi (zachowane także fragmentarycznie), w znacznej części pokryte cienką warstwą gliny tworzącej klepisko. Na klepisku resztki zniszczonych popielnic i przystawek. W kilku przypadkach można jednak wskazać pierwotne miejsce ustawienia poszczególnych popielnic i przystawek. W najlepiej zachowanej części SE odkryto popielnicę z kośćmi (także uszkodzoną) w formie dużego dzbanka (nac. 1). O popielnicę od strony SE było oparte naczynie w formie niewielkiej wazy (nac. 2). Natomiast od strony SW, przy dzbanku była ustawiona miska (nac. 3), z niewielkim dzbanuszkim w środku (nac. 4). W centrum odkryto fragmenty zapewne kolejnej popielnicy w formie wazy (nac. 5). Natomiast w części N grobu odnotowano skupisko kilku naczyń, w tym zapewne fragmenty dwóch kolejnych popielnic w formie waz ze zdobioną listwą (nac. 6 i 7). Od strony NW towarzyszyły im fragmenty miski z małym dzbanuszkim w środku (nac. 8 i 9).

W całym przemieszanym wypełnisku zniszczonego grobu zarejestrowano kolejne fragmenty różnych naczyń stanowiących jego wyposażenie oraz przepalone kości. W pobliżu dużego dzbanka znaleziono fragment przedmiotu z brązu, najpewniej w formie niewielkiego kółka. Z wnętrza grobu pozyskano łącznie kilkaset fragmentów różnorodnych naczyń, które zostały poddane analizie i w miarę możliwości rekonstrukcji. Należy zwrócić uwagę na znaczny stopień ich destrukcji i rozdrobnienia, a ponadto w niektórych przypadkach na bardzo słaby wypał, co powodowało ich całkowite rozłożenie. Tym niemniej trzeba stwierdzić, że po odkryciu grobu, najpewniej przez właścicieli pola w bliżej nieokreślonym czasie, do jego zasypiska nie trafiły ponownie wszystkie fragmenty wydobytych naczyń. Niewątpliwie grób został odkryty już w czasach współczesnych, o czym świadczą wydobyte z jego wnętrza cztery fragmenty naczyń nowożytnych, w tym polewane o datowaniu XIX-XX-wiecznym.

Inwentarz: **1** – nac. 1, 77 fragmentów najpewniej wazy lub dużego baniastego dzbanka wykonanego w technologii BF121/2 (faktura powierzchni zewnętrznej wygładzanej od góry (F1) i szorstkiej w dolnej partii (F2) z domieszką D123, przełam trójbarwny (P3). Forma z długą, łukowatą szyjką z silnie wychylonym wylewem, przejście szyjki w brzusec podkreślone niewielkim, plastycznym uskokiem. Według przyjętej klasyfikacji można naczynie zaliczyć do morfogrupy D3. **2** – nac. 2, 6 fragmentów profilowanej, głębokiej miski wykonanej w odmianie technologicznej BF121 z domieszką schudzącą D23, przełam P3, przynależy do mis M3/29/321. **3** – nac. 3, 6 fragmentów profilowanej miski z wgłębieniem pod krawędzią, wykonanej w odmianie BF121 z domieszką D34, przełam P3. Typ M2/29?/322. **4** – nac. 4, 2 fragmenty miski stożkowatej(?) M1, wykonanej w odmianie technologicznej BF111 z domieszką D34, przełam P1. **5** – nac. 5, 28 fragmentów miski półkulistej M2 z *quasi* uszkiem przy krawędzi, wykonanej w odmianie BF321 z domieszką D123, przełam P3. **6** – nac. 6, 5 fragmentów miski profilowanej wykonanej w odmianie BF221 z domieszką D234, przełam P3. Typ M2/23/312. **7** – nac. 7, 19 fragmentów miski półkulistej M2, wykonanej w odmianie BF111 z domieszką D34, przełam P1. **8** – nac. 8, 24 frag-

menty misy profilowanej wykonanej w odmianie technologicznej BF121 z domieszką D234, przełam P2, zaliczonej do M2/27/31. **9** – nacz. 9, 10 fragmentów misy półkulistej M2 wykonanej w technologii BF121 z domieszką D34, przełam P2. **10** – nacz. 10, 30 fragmentów misy półkulistej M2 z uszkiem taśmowatym u krawędzi, wykonanej w technologii BF111 (barwa ceglasta) z domieszką D34, przełam P3. **11** – nacz. 11, 12 fragmentów misy lekko profilowanej z uszkiem u krawędzi, wykonanej w technologii BF111 z domieszką D34, przełam P3. Typ M2/23/312. **12** – nacz. 12, 1 fragment małej miski półkulistej M2 wykonanej w technologii BF322 (bardzo niestaranne wykonanie) z domieszką D123, przełam P3. **13** – nacz. 13, 27 fragmentów formy półkulistej z wychylonym wylewem i taśmowatym, niewielkim uchem zaliczonej do morfogrupy czerpaków, wykonanej w technologii BF321 z domieszką D34 i przełamem P3. Typ C3/273a1/313 (ryc. 42: 6). **14** – nacz. 14, 8 fragmentów niewielkiego, beczułkowatego kubka wykonanego w technologii BF331 (bardzo niestaranne wykonanie) z domieszką D123, przełam P3, zliczonego do morfogrupy K3. **15** – nacz. 15, 16 fragmentów kubka o formie beczułkowatej z uchem taśmowatym (zachowane mocowanie u krawędzi wylewu), wykonanego w technologii BF132 z domieszką D34, przełam P2, z morfogrupy K3/257a1/333 (ryc. 42: 2). **16** – nacz. 16, 9 fragmentów niewielkiej wazy o gruszkowatej formie, wykonanej w technologii BF111 z domieszką D23, przełam P3. Typ W3/246/133 (ryc. 41: 2). W środku ślady po kościach, zapewne naczynie spełniało funkcję popielnicy. **17** – nacz. 17, 90 fragmentów dużego dzbanu, wykonanego w starannej technologii BF221, z odtrąconym uchem, dno lekko wklęsłe, przejście brzuśca w szyjkę podkreślone plastycznym uskokiem, wylew wychylony lekko na zewnątrz. Domieszka D4 (lub wręcz szlamowana), przełam P1. Typ D3/159a1/131 (ryc. 41: 7). Dzbau zawierał przepalone kości i spełniał funkcję popielnicy. **18** – nacz. 18, 29 fragmentów małego dzbanuszka, z taśmowatym uchem, wykonanego w technologii odmiany BF221, dno lekko wklęsłe. Domieszka D34, przełam P3. Odmiana D3m/253a1/132 (ryc. 41: 4). **19** – nacz. 19, 30 fragmentów małego dzbanuszka, z taśmowatym uchem, wykonanego w technologii odmiany BF221, dno płaskie, przejście brzuśca w szyjkę podkreślone lekkim, plastycznym uskokiem. Domieszka D34, przełam P3. Typ D3m/259a2/132 (ryc. 41: 3). **20** – nacz. 20, 18 fragmentów małego dzbanuszka, z taśmowatym uchem, wykonanego w technologii odmiany BF221. Domieszka D34, przełam P3. Typ D3m/246a1/131 (ryc. 41: 5). **21** – nacz. 21, 68 fragmentów prawie dwustozkowatej wazy wykonanej w technologii BF322 (dołem szorstka – wykonanie niestaranne), dno podkreślone, płaskie. Domieszka D234, przełam P3. Typ W3/141/233 (ryc. 42: 4). **22** – nacz. 22 (popielnica), 37 fragmentów baniastej wazy wykonanej w technologii BF111/3 (dołem chropowata „barankiem”), dno płaskie. Przejście chropowatego brzuśca w wygładzaną szyjkę podkreślone plastyczną listwą/uskokiem. Domieszka D234 (w obrzucie także D12), przełam P1. Typ W3/259/232 (ryc. 41: 6). Najpewniej spełniała funkcję popielnicy o czym świadczą przywarte do jej fragmentów przepalone kości. **23** – nacz. 23 (popielnica), 42 fragmenty najpewniej dużego dzbanu wykonanego w technologii BF121/2 (powierzchnia gładzona od wylewu do załomu brzuśca, dołem wyrównana, szorstka), dno płaskie. Przejście w długą szyjkę podkreślone lekkim, plastycznym uskokiem. Domieszka D234, przełam P1/2. Typ D3/259/231(?) (ryc. 42: 3). Naczynie spełniało funkcję popielnicy o czym świadczą przywarte do dna fragmenty przepalonych kości. **24** – nacz. 24, 70 fragmentów baniastej wazy wykonanej w technologii BF121/3 – dolne partie brzuśca chropowate przez obmazywanie wiechciem(?). Przejście w szyjkę podkreślone niewielkim uskokiem/listwą plastyczną, poniżej listwy dwa niewielkie *quasi* uszka/guzki. Domieszka D1234, przełam P2. Typ W3/256c2/232 (ryc. 42: 1). Spełniała zapewne funkcję popielnicy. **25** – nacz. 25, 8 fragmentów najpewniej niewielkiego garnka wykonanego w technologii BF123 (z delikatnym chropowaceniem powierzchni przez obmazywanie). Domieszka D23, przełam P2. Typ nie do określenia ze względu na fragmentaryczność zachowania, najpewniej beczułkowato-jajowaty. **26** – nacz. 26, 7 fragmentów dużego naczynia wykonanego w odmianie technologii BF123, chropowacenie bardzo delikatne, przez obrzucanie i zacieranie w formie „gęsiej skórki – baranka”. Domieszka D234, przełam P2. Fragmenty pochodzą zapewne z formy garnkowej, bez możliwości bliższego określenia typu. **27** – pozostałe fragmenty. Po wydzieleniu powyższych 26 identyfikowalnych naczyń pozostało w zbiorze jeszcze 136 większych fragmentów i około 200 ułamków „miało” ceramicznego (razem 336 fragmentów), pochodzących z wyżej wymienionych naczyń. Ze względu na ich rozdrobnienie i brak możliwości rekonstrukcyjnych nie zostały przypisane do powyżej wydzielonych form. Ogółem w wypełniku grobu 8 znalazło się 1007 fragmentów naczyń. Z tej liczby 671 zostało przypisanych do rekonstruowanych form. Należy tutaj doliczyć jeszcze 136 fragmentów, które pochodzą z silnie zniszczonych naczyń nr 23 i 24

o bardzo podobnej technologii wykonania, co daje łącznie liczbę 807 fragmentów. **28** – do liczby 1007 fragmentów należy dodać 4 fragmenty naczyń nowożytnych. **29** – 824 g przepalonych kości z popielnicy (duży dzbanek – nacz. 17) – dziecko w wieku *infans* II (10 – 12 lat). **30** – 388 g pozostałych kości co najmniej dwóch osób dorosłych (K? + M?).

Podsumowując – grób 8 zadziwia tym, że na co najmniej 26 form naczyniowych pozyskano tak niewielką ilość przepalonych kości, przy zachowanej jednej popielnicy z kośćmi.

Grób 9 – grób podkloszowy(?), symboliczny(?) z obwarowaniem kamiennym (ryc. 43: 4). Owalna jama o wymiarach 120 × 100 cm, z dłuższą osią na linii N-S, z profilem nieckowatym i głębokością do 40 cm. W wypełniku składającym się z szaro-brunatnej próchnicy ujawniono skupisko potłuczonych naczyń. Zachowało się także kilka kamieni z ewentualnego obwarowania.

Inwentarz: **1** – nacz. 1, 253 fragmenty z bardzo dużych rozmiarów formy wazowatej o powierzchniach chropowaconych, z wygładzaną partią szyjki, wykonanej w technologii BF134 z domieszką D123. Na przejściu brzuśca w wygładzaną szyjkę dwa niewielkie, taśmowate uszka. Waza grupy W3/256a2/333(?) (ryc. 43: 1). Być może spełniała funkcję klosza. **2** – nacz. 2, 64 fragmenty wazy wykonanej w technologii BF321 z domieszką D123. Przejście brzuśca w szyjkę podkreślone plastycznym uskokiem, poniżej którego umocowano dwa niewielkie, przekłuwane poziomo uszka. Fragmenty składają się na dużą wagę grupy W3/254b2/232 (ryc. 43: 2). **3** – nacz. 3, 18 fragmentów formy zaliczonej do czerpaków, o wygładzanych powierzchniach wykonanych w technologii BF111 z domieszką D34 i przełamem P1. Forma jest zaopatrzona w jedno, niewielkie, taśmowate ucho mocowane od krawędzi, grupy C3/273a2/322 (ryc. 43: 3).

Zestaw zrekonstruowanych i wyróżnionych form wskazuje, że mamy tutaj najpewniej do czynienia z klasycznym zestawem naczyń grobu podkloszowego, gdzie nacz. 1 to duży klosz nakrywający, nacz. 2 pełniło funkcję popielnicy, nakrytej z kolei czerpakiem – nacz. 3, brak jednak przepalonych kości.

Grób 10 – grób jamowy z obwarowaniem(?) lub zniszczony popielnicowy (ryc. 36: 7). Niewielka owalna jama o wymiarach 90 × 60 cm i głębokości do 50 cm. We wnętrzu jamy kilka kamieni eratycznych, pod którymi zalegały przepalone kości i silnie rozdrobnione fragmenty naczyń ceramicznych nie nadających się do rekonstrukcji.

Inwentarz: **1** – nacz. 1, 16 fragmentów naczynia cienkościennego wykonanego w odmianie BF331 z domieszką D34. Być może z dzbana D3. **2** – nacz. 2, 35 bardzo drobnych fragmentów z brzuśca i fragment dna naczynia grubościennego wykonanego w odmianie BF121 z domieszką D213 i przełamem P2. Być może pochodzą z formy wazowatej. **3** – 106 g przepalonych kości ludzkich co najmniej jednej osoby dorosłej i dziecka.

Grób 11 – grób zbiorowy z obwarowaniem kamiennym(?) (ryc. 44: 1). Grób zniszczony przez wybieranie kamieni. Jama w przybliżeniu czworoboczna o wymiarach: 260 × 160 cm i głębokości do 10 cm z dłuższą osią na linii N-S. W wypełniku składającym się z szarej próchnicy z białawymi wtrętami piasków, niewielka ilość przepalonych kości i rozdrobnionych fragmentów naczyń. Na obwodzie jamy pojedyncze, niewielkie kamienie pochodzące być może z pierwotnego obwarowania grobu oraz wyłożenia dna. Grób uzyskał datę C14 przy prawdopodobieństwie 68,3% odpowiednio: 777 – 746 BC (15,4%), 690 – 665 BC (12%) i **644 – 551BC (40,9%)**.

Inwentarz: **1** – nacz. 1, 17 fragmentów misy profilowanej wykonanej w technologii BF131, z domieszką D34 i przełamem P2. Typ misy M3/273/312 (ryc. 44: 4). **2** – nacz. 2, 7 fragmentów wazy baniastej(?). Wykonanej w technologii BF121 z domieszką D34, przełamem P2. Typ wazy nieokreślony, najpewniej W3/256 bez możliwości rekonstrukcji. **3** – nacz. 3, 7 fragmentów (wylew z szyjką) dużego dzbana wykonanego w technologii BF221 z domieszką D4. Forma najpewniej przynależna do morfogrupy D3 lub W3 (ryc. 44: 3). **4** – nacz. 4, 47 drobnych fragmentów dzbanka wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P3. Na górnej partii brzuśca, o dość ostrej, dwustożkowatej profilacji, ornament w formie rytch, podwieszanych trójkątów bądź linii zygzakowatej. Przynależy do morfogrupy D3/244/131(?) (ryc. 44: 2). **5** – nacz. 5, 5 fragmentów brzuśców być może z wazy wykonanej w odmianie technologicznej BF112 z domieszką D324. **6** – nacz. 6, 2 fragmenty brzuśca naczynia wykonanego w odmianie BF123 z domieszką D123. Forma nieokreślona, być może duży garnek lub waza dołem chropowacona. **7** – nacz. 7, 1 fragment szyjki naczynia w formie wazy lub dzbana, wykonanej w odmianie technologicznej BF131 z domieszką D34. **8** – około 50 fragmentów „miału” ceramicznego z powyższych

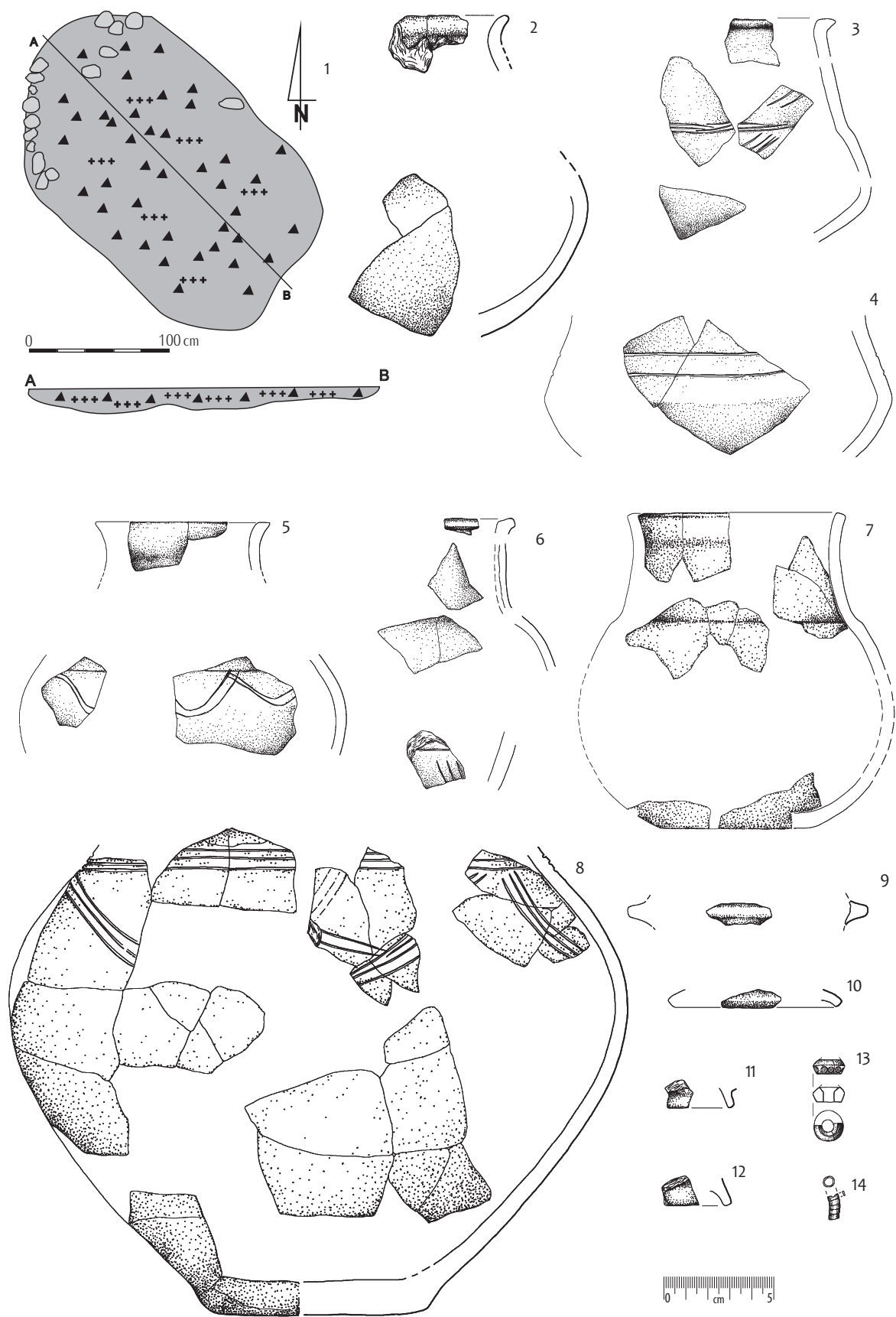
naczyń, wykonanych w odmianie technologicznej BF221. **9** – grudka przetopionego brązu. **10** – 354 g przepalonych kości ludzkich osoby dorosłej oraz dziecka.

Grób 12 – grób zbiorowy z obwarowaniem kamiennym(?) (ryc. 44: 5). Grób prawie całkowicie zniszczony i wyrabowany(?). Jama o zarysie czworobocznym i wymiarach 325 × 180 cm i głębokości do około 50 cm, z dłuższą osią na linii WWN-EES. W trakcie eksploracji ujawniły się fragmentarycznie zachowane relikty obwarowania tworzącego zarys czworobocznej skrzyni o wymiarach 330 × 160 cm, z częściowo zachowanym brukowanym dnem. Wypełnisko stanowiła brunatna próchnica z nielicznymi fragmentami przepalonych kości oraz równie nielicznymi fragmentami rozdrobnionych naczyń ceramicznych.

Inwentarz: **1** – nacz. 1, 10 fragmentów naczynia wykonanego w odmianie BF221 z domieszką D4 (szlamowana?) i przełamem P1. Bardzo starannie wygładzona (wypolerowana) i wyblyszczona powierzchnia zewnętrzna o twardym wypale. Na przejściu baniastego brzuśca w szyjkę zdobienie pojedynczą, dookołną kanelurą, poniżej ścieg nakłuwany, natomiast na maksymalnym wyđęciu brzuśca okrągłe odciski stempelkowe, partia dolna naczynia jednoznacznie podcięta. Niewątpliwie zrekonstruowane z fragmentów naczynie jest wtętem w wyrabowany grób. Forma naczynia, pierwotnie zapewne z dwoma uchami, i jego technologia jednoznacznie wskazują, że w tym przypadku mamy do czynienia z wagą, ale związaną ze środowiskiem kultury przeworskiej ze schyłku młodszego okresu przedrzymskiego lub wczesnej fazy okresu rzymskiego (fazy A3/B1). Naczynie można określić jako wagę W3/351b1/333 (ryc. 44: 6). **2** – nacz. 2, 4 fragmenty brzuśca naczynia cienkościnnego wykonanego w technologii BF221 z domieszką D34 i przełamem P1, być może jest to fragment misy. **3** – nacz. 3, 3 fragmenty brzuśca naczynia baniastego o powierzchniach wyświecanych, odmiany BF221 z domieszką D34 i przełmem P1. **4** – nacz. 4, 3 fragmenty naczynia baniastego wykonanego w technologii BF221 z domieszką D213 i przełamem P1. **5** – nacz. 5, 3 fragmenty, w tym 2 brzuścowe i jeden wylew cienkościnnego naczynia jajowatego(?), wykonanego w technologii BF122 z domieszką D34 i przełamem P2. Niewielki fragment krawędzi wylewu zdobionego tzw. zaszcypywaniem. **6** – nacz. 6, 3 fragmenty brzuścowe naczynia cienkościnnego wykonanego w technologii BF112 o domieszce D34 i przełame P1. **7** – nacz. 7, 2 fragmenty brzuścowe grubościnnego naczynia wykonanego w technologii BF122 z domieszką D234 i przełamem P2. **8** – nacz. 8, 2 fragmenty brzuścowe naczynia grubościnnego wykonanego w technologii BF112 z domieszką D123 i przełamem P1. **9** – nacz. 9, 5 fragmentów grubościnnych naczyń, w tym jeden wylew, wykonanych w technologii BF123 z domieszką D123 i przełamem P2. Wylew pochodzi z garnka G3/257/233(?), o słabo wydzielonej szyjce i pionowym wylewie (ryc. 44: 7). **10** – nacz. 10 – 11, 3 fragmenty brzuścowe dwóch grubościnnych garnków(?), wykonanych w odmianie BF122 z domieszką D234 i przełamem P2. **11** – 6 fragmentów naczyń nowożytnych w tym polewanych i fragment fajansu. **12** – 1 skorodowany fragment żelaznego przedmiotu drucikowatego. **13** – 24 g przepalonych kości co najmniej 2 osób dorosłych (M?+K?) oraz dziecka.

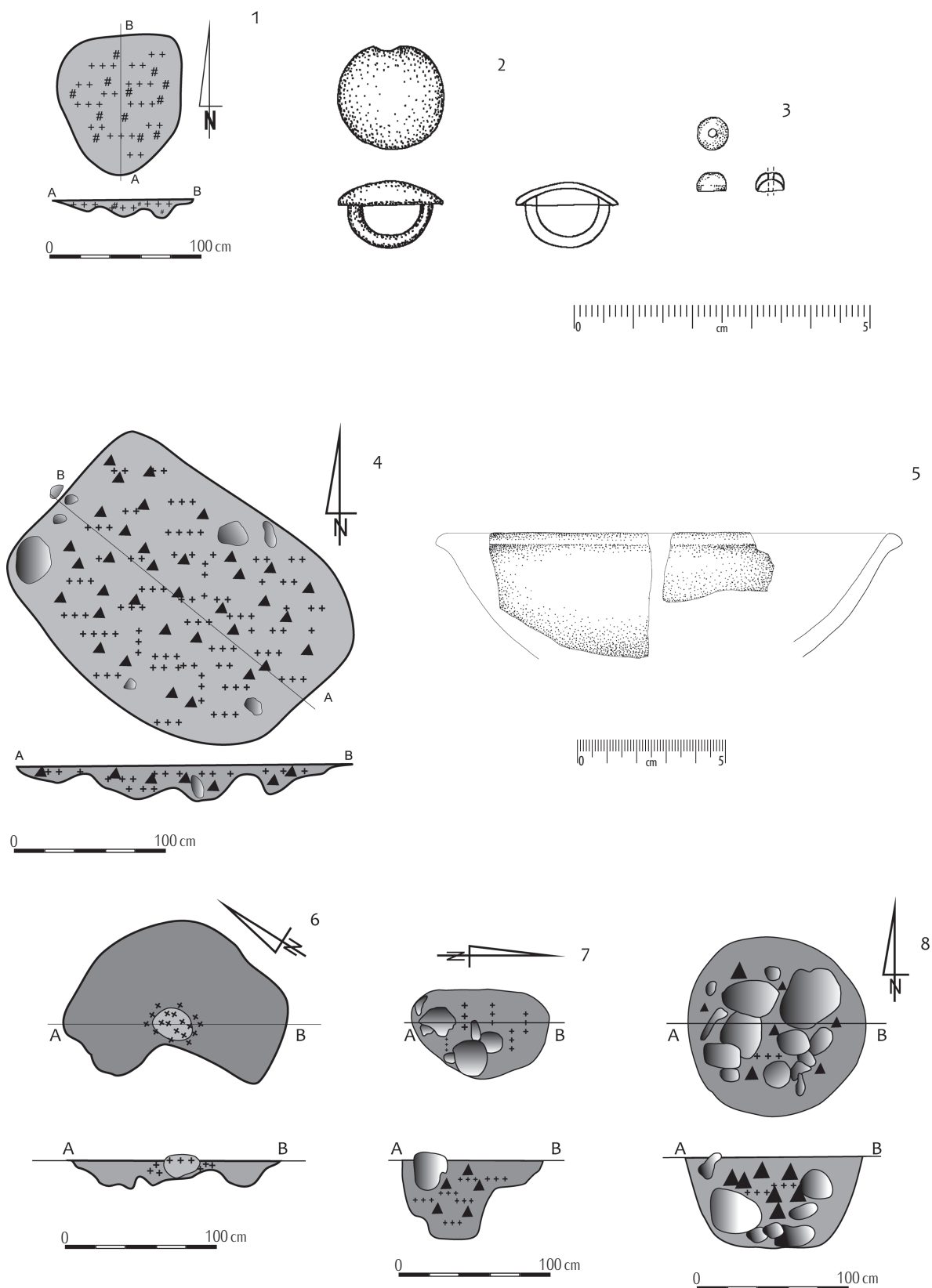
Grób 13(?) – grób jamowy z obwarowaniem(?) (ryc. 36: 8). Okrągła jama o średnicy 120 cm i nieckowatym profilu z głębokością 60 cm. We wnętrzu jamy skupisko kamieni stwarzające wrażenie zniszczonego obwarowania z brukowanym dnem. Pomiędzy kamieniami, w wypełnisku składającym się z szarej próchnicy niewielka ilość przepalonych kości oraz rozdrobnionych fragmentów kilku naczyń ceramicznych. Charakter tego obiektu jest dyskusyjny, być może jest to pozostałość po wyrabowanym grobie lub jest to forma grobu jamowego. Pozyskane fragmenty naczyń nie pozwalają na bliższą rekonstrukcję form.

Inwentarz: **1** – nacz. 1, 24 fragmenty brzuśca grubościnnego naczynia wykonanego w odmianie BF113 z domieszką D123 i przełamem P2. Być może z formy „kloszowej”. **2** – nacz. 2, 3 drobne fragmenty brzuśca naczynia cienkościnnego wykonanego w technologii BF121 z domieszką D34 i przełamem P2. **3** – nacz. 3, 1 fragment brzuśca naczynia wykonanego w technologii BF123 z domieszką D34 i przełamem P2. Być może ornamentowany promienistymi żłobkami na brzuścu (dolna część?). **4** – nacz. 4, 1 fragment przepalonej krawędzi naczynia wykonanego w technologii BF121(?) z domieszką D23. Fragment misy(?). **5** – 12 g przepalonych kości ludzkich osobnika w wieku dziecięcym.

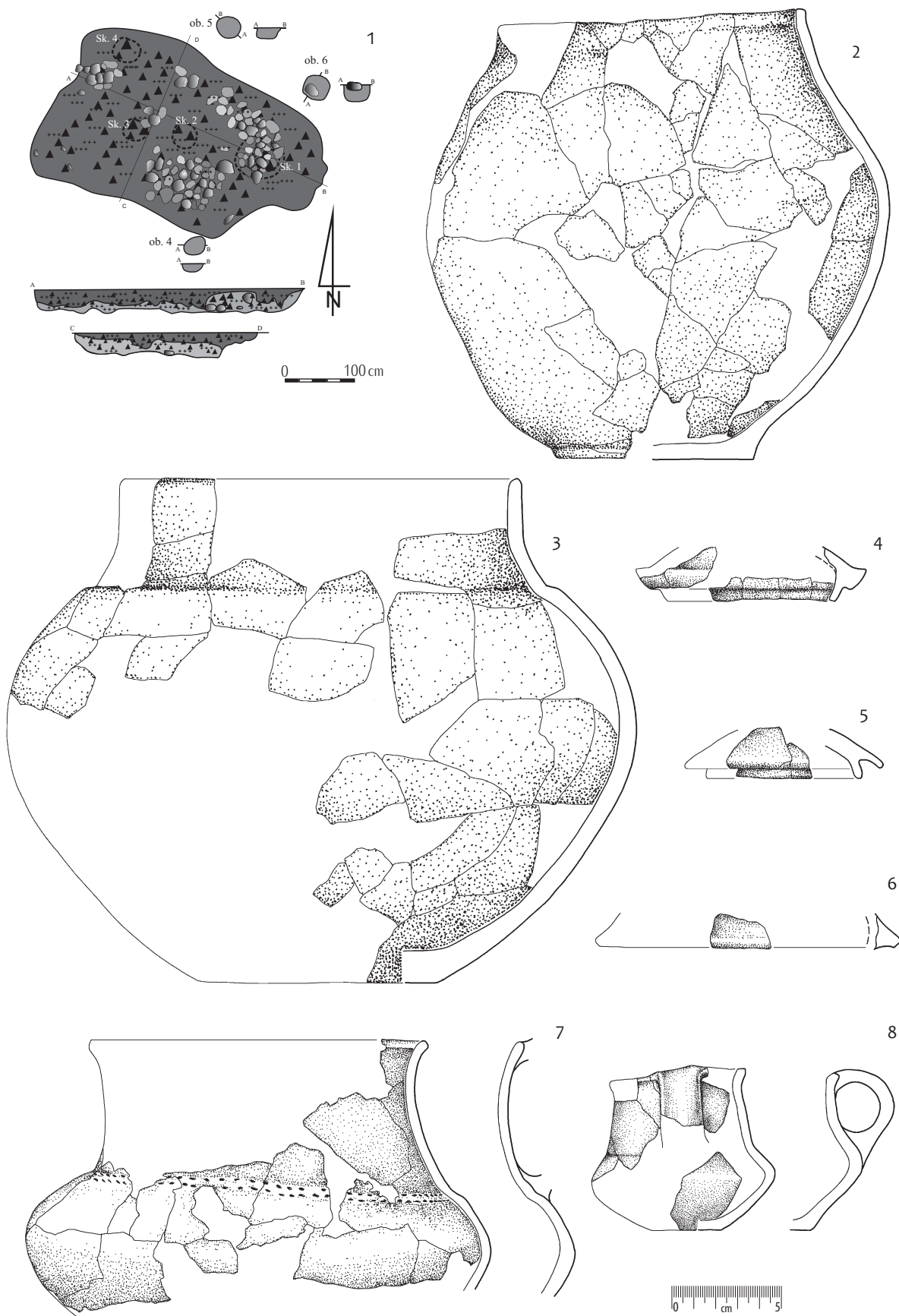
Ryc. 35. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z grobu nr 1. 1 – plan i profil grobu; 2-12 – ceramika; 13 – kość; 14 – brąz.

Fig. 35. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from grave no 1. 1 – map and cross-section of the grave; 2-12 – pottery; 13 – bone; 14 – bronze.

Ryc. 36. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z grobów nr 2 (1-3) i 3 (4, 5) oraz plany i profile grobów: 5 (6), 10 (7) i 13 (8). 2 - brąz; 3 - kość(?); 5 - ceramika.

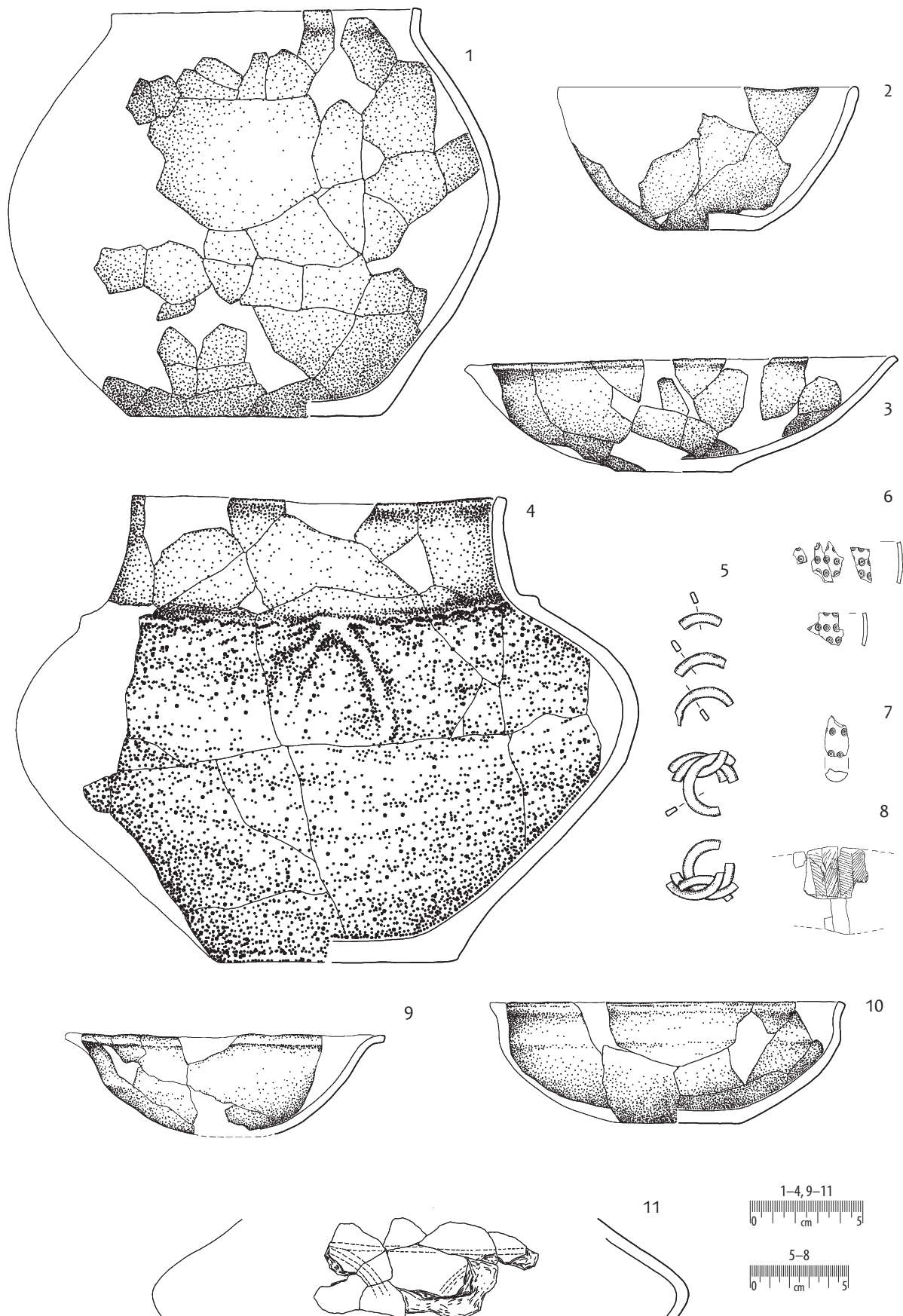
Fig. 36. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from grave no 2 (1-3) and 3 (4, 5) with maps and cross-sections of the graves: 5 (6), 10 (7) and 13 (8). 2 - bronze; 3 - bone(?); 5 - pottery.

Ryc. 37. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z grobu nr 4. 1 – plan i profil grobu; 2-8 – ceramika.

Fig. 37. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from grave no 4. 1 – map and cross-section of the grave; 2-8 – pottery.

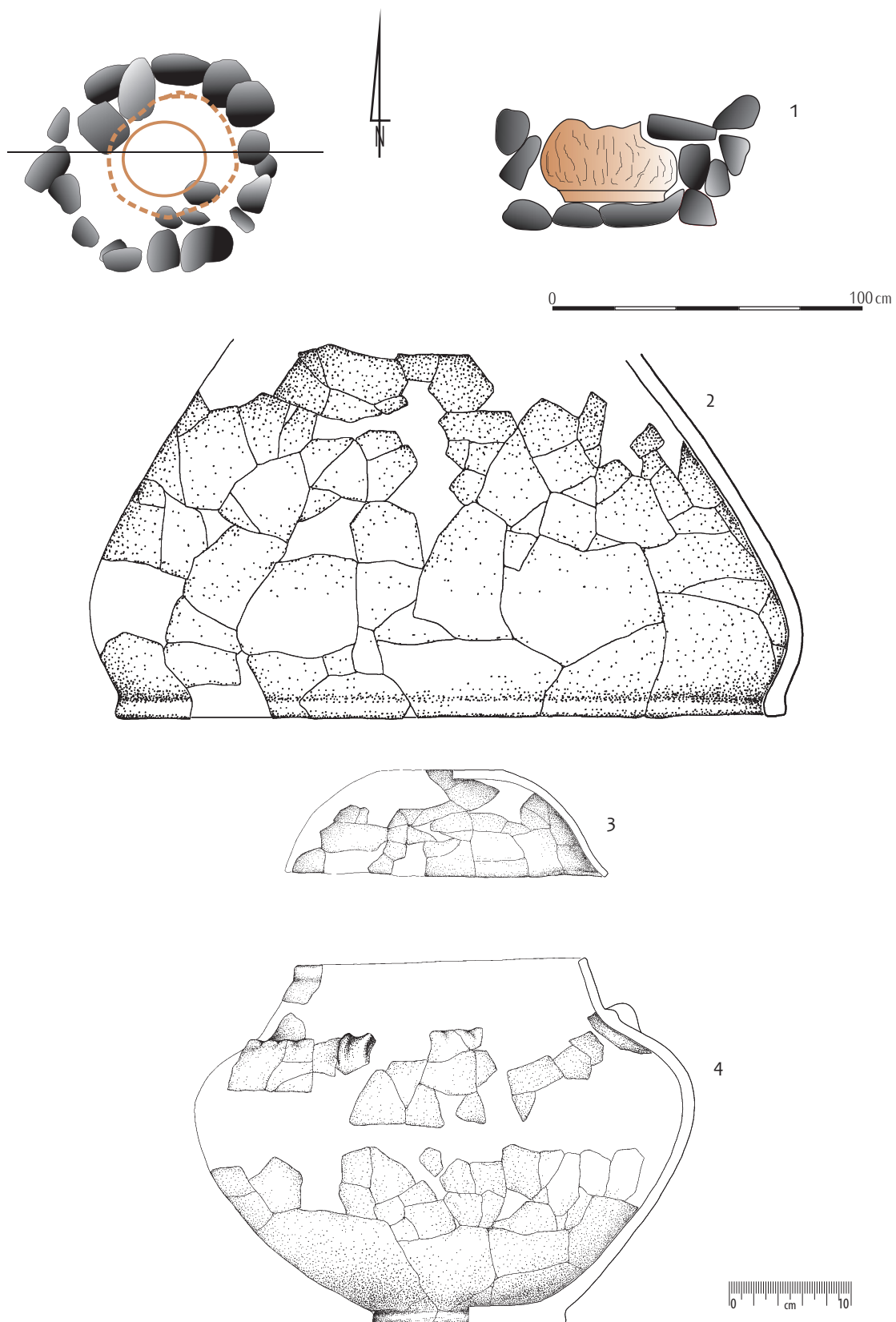

Ryc. 38. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z grobu nr 4 cd. 1-4, 9-11 - ceramika; 6-8 - kość; 5 - żelazo.

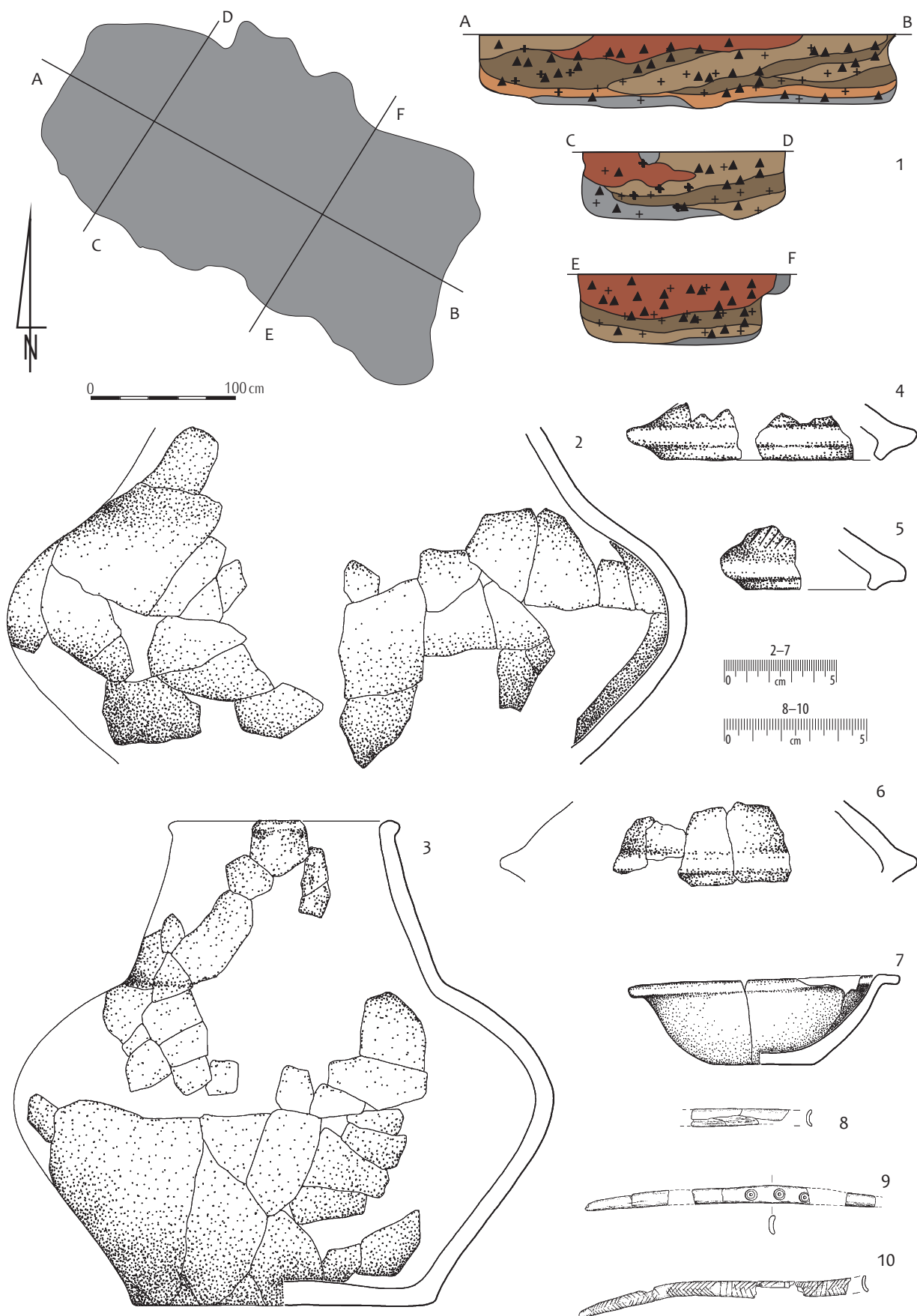
Fig. 38. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from grave no 4 (continuation). 1-4, 9-11 - pottery; 6-8 - bone; 5 - iron.

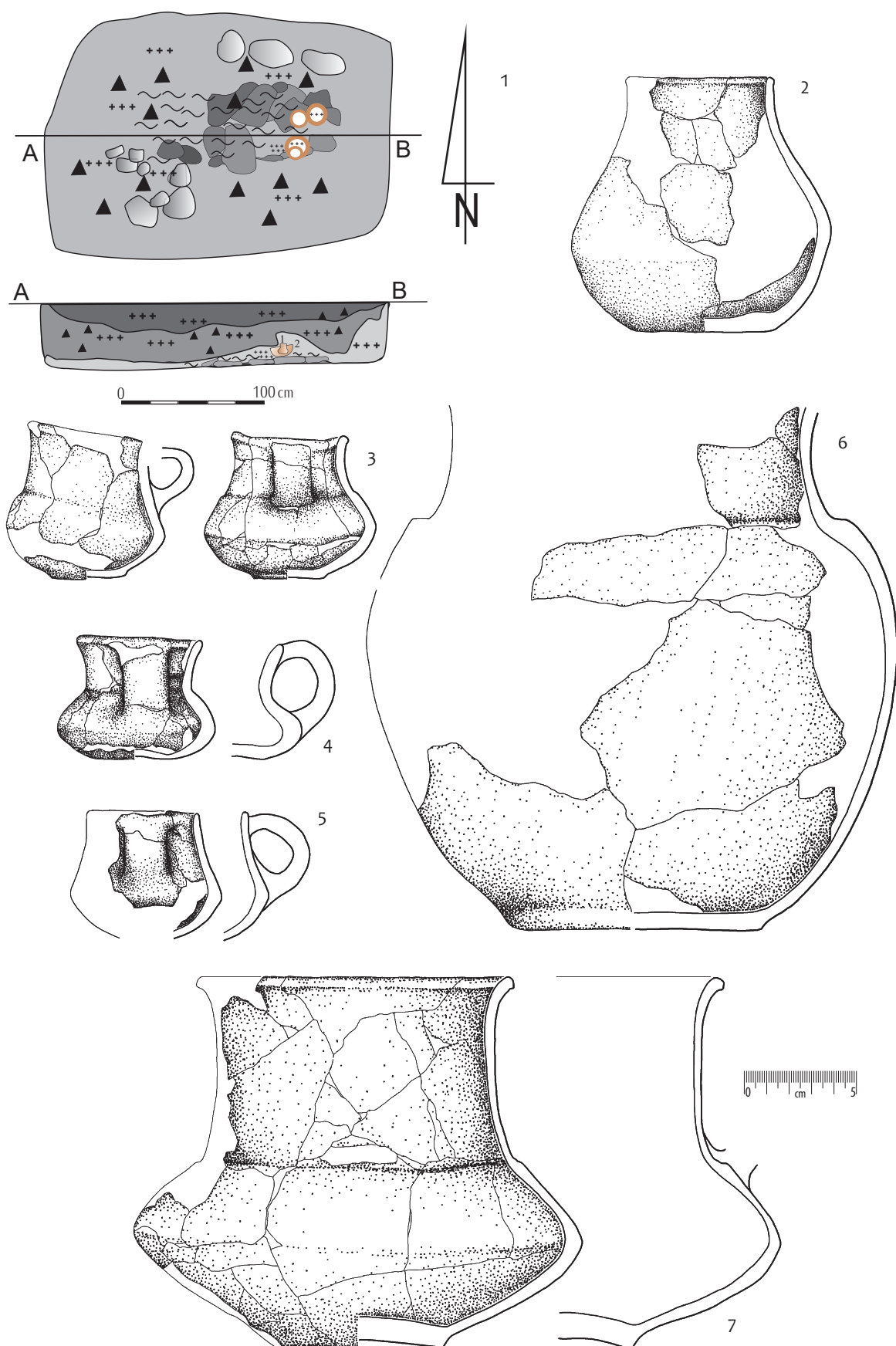
Ryc. 39. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z grobu nr 6. 1 – plan i profil grobu; 2-4 – ceramika.

Fig. 39. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from grave no 6. 1 map and cross-section of the grave; 2-4 – pottery.

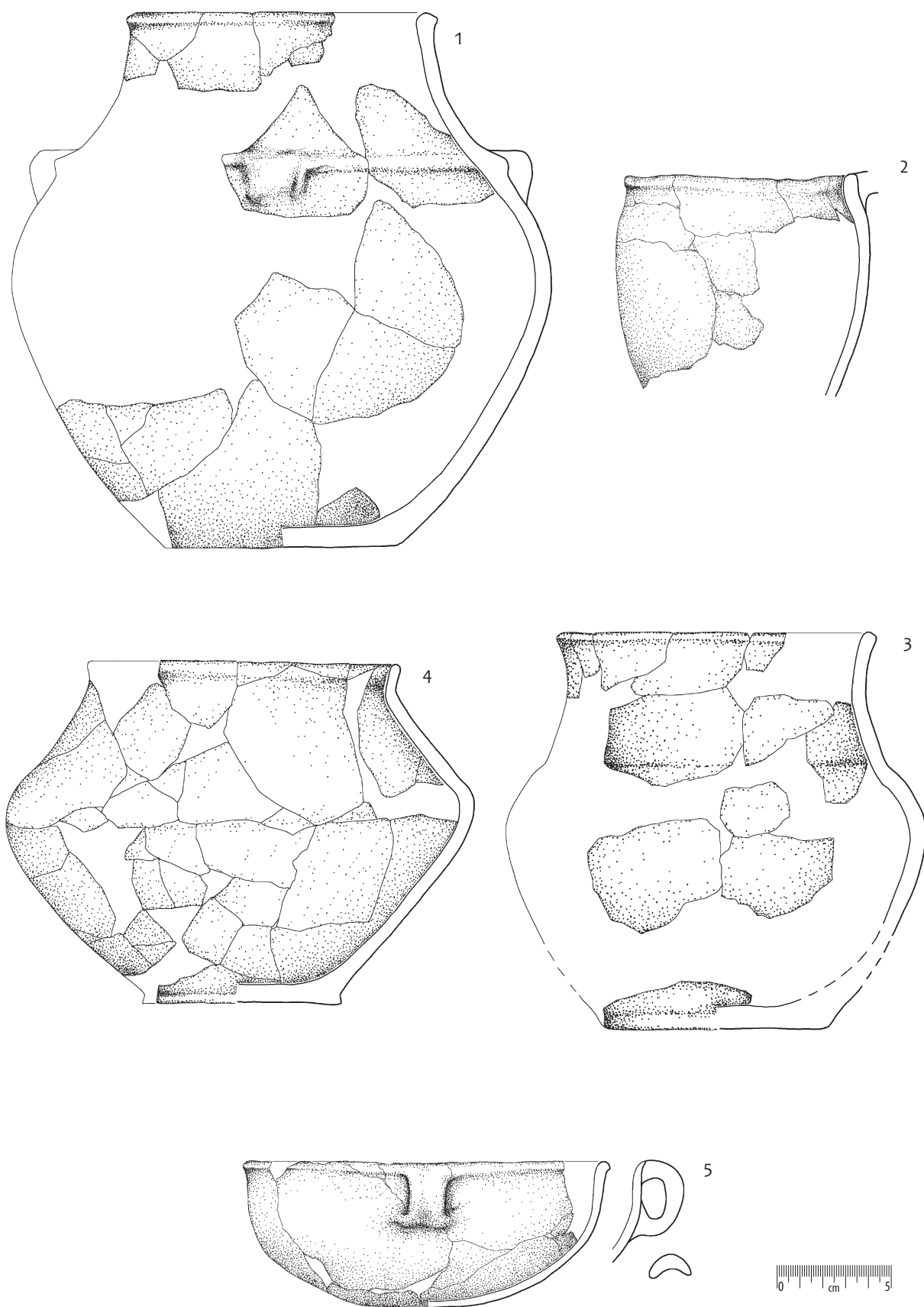
Ryc. 40. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z „grobu” nr 7. 1 – plan i profil grobu; 2-7 – ceramika; 8-10 – kość.

Fig. 40. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from “grave” no 7. 1 – map and cross-section of the grave; 2-7 – pottery; 8-10 – bone.

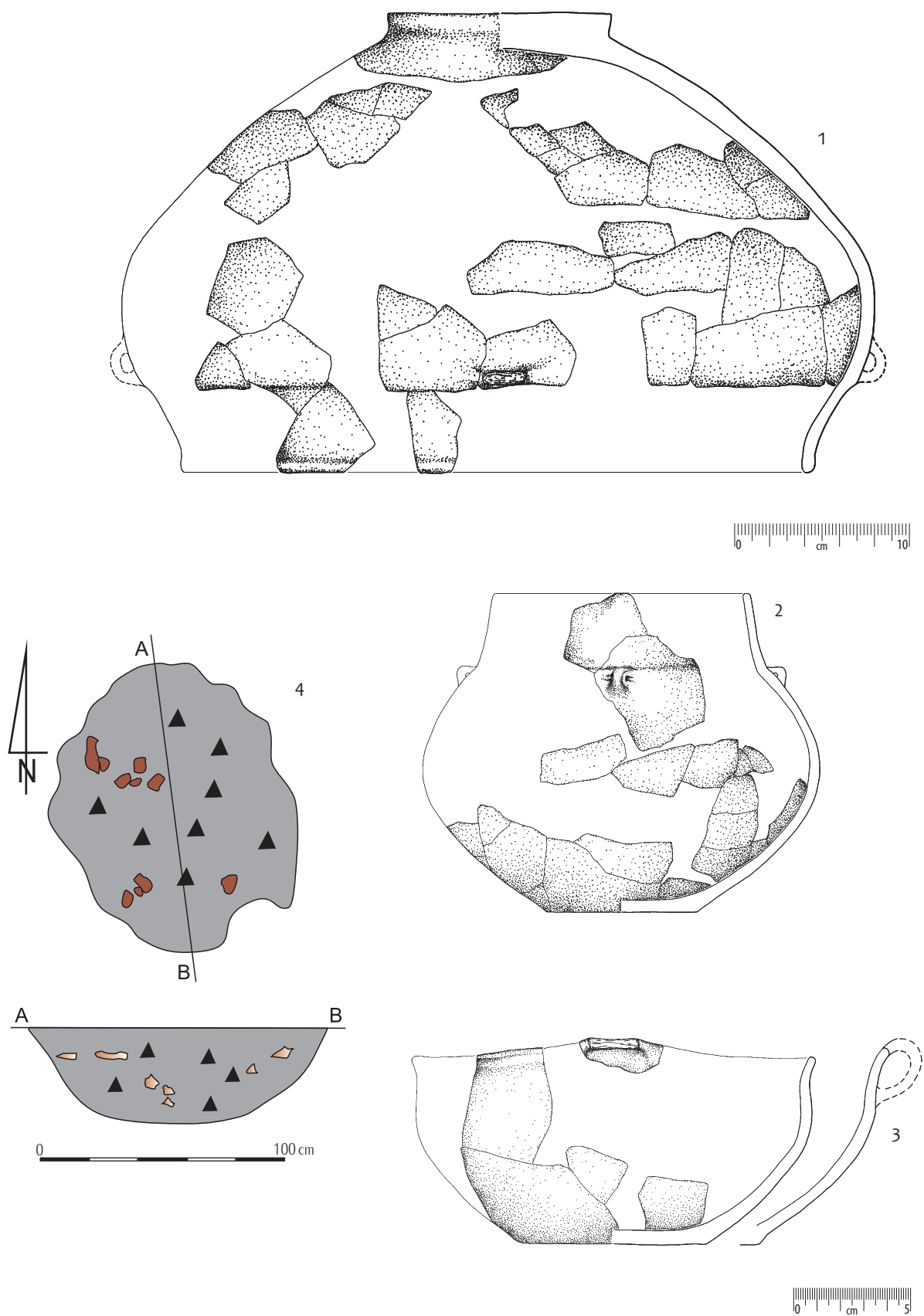
Ryc. 41. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z grobu nr 8. 1 – plan i profil grobu; 2-7 – ceramika.

Fig. 41. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from grave no 8. 1 map and cross-section of the grave; 2-7 – pottery.

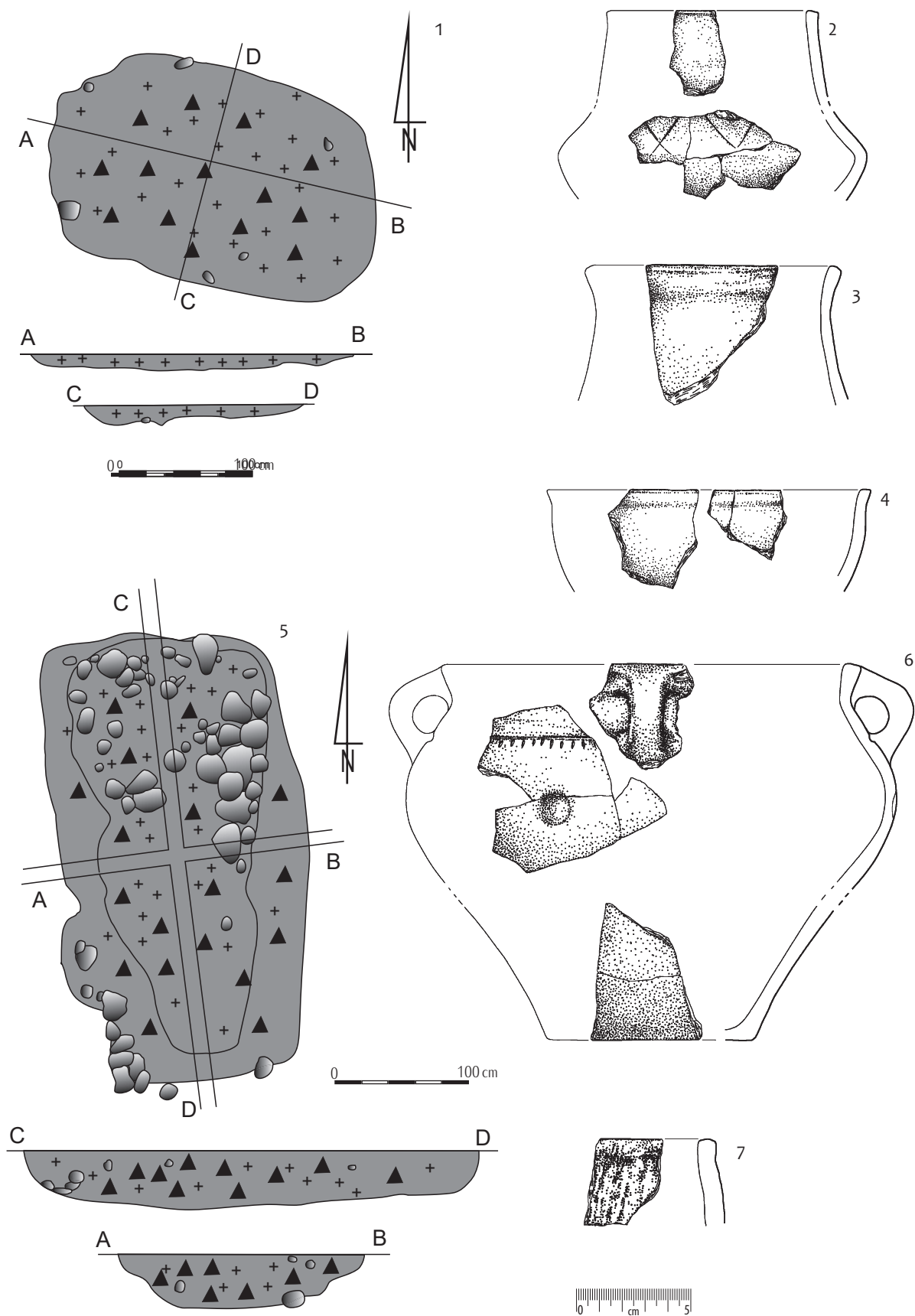
Ryc. 42. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materia-
łu zabytkowego z grobu nr 8 cd.

Fig. 42. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection
of artefacts from grave no 8 (continuation).

Ryc. 43. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z grobu nr 9. 1-3 – ceramika; 4 – plan i profil grobu.

Fig. 43. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from grave no 9. 1-3 – pottery; 4 – map and cross-section of the grave.

Ryc. 44. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiału zabytkowego z grobów nr 11 (1-4) i 12 (5-7). 1, 5 - plany i profile grobów; 2-4, 6, 7 - ceramika.

Fig. 44. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from graves no 11 (1-4) and 12 (5-7). 1, 5 - maps and cross-sections of the graves; 2-4, 6, 7 - pottery.

III.3.5.2. Omówienie znalezisk

Najliczniejszymi znaleziskami są naczynia, zachowane w całości lub we fragmentach. Na cmentarzysku rogaszyńskim wydzielono wśród nich, mniej lub bardziej jednoznacznie, wiele typów i odmian, które prezentujemy poniżej w podstawowych wyróżnionych morfogrupach. W wielu przypadkach będziemy się tu odwoływać do klasyfikacji I. Jadczykowej stworzonej dla materiałów kultury pomorskiej dla Polski Środkowej (I. Jadczykowa 1995, dalej według Jadczykowa/1995). Niestety, w klasyfikacji tej, w poszczególnych wyróżnionych tam grupach i odmianach są zestawione formy bardzo się między sobą różniące, co utrudnia jednoznaczne wskazywanie analogii.

Formy naczyniowe

Morfogrupa waz (W)

Niewątpliwie część tych form spełniała w grobach funkcje popielnic, co potwierdza stwierdzenie w nich lub też na ich fragmentach obecności przepalonych szczątków kostnych.

W3/141s/233 (ryc. 45: 1). Waza z grobu 8 charakteryzuje się dość ostro profilowanym, dwustożkowatym brzuścem z krótkim, rozchylonym wylewem. W typologii I. Jadczykowej brak bezpośredniej analogii. Natomiast analogie odnajdujemy w grobie z Kręcieszek (I. Jadczykowa 1992, tabl. VI: 5, 13; VII: 15).

W3/157/233 (ryc. 45: 2). Forma pozyskana z grobu 4 nawiązuje do typu powyższego, ale charakteryzuje się znacznie wyoblonym brzuścem. Dla tego typu zbliżone analogie odnajdujemy w pracy I. Jadczykowej w ramach grupy 1, w odm. 1b oraz 1d (I. Jadczykowa 1995, s. 147, ryc. 6: 1b, 1d).

W3/154c2/232 (ryc. 45: 7). Waza z grobu 4, o baniastym brzuścu, zdobiona jest charakterystyczną „zaszczypywaną” listwą na przejściu brzuśca w szyjkę z *quasi* uszkami/guzkami, od których zwisają łukowate frędzle/wąsy. W klasyfikacji Jadczykowa/1995 brak odpowiednika.

W3/154/232 (ryc. 45: 3–4). Dwie wazy z grobu 7 o długiej i wąskiej szyjce z dość ostro modelowanym brzuścem, pozbawione w przykładach z Rogaszyzna jakiegokolwiek zdobnictwa. Swą formą nawiązują do form popielnic twarzopodobnych. Dla grobu, z którego pochodzą uzyskano datę C14 478–394 BC (68,3%).

W3/246/133 (ryc. 45: 5). Waza z grobu 8 to małe naczynie nawiązujące do typu powyższego, ale o łagodnej profilacji.

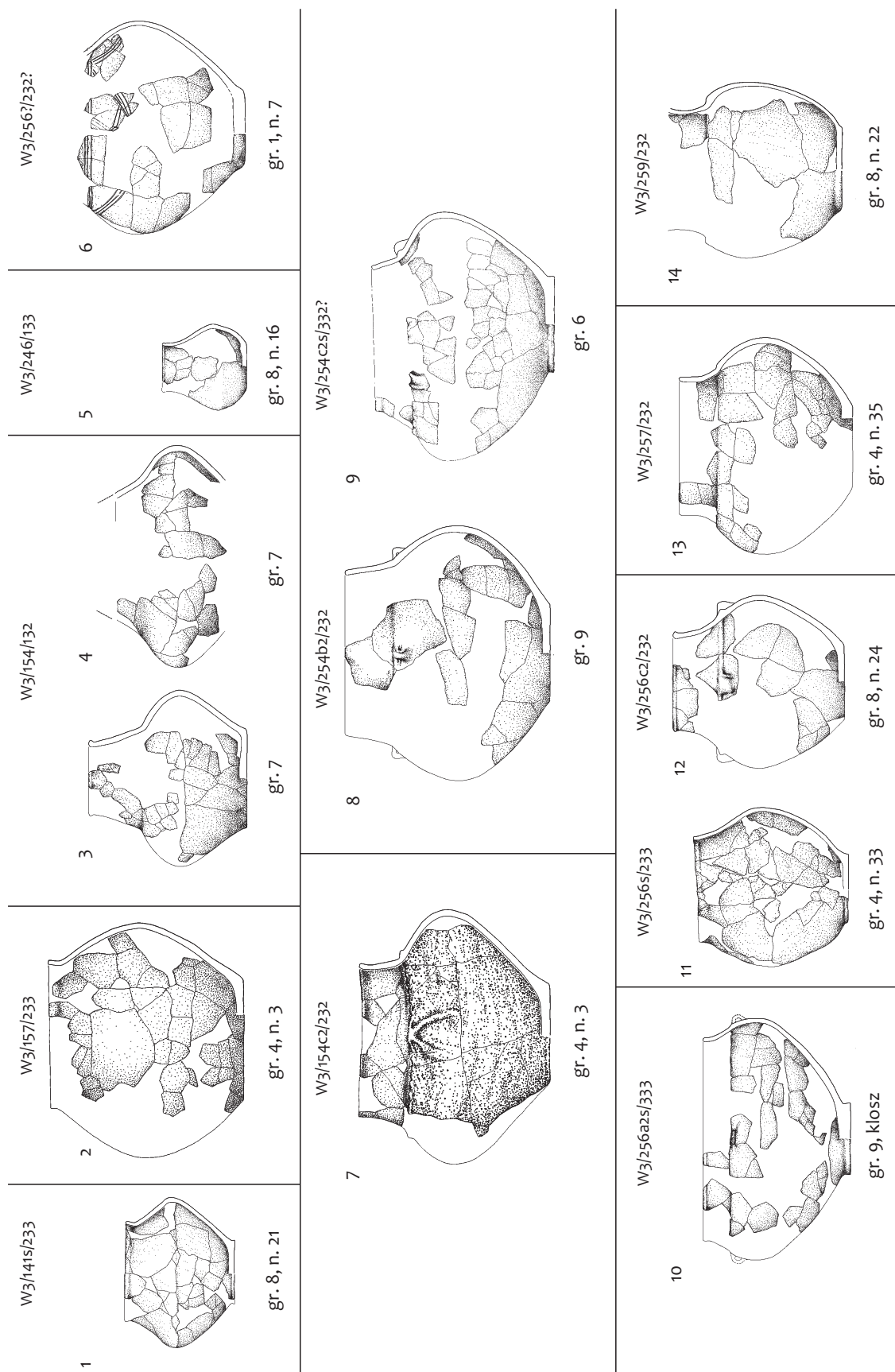
W3/254b2/232, W3/254c2s/232 (ryc. 45: 8–9). Wazy z grobów 6 i 9 charakteryzują się baniastymi brzuścami z wyraźnie podkreślonym przejściem brzuśca w stożkowatą szyjkę, zaopatrzone w dwa, niewielkieuszka lub *quasi* uszka. Forma z grobu podkloszowego nr 6 spełniała funkcję klosza. Szyjka niezbyt starannie wygładzana, brzusec chropowacony i zatarty, pozbawiona całkowicie zdobnictwa z dnem uformowanym w niewielką stopkę (ryc. 45: 6). Dla grobu 6 uzyskano datę C14 w przedziale lat 394–356 BC (68,3%). W klasyfikacji Jadczykowa/1995 najbliższe są formy z grupy 1d (I. Jadczykowa 1995, s. 147, ryc. 6: 1d).

W3/256/?232 (ryc. 45: 6). Waza z grobu 1, o baniastym brzuścu, zachowana fragmentarycznie jest zdobiona dookołnymi rytami poziomymi oraz najpewniej w układzie girlandowym. Grób uzyskał datę C14 w przedziale kalibracji 68,3% w latach 541–411 BC.

W3/256a2s/333 (ryc. 45: 10). Waza z grobu 9, najpewniej pełniła funkcję klosza. Jest to bardzo duże naczynie o podkreślonym przejściu silnie wydętego baniastego brzuśca w wygładzaną szyjkę. Na „barkach” naczynia, poniżej przejścia brzuśca w szyjkę dwa niewielkie, taśmowate ucha (utrącone). Dno podkreślone, uformowane w wyraźną stopkę. W klasyfikacji Jadczykowa/1995 najbliższe są formy z grupy 1d (I. Jadczykowa 1995, s. 147, ryc. 6: 1d).

W3/256s/232 (ryc. 45: 11). Waza z grobu 4 o baniastym brzuścu z krótkim wylewem i dnem uformowanym w niewielką stopkę. Zbliżonymi analogiami mogą być naczynia z grupy 2a według I. Jadczykowej (1995, s. 148, ryc. 7: 2a).

W3/256c2/232 (ryc. 45: 12). Można w pewnym stopniu powiedzieć, że jest to robudowana forma typu powyższego, ale zaopatrzona na przejściu brzuśca w szyjkę w plastyczną listwę bez zdobnictwa, z dwoma *quasi* uszkami w postaci guzków. W klasyfikacji Jadczykowa/1995 najbliższe są formy najpewniej z grupy 1c (I. Jadczykowa 1995, s. 147, ryc. 6: 1c).

Ryc. 45. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Typologia waz z cmentarzyska.

Fig. 45. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Typology of vases from the cemetery.

W3/257/232 (ryc. 45: 13). Waza z inwentarza grobu 4. Forma baniasta z cylindryczną szyjką, wydzielona od brzuśca plastycznym „uskokiem”, pozbawiona ornamentu. Grób uzyskał datę C14 przy prawdopodobieństwie 68,3%, w przedziale lat 563 – 394 BC.

W3/259s/232 (ryc. 45: 14). Waza z grobu 8 zachowana fragmentarycznie prezentuje dość smukłą formę o baniastym brzuścu i lekko rozchylającym się wylewie oraz lekko podkreślonym dnem w formie stopki. Naczynie całkowicie pozbawione zdobnictwa. W klasyfikacji Jadczykowa/1995 najbliższe są formy najpewniej z grupy 1c (I. Jadczykowa 1995, s. 147, ryc. 6: 1c).

Niewątpliwie interesującą kwestią jest zidentyfikowanie w pozostałościach grobu 12 fragmentów, które w wyniku rekonstrukcji rysunkowej oraz analizy technologiczno-stylistycznej jednoznacznie wskazały na ich przynależność do wazy W3/351/333, ale związanej chronologicznie z wczesnym okresem rzymskim, zapewne z fazą B1 (ryc. 44: 6).

Przejdźmy teraz do omówienia mniejszych form ceramicznych wydzielonych w materiałach z cmentarzyska rogaszyńskiego. W poszukiwaniu analogii sięgniemy do prac I. Jadczykowej dla Polski Środkowej (1992; 1995) oraz dla porównania do publikacji M. Andrzejowskiej, omawiającej periodyzację cmentarzysk kloszowych z Mazowsza i Podlasia (1995) i pracy P. Fudzińskiego, dotyczącej zespołów pomorskich z Kaszub i Kociewia (2020). Niestety, w odniesieniu do prac I. Jadczykowej i P. Fudzińskiego należy stwierdzić, że w wydzielanych u nich grupach naczyń często są pomieszane różne formy. Na przykład w pracy P. Fudzińskiego wyróżnione są dzbanki, a następnie kubki, wśród których notujemy ewidentne dzbanki, kubki i czerpaki (P. Fudziński 2020, s. 75 – 76).

Morfogrupa dzbanów (D) i dzbanuszków (Dm)

Do tej morfogrupy zaliczono wiele fragmentów oraz, w niektórych przypadkach, także formy całe. Jednak dzbany w wydaniu kultury pomorsko-kloszowej trzeba jednoznacznie podzielić na dwie kategorie, tj. dzbanów „dużych” – **D** i ich miniaturowych odpowiedników – **Dm** (ryc. 46).

W kilku grobach odkryto fragmentarycznie zachowane dzbany w odmianie ogólnie określonej jako D3/144/ w odmianach 131 lub 231, wyróżnianych ze względu na usytuowanie maksymalnego wyđęcia brzuśca i o dość ostro profilowanym załomie brzuśca (ryc. 46: 1, 2, 4) oraz najpewniej także D3/259a1/131 (ryc. 46: 10). Niektóre z tych egzemplarzy są zdobione drobnymi motywami wykonanymi w technice delikatnego rycia lub nakłuwania. Pochodzą one z grobów 1 i 11. Okazuje się, że oba groby uzyskały daty C14, odpowiednio: 541 – 411 BC i 644 – 551 BC, czyli byłyby najstarszymi na cmentarzysku. Wydaje się jednak, że ta druga jest znacznie postarzona i mało prawdopodobna, nawet w jej sekwencji końcowej. Niewątpliwie analogiami do tych form są dzbany odkryte na cmentarzysku pomorskim w Grabku stan. 11 (B. Muzolf 2002a, ryc. 105: typ VA i poniekąd typ VB). Według klasyfikacji B. Chomentowskiej stanowią typ 7B (B. Chomentowska 1970, s. 203), a w klasyfikacji I. Jadczykowej dla Polski Środkowej przynależą do typów 4a i 4b, występując, według autorki, sporadycznie na wielu cmentarzyskach (z rozpatrywanych 9 na 8) w najstarszych horyzontach kultury pomorskiej (I. Jadczykowa 1995, s. 150, ryc. 9, 13). Jednak sytuacja jest nieco odmienna i są one dość częste. Odnotowano je także na cmentarzyskach w Dąbrówce Folwarcznej, pow. Łęczysca (I. Jadczykowa 1975, tabl. II: 2), Kręcieszkach, Sławęcinie (I. Jadczykowa 1975, tabl. V: 7; XII: 3), jak i w Konstantynowie-Ignacowie, w grobie 15 (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, ryc. 8: 8 – 9).

Jak się wydaje, najliczniejsze dzbany należą do typu D3/259 i jego odmian (ryc. 46: 5 – 9), a ich miniaturowa wersja głównie do typu D3m/259/132, zróżnicowana także pod względem sposobów mocowania ucha. Charakteryzują się one łagodnym profilem brzuśca i zazwyczaj silnie wywiniętą szyjką wraz z wylewem. Formy miniaturowe Dm3 odnotowano w grobach 4 oraz 8. Liczne odpowiedniki takich dzbanuszków pozyskano z wielopopielnicowego grobu obwarowanego na cmentarzysku w Konstantynowie Łódzkim-Ignacowie stan. 18 (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, ryc. 4 – typ II i III), jak również w Kręcieszkach (I. Jadczykowa 1992, tabl. V: 6, 9, 10; VI: 9, 14; VII: 5). Dla grobu 4 uzyskano datę C14 wynoszącą 563 – 463 BC, co sytuuje go w starszej fazie kultury pomorskiej w obszarze Polski Środkowej. Natomiast grób 8 wydaje się zdecydowanie młodszy, o mieszanym charakterze inwentarza.

Według M. Andrzejowskiej formy dzbanów o ostrej profilacji (dwustożkowatej), do których odnoszą się nasze typy D3/244/131, przynależą do najstarszego przedziału Ia grobów kloszowych. Reprezentantem tego poziomu chronologicznego jest zespół gobowy 26 z Wieliszewa (M. Andrzejowska 1995,

s. 132, ryc. 7: e). Również w tym przedziale umieszcza serię miniaturowych dzbanuszków z naszej grupy Dm, z przykładami pochodzącymi ponownie z Wieliszewa, grób 30 oraz Transboru, grób 24 (M. Andrzejowska 1995, ryc. 6: d; 7: a). W jej kolejnych przedziałach czasowych (Ib, II) notujemy raczej kubki z uchem o formach odmiennych od dzbanków, naszych grup D i Dm.

Morfogrupa mis (M)

Z grobów pozyskano jedynie 6 egzemplarzy mis pozwalających na bliższą identyfikację, aczkolwiek bardzo zróżnicowanych co do formy (ryc. 46: 15 – 21). Nasze egzemplarze są jednoznacznie łączone z grobami pomorskimi, z tego też względu nie będziemy wskazywać na analogie w zespołach tzw. „łużyckich” pól popielnicowych, aczkolwiek takie występują, m.in. popularne misy odmiany M1/2 (półkuliste, ryc. 46: 15). Dość trudne jest precyzyjne określenie poszczególnych typów mis pod względem formy, gdyż często ma na to wpływ forma krawędzi wylewu (m.in. pogrubiona zewnętrznie) przy w pełni półkulistej formie czaszy.

M1/2 (ryc. 46: 16). Miska o czaszy półkulistej z grobu 3. Notujemy je także w zbiorowym grobie 1 ze Złotopola wraz z naszym typem pokrywek popielnic i popielnicą zbliżoną do typu wazy W3/141/233 (P. Sobczyk 1995, ryc. 3).

M2/21a/31 (ryc. 46: 21). Forma ta charakteryzuje się półkulistą czaszą oraz wylewem w formie wydanej, poziomo ustawionej kryzy. Grób 7, z którego pochodzi, uzyskał datę przy prawdopodobieństwie 68,3% 478 – 394 BC. Forma tej misy nawiązuje poniekąd do pokryw typu I według naszej klasyfikacji z grobu w Boczkach Domaradzkich.

M2/23/31 (ryc. 46: 16 – 18). To formy o czaszy półkulistej z mniej lub bardziej wywiniętym na zewnątrz wylewem lub też jedynie podkreślonym wgłębieniem, które są licznie spotykane na wielu cmentarzyskach.

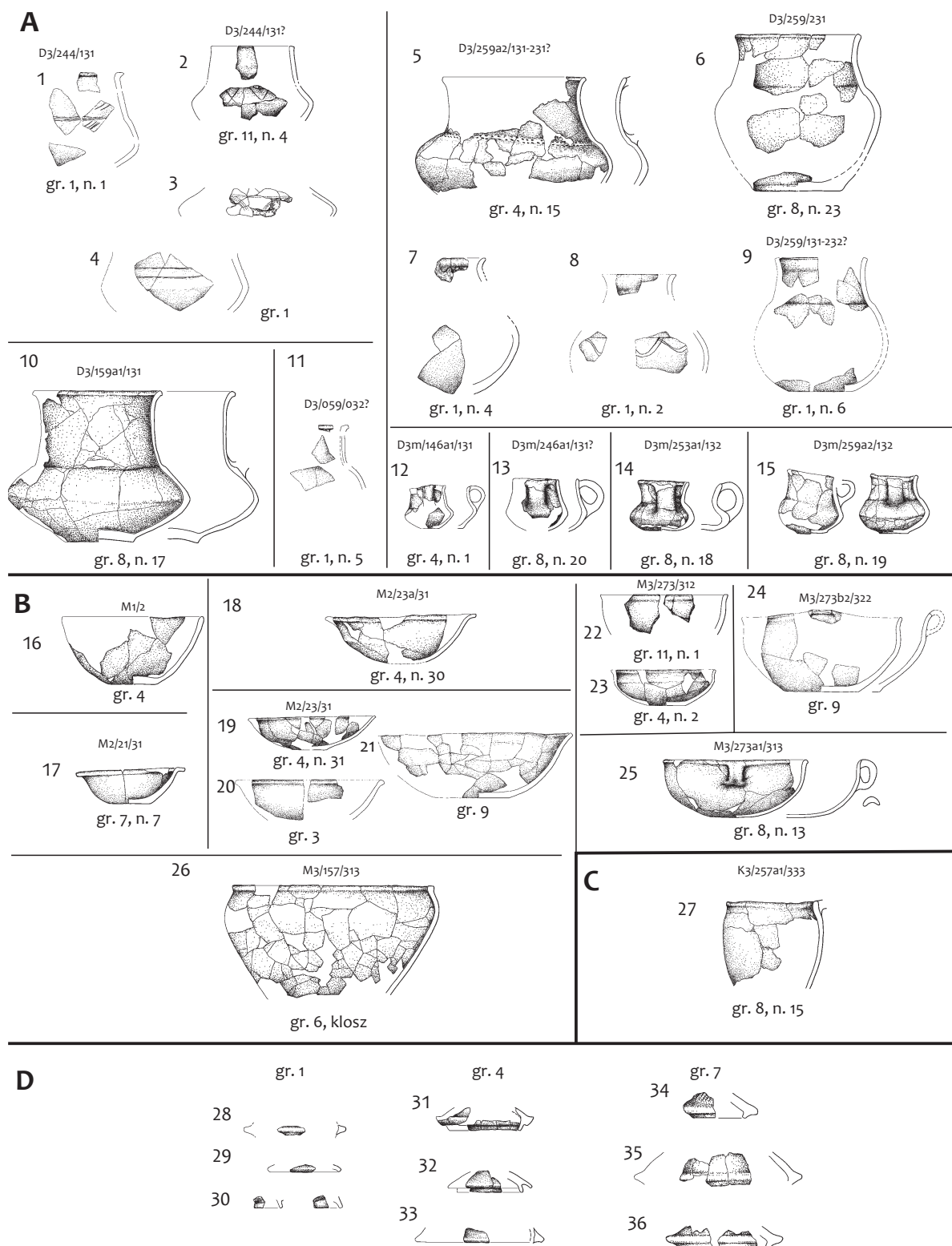
M2/23a/31 (ryc. 46: 18). Ten typ jest formą charakterystyczną i pochodzi z grobu 4 (ryc. 38: 9). Jakkolwiek nawiązuje do typu powyższego to zamiast płaskiego dna posiada najpewniej dno kuliste. Z tego też powodu należy ją zapewne rozpatrywać jako typ pokrywki czapkowatej. Ten typ znamy m.in. z cmentarzyska w Brzeziu (E. Pudełko 1995, ryc. 7: b), ale nawiązuje bezpośrednio do proponowanego powyżej typu IV, odnotowanego m.in. w grobie z cmentarzyska w Boczkach Domaradzkich.

M3/157/313 (ryc. 46: 26). To pojedyncza forma o bardzo dużych rozmiarach, zarejestrowana w grobie 6. Jakkolwiek brak jej części przydennych to niewątpliwie znajduje odpowiednik w całkowicie zachowanym naczyniu ze stanowiska Wola Łobudzka, pow. Sieradz, dodatkowo o „zdobionej” krawędzi tzw. zaszczyptywaniem, zidentyfikowanym w funkcji klosza (I. Jadczykowa 1975, s. 182, tabl. V: 9). Przy pewnych różnicach w formowaniu całych naczyń można zapewne ten typ porównywać z okazami zaliczonymi do przedziału Ia według podziałów chronologicznych M. Andrzejowskiej, m.in. z Wieliszewa z sytuowaniem nawet w HaD, a jak się wydaje ich kontynuacją są formy z przedziału Ib (M. Andrzejowska 1995, s. 132, ryc. 6: d; 8: a?). Są to naczynia bardzo duże, można powiedzieć zasobowe o bardzo małym dnie, co może wskazywać, że były one umieszczane np. we wkopie ziemnym lub jakimś stojaku. W klasyfikacji I. Jadczykowej takich form nie odnajdujemy, aczkolwiek w pewnym stopniu nawiązują one do naczyń z jej grupy 2, zwłaszcza 2d (I. Jadczykowa 1995, ryc. 7), co stoi w przeciwieństwie do systematyki M. Andrzejowskiej. Wykończenie krawędzi wylewu w formie rogaszyńskiej jednak może wskazywać równie dobrze na jej wczesne, jak również na jej późniejsze pochodzenie. Niewątpliwie zbliżoną analogią może być naczynie ze stanowiska Gołab 6 (W. Mazurek 1995, ryc. 4: m).

M3/273/212 (ryc. 46: 22 – 23). Ten typ zarejestrowano na wielu cmentarzyskach m.in. z Grabka w tamtejszych grobach nr 6 i 13 (M. Urbański 2002, ryc. 231: 8; 232: 4). Również na cmentarzysku w Jankowie, pow. Łęczyca odnotowano taką misę zdobioną rytym zygzakiem na brzuścu (I. Jadczykowa 1975, tabl. VI: 1), jak i na osadzie w Skrzydlewie, pow. Radomsko (I. Jadczykowa 1975, tabl. VI: 7) oraz na cmentarzysku w Pleszewie stan. 1 (E. Pudełko 1995, ryc. 4: c). Ich odpowiednikiem jest kilka form z wielopopielnicowego grobowca z cmentarzyska w Konstantynowie Łódzkim stan. 18 (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, ryc. 4, typ II).

M3/273a1/313, M3/273b2/322 (ryc. 46: 25 – 26). Jest to odmiana typu powyższego lecz zaopatrzona w różnie mocowane uszka. Można je także ostatecznie zaliczyć do dużych czerpaków. Odnotowa-

Ryc. 46. Rogaszyń stan. 2-4, gm. Piątek. Typologia: A - dzbanów (D)/dzbanuszków (Dm); B - mis (M); C - kubków (K); D - pokrywek (P).

Fig. 46. Rogaszyń site 2-4, commune of Piątek. Typology: A - jugs (D)/small jugs (Dm); B - bowls (M); C - mugs (K); D - lids (P).

no dwa egzemplarze w grobach 8 i 9. Formy takie znajdujemy także w inwentarzach zaliczanych do „łużyckich” pól popielnicowych m.in. na cmentarzysku w Zalewie II, gm. Lutomiersk z Polski Środkowej datowanym na HaD (I. Jadczykowa 1990, tabl. II: 16; IV: 5 itd.). W naszym przypadku jednoznacznie przynależą do kultury pomorsko-kloszowej.

Morfogrupa kubków (K)

W inwentarzach rogaszyńskiego cmentarzyska zidentyfikowano tylko jeden, fragmentarycznie zachowany okaz tej morfogrupy w grobie 8. Jest to forma określona według naszej klasyfikacji jako typ K3/257a1/333 (ryc. 46: 27). Kubki w kulturze pomorskiej są chyba stosunkowo rzadko spotykane. Do naszego okazu nawiązuje egzemplarz z osady pomorskiej w Grabku (B. Muzolf 2002a, s. 209, ryc. 105, typ 2). Znacznie różni się jednak sposobem osadzenia ucha oraz charakterystycznym zdobieniem krawędzi wylewu w formie tzw. zaszczypywania, którego przy naszym egzemplarzu brak. W typologiach T. Węgrzynowicz (1984) i I. Jadczykowej (1995) takich form nie znajdujemy. Jednak w opracowaniu cmentarzyska Warszawa-Zerzeń w grobie kloszowym odkryto podobny kubek (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1995, ryc. 30: a). Taki kubek rejestrujemy również w Transborze, w grobie 92, który został zaliczony do przedziału IIb wyznaczonego dla schyłkowej fazy grobów kloszowych Mazowsza i Podlasia (M. Andrzejowska 1995, s. 136, ryc. 9: h). W naszym przypadku odnotowano go w wielopochówkowym grobie zakwalifikowanym do zespołu o mieszanym charakterze pomorsko-kloszowym (ryc. 42; 43).

Pokrywy „czapkowate” (Pcz)

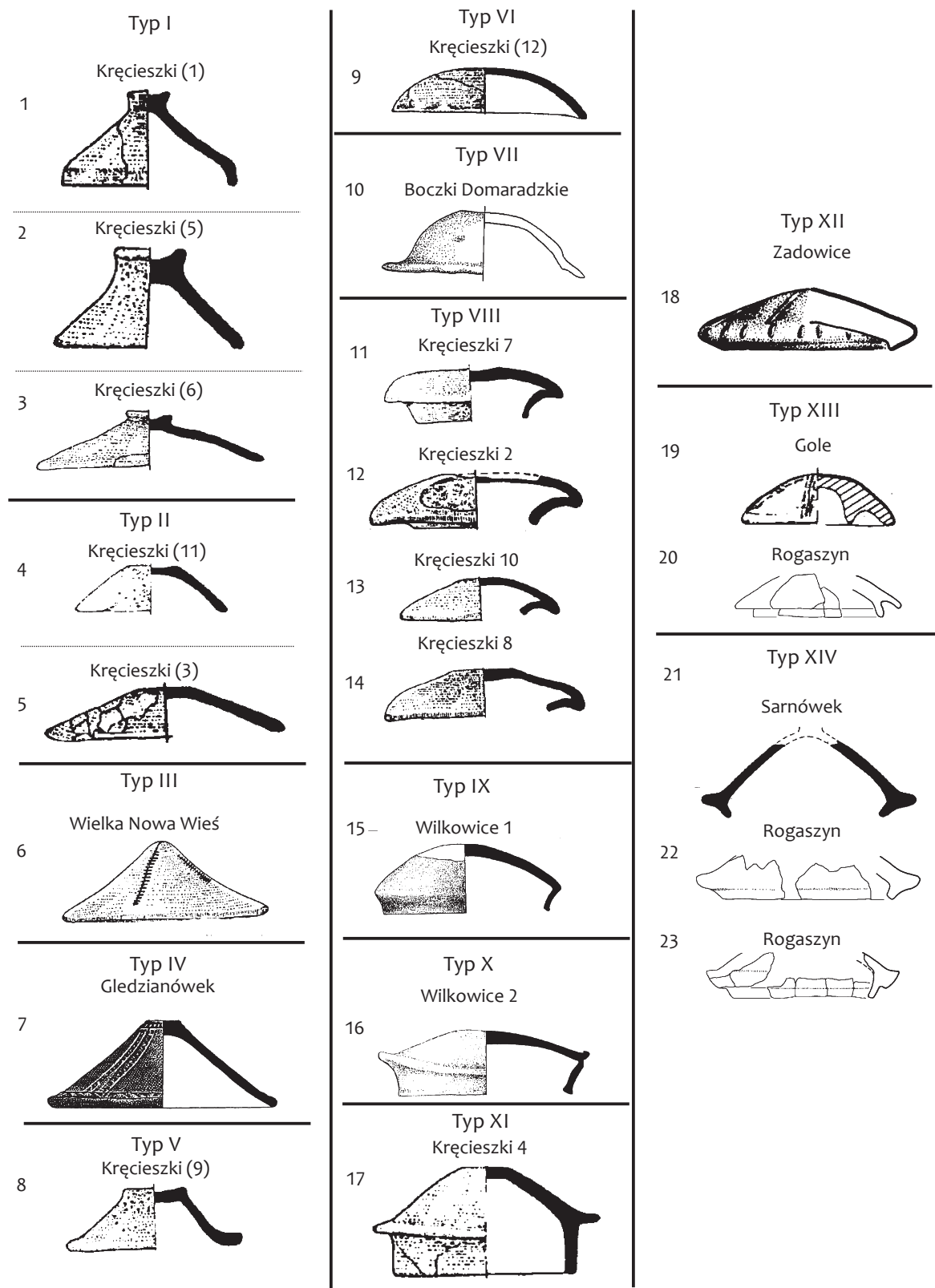
W kulturze pomorskiej z popielnicami, zwłaszcza tzw. twarzowymi, ale nie tylko, są związane charakterystyczne ich nakrycia w formie pokryw czapkowatych, w odróżnieniu od popularnych misek. Pokrywy czapkowate na obszarze Polski Środkowej należą raczej do znalezisk sporadycznych. Odkryto je w pojedynczych egzemplarzach na cmentarzyskach w Wielkiej Wsi Nowej, pow. Łęczyca (H. A. Koszańska 1939, s. 65–66), we wspomnianym już Sarnówku, pow. Poddębice (A. Chmielowska 1969, s. 75, 76, ryc. 2; I. Jadczykowa 1975, tabl. VII: 7), w Gledzianówku, pow. Łęczyca (I. Jadczykowa 1977, s. 49, tabl. VI: 5) i dość liczne w Kręcieszkach, pow. Kutno (I. Jadczykowa 1995, tabl. V: 2, 5, 14, 15; VI: 3, 4, 10; VII: 2, 3, 8, 10), Karsznicach Małych, pow. Kutno (J. Błaszczuk 2009, s. 107), Powodowie II, pow. Poddębice (J. Błaszczuk 2017, s. 407), Zdziechowie pow. Pabianice (P. Muzolf 2022) i często w Wilkowicach (J. Błaszczuk 2023, ryc. 143: 1, 7).

Wykorzystując powyższe znaleziska (z wyjątkiem tych z Powodowa – brak odpowiedniej ryciny, aczkolwiek jest ona zbliżona do poniższego typu XI) zaproponowano ich klasyfikację w czternastu typach z odmianami (ryc. 46a).

Zgodnie z powyższą klasyfikacją, zdecydowana większość identyfikowanych pokrywek z Rogaszyzna przynależy do typów XIV (ryc. 46a: 22–23) i XIII (ryc. 46a: 20). Tego typu pokrywy odkryto w grobach 1, 4 i 7, które uzyskały daty C14 odpowiednio: 541–411 BC, 563–463 BC i 478–394 BC. Żadnej z nich nie zarejestrowano w pierwotnym położeniu ze względu na daleko idący stopień zniszczenia poszczególnych grobów.

Najbliższa analogia do typu XIV z Rogaszyzna występuje w grobie z Sarnówka, z tym, że autorka wieńczy ją z jakiegoś powodu uchwytem (ryc. 46a: 21; A. Chmielowska 1969, ryc. 2), gdy w zbiorze z Rogaszyzna takiego elementu nie odkryto. Za to są odnotowane na cmentarzyskach kultury pomorskiej z Kaszub i Kociewia, chociażby w Kamienicy Szlacheckiej (P. Fudziński 2020, ryc. 111: c) i Miłobądku (P. Fudziński 2020, ryc. 122: d). Natomiast w przypadku typu XIII sytuacja jest nieco odmienna, gdyż mamy odpowiedniki m.in. z miejscowości Gole, pow. Otwock (ryc. 46a: 19; R. Mikłaszewska 1961) oraz całą serię ponownie z cmentarzysk kultury pomorskiej z Kaszub i Kociewia, m.in. z Chmielna, gm. Chmielno (P. Fudziński 2020, ryc. 41: c; 58: a), Gdańska Jasienia (P. Fudziński 2020, ryc. 93: b; 95: d), Mściszewic, gm. Sulęczyno (P. Fudziński 2020, ryc. 125: a), Sikorzyna-Nowej Sikorskiej Huty, gm. Stężycy (P. Fudziński 2020, ryc. 131: b) i Żakowa, gm. Sulęczyno (P. Fudziński 2020, ryc. 155: a). Co istotne, pokrywy tego typu towarzyszą na wymienionych stanowiskach popielnicom o późnych formach i zdobnictwie. Typ XIII notujemy także na bliższym nam terytorialnie cmentarzysku w Pleszewie stan. 1 (E. Pudęłko 1995, ryc. 1: c; 5: a, e).

Ryc. 46a. Klasyfikacja wybranych form pokryw pomorskich z obszaru Polski Środkowej. Opis: Kręcieszki, Gledzianówek, Wilkowice, Kręcieszki, Wielka Nowa Wieś – za: I. Jadczkowska 1992, 1995; Gole – za: R. Mikłaszewska 1961; Zadowice – za: W. Siciński 2001; Boczki Domaradzkie – za: materiały z zasobów MAiE w Łodzi.

Fig. 46a. Classification of selected Pomeranian lids from the area of Central Poland. Description: Kręcieszki, Gledzianówek, Wilkowice, Kręcieszki, Wielka Nowa Wieś – after: I. Jadczkowska 1992, 1995; Gole – after: R. Mikłaszewska 1961; Zadowice – after: W. Siciński 2001; Boczki Domaradzkie – after: archives of the Museum of Archeology and Ethnography in Łódź.

Należy jednak zwrócić uwagę, że w grobie 4, oprócz fragmentów pokryw typów XIII (ryc. 37: 6) i XIV (ryc. 37: 4, 6), pozyskano najpewniej też formę typu VII (ryc. 38: 9), która ma prawie pewną analogię w pokrywie popielnicy z grobu w Boczkach Domaradzkich (ryc. 46a: 10). Pokrywę tego typu, ze względu na jej fragmentaryczność zachowania, można zaliczyć również do mis typu M2/23a/31, gdzie została także uwzględniona.

Pokrywa czapkowata typu XII nakrywa jedyną popielnicę „twarzową” z Zadowic, będąc najbliższym tego typu znaleziskiem dla obszaru Polski Środkowej. Co istotne na popielnicy jest przedstawione wyobrażenie zapinki typu łukomskiego, (ryc. 46a: 18; W. Siciński 2001). Zapinki tego typu znane są z pojedynczych egzemplarzy oraz kilku odwzorowań na popielicach, co prezentuje w skartografowaniu M. Kaczmarek (2005, ryc. 7), które możemy wzbogacić o popielnice odkryte w Zadowicach i Tomince. Natomiast zapewne ostatnim znaleziskiem żelaznej zapinki tego typu jest egzemplarz z cmentarzyska grupy górzyckiej w Sękowicach stan. 8, gm. Gubin (J. Lewczuk 2004, s. 65, tabl. XXX: 9). Datowanie omawianych zabytków przypada na schyłek HaD3 według M. Gedla (1993, s. 159 – 160), ale chronologia znaleziska z Sękowic odpowiada już starszemu okresowi przedrzymskiemu, na co wskazuje sam tytuł publikacji (J. Lewczuk 2004). W „obszarze” Polski Środkowej notujemy wyłącznie popielnice o formach twarzopodobnych (tzw. gruszkowate), z których najbliższą jest bogato zdobiony okaz z Wielkiej Nowej Wsi, z pokrywą wpuszczaną typu III (ryc. 46a: 6; I. Jadczykowa 1992, s. 229, tabl. XIV: 1, 1a).

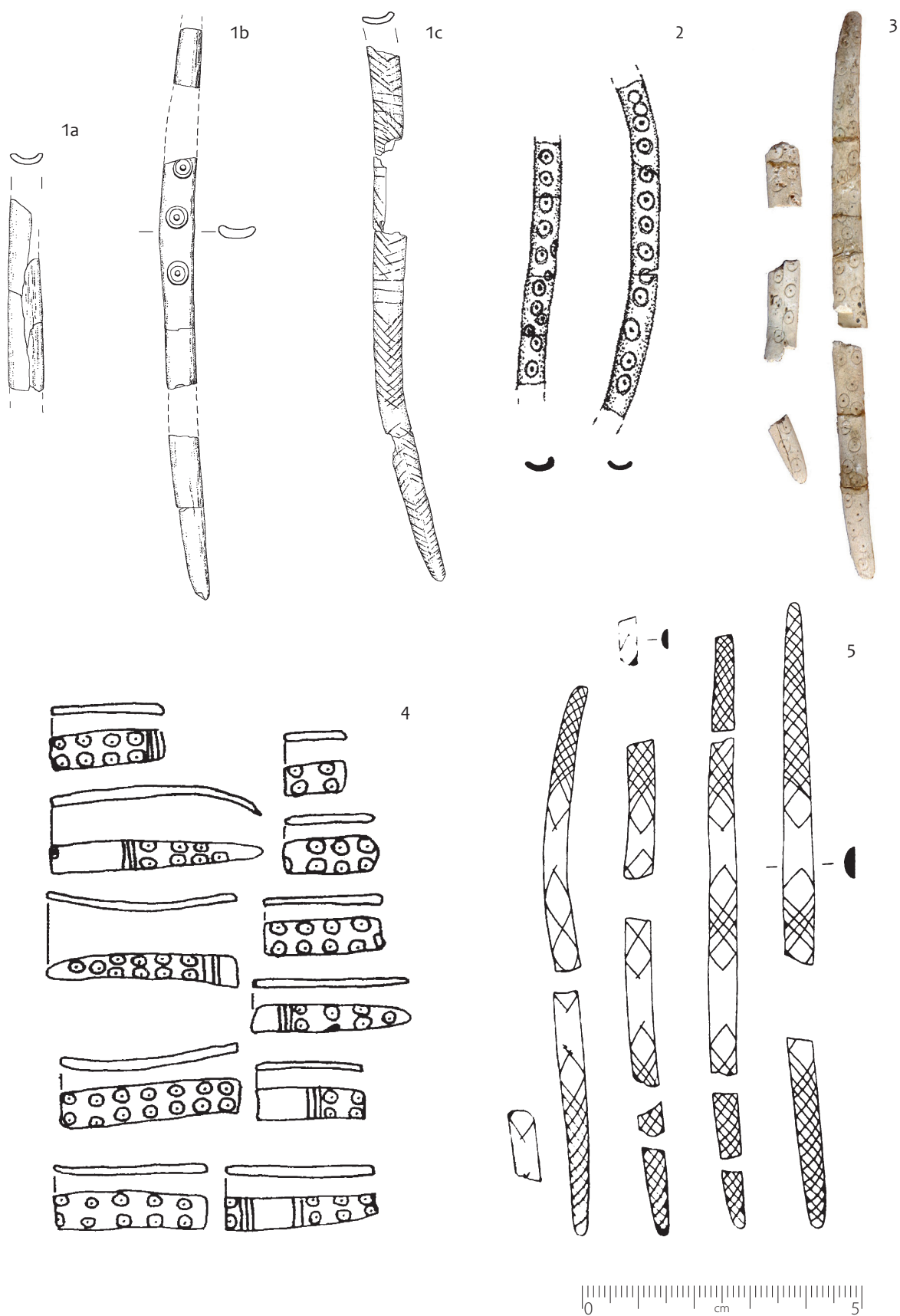
Dla porównania, proponowaną klasyfikację zestawiono z klasyfikacją zawierającą pokrywy czapkowate, ale tylko właściwie jednego typu, zaopatrzone w uchwyt z wgłębieniem, odkryte w grobach z cmentarzyska w Dziecinowie pow. Otwock (M. Andrzejowska 2005, ryc. 6). W Dziecinowie odnotowano m.in. typy I i V (M. Andrzejowska 2005, ryc. 6: 7, 13), które odpowiadają formom z Kręcieszek. Rozprzestrzenienie pokryw typu I, nazwanego przez M. Andrzejowską „pokrywami z wgłębionym uchwytem”, obrazuje zestawienie kartograficzne wskazujące, zdaniem autorki, na być może ich rozchodzenie się poprzez obszar Polski Środkowej na Mazowsze i dalej na Polesie, co miało nastąpić „nie później niż w początkach okresu lateńskiego” (M. Andrzejowska 2005, s. 137, ryc. 7a).

Inne przedmioty

Bransolety z surowca organicznego

Z grobu 7, wśród przepalonych kości ludzkich stwierdzono występowanie kilkunastu fragmentów przedmiotów wykonanych z kości lub rogu. Niestety brak analizy specjalistycznej pozwalającej wskazać surowiec użyty do ich wykonania. Pozyskane fragmenty pochodzą z dwóch bransolet. Pierwsza zdobiona jest koncentrycznymi kółkami ustawionymi w jednym rzędzie (ryc. 40: 9), druga wsuwany-
mi, rytmami trójkątami i kreskami poprzecznymi (ryc. 40: 10).

Tego typu znaleziska i inne wykonywane z surowców organicznych w odniesieniu do kultury pomorskiej są stosunkowo rzadkie. W 1959 r. A. Łuka pisała, że wyrobów kościanych zachowuje się niewiele, ale wśród nich wyróżniła: „cienkie bransolety, niekiedy zdobione ornamentem kół koncentrycznych, krążki, wisioriki (Rąb pow. Kartuszy), naczynia cylindryczne z pokrywą, zdobione na całej powierzchni kółkami z zaznaczonym środkiem (Ostróżki pow. Gdańsk), szpile i grzebienie” (A. Łuka 1959, s. 25). W jednej z głównych prac dotyczących problematyki kultury pomorskiej z jej matecznika, czyli z obszaru Pomorza Gdańskiego, L. Łuka takim znaleziskom nie poświęcił żadnej ilustracji, jak również uwagi (1966). Jednak już w publikacji podsumowującej ustalenia dotyczące tej jednostki kulturowej (L. Łuka 1979), autor ten stwierdził, że na całym obszarze jej występowania wśród darów grobowych (w stosowanej ówczesnie terminologii w tzw. kulturze wejherowsko-krotoszyńskiej) mamy do czynienia z wyrobami kościanymi w postaci: szpil, puszek, paciorków, kółek (pierścionków?), bransolet, okładzin noży itd., wskazując m.in. na znalezisko bransolety z Łągiewnik (L. Łuka 1979, s. 160, ryc. 86: 7). Bransoleta z Łągiewnik (woj. wielkopolskie) jest odpowiednikiem naszego egzemplarza ornamentowanego koncentrycznymi kółkami (L. Łuka 1979, s. 160, ryc. 86: 7). Jako że miejscowość Rogaszyn leży w Polsce Środkowej skupmy się na opracowaniach dotyczących tego obszaru. Tutaj niewątpliwie musimy przywołać prace I. Jadczykowej (1975; 1992; 1995), w których nie znajdujemy żadnej wzmianki o znaleziskach bransolet, co należałoby odbierać jako informację miarodajną. Jednak sytuacja przedstawia się nieco odmiennie. Ze znanego cmentarzyska

Ryc. 47. Przykłady bransolet kościanych: 1 (a-b-c) – Rogaszyń stan. 2–4, gr. 7; 2 – Grabek stan. 11, gr. 13; 3 – Zadowice stan. 1, gr. 41; 4 – Troszyn Polski, gr. 36; 5 – Marzenin stan. 12.

Fig. 47. Examples of bone bracelets: 1 (a-b-c) – Rogaszyń site 2–4, grave 7; 2 – Grabek site 11, grave 13; 3 – Zadowice site 1, grave 41; 4 – Troszyn Polski, grave 36; 5 – Marzenin site 12.

w Zadowicach, z grobu 40 pochodzą dwa egzemplarze takich bransolet zachowane we fragmentach, zdobione również koncentrycznymi kółkami, ale w odmiennym układzie niż ta z Łagiewnik (niepublikowane materiały w MAiE w Łodzi). Analogiczne fragmenty bransolety wydobyto z grobu 13 na cmentarzysku w Grabku stan. 11 badanym przez autora (M. Urbański 2002, s. 398, ryc. 232: 9; B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005). Wszystko wskazuje, że także z cmentarzyska w Dobryszycach, z badań przeprowadzonych w 1874 r. pochodziły fragmenty takiej bransolety, opisane jako fragmenty naszyjnika (B. Błaszczuk, J. Ziętek 2001, s. 10, 20). Najnowszych znalezisk dostarczyło cmentarzysko z Marzenina, pow. Łask, gdzie w grobie określonym jako obiekt 892 zarejestrowano we fragmentach dwie bransolety zdobione rytymi kratownicami i rombami (P. Zawilski 2014, s. 37, tabl. J, fot. 4/2). Co ciekawe, autor opracowania zabytków z Marzenina stwierdza, że nie ma analogii do takich znalezisk, co wskazuje na całkowity brak znajomości tego typu zabytków publikowanych w literaturze.

W przypadku egzemplarzy z Rogaszyna mamy do czynienia z bransoletami „kościانymi”, zdobionymi generalnie trzema podstawowymi motywami ornamentacyjnymi. W pierwszej odmianie elementem wiodącym są koncentryczne kółka w różnych układach, występujące samodzielnie. Okazy tak zdobione zarejestrowane zostały na stanowiskach w Rogaszynie, Grabku i Zadowicach (ryc. 47: 1b, 2, 3). W drugiej odmianie są to ryte wsuwane trójkąty, kratownice i żłobki poprzeczne, które notujemy na bransoletach z Rogaszyna i Marzenina (ryc. 47: 1c, 5). Trzecia odmiana niejako łączy dwa powyższe motywy tj. koncentryczne kółka przedzielone zespołami poprzecznych rytch żłobków, co znamy z okazów pozyskanych na Mazowszu, z Troszyna Polskiego grób 36 (ryc. 47: 4).

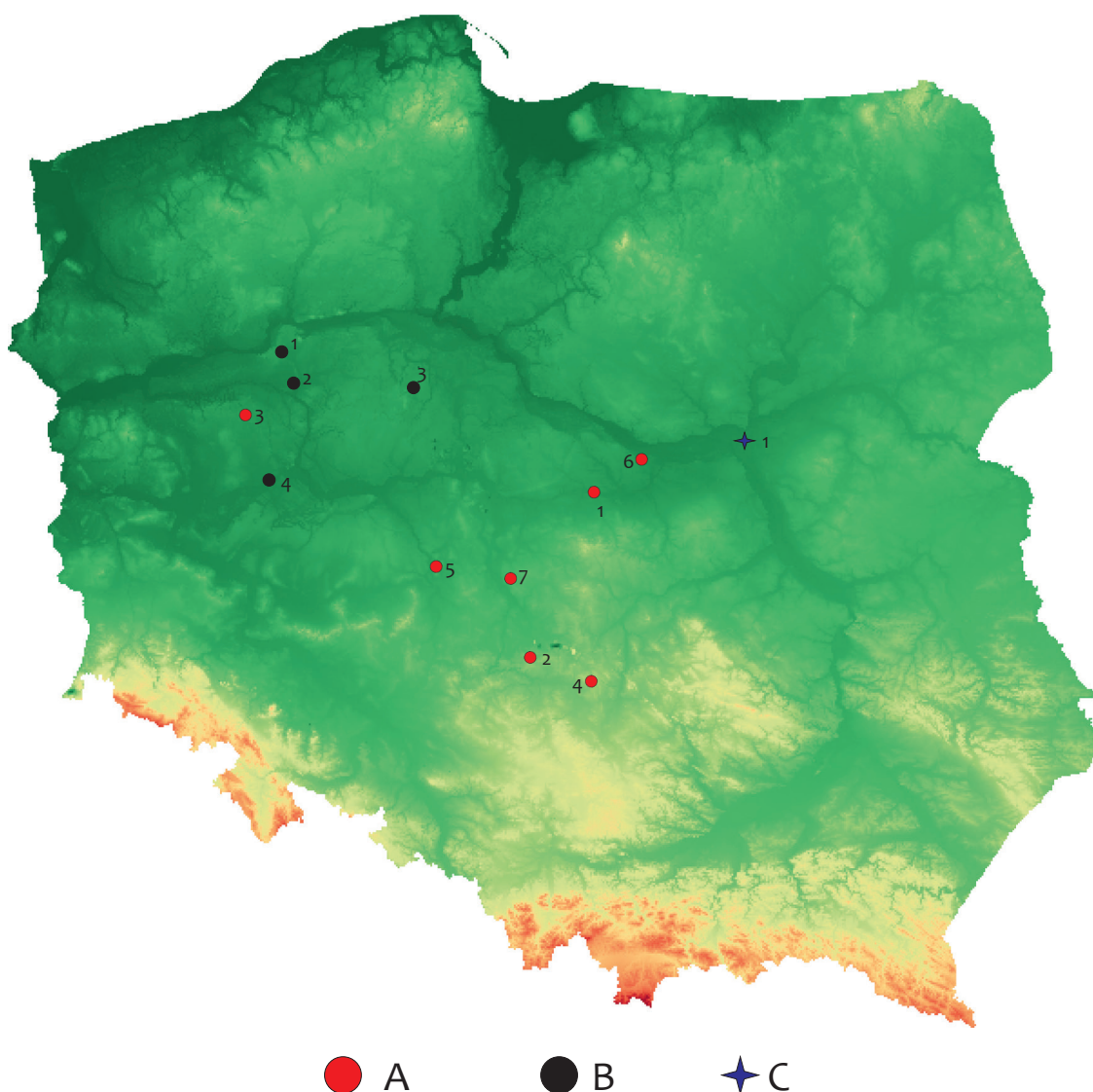
Wykaz znalezisk:

1. Rogaszyn stan. 2 – 4 – dwa egzemplarze: pierwszy zdobiony koncentrycznymi kółkami w jednym rzędzie, drugi zdobiony wsuwanymi rytymi trójkątami i kreskami poprzecznymi z grobu 7 (ryc. 47: 1a, 1b, 1c).
2. Grabek stan. 11 – jeden egzemplarz zdobiony koncentrycznymi kółkami w jednym rzędzie z grobu 13 (ryc. 47: 2; M. Urbański 2002, s. 398, ryc. 232: 9; B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, ryc. 12: 9).
3. Łagiewniki – jeden egzemplarz z koncentrycznymi kółkami (L. Łuka 1979, s. 160, ryc. 86: 7).
4. Zadowice stan. 1 – dwa egzemplarze zdobione koncentrycznymi kółkami w „dwóch” rzędach z grobu 41 (ryc. 47: 3, z zasobów MAiE w Łodzi).
5. Dobryszycy – jeden egzemplarz opisany jako ozdoba kościana w kształcie naszyjnika, zdobiony wyciśniętymi oczkami. Jest to zabytek zaginiony pochodzący z grobu 5, z badań prowadzonych w 1874 r. (B. Błaszczuk, J. Ziętek 2001, s. 10, 20).
6. Troszyn Polski grób 2 – co najmniej dwa egzemplarze z grobu kloszowego 36 zdobione koncentrycznymi kółkami oraz rytymi liniami (ryc. 47: 4; W. Roszyk 2006, s. 13).
7. Marzenin stan. 12 – dwa egzemplarze z grobu zdobione rytymi kratownicami i rombami (ryc. 47: 5; P. Zawilski 2014, s. 37, tabl. J, fot. 4/2).

Najpewniej do tego wykazu należy dołożyć kolejne cztery znaleziska pochodzące z Wielkopolski wymienione w pracy A. Łuki, niestety bez strony ilustracyjnej: Gębic, pow. czarnkowski, 16 płytek z bransolety(?), Niemiechkowa, pow. obornicki, Rzeszów, pow. inowrocławski i Kunowa, pow. gostyński (A. Łuka 1960). W takiej sytuacji mielibyśmy 11 stanowisk, gdzie odkryto analogiczne lub podobne znaleziska, co obrazuje poniższe ich skartografowanie na mapie Polski (ryc. 48). Można odnieść wrażenie, że ten typ ozdób rozchodził się z Wielkopolski w kierunku m.in. południowo-wschodnim i przynależy niewątpliwie do starszej fazy występowania kultury pomorskiej w Polsce Środkowej. Co istotne, na omawianym obszarze wszystkie zostały zarejestrowane w grobach wielopochówkowych z obstawą kamienną. Grób 7(?), w którym odkryto owe bransolety uzyskał datę C14 przy prawdopodobieństwie 68,3% w przedziale lat 478 BC (32,5%) 431 BC i 426 BC (35,8%) 394 BC, co by jednoznacznie wskazywało na jego ogólne datowanie w czasie trwania starszego okresu przedrzymskiego, co w ramach dawnej nomenklatury przypadałoby na schyłek LtA-LtA/LtB1 i jest to datacja dość późna, jak na nasze oczekiwania.

Nie można wykluczyć, że najpewniej pierwowzorami takich kościanych bransolet były formy metalowe. W podkloszowym grobie 55 z cmentarzyska Warszawa-Grochów ul. Górników znaleziono bogaty zestaw wyrobów metalowych, wśród których wystąpiły fragmenty żelaznej bransolety z pła-

Ryc. 48. Lokalizacja znalezisk kościanych bransolet kultury pomorsko-kloszowej (opr. B. Muzolf). Legenda: A – stanowiska ze znaleziskami „kościanych” bransolet. 1 – Rogaszyn stan. 3–4 (obwarowany, wielopochówkowy – pomorski); 2 – Grabek stan. 11 (pomorski); 3 – Łagiewniki; 4 – Dobryszyce (pomorski); 5 – Zadowice, grób 41 (skrzynkowy – pomorski); 6 – Troszyn Polski stan. 93 (kloszowy); 7 – Marzenin 12, pow. Łask (popielnicowy – pomorski); B – nieokreślone. 1 – Gębice, pow. Czarnków; 2 – Niemieczków, pow. Oborniki; 3 – Rzeszyn, pow. Inowrocław; 4 – Kunów, pow. Gostynin (1–4 za: A. Łuka 1960); C – metalowe zdobione. 1 – Warszawa-Zbytki (grób zbiorowy).

Fig. 48. Location of the bone bracelets from the Pomeranian Cloche Grave culture (researched by B. Muzolf). Legend: A – sites with „bone” bracelets. 1 – Rogaszyn site 3–4 (with a cairn, multiple – Pomeranian); 2 – Grabek site 11 (Pomeranian); 3 – Łagiewniki; 4 – Dobryszyce (Pomeranian); 5 – Zadowice, grave 41 (Pomeranian box grave); 6 – Troszyn Polski site 93 (cloche grave); 7 – Marzenin 12, district of Łask (Pomeranian, urn grave); B – undetermined. 1 – Gębice, district of Czarnków; 2 – Niemieczków, district of Oborniki; 3 – Rzeszyn, district of Inowrocław; 4 – Kunów, district of Gostynin (1–4 after: A. Łuka 1960); C – decorated, metal. 1 – Warszawa-Zbytki (mass grave).

sko-wypukłej taśmy (M. Andrzejowska 2012, s. 101, ryc. 67: d). Jako analogię autorka podaje informację o bransolecie z wąskiej taśmy, tym razem wykonanej z brązu, zdobionej ornamentem wsuwanych trójkątów/jodełki, znalezionej w zbiorowym grobie „pomorsko-kloszowym” na cmentarzysku w Zbytkach (B. Balcer 1964, s. 117 ryc. 6: g, l). Być może jest to pierwowzór bransolet wykonywanych z kości/rogu ze zdobnictwem znanym m.in. z Rogaszyna i Marzenina odmiany II. Również bransolety zdobione kółkami z płaskiej taśmy brązowej odkryto na cmentarzysku w miejscowości Seelow, grupy (kultury) górzyckiej (S. Griesa 1982, s. 48, 159, 165, 169, tabl. 13: 2.2; 16: 1.2, 6.5). Wy-

roby te są zaliczone do II fazy HaD-LtA (raczej części młodszej) tej kultury, z datowaniem w latach 600/550 – 450/400 p.n.e. (S. Griesa 1982, tabela 3, 4).

Zdobnictwo koncentrycznymi kółkami jest szeroko rozpowszechnione i występuje na znacznej liczbie mocno zróżnicowanych bransolet i nie tylko, o czym świadczą chociażby bransolety typu wielkopolskiego datowane na HaC, podobnie jak lite bransolety z Domasławia, czy też typu stanomińskiego, datowane w ramach młodszych odcinków HaD (B. Muzolf 2021b). W zespołach pomorsko-kloszowych ornament koncentrycznych kółek na wyrobach kościanych chyba dominuje, a mogą to potwierdzać dalsze znaleziska, o czym poniżej.

Oprawka kościana

W przypadku fragmentarycznie zachowanego znaleziska z grobu 4 nie mamy pewności, co do określenia jego funkcji. Najpewniej jest to fragment jakiejś oprawki, gdyż posiada wzdłużny otwór, a powierzchnia tej „oprawki” jest zdobiona kółeczkami z zaznaczonym środkiem (ryc. 38: 7). Analogiczny przedmiot, również zachowany fragmentarycznie, pochodzi z grobu 1 kultury pomorsko-kloszowej, z wielokulturowego cmentarzyska w Kolonii Rychłocice (W. Siciński 2019, s. 37, ryc. 9: 4).

Przy okazji omawiania materiałów z cmentarzyska w Warszawie-Grochowie ul. Górników zaproponowano klasyfikację wyrobów z kości i poroży, w trzech odmianach. Pierwszą z nich tworzą tzw. oprawki, określone jako trzonki, czyli uchwyty w kształcie regularnego lub spłaszczonego walca o średnicy rzędu 1,5 – 2 cm, zaopatrzone zazwyczaj w ozdobne zakończenie z możliwością przymocowania zaczepu i osadzane najpewniej bezpośrednio na trzpieniu narzędzia w postaci noża, szydła itd. (M. Andrzejowska 2012). Wśród nich autorka opracowania, M. Andrzejowska, odnotowała egzemplarze ornamentowane koncentrycznymi kółkami, jak również pozbawione zdobnictwa, podając jako przykłady takich wyrobów znaleziska z Transboru grób 10, Warszawy-Henrykowa i Troszyna Polskiego (M. Andrzejowska 2012, s. 97 i n.). Należy jednak zauważyć, że oprawka z Troszyna Polskiego nie posiada wzdłużnego otworu, który mógłby służyć do osadzenia na jakimś trzpieniu (W. Roszyk 2006, s. 13).

Płaskie okładziny z kości

W grobie 4 odnotowano szereg fragmentów przedmiotu z kości, wśród których 8 z nich jest zdobionych koncentrycznymi kółkami (ryc. 38: 6), a na 13 widnieją ryty w układzie jodełki (ryc. 38: 8). Znaleziska te określiliśmy mianem płaskich okładzin wykonanych z kości. Takim okładzinom poświęciła swoje uwagi także M. Andrzejowska (2012, s. 97 i n.), zaliczając je do odmiany 2 według własnej klasyfikacji wyrobów z kości i poroża, która obejmuje okładziny płaskie, w formie płasko-łukowatych płytek, o szerokości 1,5 – 3 cm, z otworkami do mocowania ewentualnymi nitami, które zazwyczaj są zdobione ornamentem z koncentrycznych kółek. W przypadku „płytek” z Rogaszyńa otworków mocujących nie odnotowano. Do odmiany 2 należy m.in. znalezisko z Warszawy-Grochowa ul. Górników w postaci dwóch płytek wykonanych z poroża łosia, ozdobionych motywem koncentrycznych kółek i reliktem otworu po nicie. Autorka stwierdza, że: „Podobne okazy, zazwyczaj również bogato zdobione (dominuje motyw kółka z zaznaczonym środkiem), znane są z co najmniej kilkunastu cmentarzysk kultury grobów kloszowych i z kilku grobów skrzynkowych kultury pomorskiej. Wyraźna koncentracja znalezisk tego typu występuje na cmentarzyskach kloszowych i kloszowo-pomorskich ze środkowego Mazowsza [...]” (M. Andrzejowska 2012, s. 99, ryc. 34: c), wymieniając następnie szereg analogicznych znalezisk (M. Andrzejowska 2012, s. 100, przypis 10). Jednak określenie funkcji takich okazów wydaje się nie do końca takie jednoznaczne. Być może są to istotnie okładziny jakiś skrzyneczek lub innych przedmiotów, ale nie można wykluczyć, że są to także bransolety, tylko odmiennego typu, powiedzmy szerokiego (mankietowego).

Paciorki kościane

Z grobu 1 pochodzą 3 fragmenty dwustożkowatego, okrągłego, dużego paciorka (2) zdobionego na jednej płaszczyźnie kółeczkami z zaznaczonym środkiem. Być może był to paciorek segmentowy, gdyż jeden z końców nosi ślady ułamania (średnica około 15 mm) (ryc. 35: 13). Nie można jednak wykluczyć, iż jest to np. przęślik, zważywszy na jego rozmiary i duży otwór. Kolejny okaz z grobu

2 to fragment „kulistego” paciorka o średnicy 5 mm, co do którego mamy wątpliwości, czy został wykonany z gliny, czy też z kości (ryc. 36: 3). Paciorek gliniany odnotowano m.in. w Witaszewicach (I. Jadczykowa 1995, s. 151). Ogólnie można stwierdzić, że paciorki w grobach pomorskich nie należą do rzadkości i były wykonywane z różnych surowców. Na obszarze Polski Środkowej nie są one jednak zbyt częste. Znamy paciorek z agatu z Zadowic, z grobu 487 (I. Jadczykowa 1995, s. 155), a szklane z Mierzyna, z grobu 72 – zdobiony przecinającymi się zygzakami (I. Jadczykowa 1995, s. 155), czerwono-biały z grobu 13 z Grabka stan. 11 (M. Urbański 2002, s. 398, ryc. 232; B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, ryc. 12: 7) i Kolonii Rychłocice – stopione niebieskie paciorki, zdobione m.in. białym zygzakiem, dwa niebiesko-żółte i jeden beżowy (W. Siciński 2019, s. 37, ryc. 143: 1).

Wyroby metalowe

Z cmentarzyska pozyskano cztery przedmioty metalowe. Z grobu 1 pochodzi fragment pięcioletowego paciorka ze stopu miedzi typu *ansa lunata* (ryc. 35: 14). Datowanie takich ozdób ma szerokie ramy chronologiczne i nie wnosi nic do datowania grobu. Natomiast w grobie 2 odkryto okrągły guz z dużym uszkiem o średnicy 17 mm, odlany ze stopu miedzi (ryc. 36: 2). Być może wchodził on w skład uprzęży końskiej, aczkolwiek nie można wykluczyć i innej jego funkcji. W grobie 11 odnotowano grudek stopu miedzi, zapewne z jakiejś niewielkiej ozdoby, która uległa stopieniu na stosie pogrzebowym.

Ostatnie znalezisko z grobu 4 tworzy 9 połamanych fragmentów, po części splecionych ze sobą, żelaznych kółek, wykonanych z „taśmy” o przekroju czworobocznym i średnicy po około 28 – 30 mm (ryc. 38: 5). Jak się wydaje, nie jest to znalezisko odosobnione, o czym przekonują odkrycia z kilku kolejnych cmentarzysk z Polski Środkowej. W grobie wielopochówkowym z Konstantynowa Łódzkiego-Ignacewa, pow. Pabianice zarejestrowano analogiczne trzy kółka zawieszone na czwartym (średnica około 3 – 3,5 cm), ale uzupełnione dodatkowo „trzcieniem”, zapewne do jakiegoś połączenia (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005, s. 189, ryc. 4: A). Także w grobie 3 z Sarnówka, pow. Poddębice odkryto analogicznie połączone cztery kółka (średnica około 3 – 3,5 cm, niepublikowane materiały w MAiE w Łodzi). Dalsze znaleziska połączonych trzech żelaznych kółek (średnica około 3,5 cm) pozyskano z grobu wielopopielnicowego 22, z cmentarzyska w Wilkowicach stan. 2, pow. Poddębice (J. Błaszczuk 2023, s. 228 – 231, ryc. 143: 9). Co istotne, „ozdoba” ta pochodzi z pochówki, gdzie popielnica była nakryta pokrywą czapkową z naszego typu X (J. Błaszczuk 2023, ryc. 143: 7). Kolejne połączone 4 kółka znaleziono w grobie z Wierzbowej (J. Błaszczuk 2023, s. 561, ryc. 326: 4) oraz 3 w Dobryszycach, pow. Radomsko o średnicy około 4 cm (B. Błaszczuk, J. Ziętek 2001, s. 19, tabl. VI: 3). Dalsze pochodzą z Mierzyna (I. Jadczykowa 1975, s. 184). Odkrycie z Wierzbowej jest o tyle ciekawe, że trzy kółka (średnica około 6 cm) są spięte czwartym, które jest zdobione karbowaniem krawędzi i nieco większe (średnica około 6,5 cm), co mogłoby wskazywać, że tworzy ono element centralny (J. Błaszczuk 2023, s. 561). Również 4 kółka, w tym jedno większe, a kolejne z karbowaną krawędzią pochodzą z badań G. Ossowskiego w Chwarznie, gm. Stara Kiszewa (P. Fudziński 2020, s. 81 – 82, ryc. 64: 17). Brak jednoznacznej interpretacji tego typu znalezisk. Być może jest to forma jakiejś ozdoby w postaci zawieszki/brzękadła lub też np. element wiązania pasa, czy też wchodzący w skład uprzęży z ogłowia konia. Niewątpliwie wszystkie te znaleziska łączy kilka cech wspólnych: podobna jest technika ich wykonania i poniekąd wielkość, a także liczba kółek i ich połączenie oraz miejsce znalezienia w grobach wielopochówkowych z obstawami kamiennymi, zaliczanych do zespołów pomorskich ze starszej fazy ich występowania na obszarze Polski Środkowej.

III.3.5.3. Obrządek pogrzebowy

Trzeba jednoznacznie stwierdzić, że na 13 odkrytych grobów, jedynie jeden został silnie uszkodzony w wyniku głębokiej orki, natomiast pozostałe (12), są w znacznym stopniu zniszczone, czy też wręcz wyrabowane już w czasach najpewniej „współczesnych”. Na najbardziej prawdopodobny okres ich zniszczenia wskazują odnajdywane w kilku z nich fragmenty naczyń nowożytnych, jak również informacje uzyskane od okolicznych mieszkańców, mówiących o wykopywaniu naczyń i wybieraniu kamieni.

Ponadto w szeregu grobów, obok zniszczonych form naczyniowych zachowanych *in situ*, zarejestrowano także jedynie pojedyncze fragmenty naczyń oraz nieliczne formy całe, z niewielką ilością kości. W takiej sytuacji należy uznać, że cmentarzysko w partii jeszcze nieodkrytej uległo również w znacznym stopniu, czy też całkowicie, zniszczeniu. Pomimo jego dużej wartości poznawczej dalsze prowadzenie badań wydaje się mijać z celem.

Wśród odkrytych grobów zidentyfikowano kilka podstawowych ich typów. Nie odkryto klasycznych form grobów skrzynkowych, wzniesionych z dużych łupanych płyt kamiennych, które w Polsce Środkowej znamy w niezbyt dużej liczbie, aby tylko wymienić te z Dominikowic, Kręcieszek, Okołowic, Zdziechowa (I. Jadczykowska 1992, s. 220, 225, 229, tabl. I: 5; V: 1).

W Rogaszynie charakterystyczne są groby z obwarowaniem kamiennym w formie czworobocznej skrzyni, wzniesione z tzw. otoczków i zaopatrzone najpewniej w brukowane dno. Do tego typu można zaliczyć w miarę pewnie groby: 1, 4, 8 i 12. W przypadku kolejnych grobów, 3 i 11, sprawa jest niezbyt pewna, ale prawdopodobna. Natomiast grób 7 stwarza poważne kłopoty interpretacyjne, ponieważ mimo że zarejestrowano głęboką, czworoboczną jamę nie stwierdzono pozostałości po konstrukcji kamiennej, jak również chociażby zniszczonych fragmentów naczyń *in situ*. Charakter jego wypełniska pozwala przypuszczać, że wsypywano do niego pozostałości z innych zniszczonych grobów(?). Pisaliśmy o tym już przy opisie tego obiektu. W takiej sytuacji należy uznać go za grób jedynie hipotetycznie. Gdyby jednak uznać powyższe, wszystkie obiekty za przynależne do jednego typu to stanowiłyby 54% odkrytych grobów.

Wymiary omawianego typu grobów są zróżnicowane i oscylują w pewnych przedziałach, ustawionych względem ich szerokości (tabela 10). Są to generalnie groby duże o szerokości 160–190 cm i długości od 220 do 250 cm. Wyjątkowo dużą konstrukcją był grób 4 o szerokości rzędu 280 cm i długości 400 cm. Na 7 grobów, 6 z nich miało dłuższą oś na linii WWN-EES, a tylko jeden na osi N-S. Jeden z największych grobów, pod względem liczby popielnic, odkrytych w Polsce Środkowej z Konstantynowa Łódzkiego-Ignacewa miał wymiary około 150 × 380 cm (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005), z Powodowa II stan. 8, pow. poddębicki – 170 × 210 cm (J. Błaszczuk 2017, s. 405), z Sarnówka – 80 × 295 cm (materiały archiwalne MAiE w Łodzi), z Wilkowic (J. Błaszczuk 2023) itd.

Drugim typem są groby podkloszowe. Jednoznacznie do tego typu przynależy grób 6. Być może także do tego typu trzeba zaliczyć grób 13 i grób 9, zasadniczo całkowicie zniszczony i dodatkowo niezawierający kości. W przypadku tego ostatniego obiektu w jego wypełnisku odkryto typowy zestaw form naczyniowych wchodzących w skład grobu kloszowego, czyli klosz, popielnicę w formie wazy i misę. Brak przepalonych kości mógłby wskazywać na jego symboliczną formę. Groby podkloszowe stanowiłyby więc 23% całego zespołu.

Należy na chwilę wrócić do „grobu” nr 9 uznanego za ewentualny grób symboliczny. Takie obiekty podkloszowe notujemy także na innych cmentarzyskach m.in. w Kościerzynie, pow. Sieradz (A. Kufel-Dzierzgowska 1982, s. 171), Róźcach-Starej Wsi, pow. Łowicz (H. Wiklak 1998, s. 225–227), Zdziechowie, pow. Pabianice (B. Muzolf – badania własne), czy też w Wilkowicach, pow. Poddębice gdzie występują obok innych „grobów” o konstrukcji „skrzyniowej” (J. Błaszczuk 2023, s. 293).

Trzecim typem są groby bezpopielnicowe, czyli tzw. jamowe, w trzech pojedynczo występujących odnamiach. Grób 2 to pochówek z resztkami stosu, grób 5 jamowy bez resztek stosu oraz grób 10, być może

Tabela 10. Rogaszyn stan. 2-4 gm. Piątek. Zestawienie wymiarów grobów wielopochówkowych w czworobocznych obstawach kamiennych z ich orientacją.

Lp.	Nr grobu	Szerokość (w cm)	Długość (w cm)	Orientacja
1	3	160,0	220,0	WWN-EES
2	1	160,0	240,0	WWN-EES
3	11	160,0	260,0	N-S
4	12	160,0	330,0	WWN-EES
5	7	180,0	320,0	WWN-EES
6	8	190,0	250,0	WWN-EES
7	4	280,0	400,0	WWN-EES

Tabela 11. Rogaszyn stan. 2/4, gm. Piątek. Zestawienie typów grobów z cmentarzyska wraz z wyszczególnieniem zawartości.

Numer grobu	Typy grobów					Liczba naczyń	Pokrywy	Liczba popielnic(?)	Liczba osobników w grobie (antropologia)	Kości zwierzęce	Ozdoby metalowe	Przedmioty kościane
	zbiorowe czworoboczne obwarowane	kloszowe obwarowane	jamowe obwarowane	jamowe czyste	jamowe ze stosem							
Grób 1	X	–	–	–	–	7	3–4	7	2 dorosłe + dziecko	X	ansa lunata z brązu	X
Grób 2	–	–	–	–	X	–	–	–	1 dorosła + dziecko	–	guz z brązu	X
Grób 3	X?	–	–	–	–	7?	–	5	K???+ dziecko	–	–	–
Grób 4	X	–	–	–	–	36	4	16?	kilkoro dorosłych (ok. 11?) + dzieci (2x)	X	kółka z żelaza	X
Grób 5	–	–	–	X	–	–	–	–	1 dorosły + 2 dzieci?	–	–	–
Grób 6	–	X	–	–	–	3	–	1	M – matus	–	–	–
Grób 7	X?	–	–	–	–	18	6	7–10	kilkoro dorosłych (ok. 6–8?) + dzieci (2x?)	–	–	X
Grób 8	X	–	–	–	–	26	–	7	K???+M???+ infans II	–	–	–
Grób 9	–	X	–	–	–	3	–	1	brak kości (symb.?)	–	–	–
Grób 10	–	–	X?	–	–	2	–	–	1 dorosły + dziecko	–	–	–
Grób 11	X?	–	–	–	–	8	–	4–5	1 dorosły + dziecko	–	grudka brązu	–
Grób 12	X	–	–	–	–	11?	–	3–5	K???+M???+dziecko	–	–	–
Grób 13	–	X?	–	–	–	4	–	1	dziecko	–	–	–
Ilość:	7	3	1	1	1	125	13/14	58?	Ponad 30–58? osobników	2	4	4
Suma grobów:	13											

z relikami kamiennego brodu/obwarowania. Jednak w tym ostatnim przypadku może to być zniszczony grób popielnicowy zważywszy na zestaw wyróżnionych w nim form w postaci fragmentów wazy i miski. Razem groby jamowe to także 23% wszystkich.

Jeżeli chodzi o liczbę popielnic w poszczególnych grobach to jest to trudne do jednoznacznego określenia, zważywszy na fakt, że wszystkie groby zostały w znacznym stopniu zniszczone lub też wyrabowane. W grobach wielopochówkowych popielnicami najczęściej były zróżnicowane formy waz oraz duże dzbanki. W takiej sytuacji możemy pokusić się o przybliżone wyliczenia liczby popielnic w oparciu o zidentyfikowane właśnie takie formy (tabela 11). Wydaje się, że było ich od 3 do około 16 w grobie 4.

Zdecydowanie pokrywy czapkowate pełniły funkcję popielnic, jak i niewątpliwie część misek. Pozostałe miski oraz małe, wydzielane przez nas dzbanuszki typu D3m oraz kubek i miski/czerpaki to niewątpliwie naczynia przystawkowe, co jest spotykane często, zwłaszcza w grobach zbiorowych. Według wyników analiz antropologicznych w odkrytych grobach mogło być pochowanych od 30 do 58 osobników tak dorosłych, jak i dzieci.

Wyposażenie pozaceramiczne wystąpiło w 6 grobach na 13, co daje 46,2% (tabela 11), w tym w grobach: 1, 2, 4 i 11 ujawniono drobne fragmenty przedmiotów z brązu i żelaza (grób 4) w postaci ozdób, co stanowi 38,7% grobów. Natomiast w grobach 1, 2, 4 odnotowano ozdoby metalowe i inne przedmioty wykonane z kości (30,8% grobów). Jedynie w dwóch grobach wielopopielnicowych (groby 1 i 4) zarejestrowano wyroby metalowe i kościane przy obecności kości zwierzęcych. Tylko w jednym grobie jamowym (grób 2) odkryto ozdobę metalową oraz wyrób kościany. W pozostałych trzech grobach były pojedyncze wyroby metalowe (groby 8 i 11) oraz kościane (grób 7). W kolejnych 7 grobach (3, 5, 6, 9, 10, 11 i 13) nie odkryto żadnych wyrobów pozaceramicznych, jak również nie ujawniono domieszki kości zwierzęcych.

III.3.5.4. Datowania grobów metodą C14

W tym opracowaniu posługujemy się datowaniami M. Trachsela obejmującymi cały okres halszacki z wczesnym okresem lateńskim włącznie (starszym okresem przedrzymskim) (M. Trachsel 2004, s. 316 i n.). Jako że okres HaC pozostaje poza naszymi zainteresowaniami, skupimy się jedynie na podziale HaD oraz LtA-B, co według M. Trachsela wygląda w wersji skróconej następująco:

HaD1 – 660 – 590/580 BC

HaD2 – 590/580 – 590/575 BC

HaD3 – 590/575 – 530/510 BC

LtA – 530/510 – 420/410 BC

LtB1 – początki około 420/410 BC

Martin Trachsel w oparciu o daty absolutne oraz datowania na podstawie występujących w analizowanych zespołach importów ceramiki greckiej, kładzie przełom pomiędzy HaD3 a LtA (czyli początkiem starszego okresu przedrzymskiego w naszym nazewnictwie) na lata około 520 BC, a koniec LtA przed/około 420 BC (M. Trachsel, 2004, s. 152, 292 – 293, Abb. 179).

W przypadku cmentarzyska w Rogaszyńcu datowanie stylistyczne zespołów grobowych poddano weryfikacji dla wybranych grobów datowaniami radiowęglowymi, wykonanymi w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym. W tym celu przekazano serię prób z 5 grobów (tabela 12). Uzyskane daty wskazują na dość znaczne „rozciągnięcie w czasie” całego cmentarzyska i poszczególnych jego grobów (ryc. 49). Tym niemniej można dopuszczać możliwość, iż zostało ono założone już pod koniec VI w. p.n.e. i trwało co najmniej do schyłku IV w. p.n.e. Początki niewątpliwie przypadają na schyłek HaD3 lub na przełom HaD i LtA (wymienne starszego okresu przedrzymskiego), na co wskazywałyby daty dla grobów 1, 4 i 11. Najstarszą datę uzyskano dla prawie całkowicie zniszczonego grobu 11. Jednak z jego relikwów pozyskano fragmenty naczyń, m.in. wazę z długą szyją, nawiązującą do naczyń twarzopodobnych oraz dzban(?) zdobiony rytami, co jednoznacznie wskazuje na ich przynależność do starszej fazy osadnictwa pomorskiego ze schyłku HaD i początków starszego okresu przedrzymskiego (LtA) w obszarze Polski Środkowej. Również zestaw form naczyńiowych z grobu 1 m.in. z wpuszczanymi pokrywami oraz rytymi ornamentami girlandowymi pozwala jednoznacznie powiązać go także ze starszym horyzontem inwentarzy kultury pomorskiej. Natomiast w grobie 4, zawierającym także pokrywę wpuszczaną oraz dzban zdobiony nakłuciami, znajdujemy już formę wazowatą W3, która naszym zdaniem jest formą młodszą, ale wpisującą się także w inwentarz pomorski. Daty z grobów 7 i 6 są młodsze i przypadają już na LtA/LtB1 oraz LtB1-LtB2. Co istotne, obiekt oznaczony jako grób 7, z datą przypadającą na starszy okres przedrzymski (LtA-LtB1), dostarcza jeszcze naczyń wazowatych tzw. twarzopodobnych oraz wpuszczanych pokryw. Tego typu naczynia mają odpowiedniki również w obiekcie osadniczym ze strefy A4 pobliskiej osady. Symptomatyczne, że najmłodszą datę pozyskano z grobu 6, który jest klasycznym grobem podkloszowym. Z uzyskanych dat jasno wynika, że w obrębie tego fragmentarycznie rozpoznanego cmentarzyska, o znacznym stopniu zniszczenia grobów, możemy obserwować najpewniej zachodzącą przemianę w inwentarzach grobowych już w czasie trwania starszego okresu przedrzymskiego (LtA). U schyłku HaD mamy do czynienia z wielopochówkowymi grobami z formami naczyńiowymi, niewątpliwie nawiązującymi do inwentarzy „czysto” pomorskich, m.in. w postaci waz twarzopodobnych/gruszkowatych i pokryw wpuszczanych oraz ornamentyki rytej i nakłuwanej. Natomiast kolejną fazę (młodszą) wyznaczają groby, niekiedy naśladujące jeszcze groby czworoboczne z obstawą, ale wśród ich inwentarzy obserwujemy już obecność form wiązanych z tzw. elementem kloszowym (czy też kulturą podkloszową). Są to m.in. formy z „zaszczypanywanymi” krawędziami, zdobnictwem listwami plastycznymi oraz naczynia wazowate z uszkami/guzkami, składające się także na wyposażenie grobów podkloszowych.

W rozmieszczeniu grobów i dat dla nich uzyskanych można dopuszczać możliwość, że najstarsze pochówki zajmują strefę południową cmentarzyska, ale i w ich obrębie występują groby z fazy najmłodszej (ryc. 49). Uzyskane daty nie w pełni zaspokajają nasze oczekiwania, tym niemniej wskazują na pewne prawidłowości w zestawieniu m.in. z wynikami uzyskanymi dla grobów z cmentarzyska w Janówku stan. XI (tabela 12).

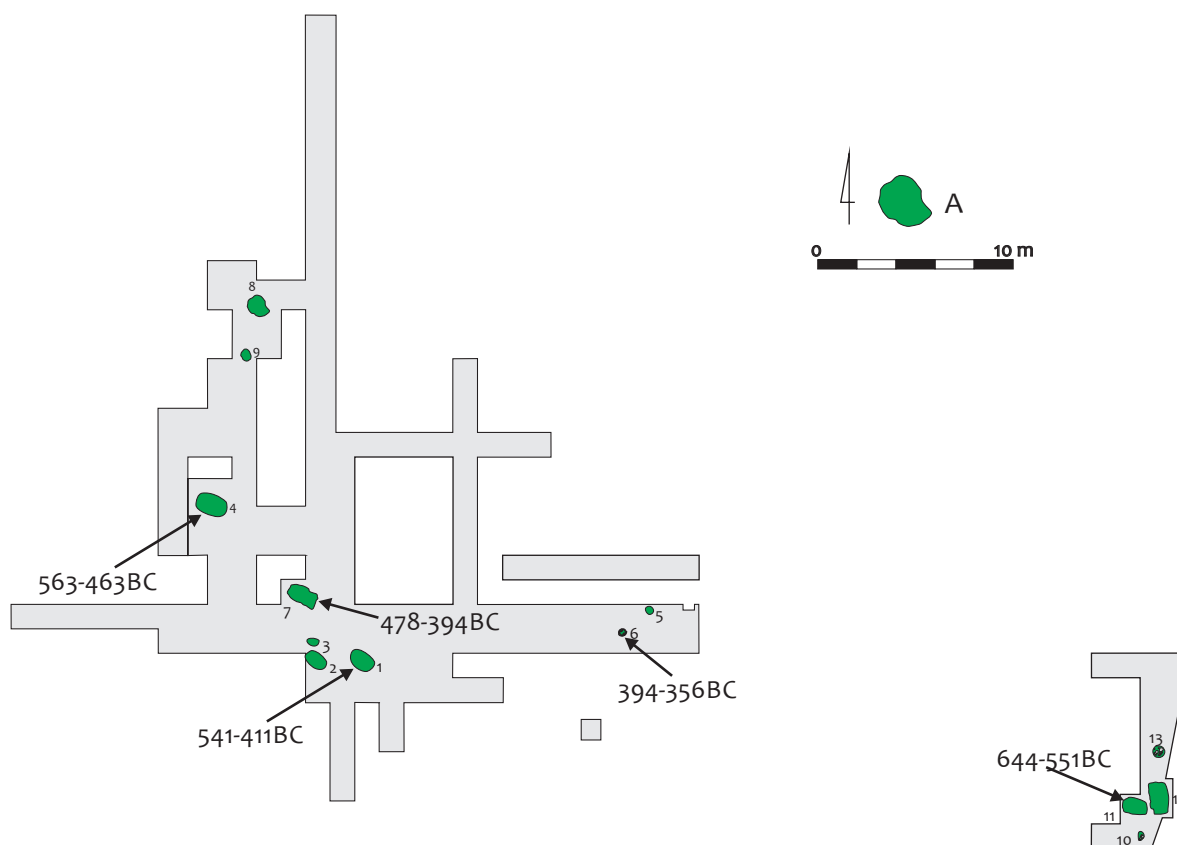

Tabela 12. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Zestawienie datowań C14 z Rogaszyna (1–5), Janówka stan. XI i Warszawy-Wilanowa „Powsina” (6–10, za: B. Kaczyński 2022, ryc. 42).

Lp.	Stanowisko	Obiekt	Rodz. próby	Data C14	Kalibracja	Datowanie (za: M. Trachsel 2004)
1	Rogaszyn	Grób 11	kości	2520±40	777-746BC(15,4%) 690-665BC(12,0%) 644-551BC(40,9%)	HaD3/LtA1 HaD1-HaD3
2	Rogaszyn	Grób 4	kości	2450±35	747-689BC(21,9%) 665-644BC(8,1%) 563-463BC(33,3%) 437-421BC(5,0%)	HaD3-LtA HaD3-LtA3/B1
3	Rogaszyn	Grób 1	kości	2420±30	541-411BC(68,3%)	HaD3/LtB1
4	Rogaszyn	Grób 7	kości	2370±30	478-431BC(32,5%) 426-394BC(35,8%)	LtA/LtB1 HaD3/LtB1
5	Rogaszyn	Grób 6	kości	2270±35	394-356BC(34,2%) 281-232BC(34,1%) 312-206BC(55,2%)	LtB1-LtB2
6	Warszawa-Wilanów „Powsin”	Ob.10	kości	2400±30	515-496BC(10,6%) 491-405BC(57,7%)	LtA (HaD3-LtB1)
7	Janówek	ob.20	kości	2360±30	466-436BC(21,4%) 422-391BC(46,9%)	LtA/LtB1 (HaD3-LtB1)
8	Janówek	ob. 16	kości	2330±30	410-382BC(68,3%)	LtB1 (LtA-LtB1)
9	Janówek	ob.59b	kości	2195±30	356-279BC(43,4%) 256-248BC(3,3%) 233-197BC(20,1%) 183-180BC(1,5%)	LtB1-LtB2 (LtB1-LtC2)
10	Janówek (z osady)	ob. 71	węgiel	2215±30	317-273BC(27,1%) 264-242BC(12,4%) 235-204BC(19,9%)	LtB2 (LtB1-LtC1)

Daty zaprezentowane dla stanowiska Janówek XI są niewątpliwie młodsze od tych z Rogaszyna i pokazują pewną prawidłowość, popartą także inwentarzami ceramicznymi. Należy zwrócić uwagę na jedną datę dla grobu określonego mianem „quasi skrzynkowego” z Warszawy-Wilanowa „Powsina”, która jednoznacznie przynależy do fazy starszej z przełomu HaD i LtA1, a właściwie z LtA1, co nawiązuje do starszych dat z Rogaszyna. Niewątpliwie interesujące są daty C14 (pomijamy daty TL) pochodzące z osad Lubelszczyzny, m.in. z Hrubieszowa, wskazujące dopiero na przedział lat odpowiadających LtC1-LtC2, czy też z podkarpackiego Jarosławia przypadających na LtB2-LtC1 (B. Kaczyński 2022, ryc. 42). Wszystko to jednoznacznie wskazuje na obecność najstarszych materiałów pomorskich na północy Polski Środkowej i coraz młodszych na południu Polski.

Wydaje się, że nasze propozycje rozchodzenia się elementów pomorskich w Polsce Środkowej zaprezentowane w 2005 r. uzyskały nowe wsparcie (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005). Wówczas przedstawiono mapę ze „szlakami” rozchodzenia się najstarszych elementów pomorskich na obszarze Polski Środkowej (ryc. 50). Należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt tego rozchodzenia się różnych elementów składowych zespołów pomorskich. Jakkolwiek na większości stanowisk odnajdziemy w pełni analogiczne formy podstawowe, to chcielibyśmy zwrócić uwagę na jedną formę naczyń. Są to nasze wazy typu W3/141/233 i W3/157/233 o brzuścach zbliżonych do dwustożkowatych i bardzo krótkich szyjkach z wylewem. Analogie do nich zidentyfikowano na cmentarzysku w Kręcieszkach, oddalonym od Rogaszyna o około 20 km, a położonym na północ od Bzury. Może to wskazywać na być może bliskie kontakty społeczności użytkujących owe cmentarzyska i bliskie sobie czasowo, aczkolwiek także wykazujące się różnicami. Do tego obrazu należy dodać niewątpliwie jeszcze kilka nowych cmentarzysk z tego obszaru, pochodzących z badań ostatnich lat, które jak dotąd nie ukazały się drukiem, ale wpisują się w tę zaprezentowaną propozycję.

Ryc. 49. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Plan cmentarzyska kultury pomorsko-kloszowej z datami AMS. Legenda: A – groby.

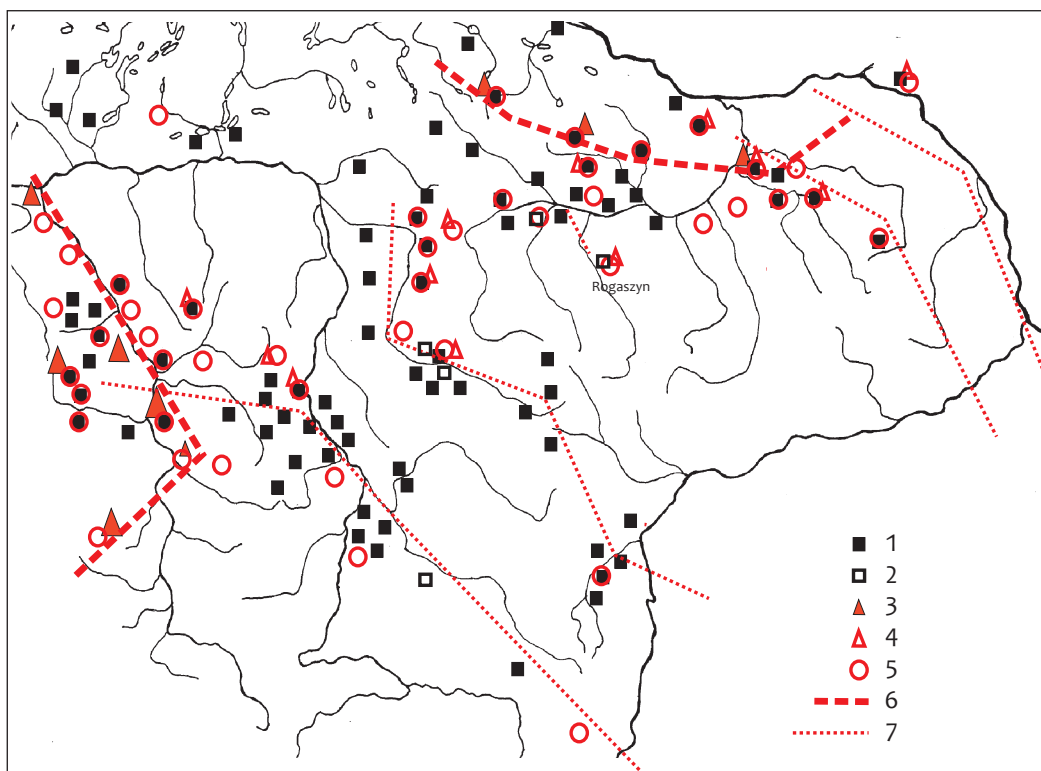
Fig. 49. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Map of the Pomeranian Cloche Grave culture cemetery with AMS dates. Legend: A – graves.

III.3.5.5. Podsumowanie

Odkrycie na stanowisku w Rogaszynie kompleksu osadniczego związanego ze schyłkowymi etapami trwania społeczności GŚPP oraz zespołu osady i cmentarzyska kultury pomorsko-kloszowej ma znaczenie wyjątkowe dla poznania mechanizmów prowadzących do przemian kulturowych zachodzących na tym terenie, na przełomie okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego (LtA-LtB). Szczęgiełnego znaczenia nabiera identyfikacja zespołu osada – cmentarzysko kultury pomorsko-kloszowej, co jest przykładem kolejnego takiego układu, który udaje się rozpoznać. Układ ten nawiązuje bezpośrednio do odkryć podobnego współwystępowania na stanowisku 11 w Grabku, gm. Szczerców (B. Muzolf 2002a) oraz na ostatnio opublikowanym stanowisku Janówek XI, gm. Wieliszew, pow. legionowski z Mazowsza (B. Kaczyński 2022).

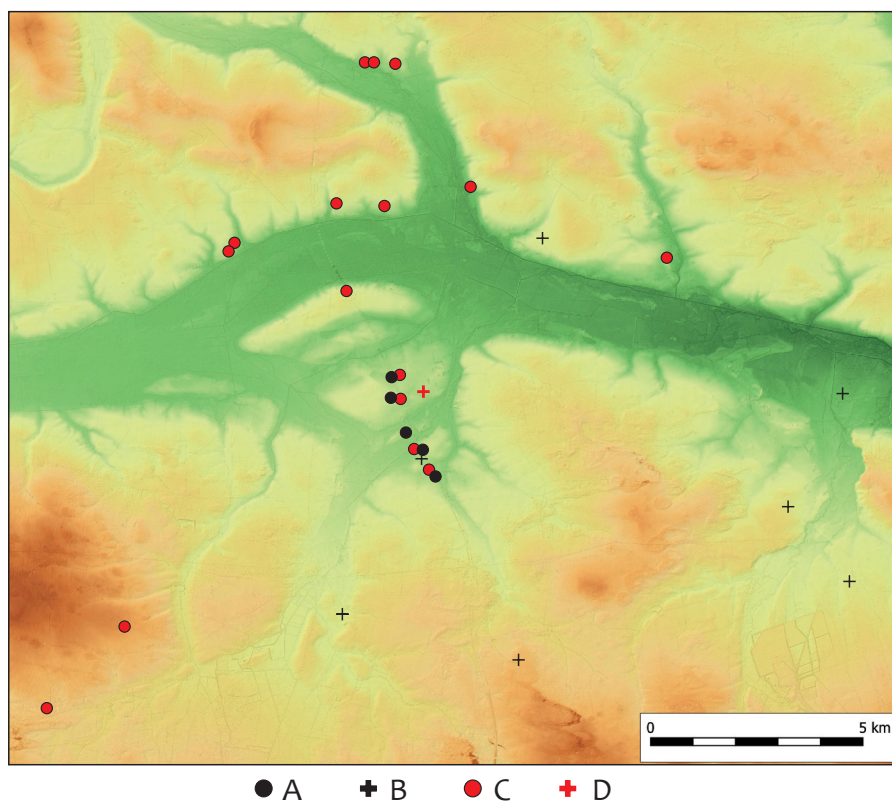
Niewątpliwie z rozrzutu dotychczas odkrytych grobów w Rogaszynie wynika, że mamy tutaj do czynienia z nekropolią rozległą, gdyż rozpiętość pomiędzy odkrytymi, skrajnie położonymi, grobami wynosi około 150 m. Niestety cmentarzysko jest w znacznym stopniu zniszczone i nie daje większych nadziei na jego dalsze rozpoznawanie.

Sytuację osadniczą schyłkowych faz GŚPP i kultury pomorsko-kloszowej w otoczeniu stanowiska Rogaszyn 2–4 możemy zaprezentować w oparciu o dane AZP i wyniki ostatnio przeprowadzonych badań związanych z autostradą A-1. Zwłaszcza w wyniku prowadzonych badań autostradowych odkryto na kilku pobliskich stanowiskach relikty dalszych osad ze schyłkowymi materiałami GŚPP, m.in. z Kolonii Orenice stan. 2–4 (W. Siciński, W. Stasiak 2004, s. 99–100) i Kolonii Orenice stan. 6 – Orenice stan. 9–10 (J. Maik 2004, s. 111–115). Również kolejne osady kultury pomorsko-kloszowej, z materiałami

Ryc. 50. Mapa z elementami pomorskimi na obszarze Polski Środkowej. Legenda: 1 – groby skrzynkowe; 2 – groby obwarowane; 3 – popielnice twarzowe; 4 – popielnice twarzopodobne; 5 – pokrywy czapkowate; 6 – zasięgi popielnic twarzowych; 7 – kierunki przenikania elementów pomorsko-kloszowych.

Fig. 50. Map of the Pomeranian elements in the area of central Poland. Legend: 1 – box graves; 2 – graves with a cairn; 3 – face urns; 4 – face-like urns; 5 – cap-like lids; 6 – range of the face urns; 7 – directions of the Pomeranian Cloche Grave culture influences.

Ryc. 51. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Osadnictwo GŚPP oraz kultury pomorsko-kloszowej z okresu HaD w okolicy Rogaszyna.

Legenda: A – osady GŚPP; B – cmentarzyska GŚPP; C – osady kultury pomorsko-kloszowej; D – cmentarzyska kultury pomorsko-kloszowej.

Fig. 51. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. The settlement of Central Polish Group of the Urnfield culture and the Pomeranian Cloche Grave culture from the Hallstatt period phase D in the area of Rogaszyn. Legend: A – settlements of the Central Polish Group of the Urnfield culture; B – cemeteries of the Central Polish Group of the Urnfield culture; C – settlements of the Pomeranian Cloche Grave culture; D – cemeteries of the Pomeranian Cloche Grave culture.

nawiązującymi do kompleksu osada – cmentarzysko w Rogaszynie stan. 2–4, rozpoznano na powyższych stanowiskach oraz ślady osadnicze na stanowisku Janków 45–49 (J. Gąssowski, B. Jurkiewicz 2004, s. 130). Niewątpliwie obrzeża szerokiej doliny Bzury i jej dopływów ze względu na urozmaicony krajobraz oraz gleby były atrakcyjnym terenem dla osadnictwa społeczności GŚPP i kultury pomorsko-kloszowej.

III.4. OSADA Z MŁODSZEGO OKRESU PRZEDRZYMSKIEGO

Najliczniejsze materiały ruchome w postaci 21 170 fragmentów, jak i obiekty osadnicze, przynależą do osady z młodszego okresu przedrzymskiego kultury przeworskiej (ryc. 52). Skupiają się one głównie w północnej części stanowiska (i wykopu badawczego), ciągnąc się pasem z NW na SE, w przybliżeniu równolegle do naturalnego obniżenia terenowego, będącego zapewne śladem wyschniętego obecnie cieku wodnego lub też cieku okresowego. Mniejsze ich nagromadzenie obserwujemy w innych partiach wykopu oraz w jego części południowej (ryc. 1).

III.4.1. ANALIZA MATERIAŁÓW ZABYTEKOWYCH

Formy naczyniowe

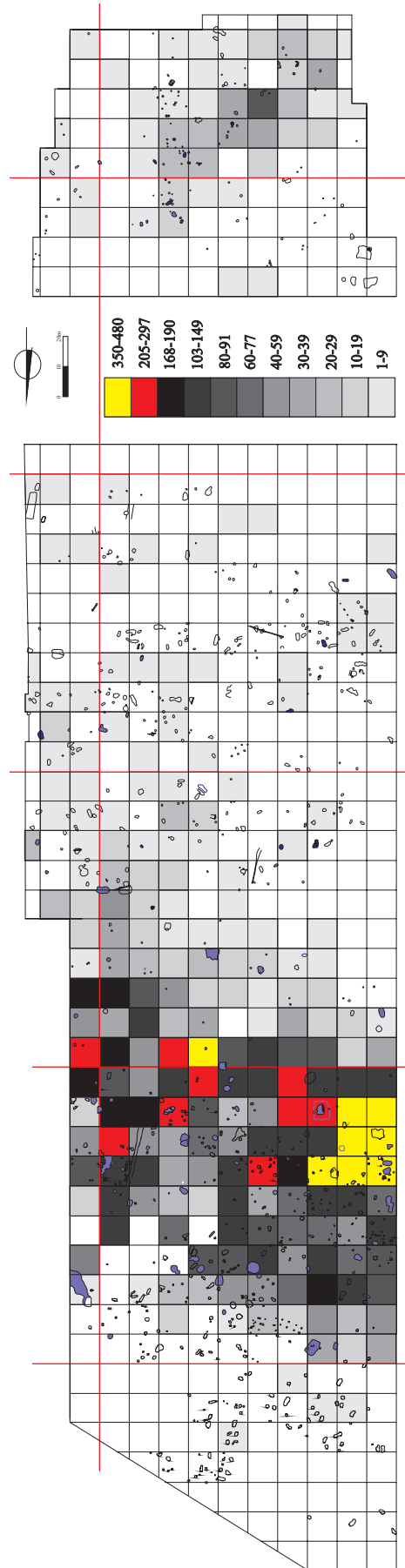
W naszej analizie wykorzystano w pewnym stopniu klasyfikacje zaproponowane przez H. Machajewskiego i R. Pietrzaka (2004). Podstawowy zakres tego systemu został zastosowany także do opracowania materiałów z osady o zbliżonej chronologii do rogaszyńskiej, z pobliskiego stanowiska w Łękach Górnych stan. 1, gm. Krzyżanów (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008). Uzupełnieniem do materiałów z Łek Górnych jest także kolejne stanowisko o analogicznej chronologii z pobliskiego Rogaszynowi Witowa stan. 14–15 (L. Tyszler, A. Nierychlewska 2018). W tej ostatniej pracy zastosowano autorski system klasyfikacji naczyń.

Wróćmy w takiej sytuacji do klasyfikacji z pracy B. Jurkiewicz, H. Machajewskiego (2008), która bardziej odpowiada naszym oczekiwaniom. Należy tutaj przypomnieć według jakich kryteriów dokonano podziału naczyń w tej klasyfikacji. W pierwszym rzędzie zastosowano podział „według kryteriów szerokościowo-wysokościowych, wydzielając 7 grup (grupy od A do G, tabl. 1). W ich obrębie wydzielono typy (kryterium kształtu brzuśca), podtypy (kształt wylewu) i odmiany (sposób uformowania brzegu naczynia) [...]” (ryc. 53; B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 62). Należy zauważyć, że grupy naczyń (czyli poniekąd morfogrupy w naszym rozumieniu – B.M.) wydzielone w 2004 r. od A do J (H. Machajewski, R. Pietrzak 2004, s. 89–94), różnią się znacząco od grup A-G wydzielonych w 2008 r. (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 62–69).

Zasadnicza różnica pomiędzy klasyfikacjami Machajewski-Pietrzak/2004, a Jurkiewicz-Machajewski/2008, polega na wyróżnieniu w kryterium „kształt brzuśca” dodatkowych dwóch typów VIII i IX, które wraz z wcześniej wydzielonym typem VII, zostały uznane za „charakterystyczne dla młodszego okresu przedrzymskiego [...]”, w przeciwieństwie do typów I–VI, będących charakterystycznymi „dla naczyń ze schyłku starszego i początków młodszego okresu przedrzymskiego [...]” (ryc. 53; B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 69, tabl. I).

Jednak ze względu na znaczne rozbieżności, w naszym rozumieniu, zasad wydzielania typów itd., m.in. w pojmowaniu tektoniki naczyń, uznaliśmy, że zastosujemy w poniższym omówieniu materiałów z Rogaszyna klasyfikację zaprezentowaną w rozdziale dotyczącym m.in. okresu pól popielnicowych (ryc. 17), z odnośnikami do klasyfikacji według Jurkiewicz-Machajewski/2008 (tabela 13).

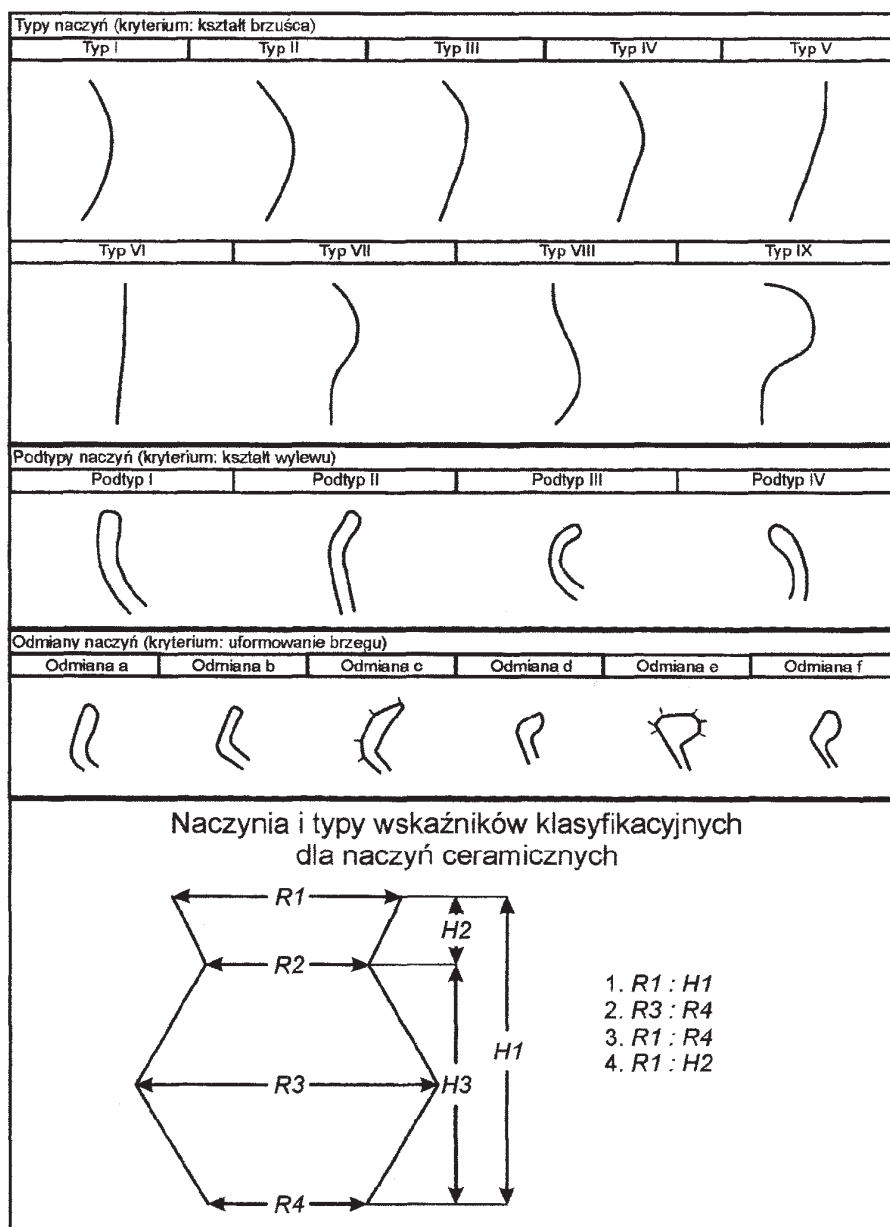
W klasyfikacji proponowanej przez nas, w ustalonej obligatoryjnie morfogrupie naczyń (ryc. 17), wyróżniamy typ, w oparciu o formy elementów składowych jego tektoniki, a następnie odmiany, gdzie uwzględniamy trzy cechy morfologii, w trzech pozycjach oznaczonych kodowo, tj.: miejsce usytuowania maksymalnego wydęcia brzuśca w wysokości naczynia (w: $\frac{1}{3}$ – 1, $\frac{1}{2}$ – 2, $\frac{2}{3}$ – 3), średnicę wylewu w stosunku do średnicy brzuśca (odpowiednio: większa – 1, równa – 2 i mniejsza – 3) oraz proporcje elementów składowych górnej części naczynia (w: $\frac{1}{3}$ jego wysokości – 1, $\frac{1}{2}$ – 2 i około $\frac{2}{3}$ lub powyżej – 3).

Ryc. 52. Rogaszyn, stan. 2-4, gm. Piątek. Planigrafia materiałów pozyskanych z warstwy kulturowej i rozmieszczenie obiektów (kolor fioletowy) z młodszego okresu przedrzymskiego.

Fig. 52. Rogaszyn, site 2-4, commune of Piątek. Spatial distribution of artefacts found in the cultural layer and the location of features (purple in colour) dated to the younger Pre-Roman Iron Age.

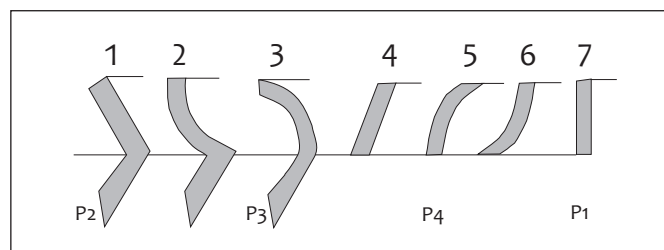

Ryc. 53. Klasyfikacja sposobu modelowania elementów składowych naczyń (za: B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, tabl. I).
Fig. 53. Classification of the way subparts of vessels were modelled (after: B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, table I).

Tabela 13. Korelacje formy elementu wyjściowego dolnej części naczynia z jego górną częścią, określające formę maksymalnego wyđęcia brzuśca (formę brzuśca).

Typ elementu podstawy naczynia	Kodowe oznaczenie elementów składowych górnej części naczynia								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	X	12	13	14–typ IV	15	16	17 – typ V?	18	19
2	21	X	23	24	25– typ I–II–III	26 – typ VIII	27– typ V	28	29
3	31	32	X	34	35 – typ VII	36	37	38	39
4	41	42	43	X	45	46	47	48	49
5	51	52	53	54	X	56	57	58	59
6	61	62	63	64	65	X	67	68	69
7	71	72	73	74	75	76	X	78	79
8	81	82	83	84	85	86	87	X	89
9	91	92	93	94	95	96	97	98	X

Ryc. 54. Klasyfikacja modelowych form wylewów wg B. Muzolf (1–7) oraz oznaczenia: P1, P2, P3 i P4 – podtypy naczyń wg Machajewski-Pietrzak/2004 i Jurkiewicz-Machajewski/2008 (opr. B. Muzolf).

Fig. 54. Classification of the model forms of mouths by B. Muzolf (1–7) with their markings: P1, P2, P3 i P4 – subtypes of vessels by Machajewski-Pietrzak/2004 and Jurkiewicz-Machajewski/2008 (researched by B. Muzolf).

W przypadku schematu Jurkiewicz-Machajewski/2008 typ naczynia jest określany w oparciu o kształt brzuśca w ramach dziewięciu typów – I–IX (ryc. 53). Nasza typologizacja daje możliwość znacznego ich rozszerzenia, właśnie ze względu na wykorzystanie korelacji form elementów składowych tektoniki naczynia, co daje aż 72 możliwości kształtowania formy brzuśca (tabela 13). Dodatkowo, uwzględniając sposób modelowania przejścia maksymalnego wyđęcia brzuśca, gdzie dochodzi do zetknięcia się elementów jego dolnej i górnej części, jako łagodne (obłe) – a lub też ostre – b (dwustożkowate), daje to podwojenie tej liczby aż do 144 możliwości (z dodatkowym oznaczeniem „b”, sytuowanym za określeniem danej morfogrupy naczyń). W tych korelacjach niewątpliwie istnieją formy, których realnie w odkrywanych materiałach nie spotykamy, ale dają szersze możliwości zastosowania, odnoszące się do każdego opracowywanego okresu chronologiczno-kulturowego.

W poniższej korelacji spróbowano wyznaczyć odpowiedniki w ramach klasyfikacji Jurkiewicz-Machajewski/2008, jednak ze względu na brak możliwości określenia form wyjściowych, elementów podstawowych (od poziomego dna naczynia), nasze porównania do takiej klasyfikacji mogą być jedyne domyślne i dlatego ich nie wprowadzamy (pozycje pogrubione). Przykładem może być korelacja 35, odpowiadająca w przybliżeniu typowi VII według Jurkiewicz-Machajewski/2008 itd., co prezentujemy poniżej w formie kodowej.

Z kolei podstawą wyróżnienia podtypu naczyń według Jurkiewicz-Machajewski/2008 jest „kształt wylewu” w czterech odmianach: P1 – pionowy, P2 – wygięty skośnie na zewnątrz, P3 – wygięty łukowato na zewnątrz, P4 – wygięty łukowato do wewnątrz (ryc. 54; H. Machajewski, R. Pietrzak 2004, s. 87, tabl. 1; B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, tabl. I). W przypadku zastosowania naszego kodu, formie wylewu odpowiada ostatnia cyfra zawarta w określeniu typu naczynia, co prezentujemy poniżej w porównaniu z klasyfikacją według Jurkiewicz-Machajewski/2008, wykorzystującą jedynie cztery odmiany form wylewów: P1, P2, P3 i P4, przy siedmiu możliwych w naszej propozycji (ryc. 54).

Specyfika wylewów naczyń wymaga także klasyfikacji samych form ich krawędzi. W klasyfikacji Machajewski-Pietrzak/2004 i Jurkiewicz-Machajewski/2008 wydzielono 6 podstawowych ich typów (H. Machajewski, R. Pietrzak 2004, s. 87, tabl. 1; B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, tabl. I) i ją też, po pewnych modyfikacjach, wykorzystamy w prezentowanej analizie, ale w ograniczonym zakresie, o czym jeszcze poniżej.

Technologia naczyń

W licznym i bogatym materiale ceramicznym z omawianego poziomu chronologiczno-kulturowego spotykamy zasadniczo dwie grupy naczyń o odmiennie potraktowanych powierzchniach. Pierwsza z nich, najliczniejsza, obejmuje naczynia o powierzchniach równych, wygładzanych, ale ze zróżnicowaną fakturą powierzchni. W pierwszej odmianie faktury (F1) jest ona wręcz zagładzana po wyświecanie, natomiast w drugiej (F2) powierzchnie są dość szorstkie, co jest spowodowane rodzajem domieszki schudzającej wykorzystanej do ich produkcji. Jest to zazwyczaj duża ilość piasku oraz także drobnego i średniego tłucznia w recepturze D423, ale przede wszystkim piasku – D4. Jest to cecha charakterystycz-

na omawianych materiałach. Barwy takich naczyń są bardzo zróżnicowane, od odcieni brunatnych po ciemnobrunatne (B1) i szare lub szaro-czarne (B2). W tej technologii wykonywano naczynia wszystkich form, od małych po duże. Trzeba zwrócić uwagę, że szczególnie dokładnej obróbce (wygadzaniu po wyświecanie – faktura F1) poddawano same krawędzie i partie przykrawędne naczyń.

W grupie II mieszczą się naczynia o powierzchniach chropowatych (faktura F3). Jednak, co istotne, chropowacenie nie obejmuje całej powierzchni naczynia i jest wykonywane w co najmniej dwójaki sposób. W odmianie pierwszej (F3a) chropowacenie powstaje przez obrzucanie gliną z grubą i średnią domieszką schudzającą w postaci tłuczni kamiennego (D12), którą następnie zagładzano, co powodowało powstawanie nierównego, często chropowacenia miejscowego. Występowało ono na fragmentach pochodzących z dużych i grubościennych naczyń, zapewne garnków o przeznaczeniu zasobowym. Natomiast odmiana druga chropowacenia (F3b) generalnie charakteryzuje się chropowaceniem wykonywanym z obrzutką o drobnoziarnistej domieszce tłuczni kamiennego (D32), też często zagładzaną, na miękko. Tak wykonywane chropowacenie było stosowane głównie przy tzw. garnkach, jak i wazach, a jego zasięg obejmował najczęściej około $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia. Powyżej chropowacenia powierzchnia była starannie wygładzana, często aż po wyświecanie w odmianie F1.

Formy naczyń

Przejdźmy teraz do analizy morfogrów naczyń. W tym celu wykonano ich typologizację z uwzględnieniem formy brzuśca oraz ukształtowania wylewu wraz z jego krawędzią. Trzeba jednoznacznie stwierdzić, że po analizie materiałów ceramicznych, najliczniej identyfikowano krawędzie wylewów, które przypisano do garnków. Prezentacja zawiera prawdopodobne formy naczyń, po ich rekonstrukcji z fragmentów, które zostały uzupełnione zestawem form krawędzi zidentyfikowanych w materiale, a zaliczonych do danej morfogrów naczyń (ryc. 55).

Morfogrupa waz (W)

Do waz zaliczyliśmy tylko nieliczne fragmenty, głównie w oparciu o jednoznacznie wydzieloną szyjkę, które są na stanowisku znaleziskami jednostkowymi, wśród nich wyróżniono:

W3/141/333 (ryc. 55: 1; 76: 1). Jedną z ciekawszych, ale jednostkowych form jest naczynie wydobyte z obiektu 541. Charakteryzuje się ono dwustożkowatym brzuścem, z kolankowatymi uszkami i czernioną powierzchnią, ozdobioną delikatną wstęgą z nakłuciami. Dość jednoznacznie nawiązuje ono do typu II/2 według T. Liany z datowaniem w ramach faz B1/2 okresu wczesnorzymskiego (T. Liana 1970, s. 439, tabl. II). Jednak w przypadku naszego egzemplarza takie datowanie wydaje się zbyt późne i należy je przesunąć do fazy schyłkowej A3, m.in. z powodu facetowania krawędzi, jak również i materiałów towarzyszących, gdyż z obiektu 540, zlokalizowanego obok, pozyskano fragmenty garnka typu I/1 według T. Liany z tzw. *quasi* szyjką (ryc. 75: 2). Jednocześnie, jak się wydaje, może to być znalezisko wyznaczające najmłodszy horyzont osadnictwa związanego już z okresem wczesnorzymskim.

W3/256/232(?) (ryc. 55: 2; 66: 5; 70: 3). Zidentyfikowano tylko dwa fragmenty szyjek z krawędziami wylewów. Uznajemy, że przynależą one do dużych, baniastych form wazowatych. Tylko jeden z nich został pozyskany z obiektu 840 w arze C78 (ryc. 70: 3), a towarzyszyły mu misy i garnki o krawędziach facetowanych, co pozwala ten egzemplarz datować w ramach fazy A3 (ryc. 69; 70).

Morfogrupa garnków (G)

Wśród form zaliczonych do garnków wydzielono kilka podstawowych ich typów, które w sposób znaczący różnią się właśnie formą krawędzi wylewów. Najprostsze są garnki dwuelementowe, które jak się wydaje, przeważają w zbiorze z Rogaszyna. Wśród nich wyróżniono następujące typy z odmianami:

G2/25/23 (ryc. 55: 3; 67: 2; 78: 2) i **G2/25/33** (ryc. 55: 3; 69: 2). Można je omówić wspólnie, gdyż są to formy bardzo sobie bliskie, z brzuścem baniastym i wylewem zachylonym do wnętrza naczynia, różniące się w odmianach m.in. miejscem usytuowania maksymalnego wyđęcia brzuśca w $\frac{1}{2}$ (odm. 22) lub w $\frac{2}{3}$ i powyżej (odm. 33). Odnosi się wrażenie, że zdecydowana większość tych form należy do odmiany 33 z wysoko usytuowanym maksimum wyđęcia brzuśca. Brzuśce tych form są

chropowaczone obrzutką, często zagładzaną, odmiany F2, sięgającą zazwyczaj nieco powyżej maksimum wyđęcia brzuśca, natomiast tzw. barki naczyń po wylew są wygładzane w odmianie F1. Niewątpliwie różnią się one także formami samych krawędzi wylewów. Możemy wydzielić szereg ich odmian od niepogrubianych, zaokrąglonych lub też ściętych (ryc. 55: 3a), poprzez pogrubiane obustronnie (ryc. 55: 3b), pogrubiane zewnętrznie i płasko ścięte, także facetowane (ryc. 55: 3c), pogrubiane dwustronnie i płasko ścięte (ryc. 55: 3d). Ten typ naczyń należałoby sytuować wśród naczyń grupy D według Machajewski-Pietrzak/2004, gdzie są określone jako formy jednoelementowe i stosunkowo rzadko notowane w kręgu jastorfskim (H. Machajewski, R. Pietrzak 2004, s. 91, tabl. VI: 2), ale już w pracy z 2008 r. grupa D to kubki, co w ogóle nie przystaje do powyższych form (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 69).

Wśród form trójelementowych garnków wyróżniono:

G3/251/333 (ryc. 55: 4; 70: 7; 74: 4). Formy o wysoko usytuowanym maksymalnym wyđęciu brzuśca i zapewne niewielkim dnie, jak można sądzić po zachowanym egzemplarzu z obiektu 475/C86 (ryc. 74: 4). Wśród naczyń zaliczonych do tego typu wyróżnia się fragment o wymodelowanej w grubości ścianie górnej części brzuśca tzw. *quasi* szyjki (ryc. 55: 4, odm. krawędzi 11). Takie modelowanie obserwujemy także przy garnku typu G3/257/332 (poniżej).

G3/253/333 (ryc. 55: 5; 71: 6). Ten typ naczyń można nazwać garnkami esowatymi, charakteryzującymi się łukowato wygiętym wylewem o różnorodnie uformowanej krawędzi od zaokrąglonej do pogrubionej zewnętrznie i często facetowanej.

G3/254a1/333(?) (ryc. 55: 6; 65: 1; 72: 2). Stwierdzono także garnki z wyoblonym brzuścem typu G3/254(a)a3/333, zaopatrzone w dwa ucha usytuowane na barkach brzuśca, np. z obiektów 209 i 465 (ryc. 65: 1; 72: 2).

G3/256/333(?) (ryc. 55: 7; 66: 3). Jednostkowa forma z krótkim wylewem zaopatrzonym w krawędź zewnętrznie pogrubioną i facetowaną. Brzusiec niewątpliwie silnie wyđęty z maksimum jego wyđęcia około $\frac{2}{3}$ wysokości naczyń. Takie formy możemy zaliczyć do typu I/1 według T. Liany, które, zgodnie z ustaleniami autorki, funkcjonowały po fazę B1 okresu wczesnorzymskiego (T. Liana 1970, s. 438, tabl. I: 1). Dobrą analogią jest naczynie z cmentarzyska w Wesółkach (grób 33), datowane na fazę A3 (T. Dąbrowska 1988, tabl. V: 74). W materiałach z Łęk Górnych tak profilowanych naczyń nie stwierdzono (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008).

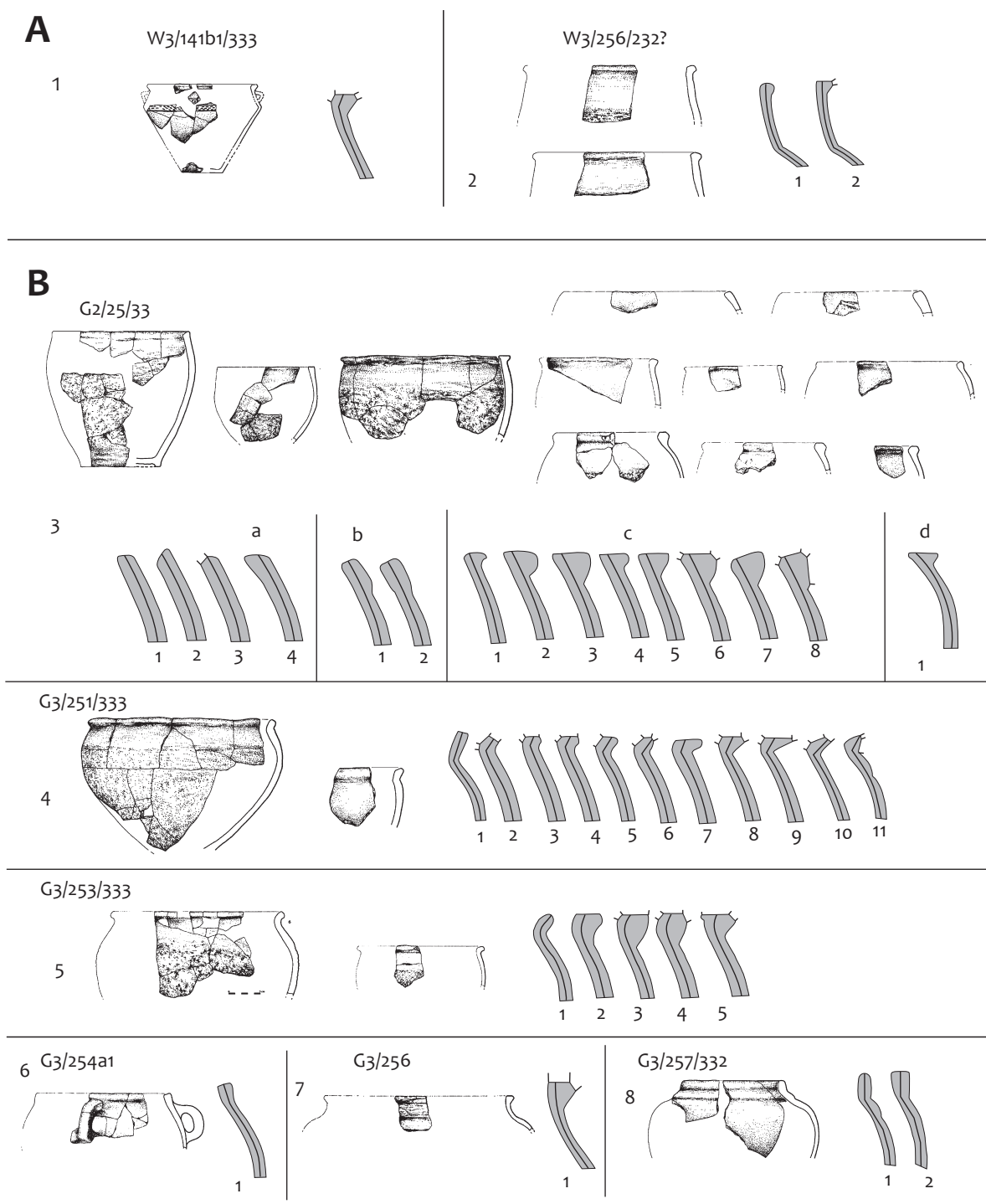
G3/257/333(?) (ryc. 55: 8). Odnotowano także fragmenty naczyń o specyficznym formowaniu górnej partii naczyń z tzw. *quasi* szyjką z obiektu 540 i pionowo ustawionym wylewem o krawędzi zaokrąglonej lub pogrubionej (ryc. 75: 2).

Większość powyższych form garnkowych ma brzusce w różny sposób chropowaczone, zazwyczaj od dna do poziomu poniżej maksymalnego wyđęcia brzuśca. Jest to chropowaczenie dość miękkie, w miarę delikatne (F2), ale spotyka się także przykłady dość grubego obrzucenia powierzchni i jej zatarcie (F1).

Morfogrupa mis (M)

Misy w zbiorze z Rogaszyna stanowią liczną grupę o zróżnicowanych formach, w których zdecydowanie przeważają misy o brzuścach półkulistych.

M1/1b1x2 (ryc. 56: 1). Odosobnionym przykładem jest duża, stożkowata misa o pogrubionej wewnętrznie i skośnie ściętej do środka krawędzi typu M1/1, zaopatrzona w dwa duże, wałeczkowate ucha (b1x2) dolepione do brzuśca znacznie poniżej krawędzi, którą wydobyto z dużego obiektu 209 wchodzącego w skład budynku naziemnego (ryc. 72: 1). Poza misą zarejestrowano inne naczynie oraz fragment żelaznego półkoska lub sierpa (ryc. 73: 1). Jako że tego typu misy są formą bardzo charakterystyczną poświęćmy jej nieco więcej uwagi. Jest niewiele analogii do takich mis, a najbliższe pochodzą z grobów 4 i 15 z cmentarzyska Warszawa-Wilanów, datowanych zapinkami typu K (J. Marciniak 1957, tabl. V: 11; XV: 7). Następne analogiczne egzemplarze zarejestrowano w grobach 45, 75 i 88 na cmentarzysku w Błoniu, w tym ostatnim grobie z zapinką typu K/M (R. Jamka 1972, s. 172, ryc. 12 b). Oba typy zapinek są wyznacznikami fazy A2 i A2/A3 (T. Dąbrowska 1988, s. 29). Niedawno, na marginesie znaleziska podobnych mis na cmentarzysku w Suchodole, pow. sochaczewski, zebrał takie formy A. Maciałowicz uznając, że tego typu odkry-

Ryc. 55. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Typologia waz (A) i garnków (B) z osady kultury przeworskiej.

Fig. 55. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Typology of vases (A) and pots (B) from the Przeworsk culture settlement.

cia są śladem kontaktów wzdłuż tzw. szlaku bastarneńskiego (A. Maciałowicz 2004, s. 43–44). Co istotne, nasz egzemplarz najbardziej odpowiada formom tzw. „czasz dackich” z obszaru grupy tynieckiej (A. Maciałowicz 2004, ryc. 9). Autor w podsumowaniu stwierdza jednoznacznie, że „dla znakomitej większości mis z „wiszącymi uchami” można wskazać analogie wyłącznie wśród materiałów „jastorfskich”, ale również możemy dopatrywać się oddziaływań z kierunku dackiego,

stać nawiązania w formie niektórych do tzw. „czasz dackich” (A. Maciałowicz 2004, s. 51). Rozprzestrzenienie tego typu mis na obszarze Polski prezentujemy poniżej, tworzą one wyraźny łuk pomiędzy Wielkopolską a doliną Wisły (ryc. 57).

Ogólnie datowanie omawianych znalezisk obejmuje najpóźniej fazy A2 i A3. Tego typu misy znajdują również odpowiedniki z młodszego okresu przedrzymskiego z Jutlandii, jak i z Polski, wymienione w pracy A. Maciałowicza (2004, ryc. 5; 6). W klasyfikacji Jurkiewicz-Machajewski/2008 dla stanowiska Łęki Górne mamy informację, jakoby z takiej misy pochodził fragment opisany jako typ A.I.4.a, w formie o brzuścu zaokrąglonym i brzegiem wylewu łukowato zagiętym do wnętrza oraz krawędzi zaokrąglonej (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 62, tabl. 50: 6). Jednak prezentowany rysunek nie potwierdza tych stwierdzeń.

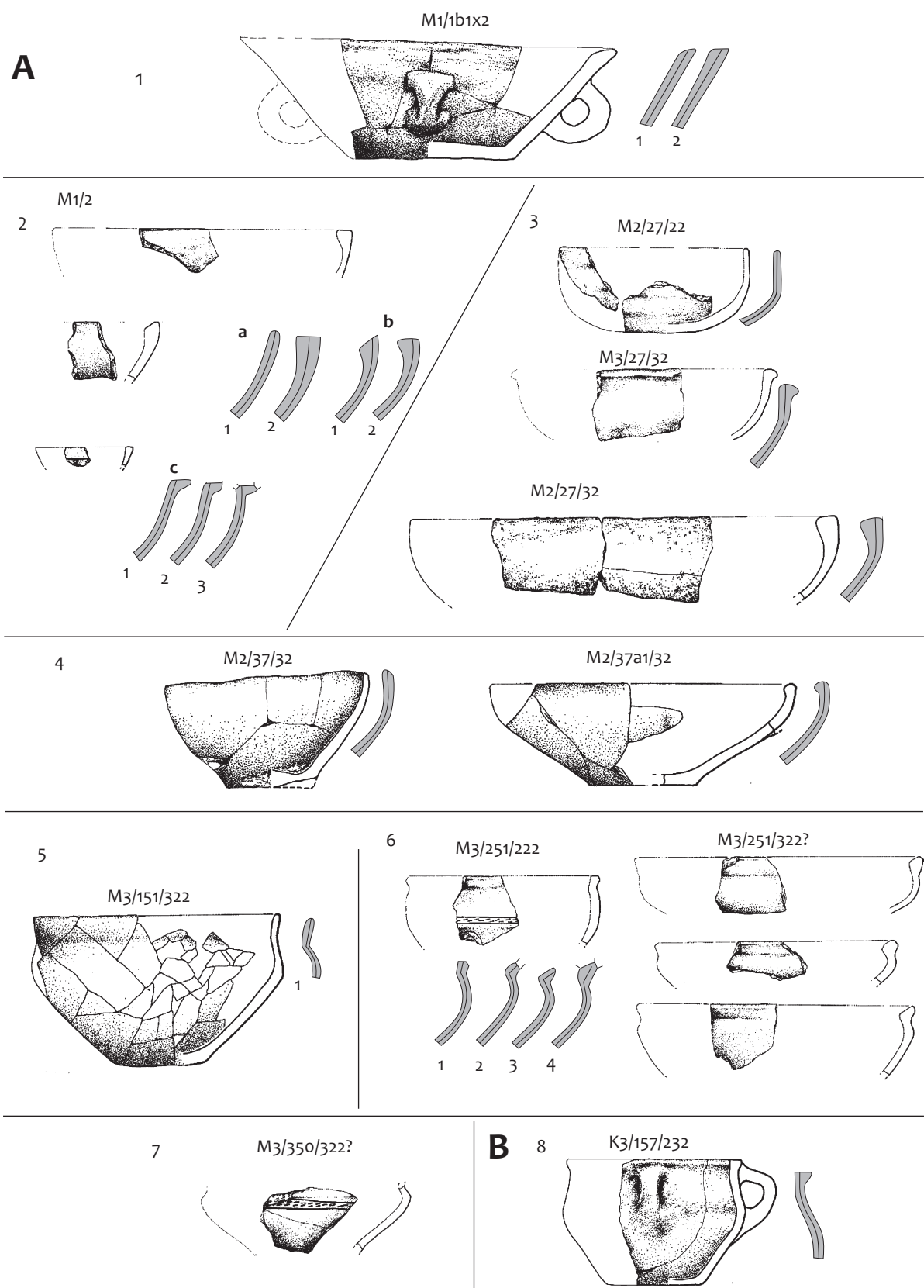
M1/2 (ryc. 56: 2; 68: 3). Jest to grupa mis o brzuścach półkulistych zwieńczonych różnie formowanymi krawędziami wylewów. W klasyfikacji Jurkiewicz-Machajewski/2008 zostały one włączone do typu A.I, gdzie znalazły się także z formami całkowicie odmiennymi ze względu na formę wylewu, m.in. jako podtyp 4, o wylewie zagiętym do wewnątrz (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 62, tabl. 65: 1–2). Tym niemniej są one tam licznie reprezentowane w typie naszych mis M1/2 z wieloma odpowiednikami (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, tabl. 2: 2, 8; 4: 5; 7: 13; 11: 3, 7; [...]; 62: 6; 63: 2; 65: 1, 2, 3). Autorzy opracowania stanowiska w Łękach Górnych wskazują, że tego typu misy, zwłaszcza o facetowanych krawędziach, występują już u schyłku starszego okresu przedrzymskiego w kręgu jastorfskim (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 66). Takie misy wystąpiły m.in. na cmentarzysku w Kołaczku w grobie 78, gdzie są datowane na fazy A3/B1 (T. Dąbrowska 2002, s. 232, tabl. XIX: 4).

M2/27/22–32 (ryc. 56: 3). Kilka form reprezentuje misy o czaszy półkulistej i pionowo ustawionym wylewie ze zróżnicowanym modelowaniem jego krawędzi. Niewielką formą o słabo wydzielonym dnie jest naczynie odkryte w warstwie ara C99 (ryc. 71: 7). Natomiast z obiektu 209 wydobyto miskę o krawędzi poszerzonej od wewnątrz i „płasko” zakończonej od góry (ryc. 73: 2). Z obiektu 852 pozyskano formę o krawędzi pogrubionej zewnętrznie i zaokrąglonej (ryc. 77: 2). W Łękach Górnych według typologii Jurkiewicz-Machajewski/2008 jest to typ I i podtyp 1 w odm. „a” krawędzi wylewu niepogrubionej i zaokrąglonej (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 62, tabl. 62: 6; 65: 1).

M2/37/32 (ryc. 56: 4; 66: 2; 67: 3). Są to w naszym przypadku formy pojedyncze, charakteryzujące się lekkim podcięciem dolnej partii brzuśca, co powoduje także podkreślenie dna, i z pionowo ustawionym krótkim wylewem. Jedną z tych mis wyróżnia się obecnością taśmowatego ucha (M2/37a1/32). Ich odpowiednikami, co do sposobu modelowania dolnej części brzuśca, są misy ze stanowiska Łęki Górne, zaliczone do grupy „A – mis”, tamtejszego typu VII, w podtypie 4 w trzech odmianach „a”, „b” i „c” (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, tabl. 18: 2; 26: 6; 55: 6), lecz są to formy o odmiennie ustawionym wylewie, bo o wylewie jakby zachylonym do wnętrza, tak jest w odm. „a” (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, tabl. 26: 6). Natomiast w odm. „b” jest to wylew rozchylony na zewnątrz w klasycznej misie półkulistej, podobnie jest w odm. „c” z facetowaną krawędzią (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, tabl. 18: 2; 55: 6). Pomimo tych różnic przywołujemy je w tym miejscu ze względu na charakterystyczne podcięcie dolnej partii brzuśca. Według autorów ten typ mis, właśnie z tym podcięciem brzuśca, należy łączyć z nurtem stylistycznym charakteryzującym młodsze fazy młodszego okresu przedrzymskiego, fazę A2, który jest notowany tak w inwentarzach jastorfskich, jak i przeworskich (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 63, 66).

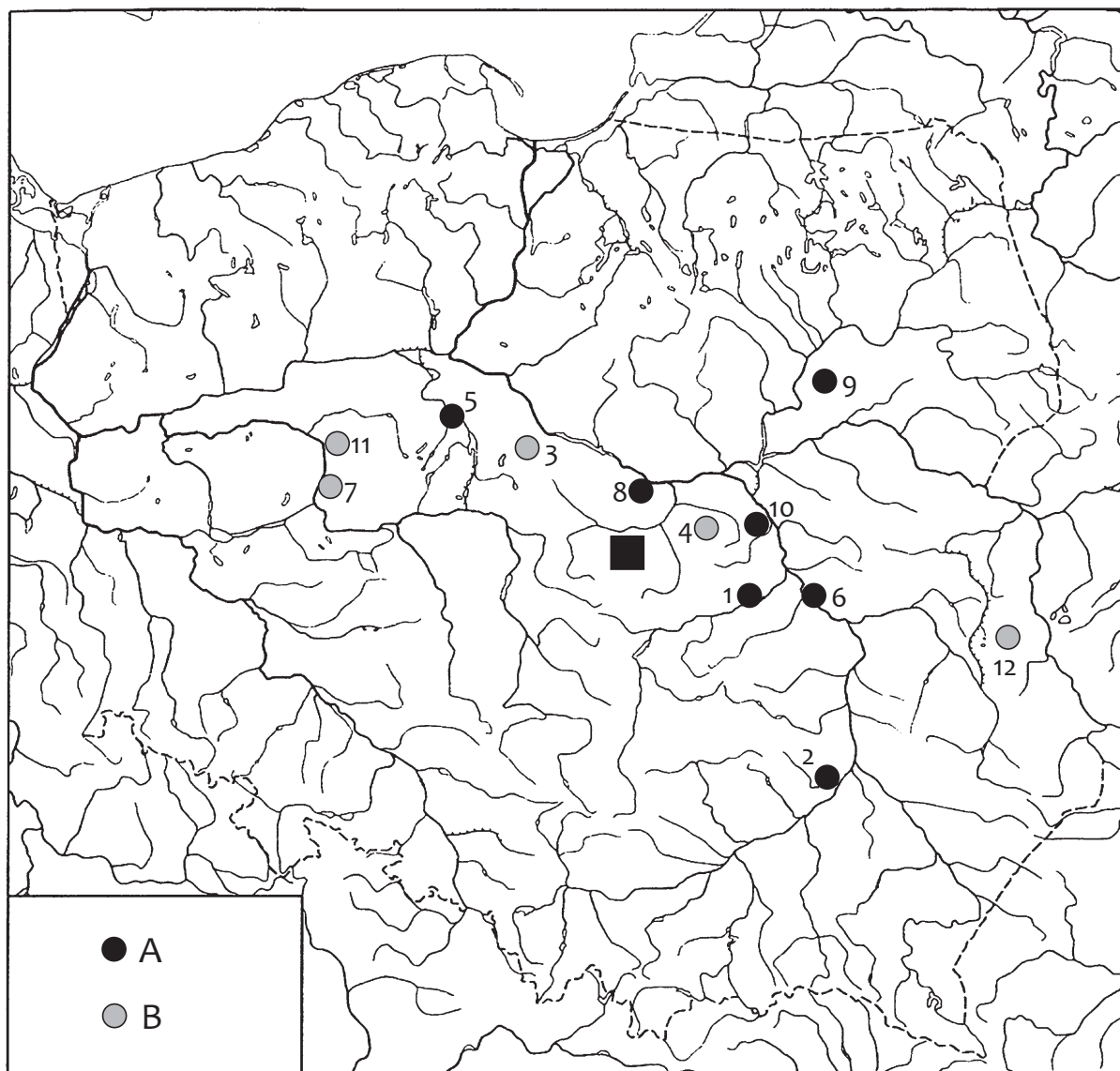
M3/151/322 (ryc. 56: 5). Z obiektu 220 pozyskano prawie całkowicie zachowaną misę, którą możemy w pełni określić naszym kodem (ryc. 65: 5). Nie można wykluczyć, że należy ją rozpatrywać w nawiązaniu do typu IV/1 według T. Liany z datowaniem w ramach PL-B1 (T. Liana 1970, s. 439, tabl. II: 7).

M3/251/22–322 (ryc. 56: 6; 68: 4; 69: 3; 70: 4; 78: 4). Inny typ mis tworzą formy z wyraźnie zaznaczonym wyoblonym, niewielkim brzuścem i wyodrębnionym, ustawionym skośnie wylewem. Wylewy są w tym wypadku zaopatrzone w krawędzie zewnętrznie pogrubione i często facetowane. Z obiektu 840 pochodzi fragment czernionej miski o facetowanej krawędzi, zdobionej wstęgą wypełnianą nakłuciami (ryc. 70: 4). Analogicznie modelowaną misę znajdujemy w grobie 2 na cmen-

Ryc. 56. Rogaszyń stan. 2–4, gm. Piątek. Typologia mis (A) i kubków (B) z osady kultury przeworskiej.

Fig. 56. Rogaszyń site 2–4, commune of Piątek. Typology of vases (A) and mugs (B) from the Przeworsk culture settlement.

Ryc. 57. Rozprzestrzenienie w obszarze Polski mis z tzw. „wiszącymi uchami” (za: A. Maciałowicz 2004, ryc. 7), z uzupełnieniem o stanowisko w Rogaszynie – punkt w kształcie kwadratu. Legenda: A – stanowiska kultury przeworskiej; B – stanowiska o charakterze kręgu jastorfskiego.

Fig. 57. Distribution of bowls with the so-called “hanging handles” across the area of Poland (after: A. Maciałowicz 2004, Fig. 7), with the addition of the Rogaszyn site – black square. Legend: A – sites of Przeworsk culture; B – archeological sites of the Jastorf circle.

tarzysku kloszowo-przeworskim w Suchodole stan. 1 (H. Różańska 1970, ryc. 5f), jak również na cmentarzysku w Kołaczku, w grobie 3 wraz z zapinką typu M, datowaną na fazę A3 (T. Dąbrowska 2002, s. 222, tabl. II: 3–5).

M3/350/322(?) (ryc. 56: 7). Z warstwy kulturowej w arze C70 (ryc. 68: 2) pozyskano fragment czerwionego naczynia, które zaliczono do niewielkiej misy. Odkryta forma charakteryzuje się podcięciem dolnej części brzuśca, co obserwowaliśmy już w typie M2/37 (omówiony powyżej), oraz zdobnictwem w postaci poziomej wstęgi z nakłuciami, co znajduje odpowiednik w misie z typu M3/251 (ryc. 70: 4). Na stanowisku Łęki Górne takiej formy nie znajdujemy, lecz występują jej pokrewne z brzuścem wyoblonym, według naszej nomenklatury przynależne do typu M3/251/322, a w typologii Jurkiewicz-Machajewski/2008 zaliczono je do mis typu III o brzuścu jajowatym, podtypu 2 z szeregiem odmian (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 62–63). Niestety i w tym przypadku w tej klasyfikacji następuje daleko idące pomieszanie typów, aczkolwiek odpowiedniki typu M3/251/322 są tam obecne (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, tabl. 4: 1; 23: 2; 36: 4–5).

itd.). Powyższą formę należy zaliczyć do etapu młodszej fazy osadnictwa w Rogaszynie z przełomu faz A3/B1.

Kubki (K)

Tylko o jednym egzemplarzu możemy powiedzieć coś więcej. Pozyskano go wraz z niewielką miską półkulistą M1/2(a) z obiektu 241 (ryc. 56: 8; 66: 1). Charakteryzuje się lekko dwustożkowatym brzuścem i taśmowatym uchem dolepionym poniżej krawędzi typu K3/157(d) a1/232. Sama krawędź jest płasko ścięta od góry.

Naczynia grafitowe

Na zakończenie należy wspomnieć o wydzieleniu wśród materiałów pojedynczych fragmentów naczyń/naczynia grafitowego bez możliwości odtworzenia formy (z arów: C53 i E27), co jednoznacznie wskazuje zapewne na koneksje z kulturą lateńską i grupą tyniecką. Oba fragmenty są wykonane z jednolitej masy grafitowej.

Formy specjalne (S)

Trzeba także zwrócić uwagę na pojedyncze naczynie sitowate wykonane na wzór misy typu M1/2 (ryc. 74: 2). Jest to forma niewielka, zaopatrzona w duży, pojedynczy otwór w dnie oraz pojedynczy dookoły rząd otworków na brzusku, uzupełniony szeregiem szczelin pionowych. Krawędź tego „naczynia” jest dookoła skośnie zeszlifowana, być może pierwotnie krawędź ta miała inną formę, ale została utracona, odłamana i wtórnie zeszlifowana. Brak znanych analogii.

Do form sitowatych należy także zaliczyć fragmenty pozyskane w obiekcie 840, w formie naczynia stożkowatego i być może o krawędzi zachylonej, co wskazywałoby na pochodzenie z tzw. kominka (ryc. 70: 6, 8).

Motywy ornamentacyjne

Przeprowadzona analiza wykazała niezwykle ubogą ornamentykę naczyń. W całości zbioru stanowi ona ułamek procenta. Wśród wątków zdobniczych na pierwszym miejscu są delikatne ornamenty ryte w formie wstęg, wypełnianych nakłuciami (ryc. 58). Ornamenty występują głównie na formach mniejszych, m.in. misowatych (M), gdzie najczęściej jest to wąska wstęga wypełniana nakłuciami. W całym materiale nie stwierdzono ornamentu charakterystycznego meandra.

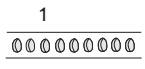

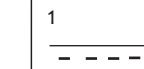
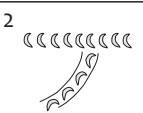
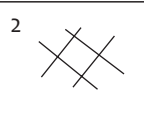
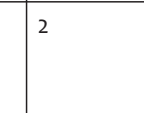
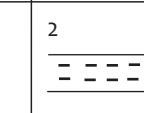

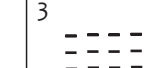
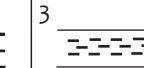

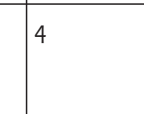
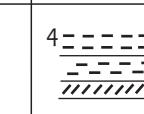
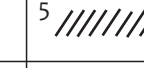
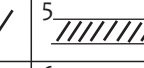

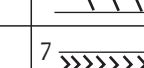

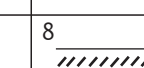
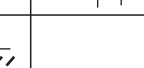
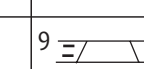
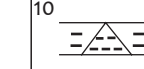
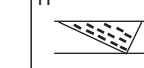
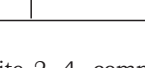
Jednak wydzielone u nas wątki ornamentacyjne w swej masie nie znajdują odpowiedników na osadzie w Łękach Górnych (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008, s. 70–71, tabl. 8). Może to wskazywać na znaczne przesunięcie chronologiczne osadnictwa w Łękach Górnych, które wydaje się starszym od tego z Rogaszyna.

Inne wyroby ceramiczne

Łyżki

W Rogaszynie stan. 2–4 znaleziono cztery fragmentarycznie zachowane egzemplarze łyżek, a ich rozkład przestrzenny prezentujemy na załączonej rycinie (ryc. 82). Wszystkie znaleziska są pozbawione części nabierakowej, ale zachowały się ich uchwyty, które są podstawową cechą dystynktywną tego typu znalezisk (A. Michałowski 2004, s. 125). Gliniane łyżeczki są spotykane w wielu zespołach kulturowych, co znajduje swoje odbicie w literaturze. Jakkolwiek notujemy takie znaleziska także w materiałach z doby pól popielnicowych, to są oprócz tego znajdowane w zespołach pomorsko-kloszowych, jak również, czy też najczęściej, w zespołach przeworskich, dlatego zdecydowaliśmy się je omówić w tej części pracy. Nasze egzemplarze pozyskano niestety z warstwy kulturowej, co przy wielokulturowości stanowiska stwarza problemy z ich jednoznacznym przypisaniem kulturowym.

Pierwszy egzemplarz charakteryzuje się krótkim prostym uchwytem, bocznie spłaszczonym w formie „łezki”, lekko podniesionym do góry w stosunku do nabieraka, który miał zapewne formę owalną wydłużoną (ryc. 59: 1). Trzy następne egzemplarze reprezentują odmienną formę uchwyty, jest on dość krótki, szeroki i płaski, zakończony rogowatymi wypustkami w formie tzw. „jaskółczego ogona”, a forma nabieraka zapewne była płytka, owalna, ale dość szeroka (ryc. 59: 2; 72: 8).

A	B	C	D	E	F	G
I	II	III	IV	V	VI	VII
1 	1 	1 	1 	1 	1 	
	2 		2 	2 	2 	
	3 		3 	3 	3 	
			4 	4 	4 	
				5 	5 	
				6 	6 	
				7 	7 	7
					8 	
					9 	
					10 	
					11 	

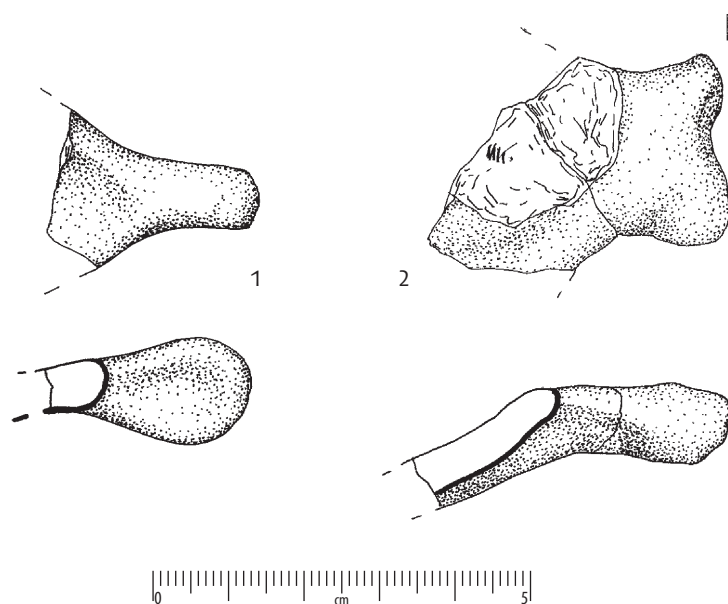
Ryc. 58. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Motywy ornamentacyjne z młodszego okresu przedrzymskiego na naczyniach z osady kultury przeworskiej. Legenda: A – listwy plastyczne; B – odciski palcowe i paznokciowe; C – grzebień; D – żłobki ryte; E – pasma; F – wstęgi wypełniane; G – meander(?).

Fig. 58. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Decorative motifs dated to the younger Pre-Roman Iron Age on vessels from the Przeworsk culture site. Legend: A – moulded bands; B – finger and nail imprints; C – comb; D – engraved grooves; E – tracks; F – strands filled with decoration; G – meander-shaped decoration(?).

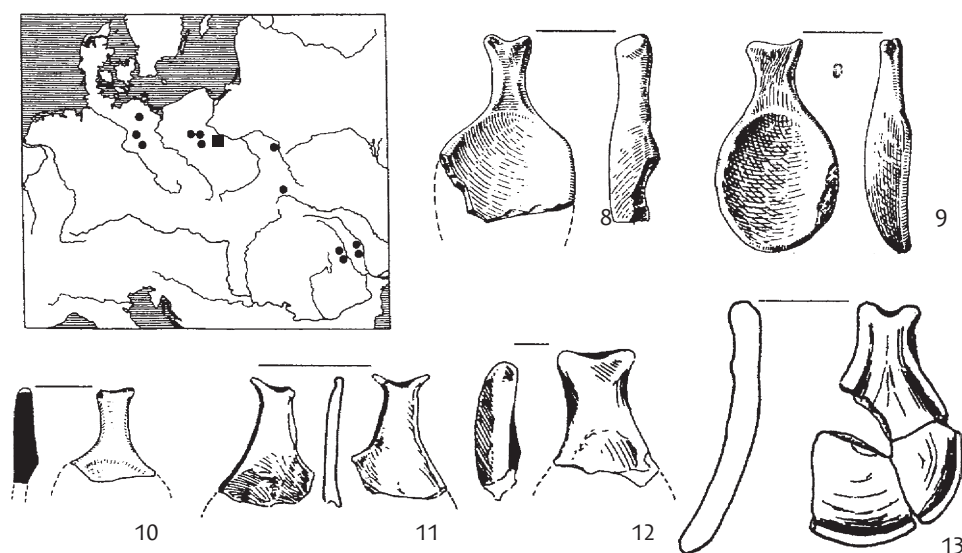
Znacznie zwiększony, w ostatnim czasie, dopływ nowych znalezisk łyżek spowodował wzrost zainteresowania tego typu zabytkami. W konsekwencji zaowocowało to pracą A. Michałowskiego o tego rodzaju artefaktach z okresu przedrzymskiego w Europie Środkowej (A. Michałowski 2004, s. 123 – 160). Przechodząc do analizy naszych znalezisk trzeba stwierdzić, że jeżeli chodzi o pierwszy egzemplarz, to w pracy A. Michałowskiego brak odpowiednika takiej formy uchwytu. Natomiast hipotetyczny, wydłużony owal formy nabieraka ma swoje odpowiedniki w typie II: 1 (A. Michałowski 2004, ryc. 2: 11), III: 1 (A. Michałowski 2004, ryc. 3: 2) oraz V (A. Michałowski 2004, ryc. 5: 7 – 8).

Wydaje się jednak, że forma uchwytu w pewnym stopniu zbliża się najbardziej do egzemplarzy typu III, pochodzących głównie z Polski południowej (A. Michałowski 2004, s. 127, ryc. 3). W wyniku analizy tego typu A. Michałowski wyznacza ich datowanie w ramach początków II w. p.n.e., po

Ryc. 59. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Łyżki gliniane z arów: C61 (1) i C99 (2).
Fig. 59. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Clay spoons from ares: C61 (1) and C99 (2).

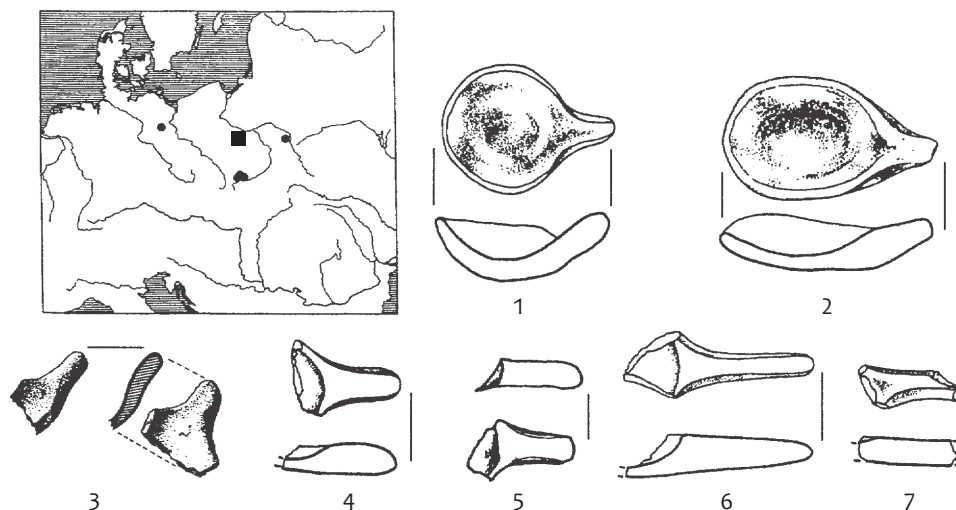

Ryc. 60. Usytuowanie stanowiska w Rogaszynie na tle znalezisk łyżek typu III z obszaru Polski (za: A. Michałowski 2004, ryc. 3). Kwadrat – Rogaszyn stan. 2–4.

Fig. 60. The location of the Rogaszyn site, within the greater Polish context, based on the unearthed type III spoons (after: A. Michałowski 2004, Fig. 3). Square – Rogaszyn site 2–4.

ostatnie dziesięciolecie wieku I p.n.e. (A. Michałowski 2004, s. 137) i dość jednoznacznie wiąże z materiałami mieszanych zespołów jastorfsko-przeworskich.

W odniesieniu do pozostałych znalezisk sprawa jest o wiele prostsza, ze względu na charakterystyczny uchwyt i dość szeroki owalny nabierak. Takimi cechami charakteryzują się zwłaszcza egzemplarze typu IV: 2 ze stanowisk polskich w: Dobryniu Małym, Modliszewie i Obórkach, a A. Michałowski uznaje, że łyżki typu IV wyraźnie wiążą się z młodszym okresem przedrzymskim i terenami rodzimymi kultury jastorfskiej oraz obszarami „penetrowanymi” przez ludność związaną z tym kręgiem (A. Michałowski 2004, s. 141, ryc. 3 mapa, 4: 1–5). Nasze egzemplarze wypełniają w pewnym stopniu lukę w tego typu znaleziskach na obszarze Polski (ryc. 61).

Ryc. 61. Usytuowanie stanowiska w Rogaszyńcu na tle znalezisk łyżek typu IV z obszaru Europy Środkowej (za A. Michałowski 2004, ryc. 3, 4). Kwadrat – Rogaszyn stan. 2–4.

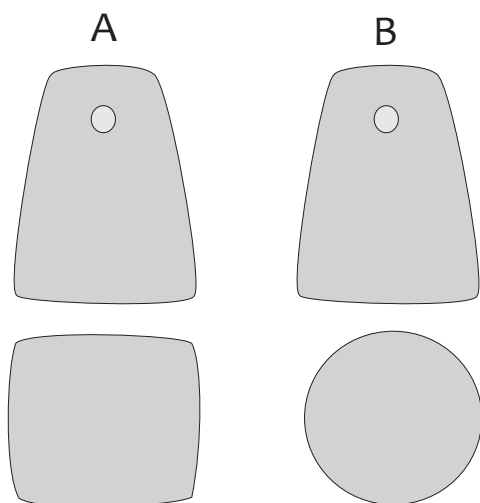
Fig. 61. The location of the Rogaszyn site, within the greater central European context, based on the unearthed type IV spoons (after A. Michałowski 2004, Fig. 3, 4). Square – Rogaszyn site 2–4.

Ciężarki tkackie i przęśliki

Z obiektu 245/C90, będącego paleniskiem, jednoznacznie datowanego fragmentami naczyń na młodszy okres przedrzymski pozyskano we fragmentach 2 lub 3 duże ciężarki tkackie. Jest to odmiana w formie ściętego graniastosłupa z otworem w górnej części (ryc. 62; 78: 1). Omawiane egzemplarze są wykonane dość niestarannie, jak również i słabo wypalone. Wśród różnorodnych form ciężarków, odmiana z Rogaszyńca jest stosunkowo rzadka, aczkolwiek ma długą chronologię. Jak się wydaje, największym zespołem różnorodnych form ciężarków jest odkrycie dokonane na osadzie w Gaszowicach-Kwiatoniowie, woj. opolskie (K. Macewicz, S. Wuszkán 1991). Wśród kilkudziesięciu zarejestrowanych tam egzemplarzy, podzielonych na pięć typów z szeregiem odmian, wyróżniono także typ I, „ciężarek mniej lub bardziej smukły o podstawie czworobocznej, z zaokrąglonymi narożnikami, ścianki płaskie ostro załamujące się”, który w pewnym stopniu odpowiada naszym, podobnie, jak i po części typy II i III (K. Macewicz, S. Wuszkán 1991, s. 32, ryc. 7; 8; 9). W pracy tej brak niestety jakichkolwiek analogii do tychże typów, a datowanie oparto na materiale ceramicznym, odnosząc to gromadne znalezisko z pieca do schyłku epoki brązu i początków okresu halszackiego (K. Macewicz, S. Wuszkán 1991, s. 30). Należy zwrócić uwagę, że jeden z tych ciężarków ma na wierzchołku odcisnięty skośny krzyż, a w naszym przypadku niewątpliwie mamy czytelną jedną odcisniętą „poprzeczkę”. Dalsze cztery ciężarki zostały znalezione na tym stanowisku luźno, podczas orki (K. Macewicz, S. Wuszkán 1991, tabl. XII: 6, 11).

Bliższe chronologicznie analogie do typu „rogaszyńskiego” pochodzą m.in. z miejscowości Lanz, Kr. Ludwigslut, stanowiska datowanego na starszy okres jastorfski (H. Seyer 1983, s. 159, Abb. 47c). Jednak najbliższą chronologicznie i terytorialnie analogią są dwa, prawie identyczne, ciężarki z budynku mieszkalnego nr 6 odkrytego na osadzie w Różycach-Starej Wsi stan. 3 niedaleko Łowicza, datowane żelazną zapinką typu M, na późny okres lateński (H. Wiklak 1995, s. 168, 170, tabl. IV: 15). Ostatnio temat ciężarków tkackich poruszono przy okazji omawiania tkactwa społeczności kultury łużyckiej. W publikacji poświęconej tej tematyce autorka zamieszcza ich klasyfikację, uwzględniając także odpowiedniki naszych (M. Przymorska-Sztuczka 2018, s. 355–357, ryc. 4; 5).

Odkrycie 2 czy też 3 fragmentów ciężarków (jeżeli traktować je jako komplet) wskazuje, że w osadzie rogaszyńskiej istniało także tkactwo, które wykorzystywało warsztat pionowy, ale zapewne w bardzo ograniczonym zakresie. Wniosek taki można wyciągnąć z faktu, że są to jedyne znaleziska ciężarków tkackich na stanowisku, a ponadto może to sugerować, że tkactwem zajmowała się być może tylko wyspecjalizowana tkaczka. Ponadto, jeśli przyjmiemy, że owe 2–3 ciężarki przypadały na ten

Ryc. 62. Rogaszyń stan. 2–4, gm. Piątek. Schemat typów ciężarków tkackich: A – typ I; B – typ II.

Fig. 62. Rogaszyń site 2–4, commune of Piątek. The diagram of the types of loom weights: A – type I; B – type II.

warsztat, to można było na nim wytwarzać jedynie bardzo wąskie pasy materii, np. krajki. Może do produkcji szerszych tkanin wykorzystywano warsztat poziomy.

Natomiast z obiektów 172/C70 oraz 475/C86, przynależnych do tego poziomu chronologicznego pochodzą dwa przęśliki typu A, odm. 1 (ryc. 75: 3; 82). Tego typu przęśliki nie mają waloru datującego, aczkolwiek niewątpliwie łączą się ze wzmiankowanymi ciężarkami tkackimi i pozwalają stwierdzić, że na osadzie działały także prządki, co niewątpliwie wiąże się i z tkactwem.

Znaleziska przedmiotów metalowych

Trzeba tutaj zwrócić szczególną uwagę na trzy wyjątkowe, bo bardzo rzadkie na obszarze kultury przeworskiej, znaleziska wykonane z brązu, a należące do kategorii ozdób. Pierwszym jest fragmentarycznie zachowana zapinka pozyskana z warstwy kulturowej w arze C23. Jakkolwiek stopień jej zachowania uniemożliwia dokładne określenie odmiany, to nie ulega wątpliwości, iż mamy tutaj do czynienia z zapinką 236 według Almgrena (ryc. 63). Ostatnio fibulami tego typu zajął się J. Andrzejowski na bazie analogicznej zapinki ze stanowiska sepulkralnego w Sobieni Biskupiej (J. Andrzejowski 2001, ryc. 2). Szczegóły konstrukcyjne tej zapinki, pomimo pewnych braków rysunku, wskazują, że i w naszym przypadku możemy mieć do czynienia z odmianą A.236c według Garbscha. Zapinki te były produkowane w warsztatach Noricum i Panonii, m.in. w Magdalensbergu (Noricum), gdzie znaleziono formy odlownicze i półprodukty takich egzemplarzy (J. Andrzejowski 2001, s. 72, przypis 8). Nie można jednak do końca wykluczyć także możliwości, iż jest to fragment pokrewnej zapinki typu A.237b, o datowaniu przypadającym na drugą ćwierć I w. (A. Böhme-Schönberger 1998, ryc. 3). Chronologia odmian starszych m.in. 236c ogranicza się zasadniczo do pierwszej połowy I w., z trwaniem jednak także i w jego drugiej połowie, pozostając w użyciu po fazę B1b (J. Andrzejowski 2001, s. 76).

Z nieokreślonego rodzaju zapinki pochodzi fragment igły z jednostronnie zachowaną trzyzwojową sprężynką z ara C26. Również nie do określenia jest typ zapinki, z której zachowała się sześcirozwojowa sprężynka z cięciwą, pozyskana również z warstwy kulturowej. Czwarta fibula, także z warstwy, zachowała się w formie łukowatego kabłąka z fragmentem nóżki z owijką drucianą. Należy przypuszczać, że mamy tutaj do czynienia zapewne z zapinką grupy VI Almgrena.

Dwa następne znaleziska być może łączy wspólna proveniencja. Chodzi o fragment bransolety należącej do tzw. typu z okienkami, pochodzący z warstwy w arze C80 (ryc. 64: 1) oraz niewielki pierścień z guzkami (brodawkami) umieszczonymi w trzech rzędach na jego obwodzie, także odkryty w warstwie ara C70 (ryc. 64: 2).

Oba typy ozdób omówiła ostatnio B. Balke (1999), co zwalnia z szerszego naświetlania tej problematyki, nie ulega natomiast wątpliwości, iż oba znaleziska mają swoje pierwowzory w kulturze lateńskiej Celtów.

Bransolety z tzw. okienkami i także guzkami – brodawkami należy według B. Balke wiązać z fazą B1a i występują one głównie w kulturze wielbarskiej, m.in. dwa egzemplarze pochodzą z Wielbarka – grób 1703 (B. Balke 1999, s. 69). W kulturze przeworskiej są to znaleziska rzadkie, znamy taką bransoletę z Niedanowa (grób 478), datowaną na fazę B1b oraz z okolic podkrakowskich. Elementem charakterystycznym naszego egzemplarza jest ornament „sznurowy” na środkowym żeberku bransolety oraz na jej krawędziach, co znajduje analogie na egzemplarzach z Wielbarka, Lasów, Lalendorf w Meklemburgii i rumuńskiego Simleul – Silvaniei (B. Balke 1999, ryc. 8: 2–4, 8, 9). Ten ostatni egzemplarz jest wyrobem celtyckim.

Natomiast pierścień z „brodawkami” znajduje szereg analogii m.in. z oppidów morawskich i czeskich (B. Balke 1999, ryc. 5: 2, 10, 13). Na bliższym nam terenie, podobne znaleziska zarejestrowano w Konopnicy grób 154 oraz w Kleszewie obiekt 200 (B. Balke 1999, ryc. 6: 2, 7). Nas w szczególności winny interesować te ostatnie odkrycia, które są datowane na fazę A3 – Konopnica i A3-B1 – Kleszewo (B. Balke 1999, s. 68–69, 75). Jednak również z grobu 42 kultury oksywskiej w Rumii pochodzi analogiczny pierścień z datowaniem na fazę A2 (R. Wołagiewicz 1981, ryc. 41: 8–9). Ostatnio, jak możemy się dowiedzieć z informacji internetowej (2022 r.), kolejny taki pierścień odkryto w okolicy Turka.

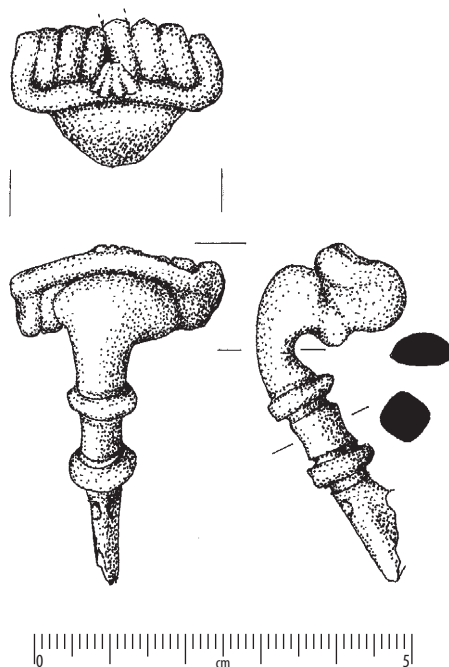
Datowanie powyższych wyrobów wskazuje na ich chronologię obejmującą przedział czasowy wyznaczający fazy A2 po B1b, czyli schyłek młodszego okresu przedrzymskiego po początki okresu wczesnorzymskiego.

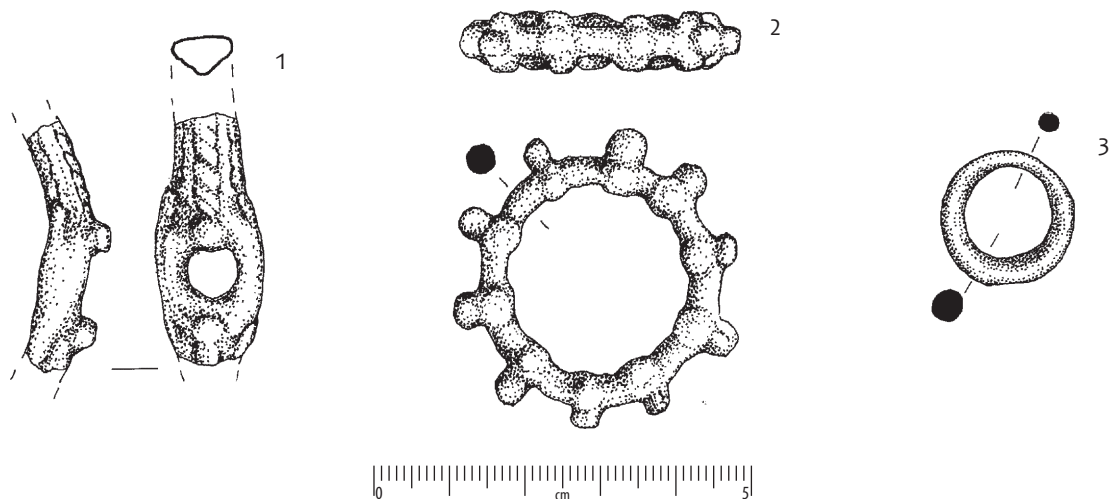
Trzecie znalezisko, w postaci kolistego pierścienia o średnicy około 19 mm z ara C90 (ryc. 64: 3), nie daje żadnych podstaw do datowania. Charakteryzuje się ono niewielkim przewężeniem na obwodzie lub też zgrubieniem ramy po przeciwnej stronie, przy innym określeniu, co pomoże sugerować, że wchodziło ono np. w skład jakiejś ozdoby, może zawieszki, ale nie można wykluczyć, że pierścień wchodził w skład zapięcia paska lub uprzęży.

Narzędzia

Trudno jednoznacznie sklasyfikować kulturowo żelazną siekierkę z czworoboczną tuleją na osadzenie rękojeści, gdyż jest to również znalezisko z kategorii rzadkich (ryc. 65). Często tego typu narzędzia są też określane mianem siekiero-cioseł. Omawiany egzemplarz pozyskano z warstwy kulturowej ara C26, a z powodu wielokulturowości tego stanowiska nie do końca jest pewna jego chronologia. Tym niemniej znamy takie znaleziska z obszaru grupy tynieckiej/celtyckiej, ze znaleziska gromadnego narzędzi żelaznych z Wyciąża datowanych na LtC (Z. Woźniak 1981, s. 259, ryc. 116: 4), jak również z Krakowa-Nowej Huty (datowanie na I w. p.n.e.) (J. Wielowiejski 1981b, s. 364, ryc. 176: 2a).

Ryc. 63. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Fragment zapinki z brązu typu Almgren 236 z ara C23.
Fig. 63. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Fragment of a bronze fibula of the Almgren type 236 from are C23.

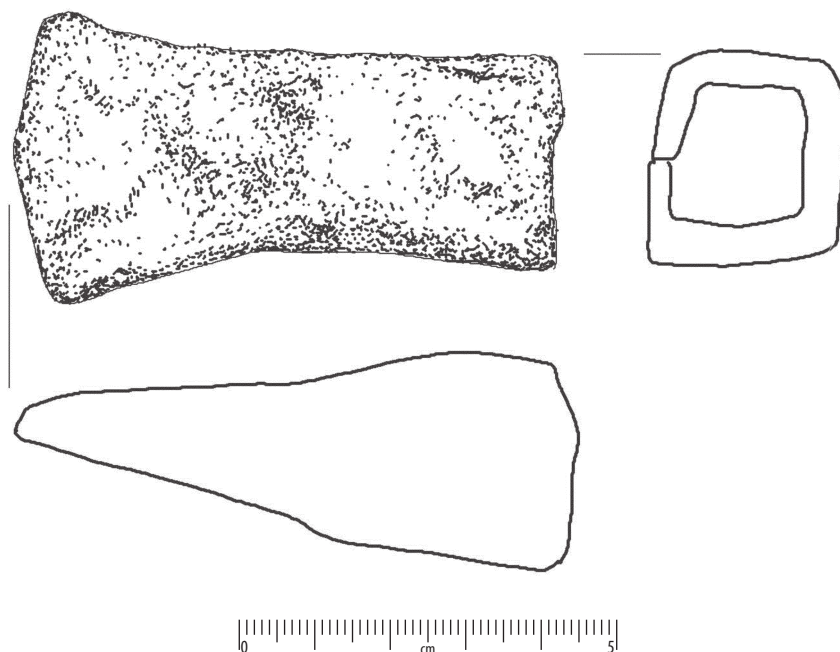

Ryc. 64. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Fragment bransolety z okienkami (1), pierścień z brodawkami (2) oraz kółko (3). 1-3 stopy miedzi.

Fig. 64. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Fragment of a bracelet with small windows (1), ring with knobs (2) and a circle (3). 1-3 copper alloys.

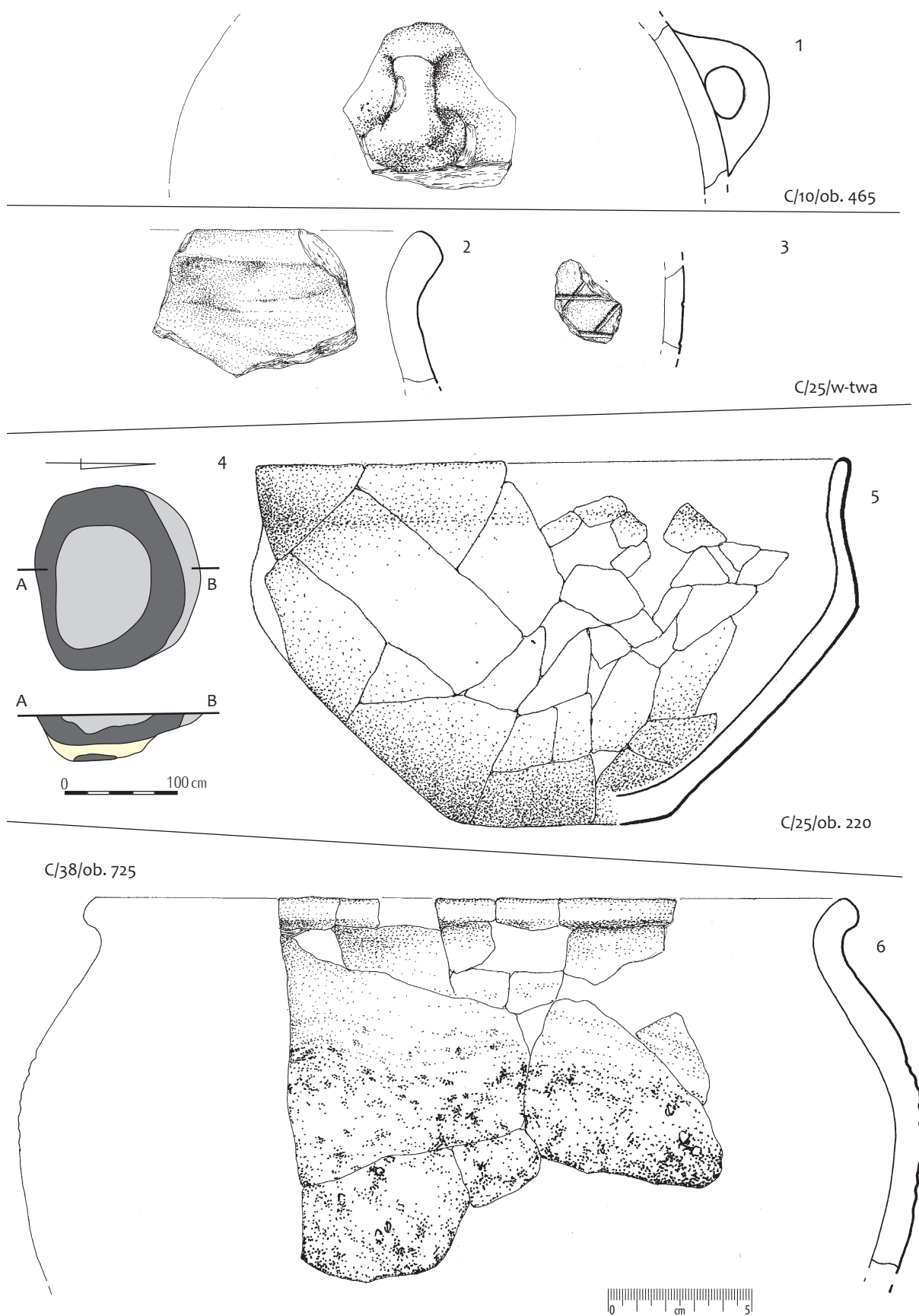
Natomiast nie ulega wątpliwości kwestia przypisania fragmentu dużego sierpa lub też może półkoska (ryc. 73: 4), który wydobyto z dużego obiektu 209, zapewne wchodzącego w skład budynku mieszkalnego, datowanego na młodszy okres przedrzymski (ryc. 80: 2). Nie są to także zabytki odkrywane zbyt często, można powiedzieć, że sporadycznie. O półkosku mówi się w odniesieniu do znalezisk z Wyciąża (Z. Woźniak 1981, s. 259, ryc. 116: 11) i Zadowic (J. Wielowiejski 1981a, ryc. 144: 3), natomiast o sierpach w przypadku kilkunastu stanowisk, które reprezentują zazwyczaj okazy duże, notowane na naszych terenach od I w. p.n.e. (J. Wielowiejski 1981a, s. 322, tabela 4, ryc. 144: 3). Z nowych znalezisk pozyskanych w trakcie badań autostradowych pochodzą m.in. egzemplarze z Chrzastowa Folwarcznego (J. Maik 2002; 2003) oraz Kaszew Kolonii (w zasobach MAiE w Łodzi z badań J. Moszczyńskiego). Niewątpliwie temat ten nadawałby się na większą pracę.

Ryc. 65. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Siekierka żelazna z prostokątną tuleją z ara C26.

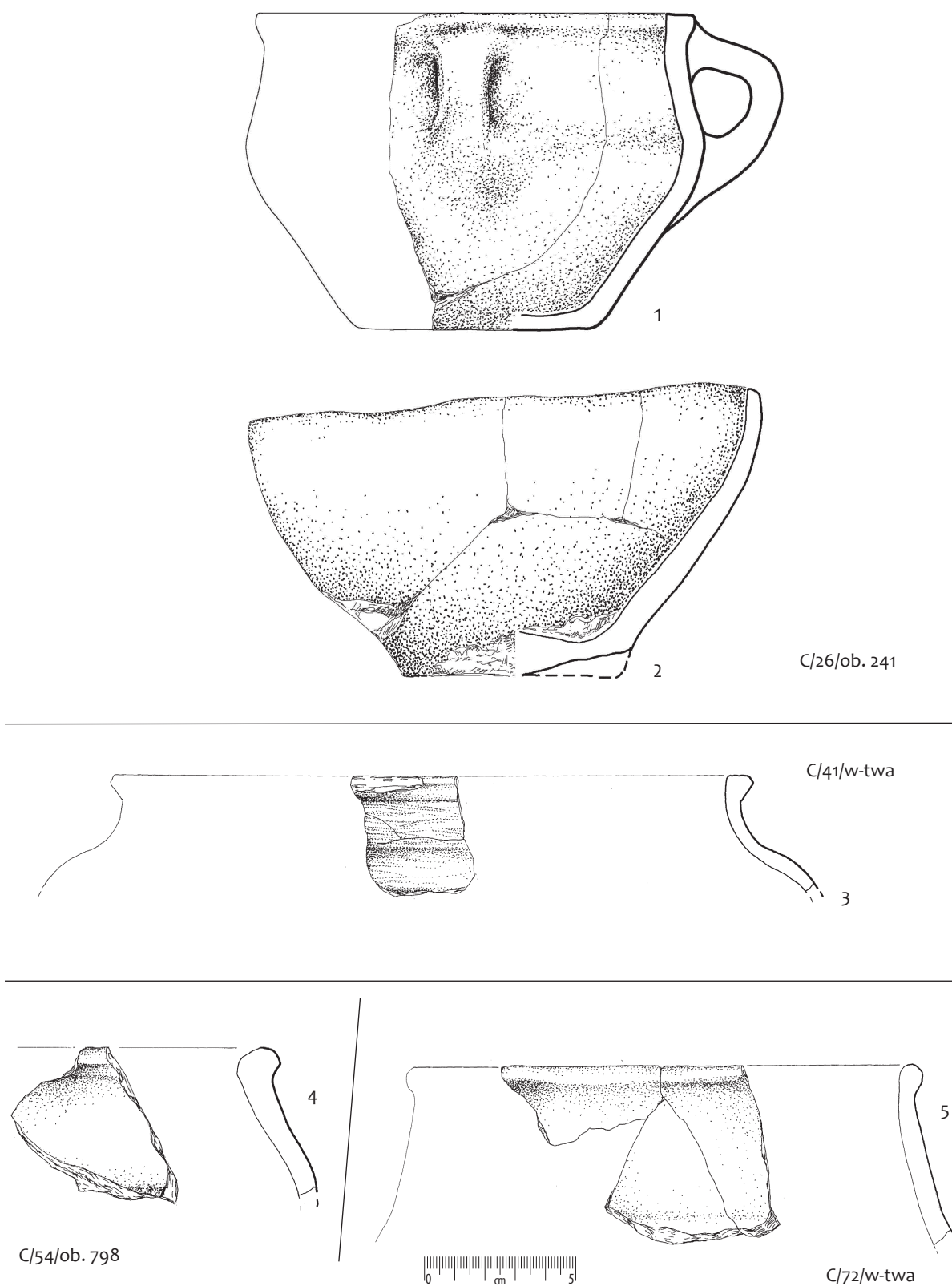
Fig. 65. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Iron axe with a rectangular sleeve from ara C26.

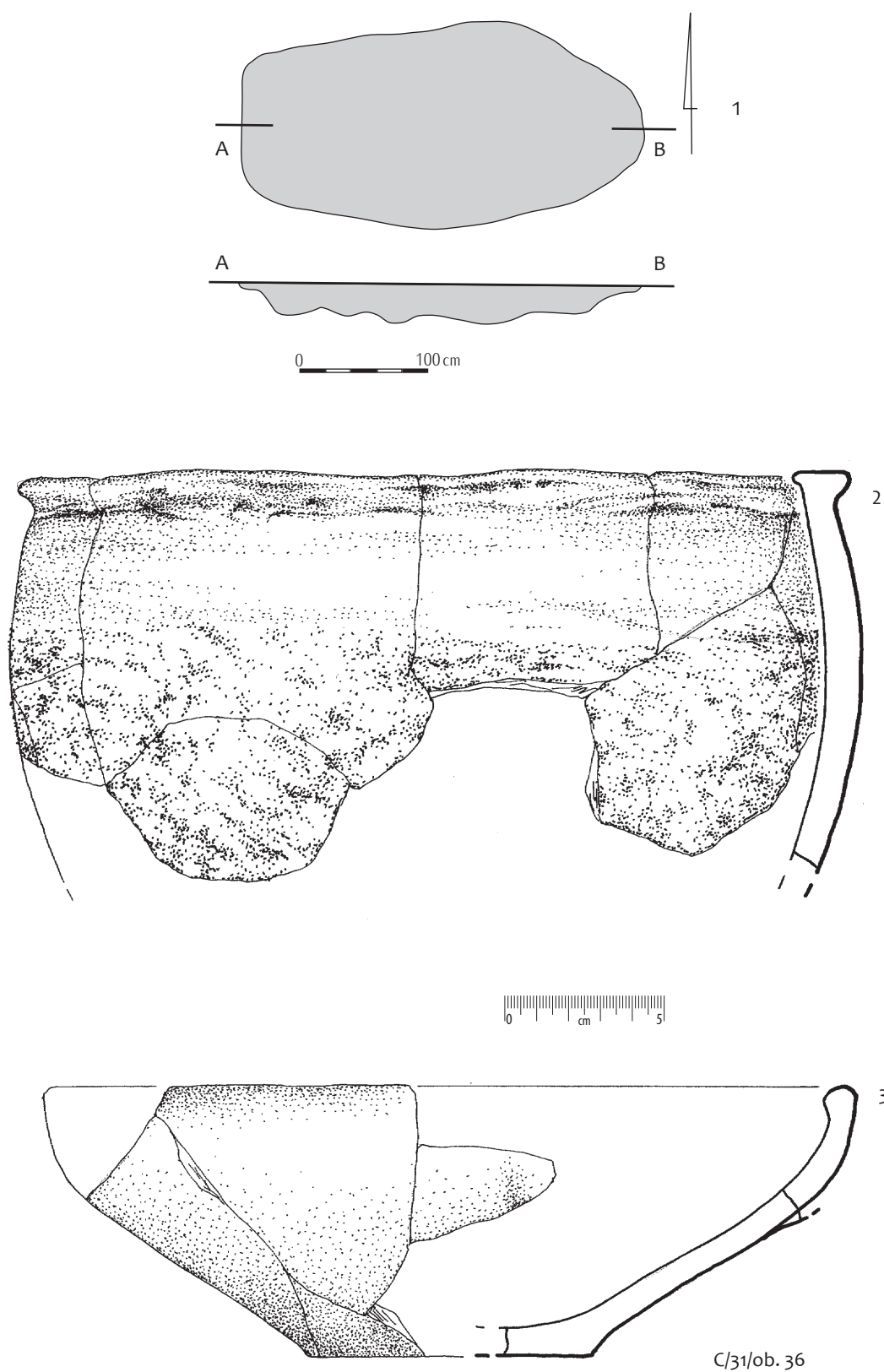
Ryc. 66. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z warstwy i obiektów.

Fig. 66. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of artefacts dated to the younger Pre-Roman Iron Age from the layer and the features.

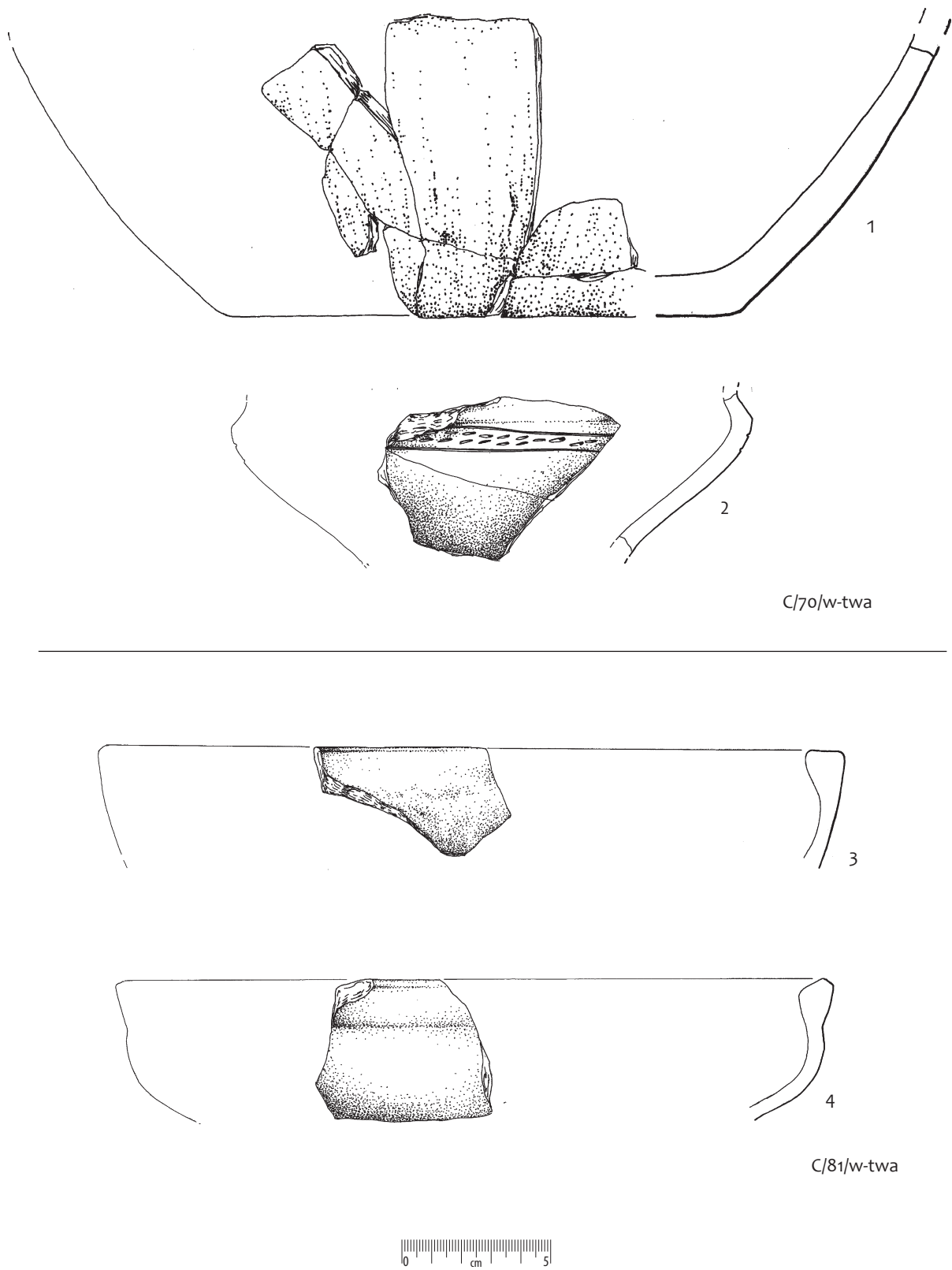
Ryc. 67. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z warstwy i obiektów.

Fig. 67. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts dated to the younger Pre-Roman Iron Age from the layer and the features.

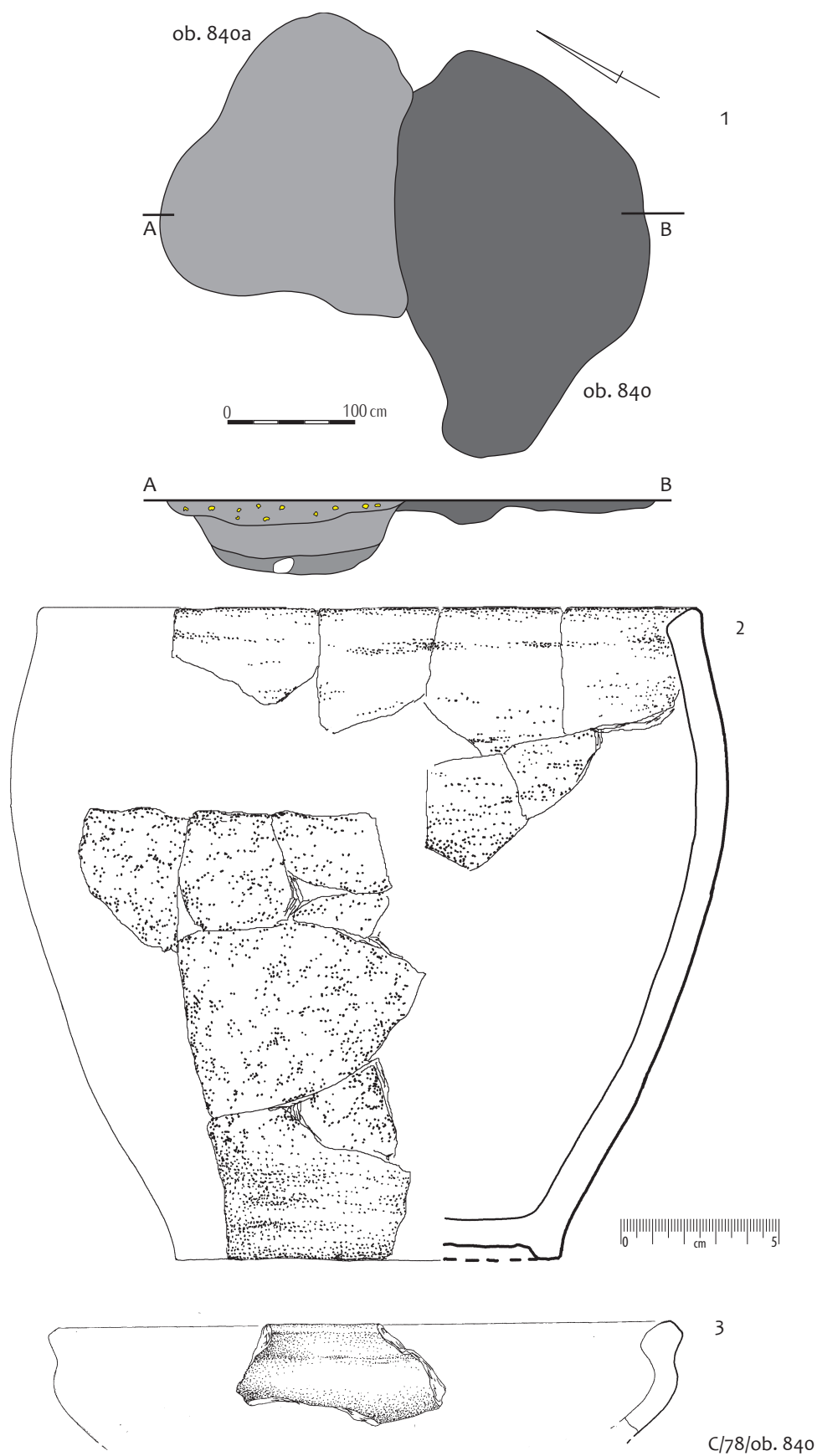
Ryc. 68. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z obiektu 36/C31.

Fig. 68. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts from the younger Pre-Roman Iron Age from the feature 36/C31.

Ryc. 69. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z warstwy.

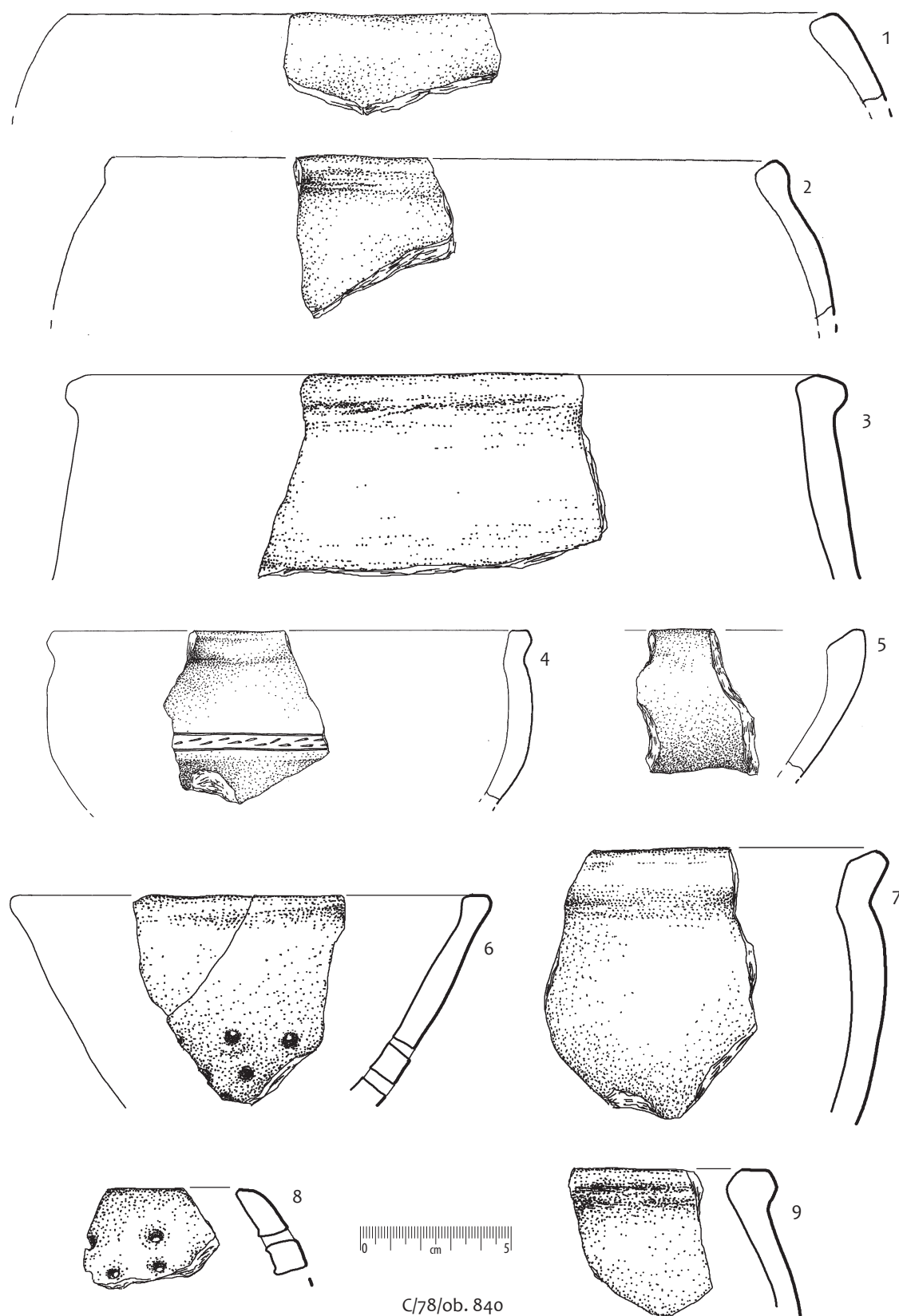
Fig. 69. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts dated to the younger Pre-Roman Iron Age from the layer.

Ryc. 70. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z obiektu 840/C78.

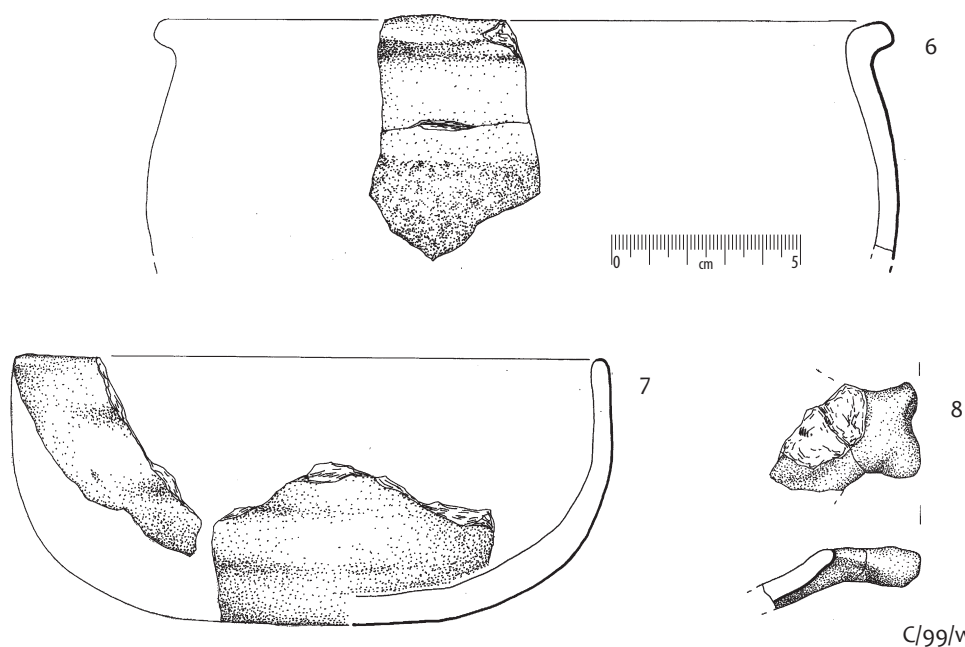
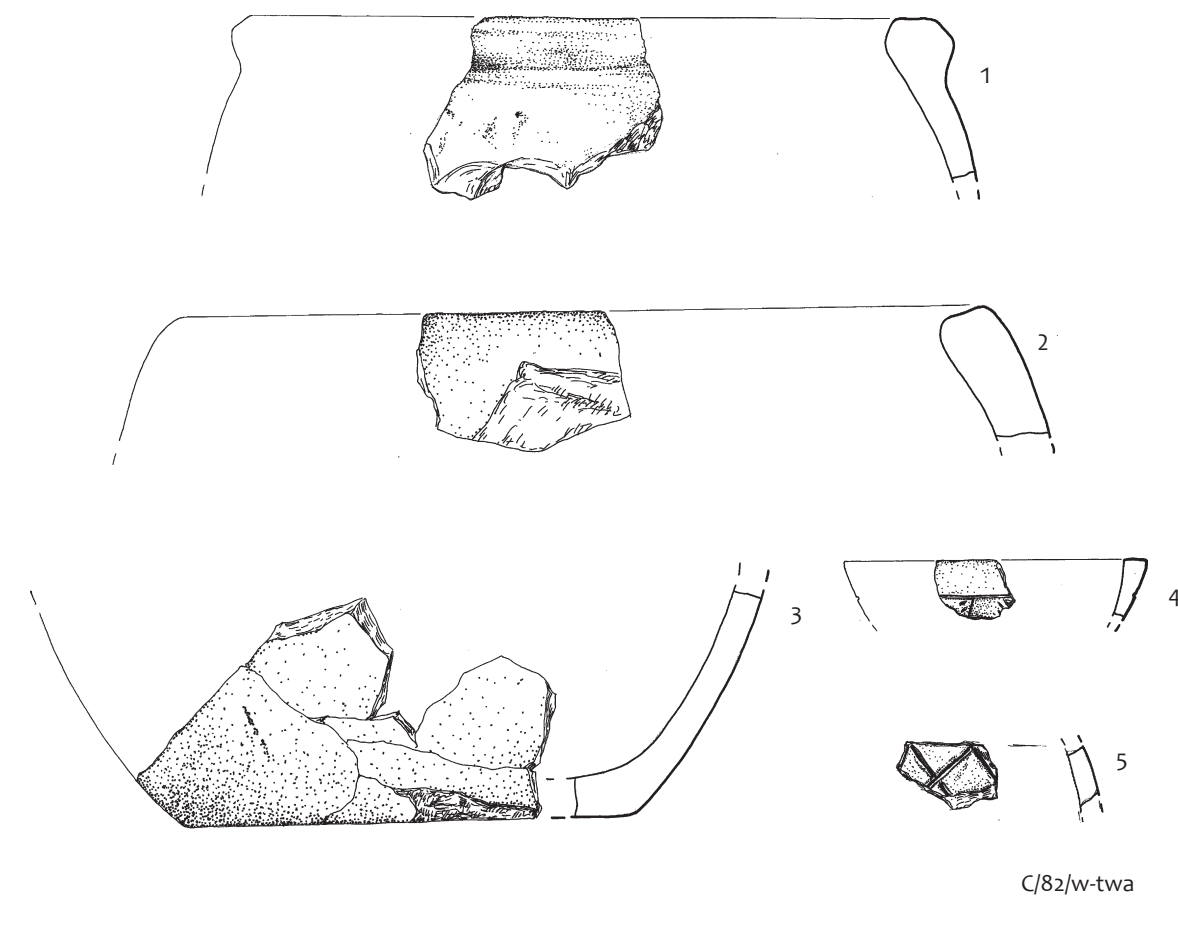
Fig. 70. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of artefacts dated to the younger Pre-Roman Iron Age from the feature 840/C78.

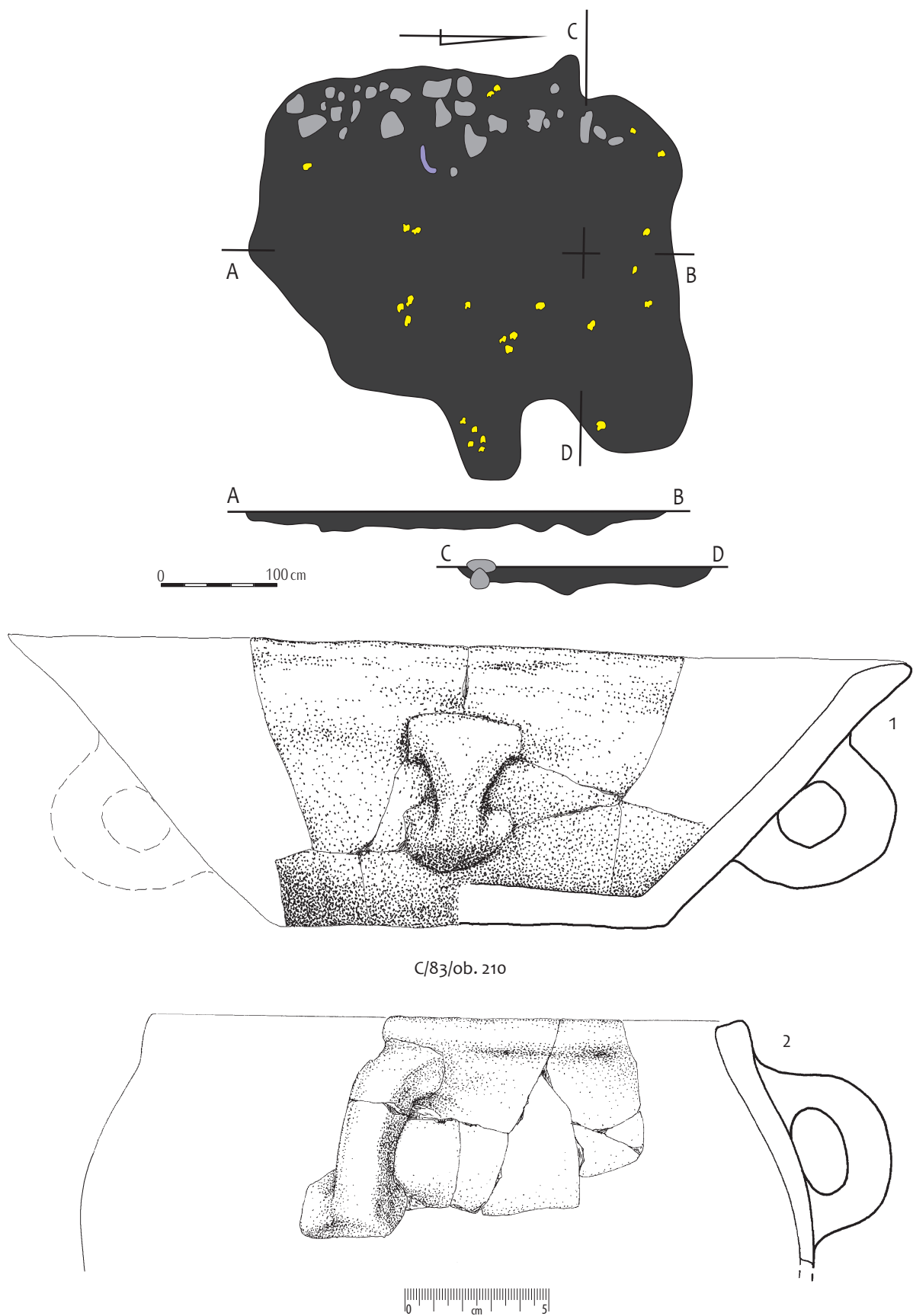
Ryc. 71. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z obiektu 840/C78, cd.

Fig. 71. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts dated to the younger Pre-Roman Iron Age from the feature 840/C78 (continuation).

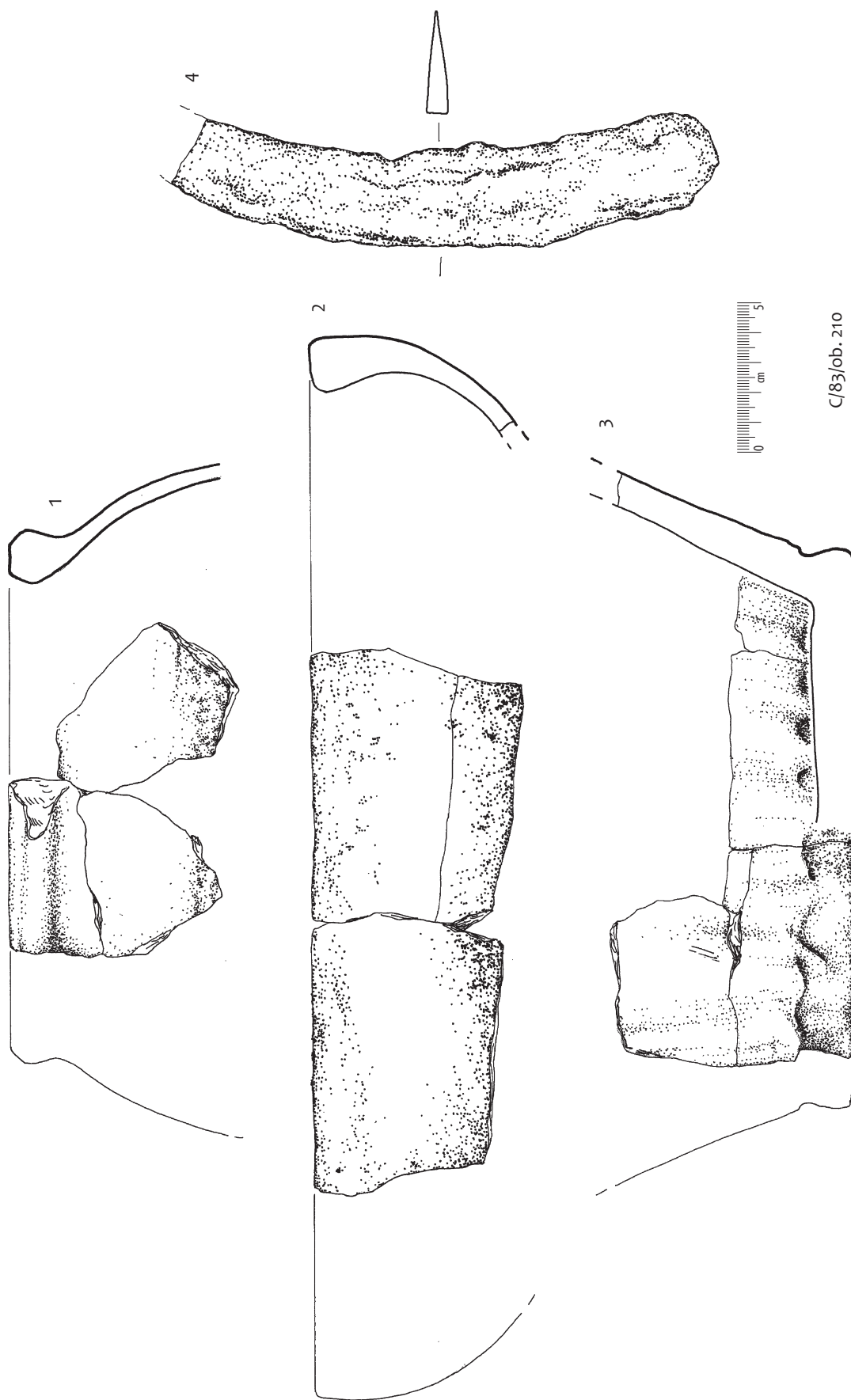
Ryc. 72. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z warstwy.

Fig. 72. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of artefacts dated to the younger Pre-Roman Iron Age from the layer.

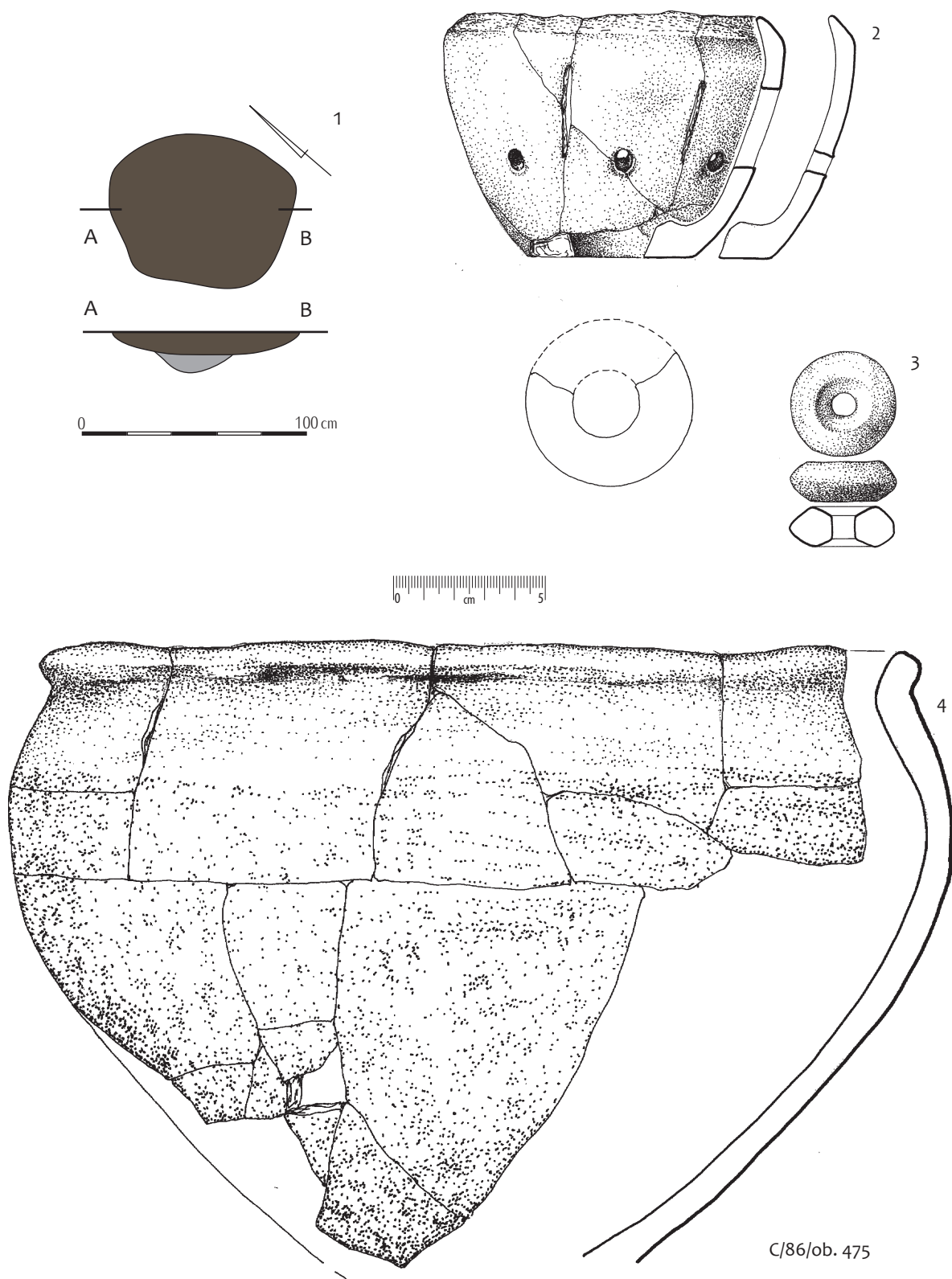

Ryc. 73. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Plan i profile obiektu 210/C83 i wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego.

Fig. 73. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Map and cross-section of the feature 210/C83 and a selection of artefacts dated to the younger Pre-Roman Iron Age.

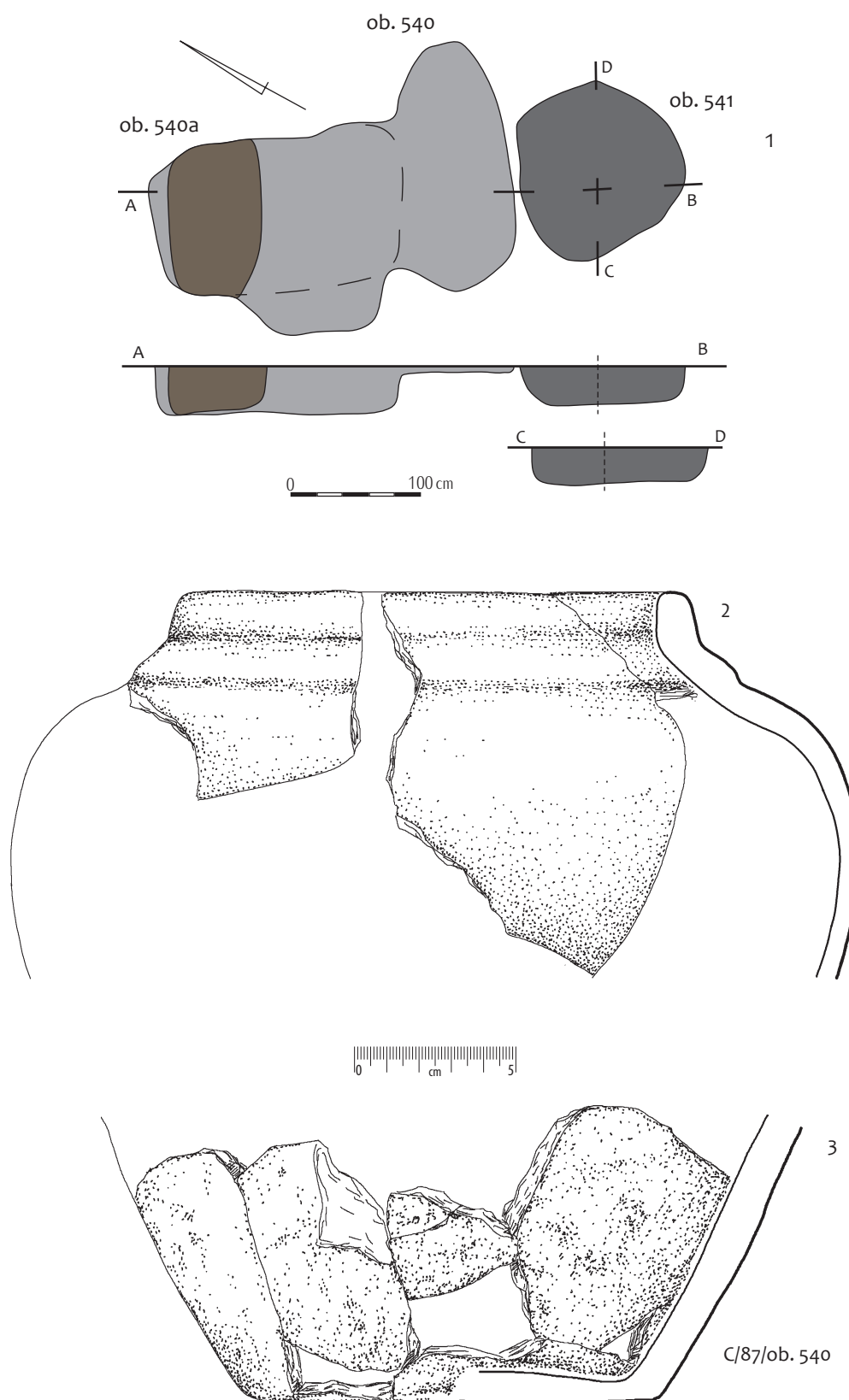
Ryc. 74. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Plan i profile obiektu 210/C83 i wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego, cd. Fig. 74. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Map and cross-section of the feature 210/C83 and a selection of artefacts dated to the younger Pre-Roman Iron Age (continuation).

Ryc. 75. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Plan i profile obiektu 475/C86 i wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego.

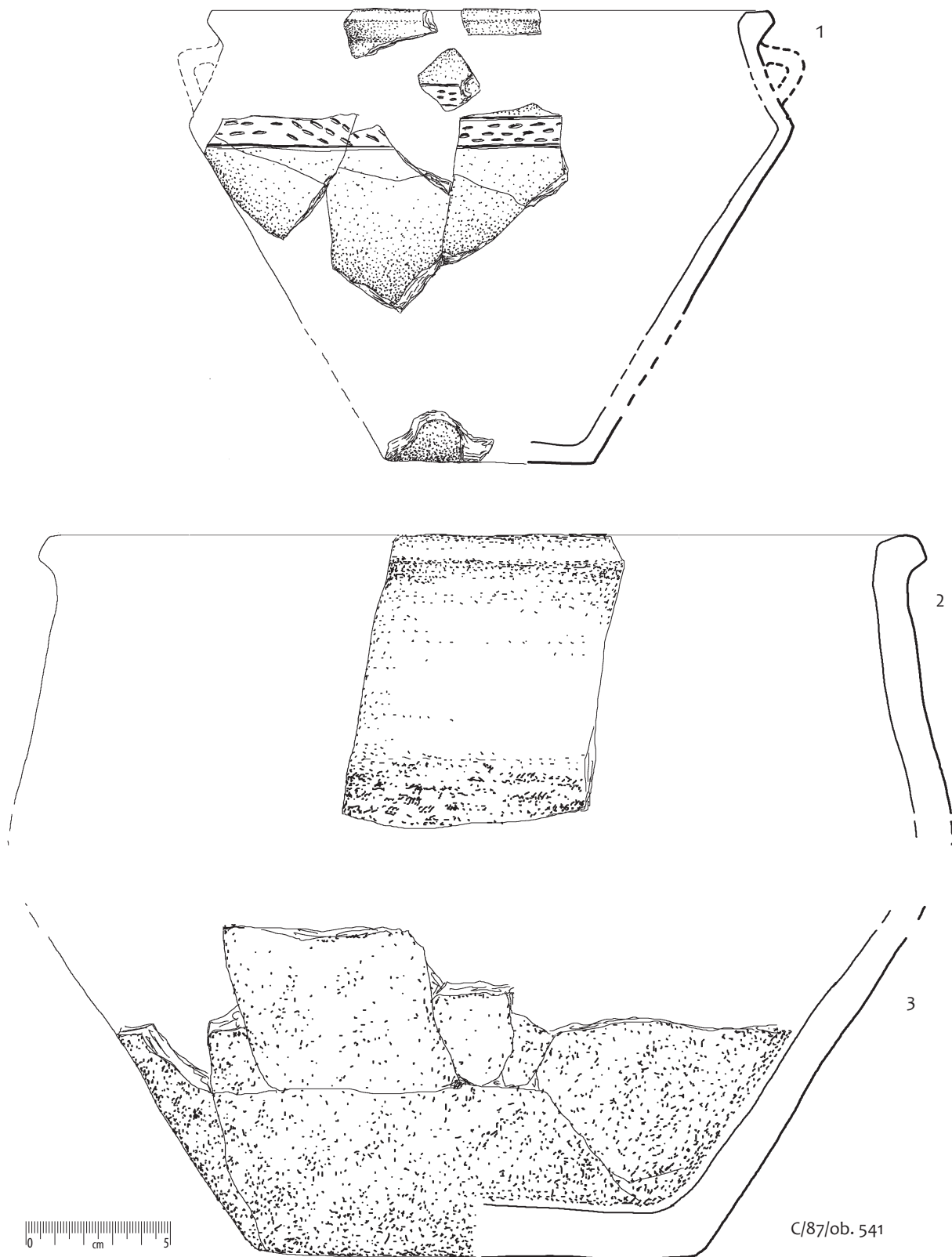
Fig. 75. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Map and cross-section of the feature 475/C86 and a selection of artefacts from the younger Pre-Roman Iron Age.

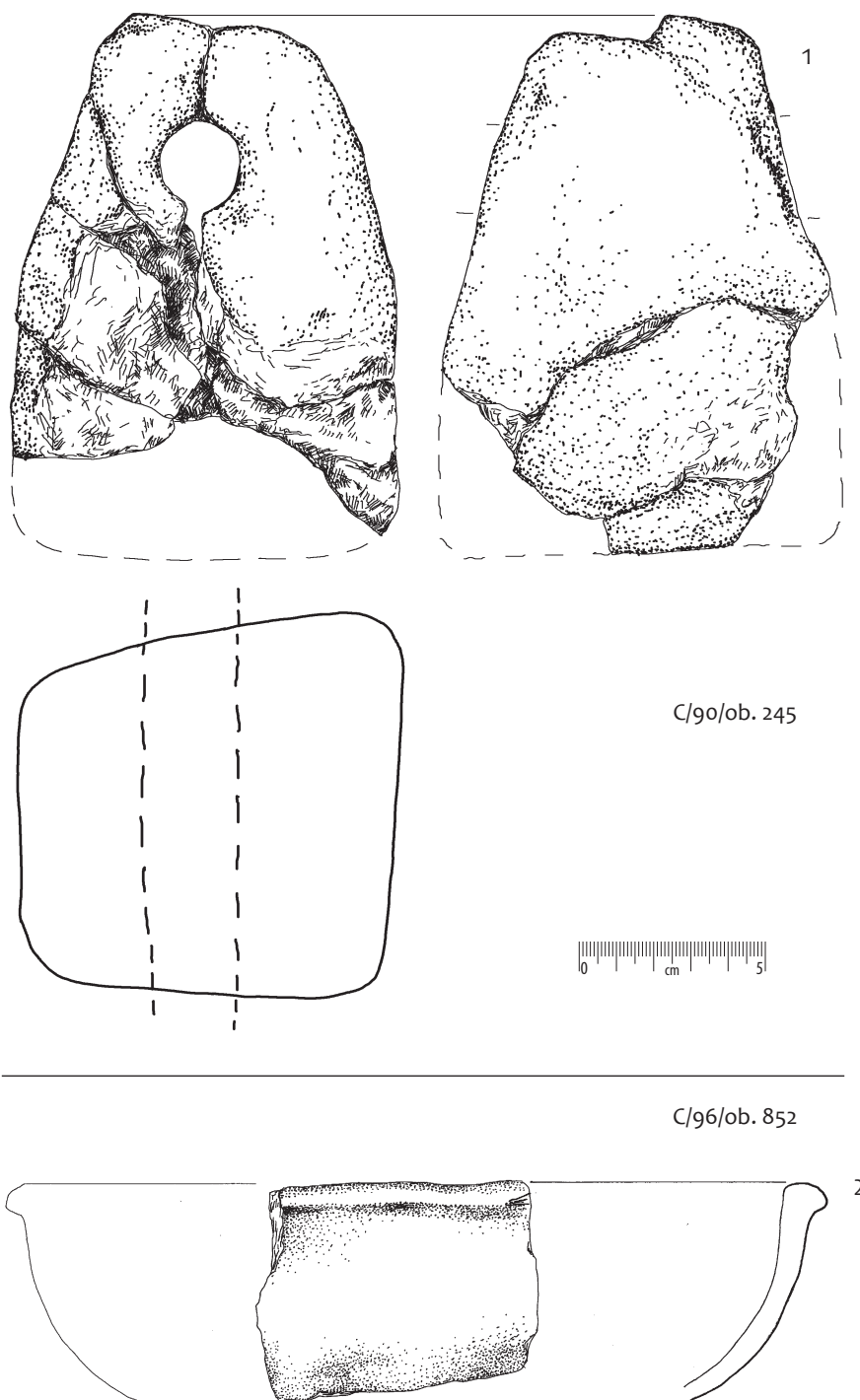
Ryc. 76. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Plan i profile obiektów 540/C87 oraz 541/C87 i wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z obiektu 540/C87.

Fig. 76. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Map and cross-section of features 540/C87 and 541/C87 and a selection of artefacts from the younger Pre-Roman Iron Age from the feature 540/C87.

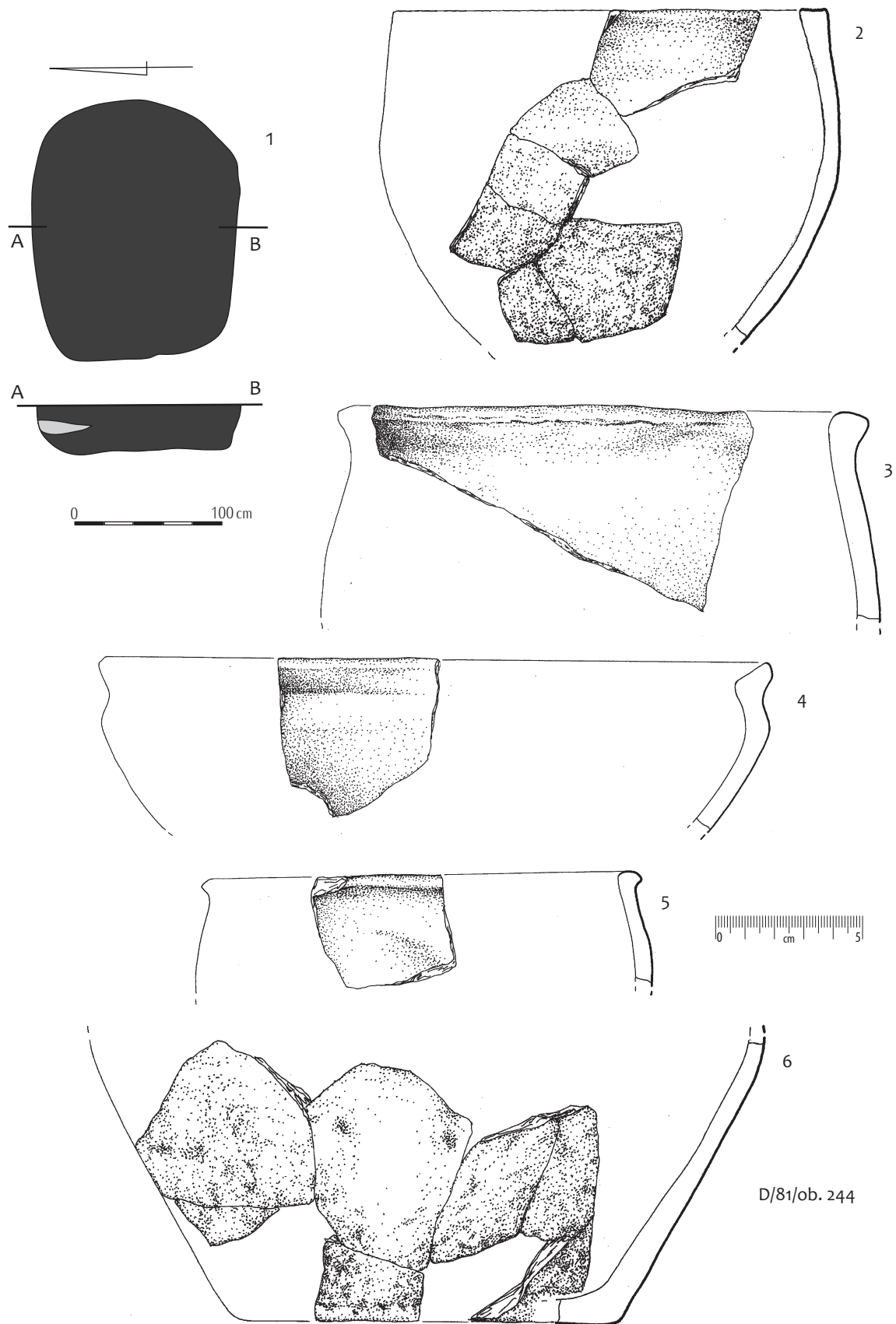
Ryc. 77. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z obiektu 540/C87.

Fig. 77. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of artefacts from the younger Pre-Roman Iron Age from the feature 540/C87.

Ryc. 78. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego z obiektów 245/C90 i 852/C96.

Fig. 78. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of artefacts from the younger Pre-Roman Iron Age from features 245/C90 and 852/C96.

Ryc. 79. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Plan i profil obiektu 244/D81 i wybór materiałów z jego wypełniska.

Fig. 79. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek Map and cross-section of the feature 244/D81 and the selection of artefacts from its infill.

III.4.2. DATOWANIE OSADNICTWA Z MŁODSZEGO OKRESU PRZEDRZYMSKIEGO

Podsumujmy pozyskany zbiór naczyń i innych zabytków. Jeżeli chodzi o naczynia można stwierdzić jednoznacznie, że są to formy, które odnajdujemy głównie w fazach A2-A3 młodszego okresu przedrzymskiego, z przechodzeniem niektórych z nich do fazy B1 okresu wczesnorzymskiego lub też znamionujących nadchodzenie tejże stylistyki. Wyznacznikiem tych zmian są niewątpliwie naczynia zbliżone do typów II/2 i IV/1 według klasyfikacji T. Liany (1970). Wynika z tego jednoznacznie, że materiały z młodszego okresu przedrzymskiego mogą przekraczać granicę fazy A3 sięgając fazy B1, co dość jednoznacznie poświadcza w Rogaszynie obecność dobrych datowników metalowych, m.in. zapinki A236. Co jest godne odnotowania, to w omawianym zbiorze nie zidentyfikowano żadnego naczynia z klasyczną, cylindryczną wysoką szyjką, co jest charakterystyczne dla fazy A1, ani też naczyń o formie gruszkowatej. Nie stwierdzono także obecności ani jednego charakterystycznego tzw. „X” tego ucha.

Podsumowując, czas funkcjonowania osady w Rogaszynie należy datować ją na okres od fazy A2, raczej schyłku tej fazy i fazę A3 z młodszego okresu przedrzymskiego, z przechodzeniem do fazy B1a okresu wczesnorzymskiego.

Wydaje się, że w przypadku materiałów z osady w Rogaszynie mamy do czynienia z inwentarzem, w którym obserwujemy pewne cechy warsztatu związanego z kręgiem jastorfskim, m.in. ze względu na sposób facetowania krawędzi. Przywoływane tutaj często stanowisko w Łękach Górnych, gm. Krzyżanów w takiej sytuacji wydaje się być miejscem osadnictwa o starszym rodowodzie i o znacznie silniejszych nawiązaniach jastorfskich.

III.4.3. ROZPLANOWANIE PRZESTRZENNE OSADY

Na obszarze stanowiska w oparciu o zawartość materiałów w ich wypełniskach do kultury przeworskiej zaliczono grupę około 150 obiektów. W grupie tej notujemy różnorodne jamy o przeznaczeniu mieszkalnym i gospodarskim, doły posłupowe oraz jedną studnię.

Jamy

Wśród nich wyróżniamy szereg różnorodnych jam o trudnej do określenia funkcji. Być może część z nich, o znacznych rozmiarach, wchodziła w skład budynków naziemnych (ryc. 81; 82). Z tego też powodu podjęto hipotetyczną próbę wyznaczenia takich potencjalnych budynków w oparciu o niektóre jamy i doły posłupowe, o czym szerzej poniżej.

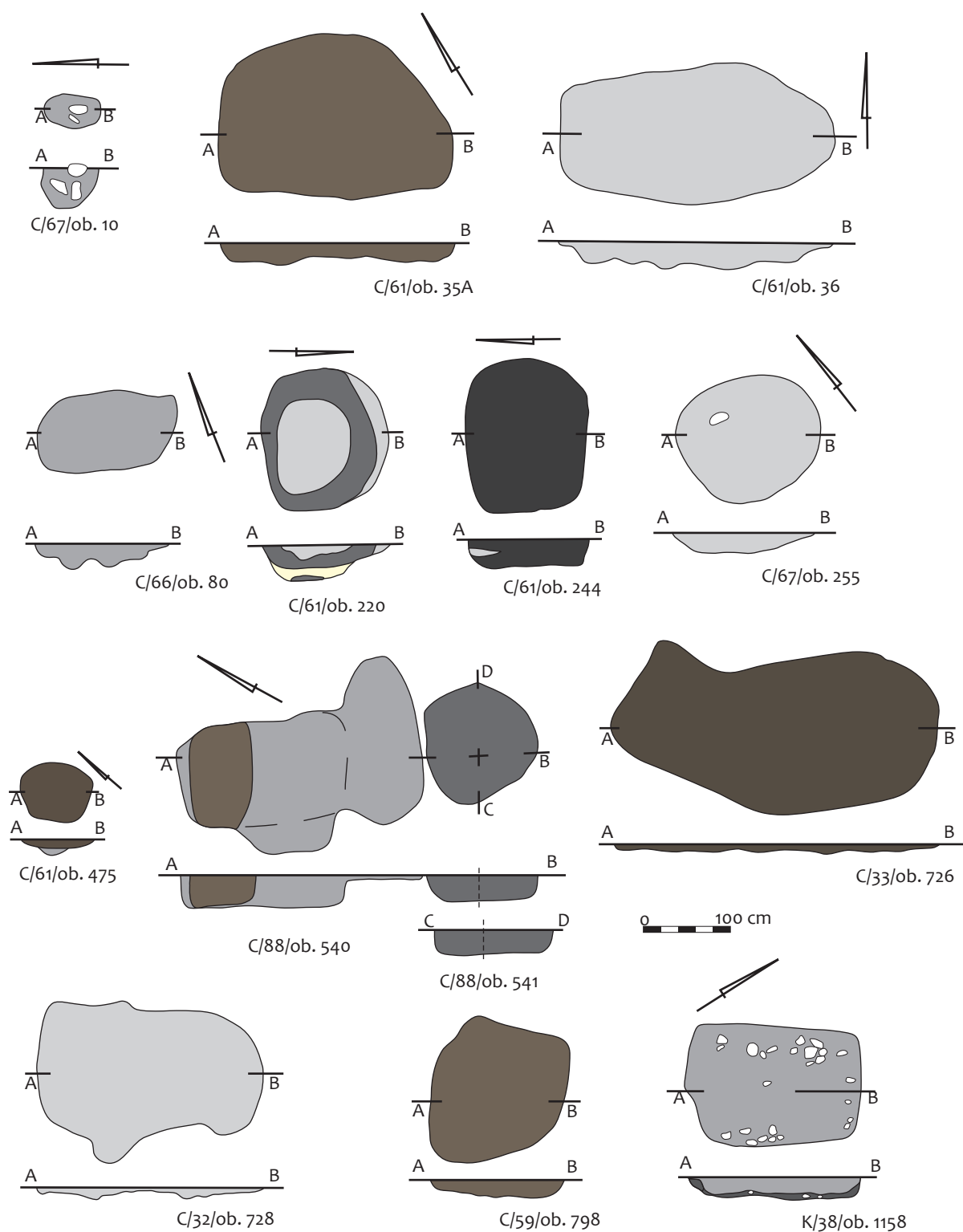
Paleniska

Zapewne w kilku przypadkach zidentyfikowano obiekty, którym można przypisać funkcję palenisk. Są to dwa czworoboczne obiekty o nr 244/D81 i 245/C90-D81 (ryc. 79: 6), bezpośrednio ze sobą sąsiadujące. Również duży obiekt 209/C63 jest niewątpliwie paleniskiem (ryc. 82: 2) zlokalizowanym we wnętrzu budynku, z którego pozyskano bogaty materiał ceramiczny i fragment żelaznego sierpa/półkosa (ryc. 73: 4). Kolejne palenisko, obiekt 1158/K38 (ryc. 81: 13), jest położone w znacznej odległości od powyższych, w południowej części wykopu.

Studnia

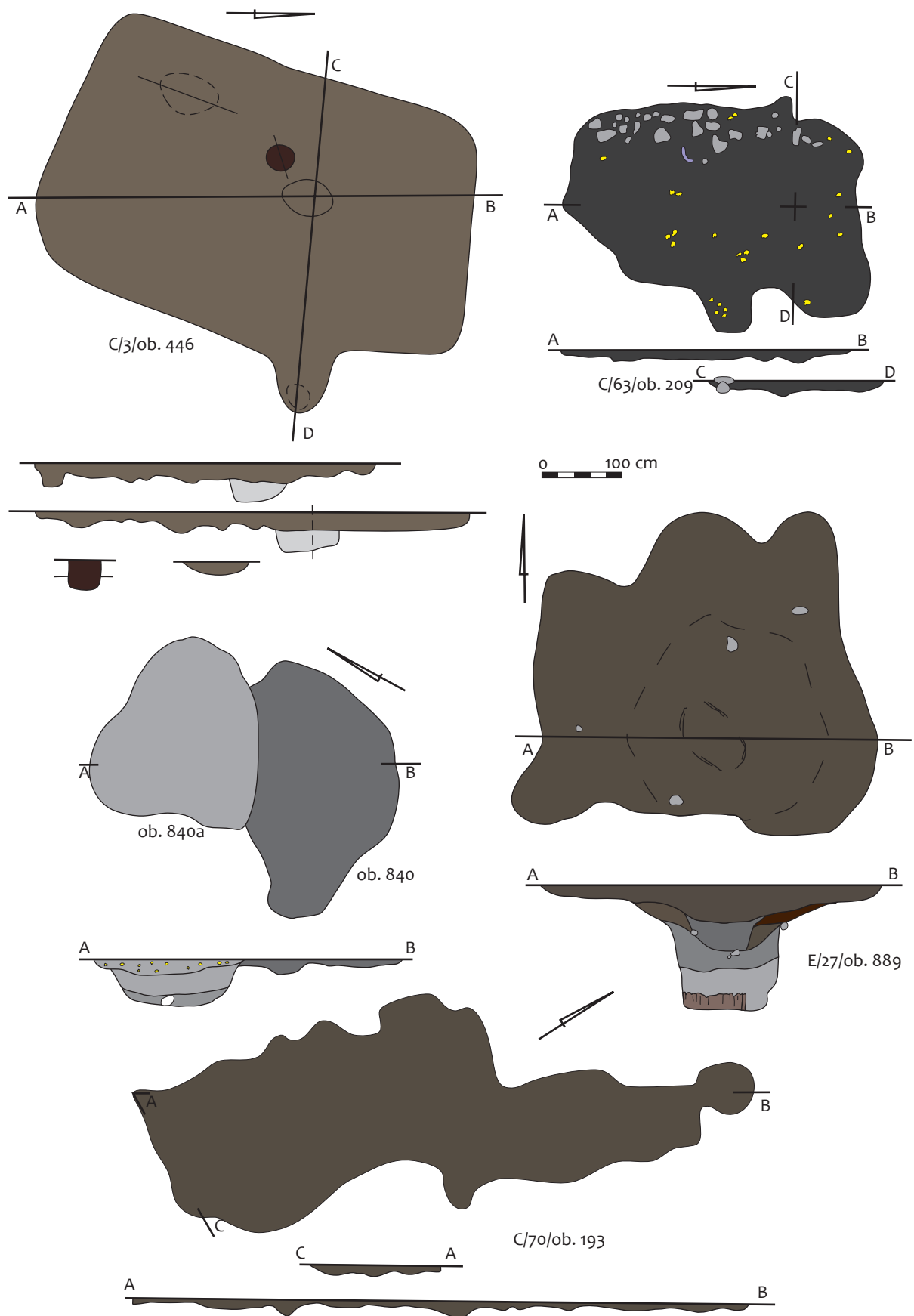
Jako studnię zinterpretowano obiekt nr 889/E37 (ryc. 82: 4). Co jest niezwykle interesujące, została ona najpewniej usytuowana w dość dużym wolnostojącym obiekcie posiadającym niewątpliwie zadaszenie. Niestety stopień zachowania konstrukcji obudowy studni był tak słaby, że nie udało się jej w pełni zadokumentować (także przez zalewającą wodę) i pobrać prób do analiz. Tym niemniej można stwierdzić, że konstrukcja wewnętrzna miała formę kolistą i została zapewne wzniesiona z wydrążonego pnia dębu. Analogie do takiego typu studni w ostatnim czasie są dość liczne. Najbliższymi są studnie z oddalonego zaledwie o kilkaset metrów stanowiska Janków 40, gdzie uzyskano dla nich m.in. daty dendrochronologiczne, obejmują przedział czasowy od I do IV w. n.e. (L. Czerniak, J. Gąssowski 2006, s. 285 i n.). W naszym przypadku z wypełniska studni pozyskano kilkanaście fragmentów naczyń oraz kości zwie-

Ryc. 80. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Plany i profile wybranych obiektów z młodszego okresu przedrzymskiego.

Fig. 80. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Maps and cross-sections of selected features from the younger Pre-Roman Iron Age.

Ryc. 81. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Plany i profile wybranych obiektów z młodszego okresu przedrzymskiego.

Fig. 81. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Maps and cross-sections of selected features from the younger Pre-Roman Iron Age.

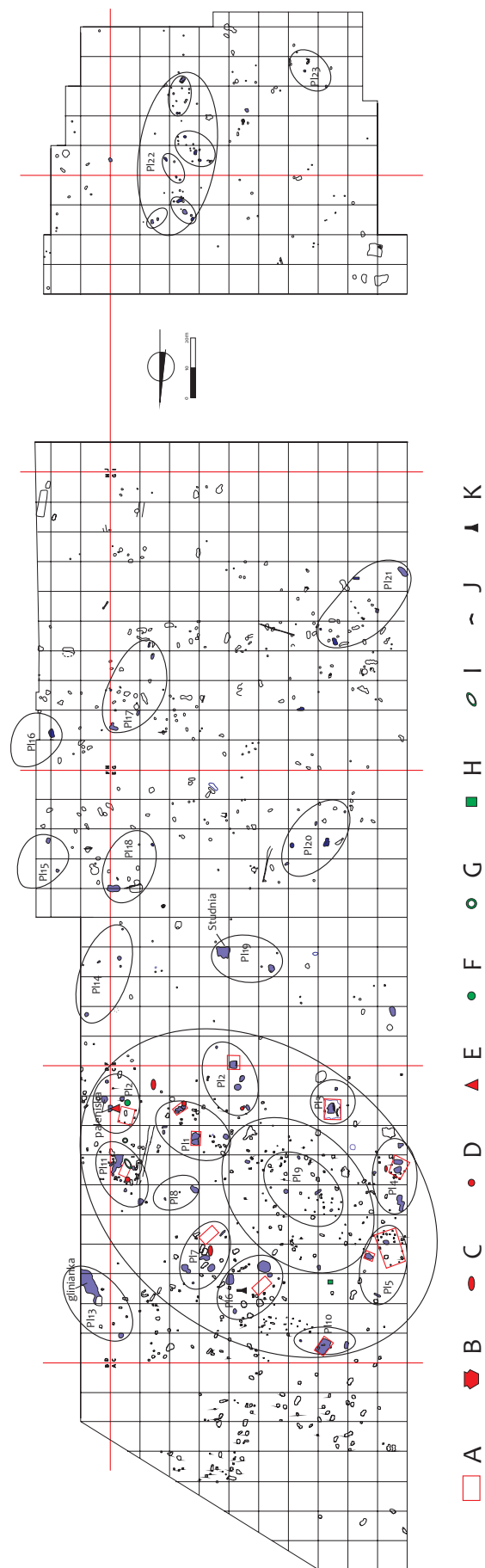
rzęce, w tym róg bydlęcy. Wśród naczyń wyróżniono fragment facetowanej krawędzi garnka oraz ucho wałeczkowe o czworobocznym przekroju, zapewne od kubka. Znaleźiska te dość jednoznacznie datują tę studnię na schyłek fazy A3 i być może początku fazy B1. Co jest pewną ciekawostką, w bezpośrednim sąsiedztwie owej studni odkryto dwie świetnie zachowane studnie wczesnośredniowieczne z wieku IX i X (o czym niżej). Tak bliskie usytuowanie trzech studni może wskazywać, że zostały one zlokalizowane nad tym samym podziemnym ciekim wodnym, a jego wyznaczenie może było dziełem tzw. różdżkarza.

W oparciu o odkryte obiekty możemy się także pokusić o hipotetyczną rekonstrukcję rozplanowania przestrzennego omawianej osady. Analizowanie rozplanowania zarejestrowanych obiektów stwarza poważne trudności w wydzieleniu mniejszych zgrupowań obiektów, ze względu na nakładanie się obiektów z kilku poziomów osadniczych. Jednak po usunięciu obiektów jednoznacznie zaliczonych do odmiennych poziomów chronologicznych sytuacja staje się nieco klarowniejsza (ryc. 82). Podpierając tak uzyskany plan rozkładu obiektów planografią materiałów ceramicznych pozyskanych z warstwy (ryc. 52) spróbowano wyznaczyć pewne jednostki wewnętrznej organizacji osady w postaci mniejszych zgrupowań obiektów o zbliżonej chronologii. Te zgrupowania obiektów, wśród których niekiedy możemy pokusić się o wyznaczenie zarysu budynku mieszkalnego lub gospodarczego, są naszym zdaniem w swej większości wyznacznikami hipotetycznych zagród, które składały się na zabudowę osady.

W przypadku osady w Rogaszynie możemy wykazać, że zdecydowana większość materiałów ceramicznych oraz obiektów obejmuje pasem północną część badanego wykopu na osi NW-SE, z niewielkim nasyceniem w pozostałych strefach wykopu. W tym też obszarze możemy wyznaczyć około 20 niewielkich zgrupowań obiektów przypisanych do tego poziomu chronologicznego. W przypadku 12 zgrupowań obiektów uznajemy, że tworzą one kompleks N, będący podstawowym obszarem istniejącej tutaj osady. Owe 12 zgrupowań obiektów koncentruje się w obszarze największego nasycenia materiałami zabytkowymi, odkrywanych tak w warstwie, jak i w obiektach (ryc. 52; 82). W kolejnym etapie analizy doszliśmy do wniosku, że nie można wykluczyć, iż najpewniej 9 z tych zgrupowań (PL1-PL9), tworzyło wieniec otaczający generalnie wolną od obiektów, owalną przestrzeń pomiędzy nimi. W takiej sytuacji można przyjąć, że owe 9 zgrupowań składało się na plan osady utworzonej w formie owalnicy z centralnym placem. Pozostałe zgrupowania N kompleksu, w liczbie dwóch (PL10-PL11), są położone na zewnątrz tego wienca od wschodu. Na NE od centrum osady zlokalizowano niewątpliwie dość rozległą zapewne gliniankę w zgrupowaniu PL12, przynależną do tej osady (ryc. 81: 5).

Uznajemy, że wydzielone przez nas zgrupowania obiektów mogą być pozostałościami potencjalnych zagród zamieszkiwanych przez rodziny tworzące społeczność osady. Ale aby dokonać takiej interpretacji, poszczególne zgrupowania obiektów muszą spełnić jeden podstawowy warunek, czyli muszą zawierać relikty potencjalnego domu mieszkalnego. W przypadku rozpatrywanej osady w Rogaszynie, zasadniczo w każdym z wyznaczonych zgrupowań obiektów możemy identyfikować hipotetycznie dom mieszkalny w oparciu o układy dołów posłupowych lub dużych, zagłębionych w podłoże obiektów jamowych. Jednak nie wszystkie wyróżnione powyżej zgrupowania ten warunek spełniają i tak jest m.in. w odniesieniu do zgrupowania PL9, które jest zlokalizowane w centrum placu osady. W tym przypadku brak podstaw do stworzenia w jego obrębie rekonstrukcji domu o charakterze mieszkalnym i być może było to zgrupowanie o przeznaczeniu czysto gospodarskim.

W obrębie wydzielonych zgrupowań wyznaczających potencjalne zagrody, odkryto wszystkie znaczące znaleźiska metalowe, jak i ceramiczne (ryc. 82). Wyroby ze stopów miedzi w postaci bransolety z okienkami, pierścienia z brodawkami i kółka pozyskano ze zgrupowań/zagród PL11 i PL12. Żelazną siekierkę z czworoboczną tuleją zarejestrowano w PL6, a półkosek/sierp w PL3, natomiast ciężarki tkackie w PL12. Najmłodsze znaleźisko, w postaci wazy z uszkami, odkryto w PL1. Również fibula A236 pochodzi z obszaru tej osady, podobnie jak gliniane łyżeczki. Interesujące jest, że największe nagromadzenie materiałów ceramicznych, w ilości 300–400 fragmentów naczyń z ara, obejmuje obszar, gdzie lokalizujemy dwie zagrody (PL4-PL5), wchodzące w skład zabudowy wienca centralnego. Być może zajmowały one jakieś miejsce szczególne w całej osadzie lub też były zamieszkiwane przez rodziny o wyższym statusie społecznym, zważywszy dodatkowo na fakt pewnej „separacji” od pozostałych zagród. Co równie ciekawe, w obszarze tych dwóch zagród nie ujawniono żadnego przedmiotu o wyjątkowym charakterze, a o czym wspominaliśmy w stosunku do wielu z pozostałych.

Ryc. 82. Rogaszyń stan. 2-4, gm. Piątek. Plan zbiorczy obiektów i materiałów wydzielonych z osady kultury przeworskiej. Legenda: A – hipotetyczne budynki; B – waza z obiektu 541; C – łyżeczki gliniane; D – przesłiki; E – ciężarki tkackie; F – kołko zawięzka; G – pierścień z „brodawkami”; H – fibula Almgren 236; I – bransoleta z okienkiem; J – żelazny półkosek; K – żelazna siekiera z tulejka.

Fig. 82. Rogaszyń site 2-4, commune of Piątek. Collective map of the features and artifacts unearthed in the Przeworsk culture settlement. Legend: A – hypothesized placements of buildings; B – vase from feature 541; C – clay spoons; D – whorls; E – loom weights; F – circle of a pendant; G – ring with “knobs”; H – Almgren fibula 236; I – bracelet with a small window; J – iron half-spikelet; K – iron axe with a sleeve.

Z rekonstruowaną osadą być może jest powiązana także odkryta studnia. Została ona zlokalizowana na południe, w odległości około 30 m od „granicy” zwartego kompleksu osady „centralnej” i tworzy niewielkie zgrupowanie PL19, ale o tym poniżej. Interesujący jest fakt, że studnia znajdowała się pod zadaszeniem czworobocznego budynku, być może w konstrukcji zrębowej (ryc. 82: 4).

Drugi kompleks (środkowy w ramach wykopu) obejmuje nieliczne obiekty występujące w znacznym rozproszeniu oraz niewielką ilość materiałów zabytkowych, odkrytych w warstwie kulturowej. Jest on lokalizowany na południe od kompleksu N i można w tym obszarze wyznaczyć 8 zgrupowań obiektów (PL14-PL21). Trudno jednoznacznie określić charakter tego osadnictwa, czy jest to faza początkowa kolejnej fazy osadniczej i zaczątek kolejnej osady, czy też jest to wynik eksploracji terenu lub też część gospodarcza osady właściwej z kompleksu N. Brak podstaw, aby w wyznaczonych zgrupowaniach sytuować rekonstruowane budynki o charakterze mieszkalnym, co nie wyklucza, iż mogły to być jakieś krótkotrwałe konstrukcje typu szałasowego. Brak tutaj również elementów charakterystycznych, z którymi mieliśmy do czynienia w osadzie z kompleksu N. Co ciekawe, w ramach kompleksu środkowego wyróżniono właśnie zgrupowanie PL19 ze studnią, o której pisaliśmy powyżej.

Niewątpliwie z osobną jednostką osadniczą mamy do czynienia w kompleksie S, składającym się z kilku niewielkich zgrupowań obiektów (PL21-PL22), położonych w pobliżu brzegu doliny pierwotnego biegu rzeki Moszczenicy. Chronologia materiałów z tego kompleksu jest analogiczna do pozostałych lub też różnica jest tak niewielka, że w oparciu o nie, nie jesteśmy w stanie tego wychwycić.

Niezwykle interesująca jest kwestia lokalizacji obiektów z tego poziomu chronologiczno-kulturowego. Okazuje się, że pokrywają się one ze zgrupowaniami wyznaczonymi w rozplanowaniu tak osad GŚPP, jak i kultury pomorsko-kloszowej. Jak widać, wszystkie te jednostki osadnicze preferowały taką samą lokalizację terenową.

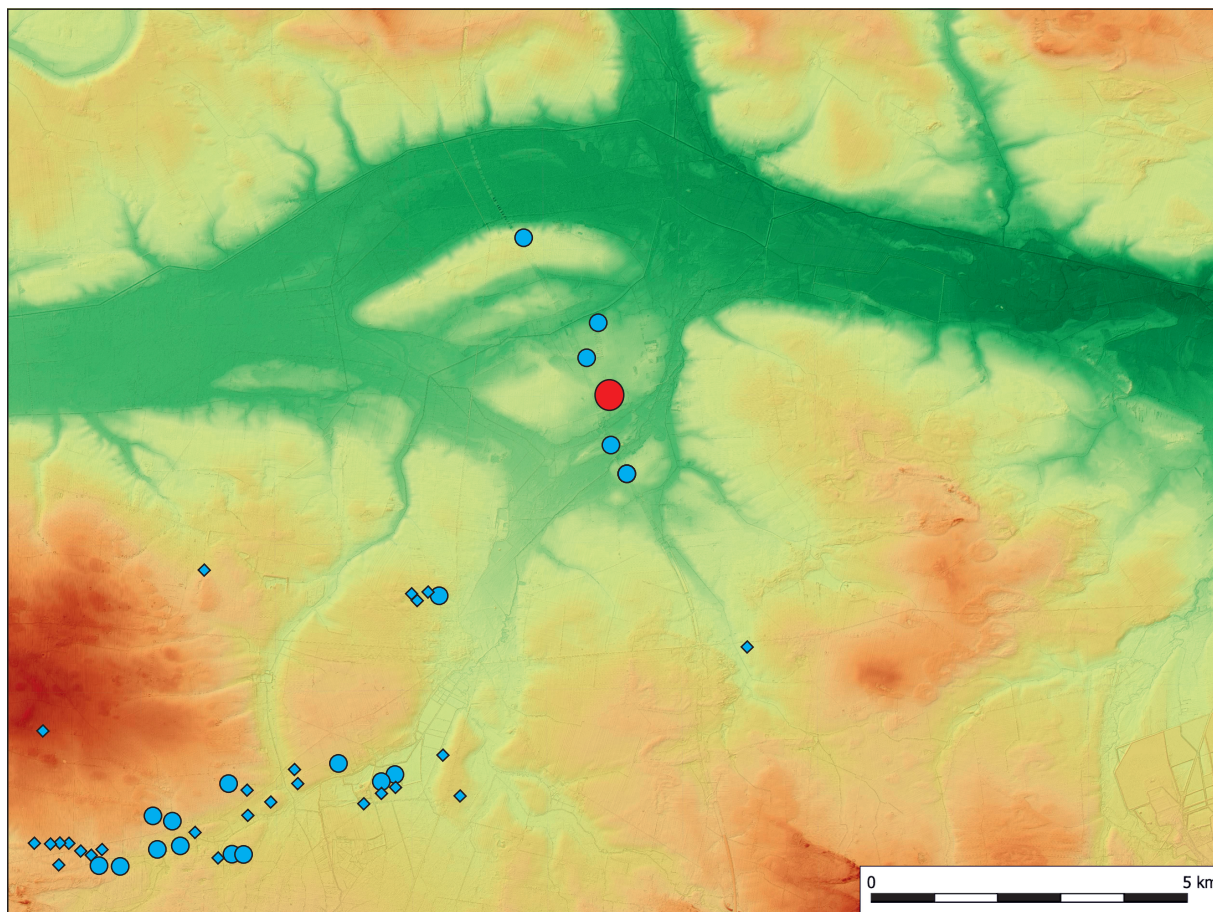
III.4.4. PODSUMOWANIE

Cechą charakterystyczną materiałów z osady w Rogaszynie jest opracowywanie krawędzi wylewów części naczyń przez facetowanie, co jest jednym z wyznaczników fazy młodszego okresu przedrzymskiego i kultury przeworskiej. Jednak od wielu lat zwracano uwagę, a głosy te nasiliły się wyraźnie w ostatnim okresie, że facetowanie krawędzi i jego pewne specyficzne odmiany, w połączeniu z formami naczyń, należy łączyć również z kulturą jastorfską. Zwracała na to uwagę już T. Dąbrowska i szereg innych badaczy. Ostatnio tym problemem zajął się M. Grygiel wyróżniając kilka etapów rozprzestrzeniania się na naszym terenie wpływów jastorfskich (2004). Autor, w oparciu o szereg zespołów tego typu na stanowisku w Kobielicach na Kujawach, również wskazywał na takie nawiązania (B. Muzolf 1999), co posłużyło M. Grygielowi do wyznaczenia tzw. fazy Kobielice, z obecnością młodszych wpływów jastorfskich (M. Grygiel 2004), aczkolwiek w swej kolejnej pracy z tych stwierdzeń dotyczących Kobielice bez uzasadnienia się wycofał (M. Grygiel 2018).

Odnosimy wrażenie, że część materiałów z Rogaszyna można umieszczać właśnie w nurcie stylizycznym notowanym także w ceramice jastorfskiej, obok cech charakteryzujących zespoły przeworskie. Z podobną sytuacją spotykamy się na pobliskiej osadzie z młodszego okresu przedrzymskiego odkrytej na stanowisku w Łękach Górnych, ale o starszej chronologii (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008).

Materiały przystające do naszych, zarejestrowano też na pobliskich stanowiskach w Jankowie (L. Czerniak, J. Gąsowski 2006), Pęcławicach (E. Dziubek i in. 2011) i Orenicach 9 – 10 (J. Maik 2004). Wskazuje to na bogate osadnictwo z tego okresu w obszarze rogaszyńsko-pęcławickim, co ma zapewne związek z licznym osadnictwem na SW od wymienionych stanowisk i Rogaszyna (ryc. 83). Strefa objęta kartografią osadnictwa obejmuje 6 obszarów AZP i ujawnia dość charakterystyczny układ tego osadnictwa, co naszym zdaniem nie do końca odzwierciedla stan rzeczywisty.

● A   ◆ B

Ryc. 83. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Osada (pkt czerwony) w Rogaszynie na tle osadnictwa z młodszego okresu przedrzymskiego. Legenda: A – osady; B – punkty osadnicze.

Fig. 83. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Settlement (red dot) at Rogaszyn in the context of the settlements from the younger Pre-Roman Iron Age. Legend: A – settlements; B – settlement points.

– IV –

Osadnictwo wczesnośredniowieczne

Do tego poziomu chronologiczno-kulturowego przypisano 2109 fragmentów naczyń oraz kilkanaście innych przedmiotów w postaci przęślików, przedmiotów żelaznych i kamiennych. Całość uzupełnia 119 obiektów wziemnych datowanych materiałami ceramicznymi, w postaci tzw. jam przypaleniskowych będących zapewne pozostałościami domostw, palenisk, dołów posłupowych, innych różnorodnych jam o przeznaczeniu gospodarskim oraz dwóch studni (ryc. 84).

IV.1. ANALIZA CERAMIKI NACZYNIOWEJ

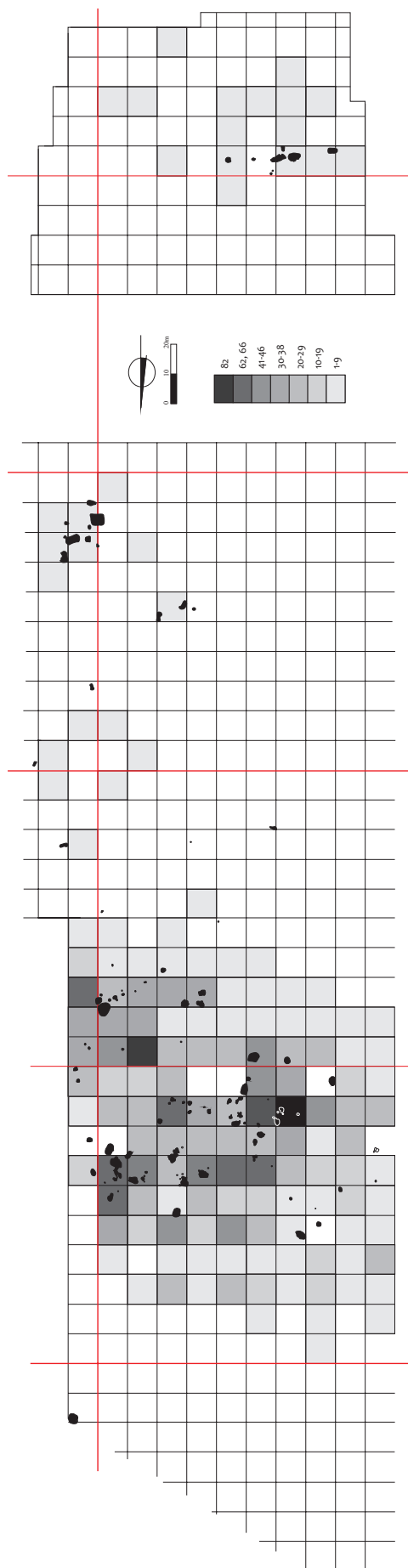
Analiza została przeprowadzona dwutorowo. Po pierwsze, wszystkie fragmenty silnie rozdrobnionego materiału poddano analizie technologicznej, natomiast w drugiej kolejności przeprowadzono analizy – morfologiczną oraz ornamentacyjną.

IV.1.1. KLASYFIKACJE FORM NACZYNIOWYCH

Omawiając inwentarze ceramiczne napotykamy na szereg trudności, przy zazwyczaj rozdrobnionym materiale, zwłaszcza z punktu widzenia wyznaczenia podstawowych morfogrups naczyń. Jest to spowodowane faktem, że w takich zespołach mamy najczęściej do czynienia z formami generalnie przypisywanymi do garnków, tym bardziej jeżeli dotyczy to materiałów wczesnośredniowiecznych.

Typologia najstarszych materiałów wczesnośredniowiecznych całkowicie ręcznie lepionych grupy GtI według M. Parczewskiego uwzględnia 12 typów naczyń, w tym 8 – to garnki (typy 1 – 8), 3 – obejmujące czary i miski (typy 9 – 11, gdzie wiele z nich to także formy garnkowe różniące się zasadniczo od garnków jedynie mniejszymi rozmiarami) i jeden typ talerzy (typ 12), przy braku typu dla prażnic, które pojawiają się dopiero przy okazji wydzielania krawędzi wylewów, jako typ J (M. Parczewski 1988, s. 34 – 36, 60, ryc. 3 – 11; 50: J). Sytuacja ulega pewnej zmianie w momencie wprowadzania nowej techniki formowania naczyń w oparciu o wykorzystanie koła garncarskiego. Tym niemniej na wczesnym etapie jego wykorzystania, asortyment analizowanych form naczyniowych z grup GtII-V zmienia się tylko w niewielkim stopniu. W dalszym ciągu notowane są głównie formy garnkowe i jedynie sporadycznie mamy do czynienia z innymi, które można sklasyfikować jako np. puchary, formy flaszowate, miski, kubki, pokrywki. Przykładowo dla zespołu kruszwickiego W. Dzieduszycki, dla przedziału czasowego pomiędzy wiekiem X a połową wieku XIV, wyróżnił 14 typów, z których 10 to odmiany garnków (typy I-X), a kolejne: XI i XII to puchary, XIII – kubki, XIV – miski, XV – pokrywki (W. Dzieduszycki 1982, s. 34 – 43, tabl. IX; X). Praktyka badawcza wskazuje jednak, że na zdecydowanej większości stanowisk są to właściwie wyłącznie formy, które określamy mianem garnków. Przykładowo, dla materiałów z osady wczesnośredniowiecznej ze stanowiska Pęcławice 5, położonego w pobliżu stanowiska w Rogaszynie wyróżniono dwadzieścia dwa typy naczyń, z których absolutna większość to odmiany garnków, z których niektóre zinterpretowano jako dzbany i to zapewne niewłaściwie (m.in. typy: IX, XI i XV), oraz mis/kubków (E. Dziubek 2011, s. 77 – 87, ryc. 30 – 34). Niewątpliwie na usprawiedliwienie można przyjąć, że w opracowywanych inwentarzach zazwyczaj brak pełnych form naczyń, co uniemożliwia jednoznaczne i dokładne ich przypisanie do danej morfogrupy, czy też typu.

W odniesieniu do omawianych materiałów przyjęto ich klasyfikację w ramach czterech grup oznaczonych od A do D i to w odniesieniu do wszystkich naczyń z kategorii GtI-V. Taki podział zastoso-

Ryc. 84. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Planigrafia materiałów wczesnośredniowiecznych oraz obiektów osadniczych.

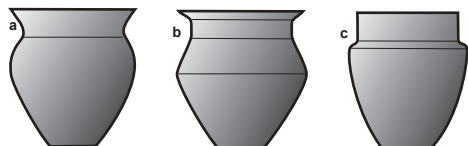
wano już przy opracowaniu materiałów osadniczych z Rekowa, z Mazowsza Płockiego (B. Muzolf 2000) oraz badanego w 1999 r., środkowopolskiego cmentarzyska ciałopalnego typu Alt Käßlich w Grabku, gm. Szczerców (B. Muzolf 2002b, s. 418-419, ryc. 242). Podział ten odpowiada zasadniczo również późniejszej klasyfikacji M. Trzeciackiego (2011), która została przywołana i zastosowana w pracy M. Trojan dotyczącej materiałów z osad w Lutomiersku-Koziówkach (M. Trojan 2012, s. 228), gdzie grupy naczyń zostały oznaczone nieco odmiennie w stosunku do propozycji autora z 2000 r. W podziale autora z roku 2000 do poszczególnych grup przypisano następujące formy naczyń. Grupie A przyporządkowano naczynia esowate, grupa B to naczynia o brzusku tzw. dwustożkowatym, grupę C tworzą naczynia o tektonicznie wydzielonych szyjkach, natomiast grupa D obejmuje formy o tzw. cylindrycznych wylewach (B. Muzolf 2000).

W ramach wydzielonych grup A-D identyfikujemy naczynia pod względem ich formy, przypisując je do różnych morfogrów funkcjonalnych, a w ramach tychże do różnych typów oraz odmian. Dla osiągnięcia tego celu posłużymy się typologizacją stworzoną w pierwotnej wersji dla opracowywania materiałów z epoki brązu, którą omawialiśmy i zastosowaliśmy już wcześniej (rozdział III.3.1.1, w tym tomie). W tym wypadku klasyfikacja ta została zastosowana w wersji lekko zmodyfikowanej, przystosowanej do potrzeb materiałów wczesnośredniowiecznych, ale zachowała swój pierwotny układ. Zasady jej stosowania omówimy w czterech krokach (ryc. 85). W pierwszym, analizowaną formę przyporządkowujemy do przyjętych morfogrów funkcjonalnych: garnków – G, mis – M, czarek – Cz, kubków – K, pucharów – P, form faszowitych – F i pokrywek – Po (ryc. 85: 1). Ze względu na złożoność tektoniczną bryły naczynia, w rozbudowanej formie, jest to bryła cztero-elementowa (ryc. 85: 2), wyróżniamy w ramach poszczególnych morfogrów ich podtypy, np.: garnków: G1, G2, G3 po G4 itd. jednocześnie określamy sposób modelowania maksymalnego wyęcia brzuska jako łagodny/wyoblony – a lub też ostry – b (ryc. 85: 1a). W kroku drugim określamy typ kodowymi oznaczeniami elementów składowych bryły naczynia (ryc. 85: 2) w oparciu o 9 wyznaczonych form geometrycznych (ryc. 85: 2a), co jest rozwinięciem propozycji S. Kadrowa (1991, s. 41 i n., ryc. 23; 24). Typ naczynia tworzymy opisując kodowo formy jego elementów składowych poczy-

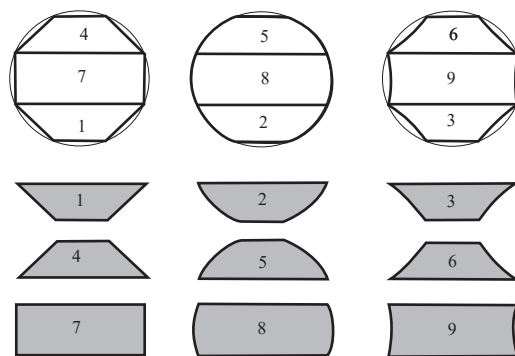
1 Podstawowe morfogrupy naczyń

1	G-garnki	M-misy	K-kubki	D-dzbanki	Cz-czarki	P-puchary	Po-pokrywki
---	----------	--------	---------	-----------	-----------	-----------	-------------

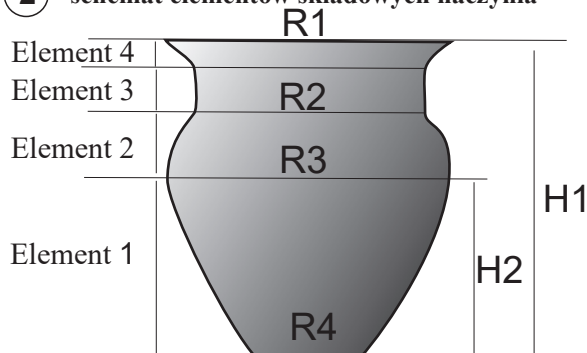
1a - profilacja maksymalnego wydęcia brzuśca

2a - formy elementów składowych naczynia

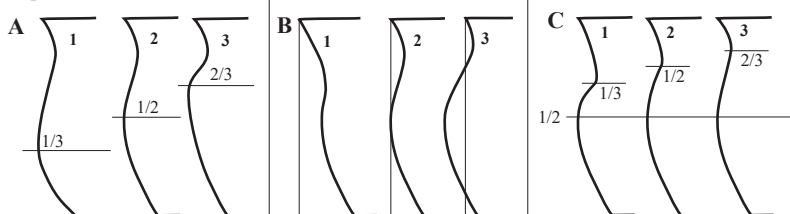
2 - schemat elementów składowych naczynia

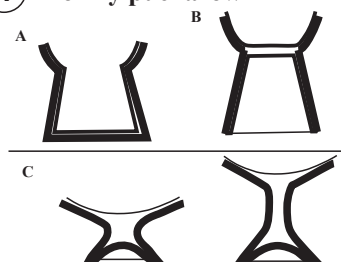
2b - podstawowe formy den

3 - schemat oznaczeń cech odmian naczynia

4 - formy pucharów

5 - współczynniki

tzw. współczynnik smukłości

$$S. = H1:R4$$

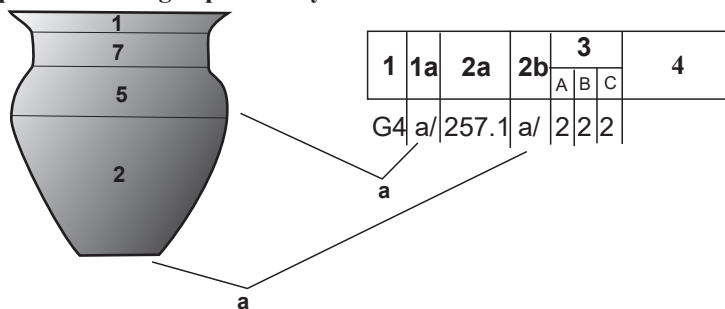
tzw. współczynnik profilacji

$$P. = R2:R3$$

tzw. współczynnik stabilności naczynia

$$St. = R3:R4$$

6 - sposób kodowego opisu naczynia

Ryc. 85. Schemat klasyfikacji typologicznej naczyń wczesnośredniowiecznych. Legenda: 1 – morfogrupy naczyń; 1a – modelowanie brzuśców: a – łagodne, b – ostre; 2 – model naczynia z formami elementów składowych; 2a – formy elementów składowych naczynia; 2b – formy den: a – płaskie, w – wklęsłe, s – wydzielone/podkreślone; 3 – wyznaczanie odmian w oparciu o cechy morfologii naczyń ze względu na: A – usytuowanie maksymalnego wydęcia brzuśca, B – stopień wychylenia wylewu względem maksymalnego wydęcia brzuśca, C – proporcję górnej części naczynia powyżej maksymalnego wydęcia brzuśca; 4 – formy podstaw pucharów; 5 – współczynniki metryczne; 6 – sposób kodowego opisu naczynia.

Fig. 85. Diagram of the typological classification of early medieval vessels. Legend: 1 – morphological groups of vessels; 1a – belly modelling: a – gentle, b – sharp; 2 – an exemplary vessel with the forms of subparts; 2a – forms of subparts of a vessel; 2b – forms of bottoms: a – flat, w – concave, s – accentuated; 3 – distinguishing the variants based on the characteristics of the morphology of vessels based on: A – the placement of the maximum width of the belly of the vessel, B – the degree of mouth inclination in relation to the maximum width of the belly, C – the proportion of the upper part of the vessel above the maximum width of its belly; 4 – basic forms of beakers; 5 – metric indicators; 6 – method of code description of the vessel.

nając od dna po wylew (ryc. 85: 2a) i uzupełniamy typem dna (ryc. 85: 2b). W kroku trzecim wyznaczamy odmiany typów w oparciu o trzy cechy: A – pozycję usytuowania maksymalnego wyđęcia brzuśca, B – stopień wychylenia krawędzi wylewu względem maksymalnego wyđęcia brzuśca i C – określenie proporcji pomiędzy elementami składowymi górnej części naczynia powyżej maksymalnego wyđęcia brzuśca w stosunku do wylewu, zapisywane w kolejności A-B-C (ryc. 85: 3).

Przy klasyfikowaniu naczyń niezwykle istotne znaczenie mają także współczynniki metryczne. W tym celu wprowadzamy trzy współczynniki, tj. współczynnik S – smukłości (H1:R3), współczynnik P – profilacji (R2:R3) oraz współczynnik stabilności naczynia St (R3:R4), określający stosunek średnicy dna do maksymalnego wyđęcia brzuśca (ryc. 85: 5). Wydaje się, że korelacja określeń typów i odmian z wartościami współczynników S i P (pomijamy tutaj współczynnik St) może doprowadzić do precyzyjniejszych klasyfikacji form naczyniowych. Wartości uzyskiwane dla poszczególnych współczynników oscylują wokół liczby 1. W przypadku współczynnika S wartość powyżej 1 oznacza formy wyższe/wysokie o wysokości naczynia większej od maksymalnej średnicy brzuśca i na odwrót. Przy współczynniku P wielkości bliższe 1 to formy o bardzo słabej profilacji ścianek, a im ułamek jest mniejszy tym naczynie jest silniej profilowane, czyli z większym wyđęciem brzuśca. Współczynnik St równy 1 oznacza *de facto* naczynie o brzuścu cylindrycznym, ale w innych przypadkach przy wartości zbliżającej się do 1 są to formy szerokootworowe, a im wartość jest niższa, tym dno jest mniejsze w stosunku do maksymalnego wyđęcia brzuśca. Im dno mniejsze, tym naczynie jest mniej stabilne i należy przypuszczać, że dla jego stabilności było potrzebne ich osadzanie np. w gruncie itd.

Ostatecznie, wykorzystując wszystkie powyższe elementy opisujące dane naczynie uzyskujemy możliwość stworzenia jego kodowego opisu, co prezentujemy na przykładzie formy garnka czteroelementowego (ryc. 85: 6).

Przy braku całych lub też większych części naczyń, szczególnego znaczenia nabiera próba określenia ich formy w oparciu o rozdrobniony materiał ceramiczny. Formy (typu) identyfikowanych fragmentów naczynia można określić także według kryteriów zastosowanych powyżej, przy rozróżnianiu elementów

Wylewy (W)	Szyjki (S)		Brzuśce (B)				Dna (D)	
typy	S1	S2-wydz.	B1	B2a	B2b	B3	D1	D2
1	41	1 513 413	4	15a		1	a	w
2	43	4 543 441	5	14a	14b	2	s	ww
3	51	7 573 471	6		16b	3		
5	53	9 593 491						
6								
7								

Ryc. 86. Klasyfikacja diagnostycznych fragmen-
tów naczyń.

Fig. 86. Classification of the distinctive frag-
ments of vessels.

A1	a	b	c	d
A2	a	b	c	
A3				
A4	a	b	c	
A5	a	b	c	
B1				
B2				
B3				
B4				
B5				
B6	a	b	c	
C1	a	b		

Ryc. 87. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Grupy klasyfikacyjne form krawędzi wylewów naczyń.

Fig. 87. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Classification groups of the forms of the mouth rims of the vessels.

składowych naczyń (ryc. 85: 2a). Wykorzystując kodowe oznaczenia elementów składowych naczyń, stworzono zgeneralizowaną klasyfikację cech diagnostycznych dla poszczególnych ich fragmentów. Przyjęto, iż na formę naczyń mają wpływ następujące elementy składowe, z których pochodzą dane fragmenty (ryc. 86): forma wylewu (W), obecność lub brak wydzielonej szyjki naczyń (S), ukształtowanie górnej partii brzośca (B1), forma modelowania maksymalnego wydęcia naczyń (B2a-B2b), ukształtowanie dolnej partii brzośca (B3) i sposób formowania dna (D1-D2).

Zastosowanie powyższej klasyfikacji doprowadziło do wstępnych ustaleń dotyczących określenia pozyskanych form z Rogaszyna. Szczególnego znaczenia nabrało określenie formy „szyjek” oraz górnych partii brzuśców. Zidentyfikowanie szyjek typów S1 i S2 pozwoliło stwierdzić obecność w zbiorze form naczyń z dwóch odmiennych grup typów, tj. naczyń z krótką, zredukowaną szyjką jedynie do formy przewężenia z odmian typu S1 oraz z szyjką wydzieloną tektonicznie z typu S2 w kilku odmianach S2/1, 4, 7 i 9. Natomiast określenie formy maksymalnego wyđęcia brzuśca prowadziło do identyfikacji kolejnych form, czyli baniastych – typ B2a/15 (z grupy naczyń A) oraz tzw. dwustożkowatych – typ B2b/14a, 14b i 16 (z grupy naczyń C), co poniekąd uzupełniają także wyróżnione formy górnych partii brzuśca z typów B1/4, 5 i 6. Wydzielono również trzy sposoby formowania dolnej partii brzuśca w ramach typu B3, co umożliwia ujawnienie występowania naczyń, które możemy w oparciu o tę cechę zaliczyć do naczyń serii: 1 (s.100) – o prostych ściankach (typ B3/1), 2 (s.200) – o ściankach łukowato wyđętych (typ B3/2) oraz charakterystyczną i rzadko notowaną serię 3 (s.300) – o partii przydennej łukowato podciętej (typ B3/3). Wśród den wyznaczono dwie podstawowe ich grupy, czyli płaskie niewydzielone (typ D1/a) i podkreślone stopką (typ D1/s) oraz formy wysklepione (typ D2/w) oraz z wałkiem dookolnym (D2/ww).

Na specjalną uwagę zasługuje jeszcze klasyfikacja form samych wylewów, a szczególnie profilacja ich krawędzi. Wszystkie zidentyfikowane krawędzie wylewów zebrano w trzech podstawowych grupach. Grupa A obejmuje wylewy z krawędziami pozbawionymi wrębu, grupa B to wylewy zaopatrzone w tzw. wrąb oraz grupa C, z wylewami tzw. cylindrycznymi. W ramach każdej grupy wyróżniono szereg typów i odmian (ryc. 87).

Grupa A – obejmuje wylewy rozchylone skośnie na zewnątrz lub łagodnie wywinięte z różnie wykończoną krawędzią, co jest podstawą do wyróżnienia wśród nich pewnych typów i odmian. Najczęściej towarzyszą naczyniom częściowo obtaczanym. Odnosi się to szczególnie do odmian typów A1 i A2, częściowo także A3. Typy A4 i A5 ze swymi odmianami występują tylko przy naczyniach całkowicie obtaczanych.

Grupa B – obejmuje 6 typów z szeregiem odmian. To zdecydowanie krawędzie naczyń całkowicie obtaczanych, wśród których wylewy są łukowato wygięte na zewnątrz. Wśród nich najczęściej spotykany jest typ B3 i po części typ B4. Sporadycznie notujemy odmiany z typów B1, B2, B5 i bardzo rzadko z typu B6, obejmującego krawędzie silnie profilowane.

Grupa C – to wylewy tzw. naczyń o cylindrycznej szyjce, które wystąpiły jedynie w 3 fragmentach.

IV.1.2. TECHNOLOGIA NACZYŃ I ICH MORFOGRUPY

Wszystkie materiały pozyskane z obiektów, jak i z warstwy, poddano analizie w myśl propozycji obejmującej wydzielenie tzw. grup technicznych – GtI-V (W. Chudziak 1991), ze względu na technikę wykonania naczyń, rodzaj domieszki schudzającej masę ceramiczną, rodzaj wypału, rodzaj przełamu oraz barwę obu powierzchni.

Cały odkryty materiał ceramiczny pod względem technologii wykonania należy zaliczyć do tzw. ceramiki brunatnej, wykonanej z glin żelazistych i wypalanej w atmosferze utleniającej. W pierwszym rzędzie należy stwierdzić, że wszystkie pozyskane fragmenty naczyń pochodzą z egzemplarzy, które zostały poddane w większym lub mniejszym zakresie obtaczaniu. Ze względu na zasięg śladów obtaczania stwierdzonych na naczyniach, wyróżniono pięć grup technicznych oznaczonych jako GtI-V. Naczynia całkowicie ręcznie lepiące grupuje GtI, obtaczane przykrawędnie GtII, obtaczane do maksymalnego załomu brzuśca to grupa GtIII. Natomiast grupa GtIV obejmuje naczynia słabo obtaczane po samo dno. Ostatnia grupa – GtV, mieści naczynia poddane całkowitemu obtaczaniu formującemu.

Na stanowisku w Rogaszynie nie występują naczynia z grupy GtI, gdyż nie stwierdzono żadnego fragmentu krawędzi bez śladów obtaczania. Natomiast trzeba podkreślić, że szereg fragmentów, zwłaszcza z partii wylewowej i brzuśców, takimi cechami się charakteryzuje, przy trudnościach wydzielenia takich w partiach przydennych. W takiej sytuacji, po analizie materiałów, włączono takie fragmenty w skład połączonej grupy GtII/III. Natomiast większość materiałów przynależy jednoznacznie do grupy GtIV/V, która mieści naczynia poddane całkowitemu obtaczaniu formującemu.

Jeżeli chodzi o rodzaj domieszki schudzającej masę ceramiczną, z której wykonywano naczynia roga-szyńskie notujemy kilka ich receptur. Naczynia z grup GtII/III wykonywano głównie w oparciu o tłuczeń

kamienny, niekiedy z wykorzystaniem nawet grubego, ale najczęściej w konfiguracji średniego, drobnego i piasku. W naczyniach zaliczonych do grupy GtIV/V zdecydowanie dominuje domieszka drobnego tłucznia kamiennego, ale także średniego i piasku. Niekiedy i w tych naczyniach notujemy jeszcze domieszkę tłucznia grubego. Znamionuje to niewątpliwie fazę przejściową w wytwórczości garncarskiej. Barwy powierzchni naczyń przyjmują najczęściej różne odcienie brunatne, po brunatno-szarawe. Formy z grup GtII/III mają zdecydowanie częściej barwy jasne, popielato-brunatne, zazwyczaj z czarnym przełamem i dość nagminną czarno-szarą powierzchnią wewnętrzną. Natomiast wśród naczyń grupy GtI-V/V powierzchnia wewnętrzna jest częściej także brunatna, przy notowanej również szaro-czarnej.

Morfogrupy naczyń

We wczesnośredniowiecznym zespole naczyń z Rogaszyna wyróżniono następujące morfogrupy naczyń w myśl zaprezentowanej powyżej klasyfikacji.

Morfogrupa garnków (G)

Wśród garnków wyróżniamy kilka typów i odmian w ramach grup: A, B i C. Wykorzystanie wartości współczynników S, P, i St umożliwiło wydzielenie, w ramach teoretycznie takich samych typów i odmian, ogólnych naczyń, również co najmniej dwa ich warianty, zwłaszcza ze względu na uzyskiwane wartości współczynników S i P. W przypadku zespołu z Rogaszyna niestety możemy się posłużyć głównie uzyskiwaną wartością współczynnika P, ze względu na brak pełnych form i tym samym brak danych dla współczynnika S. Ale uzyskane już wartości współczynnika P, ukazująca stopień wyдутości brzuśca, czyli jego maksymalnej średnicy w stosunku do szyjki/wylewu, nakazują wyróżnić co najmniej dwa ich warianty: W1 i 2 W2. Dlatego też w takiej kolejności je zaprezentujemy.

Grupa A naczyń

Wariant 1

G3a/153a/333 (ryc. 88: 1). Jedyny prawie całkowicie zrekonstruowany garnek częściowo obtaczany pochodzi z obiektu 47/C87. Jest to forma o wysoko usytuowanym maksimum, niezbyt wydętego, brzuśca i łukowato wygiętym, lekko pocienionym wylewie o zaokrąglonej krawędzi z płaskim dnem. Naczynie jest pozbawione zdobnictwa. Niewątpliwie istotne są tutaj współczynniki metryczne. Współczynnik S wynosi 0,97 wskazując, że jest to naczynie o średnicy brzuśca zbliżonej do wysokości naczynia. Natomiast współczynnik P, określający stopień wyprofilowania ścianek naczynia, czyli wydęcia brzuśca w stosunku do średnicy szyjki (lub podstawy wylewu) uzyskuje wartość 0,91. Jest to wartość bliska 1 pokazująca, że jest to naczynie o bardzo słabej profilacji, czyli o niewielkim wydęciu brzuśca. Trzeci współczynnik St uzyskuje wartość około 0,47, co wskazuje, że jest to forma dość stabilna, jeżeli chodzi o wielkość jego podstawy, czyli dna.

Garnki tego typu znajdują liczne analogie na szerokim obszarze i na wielu stanowiskach. Dla nas najbliższe analogie pochodzą z osady na stanowisku 1–4 w Kolonii Orenice, położonej naprzeciwko osady w Rogaszynie. Odkryto je w prawie wszystkich zidentyfikowanych tam podomowych obiektach ziemnych, datowanych w ramach VIII do początków wieku X (W. Stasiak 2021, s. 201, ryc. 4: 1; 5: 1; 7: 3; 10: 4; 11: 4; 12: 2; 13: 2, tam dalsza literatura). Na szczególną uwagę w tym zbiorze zasługują garnki zdobione odciskiem pustej rurki (W. Stasiak 2021, s. 200, ryc. 12: 2; 13: 2, tam szeroka literatura). Trzeba wspomnieć, że takie formy wystąpiły w nieodległym Bocheniu stan. 16 w różnych obiektach, m.in. w studni, która powstała w latach 826–827 AD, na co wskazują użyte dendrodaty (F. Bierman, M. Dulinicz 2001, s. 98 i n., ryc. 10).

G3a/253/333 (ryc. 88: 2). Analizując powyższy typ okazało się, że nasza typologia umożliwia wyróżnienie, obok typu 153, również typu 253, gdzie naczynia przyjmują formę wyobloną partii przydennej, co różnicuje wiele form naczyń. W typie 253 mieszczą się formy obtaczane częściowo, także pozbawione zdobnictwa, z wylewem wygiętym łukowato na zewnątrz. Co najważniejsze, współczynnik P wynosi w tym przypadku również około 0,90, czyli jest to forma bardzo słabo profilowana. Analogiczne formy współwystępują z typem 153a.

G3a/351/233(?) (ryc. 88:11). Formą wyjątkową, zachowaną niestety częściowo jest duże, szeroko-otworowe naczynie z obiektu 257/C87. Naczynie jest częściowo obtaczane w górnej partii i zdobio-

ne na brzuścu falistymi, pojedynczymi liniami rytymi. Cechą charakterystyczną formy jest sposób modelowania dolnej części brzuśca, który wskazuje na jej silne podcięcie, przechodzące w baniasty brzusek, zwieńczony krótkim, skośnie wygiętym, prostym wylewem. Dodatkowo, wykorzystując współczynnik P uzyskujemy jego wartość 0,94, czym niewątpliwie nawiązuje do sposobu modelowania naczyń z powyżej wyznaczonych typów. Natomiast współczynnik St, wyznaczony jedynie w przybliżeniu, uzyskuje wartość około 0,37, co wskazuje, że jest to forma wąskodenna o słabej stabilności naczynia. Cała forma naczynia stwarza problem, do jakiej morfogrupy należy ją zaliczyć, czy do form garnkowatych (G3a/351/333), czy też pucharowatych (P3a/351/333). Ostatecznie zaliczamy ją do dużych form garnków zasobowych G3a. Naczynia z tak modelowaną dolną częścią należą do rzadkości. Tym niemniej należy wskazać na dość bliską formę wykonaną w kategorii GtI i zaliczoną przez M. Parczewskiego do typu naczyń 9.2, określonego jako: „naczynie o podciętym dnie” z najstarszego horyzontu znalezisk wczesnośredniowiecznych (M. Parczewski 1988, s. 36, ryc. 9, tabl. LXXIII: 90). W Kruszwicy brak takich form (W. Dzieduszycki 1982). Wydaje się także, że można tę formę potraktować jako wyjściową dla porównania z garnkiem całkowicie obtaczanym z osady w Lutomiersku-Koziówkach stan. 3a-c (M. Trojan 2012, ryc. 150: AIII2). Forma z Lutomierska odpowiada według naszej klasyfikacji typowi G3a/353/333 ze współczynnikami: S=0,93, P=0,87 i St=0,32. Natomiast naczynie pokrewne, w formie garnka, odnajdujemy na osadzie podgrodowej w Warszawie-Bródnie Starym stan. 2, zapewne całościowo obtaczane i bogato zdobione, z ogólnym datowaniem na wiek X i początek wieku XI (K. Musianowicz 1956, s. 83, tabl. XVII: 2). Z podobnym naczyniem mamy do czynienia w Radzikowie stan. 2 (M. Miśkiewiczowa 1982, tabl. 30: 2). W obiekcie z Rogaszyna wraz z tą formą pucharową wystąpiły także materiały całkowicie obtaczane GtIV, co nakazuje datować omawiane naczynie w ramach pocz. (1 połowa) wieku X.

Wariant 2

G3a/251/333(?) (ryc. 88: 5 – 6), **G3a/253/333(?)** (ryc. 88: 3 – 4). Omawiamy w tym miejscu fragmenty szeregu egzemplarzy, niestety zachowanych w niewielkim stopniu, z tego też powodu tylko częściowo możemy określić ich przypisanie typologiczne. Pochodzą one z kilku obiektów, ale głównie z obiektu 1040/K4. Zapewne mamy tutaj do czynienia z dwoma potencjalnymi odmianami, wydzielonymi ze względu na typ wylewu (typ 251 – wylew skośny wychylony i typ 253 – łukowaty odgięty na zewnątrz). Wszystkie te fragmenty są częściowo obtaczane, niezdobione, jak i zdobione wątkami wykonanymi grzebieniem garncarskim. Niewątpliwie są to formy o silnie wydętym, baniastym brzuścu, zapewne z jego maksymalnym wydęciem około $\frac{2}{3}$ i powyżej wysokości naczynia, przynależące do garnków z grupy A. W przypadku tych naczyń uzyskano wyniki tylko dla współczynnika profilacji P, ale jak się okazuje jest on w tym przypadku najważniejszy. Jego wartość mieści się w przedziale 0,61 – 0,73, co jednoznacznie wskazuje, że są to naczynia o znacznie silniejszej profilacji, czyli silniej wydętym brzuścu, w przeciwieństwie do wcześniej omówionego typu gdzie P, wynosi około 0,97. Również analogie takich form, pozbawionych całkowicie ornamentyki, odnajdujemy na pobliskiej osadzie ze stanowiska 1 – 4 Kolonia Orenice, w obiektach ziemnych typu podomowego z datowaniem w ramach od VIII do początków wieku X (W. Stasiak 2021, s. 201, ryc. 5: 3; 6: 2; 9: 2).

Grupa B naczyń

Wariant 2

G3a/341/233 (88: 9 – 10). Z obiektu 967/H71 pozyskano fragmenty, które w wyniku przeprowadzonej rekonstrukcji wskazują, że mamy tutaj do czynienia z formą o tzw. brzuścu dwustożkowatym. Jest to naczynie częściowo obtaczane, pozbawione całkowicie zdobnictwa, z maksymalnym wydęciem brzuśca około $\frac{1}{2}$ wysokości. Wylew niepogrubiony, skośnie wychylony na zewnątrz o krawędzi zaokrąglonej, dno płaskie. Jest istotne, że dolna partia tego naczynia wykazuje pewne podcięcie, co skłania nas do zaliczenia tego egzemplarza do naczyń serii 300. Uzyskany współczynnik S (prawdopodobny) wynosi około 1,08, natomiast współczynnik P uzyskuje wartość 0,74, która jest porównywalna dla garnków z grupy A o brzuścu silnie wydętym wariantu 2. Istotny współczynnik

stabilności St wynosi zapewne około 0,60, co wskazuje na szerokodenność tej formy i tym samym na jej znaczną stabilność.

Formy misowate (M)

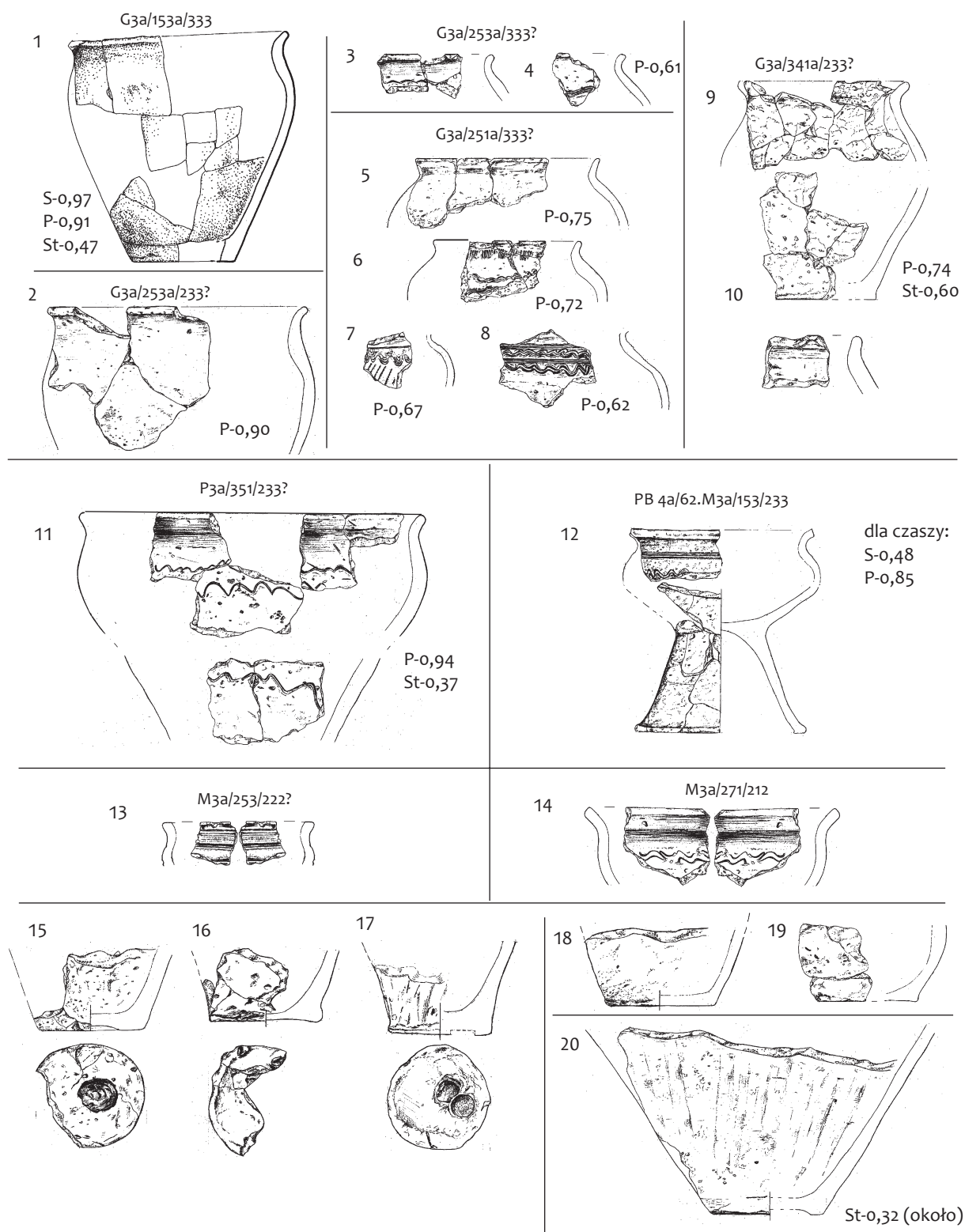
M3a/253/222(?) (ryc. 88: 13). Jako miseczkę (lub czarękę) określamy fragmentarycznie zachowane naczynie przykrawędnie obtaczane z obiektu 49/C69, ornamentowane pod wylewem grzebieniem garncarskim w formie horyzontalnej wstęgi. Wylew jest lekko, łukowato(?) odchylony na zewnątrz z zewnętrznie pogrubioną krawędzią. Brzusiec baniasty, słabo wyodrębniony o bardzo niskim współczynniku P – około 0,90.

M3a/271/212 (ryc. 88: 14). Kolejny fragment miski pozyskano z obiektu 257/C87. Wylew jest silnie wychylony skośnie na zewnątrz z zaokrągloną krawędzią, o średnicy większej niż średnica maksymalnego, słabo wydętego brzuśca, który zdobi pojedyncza linia falista. W obiekcie, wraz z misą, zarejestrowano także materiały całkowicie obtaczane z grupy GtIV, co nakazuje datować ten obiekt w ramach początku(?) wieku X. Analogiczne misy, częściowo obtaczane, zdobione grzebieniem garncarskim m.in. w postaci wielokrotnych linii falistych, zygzakowatych, czy też odcinkowych pochodzą z: Burzenina-Zarzeczka stan. 1, pow. Sieradz, Witowa stan. 2 i 3, pow. Sieradz, Mnichowa stan. 1, Czerchowa stan. 1 (T. Łaszczyńska 1975, tabl. IX: 10; X: 1, 5, 8, 10), a także liniami horyzontalnych pasm wykonanych również grzebieniem z osady w Lutomiersku-Koziówkach stan. 3a-c (M. Trojan 2012, ryc. 153). Równie często, jak się wydaje, analogiczne misy występują na Mazowszu płockim na takich stanowiskach jak Bodzanów stan. 3, Mokrzka, Nidzgóry (M. Miśkiewiczowa 1982, tabl. 5: 1; 21: 5, 11). Można sądzić, że ten typ mis nawiązuje do typu 10.5 według M. Parczewskiego naczyń całkowicie ręcznie lepionych (M. Parczewski 1988, s. 36, ryc. 11: 10.5a). W Kruszwicy najbliższej odpowiada im typ III, naczyń obtaczanych do maksymalnego wydęcia brzuśca, usytuowanego w ½ wysokości formy, z datowaniem w ramach drugiej połowy wieku X po połowę wieku XI (W. Dzieduszycki 1982, s. 36, tabl. IX).

Z powodu rozdrobnienia materiałów nie jesteśmy w stanie (z dwoma wyjątkami) uzyskać całych form naczyń łącznie z dnem. Z tego też powodu partie przydenne i same dna zaprezentujemy oddzielnie. Charakterystyczne formy to dna płaskie o niewielkiej średnicy z wyraźnymi, okrągłymi i głębokimi odciskami osi koła garncarskiego, niekiedy ustawionego mimośrodowo, nawet podwójnie (ryc. 88: 15 – 17). Wśród nich możemy wyróżnić dna płaskie odmiany „a” i ze względu na formowanie partii przydennej przynależne do naczyń serii 100 (ryc. 88: 15) i z podkreśleniem samego dna odmiany „s” (ryc. 88: 16) oraz najpewniej płaskie, odmiany „a” przynależne do naczyń z serii 300 (ryc. 88: 17). Innym typem są dna płaskie bez odcisków koła odmiany „a” naczyń serii 200 (ryc. 88: 18) i podkreślone odmiany „s” (ryc. 88: 19). Odnotowano także formę dna lekko wysklepionego z dookólnym wałkiem odmiany „ww”, przynależną do naczynia serii 100, ale w partiach przydennych bez śladów obtaczania (ryc. 88: 20). Wśród powyższych form niewątpliwie możemy wyróżnić odmiany den ze względu na wartość współczynnika stabilności St, czyli wąskodenne i szerokodenne. Przykładem formy wąskodennej jest fragment naczynia wydobyty ze studni 2, datowanej na lata 924 – 925 AD, gdzie współczynnik St wynosi 0,32 (ryc. 88: 20). Wartość ta nawiązuje do St uzyskanego w przybliżeniu dla naczynia typu G3a/351/233 (ryc. 88: 11), gdzie wynosi on około 0,37. Natomiast za szerokootworowe uznajemy np. naczynie z grupy A typu G3a/153/333 (ryc. 88: 1), gdzie St wynosi 0,47, a przy formie z grupy B, aż 0,60 (ryc. 88: 9).

Puchar (P)

PB4a/62.M3a/153/233 (ryc. 88: 12). Niewątpliwie najciekawszą, ale i formą jednostkową w zbiorze jest puchar pozyskany z obiektu 1019/K4. W prezentowanej klasyfikacji formy pucharowe ze względu na swą odrębność uzyskują nieco odmienne określenia kodowe (ryc. 85: 4). Omawiane naczynie przynależy do pucharów na stopce pustej od zewnątrz typu B, w odróżnieniu od pucharów typu A – na stopce pustej od wewnątrz i typu C – na nóżce kolumnowej z wysklepioną stopką. Sam rodzaj pustej stopki (w typach A i B) określamy kodem odpowiadającym formie elementu składowego, w tym przypadku łukowato zwężającej się (6) i obligatoryjnie ustalonej wysokości stopki w całkowitej wysokości naczynia (1 – do ⅓ wysokości, 2 – około ½ i 3 – oko-

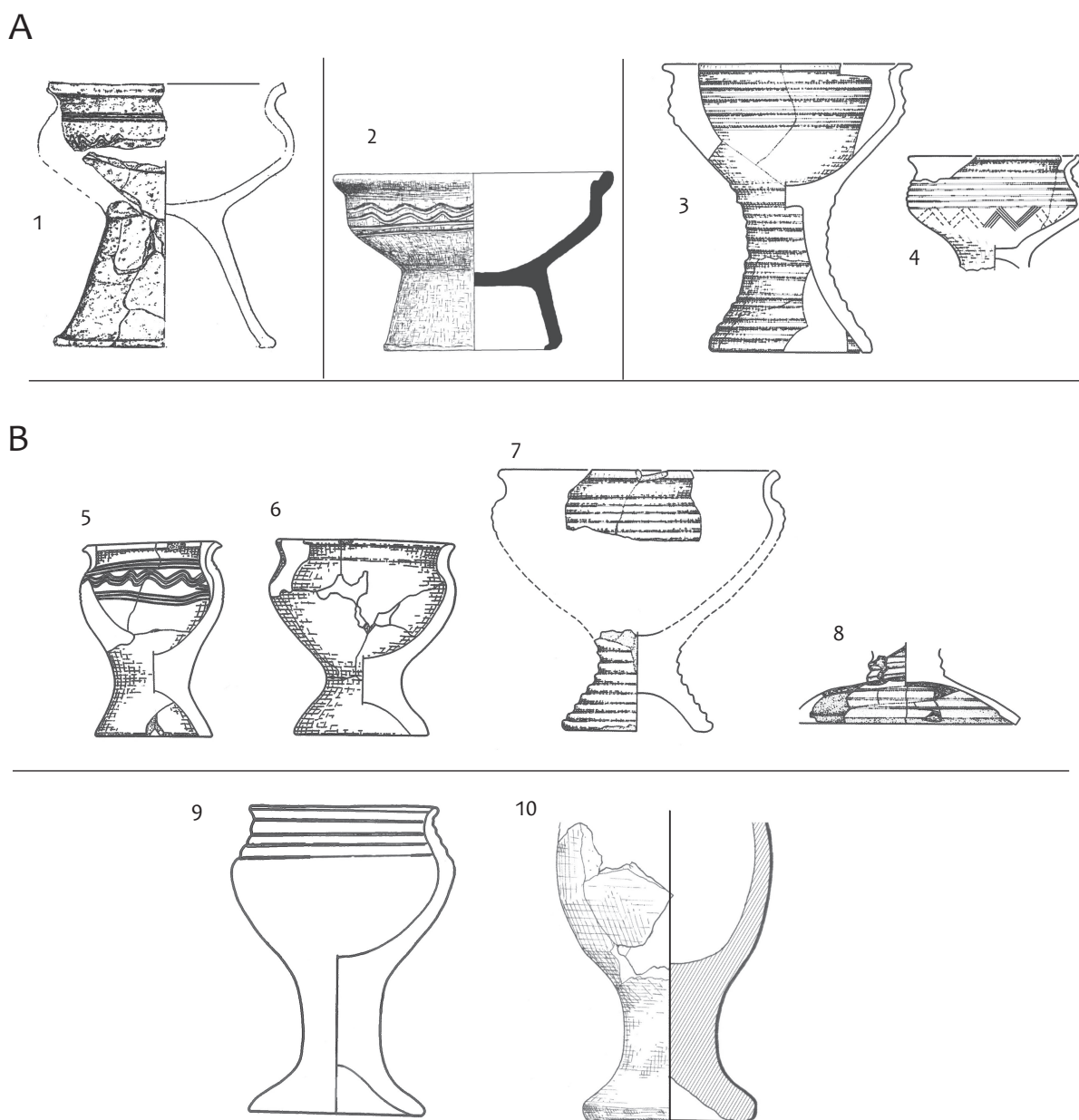
Ryc. 88. Rogaszyń stan. 2-4 gm. Piątek. Klasyfikacja form naczyniowych z kategorii GtII/III.

Fig. 88. Rogaszyń site 2-4 commune of Piątek. Classification of vessel forms from the GtII/III category.

ło $\frac{2}{3}$ wysokości). W naszej sytuacji jest to stopka oznaczona jako odmiana 62. Dopiero za tym oznaczeniem wpisujemy oznaczenie formy czaszy osadzonej na stopce. W omawianym egzemplarzu czaszę pucharu tworzy esowata misa typu M3a/153/233, ze współczynnikiem S około 0,48 i współczynnikiem P wynoszącym 0,85 (czyli mieści się w ramach naczyń wariantu 2). Brzusiec misy jest zdobiony wątkami wykonanymi grzebieniem garncarskim w postaci pasma horyzontalnego, poniżej którego usytuowano pasmo faliste. Zwraca też uwagę technologia wykonania tego naczynia. Całość składająca się z dwóch części została poddana obtaczaniu, a następnie zlepiąca. Do ich wykonania użyto gliny schudzonej dużą ilością tłuczni kamiennego o różnej granulacji oraz piasku (D234). Ilość domieszki powoduje dużą szorstkość powierzchni. Całość o barwach szaro-czarnych powierzchni zewnętrznej i niekiedy brunatnej wewnątrz. Co jest istotne, fragment stopki tego naczynia pozyskano także z obiektu 1040/I93. Liczny materiał towarzyszący pochodzi z naczyń częściowo i całkowicie obtaczanych zdobionych jedynie wątkami wykonanymi grzebieniem garncarskim (ryc. 100: 3 – 6).

Wczesnośredniowieczne formy pucharowe nie należą do znalezisk zbyt częstych, tym niemniej ze względu na swą charakterystyczną formę mają dość bogatą literaturę. Należy tu wymienić pracę W. Łęgi (1930, s. 89) oraz kilka następnych: M. Haftki (1974), J. Okulicza (1988), W. Nowakowskiego (1989), J. Dąbrowskiego (1999), W. Wróblewskiego i T. Nowakiewicza (2003) i ostatnie uwagi M. Brzostowicza (2016). Z powyższych opracowań jawi się obraz dość zróżnicowany. W pierwszym rzędzie, przy najstarszych znaleziskach wskazuje się na ich silne związki z zachodniobałtyjskimi warsztatami ceramicznymi i grupą olsztyńską z okresu wędrówek ludów. Omówienia tego typu znalezisk w starszych opracowaniach dokonał m.in. W. Nowakowski, datując je w przedziale V-VI w. n.e. (1989, s. 115). Wśród tychże pucharów znajdujemy dość podobne pod względem formy do naszego, różniące się jednak stroną technologiczną. Ważniejsze znaleziska tego typu lokalizowane są generalnie w szerokiej strefie pogranicza słowiańsko-pruskiego, jak podają W. Wróblewski i T. Nowakiewicz, wspominając także o odosobnionych znaleziskach z Hedeby oraz z Groß Raden w Meklemburgii (2003, s. 172). Jednak na szczególną uwagę zasługuje praca M. Haftki, który zajmował się tym problemem na przykładzie pucharaka z Elbląga, który w znacznym stopniu odpowiada temu z Rogaszyna (M. Haftka 1974, ryc. 3a), ale reprezentuje inną odmianę według naszej klasyfikacji. Autor ten wprowadza także, mniej czy bardziej udaną klasyfikację pucharów wczesnośredniowiecznych w 6 typach, stwierdzając, że we wczesnym średniowieczu występują one na terenie całej Polski (M. Haftka 1974, s. 333, 335, ryc. 4). Wzmiankowany puchar z Elbląga zalicza do swego typu V, któremu przypisuje znane mu w owym czasie 8 znalezisk z datowaniem w ramach XI-XIII w. (M. Haftka 1974, s. 340). W naszym przypadku takie datowanie wydaje się zbyt późne i raczej skłaniałibyśmy się do datowania egzemplarza z Rogaszyna na wiek X, nawet na jego pierwszą połowę. Zespół bardzo interesujących pucharów pozyskano również z wielkopolskiego grodziska w Spławiu, którym poświęca szereg uwag M. Brzostowicz, odnosząc się do ich genezy i datowania (2016, s. 40 – 41). Autor ten uznaje za niezadawalający stan badań nad tego typu zabytkami, tym niemniej wskazuje na dwa kierunki inspiracji dla ich powstawania, które tworzą też dwa skupiska na obszarze Polski (M. Brzostowicz 2016, s. 41). Pierwszy nurt wywodzący się: „z obszaru kultury karolińskiej i/lub wielkomorawskiej [...]” obejmuje skupisko na Łużycach, Dolnym Śląsku i w południowej Wielkopolsce, natomiast drugie, za pośrednictwem środowiska skandynawskiego, tworzy się na pograniczu prusko-pomorskim (M. Brzostowicz 2016, s. 41). Trzeba jednak zwrócić uwagę, że na kierunku zachodnim na obszarach Słowiańszczyzny północno-zachodniej takich form naśladowczych lub też importowanych z przedziału wieków VII-X brak, o czym świadczą ustalenia M. Dulnicza (2001, s. 46 – 94). Według naszej klasyfikacji puchary ze Spławia reprezentują dwa odmienne typy: B – na stopce pustej od zewnątrz, co jest pewną analogią do naszego (M. Dulnicz 2001, tabl. X: 4; XXXV: 3) i C – na nóżce kolumnowej (M. Dulnicz 2001, tabl. I: 1, 2; X: 1 – 3; XXVIII: 3). Do typu C należy także pucharek z Bruszczewa, zaliczony do tamtejszej rodziny naczyń typów RT-VI (M. Brzostowicz 2002, s. 41 – 42, ryc. 19: 1) oraz z Markowic zaliczony do naczyń typu L (E. Pawlak, P. Pawlak 2008, s. 61, ryc. 22: 3, tabl. 6). Należy tutaj wrócić jeszcze do artykułu M. Haftki, gdzie znajdujemy kilka fragmentów z różnych stanowisk, które w swej części należą do typu B, ale różnych odmian, chociażby ze względu na formę stopki (m.in. z Podzamcza, pow. Kwidzyn, Pasymia, pow. Szczytno; M. Haftka 1974, ryc. 3b-d, i, j), ale i także zapewne do naszego typu

C (m.in. z Silma, pow. Iław; M. Haftka 1974, ryc. 3h). Dla porównania prezentujemy wybór pucharów typu B i C z Elbląga, Sławia, Bruszczewa i Markowic w zestawieniu z rogaszyńskim (ryc. 89). Jakkolwiek egzemplarze typu B ze Sławia nie odpowiadają w pełni okazowi rogaszyńskiemu, to są mu dość bliskie, m.in. zostały wykonane głównie w technice jakoby częściowego obtaczania, co nie do końca wydaje się być prawdą, sądząc po ich zdobnictwie (M. Brzostowicz 2016, s. 40, tabl. X: 1–4). Dodatkowo jeden z nich, typu C, jest zdobiony analogicznym wątkiem linii falistej pomiędzy horyzontalnymi, wykonanym grzebieniem garncarskim (Z. Kurnatowska 2008, ryc. na s. 316; M. Brzostowicz 2016, tabl. I: 2). Datowanie dendrologiczne tego grodu wskazuje, że najstarsze daty obejmują drugą połowę lat 80. wieku IX, a najmłodsze przypadają na początek lat 20. wieku X (M. Krąpiec 2016, s. 48). Według M. Brzostowicza do zagłady grodu w Sławiu mogło dojść około 940 r., w trak-

Ryc. 89. Zestawienie porównawcze wyboru pucharów typu B (A): 1 – Rogaszyń; 2 – Elbląg; 3–4 – Sławie i typu C (B): 5–8 – Sławie; 9 – Bruszczewo, 10 – Markowice (bezskałowe).

Fig. 89. Comparison of a selection of type B beakers (A) from : 1 – Rogaszyń; 2 – Elbląg; 3–4 – Sławie and type C (B): 5–8 – Sławie; 9 – Bruszczewo, 10 – Markowice (scale-free).

cie rozrastania się państwa gnieźnieńskiego. Autor ten datuje całość materiałów ceramicznych z tego stanowiska od schyłku IX do połowy wieku X (M. Brzostowicz 2016, s. 85). W takiej sytuacji przyjmujemy, że puchary z chaty II, odkrytej we wnętrzu grodu pochodzą z lat pomiędzy schyłkiem wieku IX a latami 40. wieku X. Co istotne, podobny puchar znaleziono m.in. w Bonikowie, powstałym pomiędzy latami 880–900, a pierwszymi dziesięcioleciami wieku X (Z Kurnatowska 2008, s. 318). Najbliższe terytorialnie analogie tego typu naczyń do rogaszyńskiego pochodzą z Ośnicy (M. Musianowicz 1958, s. 119–122) oraz najpewniej jeden z Tumu pod Łęczycą (L. Gabałówna 1955, s. 332, tabl. 120: 11), ale większość tych fragmentów nawiązuje formą i zdobnictwem do pucharów ze Spławia (ryc. 90: 3, 7, 8; L. Gabałówna 1955, tabl. 120: 1–10). Szereg uwag o pucharach znajdujemy też w pracy M. Trojana, w nowym opracowaniu badań Tumu, przeprowadzonych w latach 2009–2011 (2014). W trakcie tych badań odkryto tylko jeden fragment stopki o znacznie późniejszej chronologii (M. Trojan, s. 326, ryc. 194: 5). Marek Trojan, w oparciu o literaturę, stwierdza, że puchary są charakterystyczne dla północnych obszarów Polski, głównie Pomorza Gdańskiego, ziemi chełmińskiej i zachodnich Mazur i zasadniczo występują w XI–XII w. (M. Trojan 2014, s. 326, tam dalsza literatura).

Naczynia kategorii GtIV

W ten sam sposób omówimy fragmenty naczyń zaliczonych do kategorii całkowicie obtaczanych, w ramach poszczególnych grup A-B-C garnków i innych form. Niestety nie uzyskano pełnej formy w tej kategorii naczyń, stąd ich określenia typologiczne są jedynie fragmentaryczne.

Grupa A naczyń

G3a/053/033 (ryc. 90: 1–4). To szereg form o brzuścu baniastym, z maksymalnym jego wyścięciem usytuowanym niewątpliwie około $\frac{2}{3}$ wysokości całej formy. Wylewy łukowato wygięte na zewnątrz. Naczynia są zdobione najczęściej dookólnymi żłobkami, niekiedy pojedynczymi liniami falistymi na szyjce oraz plastycznymi listwami sytuowanymi zazwyczaj na maksymalnym wyścięciu brzuśca. Istotna jest uzyskiwana wartość współczynnika P, zawierająca się w przedziale 0,74–0,87. Wynika z tego, że są to formy o brzuścu wydętym w zróżnicowanym stopniu.

G3a/053/012 (ryc. 90: 9, 10). Zaliczono tutaj dwa fragmenty naczyń, które charakteryzują się prawdopodobnie bardzo słabą profilacją brzuśca i silnie wychylonym wylewem poza maksymalne wyścięcie brzuśca. Może to wskazywać, że mamy tutaj do czynienia ewentualnie z dużymi formami misowatymi. Ze względu na stopień zachowania jest właściwie niemożliwym ustalenie wartości współczynnika P, ale wydaje się, że mieści się on w przedziale pomiędzy: 0,9–1,0.

Najpewniej dla tych fragmentów można wskazać analogie w dwóch, w pełni zachowanych, formach typów określonych jako BI2 i AIII1, wyróżnionych na osadzie w Lutomiersku-Koziówkach stan. 3a-c (M. Trojan 2012, ryc. 150). Właśnie do typu BI2 z Lutomierska-Koziówek stan. 3a-c, który w naszej klasyfikacji odpowiada typowi G3a/253w/312, przynależą zapewne wyróżnione przez nas fragmenty z Rogaszyna. Pełna forma z Lutomierska-Koziówek stan. 3a-c charakteryzuje się współczynnikami: S=0,82, P=0,95 i St=0,23. Wartość współczynnika St wskazuje na niewątpliwie małą stabilność formy.

Z kolei typ AIII1, zbliżony do powyższych, odpowiada w naszej terminologii typowi G3a/153w/323 ze współczynnikami: S=0,84, P=0,93 i St=0,26. Ponownie wartość współczynnika St wskazuje na małą stabilność naczynia.

Grupa B naczyń

G3b/041/013(?) (ryc. 90: 5–8). Przypisano do tej grupy fragmenty naczyń, być może o brzuścu zbliżonym do dwustożkowatego(?) z wylewem wychylonym skośnie na zewnątrz i szyjką typu S/I.2. Zdobnictwo tych naczyń to głównie dookólne żłobki, uzupełniane m.in. pasmami skośnych nacięć, ale również charakterystycznym ornamentem na szyjce w postaci rytej linii zygzakowatej. Współczynnik P wynosi około 0,83–0,87. Analogią może być całkowicie zachowany garnek typu BI1 z osady w Lutomiersku-Koziówkach stan. 3a-c (M. Trojan 2012, ryc. 150), który odpowiada typowi G3a/253w/333. Forma z Lutomierska-Koziówek charakteryzuje się współczynnikami: S=1,10, P=0,77 i St=0,41. Szczególną uwagę na tego typu naczynia zwrócił M. Brzostowicz w od-

niesieniu do formy ze Splawia o analogicznym zdobnictwie i formie krawędzi wylewu do formy z Rogaszyna (ryc. 90: 8), twierdząc, że posiada ona wyraźne analogie w południowo-morawskich formach typu bluńskiego i stylu tzw. ceramiki pomorawskiej z terenów Moraw, Czech i Śląska z datowaniem w przedziale od drugiej połowy IX do wieku X (M. Brzostowicz 2016, s. 41, tabl. II: 5).

Grupa C naczyń

G4a/054.1/033, 057.1 i 059.1 (ryc. 90: 11–14). Są to bardzo charakterystyczne naczynia z tzw. wydzieloną tektonicznie, długą szyjką różnych odmian typu S2/I.1–2,4, co pozwala je zaliczyć do form czteroelementowych. Naczynia tej grupy mają maksymalne wyđęcie brzuśca usytuowane zapewne w pozycji około $\frac{2}{3}$ wysokości formy. Fragmentaryczność zachowanego materiału uniemożliwia pewne oznaczenie współczynnika P, tym niemniej należy dopuszczać jego wartość oscylującą około 0,82–0,85, co jest wielkością analogiczną (biorąc pod uwagę błąd pomiaru) do naczyń z grupy A (0,83–0,87). Naczynia są zdecydowanie najczęściej zdobione dookólnymi żłobkami, a niekiedy także na szyjce pojedynczą linią zygzakowatą. Wydaje się, że należy zwrócić uwagę na jeden fragment, gdzie na szyjce wyraźnie występuje plastyczny wałek (ryc. 90: 11). Ten charakterystyczny element zdobniczy jest wiązany z wyróżnianymi naczyniami typu Bruszczewo (M. Brzostowicz 2002, s. 39–41, ryc. 17, 18), aczkolwiek nasz fragment różni się pewnymi innymi elementami.

G4a/254.0/032(?) (ryc. 90: 18). Być może fragmentarycznie zachowane naczynie z baniastym brzuścem i bardzo wyraźnie zaznaczoną stożkową szyjką przynależy także do powyższego typu. Brzusiec jest zdobiony dookólnymi żłobkami i, co charakterystyczne, na szyjce umieszczono fałstą wstęgę wykonaną grzebieniem garncarskim. Nie można wykluczyć, że lepiej zachowanym przykładem takiego naczynia jest forma z Lutomierska-Koziówek stan. 3a-c tamtejszego typu CI2 (M. Trojan 2012, ryc. 150), która odpowiada w naszej klasyfikacji G4a/254.3/331.

Grupa D naczyń

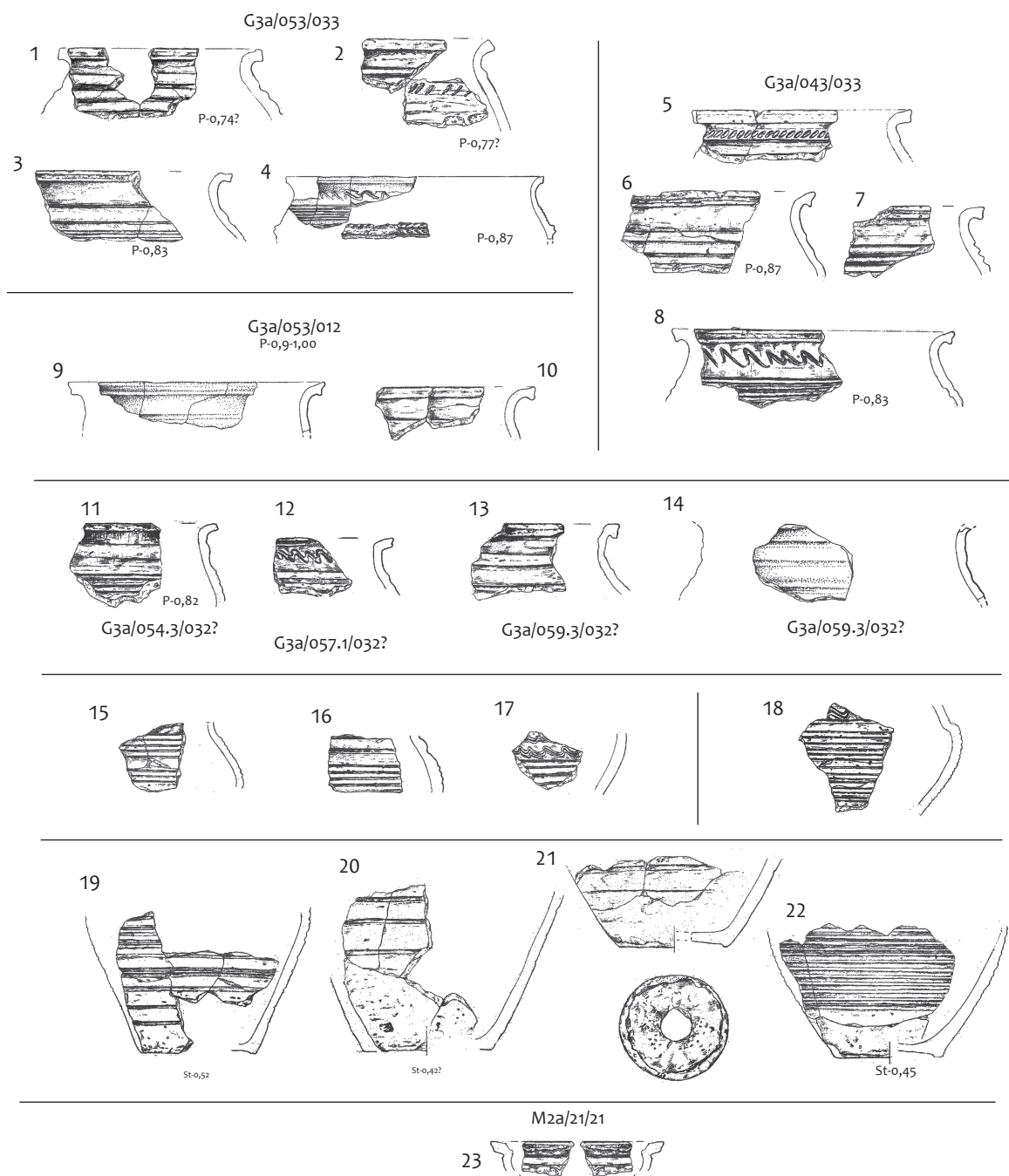
G3A/254/032(?). Opisany powyżej fragment może jednak być też przypisany do charakterystycznych naczyń z tzw. „cylindrycznym wylewem”, zwanych niegdyś również typem mazowszańskim. O takiej możliwej przynależności tego fragmentu mogą świadczyć zidentyfikowane w inwentarzu z Rogaszyna także trzy fragmenty wylewów tego typu naczyń. W takim przypadku jego analogiami mogą być dwa egzemplarze naczyń pochodzące z cmentarzyska typu Alt Käßlich w Grabku, gm. Szczerców datowanego na przełom X i XI w. (B. Muzolf 2002b, ryc. 242: 11, 12). Jako w pełni zachowane odpowiadają według naszej klasyfikacji typom: G3a/254w/232 i G3a/354w/232.

Również w przypadku naczyń kategorii GtIV nie byliśmy w stanie jednoznacznie połączyć partii przydennych i den z górnymi partiami naczyń. Jednak w tych formach wylepionych w większej całości stwierdzono obecność naczyń z serii 100 (ryc. 90: 19–20), jak i 200 (ryc. 90: 22), z dnami wklęsłymi i z wyraźnym wałkiem dookólnym oraz zazwyczaj ze śladami podsypki z tłuczni. Jedno z den naczynia ma intencjonalnie wybity centralnie otwór (ryc. 90: 21), co może wskazywać na jego przeznaczenie być może do produkcji dziegiu. Podjęto ponadto próbę wyznaczenia współczynnika stabilności naczyń St. Uzyskane wyniki wskazują, że oscylują one w przypadku garnków wokół wartości 0,42–0,52, czyli dno jest tylko około dwukrotnie mniejsze od maksymalnej średnicy brzuśca, co powoduje, że naczynie jest dość stabilne. Nie stwierdzono wartości St około 0,32–0,37, co charakteryzuje część form naczyń z kategorii GtII/III. Prezentowane partie przydennych naczyń wskazują, że są one zazwyczaj ornamentowane różnymi układami dookólnych żłobków sięgających tuż ponad dno (ryc. 90: 19–22). Przykładem garnka zdobionego gęstymi żłobkami, płaszczynowo pokrywającymi brzusiec w dolnej jego części jest forma datowana dendrodatami dla studni 2 z Rogaszyna wynoszącymi 924–925 AD (ryc. 90: 22).

Formy misowate (M)

M2a/21/21(?) (ryc. 90: 23). W całym materiale naczyń całkowicie obtaczanych zidentyfikowano tylko jeden fragment charakterystycznej formy, którą zaliczyliśmy do misek lub też czarek. Jest to

stosunkowo niewielkie naczynie o półkulistej zapewne czaszy, zwieńczonej silnie wychylonym na zewnątrz profilowanym wylewem i zaczątkiem wrębu, które zostało pozyskane z obiektu 106/D51. Omawiana miseczka została zarejestrowana w obiekcie wraz z garnkami grupy C, czyli o wydzielonej tektonicznie szyjce. Datowanie tej miseczki to zapewne druga połowa wieku X po początek wieku XI. Wydaje się, że sposób modelowania krawędzi wylewu tej formy nawiązuje do krawędzi, w jaką jest zaopatrzony jeden z pucharów ze Sławia (ryc. 89: 3; M. Brzostowicz 2016, tabl. X: 4), jak również niewątpliwie miseczka z tego samego obiektu, co puchar, ale autor nie poświęca jej żadnych uwag (M. Brzostowicz 2016, tabl. XIV: 1).

Ryc. 90. Rogaszyn stan. 2–4 gm. Piątek. Klasyfikacja form naczyniowych z kategorii GtIV.

Fig. 90. Rogaszyn site 2–4 commune of Piątek. Classification of the vessel forms from the GtIV category.

IV.1.3. ORNAMENTYKA NACZYŃ – SYSTEMY ORNAMENTACYJNE

W przypadku analizowania sposobu ornamentowania naczyń wykorzystano rozwiązania zastosowane przez W. Chudziaka (1991) dla materiałów znad Dolnej Drwęcy. W pierwszym rzędzie wyróżniono podstawowe elementy zdobnicze, charakteryzujące się odmienną techniką wykonania oraz zastosowaniem różnorodnych narzędzi garncarskich w liczbie 6 typów z szeregiem odmian (ryc. 91):

- A – obejmuje elementy zdobnicze wykonane grzebykiem wielozębnym w układach horyzontalnych prostych (A1), horyzontalnych falistych (A2), odcinkowych pionowych (A3) oraz prawo i lewo-skośnych (A4-A5). Odmiany wykonywane grzebykiem odnotowano głównie na naczyniach częściowo lub słabo całkowicie obtaczanych grup GtII/III-IV;
- B – grupuje elementy odciskane, wykonane grzebykiem wielozębnym. W przypadku materiałów z Rogaszyń tak ornamentowane naczynia notowano wśród grupy GtII-III i IV;
- C – to podstawowy sposób zdobienia naczyń elementem żłobków wykonywanych różnymi rylcami. Notowano je głównie na naczyniach grup GtIII i IV, ale także sporadycznie na częściowo obtaczanych grupy GtII;
- D – elementy w postaci odcisków i nacięć wykonanych narzędziem o ostrzu jednodzielnym (rylec? – nóż-stempel). Odnotowane na naczyniach całkowicie obtaczanych grupy GtIV;
- Ż – uwzględnia plastyczne żeberka, mniej lub bardziej wydatne, formowane w trakcie obtaczania, sytuowane zazwyczaj poniżej szyjki, na barkach naczynia;
- L – to pojedyncze listwy, różnie formowane, mniej lub bardziej wydatne w dwóch odmianach z wariantami. Listwy plastyczne są umieszczane na tzw. barkach naczynia lub też na maksymalnym wyđęciu brzuśca w odmianach.

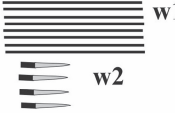

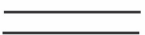
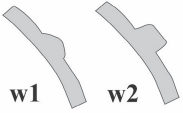

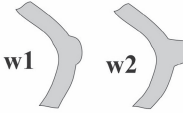

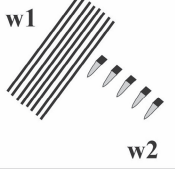

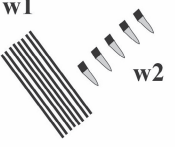

Godny odnotowania jest fakt, że wśród elementów ornamentacyjnych nie zarejestrowano stempli jednodzielnych (oprócz owalnego i pionowego słupka) lub wielodzielnych, z wyjątkiem odcisku grzebienia. Ornamentacja stempelkowa jest bardzo rozpowszechniona, zwłaszcza w wieku XI i wiąże się głównie z obszarami Mazowsza (szczególnie Mazowsza Północnego i ziemi chełmińskiej), jak również i po części z Wielkopolską. Brak takich motywów w naszym zbiorze może wskazywać na pewne powiązania regionalne miejscowego warsztatu ceramicznego lub brak takich nawiązań.

Drugim etapem analizy było stworzenie klasyfikacji wątków ornamentacyjnych, na które składały się poszczególne powyżej wyróżnione elementy zdobnicze. Klasyfikację przeprowadzono w ramach grup odpowiadających naczyniom obtaczanym częściowo z GtII/III oraz całkowicie słabo obtaczanych GtIV.

W przypadku grupy GtII/III mamy do czynienia z dość liczny i zróżnicowanym ich zestawem (ryc. 92). Najwięcej odnotowano wątków powstałych głównie w wyniku zastosowania narzędzia w formie grzebienia garncarskiego, czyli odmian elementów z grupy A, ale także z grup B i C. Ze względu na fragmentaryczność materiału trudno jednoznacznie stwierdzić, czy były to głównie wątki jednoelementowe, ale równie często mamy do czynienia z wątkami złożonymi. W odniesieniu do naczyń tej grupy trudno mówić o możliwości wyróżnienia jakiegoś czytelnego systemu ornamentacyjnego ze względu na ułamkowość materiałów.

Możemy jedynie stwierdzić dość częste wykorzystywanie motywów opartych o pasma horyzontalne i faliste wykonywane grzebieniem garncarskim. Dość rzadko pojawiały się natomiast motywy geometryczne wykonywane grzebieniem. Zazwyczaj wątki ornamentacyjne rozpoczynają się poniżej szyjki, ale sporadycznie obejmują także szyjkę (ryc. 92: III/A21D).

Znacznie więcej możemy powiedzieć o wątkach ornamentacyjnych naczyń całkowicie obtaczanych grupy GtIV, gdzie zróżnicowanie wątków jest większe (ryc. 93). Podział wątków przeprowadzono ze względu na ilość zastosowanych elementów zdobniczych oraz ich lokalizację. Również i w tym przypadku trudno jest jednoznacznie określić typ zastosowanego wątku ze względu na rozdrobnienie materiału. Należy jednak stwierdzić, że najczęściej wśród ornamentowanych fragmentów naczyń występują dookólne żłobki. Wydzielone wątki podzielono na typy ze względu na stopień ich skomplikowania (jedno-, dwu- i wieloelementowe, odpowiednio typ I, II itd.) oraz na rodzaj fryzu, czyli rodzaj elementu rozpoczynającego dany wątek od góry (żłobki, linia falista itd.) co określamy oznaczeniem danego elementu (A, B itd.).

	I		II	III	IV	
	A	B	C	D	Ż	L
1						
2						
3						
4						
5						

Ryc. 91. Zestawienie elementów ornamentacyjnych ceramiki z Rogaszyna stan. 2–4. Legenda: I – elementy wykonane grzebieniem garncarskim; II – elementy ryte (żłobki); III – elementy kluto-stempelkowe; IV – elementy plastyczne (Ż – żeberka; L – listwy).

Fig. 91. Comparison of decorative elements of pottery from the 2–4 Rogaszyn site. Legend: I – elements made with a pottery comb; II – engraved elements (grooves); III – pierce and stamp elements; IV – moulded elements (Ż – long, thin moulds; L – bands).

Z analizy materiału wynika, że w pierwszym rzędzie wszystkie naczynia tej grupy można podzielić na dwie grupy stylistyczne wątków – A i B.

W przypadku wątków składających się na stylistykę grupy A to charakteryzują się one pokrywaniem prawie całej powierzchni naczynia, łącznie z szyjką, poczynając od podstawy samego wylewu. Zazwyczaj ornamentacja tej grupy jest oparta o żłobki sięgające samego wylewu, co nakazuje upatrywać w niej wpływów naczyń tzw. typu drohickiego. W przypadku naczyń z Rogaszyna nie obserwujemy tej odmiany zdobnictwa. Natomiast dość często występuje zdobienie szyjki pojedynczym lub wielokrotnionym żłobkiem falistym. Jest to cecha charakterystyczna tworząca tzw. fryz wieńczący całość wątku zdobniczego. Inną cechą charakterystyczną jest występowanie wśród tych wątków tuż pod fryzem plastycznych żeberek (ryc. 93: III/C2ŻC, itd.). Niewątpliwie ma to znaczenie dla określenia genezy stylistycznej miejscowego warsztatu ceramicznego.

W przypadku stylistyki wątków grupy B cała ornamentyka naczynia rozpoczyna się u podstawy różnie wydzielanej szyjki. I w tym przypadku fryz rozpoczynający te wątki jest bardzo zróżnicowany, co prezentujemy powyżej (ryc. 93). Najczęściej są to dookolne żłobki. Jednak charakterystycznymi wątkami są te, w których wykorzystano plastyczne żeberka, jako rozpoczynające całą ornamentykę (ryc. 93: II/ŻC1, III/ŻAC, III/ŻBC). Sposób ornamentowania plastycznymi żeberkami górnej partii naczynia jest interesujący, gdyż nawiązuje, naszym zdaniem, bezpośrednio do zdobnictwa tzw. ceramiki typu Tornow, wśród której dominują jednak naczynia o formach dwustożkowatych. Była ona używana już od VII w. na

Typ	I/A1	II/A12	II/A13	II/A14	II/A1B	I/A2	III/A21D	II/A32	I/B5	III/C1AD	II/C12	I/C2
w.1												
w.2												
w.3												
w.4												

Ryc. 92. Rogaszyn stan 2-4, gm. Piątek. Zestawienie wątków ornamentacyjnych występujących na naczyniach grupy GtII/III.

Fig. 92. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Comparison of decorative motifs found in vessels from the GtII/III group.

Typ	II/AB/21	I/C1	II/C12	II/CA/12	II/C1D	III/C1LB	III/C1LD	II/C21	III/C2ŻC	III/C2LC	V/C2LD	II/DC	II/ŻC1	III/ŻAC	III/ŻBC
W.1															
W.2															
W.3															

Ryc. 93. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Zestawienie wątków ornamentacyjnych na-
czyń grupy GtIV. Fig. 93. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Comparison of decorative motifs found
in vessels from the GtIV group.

szerokim obszarze od Łużyc poprzez środkową Odrę, sięgając poza Prosnę na wschodzie (L. Leciejewicz 1983, s. 46). Temat tego typu zdobnictwa i naczyń, ma bogatą literaturę, którą ostatnio podsumował przedwcześnie zmarły M. Dulinicz stwierdzając, że takie naczynia i zdobnictwo pojawiają się jednak najwcześniej dopiero u schyłku IX w. (M. Dulinicz 2001, s. 54).

Z dodatkowych elementów zdobniczych wykorzystywanych w tworzeniu fryzów rozpoczynających wątki grupy stylistycznej B można wymienić rzadko rejestrowane drobne nacięcia lub owalne stemple i linię falistą.

Tak w grupie A i B stylistyki pojawia się zdobnictwo naczyń dodatkowym elementem w postaci plastycznej listwy, co jest jednak w zbiorze z Rogaszyna odnotowywane dość sporadycznie. Są one sytuowane na tzw. barkach naczyń, jak również na maksymalnym wyđęciu brzuśca i są zazwyczaj zdobione nakłuciami grzebienia garncarskiego lub też nacięciami.

IV.1.4. ZWIĄZKI CHRONOLOGICZNO-REGIONALNE CERAMIKI

W omawianym zespole mamy do czynienia z dwoma, wyraźnymi poziomami chronologicznymi. Na starszy składa się niezbyt liczny zbiór naczyń poddanych tylko częściowemu obtaczaniu grupy GtII/III. Są to typowe materiały wczesnośredniowieczne, które możemy datować od IX po połowę wieku XI. Analogicznych materiałów dostarcza szereg stanowisk.

Liczny materiał ceramiczny wskazuje na znaczne zróżnicowanie technologiczne, jak i warsztatowe. W wyniku przeprowadzonej analizy możemy jednoznacznie stwierdzić, że w najstarszym poziomie osadnictwa wczesnośredniowiecznego występują głównie naczynia z grup GtII i GtIII. W obu tych grupach dna naczyń są płaskie, z dość często rejestrowanym, bardzo głębokim śladem w postaci odcisku osi wolnoobrotowego koła garncarskiego. W przypadku naczyń z grup GtIV dna są najczęściej lekko wysklepione, z wyraźnym wałkiem przykrawędny i z częstą podsypką z piasku lub drobnego tłuczni. Nie stwierdzono znaków garncarskich. Ornamentyka naczyń grup GtII-III, jak również i GtIV, jest dość bogata, gdyż odnotowujemy motywy wykonywane grzebieniem garncarskim w układach pasm dookólnych, falistych jak i odcinkowych. W grupie GtIV najczęstszym ornamentem są dookolne żłobki, niekiedy występujące w połączeniu z linią falistą (także wykonywaną grzebieniem garncarskim), jak i listwą plastyczną. Obecność listewek plastycznych odnotowywano w materiałach rogaszyńskich dość rzadko, są one zdobione odciskami stempelkowymi. Na pobliskim rogaszyńskim stanowisku w Pęcławicach, analogiczne listwy rejestrujemy na tamtejszych garnkach esowatych typu IIIc, które zdaniem autorki opracowania pojawiają się w drugiej połowie wieku X i pierwszej połowie wieku XI (E. Dziubek 2011, s. 81, 94, ryc. 30: m, c; 36). Jest to datowanie zbieżne z ustaleniami W. Dzieduszyckiego dla inwentarzy ceramicznych z ośrodka kruszwickiego, który uznaje, że są one najliczniejsze w drugiej połowie wieku X (W. Dzieduszycki 1982, s. 54, tabl. XVI; XIII).

Ogólnie materiał ceramiczny z Rogaszyna można datować w ramach wieku VIII po początki wieku XI włącznie. Warto zwrócić uwagę, że właściwie w każdym bogatszym zespole z Rogaszyna mamy do czynienia ze współwystępowaniem naczyń z grup GtII-III z naczyniami grup GtIV. Takim przykładem jest m.in. inwentarz z datowanej dendrochronologicznie studni II wzniesionej u schyłku pierwszej ćwierci wieku X.

IV.2. INNE PRZEDMIOTY

Prześliki

Dla prześlików, ze względu na wielokulturowość stanowiska, utworzono jedną wspólną klasyfikację form, którą zaprezentowaliśmy już wcześniej. Jednak z uwagi na kontekst znalezienia poszczególnych egzemplarzy doszliśmy do wniosku, że nasz typ C charakteryzuje głównie, jeśli nie jedynie, zespoły wczesnośredniowieczne, dlatego też omówimy je w tym miejscu (tabela 14).

W typie C wyróżniono trzy odmiany, wydzielone ze względu na uformowanie tzw. biegunów i kanału: odmiana C1 posiada bieguny płaskie (ryc. 99: 3; 105: 3), odmiana C2 ma jeden biegun wklęsły (ryc. 102: 13), a C3 ma oba bieguny wklęsłe (ryc. 100: 2; 102: 3). Ogółem pozyskano 11 egzemplarzy typu C. Wszystkie charakteryzują się dość niestarannym wykonaniem, ale w miarę znormalizowany-

Tabela 14. Zestawienie charakterystyki przęślików wczesnośredniowiecznych.

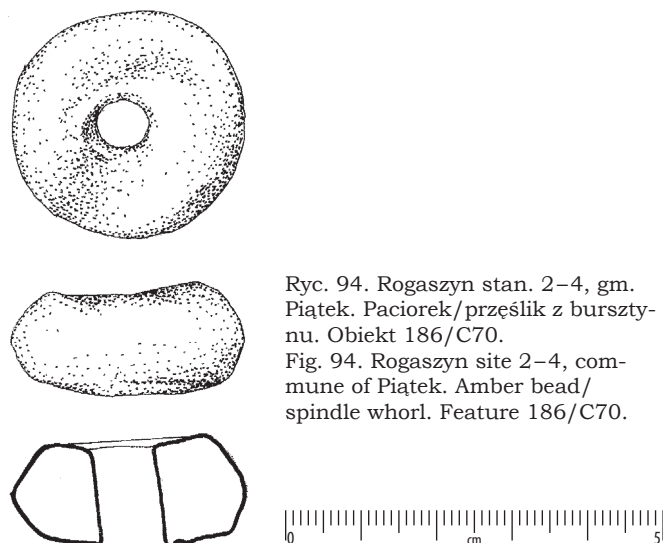
Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/hektar/ar	Wymiary (w mm)			Typ	Chronologia
		Ø cał.	Ø otworu	wys.		
1	ob.50/C70	30	10	18	A2	Wśr.
2	ob.49/C69	30	12	12	C1	Wśr.
3	w-twa/C95	30	6	-	C1	-
4	w-twa/D61	43	5	22	C1	-
5	w-twa/E9	19?	8	46?	C1	-
6	ob.588/G90	27	10	11	C1	Wśr.
7	ob.967/H71	32	8	15	C1	Wśr.
8	ob.1018/K4	20?	8	20?	C1	Wśr.
9	ob. 106/D61	34?	9	12	C2	Wśr.
10	w-twa/E8	31	7	11	C2	-
11	ob.50/C70	26	10	14	C3	Wśr.
12	ob.106/D61	35?	8	16	C3	Wśr.

mi wymiarami i średnicą otworu wynoszącą od 8 do 11 mm. Jedynie odmiana C2 ma wyjątkowo mały otwór rzędu 5 mm. Jest istotne, że odmiana C3 została odkryta wraz z typem A2 w obiekcie 50/C70 (ryc. 100: 1).

Przęśliki typu C są niewątpliwie często spotykane we wczesnych fazach wczesnego średniowiecza, m.in. M. Parczewski uwzględnia podobne egzemplarze w swym typie II/2 (M. Parczewski 1988, tabl. LIV: 17). Również na grodzisku w Bródnie Starym pozyskano odpowiednik naszej odmiany C1, jak również C2 i zbliżony do C3 (K. Musianowicz 1956, ryc. V: 3; VII: 6; IX: 4; XIX: 2). Można w takiej sytuacji przyjąć, że przęśliki tego typu są najbardziej charakterystyczne dla wczesnej fazy wczesnego średniowiecza.

Paciorek/przęślik z bursztynu

Niezbyt częstym znaleziskiem jest duży paciorek wykonany z bursztynu, pozyskany z obiektu 186 w arze C70 (ryc. 94). Zważywszy na sposób formowania kanału, nie można wykluczyć, że może to być także przęślik. Jest to egzemplarz krążkowy wykonany w technice toczenia, o średnicy rzędu 25 mm i grubości 7,5 mm. Sam w sobie nie jest datownikiem, jednak warto odnotować jego odkrycie w obiekcie osadniczym.

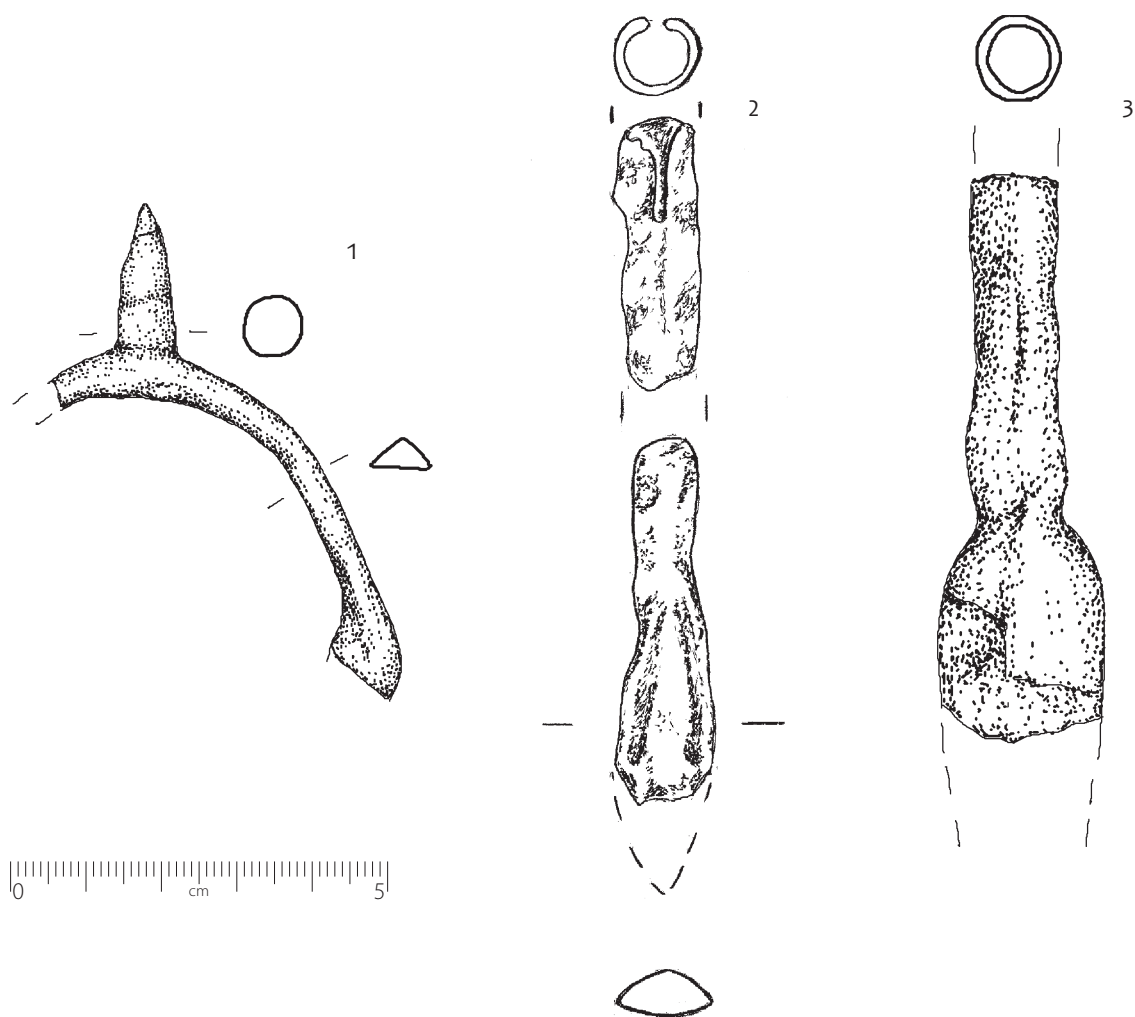
Ryc. 94. Rogaszyń stan. 2-4, gm. Piątek. Paciorek/przęślik z bursztynu. Obiekt 186/C70.
Fig. 94. Rogaszyń site 2-4, commune of Piątek. Amber bead/spindle whorl. Feature 186/C70.

Wyroby z żelaza

Bardzo ważnym znaleziskiem jest żelazna ostroga z haczykowatymi zaczepami zagiętymi do wewnątrz, pozyskana z warstwy w arze E7 (ryc. 95: 1). Tego typu ostrogi są uznawane za jeden z ważniejszych wyznaczników chronologicznych związanych z wczesnym etapem wczesnego średniowiecza (M. Dulinicz 2001, s. 98). Ogólnie stosowaną klasyfikacją do tego typu ostróg jest opracowanie J. Żaka i M. Maćkowiak-Kotkowskiej (1988). Zabytki te znajdują się jednak w centrum zainteresowań wielu badaczy, ostatnio M. Kary (2009, ryc. 75–77).

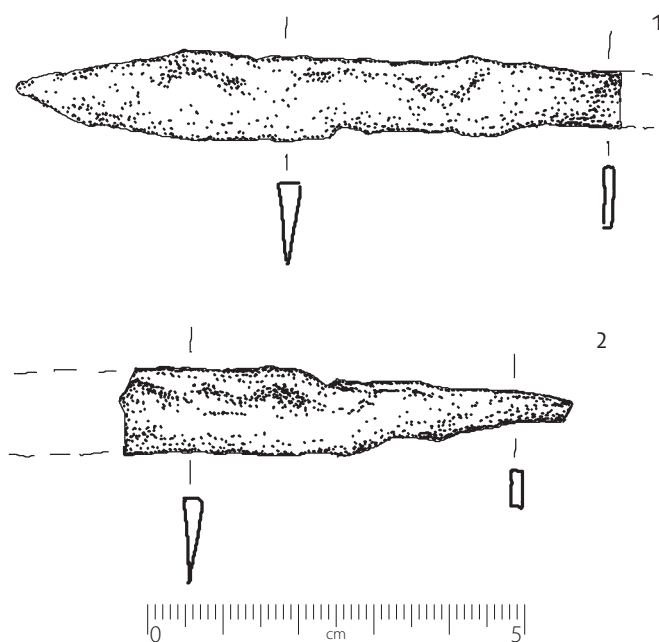
Jednoznaczne zaliczenie do odpowiedniego typu według Żak/Maćkowiak-Kotkowska/1988 jest trudne. Z pewnością należy ją łączyć z odmianami C lub D (J. Żak, L. Maćkowiak-Kotkowska 1988). Ostatnio M. Kara opublikował datowane radiowęglowo egzemplarze odmiany D (która to odmiana najbardziej odpowiada naszemu egzemplarzowi) z Bonikowa stan. 1 i Obiszowa stan. 9 z datami odpowiednio: 807–826 po AD i około 933 AD (M. Kara 2009, ryc. 75: 3, 4). Niewątpliwie pewne podobieństwa występują także w odmianie E, gdzie dysponujemy datą dla znaleziska z Bruszczewa obejmującą przedział 895/902 AD (M. Kara 2009, ryc. 76: 5).

W takiej sytuacji możemy dość jednoznacznie umieszczać nasze znalezisko w ramach wieku IX i co najmniej pierwszej połowy wieku X. Datowanie podpierają daty dendro pozyskane dla rogaszyńskich studni, z których I wzniesiono w latach: 845–849 AD, a drugą w latach 924–925 AD. Zwłaszcza, że ostatnie studia nad chronologią tychże odmian ostróg dość jednoznacznie wskazują właśnie na takie ich datowanie (M. Dulinicz 2001, s. 100–102).

Ryc. 95. Rogaszyń stan. 2–4, gm. Piątek. Żelazna ostroga z haczykowatymi zaczepami z ara E7 (1) i żelazne groty z arów C16 (2) i E25 (3).

Fig. 95. Rogaszyń site 2–4, commune of Piątek. Iron spur with hook-like fastenings from are E7 (1) and iron arrow heads from ares C16 (2) and E25 (3).

Ryc. 96. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Nożyki żelazne z arów: C60 (1) i D41 (2).

Fig. 96. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Iron knives from ares C60 (1) and D41 (2).

Również z tym poziomem chronologicznym należy łączyć fragmentarycznie zachowane dwa egzemplarze żelaznych grotów. Pierwszy z nich to dość długi egzemplarz grotu, zapewne strzały, z tulejką i laurowatym(?) lub wierzbowatym wąskim liściem, pozyskany z warstwy kulturowej w arze C16 (ryc. 95: 2). Ze względu na stan zachowania trudno jednoznacznie wskazywać na analogie, ponadto forma taka jest spotykana szeroko również w innych młodszych poziomach chronologicznych. Tym niemniej podobne okazy są znane ze stanowisk VIII-X-wiecznych. Drugi egzemplarz również nie ułatwia identyfikacji.

Jest to też grot z tuleją i być może laurowatym grotem, ale zdecydowanie masywniejszy od pierwszego (ryc. 95: 3). Ze względu na jego wielkość należy go identyfikować raczej z grotem oszczepu. Nie można wykluczyć, że tuleja była znacznie dłuższa. Być może analogią jest grot wydobyty z nasypu grodu w Tumie pod Łęczycą, datowany pierwotnie na VI-VIII w., a obecnie przez M. Karę rozpatrywany jest w powiązaniu z kręgiem frankijskim na VI-VII w. (M. Kara, 2009, s. 121 – 122, ryc. 31).

Ostatnimi znaleziskami łączonymi z tym poziomem chronologicznym są fragmenty dwóch żelaznych nożyków wydobytych z warstw kulturowych (ryc. 96). Oba reprezentują egzemplarze niewielkie, o wąskim ostrzu, ale odmiennych typów ze względu na ukształtowanie ostrza oraz trzpienia. W pierwszym przypadku ostrze zwęża się łukowato od dołu i zapewne skośnie od strony tylca, a osadzenie rękojeści przybiera formę sztabki, co wskazuje, że nożyk miał rękojeść zaopatrzoną zapewne w okładziny (ryc. 96: 1). W klasyfikacji noży według R. Rogosza wśród trzech typów z odmianami, nie znaleziono odpowiednika do naszego, lepiej zachowanego egzemplarza, a to ze względu na formę trzpienia w formie „kolca” (R. Rogosz 1983, s. 264 – 265, ryc. 224). Tym niemniej biorąc pod uwagę formę ostrza można go rozpatrywać w ramach tamtejszego typu II. W drugim przypadku trudno określić formę ostrza, ale osadzenie rękojeści na trzpieniu wydzielonym mocniej jednostronnie od strony ostrza uskokiem i słabo od strony tylca, niewątpliwie do osadzenia w rękojeści nabijanej w postaci drewnianej lub rogowej obsady (ryc. 96: 2). Tego typu nożyki są często znajdowane tak na osadach, jak i w grobach, niestety nie są one dobrymi datownikami.

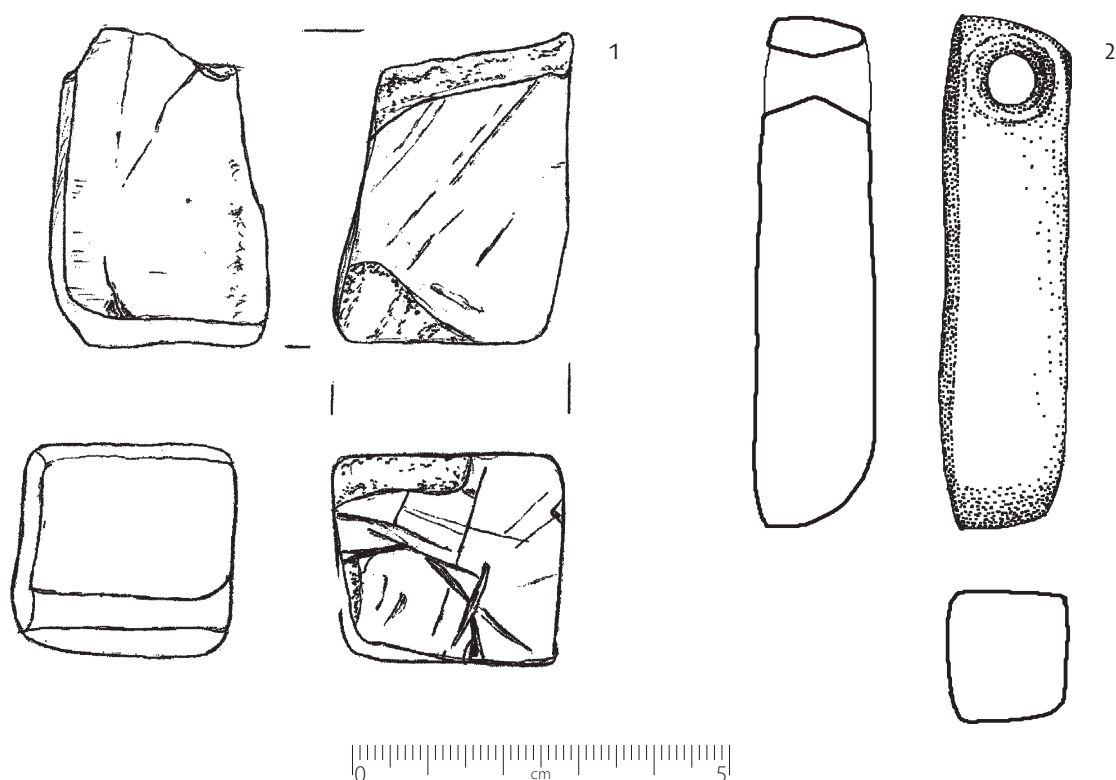
Przedmioty kamienne

Nie można wykluczyć, że kilka osełek wykonanych z droбноziarnistego piaskowca o różnej barwie surowca przynależy do poziomu wczesnośredniowiecznego. W większości są one zachowane fragmentarycznie, lecz można stwierdzić, że najczęściej charakteryzują się wydłużonym kształtem, o czworobocznym przekroju (ryc. 97). Jeden z egzemplarzy został odkryty w obiekcie 45/C67, z obszaru skupiska VI

Tabela 15. Zestawienie oselek z obszaru stanowiska.

Lp.	Lokalizacja w-twa/obiekt/hektar/ar	Wymiary (w mm)		
		dług.	szer.	grub.
1	ob.45/C67	–	–	–
2	w-twa/C84	–	–	–
3	w-twa/D61	141(zach.)	65	42
4	w-twa/E7	49 (zach.)	25	21
5	w-twa/E30	66	15	15
6	ob.992/K4	–	–	–

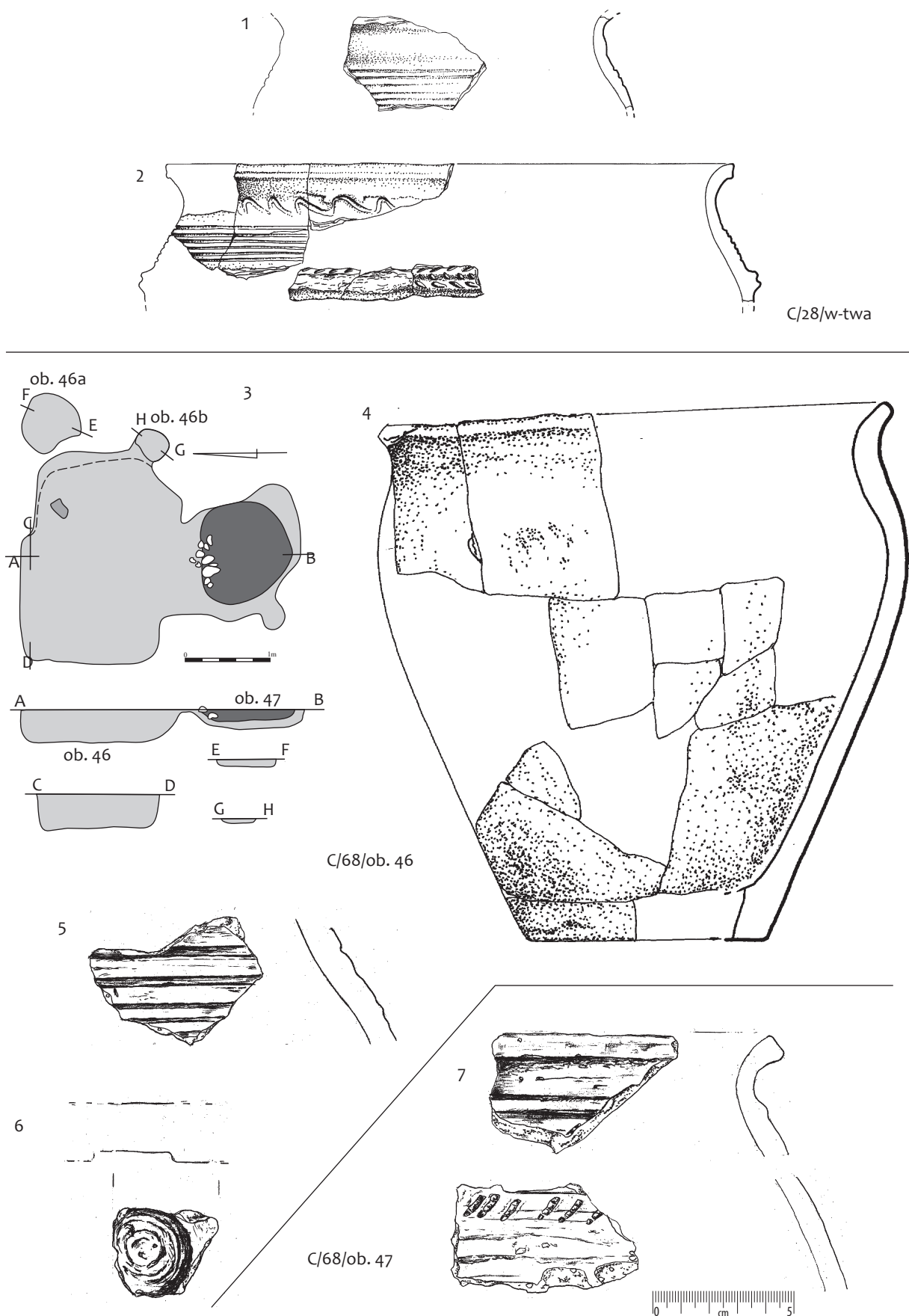
Ryc. 97. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Oselki z arów: C84 (1) i E30 (2).

Fig. 97. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Whet-stones from ares: C84 (1) and E30 (2).

w kompleksie 1, a drugi fragment w obiekcie 992/K4, w kompleksie 3 z rozplanowania przestrzennego osady.

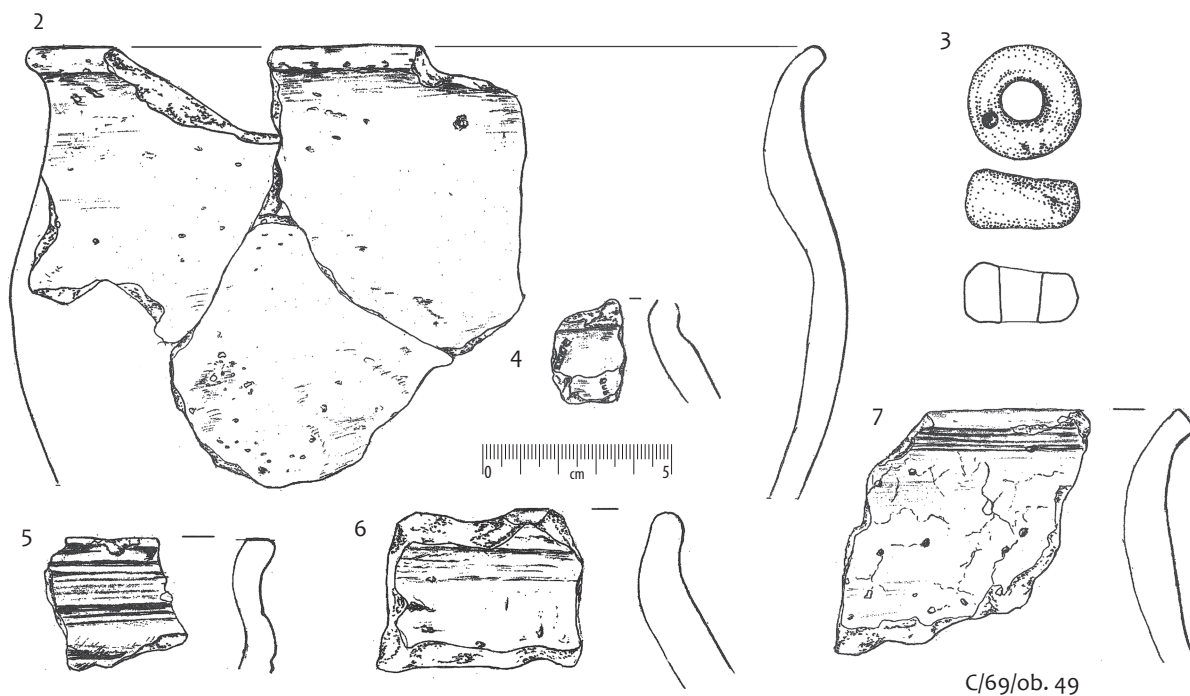
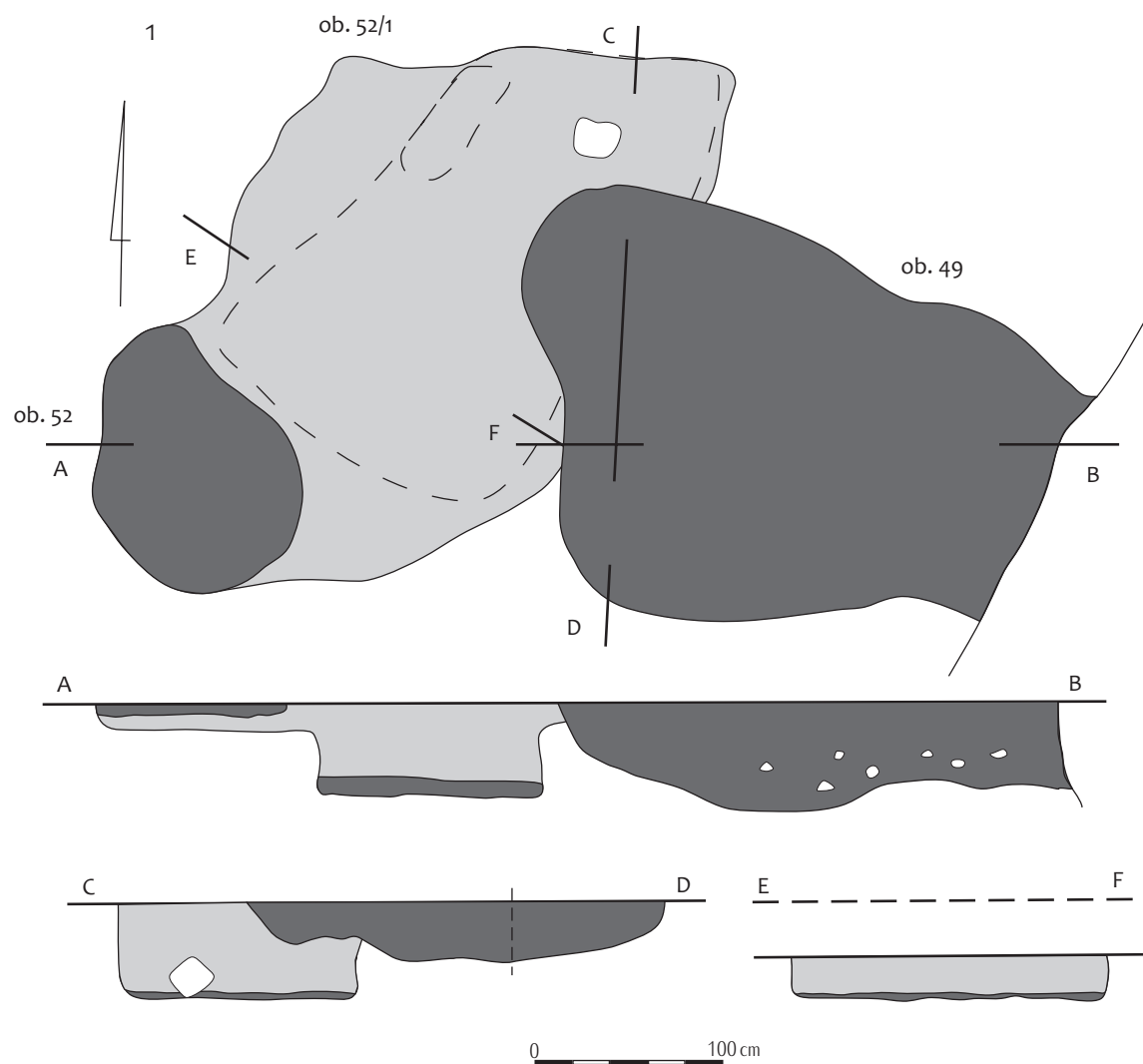
Całkowicie odmiennym typem oselki jest egzemplarz pozyskany z warstwy w arze E30. Jego forma jest wydłużona o przekroju czworobocznym, ale charakteryzuje się zdecydowanie mniejszymi wymiarami i posiada, co jest istotne, otworek do zawieszania. Oselka została wykonana z drobnoziarnistego piaskowca barwy popielato-szarej (ryc. 97: 2). Z osełkami zaopatrzonymi w otwór spotykamy się tak wśród zespołów zaliczanych do kultury przeworskiej, jak również i do wczesnośredniowiecznych. Zwłaszcza w tych ostatnich są znane „importowane” oselki m.in. z różowego łupku wołyńskiego. Nie są to jednak znaleziska częste.

Generalnie można stwierdzić, że pozostają one w kontekście znalezisk wczesnośredniowiecznych z kompleksu 1. Związek tego typu zabytków z osadnictwem wczesnośredniowiecznym pogłębia fakt, że dwa z nich odkryto ewidentnie w obiektach z tego poziomu kulturowego.

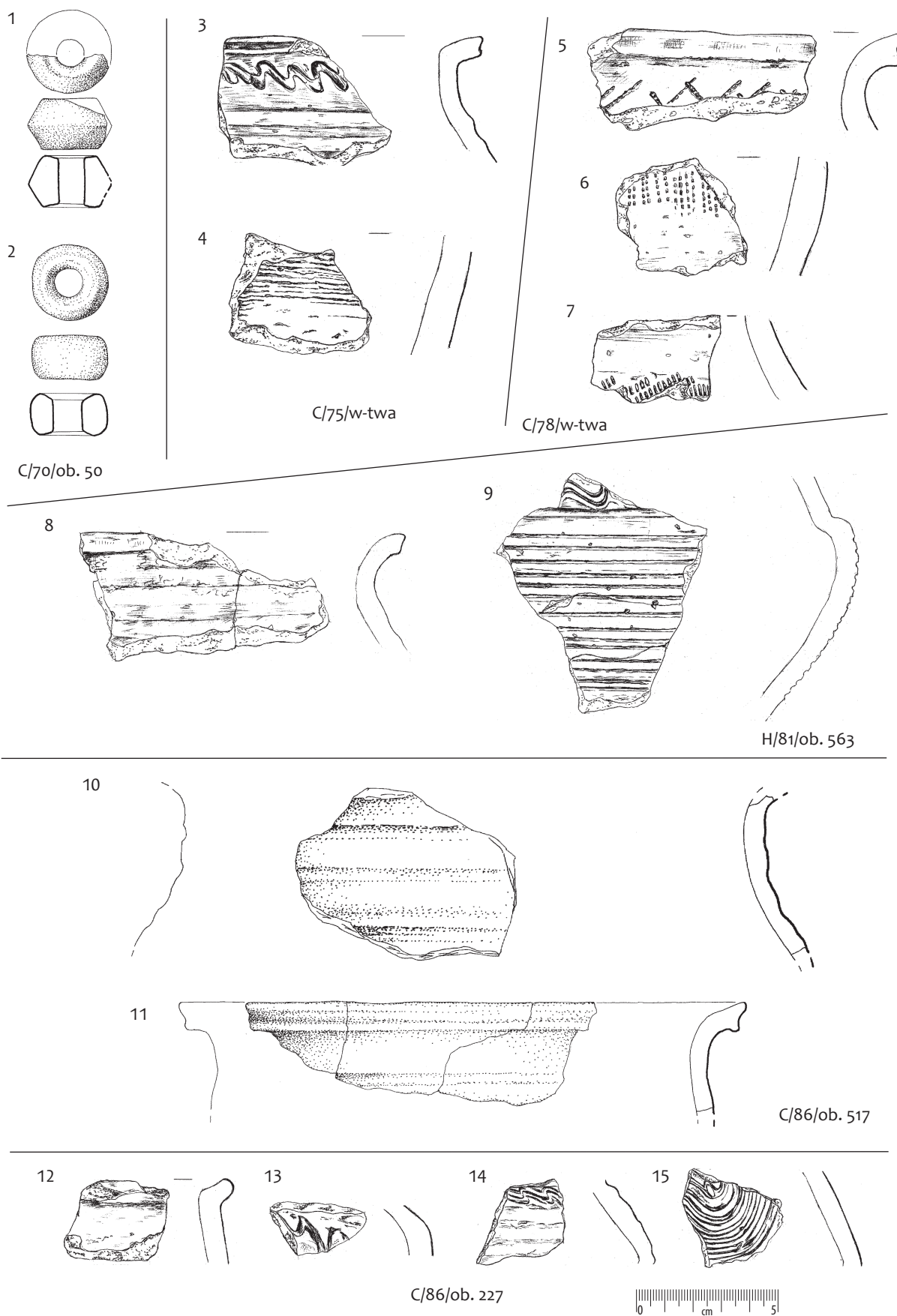
Ryc. 98. Rogaszyń stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór wczesnośredniowiecznych materiałów zabytkowych z warstwy i obiektów.

Fig. 98. Rogaszyń site 2–4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from the layer and the features.

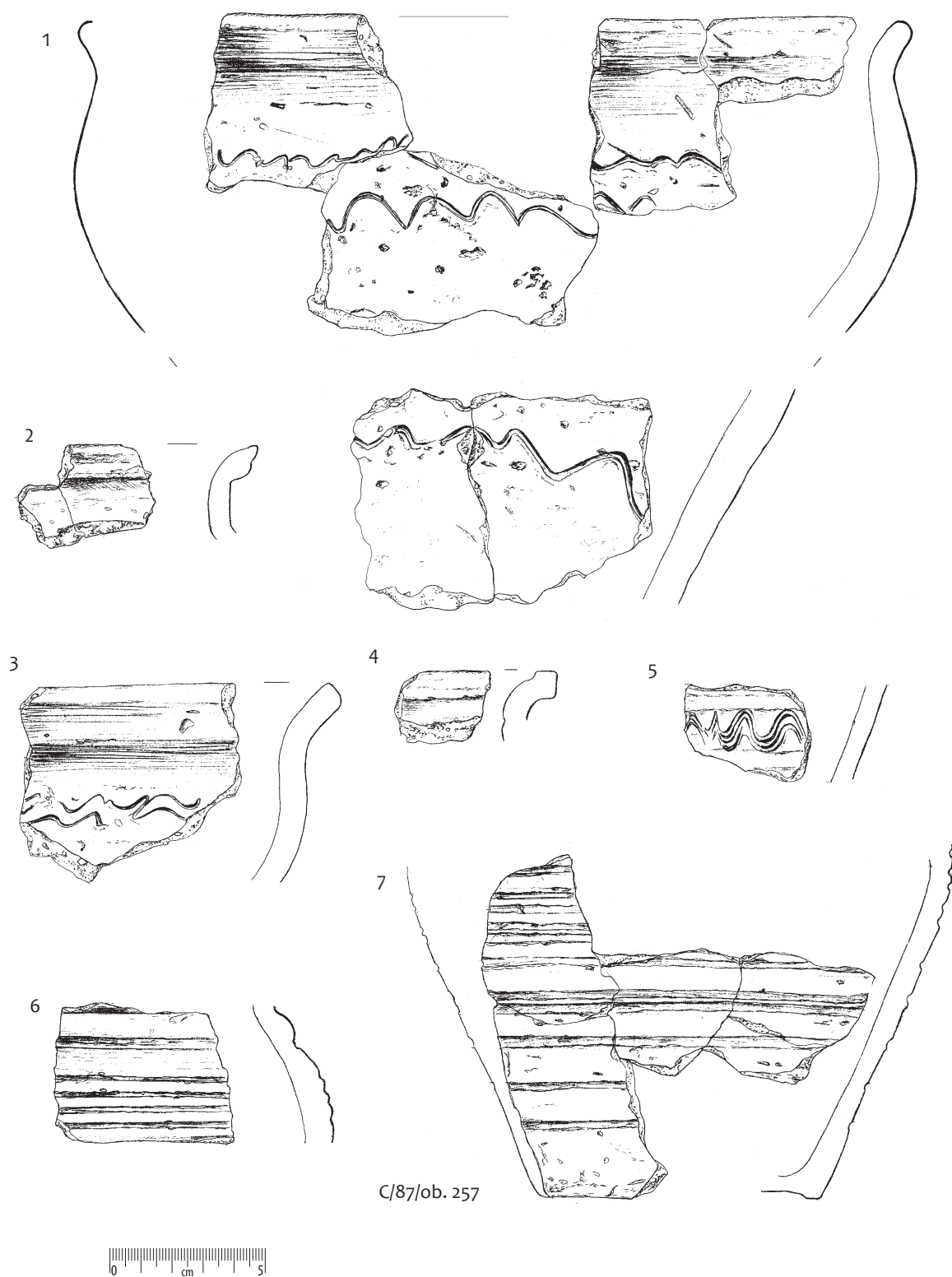
Ryc. 99. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór wczesno-średniowiecznych materiałów zabytkowych z obiektu 49.

Fig. 99. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from feature 49.

Ryc. 100. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór wcześnieśredniowiecznych materiałów zabytkowych z warstwy i obiektów.

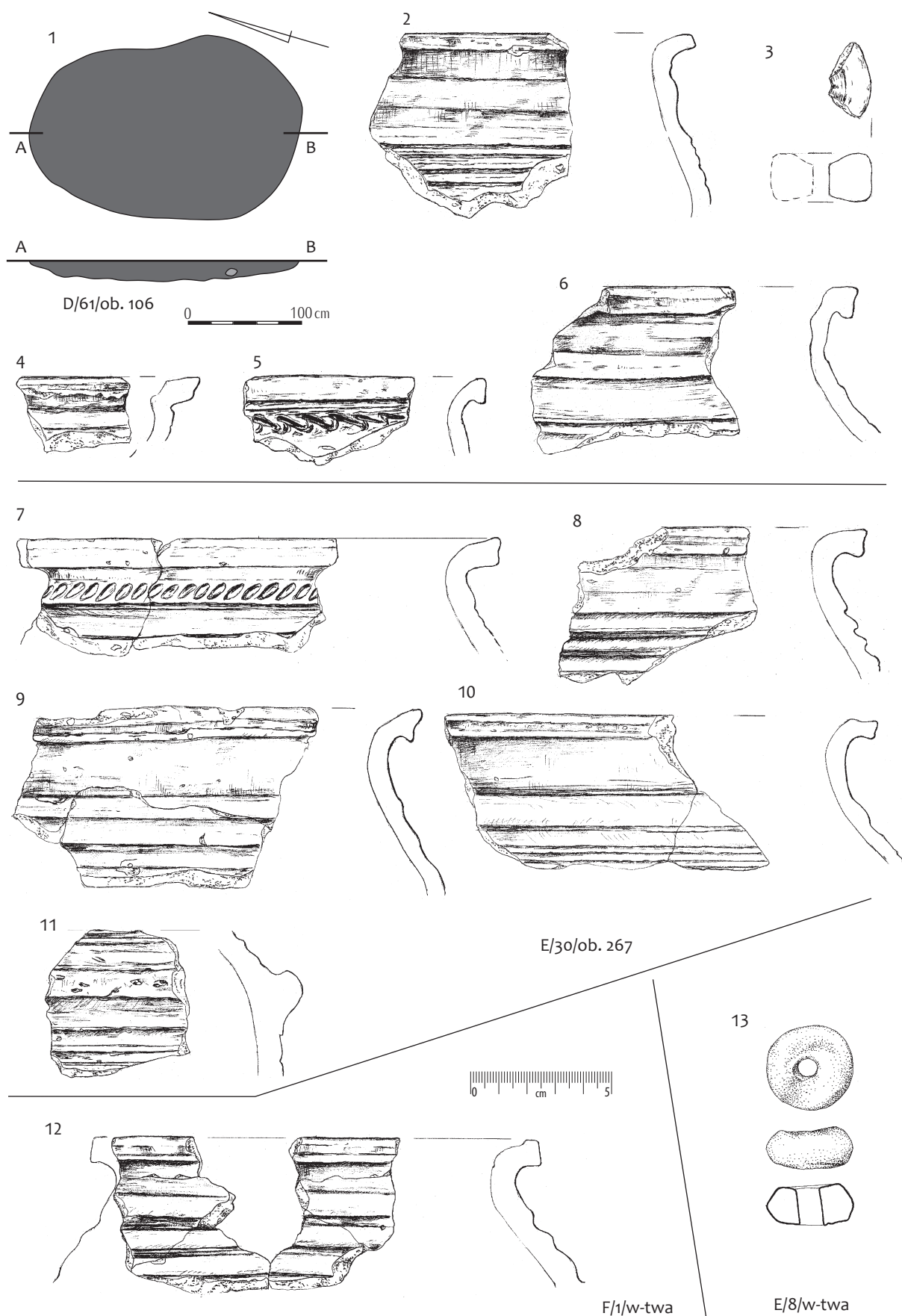
Fig. 100. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from the layer and the features.

Ryc. 101. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór wczesnośredniowiecznych materiałów zabytkowych z obiektu 257.

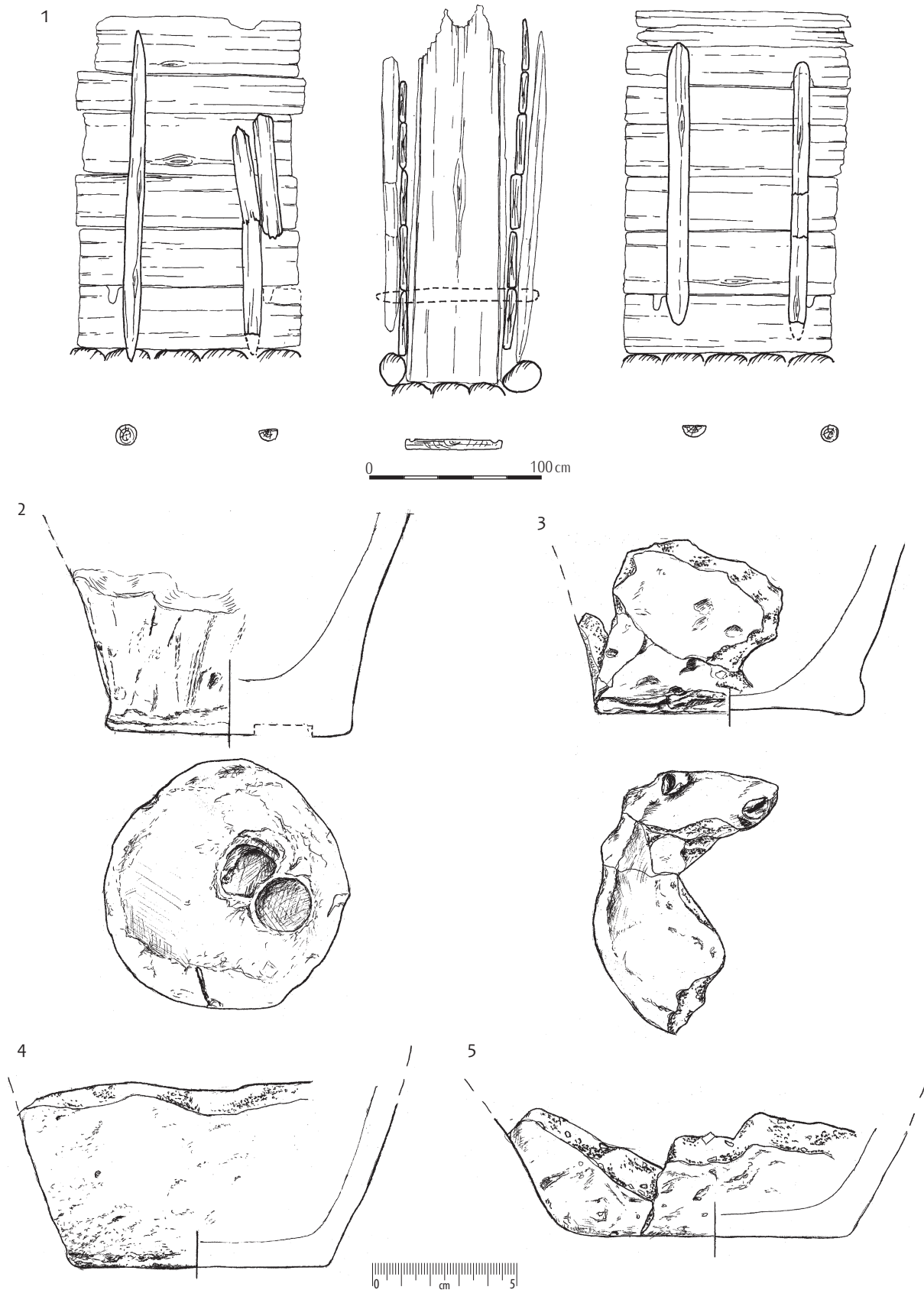
Fig. 101. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from feature 257.

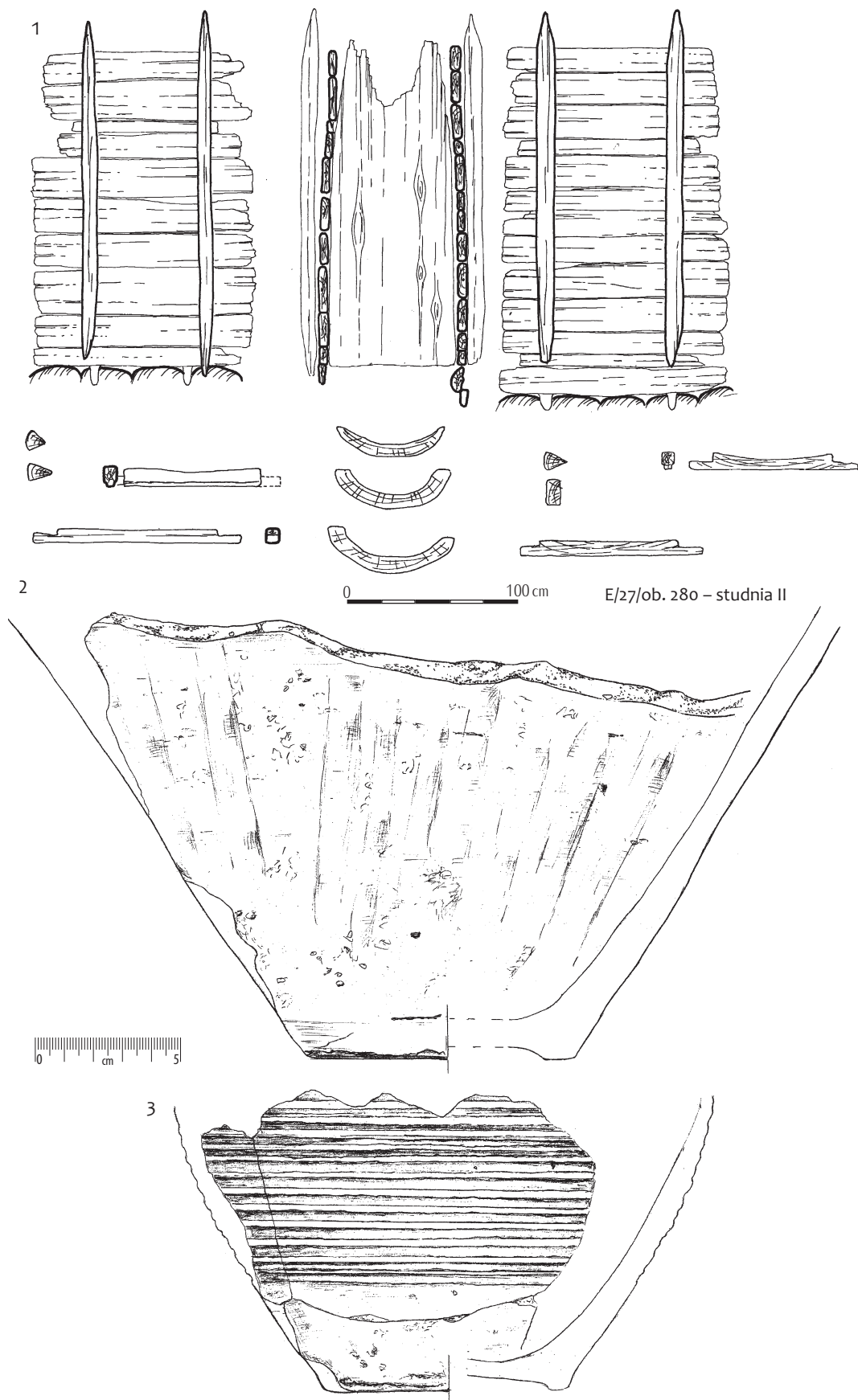
Ryc. 102. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór wcześnieśredniowiecznych materiałów zabytkowych z warstwy i obiektów.

Fig. 102. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from the layer and the features.

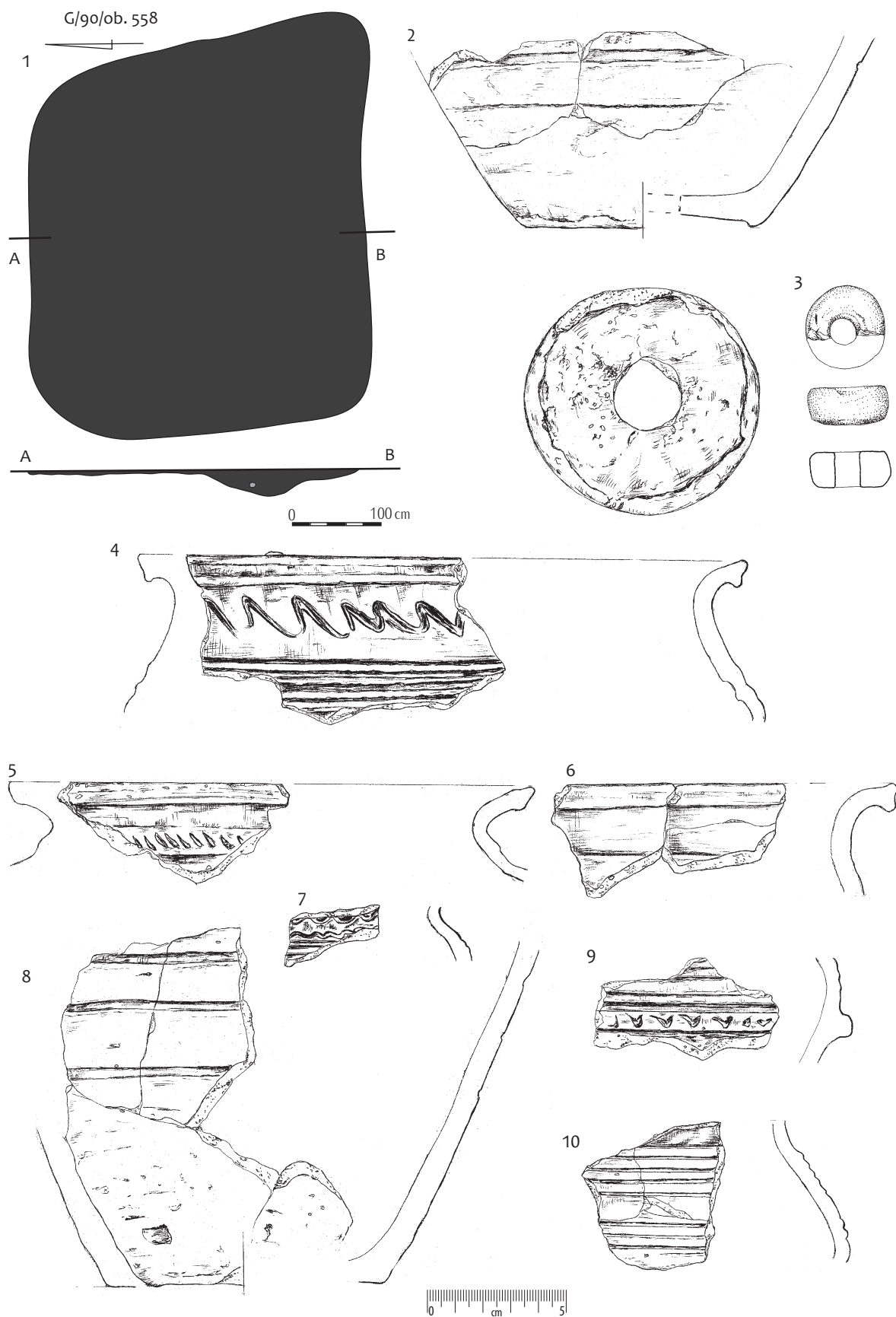
Ryc. 103. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór wcześnieśroćniowiecznych materiałów zabytkowych ze studni I.

Fig. 103. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from well I.

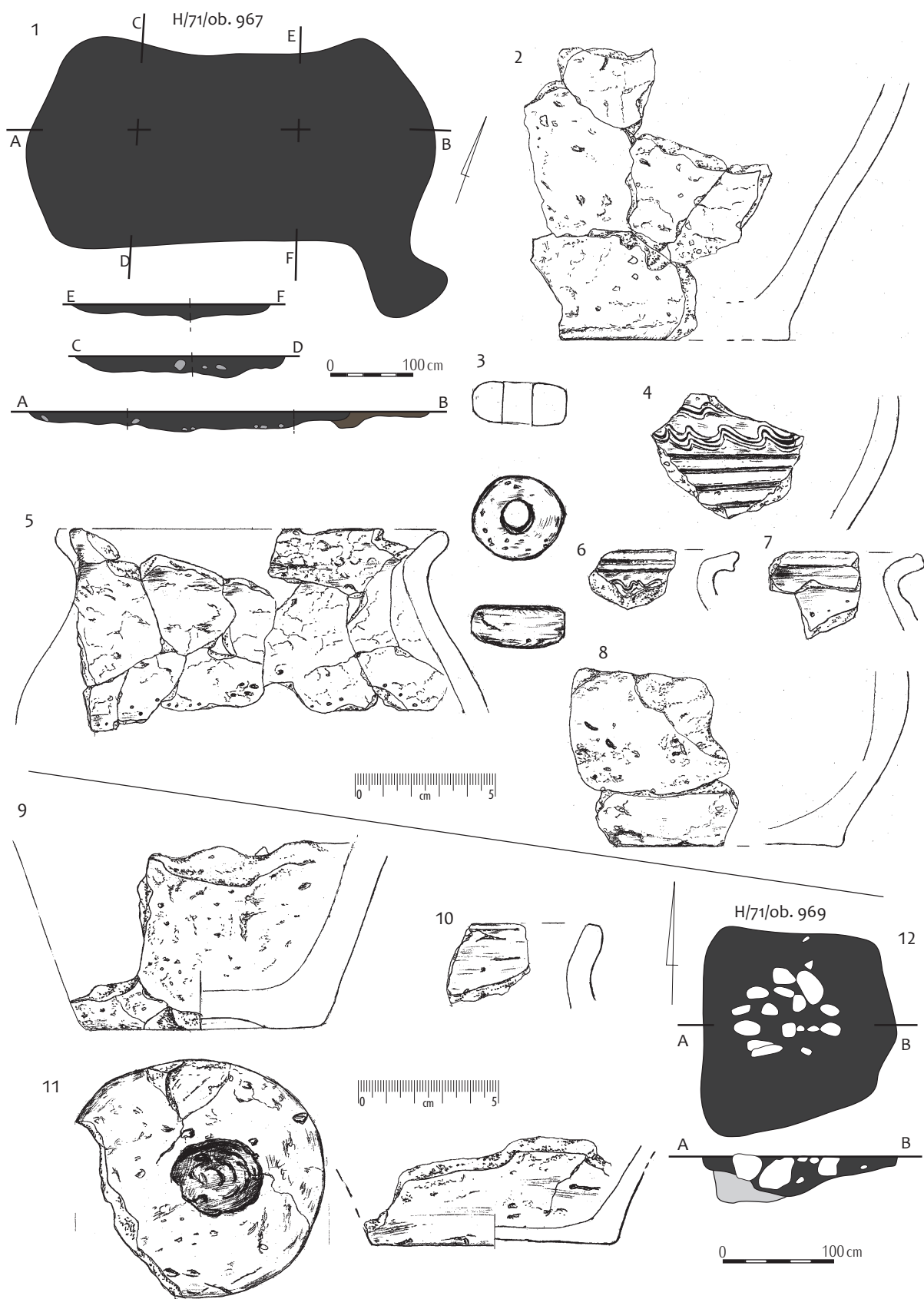
Ryc. 104. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór wczesnośredniowiecznych materiałów zabytkowych ze studni II.

Fig. 104. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from well II.

Ryc. 105. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór wczesnośredniowiecznych materiałów zabytkowych z obiektu 588.

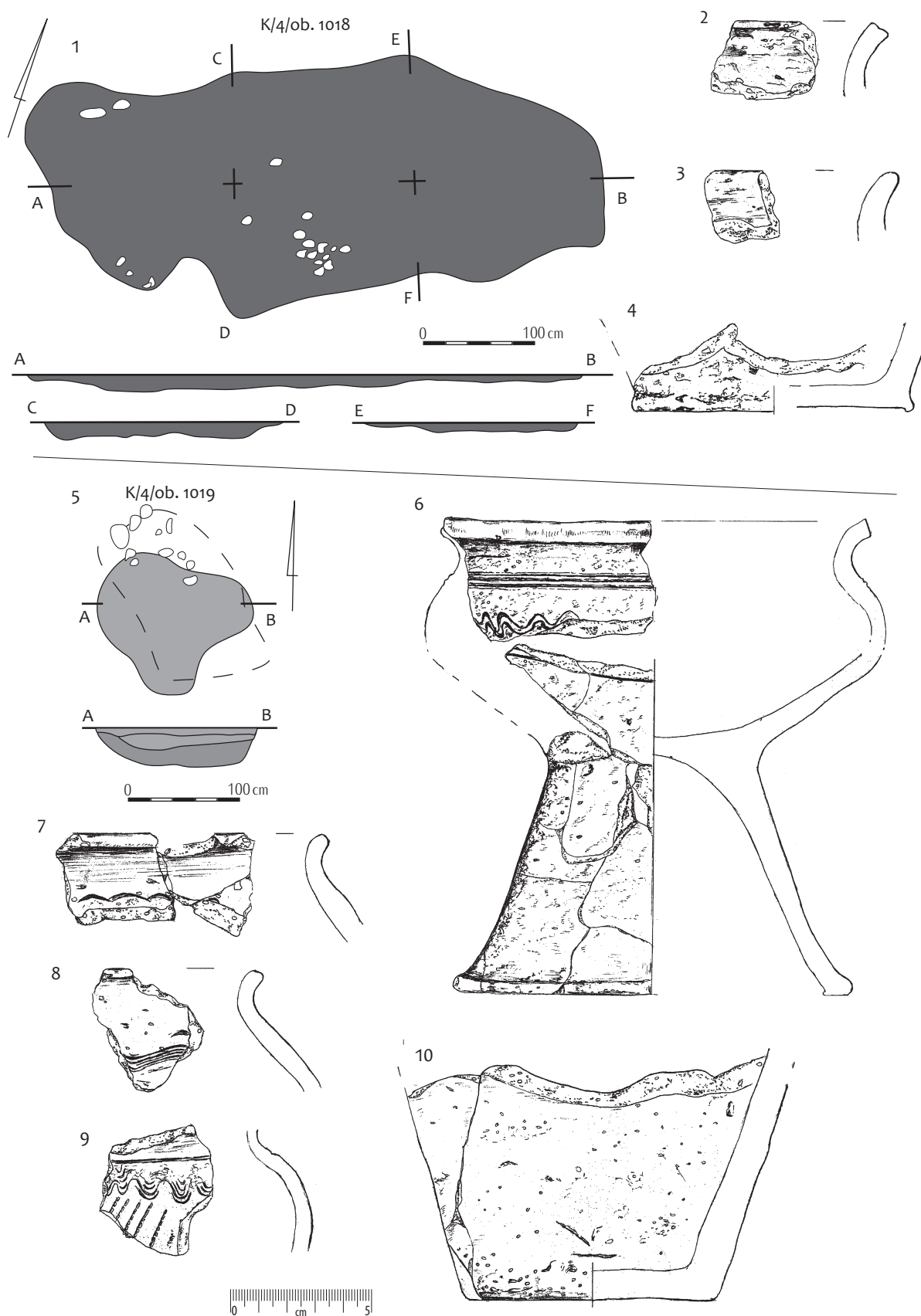
Fig. 105. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from feature 588.

Ryc. 106. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór wczesnośredniowiecznych materiałów zabytkowych z obiektów.

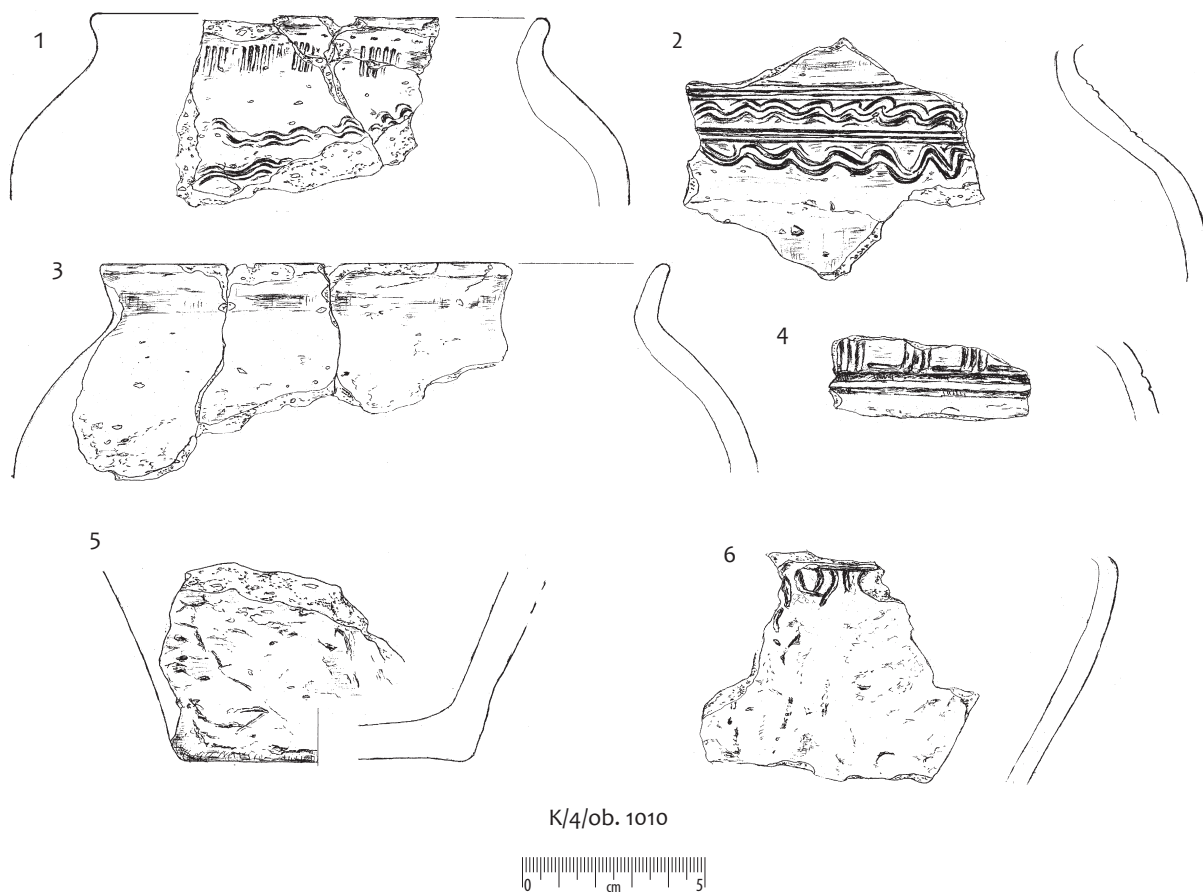
Fig. 106. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from the features.

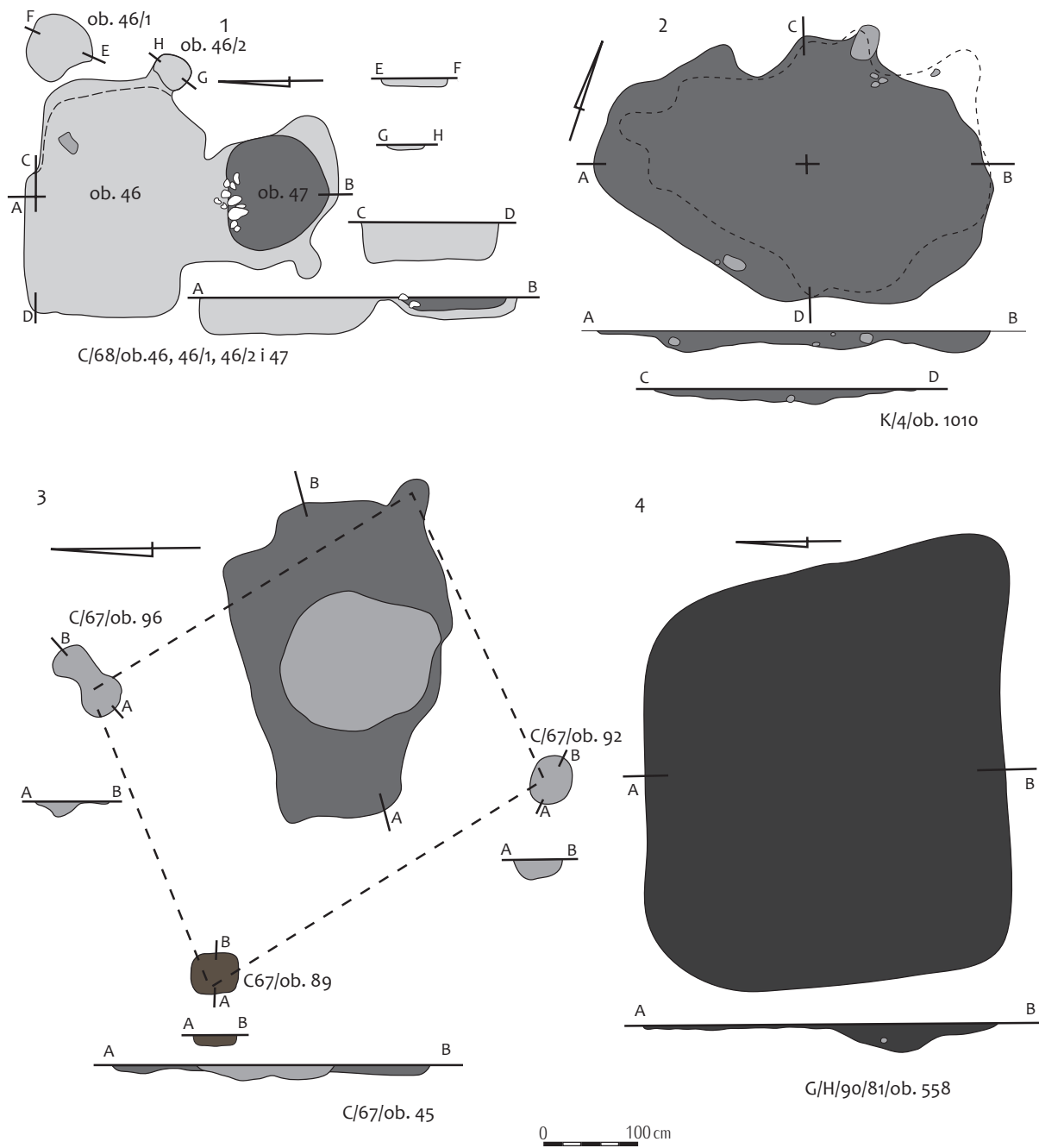
Ryc. 107. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór wczesnośredniowiecznych materiałów zabytkowych z obiektów.

Fig. 107. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from the features.

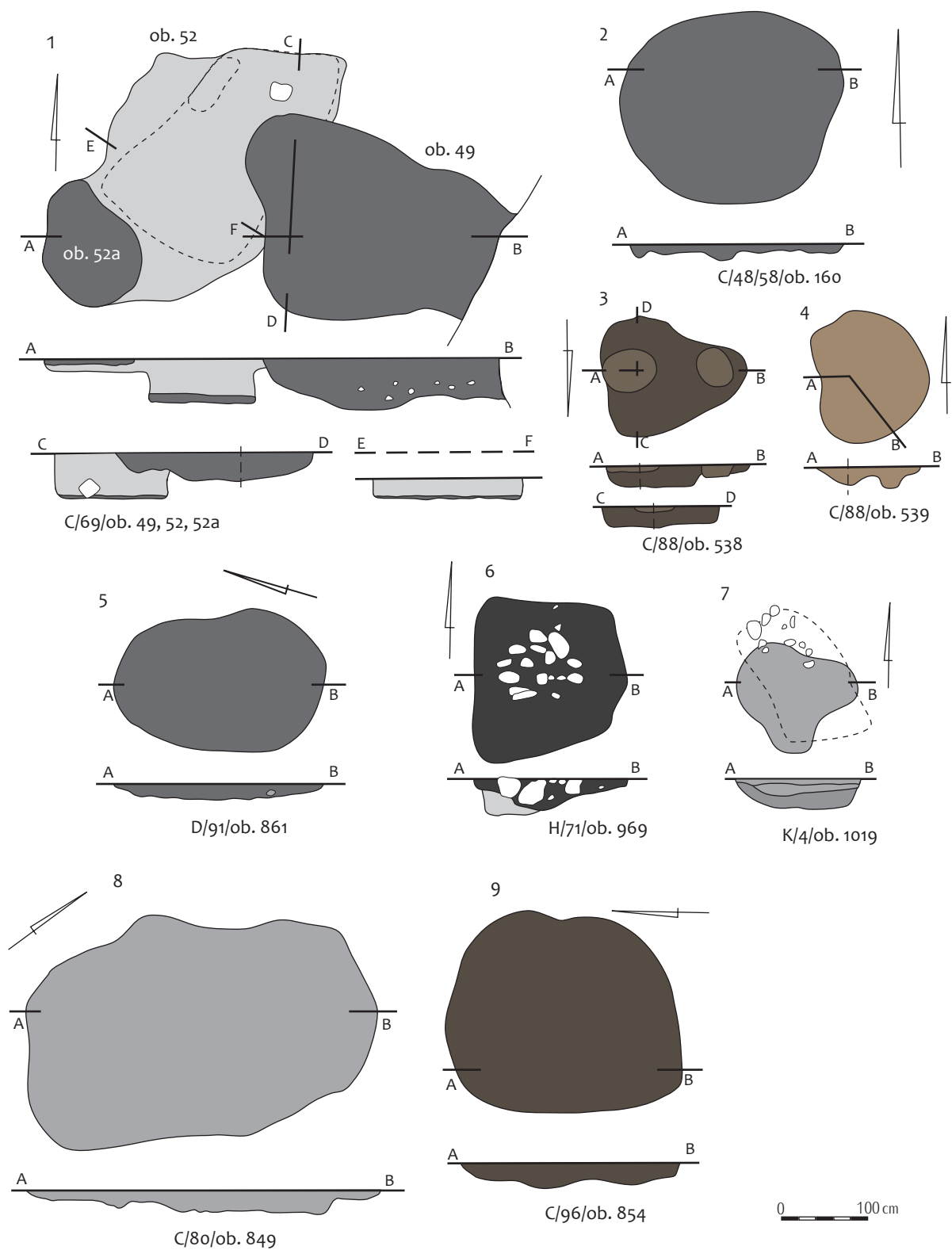
Ryc. 108. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór wczesnośredniowiecznych materiałów zabytkowych z obiektu 1010.

Fig. 108. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of early medieval artefacts from feature 1010.

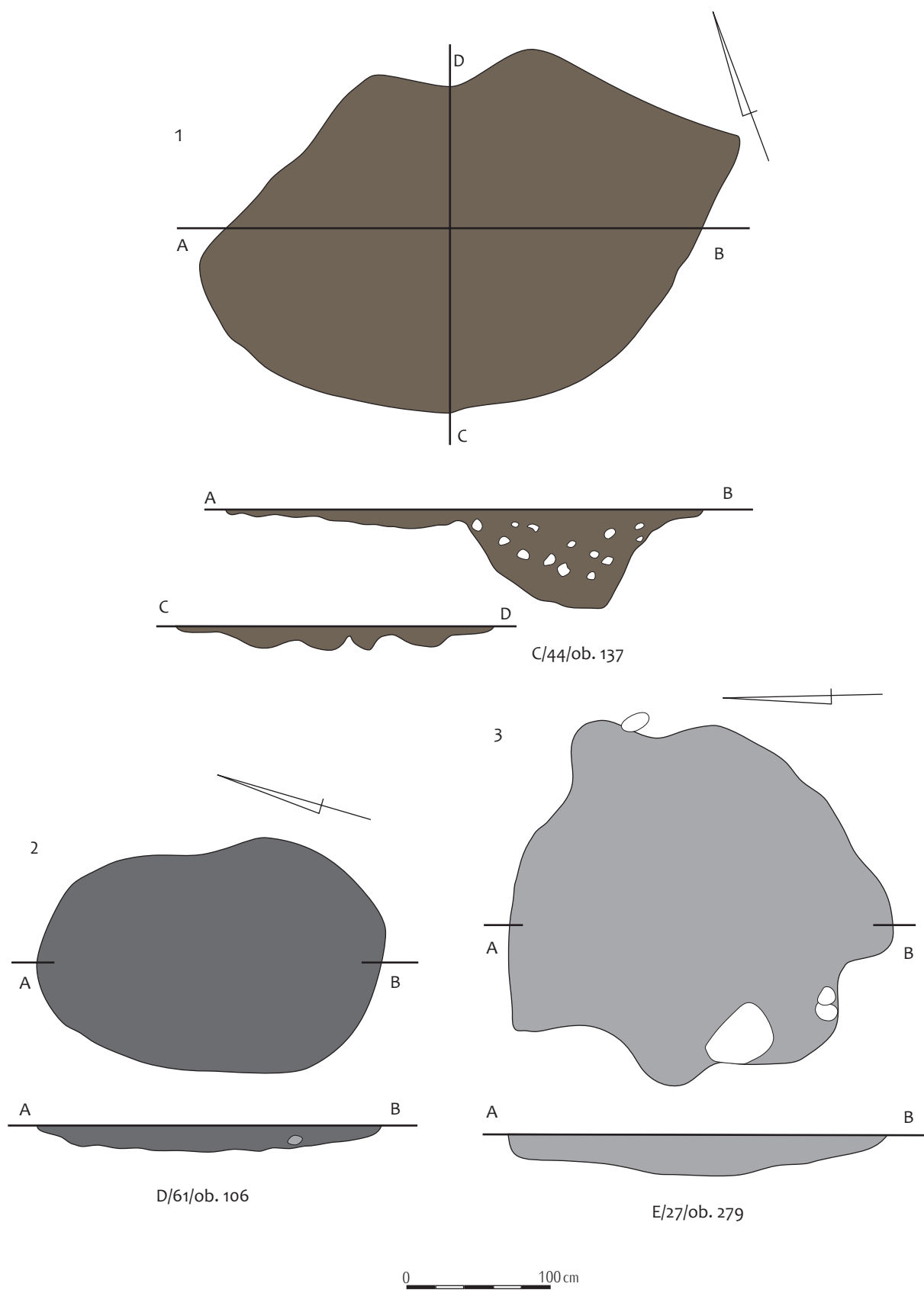
Ryc. 109. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Plany i profile wybranych obiektów wczesnośredniowiecznych.

Fig. 109. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Plans and cross-sections of selected early medieval features.

Ryc. 110. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Plany i profile wybranych obiektów wczesnośredniowiecznych.

Fig. 110. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Plans and cross-sections of selected early medieval features.

Ryc. 111. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Plany i profile wybranych obiektów wczesnośredniowiecznych.

Fig. 111. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Plans and cross-sections of selected early medieval features.

IV.3. ROZPLANOWANIE PRZESTRZENNE OSADNICTWA WCESNOŚREDNIOWIECZNEGO

W wyniku przeprowadzonej analizy materiałów zabytkowych oraz rozkładu przestrzennego odkrytych obiektów i planigrafii materiałów zabytkowych uzyskano dość wyraźny obraz osadnictwa z tego poziomu chronologicznego w pasie objętym eksploracją. W oparciu o analizę planigrafii materiałów zabytkowych z warstwy (ryc. 84) oraz lokalizację obiektów, wyznaczono trzy strefy osadnictwa wczesnośredniowiecznego, oznaczone jako kompleksy 1, 2 i 3 (ryc. 112).

Wydzielone kompleksy wyraźnie różnią się między sobą charakterem rozplanowania przestrzennego. W ramach wyróżnionych kompleksów, wyznaczono także mniejsze skupiska/zgrupowania obiektów, które identyfikujemy w większości przypadków z zagrodami pojedynczych rodzin tworzących osadę. Wśród odkrytych obiektów wyróżniono relikty palenisk, jamy gospodarskie, pozostałości obiektów w typie półziemiankowym związanych z konstrukcjami mieszkalnymi i doły postłupowe. Ich uzupełnieniem są dwie świetnie zachowane studnie, o których pisaliśmy powyżej.

Kompleks 1 jest największym i najbardziej rozbudowanym z wyróżnionych, obejmującym około 100 arów powierzchni. Grupuje również większość obiektów przypisanych do tego poziomu chronologicznego. W jego obrębie możemy dość jednoznacznie wyznaczyć mniejsze skupiska obiektów, z których większość uznajemy za relikty siedlisk poszczególnych rodzin, czyli zagród. Ogółem wyznaczono dziesięć takich skupisk (sk. I-X), z niezwykle interesującym układem przestrzennym. Układ ten stał się podstawą do analizy rozplanowania przestrzennego tego kompleksu, który jednoznacznie uznajemy za pozostałości wczesnośredniowiecznej osady. Uważamy, iż jej centrum tworzyło najpewniej 7 skupisk, z których 6 (sk. I, VII, VIII, IX, III/IV i VI) zostało usytuowanych na obwodzie koła o średnicy rzędu 70 m. Owe skupiska otaczają hipotetyczny plac centralny, o średnicy rzędu 45 m, na którym zlokalizowano niewielkie skupisko II. Natomiast kolejne dwa skupiska V i X ujawniono na zewnątrz wieńca centralnego. W takiej też kolejności zostaną omówione.

Przed przystąpieniem do analizy charakteru tychże skupisk należy dodać kilka słów komentarza. Ze względu na wielokulturowość stanowiska i pokrywanie się, zwłaszcza w omawianej partii wykopu, obszarów występowania obiektów z kilku poziomów chronologiczno-kulturowych ich interpretacja jest wielce utrudniona i wyraźnie zakłóca nam obraz rozplanowania przestrzennego poszczególnych skupisk. Nasze omówienie wydzielonych skupisk rozpoczniemy od wieńca otaczającego plac centralny, czyli sk. I, VII, VIII, IX, III/IV i VI.

Skupisko I. Szczególnie interesująca sytuacja jest w tym skupisku, gdzie mamy do czynienia z kilkunastoma obiektami, w tym z kilkoma dużymi jamami – obiekty: 876 (1,4×1,2×0,4 m), 189 (2,9×1,5×0,12 m), 49 (2,7×2,3×0,6 m), 882 (2,3×1,4×0,1 m), 106 (2,4×1,6×0,2 m, ryc. 102: 1; 111: 2), usytuowanymi wokół dwóch największych obiektów tj. – 849 (4×2,5×0,3 m, ryc. 110: 8) i 50 (4,1×3,4×0,4 m), położonych prawie centralnie w skupisku. Obiekty otaczające centrum usytuowano na obwodzie owalu/okręgu o średnicy 25 m. Całe skupisko obejmuje powierzchnię około 5 arów. Z wypełnisk obiektów pozyskano zróżnicowany ilościowo materiał – fragmenty naczyń, ale także ośkę z obiektu 106 oraz przeszliki z obiektów 50 (ryc. 100: 1, 2) i 49 (ryc. 99: 3). Warstwowanie i zawartość wypełnisk poszczególnych obiektów w postaci spalenizny, węgla drzewnych oraz często przepalonych kamieni i grudek polepy sugerują, że mogą to być pozostałości tzw. jam przypaleniskowych wchodzących w skład budynków naziemnych, wzniesionych zapewne w konstrukcji zrębowej. W takiej sytuacji uznajemy, że w obrębie tego skupiska mamy do czynienia z relikami pięciu potencjalnych budynków, otaczających dwa, największe obszarowo domostwa centralne. W obszarze tego skupiska mogło więc funkcjonować siedem budynków, ale mało prawdopodobne by wszystkie o charakterze mieszkalnym. W oparciu o analizę materiału zabytkowego można stwierdzić, że poszczególne obiekty powstawały w dłuższym przedziale czasowym. Tak też należy rozpatrywać zawartość obiektu 49/C69, z którego pozyskano ponad 100 fragmentów naczyń, jedynie przykrawędnie obtaczanych ze słabo profilowanymi krawędziami wylewów (ryc. 99: 2, 5 – 7). Niezwykle interesujące są fragmenty ornamentowane, które odnotowano jedynie 4. Dwa z nich ozdobiono rytymi żłobkami poziomymi, wykonywanymi zapewne grzebieniem, być może w jednym wypadku wątek był uzupełniony pasmem falistym. Następny fragment jest ornamentowany tylko (w zachowanej partii) skośnymi nakłuciami grzebienia czterozębnego (ryc. 99: 4). Natomiast

ostatni znamionuje, naszym zdaniem, inny etap stylistycznego zdobienia naczyń w postaci dość szerokich, modelowanych dookólnych żeberek na naczyniu słabo obtaczanym, należącym najpewniej do form esowatych, dość głębokiej misy (ryc. 99: 5). Z obiektu pochodzi kilka naczyń, głównie w postaci garnków. Omawiany obiekt 49, z naczyniami poddanymi przykrawędniemu obtaczaniu i oszczędnej ornamentyce, datowany jest co najmniej na pierwszą połowę wieku IX (lub nawet na schyłek wieku VIII?). Obok fragmentarycznie zachowanego obiektu 49 odkryto także obiekt 52/C69 (ryc. 99: 1), w postaci paleniska, z którego wydobyto 78 fragmentów naczyń. Z tego obiektu pobrano węgle drzewne do analizy C14. Uzyskany wynik był zaskakujący, gdyż po kalibracji przy prawdopodobieństwie 68,2% obejmował przedział lat 430–540 AD (Pracownia MAiE w Łodzi). Uzyskane datowanie nijak się miało do charakteru materiałów w nim odkrytych, analogicznych do tych z obiektu 49/C69, będących znacznie postarzonymi. Najpewniej jest to spowodowane domieszką starszych węgli drzewnych pochodzących z obiektu 52/C69, w który palenisko zostało wkopane, a który został wydutowany nielicznym materiałem ceramicznym na młodszy okres przedrzymski z przynależnością do społeczności kultury przeworskiej. Z taką sytuacją spotkaliśmy się jeszcze raz w przypadku obiektu 419/A67, zlokalizowanego poza skupiskami obiektów wczesnośredniowiecznych, o czym będziemy jeszcze pisać poniżej.

Natomiast młodszą fazę tej zagrody niewątpliwie wyznacza inwentarz obiektu 106/D61, z formami naczyń poddanych pełnemu obtaczaniu, z bogatym zdobnictwem oraz profilowanymi krawędziami (ryc. 102: 2–6). Ten zestaw niewątpliwie możemy sytuować już w wieku X, być może sięgającym po przełom wieków X i XI. Naszym zdaniem, mamy tutaj do czynienia z wielopokoleniową i długotrwałą zagrodą rodzinną (Z1), która ulegała rozrostowi w dwóch fazach: starszej i młodszej.

Skupisko VII zostało zapewne uchwycone jedynie fragmentarycznie, gdyż wykraczało poza granice wykopu badawczego. Obejmowało kilka niewielkich jam z materiałami ceramicznymi w liczbie od 1 do 5. Na odkrytym obszarze nie stwierdzono obiektu, który można by interpretować, jako pozostałość po budowlu naziemnej. Tylko hipotetycznie skupisko możemy zaliczyć do zagród właściwych (Z2).

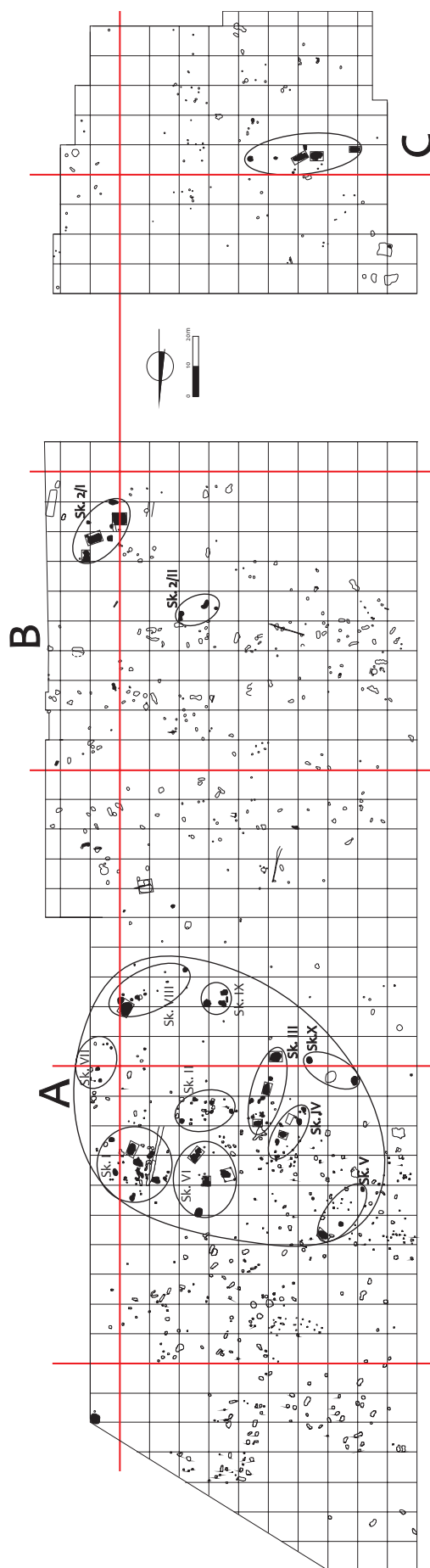

Fig. 112. Rogaszyń site 2-4, commune of Piątek. Composite plan of the early medieval features and other undated features. Legend: – complex 1 (N); B – complex 2; C – complex 3 (S).

Ryc. 112. Rogaszyń stan. 2-4, gm. Piątek. Plan zbiorczy obiektów wczesnośredniowiecznych oraz innych obiektów niedatowanych. Legenda: A – kompleks 1 (N); B – kompleks 2; C – kompleks 3 (S).

Skupisko VIII o formie owalnej, wydłużonej, z 11 obiektami, ułożonymi w ciągu na osi NE-SW o długości około 25 m i obszarze około 3 arów. Cały ciąg od strony NE rozpoczyna rozległy obiekt 872/E20 o wymiarach $4 \times 3 \times 0,27$ m (12 m^2) będący niewątpliwie pozostałością po budynku mieszkalnym (budynek B1). Obok zlokalizowano kolejny obiekt – 267 o wymiarach $1,98 \times 2,1 \times 0,28$ m i powierzchni ponad 4 m^2 oraz zarejestrowano 30 fragmentów naczyń w wypełnisku ze spalenizną. Materiały z tego obiektu wskazują na rozwinięty wiek X (ryc. 102: 7–11). Być może jest to także relikwyt kolejnego budynku. Przed tymi dwoma obiektami odkryto niewielkie paleniska z kamieniami (ob. 263 i 264). Również obiekt 268 z czarnym wypełniskiem dostarczył 70 fragmentów naczyń, pozostałe zawierały od 3 do 15 fragmentów (ob. 266). Datowanie całego skupiska X-XI(?) wiek. Niewątpliwie skupisko reprezentuje kolejną zagrodę (Z3).

Skupisko IX ma całkowicie odmienny charakter, bo czysto gospodarski. Obejmuje tylko dwie studnie i jedną jamę o niewiadomym przeznaczeniu. Jednak znaczne rozmiary i charakter tej jamy mogą sugerować, że może to być pozostałość jakiejś budowli naziemnej. Na uwagę zasługują odkryte w tym skupisku dwie studnie – obiekty 278/E27 i 280/E27, które omówimy dokładniej, sytuując je także w nieco szerszym kontekście terytorialnym. Obie studnie położone były w odległości około 2 m jedna od drugiej (ryc. 112, sk. IX). Wykonano je z dranic, desek, kołów i fragmentów drążonych pni dębowych. Z obserwacji stratygraficznych, jak i w oparciu o materiał ceramiczny pozyskany z ich wnętrza, można było stwierdzić ich następstwo czasowe. Studnia I (obiekt 278 – ryc. 103: 1) była starsza od studni II (obiekt 280 – ryc. 104: 1). Datowanie archeologiczne wskazywało, że studnię I wzniesiono w IX w., natomiast II w wieku następnym. Niesłuchanie dobrego stanu zachowania obu studni pozwalało na wykonanie analiz dendrochronologicznych. Z 32 pobranych prób uzyskano daty dla 31. W oparciu o nie stwierdzono, że studnia I została wzniesiona w latach **845–849 AD**, a studnia II w latach **924–925 AD** (T. Ważny, w tym tomie). Przejdziemy teraz do krótkiego scharakteryzowania obu studni, które zostały wzniesione z drewna dębowego w podobnej technice. Miały formę czworoboczną o wymiarach wewnętrznych: studnia I około 50×80 cm, studnia II około 70×95 cm. Dłuższe boki wykonano z szerokich dranic o długości 120–130 cm układanych poziomo, blokowanych z zewnątrz dwoma palami na każdym boku. Natomiast boki krótsze wykonano z elementów ustawianych pionowo. W przypadku studni I były to bardzo szerokie dranice o starannie obrobionych powierzchniach, jedna z nich miała wzdłuż krawędzi wykonane dwie, dość szerokie, pazy. Odnosi się wrażenie, że były to elementy wtórnie użyte do konstrukcji studni, pierwotnie o innym przeznaczeniu. Elementy pionowe były stabilizowane od wnętrza studni ściągami drewnianymi, które jednocześnie wzmacniały konstrukcję dłuższych boków. Ściąg takie były usytuowane parami co kilka warstw dranic poziomych, tworzących dłuższe boki. W przypadku studni II krótsze boki wykonano z odcinków rozłupanych wzdłuż dębowych pni, uprzednio okorowanych i wydrążonych od środka. Elementy te ustabilizowano (przed zaciskaniem się do środka) za pomocą drewnianych ograniczników z zaciosami. Owe zaciosy stanowiły wsparcie dla krawędzi elementów pionowych. W obu studniach na dnie ujawniono warstwy kamieni, które stanowiły zapewne wraz z piaskiem swego rodzaju filtr. Wysokość zachowanych konstrukcji wynosi około 180–190 cm, co z partią niezachowaną daje głębokość studni od powierzchni obecnego gruntu około 280–300 cm. Na podstawie uzyskanych dat dendrochronologicznych możemy przypuszczać, że studnia I mogła być użytkowana około 80 lat i ze względu np. na jej zamulenie lub też większe zapotrzebowanie na wodę rozrastającej się osady, w latach 924–925 AD powstała studnia druga. Analiza fragmentów ceramiki z jej wnętrza, jak i materiałów z osady pozwala przypuszczać, że była ona użytkowana nieco dłużej, najpewniej do początków wieku XI.

Trzeba w tym miejscu zwrócić uwagę na inwentarze ceramiczne odkryte w obu studniach. Ze studni I pozyskano fragmenty płaskich den podkreślonych naczyń obtaczanych z wyraźnymi odciskami osi koła garncarskiego (ryc. 103: 2, 3) lub ich pozbawionych bez podkreślenia samego dna (ryc. 103: 4, 5). Większość z nich nie nosi śladów podsypki, ale jeśli już taka jest, to jest to zazwyczaj gruby tłuczeń lub piasek. Jeśli chodzi o technologię wykonania należy zwrócić uwagę na przewagę masy ceramicznej opartej na grubym tłuczniu i to najczęściej w dużej ilości receptury D12 (D123). Gruby tłuczeń notowany jest w zasadzie we wszystkich fragmentach, w większym, czy w mniejszym udziale. W studni II odkryto dna lekko wklęsłe, z wyraźnymi wałkami dookołnymi (ryc. 104: 2, 3). Jedno z naczyń, zapewne garnek esowaty, jest zdobiony prawie do samego dna dookołnymi gęstymi żłobkami. Należy do naczyń poddanych pełnemu obtaczaniu aż po dno. Zostało ono wykonane w recepturze opartej na dużym udziale piasku

D432 (D4321). Tak dobre datowanie obiektów przekłada się na datowanie materiałów ceramicznych w nich znalezionych. Ma to znaczenie zwłaszcza w określeniu chronologii naczyń całkowicie obtaczanych, zdobionych żłobkami, z czym mamy do czynienia w przypadku studni II z Rogaszyna oraz w odniesieniu do studni z Bochenia, datowanej na lata **826 – 827 AD**, z jakimiś dodatkowymi pracami przeprowadzonymi w latach 835 – 849 (F. Biermann, M. Dulinicz 2001, s. 98, 103). Takie odkrycia wskazują, że te zaawansowane technicznie naczynia, całkowicie obtaczane i bogato zdobione pojawiają się na tym obszarze (jak i szerszym) co najmniej od pierwszej połowy X w. (F. Biermann, M. Dulinicz 2001, s. 105).

Studnia z Bochenia nad Bzurą została zarejestrowana na stanowisku (osada i gród) położonym w odległości około 20 km na wschód od osady w Rogaszynie (F. Biermann, M. Dulinicz 2001). Różni się ona konstrukcją od tych rogaszyńskich, gdyż została wzniesiona z dranic na zrąb. Cechami, które łączą ją ze studniami z Rogaszyna są: czworoboczna konstrukcja, głębokość posadowienia, wymiary wewnętrzne, obecność kamieni oraz datowanie. Autorzy tego odkrycia podkreślali, że była to wówczas pierwsza studnia zarejestrowana na osadzie ze starszych faz wczesnośredniowiecznych w trakcie systematycznych prac archeologicznych (F. Biermann, M. Dulinicz 2001, s. 103). W takiej sytuacji studnie z Rogaszyna w chwili odkrycia były drugimi i trzecimi takimi znaleziskami (B. Muzolf 2004). Tych ustaleń zdaje się nie zna M. Kwiatkowska, uznając studnię z niezbyt odległej osady w Łękach Górnych, gm. Krzyżanów, datowaną dendrochronologicznie na rok **868 AD**, za młodszą tylko od tej z Chodlika i Bochenia (M. Kwiatkowska 2008, s. 178). Znaczące jest także datowanie następnej studni odkrytej na osadzie z tego regionu, w Łękach Majątku, która uzyskała jeszcze starsze daty wzniesienia, obejmujące lata **803 – 805 AD**. Ostatnimi czasy doszła jeszcze data ze studni I z Tumu pod Łęczycą, ale o chronologii znacznie młodszej, bo odnoszącej się do początków **996 AD** (W. Stasiak, M. Trojan 2014a, s. 103).

Z tego zestawienia dat wznoszenia studni na osadach wynika, że w tym regionie Polski Środkowej, w początkach IX w., być może zwłaszcza w latach: **803/805 – 826/827 – 845/849 AD**, doszło być może do wzmożonej(?) akcji osadniczej. Można dopuszczać możliwość, iż pozostaje to w związku z być może powstającymi „opolami” grodowymi w Bocheniu i Tumie/Łęczycy. Ostatnio uzyskane daty dla Tumu wskazują, że gród z I fazy mógł powstać „bądź w końcu VIII, bądź w IX w. n.e., ewentualnie najpóźniej w początkach wieku X [...], co jest mało prawdopodobne” (M. Kara 2009, s. 350). Ostatnie, szeroko zakrojone badania Tumu, przeprowadzone w latach 2009 – 2011 te datowania zweryfikowały i potwierdziły, gdyż pozyskano serię dat C14 wskazujących, że najstarsze umocnienia z fazy IA powstały zgodnie z ustaleniami M. Kary w samym końcu VIII w. n.e. lub na samym początku wieku IX, a z fazy IB, już w oparciu o daty dendrochronologiczne, ich początek wyznaczono na przedział lat 859 – 866 AD, a z fazy IC na lata 898 – 899 AD (W. Stasiak, M. Trojan 2014b, s. 70).

Oba stanowiska mają duże znaczenie dla zanalizowania kształtowania się struktur wczesnośredniowiecznego osadnictwa nad Bzurą, poprzedzającego formowanie się wczesnopiastowskiego państwa Polan. Uzyskane daty dendrochronologiczne ze studni ze stanowisk w Bocheniu, Rogaszynie, Łękach Majątku wskazują, że wzmiankowane osady wpisują się w ten sam nurt przemian.

Skupisko III, nawiązuje układem obiektów do skupiska VIII, które w liczbie 9 (datowane materiałem ceramicznym) są usytuowane wzdłuż osi N-S na odcinku około 25 m. Dwa duże obiekty zlokalizowano na końcach tej osi oraz trzeci usytuowany w centrum. Na N jest to obiekt 227 o wymiarach 2,14×3,7×0,16 m, z którego pozyskano 46 fragmentów naczyń, oraz kości zwierzęce i grudki polepy, z datowaniem IX-X w. (ryc. 100: 12 – 15). Na końcu S odkryto obiekt 545 o wymiarach około 4×3 m (12 m² powierzchni). Pomiędzy tymi dwoma potencjalnymi domami zarejestrowano obiekt 854 (2,64×2,26×0,29 m) (ryc. 110: 9), z którego wydobyto jedynie 3 fragmenty ceramiki i grudki polepy. Powyższe obiekty możemy interpretować jako pozostałości budynków mieszkalnych (B1-N i B2-S) oraz być może środkowy, jako gospodarczy (B3). Z innych obiektów pozyskano nieliczne materiały, jak np. z obiektu 517/C86 (ryc. 100: 10, 11). Datowanie analogiczne, w ramach IX-X/XI wieku. Omawiane skupisko jest niewątpliwie zagrodą właściwą (Z4).

Skupisko IV zostało zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie skupiska III (niejako na jego tyłach) i przyjmuje również formę wydłużonego układu 9 obiektów na osi NE-SW o długości około 15 m, z obszarem rzędu 2 – 2,5 arów. Mamy tutaj do czynienia z czterema obiektami (ob. 825, 826, 239 i 234) o powierzchniach odpowiednio: 2,6 m², 3,6 m², 4 m² i 3,2 m². Wydaje się, że niektóre z nich mogły wchodzić w skład budynków o charakterze mieszkalnym, jednak eksploracja wypełnisk tych obiektów dostarczyła

jedynie pojedynczych fragmentów naczyń w liczbie od 3 do 8 (ob. 826). Również pozostałe obiekty to inne płytkie jamy i tzw. pojedyncze doły posłupowe z pojedynczym materiałem zabytkowym. Datowanie skupiska mieści się w ramach IX-X w. Wydaje się, że tylko hipotetycznie możemy zaliczyć je do zagród, jako Z5. Być może skupisko IV pozostaje w jakimś związku rodzinnym ze skupiskiem III i tamtejszą zagrodą Z4.

Skupisko VI. Jakkolwiek stwierdzono w nim jedynie pięć/sześć obiektów datowanych materiałami ceramicznymi, to ich rozkład przestrzenny nawiązuje do układu rozpoznanego w skupisku I (zagroda 1), gdzie szereg obiektów otacza budowlę centralną. W tym skupisku jest nim „czworoboczny” obiekt 46 o wymiarach $3,3 \times 2,26 \times 0,38$ m i powierzchni $7,5 \text{ m}^2$ (ryc. 98: 3; 109: 1). Z jego wypełniska w postaci jasnoszarej próchnicy z grudkami polepy pozyskano 24 fragmenty ceramiki (ryc. 98: 4–6). Co istotne, w ramach tego obiektu ujawniono także palenisko (ob. 47 o wymiarach $1,18 \times 1,08$ m), z którego wydobyto 70 fragmentów naczyń oraz grudki polepy (ryc. 98: 7). Pozyskane materiały możemy jednoznacznie datować na drugą połowę wieku IX i początki wieku X. Niewątpliwie obiekt 46/47 stanowi relikty budynku mieszkalnego (B1). Trzy kolejne obiekty otaczają ten centralny. Obiekt 160 to owalna, nieckowata jama o wymiarach $1,4 \times 2,2 \times 0,18$ m z wypełniskiem w postaci szaro-brunatnej próchnicy z węgielkami drzewnymi, w której zarejestrowano 14 fragmentów naczyń. Niewątpliwie jako pozostałości kolejnego budynku – B2 (lub dwóch mniejszych) należy rozpatrywać „dwa” łączące się obiekty 100 i 839 (eksplorowane w dwóch pasach arów i kolejnych latach). Łączny wymiar obiektu 100/839 to około 5×3 m, czyli około 15 m^2 powierzchni. Trzecią budowlę upatrujemy w obiekcie 45 o wymiarach $3,3 \times 2,22 \times 0,16$ m i powierzchni wynoszącej $7,3 \text{ m}^2$. Nie można wykluczyć, iż w skład tej budowli (B3), wchodziły także trzy doły posłupowe (ob. 82, 89, 96). Jeżeli tak było, byłby to budynek o powierzchni rzędu 15 m^2 , być może z jakimś podcieniem wspartym na słupach. Z obiektu 45 wydobyto ponad 50 fragmentów naczyń oraz fragment kamiennej oselki. Datowanie całego skupiska sytuujemy w ramach IX-X w. i uznajemy jednoznacznie za zagrodę rodzinną (Z6).

Powyższe skupiska tworzą niejako rdzeń omawianej osady, otaczając plac z jednym skupiskiem – nr II.

Skupisko II lokalizujemy na obszarze wyznaczonego przez nas prawdopodobnego placu centralnego. Przyjmuje ono formę owalną obejmującą obszar rzędu tylko 2 arów, grupując około 10 obiektów w postaci niewielkich jam i dołów posłupowych usytuowanych na osi W-E, o długości rzędu 20 m. Żaden z obiektów nie daje podstaw by upatrywać w nim relikty budowli o charakterze mieszkalnym. Również znikoma ilość materiałów zabytkowych wskazuje na niezbyt intensywne wykorzystywanie tego terenu. Obiekty z tego skupiska są datowane analogicznie, jak w innych, w ramach IX-X w., o czym świadczy m.in. zawartość niewielkiej jamy (ob. 257/C87) (ryc. 101: 1–7).

Dwa kolejne skupiska, V i X, są zlokalizowane na zewnątrz centrum osady od strony zachodniej.

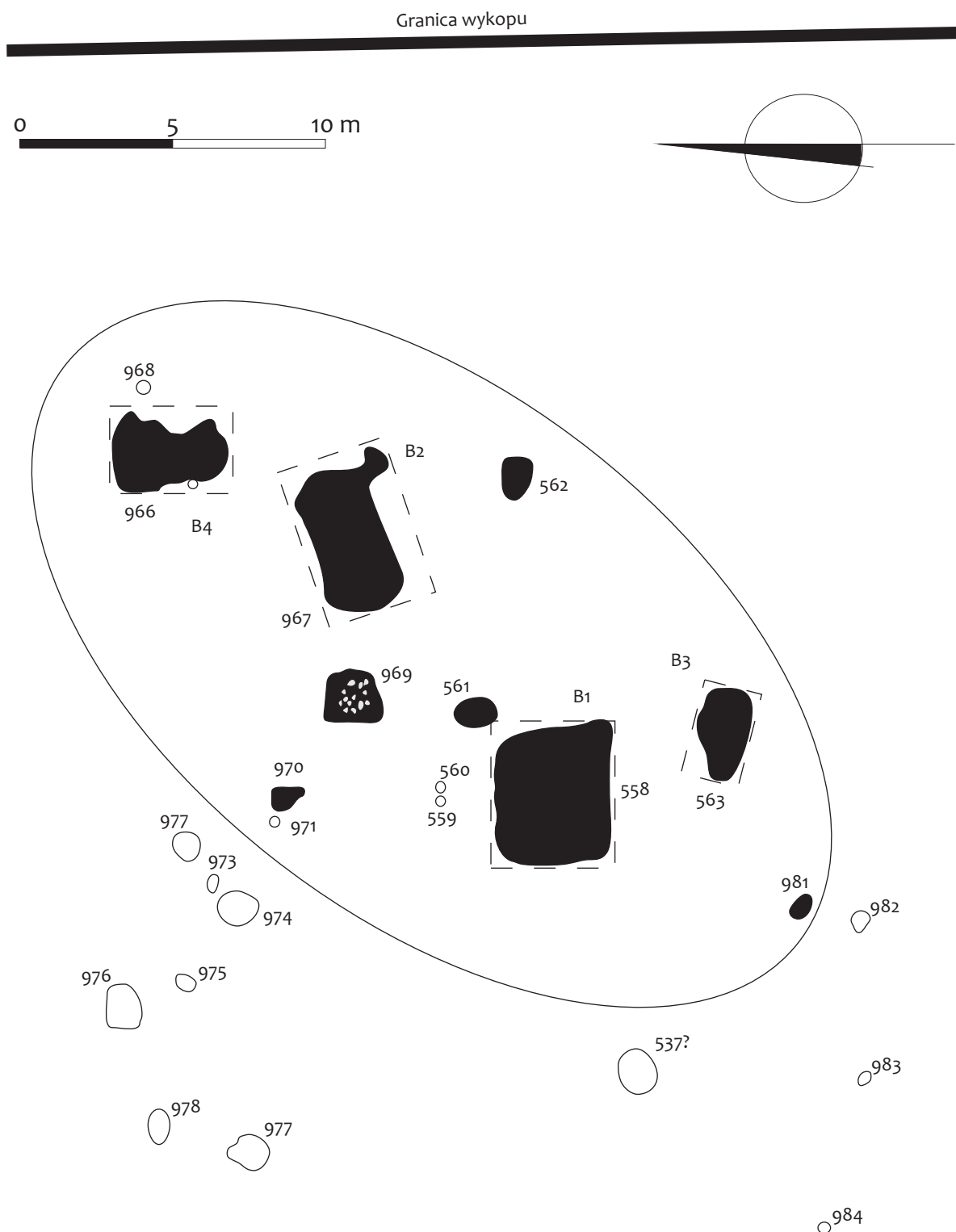
Skupisko V, obejmuje 4 obiekty datowane materiałem ceramicznym, położone wzdłuż osi NE-SW o długości 20 m. Wyróżnia się obiekt 137/C44 o wymiarach $3,3 \times 2,2 \times 0,68$ m i powierzchni $7,26 \text{ m}^2$ (ryc. 111: 1). Z jego wypełniska w postaci m.in. spalenizny i przepalonych kamieni wydobyto 167 fragmentów naczyń. Można zapewne interpretować go jako pozostałość budowli mieszkalnej. Z obiektu 136/C43 ($1,7 \times 1,6 \times 0,2$ m) wydobyto 15 fragmentów naczyń, a z obiektu 763/C52 ($1,58 \times 1,2 \times 0,18$ m) kolejne 5. Datowanie skupiska mieści się w ramach IX-X w. Jednoznacznie uznajemy je za relikty zagrody Z7, z budynkiem mieszkalnym.

Skupisko X. Z tym skupiskiem są pewne problemy, gdyż obejmuje ono jedynie trzy rozrzucone, duże obiekty – jamy o nieokreślonej funkcji, ustawione w ciągu W-E. Obiekt 543/E4 ($1,9 \times 1,9 \times 0,21$ m) to jama o powierzchni $3,6 \text{ m}^2$. W wypełnisku zarejestrowano m.in. węgle drzewne oraz 19 fragmentów naczyń. Kolejny, to obiekt 867/C93 ($3,5 \times 3,28 \times 0,18$ m) o powierzchni $11,5 \text{ m}^2$, niestety bez materiału zabytkowego. Trzecim obiektem (ob. 569/C93) była jama. Być może skupisko stanowi relikty zagrody Z8. Datowanie w ramach IX-X w.

Opisana powyżej osada z kompleksu 1, którą nazywamy centralną, nie wyczerpuje wszystkich elementów składowych osadnictwa z tego poziomu chronologicznego. Kolejne obiekty wchodzą w obręb wyróżnionych mniejszych kompleksów 2 i 3.

Kompleks 2 tworzą obiekty, które zlokalizowano w centralnej części badanego obszaru, ale w pewnym oddaleniu od kompleksu 1, uznanego za pozostałości rozbudowanej osady (ryc. 112). Kompleks ten

Ryc. 113. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Kompleks 2, plan skupiska 2/1.

Fig. 113. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Complex 2, plan of cluster 2/1.

wyraźnie rozpada się na dwa mniejsze, wyróżniane przez nas, skupiska – 2/1 i 2/2, oddalone od siebie o około 30 – 40 m.

W skład większego z nich, skupiska 2/1, wchodzi co najmniej dziewięć obiektów datowanych materiałem ceramicznym oraz potencjalnie kilka następnych obiektów, ale pozbawionych materiałów datujących (ryc. 113). Wśród obiektów datowanych aż cztery mogą być podstawą budowli naziemnych (budynków). Największym wśród nich o czworobocznym (prawie kwadratowym) zarysie jest obiekt 558/G90, o wymiarach $4,1 \times 3,45 \times 0,32$ m i powierzchni rzędu 14 m^2 (B1). Pozyskano z niego ponad 70 fragmentów naczyń (ryc. 105: 1 – 10), kości zwierzęce i przęślik, a także fragment dna naczynia z intencjonalnie wykonanym dużym otworem (ryc. 105: 2). Obok zlokalizowano obiekt 967/H71, o wymiarach $4,9 \times 3,3 \times 0,23$ m i powierzchni około 16 m^2 (B2). Z jego wypełniska, w postaci czarnej próchnicy i węgla drzewnych, pozyskano ponad 122 fragmenty naczyń oraz przęślik (ryc. 106: 1 – 8). Pomiedzy tymi obiektami ujawniono palenisko – obiekt 969, z którego pozyskano blisko 70 fragmentów naczyń górą obtaczanych oraz fragment żarna rotacyjnego (ryc. 106: 9 – 12). Kolejne dwie jamy są mniejsze. Obiekt 563 ma wymiary $3 \times 1,8 \times 0,2$ m, czyli ponad 5 m^2 i został oznaczony jako budynek B3 (ryc. 100: 8, 9). Obiekt 966 o dużych rozmiarach wynoszących $3,72 \times 2,66 \times 0,57$ m i powierzchni blisko 10 m^2 może tworzyć kolejny budynek B4 o konstrukcji półziemiankowej (głębokość – 57 cm). Jednak przemieszana (wielokulturowa) zawartość tego obiektu z jedynie 7 fragmentami naczyń wczesnośredniowiecznych, przy braku węgla drzewnych, spalenizny itd. raczej wyklucza jego charakter mieszkalny. W takiej sytuacji budynki B3 i B4 mogą być pozostałościami po budowlach o przeznaczeniu gospodarskim. Może za tym przemawiać także ich usytuowanie względem omawianych wcześniej hipotetycznych budynków mieszkalnych B1 i B2. Materiały zabytkowe, pozyskane z poszczególnych obiektów, wskazują jednoznacznie na co najmniej dwufazowość rozwoju tego skupiska, które niewątpliwie zaliczamy do zagród. Analiza materiałów pozwala wysnuć wniosek, że do fazy starszej przynależą m.in. obiekty 969/H71 (palenisko) oraz 967/H71, stanowiący budynek mieszkalny B2. Fazę starszą należy datować w ramach wieku IX i początków wieku X(?). Fazę młodszą wyznaczają z kolei obiekty 558, stanowiący dom mieszkalny B1 oraz 563, tworzący zapewne budynek gospodarczy B3. Faza młodsza to jednoznacznie zaawansowany wiek X, być może po początki wieku XI. Można w takiej sytuacji jednoznacznie dopuszczać możliwość, iż omawiane skupisko 2/1 jest pozostałością zabudowań być może zagrody dwupokoleniowej, która uległa rozbudowie.

Skupisko 2/2 (ryc. 114) obejmuje trzy (datowane) obiekty: 965 ($3,3 \times 1,62 \times 0,2$ m), 961 ($3,1 \times 1,4 \times 0,64$ m) i 962 ($1 \times 1 \times 0,17$ m). Dodatkowo jeszcze jeden obiekt, 625, położony w bliskości obiektu 965, jakkolwiek bez materiału datującego, to ze względu na swoje rozmiary wynoszące $2,92 \times 1,52 \times 0,42$ m, może być rozpatrywany wspólnie z nimi. Ich powierzchnie mieszczą się w przedziale $4,4 - 5,4 \text{ m}^2$, analogicznie jak w innych skupiskach. Odpowiadają m.in. budynkom B3 i B4 ze skupiska 2/1, którym teoretycznie przypisaliśmy funkcje gospodarskie. Ze względu na charakter ich wypełnisk, w przypadku obiektów 965 i 625 jest to czarna próchnica ze spalenizną, a w obiekcie 961 przepalone kamienie i grudki polepy, dopuszczamy możliwość, iż należy je rozpatrywać jako tzw. jamy przypaleniskowe, wchodzące w skład budynków naziemnych. Skądinąd minimalna liczba materiałów zabytkowych w obiektach (ob. 965 – 3 fragmenty, 961 – 4 fragmenty, 962 – 1 fragment) oraz w warstwie kulturowej (ryc. 84) poddaje w wątpliwość funkcjonowanie ponad nimi budynków o charakterze mieszkalnym, lecz nie wyklucza konstrukcji o przeznaczeniu gospodarskim. Analiza omawianych obiektów sugeruje, że mogły to być np. budowle o konstrukcji szafasowej. Naszym zdaniem, brak jednoznacznych podstaw do uznania tego skupiska za klasyczną zagrodę, w takiej sytuacji być może jest to element składowy zagrody właściwej ze skupiska 2/1.

Mała liczba charakterystycznych materiałów ceramicznych (8 fragmentów) z tego skupiska uniemożliwia dokładniejsze datowanie, które należy uznać za analogiczne jak w skupisku 2/1, raczej z młodszej (2) fazy rozwoju tej podstawowej zagrody.

Kompleks 3 jest najmniejszy i mocno odsunięty od dwu poprzednich, zwłaszcza od kompleksu 1 na południe (ryc. 112). W jego obrębie stwierdzono 8 obiektów datowanych materiałami ceramicznymi, z których najpewniej trzy można interpretować jako pozostałości budowli naziemnych. Cały kompleks tworzy formę owalu, obejmującą około 6 arów. W jego centrum zlokalizowano dwa duże obiekty 1010 (B2) ($4,1 \times 2,72 \times 0,23$ m, ryc. 109: 2) i 1018 (B1) ($4,86 \times 2,12 \times 0,14$ m, ryc. 107: 1) o powierzchniach rzę-

du 11 m², które uznajemy za relikty dwóch budynków B1 i B2 o charakterze mieszkalnym. W ich wypełni-
skach zarejestrowano dość bogate inwentarze. Z budynku B1 oprócz fragmentów naczyń (ryc. 107: 2 – 4)
pozyskano także przesłik, natomiast z B2 tylko fragmenty naczyń (ryc. 108: 1 – 6). W bliskości tychże bu-
dynków zlokalizowane zostały również inne obiekty – palenisko o formie czworobocznej – obiekt 1019
(ryc. 110: 7), z którego wydobyto m.in. fragmenty puchara na pustej od zewnątrz stopce (ryc. 107: 5 – 10)
oraz jamę – obiekt 1016 (3,32 × 1,4 × 0,28 m), której towarzyszył dół posłupowy – obiekt 1015. Być może
do tej grupy należy też zaliczyć dalsze obiekty, określone jako jamy, ale bez materiałów zabytkowych (ob.
1004, 1005, 1011, 1012). Dwa z nich, zlokalizowane obok budynku B2 (ob. 1011, 1012) tworzą być może
układ dwusłupowy, który można interpretować jako rodzaj konstrukcji do np. suszenia. Na obwodzie
tego zespołu, poza hipotetycznymi budynkami B1 i B2 (na ich tyłach?), znajdują się dwie następne jamy
o sporych rozmiarach. Jama (ob. 992) o czworobocznej formie i wymiarach 3,24 × 1,74 × 0,12 m oraz po-
wierzchni około 6 m², może sugerować, że jest to także pozostałość po jakimś budynku B3, o przeznacze-
niu gospodarsko-mieszkalnym, zwłaszcza, że nie można wykluczyć w jego obrębie istnienia paleniska.
W obiekcie tym zarejestrowano liczny inwentarz fragmentów naczyń oraz fragment kamiennej oselki.
Natomiast obiekt 1020 o formie owalnej (1,9 × 1,78 × 0,06 m) i powierzchni rzędu 3,5 m² to najpewniej
jama o nieznanym celu z 12 fragmentami ceramiki. W tym kompleksie mamy być może do czynienia
z sytuacją podobną do tej z kompleksu 2 i skupiska 2/1. Tam także zarejestrowaliśmy dwa potencjalne
domy mieszkalne z paleniskiem pomiędzy i jednym budynkiem gospodarsko-mieszkalnym na zapleczu.
Z tego też powodu nasza interpretacja kompleksu 3 idzie w kierunku uznania go za pozostałość zagrody
dwurodzinną (dwupokoleniową).

Datowanie materiałów ceramicznych z tego kompleksu należy sytuować co najmniej między drugą
połową wieku IX, a wiekiem X. Odnotowujemy tutaj współwystępowanie jeszcze naczyń słabo obtacza-
nych w górnej części oraz naczyń poddanych już pełnemu obtaczaniu. Cały ten tzw. kompleks 3 obiektów
tworzy, naszym zdaniem, osobny organizm osadniczy i ma również dość charakterystyczne usytuowa-
nie. Obiekty tego kompleksu znajdują się w niejakiem odosobnieniu od pozostałych i rozciągają się bez
mała równolegle do lewej krawędzi doliny pierwotnego nurtu jednego z ramion Moszczenicy. O tej sy-
tuacji jeszcze w podsumowaniu.

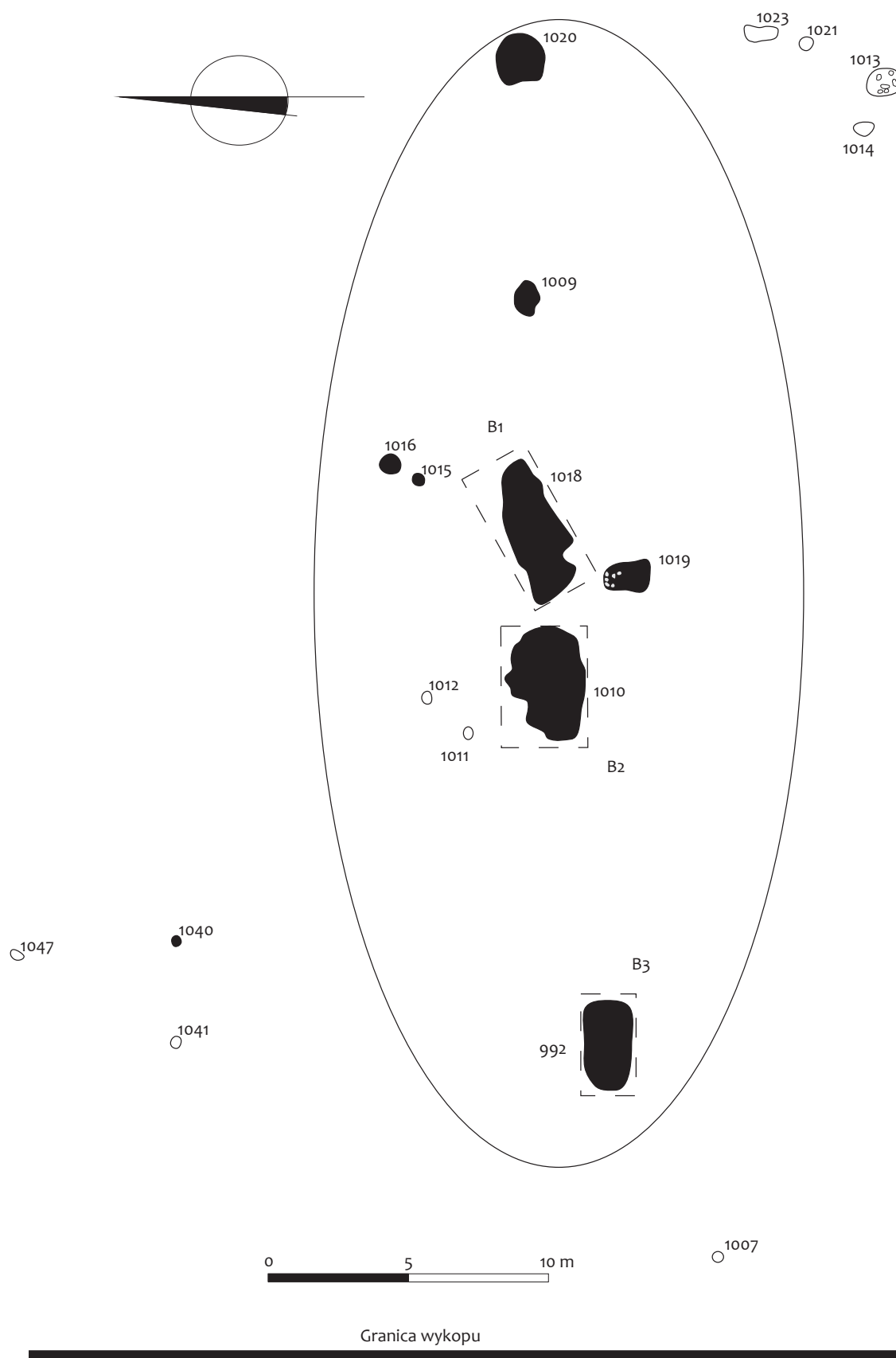
Oczywiście poza tymi „zwartymi” kompleksami obiektów na obszarze objętym badaniami zareje-
strowano także odosobnione, pojedyncze obiekty z tego poziomu chronologiczno-kulturowego. Są to
najprawdopodobniej obiekty powstałe w wyniku eksploatacji terenu przez zamieszkujące tutaj grupy
ludzkie, podobnie zresztą zapewne i wiele innych bez podstaw do datowania.

Przejdźmy teraz do podsumowania odkrytych reliktyw osadnictwa wczesnośredniowiecznego w po-
szczególnych wyróżnionych przez nas strefach/kompleksach. Poddając analizie układ rozplanowania
przestrzennego kompleksu 1 uznaliśmy, że mamy do czynienia z pozostałością osady o złożonym cha-
akterze zabudowy przestrzennej. Uważamy, iż centrum rozpatrywanej osady tworzy 7 wyróżnionych
przez nas tzw. skupisk. Sześć z nich (I, VII, VIII, IX, III/IV i VI) lokalizujemy w przybliżeniu na obwo-
dzie koła o średnicy rzędu 70 m. Owe skupiska otaczają, według nas, owalny plac centralny o średnicy
rzędu 45 m. Na placu zlokalizowano niewielkie skupisko II. Natomiast kolejne dwa skupiska – V i X
ujawniono na zewnątrz centralnego wieńca skupisk obiektów, składających się na omawianą osadę. Wy-
różnione przez nas skupiska obiektów to potencjalne zagrody poszczególnych rodzin tworzących osadę.
Tym niemniej nie wszystkie skupiska takimi zagrodami są, niekiedy spełniają inne funkcje. Tak jest m.in.
w przypadku osady w Rogaszynie.

Ostatecznie uznajemy, że centrum osady tworzyło 6 rodzin w zagrodach ulokowanych na $\frac{3}{4}$ obwodu
wokół placu centralnego, pozostawiając otwarty ten wieniec zagród od strony SW. Tą „wolną” przestrzeń
w obwodzie zabudowy wypełniało skupisko IX, o charakterze gospodarskim, wspólne dla całej społecz-
ności osady, będące zespołem dwóch studni. Naszym zdaniem, również skupisko II, znajdujące się w ob-
rębie placu osady, miało przeznaczenie gospodarskie, nie było zagrodą właściwą.

Być może wynikiem rozwoju osady było powstanie zagród/zagrody położonych na zewnątrz wieńca
centralnego w liczbie dwóch: Z7 (skupisko V) oraz ewentualnie Z8 (skupisko X).

Z analizy skupisk tworzących ową osadę jawi się jeszcze jeden istotny wniosek. Jak się wydaje, sku-
piska zidentyfikowane jako zagrody były tworzone według dwóch odmiennych zasad. Skupiska I i VI,
tworzące zagrody Z1 i Z6, powstały w zasadzie na planie koła (owalu), gdzie obiekt (budynek) centralny

Ryc. 114. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Plan kompleksu 3.

Fig. 114. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Plan of complex 3.

był otoczony kolistie innymi obiektami. Średnica tych rozbudowanych kolistych zagród to około 20 m. Natomiast pozostałe skupiska, które możemy uznać za odkryte w całości, były realizowane w układach liniowych. Tak jest w przypadku skupisk, z których 5 to zagrody: II, VIII (Z3), III (Z4), IV (Z5), V (Z7) i X (Z8?). Długość tych ciągów obiektów wynosi około 20 – 25 m.

Natomiast osadnictwo z kompleksu 2 i 3 omówimy wspólnie gdyż jest ono bardzo podobne. W kompleksie 2 mamy do czynienia z dwoma skupiskami, które ostatecznie zidentyfikowano jako kolejne dwie zagrody Z9 i Z10, i to w formie rozbudowanej (z kilkoma budynkami). Z kolei w kompleksie 3 jest to także rozbudowana struktura, którą identyfikujemy z kolejną zagrodą Z11. Co istotne, wszystkie one zostały zrealizowane w myśl zasady II zastosowanej na osadzie centralnej, czyli zasadniczo w ciągach liniowych układu obiektów.

Sprawą otwartą jest określenie charakteru powiązań pomiędzy osadą centralną, a „gniazdowo” rozlokowanymi zagrodami: Z9, Z10 i Z11, aczkolwiek czas funkcjonowania tych „oddzielnych” jednostek osadniczych jest, jak się wydaje identyczny, i odnosi się do 2 połowy wieku IX i wieku X, z trwaniem być może po początki wieku XI.

– V –

Materiały nowożytnie

W trakcie prowadzenia badań w roku 2002 dowiedzieliśmy się od starszych mieszkańców Rogaszyna, że według miejscowej tradycji miał tam w przeszłości istnieć „pałac”. Niestety jedynie w przybliżeniu mogli oni wskazać jego domniemaną lokalizację. Skłoniło to nas do przeprowadzenia ograniczonej penetracji powierzchniowej najbliższego otoczenia wskazanego miejsca. W jej wyniku udało się zlokalizować rejon, gdzie taki prawdopodobny pałac/dwór mógł funkcjonować. Jest to obszar położony kilkadziesiąt metrów na zachód od pasa ówczesnego przebiegu autostrady, nad brzegiem niewielkiego cieku (tzw. donośnika), który ogranicza stanowisko Rogaszyn 2–4 od południa i zgrupowania głazów w otoczeniu oczka wodnego. Obecnie w najbliższej odległości od badanego obszaru nie występuje żadna zabudowa o charakterze podworskim.

Po przeprowadzonej prospekcji terenowej wytypowano obszar, gdzie podjęto próbę lokalizacji reliktywów poszukiwanego pałacu/dworu. W tym celu założono wykop sondażowy o wymiarach 10 × 10 m, który wyeksplorowano ręcznie. W zrealizowanym wykopie nie zlokalizowano reliktywów samej architektury potencjalnego dworu, lecz odsłonięto warstwę kulturową, która dostarczyła dość licznych fragmentów kafla piecowych oraz niewielkiej liczby fragmentów ceramiki naczyniowej. Charakter znalezisk jednoznacznie wskazywał, że mamy w tym przypadku do czynienia z materiałami pochodzącymi z założenia dworsko-pałacowego. W takiej sytuacji, informacje przekazane przez mieszkańców Rogaszyna, zostały w pełni potwierdzone, a omówienie wyników tychże badań zamieszczamy poniżej.

Trzeba podkreślić, że historia archeologicznego rozpoznawania tego obszaru nie zakończyła się w 2002 r. Jak już wspominaliśmy we wstępie, trasa autostrady na omawianym odcinku uległa przesunięciu z powodów ekologicznych, co obrazuje załączona mapa (ryc. 1). W takiej sytuacji obszar badany sondażowo w 2002 r. znalazł się w kolizji z nowym wariantem przebiegu autostrady A-1. Z tego też powodu, w 2009 r. teren ten poddano ponownemu rozpoznaniu powierzchniowemu, co doprowadziło do ujawnienia występowania materiałów średniowieczno-nowożytnych. Lokalizacja owych materiałów spowodowała z kolei wyznaczenie strefy ich występowania o powierzchni 35 arów, pozostającej w kolizji z nową trasą autostrady, co nakazywało ten obszar poddać badaniom wyprzedzającym (K. Czarniak i in. 2012, s. 5). Jakkolwiek obszar badany sondażowo w 2002 r. (B. Muzolf 2004) nakazem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi, delegatura w Skierniewicach, został włączony do stanowiska Rogaszyn 2–4, to dla badań w roku 2009 otrzymał oznaczenie Rogaszyn stan. 13 (K. Czarniak i in. 2012, s. 4–5). Ostatecznie badania zrealizowano w 2010 r. i wykonano opracowanie odkrytych wówczas obiektów i pozyskanych materiałów ruchomych (K. Czarniak i in. 2012). Do tegoż opracowania będziemy się odwoływać poniżej. Przejdźmy teraz do zaprezentowania wyników badań sondażowych z 2002 roku, które były jedynie krótko wzmiankowane w *Raporcie* z badań autostradowych za lata 2001–2002 (B. Muzolf 2004). Niestety w eksplorowanych sondażach nie udało się uchwycić stratygrafii warstw, co ma miejsce m.in. w nawarstwieniach miejskich, jak również nie odkryto żadnych reliktywów architektury murowanej, czy też drewnianej. Cały materiał ruchomy w postaci fragmentów naczyń ceramicznych oraz kafla piecowych pozyskano jedynie z warstw przemieszanych, obejmujących warstwę orną oraz podglebie.

V.1. CERAMIKA NACZYNIOWA

Analizie poddano 275 fragmentów naczyń glinianych. Wykorzystano w niej kilka podstawowych prac, wśród których należy wymienić publikacje: K. Radwańskiego (1968), A. Wałowego (1979), J. Kruppe (1981) oraz L. Kajzera (1986; 1990). Klasyfikacja L. Kajzera została w pewnym stopniu zmodyfikowana, ze względu na brak pewnych elementów, przez autora prezentowanych uwag, przy okazji omawiania materiałów z „zameczku” w Bąkowej Górze dla potrzeb autora tego opracowania (por. M. Głosek 1998, s. 35 i n.) i ona też jest w tym miejscu wykorzystana. Klasyfikację naczyń pod względem zastosowanego: rodzaju wypału, surowca oraz mas ceramicznych przeprowadzono w kilku kategoriach, uwzględniając również obecność pól (tabela 16).

Technologia

Surowiec

Pozyskane fragmenty naczyń nie były poddane badaniom specjalistycznym mającym na celu określić surowiec użyty do ich wykonania. W takiej sytuacji przywołujemy ustalenia odnoszące się do ośrodka warszawskiego, gdzie stwierdzono, że surowiec użyty do wyrobu naczyń należy zaliczać do grupy illitu pozyskiwanego z tzw. ilów poznańskich (J. Kruppe 1967, s. 63). Z dużym prawdopodobieństwem można więc przyjąć, że większość naczyń ze stanowiska w Rogaszynie była wykonana głównie z analogicznych surowców tzw. glin żelazistych, które tworzą grupę I.

Masy ceramiczne

Masa ceramiczna, z której wyrabiano naczynia z wykorzystaniem wymienionych dwóch rodzajów surowców wyjściowych, została podzielona na trzy receptury różniące się rodzajem i frakcją domieszki użytej do ich schudzania (J. Kruppe 1967, s. 65 i n.). Według J. Kruppe przy produkcji naczyń średnio-wiecznych wykorzystywano trzy granulometrie domieszki: I – drobnoziarnistą do 0,5 mm, II – średnioziarnistą od 0,5 do 1 mm oraz III – gruboziarnistą powyżej 1 mm, co stało się podstawą do wydzielania pięciu grup (I-V) ze względu na ich współwystępowanie (J. Kruppe 1967, s. 69, 70, przypis). My wykorzystamy w tym opracowaniu jedynie tę pierwszą część dotyczącą granulometrii domieszki.

Receptura I – surowiec schudzony dodatkiem średniego lub drobnego piasku, a niekiedy także drobnego tłuczni kamienno. Z ustaleń J. Kruppe, co jest w dalszym ciągu podstawą wszelkich poczynań, wynika, że stosowanie tzw. „gruboziarnistej domieszki” (co generalnie odpowiada naszej recepturze I) utrzymuje się w wielu ośrodkach tak miejskich, jak i innych bardzo długo, sięgając w głąb wieku XVI (J. Kruppe 1981, s. 62 i n.).

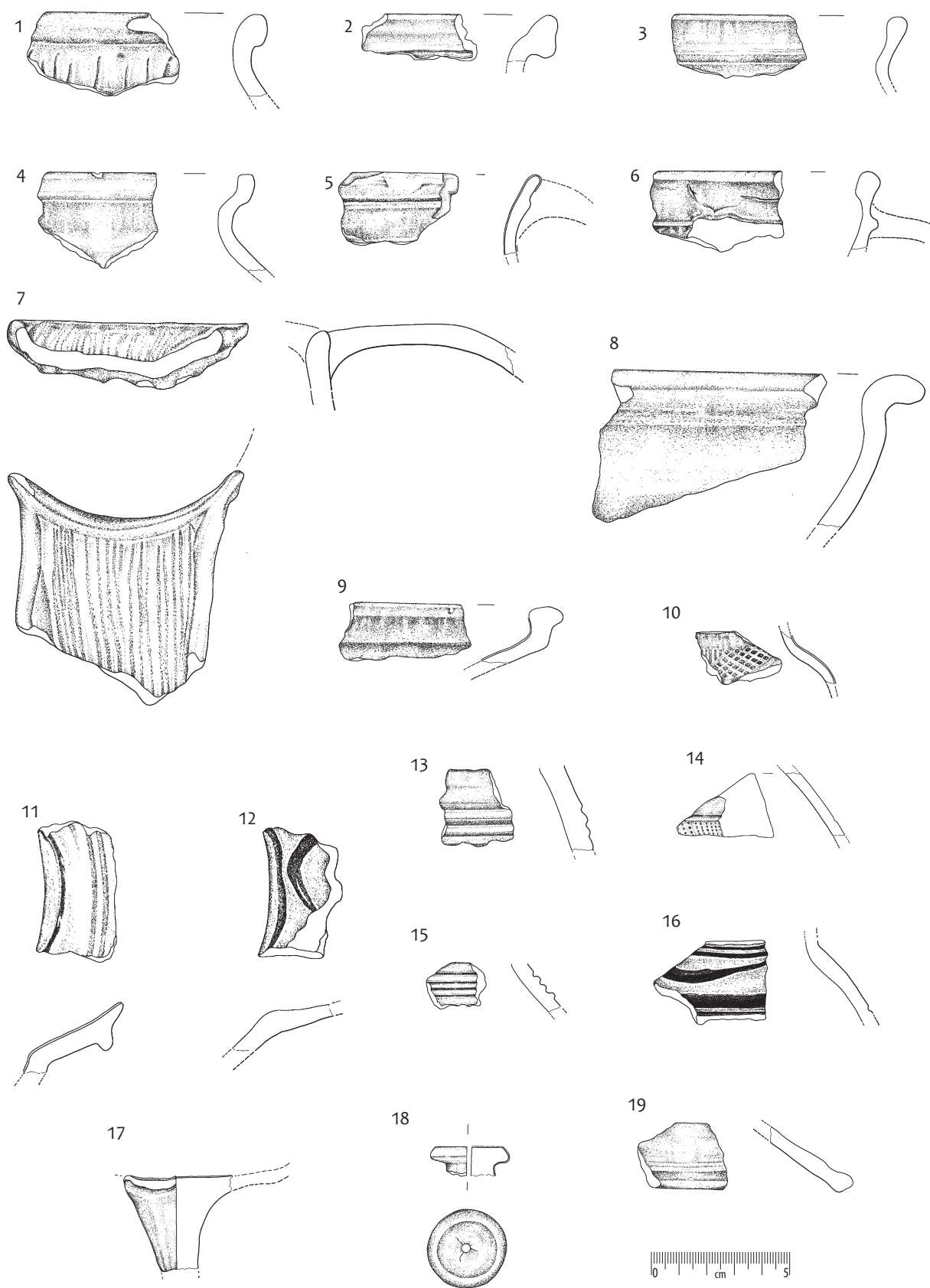
Receptura II – masa ceramiczna gdzie „głina” została schudzona średnim i drobnym piaskiem.

Receptura III – to tzw. „gliny” szlamowane, czyli oczyszczone i pozbawione domieszki schudzającej masę ceramiczną.

Tabela 16. Zestawienie frekwencji naczyń ze względu na rodzaj: wypału, surowca, zastosowanych mas ceramicznych (receptury: I, II i III) oraz zastosowanie pól.

Lp.	A – wypał utleniający									B – wypał redukcyjny	
	żelaziste					białe			beżowe	żelaziste	
	I	II		III szlamowane		I	II		II	II	III szlamowane
	a	b1	b1p	b2	b2p	c1	c1	c1p	d1	a1	a2
	10	46	25	6	–	25	78	9	47	13	16
Suma: 275	3,6%	16,7%	9,1%	2,2%	–	9,1%	28,4%	3,3%	17,1%	4,7%	5,8%
	31,6%					57,9%				10,5%	

Legenda: A – wypał utleniający: a – ceramika brunatno-czerwona, b – ceramika o barwie ceglastej (b1 – bez polewy, b1p – z polewą), c – ceramika o barwie białej (c1 – bez polewy, c1p – z polewą), d1 – ceramika o barwie beżowej; B – wypał redukcyjny: a1 – ceramika o barwie czarnej/szarej, a2 – ceramika o powierzchniach wyświecanych/stalowych (szlamowane).

Ryc. 115. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór fragmentów naczyń nowożytnych i innych form.

Fig. 115. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of fragments of early modern vessels and other forms.

Technika budowy i rodzaj wypału

W pozyskanym zespole naczyń jedynie w stosunku do 10 niewielkich fragmentów możemy domniemywać, że zostały wykonane w technice silnego obtaczania z zastosowaniem masy ceramicznej w recepturze I. Przynależą one jeszcze do tzw. ceramiki tradycyjnej o barwie brunatno-czerwonej, w tym 6 zdobionych jest zróżnicowanymi żłobkami (ryc. 115: 13, 15). Ich datowanie należałoby odnieść do przedziału XIII-XIV w.

Pozostałe 265 fragmentów zostało wykonanych w technice toczenia (tabela 16).

Z zastosowaniem receptury I (gruboziarnistej) wykonano także 25 fragmentów naczyń z gliny kaolinitowej, co spowodowało znaczną szorstkość powierzchni naczyń. Ogółem z zastosowaniem receptury I wykonano 35 fragmentów, co stanowi 13,6% całego zbioru.

Receptura II. Z zastosowaniem tej receptury wykonano zdecydowaną większość pozyskanych fragmentów – 79,3% całego zespołu.

Receptura III. Z takiej masy ceramicznej wykonano tylko 22 fragmenty (8% zbioru). Należy zwrócić uwagę, że z tą recepturą należy łączyć trzecią grupę wyrobów ceramicznych wyróżnionych pod względem technologicznym przez J. Kamińską dla materiałów ze średniowiecznego gródka w Siedlątkowie (J. Kamińska 1968, s. 51). Zdaniem tej autorki są to naczynia wykonane „z gliny starannie oczyszczonej”, głównie w formie dzbanów wypalanych w atmosferze redukcyjnej, które w odniesieniu do Siedlądka autorka datowała w ramach drugiej połowy XIV w. (J. Kamińska 1968, s. 5–51).

Jak wynika z powyższej analizy to receptura II, oparta na średnim i drobnym piasku, dominuje wśród odkrytych fragmentów naczyń, z udziałem 79,3%, przy 13,6% z domieszką gruboziarnistą receptury I i rzadką recepturą III (szlamowaną) odnotowaną w przypadku 8% fragmentów.

Do produkcji naczyń z Rogaszyna wykorzystano dwie techniki wypału, tj. utleniający i redukcyjny. W przypadku prawidłowego wypału w atmosferze utleniającej, w zależności od rodzaju użytego surowca, naczynia uzyskują jednolite barwy powierzchni od brunatnych, poprzez ceglaste przy glinach żelazistych, do beżowych – białych przy naczyniach z glin kaolinitowych.

Przy wypale redukcyjnym powierzchnie naczyń, głównie z glin żelazistych, charakteryzują się kolorystyką szaro-czarną, niekiedy silnie wyświecaną także o „stalowym” połysku, zwłaszcza w przypadku naczyń wykonanych z tzw. glin szlamowanych. W wielu przypadkach przełamy naczyń wypalanych w takiej atmosferze (ich fragmentów) są wielobarwne, co jest wynikiem nietrzymania rygorów wypału, tzw. niedosiwienie jest skutkiem zbyt krótkiego wypału w takiej atmosferze.

Ogółem z glin żelazistych wykonano 116 fragmentów naczyń, co obejmuje 42,1% z pozyskanego zbioru, w tym o wypale utleniającym 10 fragmentów o barwie brunatno-czerwonej z 2,6% w tej grupie i z 3,6% udziałem w całości, o barwie ceglastej 77 fragmentów – obejmuje 66,4% (przy 28% całego zespołu analizowanych fragmentów). Wśród fragmentów „ceglastych” odnotowano zastosowanie zróżnicowanych kolorystycznie polew na 25 fragmentach, co stanowi w tej grupie aż 21,6%, przy 9,1% całości zespołu. Z kolei wypał redukcyjny stwierdzono tylko w przypadku 29 fragmentów z 33,6% udziałem w grupie fragmentów z glin żelazistych, przy 10,5% całego inwentarza fragmentów naczyń (tabela 16).

Na II grupę surowcową składają się naczynia wykonane z glin kaolinitowych, czyli zazwyczaj o białych lub beżowych powierzchniach w zależności od pochodzenia surowca wyjściowego. Z takich glin wykonano 159 fragmentów (57,9%), w tym 9 fragmentów posiadało polewę, czyli 5,7% wśród „białych” i 3,3% całości zespołu (tabela 16). Zazwyczaj przyjmuje się, że wyroby z glin kaolinitowych to wynik kontaktów handlowych z ośrodkami świętokrzyskimi, jednak już od dawna wskazywano na „różne” odmiany glin, które po wypale dawały różne odcienie bieli od kredowej po beżową, m.in. w odniesieniu do złazisk śląskich. Ostatnimi czasy dopuszcza się również możliwość, iż takie naczynia były także wytwarzane na obszarze Polski Środkowej (P. Świątkiewicz 1995, s. 281–282). Ogólnie z glin kaolinitowych wykonywano przeważnie garnki, ale także: patelnie, talerze, miski, czy też dzbany, aczkolwiek te ostatnie są notowane sporadycznie.

Z powyższej analizy wynika, że w tym dość nielicznym zbiorze fragmentów naczyń przeważają wyroby z glin kaolinitowych, wykonane głównie w recepturze II. Natomiast w grupie naczyń z glin żelazistych wypał redukcyjny jest odnotowany w stosunkowo niewielkim stopniu (33,6%). Co istotne, wśród naczyń ceglastych rejestrujemy dość liczne stosowanie polew, obejmujące 21,6%, przy jedynie 5,7% wśród naczyń z glin kaolinitowych (tabela 16).

Ornamentyka

Wśród pozyskanych fragmentów naczyń ornamentyka naczyń jest ubogo reprezentowana i sprowadza się do zastosowania czterech podstawowych technik: odciskania, malowania, wyświecania i wykrzystania polew, jeżeli uznamy ją za rodzaj ornamentowania, aczkolwiek spełniała i inne funkcje, zwłaszcza uszczelnienia skorup naczyń.

I – technika odciskania

Zazwyczaj są to dookolne żłobki sytuowane głównie w górnej partii brzuśców garnków i innych form, na tzw. barkach naczyń. Na formach późnośredniowiecznych pojawia się obok żłobków także zdobnictwo wykonane stemplami (radełkowe), o zróżnicowanym wzornictwie. Notujemy je również głównie na barkach garnków oraz dzbanów. Zdobnictwo stempelkowe przechodzi także na wyroby nowożytnie, aczkolwiek o zmienionym wzornictwie. W naszym przypadku to charakterystyczne zdobnictwo wystąpiło na dwóch fragmentach (ryc. 113: 10, 14).

II – technika malowania

Wśród ornamentów identyfikujemy 5 fragmentów z malowanymi, zazwyczaj dookolnymi, pojedynczymi pasmami, wykonanymi farbą czerwoną lub też brązową (ryc. 113: 11, 12, 16). Spotyka się również zdobienie w formie linii falistej lub układów złożonych z linii dookolnych i falistej. Taka malatura występuje głównie na ceramice wykonywanej z glin kaolinitowych w formie garnków i makutr. Naczynia zdobione malowaniem pojawiają się już w późnym średniowieczu, jednak zdecydowanie częściej notowane są dopiero w wiekach XVI i XVII.

III – technika wyświecania

Zdobnictwo wykonane w tej technice najczęściej występuje na naczyniach z glin szlamowanych (w recepturze III masy ceramicznej) i wypalonych zazwyczaj w atmosferze redukcyjnej. Forma zdobnictwa sprowadza się do wyświecania całych płaszczyzn lub tylko pasm, ale głównie do tworzenia złożonych układów m.in. siatkowych itd. Ta technika zdobnictwa obejmuje w zasadzie całą powierzchnię naczyń i dotyczy szczególnie dzbanów (ryc. 113: 7). Początki takiego zdobnictwa występują już w późnym średniowieczu, co najmniej od wieku XIV (J. Kruppe 1981, tabl. 40: 1, 4, 5; 41: 1, 8, 12; 43: 1, 4, 5, 6, 7, i n.).

IV – technika polew

W zbiorze z Rogaszyna polewy są spotykane rzadko. Zarejestrowano je na 34 fragmentach, co stanowi 12,4% całego zbioru, w tym na naczyniach z glin żelazistych wystąpiły na 25 fragmentach (9,1%), a na „białych”/kaolinitowych – na dziewięciu (3,3%).

Grupy morfologiczne naczyń

W tym niezbyt licznym zbiorze naczyń ceramicznych wyróżniono jedynie kilka form morfologicznych.

Garnki

W pierwszym rzędzie są to fragmenty garnków, wśród których zarejestrowano formy z uchem, jak i bez. Wylewy są niezbyt skomplikowane i możemy je podzielić na trzy grupy: z wrębem – A i ich pozbawione – B oraz C. Wylewy z wrębem (A) (ryc. 115: 2 – 4) w Rogaszynie są sporadyczne. Formy tego typu licznie występują na wielu stanowiskach i notujemy je m.in. w Ciechanowie z szerokim datowaniem w ramach XVI i XVII w. (M. Trzeciecki, J. Affelski 2016, ryc. 6: 5, 6; 7: 1 – 3). Również na stanowisku w Pomorzankach, badanym w związku z budową autostrady, wylewy tego typu są datowane na lata 1550 – 1650 (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. LII: 5).

Wylewy typu B, pozbawione akcentów plastycznych, raczej o pocienionych krawędziach (ryc. 115: 1), rejestrowane są głównie w materiałach datowanych na wiek XVI i trwały w okresach młodszych. Również na stanowisku w Pomorzankach zbliżone formy są sytuowane w tamtejszym II poziomie chronologicznym z przedziału czasowego lat 1550 – 1650 (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XXXIX: 6; XL: 1 – 5).

Wylewy grupy C tworzą bardzo charakterystyczny zestaw o zazwyczaj skośnie na zewnątrz wychylnych, płaskich wylewach o zaokrąglonej krawędzi, ale o charakterystycznym ustawieniu m.in. z uchem (ryc. 115: 5). Szereg odpowiedników takich wylewów odnajdujemy w typach XI, XVI, XVII itd. w opracowaniu T. Morysińskiego z datowaniem analogicznym do fragmentów z Rogaszyna (T. Morysiński 2005, tabela 39). Również w Ciechanowie zidentyfikowano tego typu wylewy z datowaniem w ramach XVI i XVII w., po wiek XVIII włącznie (M. Trzeciecki, J. Affelski 2016, ryc. 6: 9–11). Odpowiedniki odmiany C odnajdujemy w III poziomie chronologicznym z lat 1650–1805 na stanowisku w Pomorzanach (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XLIII: 1). Wylewy tej grupy są najbardziej charakterystyczne dla wieku XVII, notowane co najmniej po wiek XIX. Wszystkie opisane wylewy są charakterystyczne głównie dla schyłku wieku XVI oraz wieku XVII, po wiek XVIII włącznie. Garnki zostały wykonane zarówno z glin żelazistych, jak i kaolinitowych. Cechuje je wypał redukcyjny. Jeden z fragmentów o obustronnie brązowej polewie, posiada ornament w postaci stempelków z charakterystyczną drobną siateczką (ryc. 115: 10).

Dzbany

Jednoznacznie z dzbanami identyfikujemy tylko nieliczne fragmenty o wypale redukcyjnym, także z glin szlamowanych. Zdobnictwo stanowią głównie motywy wyświecane (ryc. 115: 7), ale także odciski stempelkowe (radelkowe) drobnej siateczki (ryc. 115: 14). Tylko w dwóch przypadkach dysponujemy fragmentarycznie zachowanymi wylewami (ryc. 115: 6, 7). W pracy T. Morysińskiego formy zbliżone odpowiadają jego typowi III, datowanemu dopiero na drugą połowę wieku XVII i wiek XVIII (T. Morysiński 2005, tabela 39). Ogólne nawiązania do odmian wyróżnionych w Rogaszynie wykazują także wylewy dzbanów ze stanowisk w Pomorzanach i Pomorzankach z datowaniem od późnego średniowiecza po rok 1550 (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XXXVIII: 1; XXXIX: 7; L: 1, 5; LI: 1; LII: 3; LIII: 4).

Makutry

Zidentyfikowano fragmenty takich form wykonane z glinki kaolinitowej. Ich wylewy pozbawione są silnej profilacji i odpowiadają formom typu II, odkrytym w Komorowie, Ruścu i Strzeniówce z datowaniem od przełomu XV/XVI w. po połowę wieku XVII (T. Morysiński 2005, tabela 45). Na stanowisku Pomorzany odnajdujemy makutry z wylewami zbliżonymi w odmianach A1/9 i A1/10, a na stanowisku Pomorzanki formy zbliżone są datowane na lata 1550–1650 (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XLII: 2; XL: 6; LII: 4).

Miski/miseczki

Odnotowano także fragmenty miseczek wykonanych z glin żelazistych, w tym z zieloną polewą wewnątrz.

Talerze

Stwierdzono ich obecność wśród naczyń „ceglastych” (6 fragmentów), o polewie zielonkawej z białym ornamentem (ryc. 115: 11) oraz wśród ceramiki kaolinitowej (1 fragment) bez zachowanej polewy. Wszystkie formy mają szerokie, kryzowate „kołnierze” o krawędzi wyciągniętej do góry, zazwyczaj pogrubionej i zaokrąglonej, niekiedy zaopatrzone w akcent od dołu (ryc. 115: 11). Zbliżone wylewy talerzy odnotowano na stanowisku Pomorzany, datowane w przedziale 1550–1650 (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XLI: 2). Również na stanowisku w Pomorzankach zarejestrowano talerze z krawędzią nawiązującą do odmian z Rogaszyna, z poziomu odnoszonego do lat 1650–1805 (M. Żemigala 2013, tabl. XLV: 1, 2).

Patelnie

Zidentyfikowano 5 fragmentów z jednego egzemplarza w postaci brzuśca oraz nóżek wykonanych z gliny żelazistej z zieloną polewą wewnątrz (ryc. 115: 17). Brak w naszym zbiorze form wylewów, ale ze względu na rekonstruowaną formę naczynia można wskazać na analogie z innych stanowisk. W opracowaniu T. Morysińskiego materiałów ze stanowisk w Komorowie, Ruścu i Strzeniówce od-

najdujemy je jako typ I datowany na drugą połowę wieku XVI po połowę wieku XVII oraz w ramach typu III (XVII/XVIII w.) i typu IV (T. Morysiński 2005, s. 408, tabela 47).

Pokrywki

Fragmenty pokrywek odnotowano w grupie naczyń z glinki kaolinitowej, w formie krawędzi dzwo-
nu pokrywki (ryc. 115: 19) oraz uchwytu z zielonkawo-oliwkową polewą, który, co interesujące, ma
otworek na wylot (ryc. 115: 18).

Powyższy wykaz form naczyńowych wskazuje, że w większości jest to zestaw naczyń stołowych, choć
odnotowano też te o przeznaczeniu kuchennym. Całość jednoznacznie można uznać za pochodzenie
z inwentarza dworskiego, datowanego od przełomu wieków XV/XVI po wiek XIX włącznie.

V.2. KAFLE PIECOWE

W dość bogatym materiale ceramicznym pochodzącym z niewielkiego wykopu sondażowego na sta-
nowisku Rogaszyn 2–4, kafle piecowe tworzą grupę znaczącą, bo obejmującą łącznie 420 fragmentów.
W tej liczbie, do kafli płytowych przynależy 415 fragmentów (z czego 256 to fragmenty samych płyt
czołowych), a jedynie 5 fragmentów pochodzi z kafli naczyniowych. Do scharakteryzowania tego zbioru
wykorzystano klasyfikację zastosowaną przy opracowywaniu kafli z badań Starego Miasta w Piotrk-
owie Trybunalskim z pewnymi modyfikacjami (B. Muzolf 1983, s. 126–160). Większość typów i odmian
zawarta w tejże klasyfikacji nie znajduje swoich odpowiedników w znaleziskach z Rogaszyna, mimo to
uważamy, że jest sens rozpatrywać takie zbiory według tej samej klasyfikacji. Ogólnie wśród kafli wyróż-
niono dwie morfogrupy: A – kafli naczyniowych oraz B – kafli płytowych.

W ramach morfogrupy A wydzielono dwa podstawowe typy kafli: A1 – garnkowe i A2 – misowa-
te, z szeregiem podtypów wyróżnionych ze względu na formę otworu. W Rogaszynie zidentyfikowano
w obu typach jedynie kafle o wylewie czworobocznym (tabela 17).

Kafle naczyniowe mają również bardzo zróżnicowane sposoby modelowania krawędzi, ale w omawia-
nym tu, nielicznym zbiorze zidentyfikowano jedynie dwa (ryc. 118: 12, 13, 15).

Podział kafli płytowych morfogrupy B jest prowadzony dwutorowo, tj. ze względu na typ ornamentu
występującego na ich płytach oraz ze względu na ich przeznaczenie i usytuowanie w bryle pieca.

Wśród motywów ornamentacyjnych w klasyfikacji zastosowanej dla materiałów z Piotrkowa Trybu-
nalskiego wyróżniono wiele typów ornamentów z szeregiem podtypów i odmian. Jednak w odniesieniu
do zespołu z Rogaszyna mamy do czynienia jedynie z dwoma podstawowymi. Są to przedstawienia tzw.
roślinno-okuciowe, głównie w tzw. układach kontynuacyjnych (czyli bez ramki przy płytach wypełniają-
cych) oraz ornamenty geometryczne.

Tabela 17. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Zestawienie tabelaryczne cech technologiczno-stylistycznych kafli naczyniowych – typ A.

Lp.	Typy kafli naczyniowych							Brzuśce	Dna	Rodz. gliny	Polewa	Typ krawędzi
	A I – garnkowe					All – miskowe						
	okrągłe – (Ala)	czw. – (Alb)	z wgłęb. – (Alc)	koniczne – (Ald)	trójkątne – (Ale)	okrągłe – (Alla)	czw. – (Allb)					
1		1						-	-	žel.	-	1 (1d)
2		1						-	-	žel	-	2 (1a)
3		1						-	-	kaol.?	-	1 (1d)
4							2	x	-	žel.	-	-
Suma:		3					2					

W przypadku klasyfikacji uwzględniającej usytuowanie/funkcję kafla w bryle pieca, wyróżniamy sześć ich typów (I-VI) z odmianą „a” dla form narożnych:

- I – kafle płytowe wypełniające;
- II – gzymsowe wypełniające;
- III – fryzowe wypełniające;
- IV – wieńczące/sterczyzny wypełniające;
- V – listwy ozdobne;
- VI – dachówki piecowe.

Po analizie zbioru ze stanowiska w Rogaszynie, który jest w znacznym stopniu ograniczony co do form, trudno jednoznacznie przypisać część materiałów do poszczególnych typów i odmian ich form, jak i funkcji. W opisywanym zbiorze możemy jednoznacznie wykluczyć obecność fragmentów, które moglibyśmy zaliczyć do typów V i VI.

Analizowane kafle prezentujemy poniżej w formie katalogu wyróżnionych typów i ich odmian oraz w zestawieniach tabelarycznych uwzględniających ich liczebność, jak również cechy technologiczne itd. (tabela 18).

Piec granatowy

Najliczniejszym zespołem kafla płytowych w Rogaszynie są fragmenty z polewą granatowo-niebieską stanowiącą tło i białą w ornamentcie. Jest to bardzo charakterystyczna kolorystyka dla pewnego przedziału czasowego. Ogółem pozyskano 105 fragmentów licowych i 121 fragmentów korpusów takich kafla. Zostały one wykonane z gliny żelazistej z domieszką piasku, tak w odniesieniu do płyt czołowych, jak i korpusów. Korpusy były niewątpliwie toczone. Co do płyt możliwe, że także je opracowywano na kole, a następnie włączano do matrycy z ornamentem.

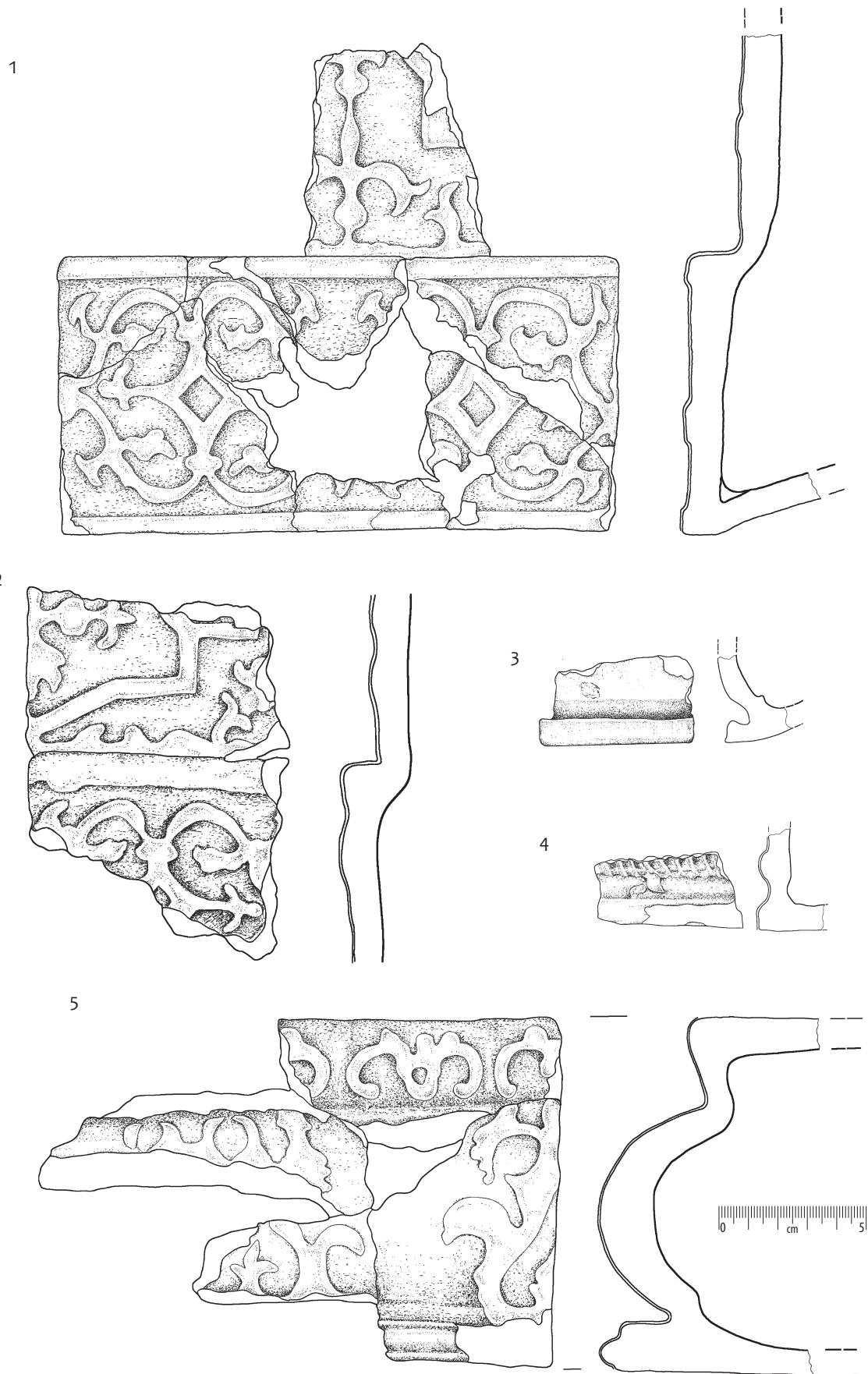
Wśród zespołu tychże fragmentów udało się wyróżnić kilka ich typów, składających się na bryłę pieca. W pierwszym rzędzie są to kafle płytowe, tworzące podstawowe segmenty bryły pieca, gdyż odkryte kafle niewątpliwie tworzyły piec co najmniej dwubryłowy, składający się z podstawy (skrzyni dolnej) oraz nadstawy (skrzyni górnej). Wyróżniono także kafle fryzowe i gzymsowe, które rozdzielały poszczególne części pieca oraz zapewne wieńczyły nadstawę pieca. Istotne jest zidentyfikowanie fragmentu kafla narożnego, który jednoznacznie wskazuje, że piec miał formę czworoboczną (ryc. 118: 11). Piece takie sytuowano w narożu pomieszczenia lub też jednym bokiem do ściany.

Przejdźmy teraz do ornamentyki omawianego zespołu kafla. Jak już wspominaliśmy, tło kafla tworzy polewa w barwie granatowo-niebieskiej, na której umieszczono plastyczny ornament pokryty polewą białą. Pojedyncze kafle są pozbawione okalającej motywy zdobnicze ramki, co wskazuje na rodzaj kompozycji ornamentyki całego pieca. Sam ornament to dość skomplikowane, stylizowane motywy roślinne ujęte w tzw. motyw okuciowy, także o skomplikowanym układzie z charakterystycznymi załamaniem pod kątem prostym (ryc. 116: 1, 2). Jest to zdobnictwo bardzo charakterystyczne, w którym motywem wiodącym jest centralnie sytuowana na kaflu zgeometryzowana forma „gwiazdy” utworzona przez motyw okuciowy, co, w ostatecznym zestawieniu pojedynczych kafla w ścianie pieca, daje kompozycję ciągłą (ryc. 119: 1).

W poszukiwaniu analogii sięgamy do wyglądu pieców z zamku w Bolesławcu nad Prosną. Jakkolwiek nie odnajdujemy tam identycznego motywu, to występują wyraźne nawiązania stylistyczne w formowaniu motywu okuć oraz stylizowanych motywów roślinnych, co nakazuje i piec z Rogaszyna wpisać w ten sam nurt stylistyczny. W Bolesławcu wyróżniono wiele pieców z dość dokładnym, według ich badaczy, datowaniem. Możemy w takiej sytuacji wskazać tutaj m.in. na piece 13 i 14 z lat 1569 – 1580 (M. Żemigala 1987, tabl. V: 7 – 10), piec 21 z lat 1598 – 1611 (M. Żemigala 1987, tabl. VII: 3 – 4), piece 25 i 26 datowane na lata 1615 – 1628 (M. Żemigala 1987, tabl. VIII: 1 – 8) oraz piec 42 datowany na lata 1569 – 1664 (M. Żemigala 1987, tabl. X: 1 – 2). Piec 21 tworzą kafle w polewie zielonej (M. Żemigala 1987, s. 44). W przypadku pieców 25 i 26 zasadniczą różnicą jest obecność ramki okalającej motywy ornamentacyjne, ponadto są one wykonane z kafla w polewie zielono-brązowej (M. Żemigala 1987, s. 49). Brak informacji o piecu 42. Warto zauważyć, że w zbiorze tym brak kafla w polewie o tle granatowo-niebieskim z białym ornamentem. W odniesieniu do pieców 12 i 14 trzeba stwierdzić, że tworzyły je kafle o polewach wielobarwnych – niebiesko-żółto-biało-zielonych, ale gdzie tło jest zawsze białe (M. Żemigala 1987, s. 42).

Tabela 18. Rogaszyń stan. 2 – 4, gm. Piątek. Zestawienie tabelaryczne cech technologiczno-stylistycznych kafla płytowych – typ B.

Lp.	Płyty czołowe					Korpusy			Typ ornamentu	Typ kafla
	rodzaj gliny			barwa polewy	bez polewy	rodzaj gliny				
	żelazista	beżowo-różowa	biało-kremowa			żelazista	beżowo-różowa	biało-kremowa		
Bez polewy										
	19				x	x			Typ IV Wersja 2	I – wypełniający
	1				x				Typ IV Wstęga wersja 12	I –wypełniający
	2				x				Typ IV Wersja 10	I –wypełniający
		3			x				Typ IV z ramką	I –wypełniający
	4				x	x			Typ IV z ramka	I – wypełniający
		1			x				perełki wersja 14	II – gzymsowy
Z pobiałą bez polewy										
	6				pobiała	x			Typ IV z ramką	I –wypełniający
			4		pobiała				Typ IV Wersja 11 rozeta	I –wypełniający
	1				pobiała				Typ IV Wersja 10	I –wypełniający
Z polewą zieloną										
	16			zielona		x			Typ IV Wersja 2	I –wypełniający
	13			zielona		x			ramki	I –wypełniający
			2	zielona					Typ IV kontynuacyjne	I –wypełniający
	2			zielona + pobiała		x			Typ IV kontynuacyjne	I –wypełniający
	2			zielona		x			Typ IV Wersja 3	I –wypełniający
	1			zielona + pobiała					Typ IV Wersja 4	I –wypełniający
	2			zielona		x			Typ IV Wersja 7 karbowany otok	I –wypełniający
	1			zielona					Typ IV Wersja 8 malina	I –wypełniający
	1			zielona		x			Typ IV Wersja 9 kwiat	I –wypełniający
	10			zielona					gładkie wersja 13	II – gzymsowy
	1			zielona					Typ IV roślinny	II – gzymsowy
	1			zielona					Typ IV wersja 6 roślinny	II – gzymsowy
		50		zielona			x		Typ IV Wersja 1	III – fryzowy
	2			zielona		x			Typ IV Wersja z malinami	IV – sterczyna
	2			zielona					Typ V Wersja 5 (lustro) geometryczny	I –wypełniający
Z polewą granatowo/niebiesko-białą										
	29			gran.-biała		x			Typ IV Wersja 1 roślinno-okuciowa	I – wypełniający
	16			gran.-biała		x			Typ IV Wersja 3 z ramką	I –wypełniający
	1			gran.-biała		x			Typ IV Wersja 4	I –wypełniający
	1			gran.-biała		x			Typ IV Wersja 4	Ia – wypełniający narożny
	28			gran.-biała		x			Typ IV Wersja 2 roślinny	II – gzymsowy
	30			gran.-biała		x			Typ IV Wersja 1 roślinna	II – gzymsowy
						121			-	z gran.-białych
							42		-	z fryzowych wersja 1
Razem	192	54	6			121	42			415

Ryc. 116. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór kafli piecowych z założenia dworskiego.

Fig. 116. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of masonry heater tiles from the manor estate.

Obecnie uznaje się taką kolorystykę, jak i ornament za charakterystyczne dla pieców zaliczanych do okresu panowania Władysława IV, pieców z zamku warszawskiego.

Polewy w barwach granatowo-niebieskich uzyskiwano przez dodanie barwnika w postaci tlenku kobaltu, natomiast białą dodając tlenek cyny (M. Dąbrowska 1987, s. 203). Według M. Dąbrowskiej w wyznaczonym przez tę badaczkę okresie III, obejmującym przedział od lat 60. XVI w. po początki wieku XVII pojawia się nurt zdobnictwa kafla prowadzący do tzw. ornamentu kontynuacyjnego (M. Dąbrowska 1987, s. 134), co odpowiada naszym kaflom. Natomiast w okresie IV (wiek XVII), zdaniem M. Dąbrowskiej, pojawia się granatowa (niebieska) polewa tła, z białymi motywami z dodatkiem też innych barw oraz ramką, ale także kontynuacyjne z tłem granatowym i ornamentem najczęściej białym (M. Dąbrowska 1987, s. 134 – 135).

Również w pracy M. Dąbrowskiej znajdujemy kafle z podobną kompozycją do tych granatowo-białych z Rogaszyna, m.in. z Jarosławia datowane na drugą połowę XVI w. (M. Dąbrowska 1987, il. 32: 1) czy też z zamku w Lipowcu datowane na pierwszą połowę XVII w. (M. Dąbrowska 1987, il. 36: 60). W opracowaniu wyników badań przeprowadzonych w 2010 r. odnotowujemy fragmenty kafla przynależne do wyżej omówionego pieca, datowanego na przełom wieków XV i XVI (K. Czarniak i in. 2012, s. 68 – 72, ryc. 56: a, d, f; 57: c, d; 58: d), przy ewidentnej obecności kafla z rozetami z około połowy wieku XVI (K. Czarniak i in. 2012, ryc. 58: a, b). Niestety kuriozalne jest omówienie tychże kafla, jak i szeregu innych, m.in. z rozetami itd. oraz ich datowanie na przełom XV i XVI w. (K. Czarniak i in. 2012, s. 73 oraz podpisy pod rycinami z kaflami: ryc. 56, 57 i n.).

Piec zielony

Mniejszą grupę stanowią fragmenty kafla z polewą zieloną, które zostały wykonane z jasnobieżowej gliny w zasadzie bez domieszki schudzającej lub z drobnoziarnistą, czyli wykorzystano w tym przypadku jakąś odmianę gliny kaolinitowej. Podstawową formą kafla, jaką udało się zrekonstruować w pełni, jest najpewniej kafel gzymsowy pozbawiony dookólnej ramki (ramka jedynie od dołu i góry kafla), czyli tworzący ornament kontynuacyjny (ryc. 120: 3, 5 – 7). Płyta czołowa rekonstruowana z fragmentów jest ornamentowana złożonymi, stylizowanymi wątkami geometryczno-roślinnymi (ryc. 120: 1, 2, 4). Podstawowy motyw tworzy łamana wstęga „okuciowa”, taśma, której towarzyszą stylizowane kwiaty. W oparciu o rekonstruowany kafel wypełniający spróbowano odtworzyć ich wygląd w zestawieniu, w bryle pieca (ryc. 121). Jeden z fragmentów przynależy do tzw. sterczynki wieńczącej bryłę pieca także w polewie zielonej (ryc. 120: 8).

Ten charakterystyczny motyw ornamentacyjny z opisywanego pieca znajdujemy także na kaflach z zamku w Bolesławcu. Identyczne motywy geometryczne, ale z odmienną ornamentyką roślinną, zarejestrowano na kaflach z pieców 13, 14 i 15, datowanych na lata 1569 – 1580 (M. Żemigala 1987, tabl. V: 7 – 10) oraz z pieców: 25, 26, 27, 28 i 29 z lat 1615 – 1628 (M. Żemigala 1987, tabl. VIII: 1 – 8).

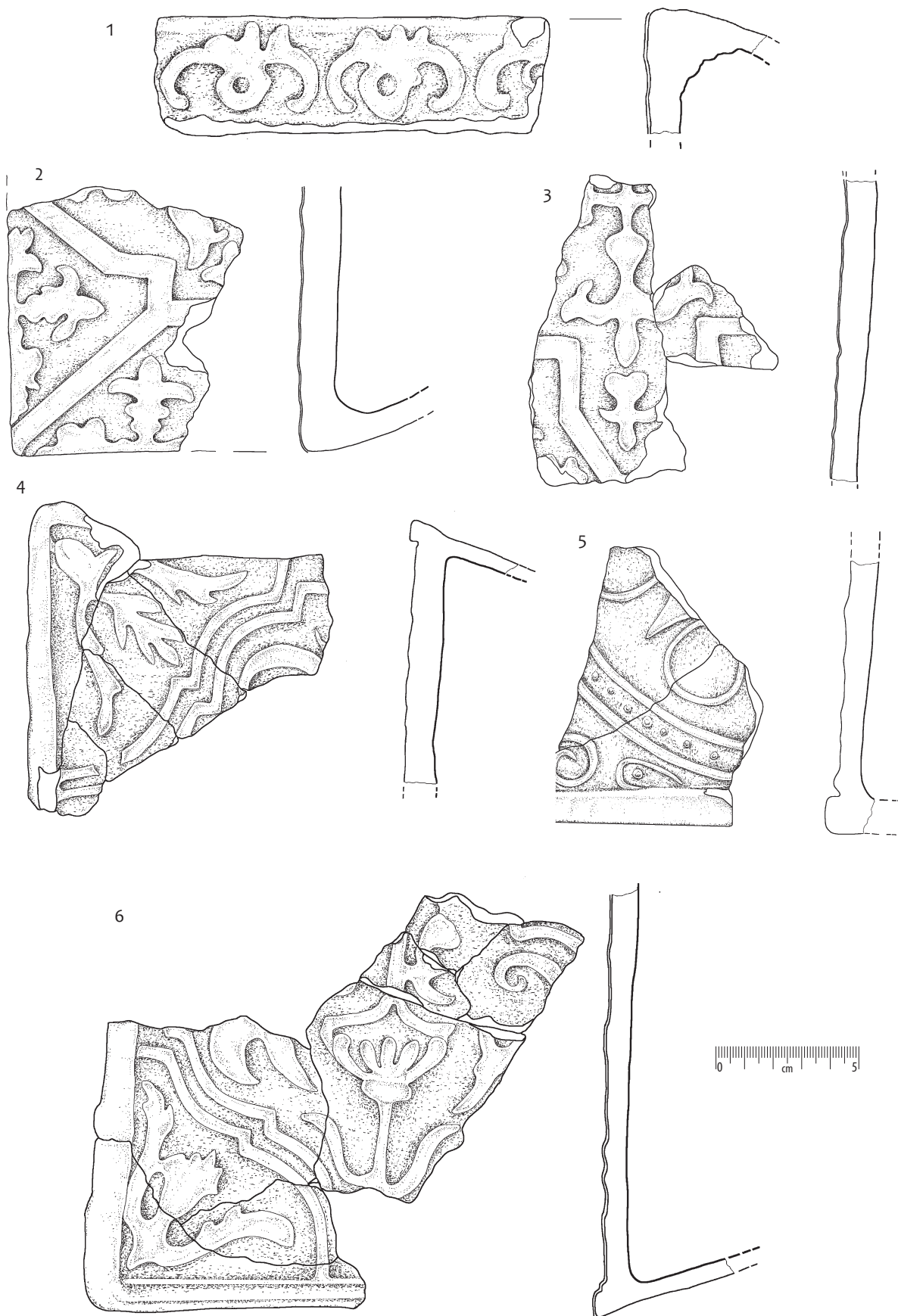
Kafle bez polewy

W zbiorze stwierdzono także wiele fragmentów bez polewy, niektóre analogiczne do omówionych powyżej, ale szereg o odmiennych motywach, m.in. z rozetą (ryc. 117: 5), czy też z motywami geometrycznymi (ryc. 118: 6, 11).

Podsumowanie

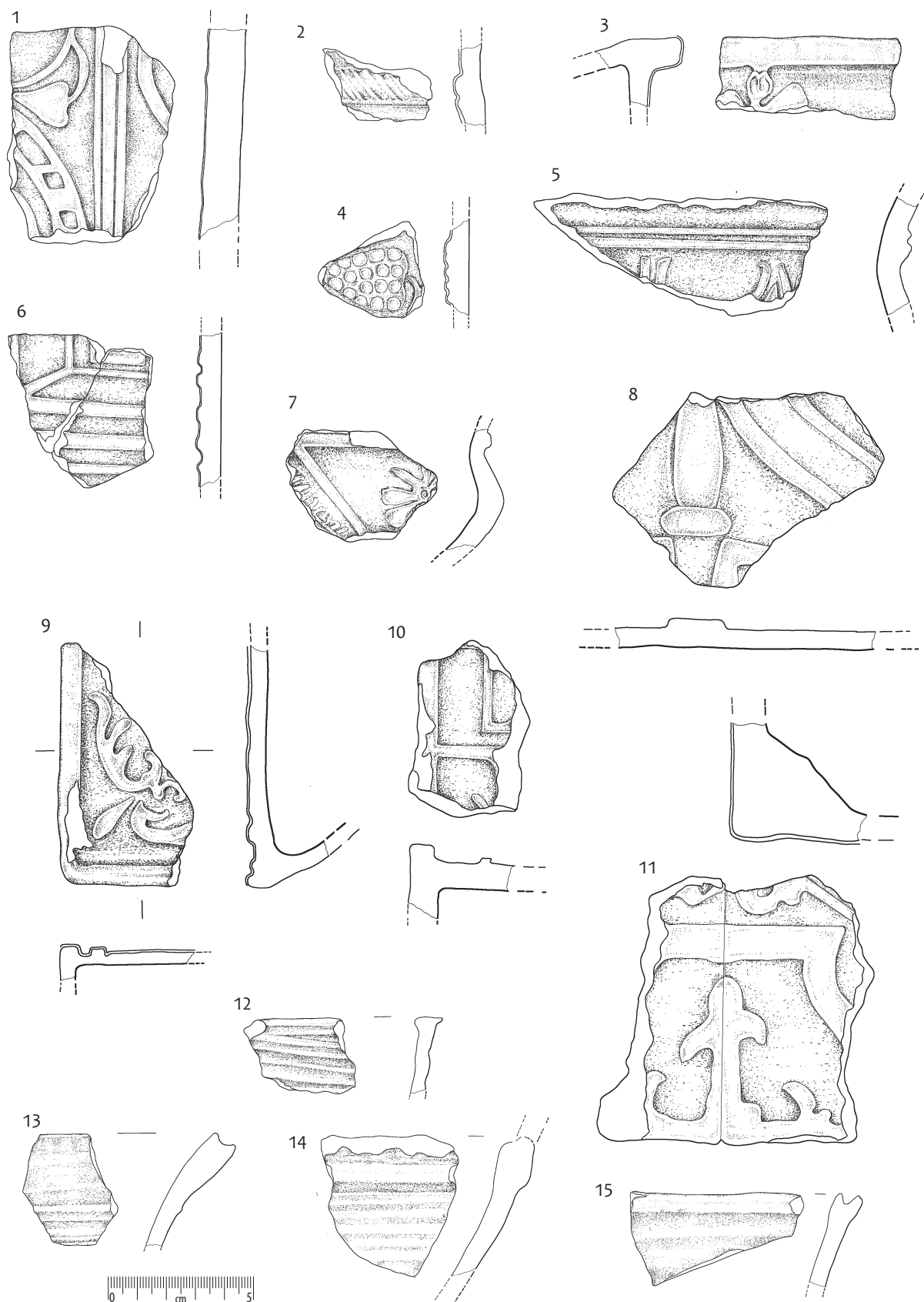
Zidentyfikowane kafle można ze względu na ich stylistykę ornamentacyjną, formę, jak i technologię datować od schyłku wieku XVI po wiek XVII, być może nawet po wiek XVIII.

Z analizy stylistyczno-technologicznej można przypuszczać, że w komnatkach dworu w Rogaszynie istniało kilka pieców kaflowych o różnorodnej chronologii i charakterze. Pozyskane w trakcie badań kafle wykonywano w dość zróżnicowanej technologii jeżeli chodzi o wykorzystywany surowiec. Można stwierdzić, że dość liczna część kafla płytowych została wykonana z surowca kaolinitowego, który w wyniku wypału uzyskiwał różne odcienie białawo-kremowe po beżowe, przy zdecydowanej większości wykonanych z glin żelazistych. Należy jednoznacznie stwierdzić, że w pozyskanym zbiorze znacznie częściej notujemy kafle z polewami i są to wyłącznie polewy zielone i granatowo-niebieskie w tle z białym ornamentem. Znacznie rzadziej występują kafle płytowe bez polewy. Brak całkowicie kafla o polewach

Ryc. 117. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór kafli piecowych z założenia dworskiego.

Fig. 117. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Selection of masonry heater tiles from the manor estate.

Ryc. 118. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór kafli piecowych z założenia dworskiego: 1-11 – fragmenty kafli płytowych; 12-15 – fragmenty kafli garnkowych i miskowych.

Fig. 118. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of masonry heater tiles from the manor estate: 1-11 – fragments of plate tiles; 12-15 – fragments of vessel and bowl tiles.

Ryc. 119. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Próba rekonstrukcji fragmentu pieca granatowego w oparciu o pozyskane fragmenty.

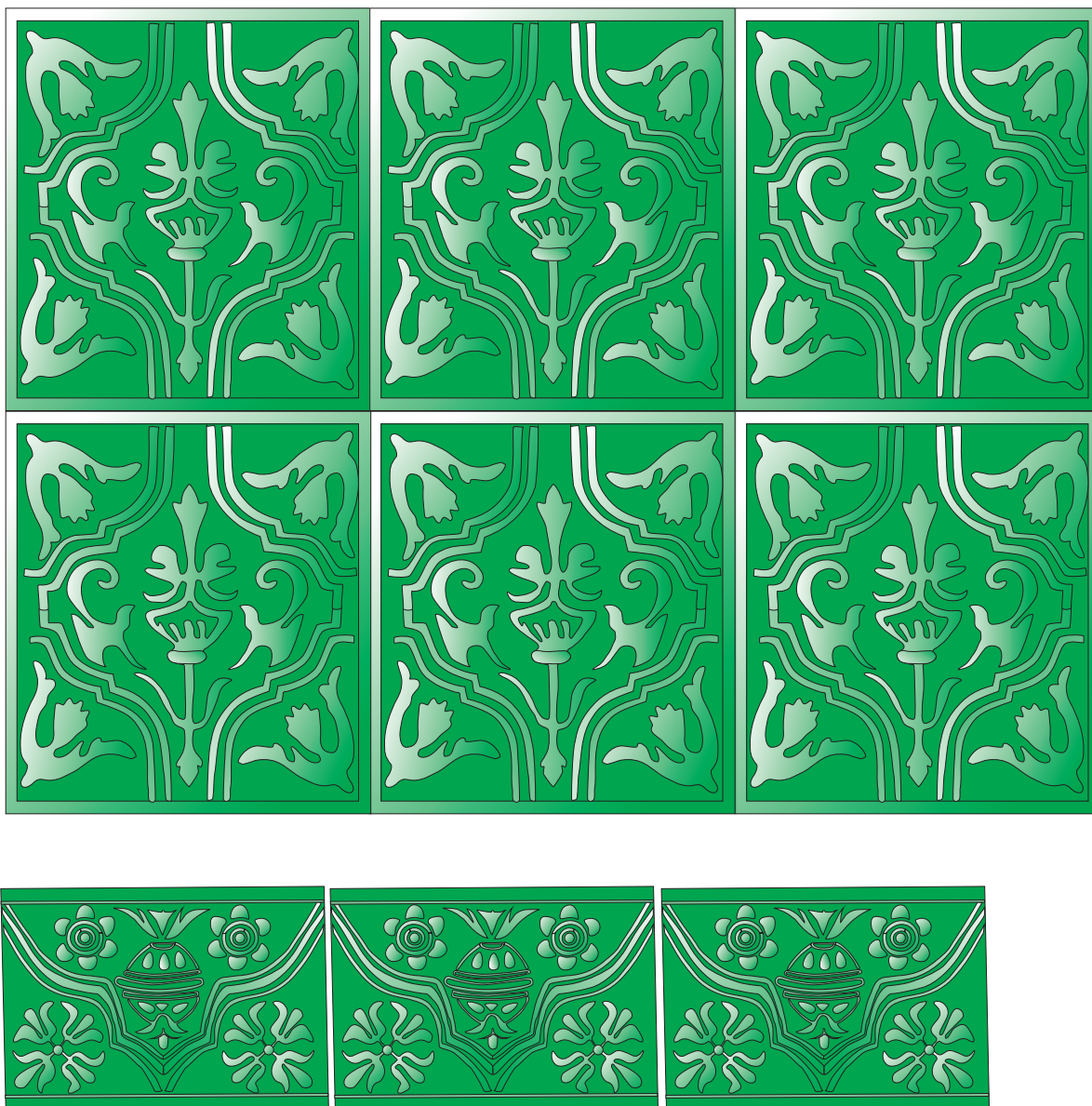
Fig. 119. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Attempted reconstruction of a fragment of the navy blue masonry heater based on the excavated fragments.

Ryc. 120. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Wybór ka-
fli piecowych z założenia dworskiego. Rekonstrukcje
rysunkowe kafla wypełniającego (4) oraz fryzowego (7);
8 – fragment sterczyny wieńczącej bryłę pieca.

Fig. 120. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Se-
lection of masonry heater tiles from the manor estate.
Drawn reconstruction of the filler tile (4) and the frieze
tile (7); 8 – fragment of the pinnacle at the top of the
heater.

Ryc. 121. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Próba rekonstrukcji układu kafli w korpusie (1) i fryzie (2) bryły pieca zielonego.

Fig. 121. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Attempted reconstruction of the layout of tiles in the main body (1) and the frieze (2) of the green masonry heater.

różnobarwnych, aczkolwiek są ślady polewy o barwie brązowej (na korpusach). Notujemy natomiast pewną ilość fragmentów kafli o zróżnicowanej ornamentyce, która generalnie nie odpowiada tym z polewą, które są pozbawione polewy. Równie rzadko spotykamy się z wykorzystaniem pobiałej, jako podkładu pod polewę. Z kolei występowanie fragmentów kafli garnkowych i misowatych wskazuje, że w pałacu/dworze funkcjonowały także i takie piece, zapewne w pomieszczeniach o mniejszym znaczeniu.

Przywołując natomiast omówienie badań z 2010 r. możemy stwierdzić, że pomimo stosunkowo szerokiego obszaru objętego badaniami nie natrafiono na relikty dworu/pałacu. Odkryto jedynie szereg obiektów o charakterze gospodarskim, przy dość licznych materiałach ceramicznych, w tym kaflach piecowych, o których wspominaliśmy powyżej z datowaniem nie do przyjęcia (K. Czarniak i in. 2012). Pomimo tego, badania te potwierdziły funkcjonowanie w tej strefie długotrwałego założenia dworsko-pałacowego, co najmniej od schyłku wieku XV a najpewniej od wieku XVI.

V.3. HISTORIA ROGASZYNA I OKOLIC

Przejdźmy teraz do omówienia historii Rogaszyna i najbliższej okolicy w średniowieczu i nowożytności. Historia osadnictwa wczesnośredniowiecznego na obszarze miejscowości Rogaszyn datowana jest co najmniej od IX w., co staraliśmy się wykazać we wcześniejszym rozdziale. Istniała tutaj wtedy dość duża osada centralna oraz kilka odosobnionych, gniazdowych siedzib jednodworczych. Jednak sama nazwa Rogaszyn pojawia się w źródłach pisanych dopiero pod koniec wieku XIV, podobnie jak szereg miejscowości sąsiednich, m.in. Pęcławice, Ciechosławice, Janków, Orenice itd. Wyjściowych danych o Rogaszynie dostarcza *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, w którym znajdujemy informację, że w 1576 r. Rogaszyn dzielił się na *Rogaszino major*, gdzie właścicielem całości był Jakub Rogaski i *Rogaszino minor*, należące do niego tylko w części (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). Ten podział Rogaszyna na dwie składowe odnotowano także w XVI *Liber beneficiorum...* J. Łaskiego (1881, s. 418), co jest uwidocznione jeszcze na mapie z 1793 r. w zapisach Roguszyn i Roguszynek (ryc. 122).

Natomiast na kolejnych mapach z 1803 (ryc. 123) i z 1843 r. (ryc. 124), takiego rozdzielenia tych miejscowości już nie znajdujemy. Istotne jest, że J. Łaski wymienia w Rogaszynie pola folwarczne, czyli musiał istnieć tamże folwark, a najpewniej także już i dwór właścicieli tej majątności. Interesujące dla Rogaszyna są informacje zawarte na mapie *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego* opracowanej przez Kwatermistrzostwo Generalne Wojska Polskiego w latach 1822–1831, ale wydanej dopiero w 1843 r. (Ł. Ćwikła 2022, s. 290), gdzie przy Rogaszynie jest umiejscowione określenie lokalizujące „dwór” (ryc. 124B). Jest to o tyle istotne, że w *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego...* wydanym w roku 1888 brak wzmianki o dworze, który miałby tutaj funkcjonować. Można by z tego wnioskować, że w chwili powstawania *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego...* takiego dworu w Rogaszynie już nie było.

Należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden istotny szczegół dotyczący położenia samego Rogaszyna. Chodzi o to, nad jaką rzeką znajdował się w przeszłości Rogaszyn i czy odpowiada to dzisiejszej sytuacji.

Ryc. 122. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Fragment mapy z 1793 roku z Rogaszynem (Roguszynem) i okolicą.

Fig. 122. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Fragment of a map from 1793 depicting Rogaszyn and its vicinity.

Ryc. 125. Fragment planu Piątku z 1847 roku w przeryszie wykonanym przez S. Cisaka w 1982 roku z oryginału przechowywanego w Archiwum Państwowym w Łodzi (Dział Kartografii, sygn. 1593).

Fig. 125. Fragment of a plan of Piątek from 1847, redrawn by S. Cisak in 1982 from the original catalogued by National Archive in Łódź (Archiwum Państwowe w Łodzi) (Cartography section, sign. 1593) (Dział Kartografii, sygn. 1593).

Danych dostarczają przywołane mapy z 1793 (ryc. 122), 1804 (ryc. 123), jak i z 1843 r. (ryc. 124). Jednocześnie wszystkie wskazują, że Rogaszyn był położony na lewym brzegu szerokiej doliny Moszczenicy, będącej prawobrzeżnym dopływem Bzury. Obecna Moszczenica swym głównym nurtem została w przeszłości skierowana w dolnym biegu w nowe koryto, przebiegające na północ od Rogaszyna. Dopiero na mapie z 1843 r. widzimy, że pod Rogaszynem obok koryta Moszczenicy pojawia się koryto Maliny (ryc. 124A, B). Przed rokiem 1843 główny nurt rzeki Moszczenicy miał swoje koryto w bezpośrednim sąsiedztwie Rogaszyna i istnieją podstawy, widoczne w czytelnym ukształtowaniu terenu, do tego, aby uznać współczesny melioracyjny tzw. donośnik po części za jedno z pierwotnych koryt Moszczenicy, natomiast w pewnej odległości poprowadzono dopiero nurt rzeki Maliny. Sama Malina pierwotnie wpadała do Moszczenicy w okolicy Piątku, co ukazują mapy z 1793 (ryc. 122) oraz z 1803 r. (ryc. 123). Obecny przebieg Maliny na wysokości Rogaszyna należy uznać za jedno z pierwotnych koryt i rozlewisk Moszczenicy, które tworzą pomiędzy sobą swego rodzaju piaszczystą wyspę. Do tego tematu jeszcze powrócimy poniżej. Interesującej informacji dostarcza również archiwalny plan Piątku z 1847 r., gdzie obok Moszczenicy przepływającej na boku miasta pojawia się określenie drugiego koryta rzeki oznaczonej jako Nowa Malina (ryc. 125), co można rozumieć jako nowo utworzony kanał, który funkcjonuje już na mapie z 1843 r., a brak go na mapach z 1793 i 1803 r. Za udostępnienie planu Piątku chciałbym w tym miejscu serdecznie podziękować Panu S. Cisakowi, autorowi kilku publikacji o dziejach Piątku i okolic, z których będziemy także korzystać w dalszej części naszego omówienia.

Niezwykle interesująca jest informacja zawarta w pracy lokalnego kronikarza S. Cisaka z Piątku, o tym, że w 1433 r. – arcybiskup Wojciech Jastrzębiec nakazał przekopać kanał od rzeki Maliny do Moszczenicy za Piątkiem, celem zasilenia młyna arcybiskupiego należącego do majątku kościelnego (S. Cisak 2009, s. 288). Wynika z tego, że Malina pierwotnie miała swoje ujście do Moszczenicy pod Piątkiem, a nie płynęła pod Rogaszynem.

Przejdźmy do ustaleń dotyczących historii samego Rogaszyna i jego właścicieli. Jakkolwiek po badaniach z 2010 r. wykonano opracowanie ich wyników to zawiera ono wiele, mówiąc ogólnikowo, błędów.

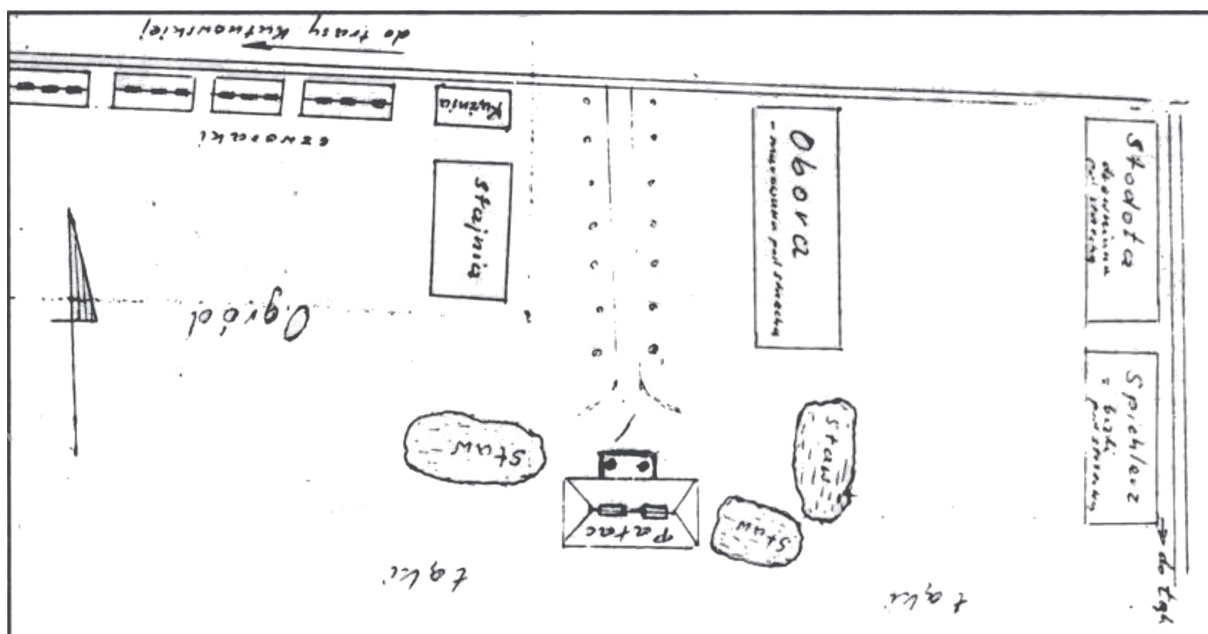
Odnosi się to m.in. do historii Rogaszyna. W przywołanym opracowaniu pada stwierdzenie, że do lat 70. XVI w. brak informacji o Rogaszynie (K. Czarniak i in. 2012, s. 29). Jest to oczywistą nieprawdą, o czym świadczą przekazy ze źródeł pisanych zestawione poniżej w kalendarium.

Kalendarium:

- w 1389 r. i 1391 r. – odnotowano pierwszych znanych właścicieli piszących się z Rogaszyna w osobach Niemierzy i Piotra (S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski 1970, s. 70);
- w 1397 r. wymieniony jest *Petradius* (Pietrasz/Piotr) *de Rogasino* z synem Albertem/Wojciechem (*Księgi sądowe...* 1897, nr 404);
- w 1399 r. wymieniony zostaje Wojciech (S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski 1970, s. 70);
- około 1400 r. Jakusz Tretka h. Nałęcz dokonał zakupu działu zwanego „Ostrów” w Rogaszynie (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28). Niestety autorzy nie podają daty rocznej ani też od kogo ten „Ostrów” Jakusz kupił;
- w 1402 r. Wojciech z Rogaszyna, syn Pietrasza, zyskuje połowę Rogaszyna od swego stryja Niemierzy (czyli brata swego ojca Pietrasza, których odnotowano w 1389 i 1391 r.) za dopłatą 70 grzywien. W tym samym roku zapisuje żonie Helenie posag na swym dziale w Rogaszynie. Sam Wojciech jest notowany w zapiskach sądowych przynajmniej do lat 30. XV w. (T. Nowak 2002, s. 94). Wojciech z Rogaszyna został przypisany do h. Nałęcz – w przypisie T. Nowak stwierdza, że Rogaskich h. Nałęcz wymienia B. Paprocki, a do tego jego dzielcami majątku w 1436 r. byli Niemierza Łąka z Ciechosławic (h. Nałęcz – BM), Wojciech z Rogaszyna i Piotr z Górek (T. Nowak 2002, s. 94). Ponownie jego przypisanie do Nałęczów znajdujemy w innej pracy, gdzie wymieniony jest zapis o poręczeniu posagu Nastce, córce Jakusza Tretki z Ciechosławic, za jej brata Dobrogosta, niestety brak daty rocznej (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28);
- w 1410 r. wymieniony jest Grzegorz z Rogaszyna, który trafił do niewoli krzyżackiej w Elblągu po bitwie pod Grunwaldem wraz ze Stefanem Puczkim h. Rola z pobliskich Pęcławic (M. Biskup 1959, s. 700; T. Nowak 2002, s. 94; D. Gołygowski 2019, s. 23);
- w 1433 r. arcybiskup Wojciech Jastrzębiec nadał dziesięciny z ról folwarcznych w Rogaszynie i Rogaszynku (pojawia się podział na Rogaszyn i Rogaszynek, o czym wspominaliśmy już wcześniej) na uposażenie kolegiaty w Łowiczu (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). W tym miejscu chciałbym podziękować dr. Ł. Ćwikle z Katedry Historii Średniowiecznej UŁ, który udzielił autorowi wiele cennych informacji dotyczących właścicieli Rogaszyna;
- w 1436 r. synowie Niemierzy i Stachny, Grzegorz (w źródłach notowany od 1417 r.) i Mikołaj dokonują podziału majątku dotąd niedzielnego, uzyskując po połowie dóbr w Rogaszynie (T. Nowak 2002, s. 94);
- w 1441 r. (data uzyskana od dr. Ł. Ćwikły) synowie Jakusza dokonują transakcji, Niemierza Łąka z Ciechosławic kupuje od swego brata Pełki z Ciechosławic „dział insula vulgariter Ostrowy” między Rogaszynem a Orenicami za 80 grzywien. Opis tej transakcji znajdujemy w innej publikacji, gdzie możemy przeczytać, co Pełka sprzedaje, ale bez podania daty rocznej: „swój dział ojczysty i dział przypadające mu po zmarłym bracie Piotrze i po rezygnacji z praw po ojcowizny dziekana Dobrogosta oraz część wyspy (Ostrowa) położonej między Rogaszynem a Orenicami. Ponadto Pełka odstąpił od prawa patronatu kościoła w Ciechosławicach” (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 29);
- w 1448 r. Katarzyna, córka Mikołaja z Rogaszyna wychodzi za Marcina z Leszna (h. Sulima?), a ten zapisuje jej 40 grzywien posagu i 20 grzywien wiana na połowie swych dóbr w Lesznie, w 1481 r. odnotowana jako wdowa, zmarła przed 18 VI 1482 r. a ich potomkami byli Stefan, Wojciech i Małgorzata (T. Nowak, T. Pietras 2016, s. 109);
- w 1453 r. dochodzi do sprawy dotyczącej rozgraniczenia Rogaszyna z sąsiednią majątnością w Piekarach, a tę informację ponownie zawdzięczam dr. Ł. Ćwikle. Wówczas jako właściciel Rogaszyna wystąpił ponownie Mikołaj, natomiast Piekary należały do Jana, podłowczego łęczyckiego, sprawującego ten urząd w latach 1438 – 1454, który pochodził z rodu Roliczów (A. Szymczakowa 1984, s. 64);
- w 1471 r. wymieniony jest *Rogaszyn maiori* (informacja dr. Ł. Ćwikły);
- w 1495 r. wymieniony jest Stanisław z Rogaszyna. Scholastyk Jan Łąka i Dobrogost z Ciechosławic i z Woli Warszzyckiej (Nałęcz) zamienili z dopłatą 500 grzywien „łan osiadły w Ostrowie, położonym

- między Rogaszynem Stanisława i Orenicami”, za posiadłość w ziemi sieradzkiej (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 29). To rodzinne stwierdzenie Rogaszyn Stanisława może sugerować, że Stanisław był rodowcem Jana Łąki i Dobrogosta h. Nałęcz. W takiej sytuacji, nowym właścicielem „części” Rogaszyna zwanym „Ostrowie” stał się Maciej z Brzozy, z ziemi sieradzkiej, bez wskazanego herbu (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 30);
- w 1576 r. Rogaszyn dzielił się na *Rogaszino major* gdzie właścicielem całości był Jakub Rogaski i *Rogaszino minor*, które należało do niego tylko w części (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). Wówczas w Rogaszynie major odnotowano: 1,5 łana, karczmę i 4 osadników (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). Ponadto Jakub był także wtedy właścicielem części w Orenicach, miejscowości sąsiadującej przez Moszczenicę z Rogaszynem (L. Kajzer 1980, s. 257);
  - w 1647 r. Eustachy syn Jakuba Rogawskiego h. Rola, zmarłego przed 1647 r. wydzierżawił Florianowi Bykowskiemu z Pęcławic dobra Rogaszyn (Wielki) i Prątki (zapewne chodzi o Orątki wieś koło Rogaszyna – B.M.), które następnie mu sprzedaje (K. Bielecki 1931, s. 88 – 89). Nie można wykluczyć, że Jakub Rogawski zmarły przed 1647 r. jest tożsamy z Jakubem Rogaskim wymienionym w 1576 r.;
  - w 1719 r. wsie Rogaszyn i Rogaszynki znajdujemy w ramach majątku Pęcławice, najpewniej przynależnego już wtedy do rodziny Bykowskich h. Gryf. Co istotne, według inwentarza dóbr pęcławickich z tego roku, w Rogaszynie wymienione są jedynie zabudowania w postaci 4 chałup, a w Rogaszynku 1 budy (T. Nowak 2011, s. 346 – 347);
  - w 1775 r. Rogaszyn z resztą dóbr pęcławickich znajduje się w rękach Antoniego Potkańskiego h. Brochwicz, podkomorzego sandomierskiego. W jego ręce najpewniej ten majątek trafił już około 1744 r. (T. Nowak 2011, s. 346; M. Kobieracki 2017, s. 128);
  - w 1790 r. Rogaszyn wraz z pozostałymi dobrami pęcławickimi należy do Józefa Molskiego, kasztelana rogozińskiego, a w latach 1820 – 1822 do jego syna Bernarda. W inwentarzu dóbr wymieniono w Rogaszynie 9 dymów (T. Nowak 2011, s. 346 – 347; M. Kobieracki 2017, s. 129);
  - w 1822 r. w drodze kupna Rogaszyn z całym majątkiem pęcławickim przechodzi do rodziny Stanisława Ciemnińskiego, a później do Łebkowskich (T. Nowak 2011, s. 346);
  - w 1872 r. Rogaszyn został oddzielony od dóbr w Pęcławicach (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661);
  - XIX–XX w. w opracowaniu regionalnego kronikarza Stanisława Cisaka z Piątku, autora trzech publikacji o historii Piątku i okolic (2001; 2003; 2009) znajdujemy w jednej z nich interesujące dane dotyczące Rogaszyna i istniejącego tam dworu. Dane te odnoszą się niestety głównie do drugiej połowy wieku XIX i początków wieku XX;
  - w 1871 r. (lub 1872 r.) właścicielem Rogaszyna, Rogaszynki i Orądek (na mapach jako Orątki) stał się Bronisław Łebkowski, po oddzieleniu tych miejscowości od majątku w Pęcławicach (S. Cisak 2001, s. 206). Majątek rogaszyński w 1884 r. przeszedł drogą sprzedaży na trzech właścicieli: Eugeniusza Tarnowskiego, Eugeniusza Urbanowicza i Teofila Czarneckiego, jednak w 1910 r. jako właściciela odnotowano Piotra Żbikowskiego, który rozprzedał ziemię rolnikom (S. Cisak 2001, s. 206).
- W pracy S. Cisaka znajdujemy także opis rogaszyńskiego dworku wraz z jego rysunkową rekonstrukcją oraz przybliżoną lokalizacją (ryc. 126). Opis dworku został odtworzony na podstawie informacji uzyskanych od mieszkańca Rogaszyna, Jana Łabędzia. Czytamy tam, iż był to „dworek drewniany, partorowy, kryty strzechą [...]. Wewnątrz posiadał cztery pokoje oraz sien. Drewniany ganek podpięrały dwie okrągłe kolumny. Schody ułożone zostały z płaskiego kamienia łupanego” (S. Cisak 2001, s. 207).
- Według tego przekazu dworek wraz z zabudowaniami gospodarczymi został zniszczony przez wicher w 1919 r., kiedy te ruiny kupił od ostatniego dziedzica Czarneckiego miejscowy rolnik Andrzej Bryszewski, który wybudował tam dom, stodołę itd., po nim dziedziczyli jego synowie Ignacy i Stanisław (S. Cisak 2001, s. 207). Załączona lokalizacja opisywanego dworu nakazuje przypuszczać, iż został on wzniesiony na południe od drogi, wzdłuż której usytuowane są obecne zabudowania Rogaszyna, w pobliżu resztek niewielkich stawów (ryc. 126). Najprawdopodobniej ślady tego dworu i drogi prowadzącej do niego zlokalizowano na zdjęciach wykonanych z nalogów dronem (R. Brzejszczak, w tym tomie).
- Podsumowując informacje zawarte w powyższym kalendarium można stwierdzić, że co najmniej od wieku XIV Rogaszyn należał do rodziny pieczętującej się herbem Nałęcz i dowodnie do schyłku wieku XV w ich rękach pozostawał. Za takim przypisaniem herbowym tych właścicieli Rogaszyna opowiedział

Ryc. 126. Rogaszyn gm. Piątek. Plan dworu w Rogaszynie wraz z zabudowaniami (za: S. Cisak 2001, s. 2008).

Fig. 126. Rogaszyn commune of Piątek. Plan of the manor at Rogaszyn with auxiliary buildings (after: S. Cisak 2001, p. 2008).

się T. Nowak (2002, s. 94). Według XVI-wiecznego heraldyka B. Paprockiego, Rogascy z ziemi łęczyckiej (z Rogaszyna) pieczętowali się właśnie herbem Nałęcz (B. Paprocki 1858, s. 216).

W 1576 r. w źródłach notowany jest Jakub Rogaski bez przypisania herbowego. Jakkolwiek można by przyjąć, że jest on potomkiem wcześniejszych właścicieli Rogaszyna h. Nałęcz to zdają się temu przeczyć informacje zawarte w kolejnych herbarzach, wskazujące na zgoła odmienne powiązania heraldyczne rodziny Rogawskich (Rogaskich) z Rogaszyna.

Według K. Niesieckiego, należy ich przypisać do h. Rola i do tej rodziny miał należeć Jan Rogaski, który w roku 1619 jako dowódca Lisowczyków wysłany został na pomoc Cesarzowi (K. Niesiecki 1841, s. 124–125). Jest to jednak informacja błędna, gdyż pochodził on w istocie z Rogaszyc w Wielkopolsce (J. Teodorczyk 1988–1989, s. 421–423). Również S. Uruski osadzał w Rogaszynie Roliczów, a ich przedstawicielami mieli być m.in. jakiś Dobrogost – dworzanin Zygmunta III (1620 r.), Jan – miecznik bracki i Jakub podpisujący w 1697 r. elekcję króla Augusta II Sasa z województwem łęczyckim, natomiast rodzinę Rogawskich h. Nałęcz przypisuje do wsi Rogaszyc, wsi w Wielkopolsce (S. Uruski, 1931, s. 216–217). Także w tym wypadku jest to zapewne pomyłka, gdyż J. Teodorczyk wśród braci Lisowczyka wymienia m.in. Dobrogosta i Jana, pochodzących z Rogaszyc w powiecie pyzdrckim województwa kaliskiego (J. Teodorczyk 1988–1989, s. 421). Tym niemniej znana strona internetowa „Genealogia Mi-nakowskiego” zalicza licznych Rogawskich, właśnie z Rogaszyna do herbu Rola, wymieniając całą grupę ich przedstawicieli, którzy zapewne po 1647 r. przenieśli się do Małopolski, o czym poniżej. W spisie urzędników z XVI–XVIII w. województwa łęczyckiego nie odnotowano żadnego Rogawskiego, czy też Rogawskiego h. Rola z Rogaszyna (E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz 1993).

Dla nas istotną i jednoznaczną informacją jest dokument świadczący o wydzierżawieniu w 1647 r. (i późniejszej sprzedaży) dóbr rogaszyńskich przez Eustachego Rogawskiego h. Rola Bykowskim z Pęcławic. Do Roliczów z Rogaszyna, potomków wzmiankowanego Jakuba i Eustachego Rogawskich, K. Bielecki zalicza także Karola Rogawskiego, który w 1840 r. otrzymał przyznanie szlachectwa z tym herbem w Heroldii Królestwa Polskiego, będącego w 1846 r. „sekretarzem dyktatury” (K. Bielecki 1931, s. 88). Więcej informacji o tym przedstawicielu Roliczów znajdujemy w *Polskim Słowniku Biograficznym* autorstwa S. Kieniewicza (1988–1989, s. 423–425). Jego pełne nazwisko to Rogawski Franciszek Karol Jan (1819?–1888), syn Jana Nepomucena Rogawskiego h. Rola (1750–1832), podstolego sanockiego

(S. Kieniewicz 1988 – 1989, s. 423). W takiej sytuacji nie można wykluczyć, że już Jakub Rogaski odnotowany w 1576 r. należał do herbu Rola i to jego przedstawicieli wymienia „Genealogia Minakowskiego”.

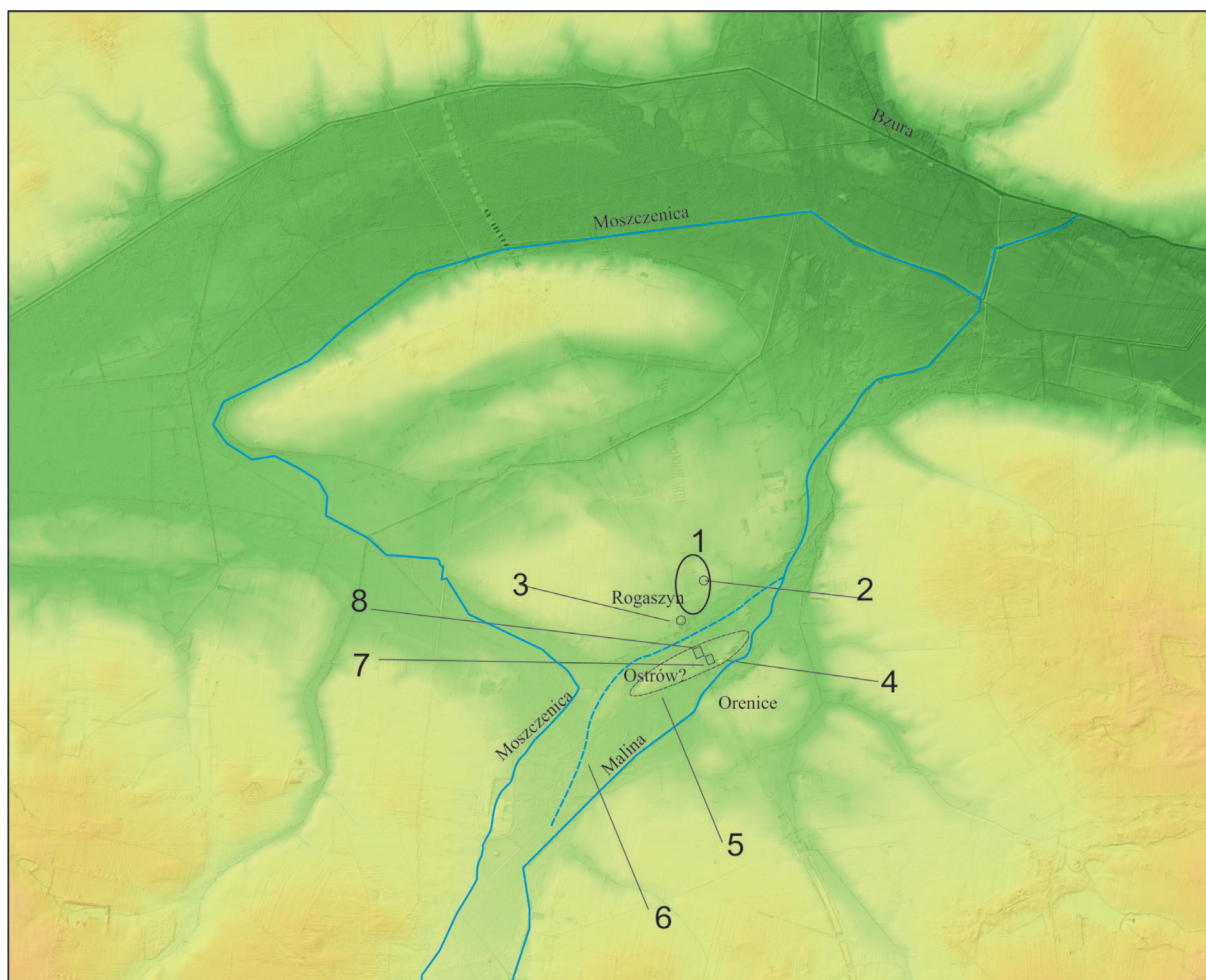
Datowanie pozyskanych materiałów archeologicznych wskazuje, że wymieniony w 1576 r. Jakub Rogaski mógł być nawet budowniczym dworu w Rogaszynie, z którego odkryliśmy zespół kafli piecowych będących na jego wyposażeniu. Jednocześnie nie wykluczamy możliwości, iż dwór powstał jeszcze wcześniej. Niewątpliwie kolejni właściciele Rogaszyna z wieku XVII, zaliczani do Roliczów, w pełni zasługują na uwagę. Przebudowywali oni zapewne swój majątek co najmniej do 1647 r. W takiej sytuacji zadziwiająco są inwentarze dóbr pęcławickich z XVIII w., które w Rogaszynie nie wymieniają żadnego dworu, co skłania nas do wniosku, że został on przed rokiem 1719 całkowicie zniszczony i rozebrany.

Naszym zdaniem, z powyższych ustaleń wynika, że opis dworu zawarty u S. Cisaka nie odpowiada charakterem materiałom pozyskanym w 2002 r., które wchodziły w skład założenia dworskiego. W takiej sytuacji mamy do czynienia z założeniem starszym XVI-XVII-wiecznym oraz niewątpliwie i z drugim założeniem dworskim młodszym, o którym pisze S. Cisak. To drugie założenie, jakkolwiek zapewne zlokalizowane w pobliżu starszego, mogło powstać po 1871 r. (1872? r.), po wydzieleniu Rogaszyna, Rogaszynka i Orądek (na mapach jako Orątki, ryc. 124) z dóbr pęcławickich (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). Być może fundatorem tego dworku był Bronisław Łebkowski, wywodzący się z Pęcławic (S. Cisak 2001, s. 206). W takiej sytuacji trudno zrozumieć informację kartograficzną, gdzie na mapie wykonanej w latach 1822 – 1831 (wyd. w 1834 r.) zaznaczono przy Rogaszynie symbol dworu (ryc. 124). Mogłoby z tego wynikać, że młodszy dwór powstał nie około 1871/1872 r., lecz znacznie wcześniej, ale dlaczego w takiej sytuacji *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, wydany w 1888 r. tego dworu w Rogaszynie nie odnotował? Trudno to wyjaśnić. Wzmiankowany młodszy dwór uległ ostatecznemu zniszczeniu w 1919 r. (S. Cisak 2001, s. 207).

Niewątpliwie w kontekst naszych rozważań o historii Rogaszyna należy również włączyć istniejący w pobliżu Rogaszyna tzw. gródek stożkowaty, będący pozostałością szlacheckiej siedziby obronnej. Wzmiankowany obiekt jest zlokalizowany pomiędzy miejscowościami Rogaszyn i Orenice, obecnie jest zaliczany do miejscowości Orenice (ryc. 124). Obiekt ten został wspomniany przez J. Kamińską, bazującą na informacjach S. Kozierowskiego (1926, s. 314), pod nazwą Oreniczki, jako położony pomiędzy rzekami Moszczenicą i Maliną (J. Kamińska 1953, s. 96) i ponownie wymieniony w wykazie tego typu budowli bez dodatkowych danych (J. Kamińska 1968, s. 48, ryc. 1). Szerszych informacji dostarczyła praca L. Kajzera, który stwierdzał, że miejscowość Orenice pojawia się w źródłach pisanych dopiero w 1386 r., a wśród jej licznych właścicieli udokumentowanych w drugiej połowie wieku XVI (w 1576 r.) są m.in. Oryńscy, ale także części w tej miejscowości posiadał Jakub Rogaski (L. Kajzer 1980, s. 257), właściciel Rogaszyna, o którym już pisaliśmy powyżej. Według A. Pawińskiego, Jakub Rogaski miał w 1576 r. 1,5 łana opisane jako w Oriniche (A. Pawiński 1883, s. 101). Zdaniem L. Kajzera w wyniku przeprowadzonych wówczas pierwszych badań tego obiektu, czas jego funkcjonowania należało datować na XIII-XIV w. (L. Kajzer 1980, s. 257). W latach 1986 – 1987 przeprowadzono ponowne badania obiektu pod kierunkiem M. Kołaczyka i nadzorem L. Kajzera (L. Kajzer 1987, s. 190; 1988, s. 201; M. Kołaczyk 1990, s. 1). Po tych badaniach zweryfikowano czas funkcjonowania gródka na drugą połowę wieku XIV i pierwszą połowę wieku XV, co autorowi pozwoliło upatrywać właściciela i fundatora tejże budowli, w Grzymisławie de Orenice, który został odnotowany w źródłach w 1386 r. (M. Kołaczyk 1990, s. 73).

W tym miejscu musimy wrócić do informacji źródłowych i dokumentów z XV w. dotyczących Rogaszyna i tzw. „Ostrowa”, stanowiącego „część wyspy (Ostrowa) położonej między Rogaszynem a Orenicami”, wymienionej około roku 1400 i następnie w latach 1441 i 1495, jako związanej z właścicielami Rogaszyna (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28 – 29), które to informacje zawarte zostały w kalendarium. Analizując archiwalne mapy okolic Rogaszyna, spróbowano zlokalizować ten „Ostrów”. W tym celu wykorzystano mapę hipsometryczną z naniesionymi na nią podstawowymi elementami naszej rekonstrukcji (ryc. 127). Wydaje się, że tylko jedno miejsce swym charakterem może odpowiadać takiej lokalizacji. Naszym zdaniem podstawowa kwestia sprowadza się do ustalenia pierwotnego przebiegu rzeki Moszczenicy. Danych dostarczają przywołane już wcześniej mapy z lat 1793 (ryc. 122), 1804 (ryc. 123) oraz 1822 – 1831 (ryc. 124), z których wynika, że Rogaszyn pierwotnie znajdował się na lewym brzegu szerokiej doliny Moszczenicy. Dopiero na mapie z 1843 r. widzimy, że pod Rogaszynem, obok koryta Moszczenicy, pojawia się koryto Maliny (ryc. 124A, B). Te ustalenia zostały naniesione na mapę hipsometryczną

Ryc. 127. Sytuacja okolic Rogaszyń na mapie hipsometrycznej. Legenda: 1 – lokalizacja stanowiska Rogaszyń 2–4; 2 – lokalizacja cmentarzyska pomorsko-kloszowego; 3 – przybliżona lokalizacja dworu starszego (badania 2002 r.); 4 – średniowieczny gródek stożkowaty; 5 – domniemany „Ostrów”; 6 – jedno z kopalnych koryt Moszczenicy; 7 – wykop badawczy z 2003 roku (stan. Orenice 3–3a); 8 – wykop badawczy z 2010 roku (stan. Orenice 9).

Fig. 127. Situation of the vicinity of Rogaszyń on a hypsometric map. Legend: 1 – location of the site of Rogaszyń 2–4; 2 – location of the Pomeranian Cloche cemetery; 3 – approximate location of the older manor (research from 2002); 4 – medieval conical stronghold; 5 – assumed “Ostrów”, 6 – one of the old riverbeds of the Moszczenica river; 7 – research trench from 2003 (site Orenice 3–3a); 8 – research trench from 2010 (site Orenice 9).

(ryc. 127). Przed 1843 r. główny nurt rzeki Moszczenicy miał swoje koryto w bezpośrednim sąsiedztwie Rogaszyń. Czytelne ukształtowanie terenu daje podstawy, aby uznać współczesny melioracyjny tzw. donośnik (na współczesnych mapach topograficznych, ryc. 2), po części, za jedno z pierwotnych koryt Moszczenicy, natomiast w pewnej odległości poprowadzono dopiero koryto rzeki Maliny. Obecny przebieg Maliny na wysokości Rogaszyń należy uznać za wykorzystanie jednego z pierwotnych koryt i rozlewisk Moszczenicy. Oba te ramiona Moszczenicy tworzą pomiędzy sobą piaszczystą wyspę, którą chcemy zidentyfikować z „Ostrowem”, znanym ze średniowiecznych źródeł pisanych. To właśnie na obszarze tejże „wyspy” jest zlokalizowany wzmiankowany gródek stożkowaty. Obszar „wyspy” obejmuje zlokalizowane na niej stanowiska znane z AZP o numerach 15 i 17 oraz właśnie gródek stożkowaty – nr 16 (ryc. 2; 127).

Rekonstrukcję usytuowania owego „Ostrowa” potwierdzają również badania archeologiczne przeprowadzone na tej „wyspie”. W 1999 r. na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w Łodzi Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego przeprowadziła na projektowanej autostradzie A-1 w interesującym nas rejonie badania powierzchniowe i sondażowe, lokalizując wówczas szereg nowych stanowisk. Wśród nich znalazło się stanowisko usytuowane pomiędzy stanowiskami Oreniczki 2 i 3 (ryc. 2, Oreniczki stan. 2 na obszarze AZP nr 15 i Oreniczki stan. 3 na obszarze AZP

nr 17) – wspomnianymi powyżej, a które otrzymało nowe oznaczenie Orenice 3 (ryc. 126: 7). Zostało ono objęte badaniami wyprzedzającymi zrealizowanymi w 2004 r. (B. Muzolf, D. K. Płaza 2009). W wyniku tych badań stwierdzono, że stanowisko Orenice 3 od południa ogranicza szeroka dolina rzeczna z wypełniskami powodziowymi i rzecznymi związanymi z korytem Moszczenicy (obecnie Maliny) oraz, że „wyspa” jest przedzielona kopalnym przełomem rzecznym na części wschodnią i zachodnią (stąd określenie stan. Orenice 3 – 3a). W wyniku decyzji o przesunięciu projektowanej autostrady na zachód, w 2009 r. zrealizowano badania sondażowe na stanowisku określonym jako Orenice 9, AZP 59 – 52/15 (B. Gwóźdź i in. 2009, s. 67), które pierwotnie nosiło numer Oreniczki 2 i bezpośrednio sąsiadowało ze stanowiskiem Orenice 3, badanym w 2004 r. Po rozpoznaniu z 2009 r. do badań archeologicznych na obszarze tego stanowiska, pozostającym w kolizji z autostradą przystąpiła w 2010 r. firma „Archeotech” Łukasz Król. W zrealizowanych wówczas wykopach ponownie uchwycono bogate nawarstwienia związane z doliną rzeczną, ale usytuowane na północnej krawędzi wyznaczonego przez nas „Ostrowa”, które w tymże opracowaniu zostało określone jako starorzecze Maliny. Oczywiście nie jest to starorzecze Maliny tylko jedno z pierwotnych koryt Moszczenicy.

Te ustalenia jednoznacznie nas utwierdzają, że teren, w którym upatrujemy średniowiecznego „Ostrowa” to piaszczysta wyspa utworzona w szerokiej dolinie pomiędzy dwoma korytami (starorzeczami), meandrującej pierwotnej rzeki Moszczenicy. Obecnie w jednym z jej koryt (południowym) płynie przełożona (przedłużona od Piątku?) rzeka Malina.

W takiej sytuacji wydaje się być wyjaśniona kwestia, nad jaką to rzeką lokalizowany był w średniowieczu po czasy bez mała współczesne Rogaszyn i najpewniej udało się także zlokalizować teren określany w średniowiecznych źródłach jako „Ostrów” położony pomiędzy Rogaszynem i Orenicami. W tym miejscu jawi się chyba dodatkowo możliwość przypisania tego terenu (wraz gródkiem stożkowatym?) nie do rodziny Oryńskich, lecz do Nałęczów z Rogaszyna, gdyż to oni rozporządzali „Ostrowem” co najmniej do 1495 r. Obecnie ta część jest włączana w obszar Orenic, ale należy pamiętać, że i w Orenicach jeszcze w 1576 r. miał swą część, wspomniany powyżej, Jakub Rogaski z Rogaszyna, a która może być lokalizowana właśnie na tym „Ostrowie”.

Uzupełnienia. Zarys historii kilku miejscowości powiązanych z Rogaszynem

Ciechosławice

Ciechosławice występują w zapiskach z lat 1397 – 1399 i są w posiadaniu wymienionego Jakusza (S. M. Zajączkowski 1966, s. 51; 1996, s. 51), którego identyfikujemy obecnie z Jakuszem Tretką h. Nałęcz, zm. przed 1409 r. (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28). W bliżej nieokreślonych okolicznościach Ciechosławice przeszły z rąk Nałęczów w ręce Puczków h. Rola z Pęcławic. W zapisku z 1584 r. odnotowano Jakuba Puczka z Ciechosławic, który miał za żonę Jadwigę córkę Stanisława Puczka z Pęcławic (T. Nowak 2011, s. 346). Znany regionalista z Piątku, S. Cisak podawał, że to Rolicze w latach 1520 – 1521 wzniesli kaplicę/kościół w Cichosławicach. Ciechosławice najpewniej w wieku XIX lub w początkach wieku XX zostały włączone do Pęcławic.

W tym miejscu można także poczynić pewną dygresję dotyczącą owej informacji o kościele w Ciechosławicach. W popularnych tekstach opisujących ten obiekt spotykamy informację, że: „Drewniany kościół filialny pw. Matki Bożej Łaskawej w Pęcławicach przynależny do Parafii Świętej Trójcy w Piątku (gmina Piątek, powiat łęczycki) wcześniej wchodził w zasoby nieistniejącej aktualnie małej wioski Ciechosławice. Historią swoją sięga roku 1521, gdzie za sprawą fundatorów z rodu Rola (h. Rola) wystawiono pierwszą świątynię.” (<https://www.kosciol-rzymskokatolicki.pw.matki.bozej-laskawej-w-peclawicach>). Jak już wspominaliśmy powyżej, Ciechosławice zostały odnotowane już w zapiskach z lat 1397 – 1399 i były wówczas w posiadaniu Jakusza (S. M. Zajączkowski 1966, s. 51; 1996, s. 51), którego identyfikuje się obecnie z Jakuszem Tretką h. Nałęcz (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28). Wracając do samego kościoła w Ciechosławicach to powyższe informacje o nim są, co do jego początków, całkowicie błędne, gdyż ma on genezę co najmniej XV-wieczną i jest związany z rodem Nałęczów, którzy byli zapewne również jego fundatorami, o czym przekonują opracowania naukowe K. Latochy i T. Nowaka (2009, s. 29) oraz T. Nowaka (2011, s. 347). Ciechosławice zapewne w XIX w. zostały włączone do pobliskich Pęcławic, gdyż na mapie z 1843 r. jeszcze są uwzględniane. Obecnie dawne Cichosławice z kościołem/kaplicą są określane jako Pęcławice Parcele. Wynika z tego, że

w popularnym obiegu funkcjonują całkowicie mylne informacje, wprowadzające w błąd społeczność lokalną i, jak widać, władze kościelne.

Pęclawice

W latach 2002 – 2003 na obszarze Pęclawic przeprowadzono szeroko zakrojone badania archeologiczne związane z budową autostrady (E. Dziubek i in. 2011). Dla potrzeb opracowania tychże badań, ze względu na charakter odkrytych tam materiałów od wczesnego średniowiecza poczynając, na wieku XX kończąc, powstała praca T. Nowaka o dziejach Pęclawic, z której zaczerpnijemy kilka istotnych informacji dotyczących m.in. Rogaszyna oraz szeregu sąsiednich miejscowości (2011, s. 343 – 348). Dotychczas przyjmowano, że nazwa miejscowości Pęclawice pojawia się w 1389 r., kiedy to pisał się z nich Dersław (S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski 1970, s. 29). Jednak T. Nowak uznaje ustalenia S. Kozierowskiego i przyjmuje, że data ta odnosi się do innej miejscowości, a interesujące nas Pęclawice wraz z szeregiem kolejnych wsi są odnotowane dopiero w 1396 r. (T. Nowak 2011, s. 343). Stało się to przy okazji podziału majątku dokonanego przez Jana z Łakoszyna, kasztelana łęczyckiego h. Rola, a które to majątkości T. Nowak uznał za masę spadkową po śmierci rodowca, w osobie Mikołaja, scholastyka włocławskiego (T. Nowak 2011, s. 343). W pracy S. M. Zajączkowskiego znajdujemy wykaz majątkości Jana z Łakoszyna które obejmowały miasto Łakoszyn (dziś część Kutna) oraz wsie: Bedlno, Nową Wieś, Piwki, Zbiewiec, Kaszewy, zaginione Grądy, Piaski, Kamieniec, zag. Ostrów, Pniewo, Zleszyn, Małecz, Wolę Malecką (dziś Tarnowska Wola), Piwki, Wojciechowice, zag. Raczek albo Radszywki, części w Pleckiej Dąbrowie, Siedlcu, Wąkczewie i Pęclawice (S. M. Zajączkowski 1966, s. 183). Według wymienionego autora protoplastą tej gałęzi Rolów (Roliczów) był Stefan a jego synami, wspomniany Jan z Łakoszyna, piastujący w latach 1383 – 1430 urząd kasztelana łęczyckiego i Stefan także kasztelan łęczycki w latach 1381 – 1382 (S. M. Zajączkowski 1996, s. 154; A. Szymczakowa 1984, s. 60). W 1405 r. jako właściciel Pęclawic jest wymieniony Stefan Puczek z Nędzrzewa wywodzący się z Roliczów z Parzęczewa, który w niewyjaśnionych dotychczas okolicznościach wszedł w posiadanie Pęclawic i stworzył kompleks majątkowy dokupując szereg wsi, m.in. sąsiednich dla Rogaszyna, takich jak Janków i Orądko (T. Nowak 2002, s. 87 – 97; 2011, s. 343 – 344; T. Nowak, A. Szymczakowa 2004, s. 150; D. Gołygowski 2019, s. 22 – 23). Ale już w 1410 r. najpewniej tenże Stefan Puczek pisze się z Pęclawic (J. Sperka 2001, s. 88). Można w tym miejscu przypomnieć o jego, i Grzegorza z Rogaszyna, udziale w bitwie pod Grunwaldem (T. Nowak 2002, s. 87 – 97). Przedstawiciele rycerstwa łęczyckiego na „wielką wojnę” z Krzyżakami w 1410 r. znaleźli się w chorągwi 35 wystawionej przez Piotra Szafranca, starostę łęczyckiego pod rodowym herbem Stary Koń (J. Sperka 2001, s. 88). W jej składzie znalazł się także Stefan Puczek z Pęclawic, który podczas oblężenia Malborka został przez Szafranca, wraz z wydzieloną częścią chorągwi, wysłany do obsadzenia przejętego Elbląga. Niestety on i jego towarzysze z ziemi łęczyckiej dostali się do krzyżackiej niewoli (J. Sperka 2001, s. 88). Stefan Puczek z Pęclawic to stolnik łęczycki w latach 1420 – 1424 i brat Mikołaja z Parzęczewa (J. Sperka 2001, s. 88, przypis 137). Według T. Nowaka tym bratem był Marcin z Parzęczewa, a nie Mikołaj (T. Nowak 2011, s. 344). Zgodnie z ustaleniami T. Nowaka, Pęclawice i szereg okolicznych wsi pozostawało w rękach Roliczów do lat około 1612 – 1618, kiedy to majątkość trafiła najpewniej do rodziny Floriana Bykowskiego. W roku 1662 była już w posiadaniu potomków zmarłego Rajmunda Bykowskiego (T. Nowak 2011, s. 346). Rodzinę Bykowskich należy zapewne łączyć z herbem Gryf. To właśnie ta rodzina w 1719 r. była właścicielem Rogaszyna i Rogaszynka, o czym wspominaliśmy powyżej.

Orenice

Orenice są udokumentowane w źródłach od 1386 r., kiedy ich właścicielem byli Grzymisław oraz Grzymała notowany do 1426 r., a synami tego ostatniego byli Przeclaw, Grzymisław, Stanisław oraz córka Katarzyna h. Grzymała, udokumentowani w latach 1416 – 1433 (S. M. Zajączkowski 1996, s. 80 – 81). W kontekście Orenic notujemy także Oreniczki, które S. M. Zajączkowski uznaje za późne. Wyodrębniły się z Orenic dopiero w XV w. (S. M. Zajączkowski 1996, s. 81). To właśnie na gruntach Orenic, według S. M. Zajączkowskiego, „w dolinie zalewowej Bzury i Malinki [...]” jest zlokalizowane grodzisko stożkowate (S. M. Zajączkowski 1996, s. 81), o czym pisaliśmy powyżej. Jest to oczywisty błąd, gdyż gródek jest zlokalizowany w dolinie Moszczenicy, obecnie Maliny, a nie Bzury.

– VI – Zakończenie

Podsumowując badania przeprowadzone w Rogaszynie należy stwierdzić, że jest to stanowisko ważne, o dużych walorach naukowych. Wszystkie wydzielone poziomy chronologiczne dostarczają bardzo istotnych danych. Poziom tzw. fazy łużycko-pomorsko-kloszowej, z której pochodzi osada (jak i pobliskie cmentarzysko) wskazuje na współtworzenie nowego oblicza kulturowego oddzielnych pierwotnie grup kulturowych, nowo przybyłych tu grup pomorsko-kloszowych z ludnością miejscowej grupy kultury łużyckiej. Rozległa osada kultury przeworskiej z ciekawymi materiałami zabytkowymi, tak metalowymi jak i ceramicznymi, obrazuje następny etap przemian kulturowych, jakie następują pomiędzy I w. p.n.e., a połową I w. n.e. Ukazuje szerokie powiązania kulturowe, jak i handlowe (importy metalowe itp.). Rozpoznanie gniazdowo rozłokowanego osadnictwa wczesnośredniowiecznego oraz odkrycie dwu studni datowanych na IX i X w., czyli okres kształtowania się wczesnopiastowskich struktur państwowych jest dużym osiągnięciem badawczym, zważywszy dodatkowo na fakt, iż odkryte w Rogaszynie tak datowane studnie należą do nielicznych na obszarze Polski.

Na końcu osadnictwo średniowieczne i nowożytnie, uzupełnia ciąg rozwojowy tego organizmu osadniczego o nowe dane i elementy. Zaowocowało to zlokalizowaniem XVI-XVII-wiecznej siedziby ówczesnych właścicieli tej wsi. Możemy ogólnie założyć, że osadnictwo wczesnośredniowieczne, jak i średniowieczne, rozwijało się na obszarze późniejszego Rogaszyna, być może bez specjalnych załamania (lecz z przesunięciami terenowymi) co najmniej od początków wieku IX. W bezpośredniej bliskości nad brzegami obecnej rzeki Maliny, a pierwotnie nad głównym nurtem Moszczenicy znajduje się tzw. grodzisko stożkowate z XIV-XV w. (obecnie na gruntach wsi Orenice). Wszystkie powyższe dane wskazują, że w przeszłości, tak dalszej jak i bliższej, był to teren atrakcyjny do osadnictwa dla różnych grup ludności.

– VII –

Bibliografia

- Alexandrescu A. D.**, 1980, *La nécropole gète de Zimnicea*, Dacia, t. 24, s. 19 – 127.
- Andrzejowska M.**, 1995, *Ponowne spojrzenie na kwestię periodyzacji cmentarzysk kloszowych z Mazowsza i Podlasia*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych, Razem czy osobno?*, Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993, Warszawa, s. 127 – 140.
- 2005, *Nekropola w Dziecinowie, pow. otwocki na tle problematyki cmentarzysk pomorsko-kloszowych na Mazowszu*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, s. 125 – 143.
- 2012, *Warszawa-Grochów „ul. Górników”. Cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza*, Wiadomości Archeologiczne, t. 63, s. 33 – 115.
- Andrzejowska M., Węgrzynowicz T.**, 1995, *Osadnictwo z epoki brązu i cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Warszawie-Zerzniu*, Wiadomości Archeologiczne, t. 53, z. 1 (1993–1994), s. 57 – 111.
- Andrzejowski J.**, 2001, *Importy rzymskie z cmentarzyska w Sobieniach Biskupich, woj. siedleckie*, [w:] J. Kolendo (red.), *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski I, Suplement*, t. I, s. 71 – 78.
- Baarová Z.**, 2007, *Platěnické pohřebiště s komorovými hroby v Pustiměři*, [w:] *Doba popelnicových polí a doba halštatská. Příspěvky z IX. konference*, Bučovice 3.-6.10.2006, Brno, s. 13 – 33.
- Balcer B.**, 1964, *Cmentarzysko halsztacko-lateńskie w Warszawie-Zbytkach w świetle badań w latach 1958 i 1960*, Materiały Starożytne, t. 10, s. 105 – 120.
- Balke B.**, 1999, *Unikatowa bransoleta znad Mogielanki*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowa-*
- ne Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 61 – 79.
- Bielecki K.**, 1931, *Karol Rogawski, sekretarz dyktatury w 1846 roku i jego przodkowie*, Miesięcznik Heraldyczny, t. 10, s. 87 – 92.
- Biermann F., Dulnicz M.**, 2001, *Studnia z Bochenia a problem chronologii starszych faz wczesnego średniowiecza na Mazowszu zachodnim*, Archeologia Polski, t. 46, z. 1 – 2, s. 85 – 114.
- Biskup M.**, 1959, *Z badań nad „Wielką Wojną z Zakonem Krzyżackim*, Kwartalnik Historyczny, R. 66, z. 3, s. 671 – 715.
- Błaszczyk J.**, 2009, *Karsznice Małe, pow. Kutno, Informator Archeologiczny. Badania 1998*, s. 107.
- 2017, *Dwie popielnice z Powodowa II stan. 2, pow. Poddębice*, [w:] A. Marciniak-Kajzer, A. Andrzejewski, A. Golański, S. Rzepecki, M. Wąs, *Nie tylko krzemienie. Not Orly flints. Księga ofiarowana prof. Lucynie Domańskiej w 45-lecie pracy naukowo-dydaktycznej i w 70. rocznicę urodzin*, Łódź, s. 405 – 411.
- 2023, *Mikroregionalne relacje kulturowe we wczesnej epoce żelaza na przykładzie cmentarzysk z Wilkowic i wierzbowej w Polsce Środkowej*, Rzeszów. Maszynopis pracy doktorskiej.
- Błaszczyk B., Ziętek J.**, 2001, *Cmentarzysko kultury pomorskiej w Dobryszycach w powiecie radomszczańskim*, Radomsko.
- Böhme-Schönberger A.**, 1998, *Die provinzialrömischen Fibeln bei Almgren*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren (= Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5)*, Wünsdorf, s. 351 – 366.
- Borkowski W., Kowalewski M.**, 1997, *Krzemienne groty strzał z epoki brązu z terenów Mazowsza i Podlasia*, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Materiały sympozjum zorganizowanego w War-*

- szawie 20–22 października 1994 r., Warszawa, s. 205–214.
- Brzostowicz M.**, 2002, *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
- 2016, *Ceramika*, [w:] M. Brzostowicz (red.), *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Sławiu, woj. wielkopolskie. Wyniki badań archeologicznych* (= *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses* 17), Poznań, s. 33–43.
- Buko A.**, 1981, *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*, Wrocław.
- Chmielewska M.**, 1978, *Późny paleolit pradoliny warszawsko-berlińskiej*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Chmielowska A.**, 1969, *Badania na cmentarzysku kultury wschodniopomorskiej w Sarnówku, pow. Łódź*, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. 21, s. 73–76.
- Chmielowska A., Góra M.**, 1987, *Kamienna buława z Puczniewa w województwie sieradzkim*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 34, s. 33–35.
- Chomentowska B.**, 1970, *Cmentarzyska kultury pomorskiej na Mazowszu, Światowit*, t. 31, s. 189–280.
- Chudziak W.**, 1991, *Periodyzacja rozwojowa wczesnośredniowiecznej ceramiki z dorzecza dolnej Drwęcy (VII-XI/XII w.)*. *Podstawy procesów zasiedlenia*, Toruń.
- Cisak S.**, 2001, *Piątek z dziejów miasta i okolic*, Płock.
- 2003, *Środek Polski. Szkice z dziejów gmin: Bedlno, Bielawy, Góra Św. Małgorzaty, Krzyżanów, Piątek, Zgierz*, Płock.
- 2009, *Ludzie i Czasy Środka Polski*, Łowicz.
- Czarniak K., Karendal A., Król Ł., Lemańska-Czarniak K., Łoś J., Mostek A., Suchan G., Wichary J., Witt S., Zipser J., Żmuda S.**, 2012, *Opracowanie wyników badań na stanowisku 13 w Rogaszynie, gm. Piątek, pow. łęczycki, woj. łódzkie, prowadzonych w ramach inwestycji: Wykonanie wyprzedzających badań wykopaliskowych na obszarze inwestycji pn. Budowa autostrady A1 na odcinku km 261+700 do km 269+100 w województwie łódzkim/wariant 3*, Wrocław. Maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi.
- Czerniak L., Gąsowski J.** (red.), 2006, *Osada wielokulturowa w Jankowie, gmina Piątek, województwo łódzkie* (= *Via Archaeologica Pultuskiensis* 1), Pułtusk.
- Ćwikła Ł.**, 2022, *Uwagi do dziejów osadnictwa na obszarze dawnego powiatu orłowskiego w średniowieczu*, *Przegląd Nauk Historycznych*, R. 21, nr 1, s. 285–300.
- Dąbrowska M.**, 1987, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź.
- Dąbrowska T.**, 1988, *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*, Warszawa.
- 2002, *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Kołaczku stan. 2, gm. Mrozy, pow. Mińsk Mazowiecki, woj. mazowieckie*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *Varia Barbarica Zenoni Woźniak ab amicis dicata* (= *Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina* 1), Warszawa, Lublin, s. 219–262.
- Dąbrowski J.**, 1972, *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu*, Wrocław.
- 1980, *Przydatność ceramiki łęczyckiej dla podziałów kulturowych*, [w:] *Zróżnicowanie wewnętrzne kultury łęczyckiej*, Kraków, s. 35–55.
- 1999, *Wczesnośredniowieczne pucharki ceramiczne z terenu Polski*, [w:] W. Chudziak (red.), *Studia nad osadnictwem średniowiecznym ziemi chełmińskiej*, Toruń, s. 227–255.
- Dąbrowski J., Gardawski A.**, 1979, *Wschodnia grupa terytorialna kultury łęczyckiej*, [w:] J. Dąbrowski, Z. Rajewski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 4, *Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, s. 94–116.
- Dudak W., Owczarek P.**, 2014, *Osada z przełomu okresu lateńskiego i rzymskiego. Materiał ruchomy*, [w:] J. Maik (red.), *Osada wielokulturowa w Orenicach koło Piątku w woj. łódzkim. Autostrada A1* (= *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 16), Łódź, s. 26–29.
- Dular J.**, 2003, *Die Hallstattzeitlichen nekropolen in Dolenjsko*, Ljubljana.
- Dulnicz M.**, 2001, *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej. Studium archeologiczne*, Warszawa.
- Dylikowa A.**, 1973, *Geografia Polski. Krainy geograficzne*, Warszawa.
- Dzieduszycki W.**, 1982, *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2 połowy X w. po połowę XIV w.*, Wrocław.
- Dziubek E.**, 2011, *Analiza artefaktów wczesno- i późnośredniowiecznych ze stanowiska 5 w Pęcławicach, pow. Łęczyca, woj. łódzkie*, [w:]

- E. Dziubek, I. Marchelak, L. Tyszler, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 5 w Pęcławicach, pow. Łęczyca, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1) (= Via Archaeologica Lodzensis 4)*, Łódź, s. 71–153.
- Dziubek E., Marchelak I., Tyszler L.**, 2011, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 5 w Pęcławicach, pow. Łęczyca, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1) (= Via Archaeologica Lodzensis 4)*, Łódź.
- Frąsiak P., Gwóźdź B., Siciński W.**, 2000, Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” SA na stan. 12 w miejscowości Chabielice, gm. Szczerców, woj. łódzkie, [w:] R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, t. 1, Łódź, s. 25–187.
- Fudziński P.**, 2020, *Między Słupią a Wierzą, cmentarzyska kultury pomorskiej z obszaru Kaszub i Kociewia*, Gdańsk.
- Gabałówna L.**, 1955, *Ceramika z XII-XIII w. z grodziska łęczyckiego*, *Studia Wczesnośredniowieczne*, t. 3, s. 319–332.
- Gąssowski J., Jurkiewicz B.**, 2004, *Osiedle kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich w Janowie, gm. Piatek, woj. łódzkie, stan. 45–49*, *Raport 3: 2001–2002*, s. 129–137.
- Gediga B.**, 1983, *Das Definitionsproblem der Lausitzer Kultur und ihre inneren Differenzierung*, *Przegląd Archeologiczny*, t. 31, s. 195–174.
- 1993, *Uwagi o chronologii i periodyzacji kultury łużyckich pól popielnicowych*, [w:] F. Rożnowski (red.), *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski dedicata quae Franciscus Rożnowski redigendum curavit*, Słupsk, Poznań, s. 146–151.
- Gedl M.**, 1975, *Kultura przedłużycka*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- 1993, *Zapinki krzyżowe w kulturze pomorskiej*, [w:] F. Rożnowski (red.), *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski dedicata quae Franciscus Rożnowski redigendum curavit*, Słupsk, Poznań, s. 153–165.
- Głosek M.**, 1998, *Dwór murowany w Bąkowej Górze (= Acta Archaeologica Lodziana 42)*, Łódź.
- Gołygowski D.**, 2019, *Dzieje Parzęczewa do 1870 roku*, Parzęczew.
- Górski J.**, 2007, *Chronologia kultury trzcinieckiej na lessach Niecki Nidziańskiej*, Kraków.
- Griese S.**, 1982, *Die Göritzer Gruppe (= Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 16)*, Berlin.
- Grygiel M.**, 2004, *Problem chronologii i przynależności kulturowej materiałów o charakterze jastorfskim z Brześcia Kujawskiego, woj. kujawsko-pomorskie, w świetle ostatnich badań nad problematyką okresu przedrzymskiego w Polsce*, [w:] H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 13–82.
- 2018, *Chronologia przemian kulturowych w dobie przełomu starszego i młodszego okresu przedrzymskiego na Niżu Polskim*, Łódź.
- Grygiel R.**, 1995, *Sytuacja kulturowa w późnym okresie halsztackim i wczesnym lateńskim w rejonie Brześcia Kujawskiego*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych, Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, s. 319–360.
- Gwóźdź B., Olejnik J., Jabłoński P., Osiński D.**, 2009, *Wyniki badań sondażowych na trasie przebiegu projektowanego wariantu W3 autostrady A-1 w kilometrze 261+700 do 269+100. Sprawozdanie dla Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Skierniewicach*. Maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi.
- Haftka M.**, 1974, *Wczesnośredniowieczny puchar na pustej nóżce z Elbląga na tle ważniejszych znalezisk z terenu Polski, Pomorania Antiqua*, t. 5, s. 329–342.
- Jadczykowa I.**, 1975, *Kultura wschodniopomorska i kultura grobów kloszowych w Polsce Środkowej*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 22, s. 167–194.
- 1977, *Cmentarzysko ciałopalne kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych na stanowisku 1 i 2 w Gledzianówku, woj. płockie*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 24, s. 41–61.
- 1988, *Wczesnolateńskie cmentarzysko kultury łużyckiej na stanowisku 1 w Piaskach Bankowych, województwo skierniewickie*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 33: 1986, s. 207–242.
- 1990, *Ciałopalne cmentarzysko ludności kultury łużyckiej okresu halsztackiego D z Zalewu II, województwo sieradzkie*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego*

- go w Łodzi. Seria archeologiczna, nr 35: 1988, s. 15 – 87.
- 1992, *Najstarsze materiały kultury pomorskiej w Polsce środkowej*, [w:] S. Czopek (red.), *Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami: materiały z konferencji – Rzeszów, 17–20.09.1991*, Rzeszów, s. 219 – 240.
  - 1995, *Lateńska faza kultury pomorskiej w Polsce środkowej*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych, Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, s. 141 – 157.
  - 2002, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Okołowicach, woj. łódzkie*, *Prace i Materiały Muzeum Miasta Zgierza*, t. 3 – 4: 1998 – 2002, s. 137 – 177.
- Jadczykowa I., Łuczak B., Lorkiewicz W.**, 1993, *Grób skrzynkowy z Okołowic koło Łodzi*, [w:] F. Rożnowski (red.), *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski dedicata quae Franciscus Rożnowski redigendum curavit*, Słupsk, Poznań, s. 189 – 194.
- Jamka R.**, 1972, *Zagadnienie ciągłości kulturowej w okresie lateńskim ze szczególnym uwzględnieniem regionu kieleckiego*, *Rocznik Świętokrzyski*, nr 3.
- Jurkiewicz B., Machajewski H.**, 2008, *Osada z okresu przedrzymskiego*, [w:] L. Czerniak, J. Gąssowski (red.), *Osada wielokulturowa w Łękach Górnych, gmina Krzyżanów, województwo łódzkie (= Via Archaeologica Pultuskiensis 2)*, Pułtusk, s. 61 – 175.
- Kabaciński J.**, 2003, *Wytwórczość krzemienista*, [w:] L. Czerniak (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, t. 3, cz. 2. *Wyniki badań na archeologicznych w Zabrzeżu, gm. Rząśnia, woj. łódzkie, stanowisko 1*, Poznań, s. 223 – 244.
- Kaczmarek M.**, 2005, *Uwagi o wczesnej fazie kultury pomorskiej w Wielkopolsce*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, s. 159 – 181.
- Kaczyński B.**, 2022, *Janówek, stanowisko XI osada i cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza (= Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne 13)*, Warszawa.
- Kadrow S.**, 1991, *Iwanowice, stanowisko Babia Góra*, cz. 1, *Rozwój przestrzenny osady z wczesnego okresu epoki brązu*, Kraków.
- Kajzer L.**, 1980, *Studia nad świeckim budownictwem obronnym województwa łęczyckiego w XIII-XVII wieku (= Acta Universitatis Lodzensis. Folia Archaeologica 1)*, Łódź.
- 1986, *Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z „wieży Karnkowskiego” zamku w Raciążku*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, t. 34, z. 2, s. 119 – 125.
  - 1987, *Orenice*, *Informator Archeologiczny. Badania 1987*, s. 190.
  - 1988, *Orenice*, *Informator Archeologiczny. Badania 1987*, s. 201 – 202.
  - 1990, *Zamek w Raciążku, Budownictwo obronno-rezydencjonalne Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej. Część I*, Łódź.
- Kamińska J.**, 1953, *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski Środkowej na tle osadnictwa*, Łódź.
- 1968, *Siedlątków, obronna siedziba rycerska z XIV wieku*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 15, s. 15 – 88.
- Kara M.**, 2009, *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*, Poznań.
- Kieniewicz S.**, 1988 – 1989, *Rogawski Franciszek Karol Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31/3, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, s. 423 – 425.
- Kietlińska A., Mikłaszewska R.**, 1963, *Cmentarzysko grobów kloszowych we wsi Transbór, pow. Mińsk Mazowiecki*, *Materiały Starożytne*, t. 9, s. 255 – 330.
- Kobieracki M.**, 2017, *Dobra szlacheckie i ich właściciele w powiecie orłowskim w drugiej połowie XVIII wieku*, *Przegląd Nauk Historycznych*, R. 16, nr 2, s. 119 – 138.
- Kogus A.**, 1984, *Osada kultury łużyckiej Nowej Hucie-Pleszowie (Część I. Katalog materiałów z badań prowadzonych w latach 1954–1971)*, *Materiały Archeologiczne Nowej Huty*, t. 8, s. 7 – 123.
- Kołaczyk M.**, 1990, *Gródek stożkowaty w Orenicach gm. Piątek woj. płockie w świetle badań lat 1986 i 1987*, Łódź. Maszynopis pracy magisterskiej w archiwum WKOZ w Płocku.
- Kołosówna Z.**, 1950, *Przedmioty kultu i zabawki z grodu kultury łużyckiej w Biskupinie*, [w:] J. Kostrzewski (red.), *III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938–1939 i 1946–1948*, Poznań, s. 193 – 238.

- Kondracki J.**, 1978, *Geografia fizyczna polski*, Warszawa.
- 1994, *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.
- Koszańska H. A.**, 1939, *Popielnica typu twarżowego z Małej Wsi w pow. łęczyckim*, *Z otchłani wieków*, t. 14, z. 5–6, s. 65–66.
- Kośko A.**, 2001, *Zagadnienie wczesnobrązowej cezury w rozwoju „szlaku” Krym – Jutlandia*, [w:] J. Czebreszuk, M. Kryvalcević, P. Makarowicz (red.), *Od neolityzacji do początków epoki brązu. Przemiany kulturowe w międzyrzeczu Odry i Dniepru między VI i II tys. przed Chr.*, Poznań, s. 283–289.
- Kozierowski S.**, 1926, *Badania nazw topograficznych*, t. VI, Poznań, s. 314.
- Kozłowski S. K., Sachse-Kozłowska E.**, 1997, *Halsztacko-lateński krzemienisty przemysł „łużycki” w miejscowości Zawada w woj. tarnobrzaskim*, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Materiały z sympozjum zorganizowanego w Warszawie 20–22 października 1994 r.*, Warszawa, s. 319–335.
- Krapiec M.**, 2016, *Wyniki analiz dendrochronologicznych*, [w:] M. Brzostowicz (red.), *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Sławiu, woj. wielkopolskie. Wyniki badań archeologicznych (= Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses 17)*, Poznań, s. 46–48.
- Kruppe J.**, 1967, *Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV*, Wrocław, Warszawa, Kraków.
- 1981, *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce 1–2*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź.
- Księgi sądowe...**, 1897, *Księgi sądowe łęczyckie od 1385 do 1419*, [w:] *Teki Pawińskiego*, t. III, cz. 2, Warszawa.
- Kufel-Dzierzgowska A.**, 1982, *Cmentarzysko kultury pomorskiej w Kościerzynie, st. 1 w woj. sieradzkim (sprawozdanie z badań ratowniczych)*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 27: 1980, s. 167–184.
- Kurnatowska Z.**, 2008, *Początki i rozwój państwa*, [w:] M. Kobusiewicz (red.), *Pradzieje Wielkopolski. Od epoki kamienia do średniowiecza*, Poznań, s. 297–396.
- Kwiatkowska M.**, 2008, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne i nowożytnie*, [w:] L. Czerniak, J. Gąsowski (red.), *Osada wielokulturowa w Łękach Górnych, gmina Krzyżanów, województwo łódzkie (= Via Archaeologica Pultuskiensis 2)*, Pułtusk, s. 177–196.
- Latocha K., Nowak T.**, 2009, *Ród Nałęczów w ziemi łęczyckiej w późnym średniowieczu*, *Rocznik Łódzki*, t. 56, s. 13–36.
- Leciejewicz L.**, 1983, *Niektóre problemy dziejów Łużyc we wczesnym średniowieczu*, [w:] J. Żak, J. Ostojka-Zagórski (red.), *Studia z dziejów i kultury Zachodniej Słowiańszczyzny*, Poznań, s. 43–58.
- Lewczuk J.**, 2004, *Sękowice gmina Gubin, stanowisko 8. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej ze starszego okresu przedrzymskiego*, Zielona Góra.
- Liana T.**, 1970, *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, *Wiadomości Archeologiczne* t. 35, z. 4, s. 429–491.
- Libera J.**, 2006, *„Late” flint industries – flint production of Lusatian Culture peoples in SE Poland*, [w:] A. Wiśniewski, T. Płonka, J. M. Burdukiewicz (red.), *The stone: Technique and Technology*, Wrocław, s. 199–214.
- Łaski J.**, 1881, *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej*, Gniezno.
- Łaszczyńska T.**, 1975, *Polska Środkowa w okresie wędrówek ludów i w początkach wczesnego średniowiecza*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 22, s. 293–330.
- Łęga W.**, 1930, *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, t. 1, Toruń.
- Łuka A.**, 1959, *Kultura pomorska na Pomorzu Wschodnim*, Gdańsk.
- 1960, *Nowe materiały do poznania kultury pomorskiej na Pomorzu*, *Przegląd Archeologiczny*, t. 13, s. 175–190.
- Łuka L.**, 1966, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, Gdańsk.
- 1979, *Kultura wejherowsko-krotoszyńska*, [w:] J. Dąbrowski, Z. Rajewski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 4, *Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, s. 147–168.
- Macewicz K., Wuszkán S.**, 1991, *Ciężarki tkackie z osady ludności kultury łużyckiej w Gadzowicach-Kwiatonowie, woj. opolskie, Silesia Antiqua*, t. 33/34, s. 25–54.
- Machajewski H., Pietrzak R.**, 2004, *Z badań nad ceramiką naczyniową z okresu przedrzymskiego*

- go w Wielkopolsce, [w:] H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 83 – 122.
- Maciałowicz A.**, 2004, *Dwie interesujące misy z cmentarzyska kultury przeworskiej w Suchodole, powiat sochaczewski – ślad kontaktów wzdłuż tzw. szlaku bastarneńskiego?*, [w:] A. Jurga-Szymańska, W. Nowakowski, P. Szymański (red.), *Barbaricum*, t. 7, Warszawa, s. 43 – 60.
- Maik J.** (red.), 2002, *Osada z epoki brązu i okresu halsztackiego w Chrząstowie Folwarcznym 1 gmina Parzęczew, pow. zgierski, woj. łódzkie. Autostrada A2 (= Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN 1)*, Łódź.
- 2003, *Osady z wczesnej epoki brązu i początku epoki żelaza w Chrząstowie Folwarcznym st. 1, gm. Parzęczew, pow. zgierski, woj. łódzkie (autostrada A-2, stanowisko na mapie zbiorczej nr 35)*, Raport 2: 2000, s. 122 – 139.
  - 2004, *Wyniki badań archeologicznych na stanowisku Kolonia Orenice st. 6, gm. Piątek, pow. Łęczyca – Orenice st. 9 – 10, gm. Bielawy, pow. Łowicz, woj. łódzkie*, Raport 3: 2001 – 2002, s. 107 – 128.
- Makarowicz P.**, 1998, *Kujawski nurt trzcinieckiego kręgu kulturowego – podstawy taksonomiczne*, [w:] A. Koško, J. Czebreszuk (red.), „Trzciniec” – system kulturowy czy interkulturowy proces?, Poznań, s. 33 – 60.
- 2010, *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu*, Poznań.
- Makarowicz P., Ignaczak M.**, 2006, *Osadnictwo kultury mierzanowickiej i trzcinieckiego kręgu kulturowego*, [w:] L. Czerniak, J. Gąsowski (red.), *Osada wielokulturowa w Jankowie, gmina Piątek, województwo łódzkie (= Via Archaeologica Pultuskiensis 1)*, Pułtusk, s. 43 – 87.
- Marchelak I., Zielińska A., Muzolf P., Forysiak J.**, 2022, *Sierpów stanowisko 1, pow. Zgierz, woj. łódzkie. Cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Łódź.
- Marciniak J.**, 1957, *Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego w Wilanowie koło Warszawy*, *Materiały Starożytne*, t. 2, s. 5 – 175.
- Mazurek W.**, 1995, *Kultura pomorska a tzw. kultura grobów kloszowych na Lubelszczyźnie*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych, Razem czy osobno?*, *Materiały z konferencji w dniach 24 – 26 listopada 1993*, Warszawa, s. 159 – 170.
- Michałowski A.**, 2004, *Łyżki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej*, [w:] H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 123 – 160.
- Mikłaszewska R.**, 1961, *Cmentarzysko halsztacko-lateńskie w miejscowości Gole pow. Grodzisk Mazowiecki*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 27, s. 251 – 266.
- Miśkiewiczowa M.**, 1982, *Mazowsze płockie we wczesnym średniowieczu*, Płock.
- Morysiński T.**, 2005, *Nowożytnie naczynia gliniane z Komorowa, Ruśca i Strzeniówki*, Monument. *Studia i Materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków*, cz. 2, s. 375 – 414.
- Moskwa K.**, 1976, *Kultura łżycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów.
- Moszyński K.**, 1967, *Kultura ludowa Słowian*, Warszawa.
- Musianowicz K.**, 1956, *Gród i osada podgrodowa w Bródnie Starym koło Warszawy*, *Materiały Wczesnośredniowieczne*, t. 4, s. 7 – 96.
- 1958, *Wczesnohistoryczny puchar na pustej nóżce z Osńicy, pow. Płock*, *Sprawozdania PMA*, t. 3, s. 119 – 122.
- Muzolf B.**, 1983, *Wyniki badań archeologicznych na Starym Mieście w Piotrkowie Trybunalskim. Stanowisko ulica Pijarska oraz stanowisko fara św. Jakuba. Sezony badawcze 1979 – 1982*, Łódź. Maszynopis w Muzeum Okręgowym w Piotrkowie Trybunalskim.
- 1999, *Badania archeologiczne na wielokulturowym stanowisku w miejscowości Kobielice (NR GAZ. 119), gm. Zakrzewo, woj. kujawsko-pomorskie*, Łódź. Maszynopis w archiwum Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego.
  - 2000, *Wyniki archeologicznych badań ratowniczych na stan. 1 w miejscowości Rekowo, gm. Zawidz, woj. mazowieckie. Nr Gaz. 36*, Łódź. Maszynopis w archiwum Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego.
  - 2002a, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stanowisku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie. Kompleks osadniczy z okresów halsztackiego i lateńskiego*, [w:] Grygiel R. (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, t. 2, Łódź, s. 121 – 384.

- 2002b, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stanowisku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko ciepłopalne z obiektem kultowym*, [w:] Grygiel R. (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, t. 2, Łódź, s. 401–425.
  - 2004, *Sprawozdanie z badań ratowniczych wielokulturowego stanowiska w miejscowości Rogaszyn, stan. 2–4, gm. Piątek, woj. łódzkie*, Raport 3: 2001–2002, s. 80–94.
  - 2012, *Osadnictwo środkowopolskiej grupy łęczyckich pól popielnicowych*, [w:] R. Grygiel (red.), *Lutomiersk-Koziówki stanowisko 3a-c, pow. pabianicki, woj. łódzkie. Wielokulturowy zespół osadniczy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny*, Łódź, s. 114–178.
  - 2021a, *Kompleks osadowo-sepulkralny z doby pól popielnicowych*, [w:] B. Muzolf, P. Muzolf, P. Papiernik, J. Wicha, D. K. Płaza, *Wielokulturowy kompleks osadniczy na stanowisku 1 w miejscowości Dzierzgówek gm. Nieborów, pow. Łowicz, Łódź*, s. 86–346.
  - 2021b, *Skarb brązowych bransolet z Kolonii Zabłocie, gm. Widawa, pow. Łask, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 48, s. 109–144.
- Muzolf B., Frączak M., Muzolf P., Płaza D. K.**, 2015, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku nr 1, 2 w Zgórzu, pow. Kutno, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1) (= Via Archaeologica Lodziensis 5)*, Łódź.
- Muzolf B., Lorkiewicz W.**, 2005, *Cmentarzyska w Konstantynowie-Ignacowie st. 18 oraz Grabku st. 11, woj. łódzkie na tle cmentarzysk pomorsko-kloszowych z terenów Polski Środkowej*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, s. 183–222.
- Muzolf B., Muzolf P.**, 2015, *Studnie od neolitu do wczesnego średniowiecza na przykładzie odkryć w Smółsku, gm. Włocławek i Rogaszyń, gm. Piątek*, [w:] A. Jaszewska, A. Michalak (red.), *Woda – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony. VII Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne, Janowiec, 24–25 maja 2012, Zielona Góra*, s. 41–54.
- Muzolf B., Płaza D. K.**, 2009, *Wyniki badań archeologicznych wielokulturowego stanowiska nr 3 w miejscowości Orenice, gm. Piątek, woj. łódzkie*, Łódź. Maszynopis inwestycyjny w archiwum Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego.
- Muzolf B., Zielińska A., Kittel P.**, 2017, *Lutomiersk – Wrząca stanowisko 1, gmina Lutomiersk, Mastki stanowisko 2, gmina Chęśno województwo łódzkie. Cmentarzyska z epoki brązu łęczyckich pól popielnicowych z Polski Środkowej*, Łódź.
- Muzolf P.**, 2022, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na działce nr 151/13 w Zdziechowie Starym na stanowisku Zdziechów stan. 9/47, gm. Lutomiersk, pow. Pabianice, AZP 66-49. Maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi.*
- Niesiecki K.**, 1841, *Herbarz Polski*, t. 8, Lipsk.
- Nowak T.**, 2002, *Kopia rycerska Stefana Pucza z Nędzierzewa*, Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza, nr 8, s. 87–97.
- 2011, *Aneks nr 2. Dzieje Pęcławic w ziemi łęczyckiej do początków XIX wieku*, [w:] E. Dziubek, I. Marchelak, L. Tyszler, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 5 w Pęcławicach, pow. Łęczyca, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1) (= Via Archaeologica Lodziensis 4)*, Łódź, s. 343–348.
- Nowak T., Pietras T.**, 2016, *Łęczyccy współrodowcy Oporowskich herbu Sulima do początków XVI wieku*, Łódź.
- Nowak T., Szymczakowa A.**, 2004, *Stefan Puczek h. Rola*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 43, Warszawa, Kraków, s. 149–150.
- Nowakowski W.**, 1989, *Studia nad ceramiką zachodniobałtyjską z okresu wędrówek ludów. Problem tzw. pucharów na pustych nóżkach*, [w:] J. Okulicz-Kozaryn, *Barbaricum*, t. 1, Warszawa, s. 101–14.
- Okulicz J.**, 1988, *Problem ceramiki typu praskiego w grupie olsztyńskiej kultury zachodnio-bałtyjskiej (VI-VII w. n.e.)*, *Pomorania Antiqua*, t. 13, s. 103–133.
- Opaliński E., Żerek-Kleszcz H.**, 1993, *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI-XVIII wieku, spisy*, [w:] *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku*, t. 2, *Ziemia łęczycka, sieradzka i wieluńska*, z. 2, Kórnik.
- Papiernik P., Rybicka M.**, 2002, *Annopol. Osada kultury pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gośtyńskim*, Łódź.
- Papiernik P., Wąs M.**, 2002, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stanowi-*

- sku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie. Osadnictwo z młodszej epoki kamienia i początków epoki brązu, [w:] Grygiel R. (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, t. 2, Łódź, s. 75 – 120.
- 2006, *Materiały krzemienne z okresu późnego neolitu i wczesnej epoki brązu*, [w:] L. Czerniak, J. Gąssowski (red.), *Osada wielokulturowa w Jankowie, gmina Piątek, województwo łódzkie (= Via Archaeologica Pultuskiensis 1)*, Pułtusk, s. 31 – 42.
- Paprocki B.**, 1858, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków.
- Parczewski M.**, 1988, *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław.
- Pawiński A.**, 1883, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, Wielkopolska, t. 2 (= *Źródła Dziejowe* 13), Warszawa.
- Pawlak E., Pawlak P.**, 2008, *Osiedle wczesnośredniowieczne w Markowicach pod Poznaniem wraz z pozostałościami osadnictwa pradziejowego*, Poznań.
- Plaża D. K.**, 2009, *Opracowanie materiałów krzemiennych ze stanowiska Orenice 3/3a, gm. Piątek, woj. łódzkie*, Łódź. Niepublikowane opracowanie w archiwum Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego.
- 2010, *Opracowanie materiałów krzemiennych ze stanowiska Zgórze 1–2, gm. Strzelce, woj. łódzkie*, Łódź. Niepublikowane opracowanie w archiwum Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego.
- Przymorska-Sztuczka M.**, 2018, *Prześliki i ciężarki tkackie – niedocenione źródło archeologiczne do poznania włókiennictwa społeczności łużyckich*, Śląskie sprawozdania Archeologiczne, t. 60/1, s. 349 – 364.
- Pudelko E.**, 1995, *Materiały kultury pomorskiej z badań ratowniczych lewobrzeża dolnej Prosnys*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych, Razem czy osobno?*, *Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, s. 281 – 298.
- Radwański K.**, 1968, *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii*, *Materiały Archeologiczne*, t. 9, s. 5 – 89.
- Rogosz R.**, 1983, *Obróbka i zastosowanie żelaza*, [w:] E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze zamkowe*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, s. 262 – 267.
- Roszyk W.**, 2006, *Groby z Troszyna*, *Archeologia Żywa*, nr 4/34, s. 11 – 15.
- Różańska H.**, 1970, *Cmentarzysko z okresu lateńskiego w miejscowości Suchodół, powiat Sochaczew, stanowisko 1*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 35, z. 1, s. 52 – 83.
- Seyer H.**, 1983, *Erzeugung der Gebrauchsgüter (Eisengewinnung und – bearbeitung, Bronzeverarbeitung, Töpferei, Spinnen und Weben)*, [w:] B. Krüger (red.), *Die Germanen, Geschichte und Kultur der germanischen Stämme in Mitteleuropa*, t. 1, Berlin, s. 138 – 160.
- Siciński W.**, 2001, *Grób skrzynkowy kultury pomorskiej z popielnicą twarzową z cmentarzyska w Zadowicach, woj. wielkopolskie*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 41: 1991 – 2001, s. 231 – 239.
- 2019, *Kolonia Rychłocice stanowisko 1, województwo łódzkie. Cmentarzysko od epoki brązu po okres wędrówek ludów*, Łódź.
  - 2021, *Osada kultury grobów kloszowych na stanowisku 1–4 w Kolonii Orenice, pow. Łęczyca (badania na trasie autostrady A-1)*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 48, s. 145 – 179.
- Siciński W., Stasiak W.**, 2004, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w miejscowości Kolonia Orenice, stan. 2–4 gm. Piątek, woj. łódzkie (nr 57–59 na mapie zbiorczej) w 2002 roku*, *Raport 3: 2001–2002*, s. 95 – 106.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...**, 1888, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa, s. 661.
- Sobczyk P.**, 1995, *Cmentarzysko skrzynkowo-kloszowe w Złotopolu, stan. 2, woj. wrocławskie*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych, Razem czy osobno?*, *Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, s. 299 – 307.
- Sperka J.**, 2001, *Szafrancowie herbu Stary Koń Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice.
- Stasiak W.**, 2021, *Osada ze starszych faz okresu wczesnośredniowiecznego na stanowisku 1–4 w Kolonii Orenice, pow. Łęczyca (badania na tra-*

- sie autostrady A-1), *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 48, s. 181–207.
- Stasiak W. Tojan M.**, 2014a, *Datowanie zabudowy grodu*, [w:] R. Grygiel, T. Jurek (red.), *Początki Łęczycy*, t. 2, *Archeologia o początkach Łęczycy*, Łódź, s. 103–126.
- 2014b, *Gród łęczycki w okresie przedpiastowskim (faza I, koniec VIII – koniec X wieku)*, [w:] R. Grygiel, T. Jurek (red.), *Początki Łęczycy*, t. 2, *Archeologia o początkach Łęczycy*, Łódź, s. 65–93.
- Szymczakowa A.**, 1984, *Urzędnicy łęczyccy i sieradzcy do połowy XV wiek (= Acta Universitatis Lodzensis, Folia Historica 20)*, Łódź.
- Świątkiewicz P.**, 1995, *Murowany dwór na „na kopcu” w Gaju Nowym, gm. Góra Św. Małgorzaty, województwo płockie*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 37–38: 1991–1992, s. 265–302.
- Teodorczyk J.**, 1988–1989, *Rogaski (Rogawski, Rogowski) Walenty*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31/3, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, s. 421–423.
- Trachsel M.**, 2004, *Untersuchungen zur relativen und absoluten Chronologie der Hallstattzeit*, Bonn.
- Trojan M.**, 2012, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne*, [w:] R. Grygiel (red.), *Lutomiersk-Koziówki stanowisko 3a-c, pow. pabianicki, woj. łódzkie. Wielokulturowy zespół osadniczy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny*, Łódź, s. 222–246.
- 2014, *Ceramika fazy III*, [w:] R. Grygiel, T. Jurek (red.), *Początki Łęczycy*, t. 2, *Archeologia o początkach Łęczycy*, Łódź, s. 307–340.
- Trzeciecki M.**, 2011, *Przemiany produkcji garncarskiej Płocka w okresie XI–XVIII wieku. Studium archeologiczne*. Maszynopis pracy doktorskiej w archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie.
- Trzeciecki M., Affelski J.**, 2016, *Relikty zabudowy bloku śródrzeczowego lokacyjnego Ciechanowa (XVI–XVIII w.)*, Raport, t. 11, s. 171–187.
- Tyszler L., Nierychlewska A.**, 2018, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 14–15 w Witowie, pow. Łęczyca, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1) (= Via Archaeologica Lodzensis 8)*, Łódź.
- Urbański M.**, 2002, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stanowisku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie. Cmentarzysko kultury pomorskiej*, [w:] Grygiel R. (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, t. 2, Łódź, s. 385–399.
- Uruski S.**, 1931, *Rodzina herbarz szlachty polskiej*, t. 15, Warszawa.
- Wałowcy A.**, 1979, *Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych*, *Materiały Archeologiczne*, t. 19, s. 5–162.
- Węgrzynowicz T.**, 1973, *Kultura łużycka na wschodnim Mazowszu i Podlasiu*, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne*, t. 2, s. 7–126.
- 1984, *Uwagi o kulturze grobów kloszowych na Mazowszu i Podlasiu w świetle próby typologicznej klasyfikacji ceramiki*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 49, z. 1, s. 3–15.
- Wielowiejski J.**, 1981a, *Produkcja rolno-hodowlana*, [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, s. 315–371.
- 1981b, *Obróbka drewna*, [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, s. 364–369.
- Więckowska H.**, 1975, *Spółeczności łowiecko-rybackie wczesnego holocenu*, [w:] W. Chmielewski, W. Hensel (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 1, *Paleolit i mezolit*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, s. 339–438.
- Wiklak H.**, 1995, *Osada kultury przeworskiej w Różycach – Starej Wsi na stanowisku 3, w woj. skierniewickim*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 37–38: 1991–1992, s. 141–196.
- 1998, *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Różycach – Starej Wsi, woj. skierniewickie*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*, nr 39: 1993–1996, s. 221–244.
- Wołagiewicz R.**, 1981, *Kultura oksywska*, [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, s. 156–165.
- Woźniak Z.**, 1981, *Młodsza faza kultury lateńskiej (celtyckiej) i grupa tyniecka*, [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, s. 248–263.

- 1995, *Kultura pomorska a kultura lateńska*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych, Razem czy osobno?*, Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993, Warszawa, s. 201–212.
- Wróblewski W., Nowakiewicz T.**, 2003, *Ceramika „pruska” i „słowiańska” we wczesnośredniowiecznej Galindii*, [w:] M. Dulinicz (red.), *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, Warszawa, Lublin, s. 165–181.
- Zajązkowski S., Zajązkowski S. M.**, 1970, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku, część II*, Łódź.
- Zajązkowski S. M.**, 1966, *Studia nad wielowioskową własnością szlachecką w Łęczykiem i Sieradzkim i jej rola w osadnictwie (od końca XIV do połowy XVI w.)*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, t. 14, z. 2, s. 179–208.
- 1996, *Powiat orłowski do lat siedemdziesiątych XVI wieku. Studia z dziejów osadnictwa struktury własnościowej i stosunków kościelnych*, Łódź.
- Zawilski P.**, 2014, *Źródłowe materiały ruchome z okresu halsztackiego – okresu lateńskiego – kultura pomorska – kości zwierzęce*, [w:] W. Bujnowicz-Zgodzińska (red.), *Wyniki ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku Marzenin stan. 12, gm. Sędziejowice, woj. łódzkie w sezonie 2012 i 2013. Inwestycja: Budowa drogi ekspresowej S8 odcinek 5*, Łódź, s. 20–64. Maszynopis w archiwum Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad.
- Ząbkiewicz-Koszańska H. A.**, 1958, *Cmentarzysko kultury łęczyckiej w Łodzi – Rudzie Pabianickiej*, Przegląd Archeologiczny, t. 10, s. 327–285.
- 1972, *Cmentarzyska kultury łęczyckiej i kultury przeworskiej na st. 1 w Chojnem w pow. sieradzkim*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna, nr 19, s. 173–248.
- Żak J., Maćkowiak-Kotkowska L.**, 1988, *Studia nad uzbrojeniem środkowoeuropejskim VI-X wieku. Zachodniobałtyjskie i słowiańskie ostrogi o zaczepach zagiętych do wnętrza, Poznań*.
- Żemigala M.**, 1987, *Ogrzewanie piecowe na zamku w Bolesławcu nad Prosną XIV-XVII w.* (= *Acta Archaeologica Lodziensia* 33), Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź.
- 2013, *Ceramika*, [w:] T. Poklewska-Kozieł (red.), *Centrum włości szlacheckiej w Pomorzankach i Pomorzankach pod Kutnem od 1375 do 1810 roku. Autostrada A1* (= *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 14), Łódź, s. 91–124.
- Żychlińska J.**, 2015, *Funkcja krążków glinianych ludności kultury łęczyckiej w świetle nowych znalezisk z wielkopolski*, Folia Praehistorica Posnaniensia, t. 20, s. 545–556.

B. Muzolf, D. K. Płaza, P. Muzolf

**THE RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE MULTICULTURAL
SITE NO 2–4 AT ROGASZYN, COMMUNE OF PIĄTEK, DISTRICT OF ŁĘCZYCA,
PROVINCE OF ŁÓDŹ, MOTORWAY A-1
SUMMARY**

I. INTRODUCTION (B. MUZOLF)

The monographic study of the site at Rogaszyn 2–4 was created as a result of a wide scope of archaeological research undertakings in the area of planned A-1 and A-2 motorways. The site in question is located in Central Poland, in the area of Piątek (fig. 1) and was discovered during archaeological surveys conducted prior to the construction of the A-1 motorway. The research was conducted by the Professor Konrad Jażdżewski Foundation of Archaeological Research in 1999. Rescue excavations of the site were conducted and supervised in the years 2002–2004 by Błażej Muzolf from the Museum of Archaeology and Ethnography in Łódź with the contribution of: B. Gwóźdź, M. Niziołek (Frączak), A. Pawlak, M. Starski, R. Zakrzewski and P. Muzolf.

The excavations resulted in the discovery of settlement remains from many cultural and chronological levels, such as:

- the traces of Mesolithic penetration
- the traces of Neolithic penetration of the Funnel Beaker culture
- the traces of the Trzciniec culture settlement from the Bronze Age I-II
- the traces of settlement connected with the Urnfield culture of the Hallstatt period
- the traces of settlement of the Cloche Grave culture from the older Pre-Roman Iron Age
- the traces of settlements of the Przeworsk culture from the younger Pre-Roman Iron Age
- the traces of early medieval settlement from the 8th/9th-10th century
- the remains of the exploitation of the area in the early modern period.

A cemetery of the Pomeranian Cloche Grave culture and an area with a modern manor house dated to the 16th-17th century were discovered and researched during reconnaissance excavations conducted within the boundaries of the motorway (fig. 2).

The current study is based on an investment overview from 2010. It has been greatly changed and enriched in four appendices including: anthropological analysis of the graves found at the Pomeranian Cloche Grave culture cemetery (A. Zielińska), dendrological analysis (T. Ważny), metallographic analysis (M. Krystek), and an aerial photographic documentation of the site (R. Brzejszczak).

In total 520 ares were surveyed and c.a. 1200 features were discovered at the site, which yielded almost 29000 artefacts (composite map of the site, fig. 128, in the form of a separate attachment to the book).

The current monograph was created thanks to co-financing from the programme Preservation of Archaeological Heritage (Ochrona zabytków archeologicznych) funded by the Ministry of Culture and National Heritage (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego) – Culture Promotion Fund (Fundusz Promocji Kultury). It was conducted in 2022–2023 supervised by dr P. Papiernik and dr B. Muzolf from the Museum of Archaeology and Ethnography in Łódź and the Professor Konrad Jażdżewski Foundation of Archaeological Research, in collaboration with a group of specialists in archaeology and auxiliary sciences from other research institutions in Poland.

II. PHYSIOGRAPHICAL CONDITIONS OF THE SITE (B. MUZOLF)

Geographic location of the site in question is the Middle Mazovian Lowland (fig. 5; J. Kondracki 1978, p. 316), sometimes referred to as Mazovian Lowland (A. Dylikowa 1973, p. 434). The site at Rogaszyn is located on the boarder of two mesoregions of the microregion: the Kutno Plain (marked on the map as 318–71) and the Łowicz-Błonie Plain (marked on the map as 318–72). In the following study the site is placed within the latter mesoregion.

It is an almost entirely unforested area with varied soils which create conducive farming conditions. The most common soils in this area are brown earths and dusty soils, based on clay sands or heavy glacial tills, as well as black soils on dusty soils (J. Kondracki 1978, p. 190). The southern part of the site is close to the original valley of the Moszczenica river, which is currently occupied by the Malina river. Its northern border is marked by a lowered ground with wetlands, which is most certainly a trace of an unnamed watercourse, which was most likely a tributary of the Moszczenica river.

III. PREHISTORIC SETTLEMENT

III.1. Analysis of flint artefacts (D. K. Płaza)

Rescue excavations at the site of Rogaszyn 2–4 have yielded 157 flint artefacts. 115 artefacts were found in the so-called cultural layer found between features, while the remaining 42 were unearthened in 13 features. The oldest artefacts include: microliths and a side-scraper, as well as scarce bladelets. Their presence gives merit to the theory that the site was already in use in the late Mesolithic. The site may have been occasionally used in the middle Neolithic by the Funnel Beaker culture communities, which is attested by the presence of some artefacts made of chocolate flint. Several characteristic artefacts, such as a dagger made of cretaceous flint, as well as the majority of splintered pieces and flakes from splintered pieces are a proof of flint artefacts having been used in the Bronze Age or in the Early Iron Age. Artefacts from younger features are mostly found on secondary deposit.

III.2. Settlement of the Trzciniec culture (P. Muzolf, B. Muzolf)

31 fragments of vessels which were found scattered around the site (fig. 13) can be attributed to the Trzciniec culture. The site can be most likely classified as Hallstatt 3, and dated to 1750–1600 B.C. (P. Makarowicz 1998, p. 42, fig. 7–8; 2010, p. 51, fig. 1.14). In the classification of Lesser Polish areas by J. Górski, those artefacts would be classified as A2 assemblages, still present in the BrB phase (P. Makarowicz 1998, p. 42, fig. 7–8; 2010, p. 51, fig. 1.14). The fluted, stone mace pommel also known as “lemon-shaped” type requires utmost attention (fig. 14: 8).

III.3. Settlement from the Hallstatt period (HaD) and the older Pre-Roman Iron Age (B. Muzolf)

3900 vessel fragments and over 100 recessed features were classified as the settlement level connected with Urnfield culture and Pomeranian Cloche Grave culture communities. As far as the terminology is concerned, the term “Lusatian culture” (KŁ) was rejected long ago as no longer valid (J. Dąbrowski 1980; B. Gediga 1983). In that case it is more accurate to refer to the diverse regional groups of the so-called Lusatian culture, as “different cultures of the Lusatian Urnfield culture” (B. Gediga 1993, p. 149). In cohesion with that view, the current study refers to the communities of Central Poland as the “Central Polish group of the Urnfield culture” (in the Polish text referred to as GŚPP). It has to be noted, that settlements and cemeteries which belonged to the cultural entity known as the Pomeranian Cloche Grave culture also appeared in Central Poland during the Hallstatt period and the older Pre-Roman Iron Age. The study does not tackle the issue of differentiating between the Pomeranian culture and the Cloche Grave culture. Instead it chooses the term “Pomeranian Cloche Grave culture” which implies the double nature

of those assemblages. However, it is undoubtedly true that the burial rites and stylistics of pottery of this cultural unit indicate that it is alien to the Central Polish group of the Urnfield culture. Its presence in the area is the result of the migration of cultural groups from Eastern Pomerania.

The dating of artefacts of the Central Polish group of the Urnfield culture is based on the research by M. Trachsel who dates the Hallstatt period between 660 B.C. and 530/510 B.C. (M. Trachsel 2004). Consequently, in the current study the years 530/510 B.C. mark the beginning of the older Pre-Roman Iron Age with Pomeranian Cloche Grave culture assemblages. The border between the older and the younger Pre-Roman Iron Age can be placed between phase LtC1 and LtC2, which according to various sources is between 260 – 250 B.C. and c.a. 175 – 165 B.C., which corresponds with the early phase of the younger Pre-Roman Iron Age, referred to as phase A1 (M. Grygiel 2018, p. 368 – 369). Przeworsk culture assemblages are dated to the younger Pre-Roman Iron Age and persist until the early Roman Iron Age.

III.3.1. Analysis of artefacts

III.3.1.1. Technological and morphologic classification of vessels

The study applies the classification of pottery used in the study of settlements and cemeteries of the Central Polish group of the Urnfield culture (B. Muzolf 2012; 2021a; B. Muzolf *et al.* 2015; 2017) and recently in the analysis of artefacts from the cemetery at Sierpów near Łęczyca (I. Marchelak *et al.* 2022). The basic rules of classification in which all distinguished attributes of a vessel (or its fragments) are given appropriate code markings (fig. 17: 8) are depicted here (fig. 17).

III.3.1.2. Analysis of vessel pottery

Artefacts from the Central Polish group of the Urnfield culture and the Pomeranian Cloche Grave culture were mostly found in the cultural layer and are mainly situated in the northern part of the excavated area (fig. 18). In this chapter describes the technology used in their production and distinguishes different morphological groups of vessels, as well as classifies them according to the analysis of their stylistics and decorations. It also attempts to classify them within separate chronological and cultural levels.

III.3.2. Central Polish group of the Urnfield culture (GŚPP)

The artefacts found at the site are primarily connected with the communities of the Central Polish group of the Urnfield culture. These are, *inter alia*, vessels with a “decoration” in the form of holes under the rim (fig. 19; 27; 28: 14; 29: 5, table 3). This type of “decoration” can be found in many sites in Central Poland and it is undoubtedly one of the telltale signs of the youngest phase of the Central Polish group of the Urnfield culture (fig. 20). Another characteristic decoration of vessels which can be also found in the vessels from the late phase of the Central Polish group of the Urnfield culture are impression motifs of an obliquely fluted necklace (fig. 21; 27, table 4), connected mostly with the HaD period in the area of Central Poland. Artefacts such as plates/ bases, spindle whorls (fig. 23; 24, table 6) and the so-called circles made of fragmented vessels (fig. 25) can be certainly attributed to the Central Polish group of the Urnfield culture.

III.3.3. Pomeranian Cloche Grave culture

Several characteristic elements of the Pomeranian Cloche Grave culture can be distinguished, especially forms of vessels (fig. 31: 3 – 5; 32: 4), decorations, in particular “pinched” motifs at the rims of the mouths and the bands of the vessels (fig. 26, table: 8; 9). It can be concluded that the artefacts can be undoubtedly dated to the end of the HaD period and the early phases of the older Pre-Roman Iron Age.

III.3.4. Spatial planning of the settlements of the Central Polish group of the Urnfield culture and the Pomeranian Cloche-Grave culture

The analysis of the spatial distribution of the above-mentioned characteristic elements as well as the location of settlement features can lead to a few conclusions (fig. 27). It is highly likely that the excavated area consists of separate settlement entities (settlements) which may be dated with close proximity from each other, but with a differing chronology. Four basic zones can be distinguished based on the spatial distribution of characteristic elements. They are marked as: A1, A2, A3 and A4. Settlement features attributed to both cultures are mostly found in zone A2 (as their base zone) and A3 (fig. 27).

In addition, one can also note spatial planning of settlement features (fig. 27). Zone A2 is the most compact with 9 potential, smaller clusters (1–9), 6 of which create a hypothetical ring around the central square of the Central Polish group of the Urnfield culture settlement from phase II. A number of features also create a scattered zone A4, in which further smaller clusters can be distinguished (10–15). It is possible that these are remains of a scattered settlement unit, or a result of the exploitation of the area. A single feature from the Pomeranian culture (fig. 31) can be observed within cluster no 10. Single homesteads/clusters were also observed in zone A3 (cluster 16 and 18), where features of the Pomeranian Cloche Grave culture were discovered in cluster 17 (fig. 32: 4–7).

III.3.5. Cemetery of the Pomeranian Cloche Grave culture

The cemetery of the Pomeranian Cloche Grave culture was first unearthed in 2002, beyond the area of the motorway. It underwent additional research in 2014 which led to the discovery of 13 graves (fig. 34). The artefacts found during the excavations at the cemetery underwent anthropological analysis (A. Zielińska, in this volume). Five AMS dates of the graves were also obtained.

III.3.5.1 Description of graves and their artefacts

This part of the study contains the description of individual graves and their assemblages (fig. 35–44). The unearthed vessels have been analysed according to the aforementioned technological classification.

III.3.5.2. General description of the excavated artefacts

Many types and variants of vessels were found at Rogaszyń. They are presented in the following morphological groups: vases (fig. 45), jugs and small jugs, bowls, mugs and cap-like lids (fig. 46) with reference to analogical forms. Special attention was paid to the “cap-like” lids from the area of Central Poland (fig. 46a). Also worth mentioning are artefacts made of organic materials, such as: bracelets (fig. 47) and other such finds unearthed in the area of Poland (fig. 48) and flat linings(?). Metal artefacts are rarely found in graves at Rogaszyń. They are represented by beads of the *annsa lunata* type (fig. 35: 14), 9 broken fragments of partially intertwined iron circles made out of a “strip” with a quadrangular cross-section (fig. 38: 5) and one bronze knob.

III.3.5.3. Burial rite

All of the excavated graves were mostly destroyed or looted in contemporary times, which is proven by the presence of fragments of modern vessels at the site, as well as spoken records from members of local communities, who attest the practice of digging out vessels and taking out stones. Several basic grave types were identified at the site. The most common ones are graves with a stone cairn in the form of a quadrangular box. Its height differs between the graves and it is made out of so-called pebbles with a bottom most likely made out of cobble stones (table 11). There were also cloche and pit graves as well as one grave, which is most likely a symbolic burial(?). A tabular summary presents basic grave finds (table 12). According to the anthropological analysis there were most probably between 30 and 58 people buried, both adults and children.

III.3.5.4. C14 dating of the graves

The study uses the dating system by M. Trachsel, which spans the entire Hallstatt period including early the La Tène period (the older Pre-Roman Iron Age) (M. Trachsel 2004, p. 316 and next). The HaC period is not the subject of interest in this study, which is why the authors focus on the HaD and LTA-B divisions. 5 AMS dates have been obtained for selected graves (table 12). The obtained dates indicate that the entire cemetery and its individual graves (fig. 49) span across a long period of time. However, it is possible that the cemetery was founded at the end of the 6th c. B.C. and it persisted until the 4th c. B.C. at least. The distribution of graves and the obtained dates allow the assumption that the oldest burials occupy the southern part of the cemetery, but even in this part there are also graves from the youngest phase (fig. 49). Although the obtained dates are not fully satisfactory, they indicate some tendencies, especially when compared to the dates of the graves at Janówek, site XI (table 13).

III.3.5.5. Summary

The discovery of the settlement complex of the late Central Polish group of the Urnfield culture found at Rogaszyn, as well as the settlement complex and the cemetery of the Pomeranian Cloche Grave culture has a particular significance in recognizing the mechanisms leading to cultural changes in the area at the turn of the Hallstatt period and the older Pre-Roman Iron Age period (LtA-LtB). The identification of the settlement – cemetery complex of the Pomeranian Cloche Grave culture is particularly important, since it is another in a series of sites which has this particular character. This type of spatial planning was also found at site 11 at Grabek, commune of Szczerców (B. Muzolf 2002a) as well as the site Janówek XI, commune of Wieliszew, district of Legionowo in Mazovia (B. Kaczyński 2022), both of which resemble spatial planning of the site at Rogaszyn.

III.4. Settlement form the younger Pre-Roman Iron Age (B. Muzolf)

Most numerous artefacts in the form of 2170 fragments, and settlement features belong to the Przeworsk culture settlement from the younger Pre-Roman Iron Age (fig. 52).

III.4.1. Analysis of artefacts

The analysis of vessel forms to a limited degree uses the classifications suggested by H. Machajewski and R. Pietrzak (2004) as well as B. Jurkiewicz and H. Machajewski (2008). However, due to great discrepancies in distinguishing the types of vessels, this study uses a new classification described above (fig. 17) with reference to the Jurkiewicz-Machajewski/2008 classification (table 14).

The distinguishing of different morphological groups was based on: the form of the vessel belly, the shape of its mouth and the rim. Scarce fragments belong to the morphological group of vases (W) (fig. 55: 1; 76: 1). Morphological group of pots (G) is represented by vessels of a few basic types: from the simplest two-element pots up to triple-element ones. The morphological group of bowls (M) (fig. 56) is quite numerous. The most common type of bowl found at the site are bowls with a hemispherical belly, however other forms are also present. Type M1/1b1x2 requires most attention. It is a large conical bowl with two roller-shaped handles (fig. 56: 1; 72: 1), which was discovered in the vicinity of other vessels as well as a fragment of an iron scythe blade or a sickle (fig. 73:1). The bowl has very few analogical forms. Their distribution in the area of Poland is presented in figure 57. The morphological group of mugs is represented by a single form (fig. 56: 8; 66: 1), likewise “sieve-like” vessels (fig. 74: 2). Some vessels were made with an admixture of graphite (from ares: C53 and E27). The vessels are scarcely decorated. Decorated forms constitute only a fraction of the entire assemblage. The most common decorative motifs are delicate carvings in the form of bands filled with pierced holes (fig. 58).

Four fragmented spoons (fig. 59: 1, 2; 72: 8) are of particular interest among pottery. Their spatial distribution is presented in figure 82. All artefacts lack the ladle part, but the handles have been preserved, which are the main distinctive feature of those finds (A. Michałowski 2004, p. 123 – 160). The distribution of similar artefacts is presented on the composite maps of Poland (fig. 60; 61). Another category of artefacts includes loom weights found in the feature (fig. 62; 78: 1) and spindle whorls (fig. 75: 3; 82).

The most common metal artefacts are ornaments in a very interesting selection: a fibula from the Almgren group 236 (fig. 63), a fragment of a bracelet with the so-called small windows (fig. 64: 1) and a small ring with knobs (fig. 64: 2). The latter two types are analysed in greater detail by B. Balke (1999) and their prototypes can be traced back to the La Tène Celtic culture. The dating of both artefacts indicates their chronology as A2 or B1b phase. The last artefact is a bronze circle (fig. 64: 3). The assemblage of metal artefacts also includes an iron axe with a quadrangular sleeve (fig. 65) and a fragment of a big sickle or a scythe blade (fig. 73: 4; 80: 2).

III.4.2. Dating of the settlement from the younger Pre-Roman Iron Age

All vessels found at the site can be connected mostly with the A2 phase (mainly with its final part) and A3 – the younger Pre-Roman Iron Age. Some artefacts come from the B1 phase of the Pre-Roman Iron Age, which is further proven by the presence of metal artefacts such as the A236 fibula. The site is also dated to that period.

III.4.3. Spatial planning of the site

Around 150 features were distinguished as the Przeworsk culture, based on the artefacts found in fills. This group includes various pits used for housing and household purposes, as well as postholes, hearths (fig. 79: 6; 81: 13; 82: 2) and one well (fig. 82: 4).

A hypothetical reconstruction of spatial planning of the settlement was attempted on the basis of the unearthed features (fig. 52; 82). The clusters of around 20 features with a similar chronology permit making an outline of houses or household buildings. It seems that they all mark hypothetical homesteads. 12 clusters are grouped into complex N which was the basis for the settlement in question. Nine of those groups (PL1-PL9), created a circle around the oval free space between the buildings – the central square. The unearthed well can also be included in the settlement. It was found in the south, around 30 m from the “border” of the compact complex of the “central” settlement and it forms a small cluster PL19.

The second complex was located south of complex N and encompasses 8 clusters of features (PL14-PL21). They are scattered and characterized by a relatively small number of unearthed artefacts. The last settlement unit can be found in complex S, which consists of several clusters of features (PL21-PL22) located in the vicinity of the original course of the Moszczenica river. The artefacts are dated similarly to the previous ones. The differences are very scarce.

III.4.4. Summary

A characteristic feature of the material obtained from the settlement at Rogaszyn is the formation of vessel rims through facettes, which can be mostly attributed to the Przeworsk culture. Some artefacts can also be linked with the stylistics of the Jastorf culture. A similar situation occurs at a nearby settlement from the younger Pre-Roman Iron Age at the site of Łęki Głównie dated to an earlier period (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2008).

IV. EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT (B. MUZOLF)

2109 vessel fragments, as well as over a dozen other artefacts in the form of spindle whorls, iron and stone artefacts are attributed to this chronological-cultural layer. In addition, there are 119 recessed features dated by means of pottery material. They are mostly in the form of hearth pits which are the remains of houses, hearths, postholes and other various pits for housing and household purposes, as well as two wells (fig. 84).

IV.1. Analysis of vessel pottery

IV.1.1. Classifications of vessel forms

The study refers to several classifications, however it mostly relies on our own original one created *i.e.* in the study of Reków (B. Muzolf 2000) and in the study of the artefacts found at the Central Polish cremation burial of the Alt Käßlich type at Grabek, commune of Szczerców (B. Muzolf 2002b, p. 418 – 419, fig. 242). The typology of vessels is based on a slightly modified classification of vessels mentioned in chapter III.3.1.1. It has been altered to fit the analysis of early medieval artefacts. The rules of its application consists of 4 steps (fig. 85). The classification of vessel rims is the same as previously, with the division of mouths into three basic groups (fig. 87).

IV.1.2. Technology used in vessel production and morphological groups of vessels

All artefacts obtained from all the features and the layer underwent analysis in order to distinguish the so-called technological groups – GtI-V (W. Chudziak 1991).

All ceramic artefacts, based on the technology used in their production are classified as the so-called brown pottery, made from iron clays and fired in oxidizing atmosphere. All vessel fragments are parts of several specimens which to a lesser or greater degree were produced through throwing. There are no vessels of the GtI type, which is why the classification in this study combines groups GtII/III and group GtIV. Vessels from the GtII/III group from Rogaszyn mostly belong to a diverse morphological group

of pots (fig. 88) whose bottoms often have distinctive imprints of a pottery wheel head (fig. 88: 15 – 17). A beaker with a hollow stem is of particular interest (fig. 88: 12). Early medieval beaker forms are rarely found at the site. After analysing analogical sites (fig. 89), the Rogaszyn site was dated to the first half of the 10th century. The artefacts also include some scarcely found bowls (fig. 88: 13, 14).

Vessel group GtIV mostly includes fragments of pots (fig. 90) with some rare forms such as: a bowl or a cup (fig. 90: 23).

IV.1.3. Decorations of vessels – decoration systems

The analysis of the way of decorating vessels was conducted in accordance with the classification used by W. Chudziak for the artefacts found at the lower Drwęca river (1991), where first of all basic decoration elements were distinguished (fig. 91). A classification was made for decorative motifs from Gt II/III group (fig. 92) and GtIV group (fig. 93).

The most common decorations are motifs created with a pottery comb in the form of horizontal and wavy lines. Group GtIV is characterized by a greater variety of motifs. The most common ones are flutings going around the vessel often combined with other elements, such as *e.g.* moulded ribs.

IV.1.4. Regional and chronological connections of pottery

The site in question spans across two major time periods. Artefacts from the older one are represented by a small cluster of fragments of vessels partially thrown on the wheel from GtII/III group, which are typical of the early medieval period. Therefore they can be dated to the 8th or 9th centuries with the assumption that the site might have persisted until the 11th century. The younger level is represented by artefacts from GtIV group, dated between the 9th(?) and 11th century.

The pottery from Rogaszyn can be in general dated between the 8th and 11th century. It is worth noting that almost any most abundant cluster from Rogaszyn includes vessels from group GtII/III and GtIV. An example of that can be the assemblage from well II, dendrochronologically dated to late twenties of the 10th century.

IV.2. Other artefacts

Other artefacts include 11 spindle whorls of C type (in several variants) and of A type (table 14, fig. 99: 3; 100: 1, 2; 102: 3, 13; 105: 3). There is also a single large bead or spindle whorl made of amber using the technique of throwing on the wheel (fig. 94).

Iron artefacts include a sur with hooklike bangles angled to the inside (fig. 95: 1), connected with C and D variants (J. Żak, L. Maćkowiak-Kotkowska 1988). A similar artefact of D variant from the site at Bonikowo 1 and Obiszów 9 (which is the closest to the artefact from Rogaszyn) was recently dated by M. Kara to 807 – 826 AD and circa 933 AD respectively (M. Kara 2009, fig. 75: 3, 4). Consequently, the site at Rogaszyn can be situated in the confines between the 9th century and the first half of the 10th century. Two fragmented iron arrow heads (fig. 95: 2, 3) are also connected with this time frame. The final miscellaneous artefacts are fragments of two iron knives found in the cultural layers (fig. 96). Knives of that type are often found at settlements as well as in graves which is why they do not allow for precise dating. A few whetstones made out of fine-grained sandstone of different colour and form were also found at the site (fig. 97).

IV.3. Spatial planning of the early medieval settlement

The description of spatial planning of the early medieval settlement begins with the excavated wells due to their particular significance for the current study. Both wells formed a cluster (fig. 112, cluster IX) and were made out of planks, boards and fragments of hollowed out oak tree trunks (fig. 103: 1; 104: 1). The good condition in which both wells were found allowed for a dendrochronological analysis which resulted in the following dates for the wells: well I – 845 – 849 AD and well II – 924 – 925 AD. Also worth noting are pottery artefacts found in both wells. Flat bottoms of vessels partially thrown on the wheel were found in well I. Some of them bore visible traces of imprints of a wheel head (fig. 103: 2, 3) while

others had undistinguished bottoms (fig. 103: 4, 5). Slightly concave bottoms of vessels with very visible moulded rollers around the diameter of the vessel were found in well II (fig. 104: 2, 3). One vessel is almost fully covered with grooves. They go around the entire vessel and are placed in close proximity from each other. The vessel was fully thrown on the wheel.

On the basis of spatial distribution of the artefacts from the layer (fig. 84) and the location of the features, three zones of medieval settlement were distinguished. They are marked as complex: 1, 2, 3 (fig. 112). Within those complexes, clusters or groups of features were distinguished. They are mostly identified as homesteads of individual families who created the settlement. Complex 1 consists of 10 clusters of features (clusters I-X), most of which are the remains of settlements of individual families *i.e.* homesteads with a very interesting spatial distribution. It has been concluded that the centre of the settlement is designated by 7 clusters, 6 of which (clusters: I, VII, VIII, IX, III/IV and VI) are situated on the circumference of a circle with a diameter of c.a. 70 m. They are placed around a central square of a diameter of c.a. 45 m in which a small cluster (cluster II) is located. The two further clusters: V and X are located within the central circle. The character and type of features within specific clusters have been analysed in this study. Cluster IX is of utility character and comprises two aforementioned wells.

Complex 2 consists of features which create two clusters: 2/1 (fig. 113; 105: 1 – 10) and 2/2 which are placed 30 – 40 m away from each other. Cluster 2/1 includes the remains of houses and utility buildings. It is impossible to definitely confirm that cluster 2/2 is a classic homestead. Thus it can be supposed that it is a part of a homestead from cluster 2/1. Complex 3 is the smallest (fig. 112). It most likely includes three features which can be interpreted as remains of buildings (fig. 107: 1; 109: 2). Their fills contained quite abundant assemblages (fig. 107: 2 – 4; 108: 1 – 6). The beaker with the hollow stem, mentioned previously (fig. 107: 5 – 10) was found in the cluster.

As a result of the analysis of spatial planning of complex 1 it has been concluded that these are remains of one settlement with 7 distinctive clusters. Six of them (I, VII, VIII, IX, III/IV and VI) are located on the circumference of a circle with the diameter of c.a. 70 m. They are placed around a central square with the diameter of c.a. 45 m in which a small cluster (cluster II) is located. The two further clusters: V and X are located within the central circle. However, not all clusters are considered to be family homesteads. It has been established that the centre of the settlement was created by 6 homesteads located on $\frac{3}{4}$ of the diameter of the circle around the central square. The circle was open from SW. This “free space” in the circumference of the settlement is filled by cluster IX which was of utility character, common for the entire settlement. It was a complex of two wells. It is possible that as a result of the growth of the settlement two homesteads outside of the main circle were created: Z7 (cluster V) and possibly Z8 (cluster X). The analysis of the clusters which form the settlement leads to one more conclusion: the homesteads were created according to two different rules. Clusters I and VI *i.e.* homesteads Z1 and Z6 were built on a circular (oval) plan, where the central feature (central building) was surrounded by other features. The diameter of that circle is around 20 m. The other clusters which were excavated in an untouched state, were built on a linear plan. This refers to the clusters, five of which are homesteads: II, VIII (Z3), III (Z4), IV (Z5), V (Z7) and X (Z8?). The length of those lines of features is around 20 – 25 m.

Settlement from complexes 2 and 3 was jointly analysed since it is very similar. Complex 2 contains two clusters which were identified as potential homesteads Z9 and Z10 in an extended form (with additional buildings). Complex 3 contains an extended structure described as a homestead Z11. It is important to note that they were built according to the second rule, *i.e.* on an linear plan.

The character of the connection between the central settlement and homesteads Z9, Z 10 and Z11 found in “nest-like” location remains open. However, the time in which both functioned seems to be the same: the second half of 9th century, throughout the 10th century possibly until the beginning of the 11th century.

V. EARLY MODERN ARTEFACTS (B. MUZOLF)

During the excavations in 2002, we were informed that according to local tradition Rogaszyn was supposed to have a “palace”. Unfortunately, its supposed location was only approximated. The land survey allowed us to narrow down the possible location of the remains of the palace/ manor house. To this end a reconnaissance trench was dug. It did not, however, comprise the remains of architecture of the potential manor house. Instead, a cultural layer was unearthed, which provided a great number of masonry heater tiles and some fragments of vessel pottery. The character of the excavated artefacts undoubtedly points to manor house/palace foundations.

V.1. Vessel pottery

275 fragments of clay vessels were analysed. The classification was based on several basic works, such as the studies by: K. Radwański (1968), A. Wałowcy (1979), J. Krupe (1981) and L. Kajzer (1986; 1990). The classification of fragments of vessels was based on the type of firing, raw material and the ceramic mass, including the presence of glazes (table 16).

This rather small collection of vessels is divided into several morphological groups in the form of pots (fig. 115: 1 – 5), jugs (fig. 115: 6, 7, 14), mixing bowls (makitras), bowls, plates (fig. 115: 11), frying pans (fig. 115: 17) and lids (fig. 115: 18, 19). The aforementioned index of vessel forms indicates that the majority included either tableware or kitchen dishes. The whole collection indicates that they did come from a manor house and can be dated to between 15th/16th century and 19th century.

V.2. Stove tiles

Stove tiles consist of only 420 fragments. 415 of them are plate tiles (256 of them are faceplates) and only 5 fragments are vessel tiles. Stove tiles can be divided into two morphological groups: A – vessel-like tiles (fig. 118: 12, 13, 15, table 17), and B – plate tiles (table 18).

The most common plate tiles were fragments with a navy blue – blue glaze as a background and white glaze decorations which created the so-called navy blue masonry heater. Several types, which formed the structure of the masonry heater were discovered in the cluster. Firstly, these are filler tiles (also corner tiles, fig. 118: 11), frieze tiles and cornice tiles. All tiles are covered with intricate decorations: stylized floral motifs in the so-called ferrule motif with an equally complicated decoration and with a characteristic 90-degree angle (fig. 116: 1, 2; 117: 1). Similar masonry heaters were found *e.g.* at Bolesławiec on the Prosna river. No identical motif was found, however a characteristic ferrule motif and stylized floral motifs were identified, which permits placing the masonry heater from Rogaszyn in the same stylistic trend dated to the end of the 16th and 17th century.

Tiles with a green glaze constitute a smaller group (green masonry heater). The basic form of a reconstructed tile is a cornice tile with no frame around it (only upper and lower frames are present) (fig. 120: 3, 5 – 7). The reconstructed faceplate is decorated with complicated stylized motifs which combine geometric shapes with floral decorations (fig. 120: 1, 2, 4). Thanks to the reconstruction of the filler tile, the reconstruction of the structure of the heater was attempted (fig. 121). One of the unearthed green glazed fragments belonged most likely to the knob at the top of the heater (fig. 120: 8). Based on similar discoveries the heater can be dated between the second half of the 16th century and the first half of the 17th century. Unglazed tiles with a characteristic “rosette” (fig. 117: 5) or geometric motifs (fig. 118: 6, 11) have also been discovered.

Summary

All excavated tiles can be dated to the end of the 16th century, the 17th century, possibly until the 18th century.

V.3. History of Rogaszyn and its vicinity

The name Rogaszyn can be found in written sources at the end of the 14th century, like other neighbouring villages such as: Ciechosławice, Janków, Orenice *etc.* Basic data about Rogaszyn can be found in the Geographical Dictionary of the Kingdom of Poland and other Slavic Countries which include the information that in 1576 Rogaszyn was divided into *Rogaszino major* which fully belonged to Jakub Rogalski and *Rogaszino minor* which only partially belonged to him (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, p. 661). The same division of Rogaszyn was also noted in XVI *Liber beneficiorum* by J. Łaski (1881, p. 418) and can be seen on the map from 1793, where the village is divided into Roguszyn and Roguszynek (fig. 122).

Cartographic sources, such as maps from 1793 (fig. 122), 1803 (fig. 123) and 1822 – 1831 published in 1843 (fig. 124) provide a lot of valuable information. Their analysis shows that Rogaszyn was located on the main course of the Moszczenica river and not on the Malina river which currently flows in one of the riverbeds of the Moszczenica river.

The history of Rogaszyn is presented in the form of a timeline which shows its inheritance history and some transactions in the village. To sum up, Rogaszyn belonged to the family with the Nałęcz coat of arms at least from the end of the 14th century and provably stayed in their hands until the end of the 15th century. T. Nowak (2002, p. 94) confirmed the Nałęcz coat of arms of Rogaszyn owners. A 16th century heraldry expert B. Paprocki the family of Rogaski from the Łęczyca land (*i.e.* from Rogaszyn) used the coat of arms of Nałęcz (B. Paprocki 1858, p. 216).

Jakub Rogaski appears in sources from 1576, but with no specified coat of arms. It can be, however, assumed that he was the successor of the earlier owners of Rogaszyn – the Nałęcz coat of arms. Further heraldry information seems to disprove that. They point to a completely different heraldic connections of the Rogawski (Rogaski) family from Rogaszyn. A document from 1647 is an important piece of evidence, since it includes Eustachy Rogawski of the Rola coat of arms and his father – Jakub, both of whom belong to the Rolicz family (K. Bielecki 1931, p. 88). On the basis of the dating of the excavated artefacts it is possible that the same Jakub Rogaski mentioned in the sources from 1576, could have been the builder of the manor house at Rogaszyn (the one which contained the assemblage of stove tiles). It is however also possible that the manor house was built earlier. Undoubtedly, other owners of Rogaszyn in the 17th century, belonging to the Rolicz family, are worth noting as they most likely made further adjustments to the building at least until 1647. Thus the contents of the Pęcławice estate from the 18th century are quite surprising since they do not mention a manor house at Rogaszyn. This leads us to believe that the building must have been fully destroyed and disassembled before 1719.

Information about neighbouring villages of Ciechosławice, Pęcławice and Orenice were also mentioned.

VI. FINAL THOUGHTS (B. MUZOLF)

In summary, the excavations at Rogaszyn attest that it is an important site with great scientific potential. All chronological levels distinguished at the site have yielded extremely valuable data. The so-called Lusatian- Pomeranian Cloche Grave culture with the settlement and the nearby cemetery points to the fact that the settlement was originally created by separate cultural groups: the newcoming Pomeranian Cloche Grave culture and the local Lusatian communities. The vast Przeworsk culture settlement with its very interesting artefacts (metal and ceramic) depicts a further stage in the cultural changes between 1st century B.C. and the first half of the 1st century AD. It shows extensive cultural and trade connections (import of metal ware *etc.*). A great scientific feat is also the recognition of the nest-like early medieval settlement and the discovery of two wells from the 9th and 10th century (which are a rarity across Poland) *i.e.* the time period during which the early Piast dynasty political structures were consolidating.

Lastly, the medieval and early modern settlements are a necessary addendum to the development process of this settlement. It resulted in the location of a 16th-17th century manor house which belonged to the owners of the village. It can be assumed that the early medieval and medieval settlement developed in the area later known as Rogaszyn, with no greater changes (maybe with a few shifts) since the

beginning of the 9th century. The so-called “conical” stronghold exists in close vicinity of Rogaszyn on the present Malina river, originally on the main course of the Moszczenica river (currently within the boundaries of Orenice village). All the above mentioned information points to the fact that throughout centuries the area in question offered very appealing settlement conditions for different communities.

Analizy specjalistyczne

Anna Zielińska

WYNIKI ANALIZY ANTROPOLOGICZNEJ CIAŁOPALNYCH SZCZĄTKÓW KOSTNYCH Z CMENTARZYSKA LUDNOŚCI KULTURY POMORSKIEJ W ROGASZYNIE STAN. 2–4, GM. PIĄTEK, WOJ. ŁÓDZKIE

Materiał do analizy antropologicznej stanowiły ciałałalne szczątki kostne z cmentarzyska ludności kultury pomorskiej w Rogaszynie stan. 2–4, gmina Piątek. Przepalone kości pochodziły z 12, w większości silnie zniszczonych, obiektów grobowych o zróżnicowanej formie. Słaba jakość przeważającej części odkrytego materiału kostnego w istotny sposób wpłynęła na ograniczenie wyników analizy antropologicznej. W przypadku badanych grobów zbiorowych eksploracja szczątków kostnych odbywała się najczęściej mechanicznie wydzielonymi warstwami. Niekompletność oraz przemieszanie szczątków kostnych, zwłaszcza w odkrytych grobach wielopochówkowych, uniemożliwiły określenie dokładnej liczby pochowanych osobników. Dlatego analizę liczby pochowanych w poszczególnych grobach przeprowadzono wykorzystując metodę opierającą się na maksymalnej liczbie zidentyfikowanych kości odpowiadającej minimalnej liczbie pochowanych w obiekcie grobowym (MNI – *minimum number of individuals*), która z reguły jest mniejsza niż liczba osobników, których szczątki w rzeczywistości złożono w grobie (Ch. Roberts, K. Manchester 2010). Poza tym brak możliwości przyporządkowania zachowanych fragmentów kości do poszczególnych szkieletów uniemożliwił zastosowanie analizy wielocехowej do określenia wieku i płci osobników oraz powiązania zaobserwowanych zmian patologicznych.

Zniszczenie większości obiektów grobowych znacznie ograniczyło możliwości odtworzenia struktury wieku i płci oraz kondycji zdrowotnej zmarłych, których szczątki złożono na badanym cmentarzysku. Dokonując ustaleń wieku i płci osobników dorosłych zastosowano metodykę zawartą w opracowaniach J. Gładkowskiej-Rzeczyckiej (1977), D. R. Brothwell'a (1981), A. Malinowskiego (1974; 1993), A. Malinowskiego, N. Wolańskiego (1988), J. Piontka (1999). W przypadku szczątków osobników dziecięcych określenia wieku oparto na analizie uzębienia oraz stopnia zaawansowania kostnienia i wielkości zachowanych fragmentów kości (B. J. Baker i in. 2005). Określenie stopnia przepalenia kości dokonano na podstawie pięciostopniowej skali opisowej według A. Malinowskiego (1974). Przyżyciową wysokość ciała z pochówków ciałałalnych rekonstruowano stosując metodę Pearsona (J. Strzałko 1971), po wcześniejszym przeprowadzeniu procedury odtwarzania długości kości z pomiarów fragmentów diagnostycznych (J. Strzałko i in. 1972). Zmiany patologiczne zdiagnozowano na podstawie obserwacji makroskopowych.

CHARAKTERYSTYKA ANTROPOLOGICZNA POSZCZEGÓLNYCH OBIEKTÓW GROBOWYCH

Grób nr 1 (zbiorowy, zniszczony)

Minimalną liczbę zmarłych oszacowano na co najmniej trzech osobników – dorosłego o nieokreślonej płci(?), osobnika dorosłego, być może kobietę (K??) oraz osobnika o nieokreślonej płci(?) – dziecko w wieku (*infans*). Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym i kredowo-szarym zabarwieniu. Na ułamku blaszki kostnej ślad brązowej patyny. Budowa anatomiczna zróżnicowana. Masa kości 872 g. Z czaszki zidentyfikowano blaszki sklepienia z bardzo słabo zachowanymi wycinkami głównych szwów czaszkowych, na jednym z ułamków zaobserwowano zmiany porotyczne (*porotic hyperostosis*), fragmenty kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 3,0 mm – 4,0 mm – 4,5 mm – 5,0 mm oraz 1,0 mm – 1,5 mm – 2,0 mm), fragmenty kości sklepienia ze zmianami porotycznymi (*porotic hyperostosis*), fragment kości ciemieniowej (grubość 6,0 mm) z wycinkiem wolnego szwu strzałkowego, dwa ułamki piramidy kości skroniowej, fragment kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego, sześć niewielkich fragmentów kości skroniowych z okolic

dołów żuchwowych, wśród których zidentyfikowano dublujące się fragmenty prawego dołu żuchwowego, część łuski kości potylicznej (grubość 5,5 mm), ułamek brzegu nadoczodołowego lewego oczodołu, niewielki fragment lewego brzegu nadoczodołowego kości czołowej o zaokrąglonej, dość cienkiej krawędzi. Wydzielono dwa ułamki brzegów oczodołowych o delikatnej budowie, część wyrostka czołowego kości szczękowej, trzy ułamki kości szczękowej, lewy wyrostek dziobiasty żuchwy, ułamek prawego łuku jarzmowego. Z uzębienia dochowały się ułamki korzeni stałych zębów oraz prawdopodobnie część korzenia mlecznego zęba trzonowego. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono ułamek powierzchni stawowej dołka zębowego łuku przedniego kręgu szczytowego, ułamki trzonów i wyrostków stawowych kręgów, dwa ułamki żeber, wycinki trzonów kości długich o zróżnicowanej morfologii, wycinki trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 4,5 mm), fragmenty prawdopodobnie końców dalszych dwóch kości ramiennych, wycinek trzonu kości przedramienia, wycinki trzonów kości udowych z kresą chropawą (grubość istoty kostnej zbitej 7,0 mm), wycinki trzonów kości długich o bardzo delikatnej budowie morfologicznej (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm – 1,5 mm – 2,0 mm). Ponadto rozpoznano fragment wydrążenia stawowego łopatki, wycinek głowy kości ramiennej, ułamki głów i powierzchni stawowych kości kończyn, ułamki paliczków oraz fragment kości księżycowatej i kości łódeczkowatej, niewielki fragment kości łódkowatej, część bloczka kości skokowej.

Grób nr 2 (jamowy ze łożem, zniszczony)

Minimalną liczbę zmarłych oszacowano na co najmniej dwóch osobników – dorosłego o nieokreślonej płci(?) oraz osobnika o nieokreślonej płci(?) – dziecko w wieku (*infans*). Fragmenty kości w zdecydowanej większości odznaczają się bardzo silnym i silnym stopniem przepalenia oraz ciemno-szaro-białym zabarwieniem. Wydzielono również fragmenty kostne o słabszym przepaleniu o czarno-niebieskawym odcieniu. Szczątki kostne bardzo słabo zachowane – mocno spękane i rozdrobnione. Ich stan zachowania wskazuje, iż mogły to być resztki stosu ciałałpalnego. Masa kości 192 g. Wśród zachowanych szczątków kostnych zidentyfikowano ułamek kości sklepienia czaszki (grubość 0,5 mm), dwie blaszki kostne żeber, dwa fragmenty żebra o porowatej strukturze, blaszki trzonów kości długich o zróżnicowanej morfologii (grubość istoty kostnej zbitej 1,5 mm – 4,0 mm) oraz ułamki powierzchni stawowych bliżej nieokreślonych kości.

Grób nr 3 (zbiorowy, zniszczony)

Minimalną liczbę zmarłych oszacowano na co najmniej dwóch osobników – kobietę (K??) o bliżej nieokreślonym wieku, być może (*adultus??*) oraz osobnika o nieokreślonej płci(?) – małe dziecko (Dz) zmarłe w wieku (*infans I*). Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-biało-szarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana – wydzielono fragmenty kostne o miernej oraz delikatnej morfologii. Masa kości 86 g. Z czaszki zidentyfikowano blaszkę kości czołowej z bruzdą zatoki strzałkowej górnej i częściowo zachowaną zatoką czołową, fragmenty kości sklepienia (grubość 3,0 mm – 3,5 mm – 4,0 mm – 4,5 mm) z bardzo słabo zachowanymi wycinkami głównych szwów czaszkowych, ułamki kości sklepienia (grubość 1,5 mm – 2,0 mm), fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o dość cienkiej, zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu, prawy wyrostek dziobiasty żuchwy, ułamek blaszki trzonu żuchwy ze śladem krypty zawiązka zęba. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinek żebra (szerokość 8,5 mm), wycinek żebra o bardzo delikatnej budowie (szerokość 4,0 mm), ułamek wyrostka stawowego kręgu, wycinki trzonów kości długich o zróżnicowanej morfologii (grubość istoty kostnej zbitej 1,5 mm – 2,0 mm – 3,5 mm – 4,0 mm), wycinek trzonu kości przedramienia, ułamek paliczka.

Grób nr 4 (zbiorowy, zniszczony)

Skupisko 1 (ćwiartka SE)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Masa kości 64 g. Zidentyfikowano fragment kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm), fragment kąta żuchwy, niewielkie fragmenty trzonów kręgów, bardzo małe fragmenty trzonów kości długich oraz ułamki powierzchni stawowych o miernej budowie anatomicznej.

Skupisko 2 (ćwiartka SE)

Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu ze śladami brązowej patyny. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana – wydzielono fragmenty o miernej oraz delikatnej morfologii. Masa kości 980 g. Z czaszki zidentyfikowano fragment kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm) z wycinkami głównych szwów czaszkowych oraz przerostem porowatym (*porotic hyperostosis*), fragmenty kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm – 4,5 mm) z wycinkiem szwu strzałkowego, ułamek łuski kości skroniowej, część piramidy lewej kości skroniowej, fragmenty prawego i lewego dołu żuchwowego, niewielki fragment prawej kości skroniowej z okolicy dołu żuchwowego oraz otworu słuchowego zewnętrznego, mały fragment kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego, fragment łuski kości potylicznej (grubość 5,0 mm), fragment kości potylicznej z okolicy kłykcia potylicznego przebitego kanałem nerwu podjęzykowego. Ponadto wydzielono fragmenty kości sklepienia czaszki o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,0 mm – 2,0 mm oraz 3,5 mm – 4,0 mm). Wyodróżniono fragmenty części oczodołowej kości czołowej – na wycinku sklepienia ślady *cribra orbitalia*, fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o zaokrąglonej, dość cienkiej krawędzi z wcięciem czołowym oraz wyrostkiem jarzmowym lewego oczodołu, część prawego łuku jarzmowego, dublujące się fragmenty trzonu żuchwy z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodoły lewej strony ciała M_3 , wewnętrzną blaszkę trzonu żuchwy z kolcem bródkowym, niewielki fragment z okolicy kąta żuchwy, bardzo słabo zachowany fragment prawej gałęzi żuchwy z wyrostkiem kłykciowym, część lewego wyrostka dziobiastego żuchwy, ułamki blaszek kostnych trzonu żuchwy ze śladami krypt zawiązków zębów, korzenie stałych zębów, będący na wczesnym etapie mineralizacji zawiązków zęba trzonowego. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki żeber o zróżnicowanej morfologii, fragment łuku przedniego kręgu szczytowego z wyrośłą kostną na dolnej krawędzi powierzchni dołka zębowego, niewielkie fragmenty trzonów kręgów – jeden ze śladem po guzku Schmorla, wycinki trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 7,0 mm), wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,5 mm), fragment krętarza mniejszego kości udowej, wycinek panewki stawu biodrowego, fragmenty głów kości długich kończyn, haczyk kości haczykowatej, ułamki paliczków.

Skupisko 1 (ćwiartka NE)

Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-biało-szarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana – wydzielono fragmenty o miernej, delikatnej i bardzo delikatnej morfologii. Masa kości 1098 g. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,0 mm – 1,5 mm – 2,5 mm – 3,5 mm), fragmenty kości czołowej (grubość 2,5 mm) z wycinkami szwu wieńcowego, fragment prawej kości ciemieniowej (grubość 2,0 mm) z wycinkami szwu wieńcowego i strzałkowego, fragmenty kości ciemieniowej (grubość 3,0 mm) z wycinkiem szwu czaszkowego oraz przerostem porowatym (*porotic hyperostosis*), fragment lewej kości skroniowej z okolicy dołu żuchwowego, część piramidy prawej kości skroniowej, fragment prawego dołu żuchwowego, fragment łuski kości potylicznej (grubość 3,0 mm), fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o cienkiej, zaostrożonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu wraz z wyrostkiem czołowym (szerokość $\pm 10,0$ mm) prawej kości jarzmowej, fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o dość cienkiej, zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym lewego oczodołu, część wyrostka czołowego lewej kości jarzmowej, fragment kości czołowej z okolicy bruzdy zatoki strzałkowej górnej, fragment kości nosowej, wyrostek czołowy prawej kości szczękowej, mały fragment lewej kości szczękowej z wyrostkiem zębodołowym obejmującym zębodoły I^1 , I^2 , C oraz wyrostkiem podniebiennym, fragmenty wyrostków podniebiennych dwóch kości szczękowych, wewnętrzną blaszkę trzonu żuchwy z częściowo zachowanym kolcem bródkowym oraz śladami zębodołów, dwie blaszki trzonu żuchwy ze śladami zębodołów oraz korzenie zębów stałych. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinki żeber, dublujące się zęby kręgów obrotowych, bardzo słabo zachowane fragmenty trzonów kręgów, fragment końca barkowego lewego obojczyka, wycinki trzonów kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm) oraz kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm), fragment końca bliższego prawej kości łokciowej z częściowo zachowaną powierzchnią stawową wcięcia bloczkowego oraz wcięcia promieniowego, mały wycinek końca dalszego kości promieniowej, wycinki trzonów

kości przedramienia, część kości łódeczkowatej, haczyk kości haczykowatej, paliczek paznokciowy palucha.

Skupisko 2

Fragmenty kostne o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-biało-szarym zabarwieniu. Pojedyncze fragmenty kości słabiej przepalone o czarno-białej barwie. Na kościach ślady brązowej patyny. Budowa anatomiczna zróżnicowana. Masa kości 944 g. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm – 4,0 mm) ze śladami przerostu porowatego (*porotic hyperostosis*), ułamki kości sklepienia (grubość 0,5 mm – 1,0 mm – 2,5 mm), fragment kości ciemieniowej (grubość 3,5 mm), ułamek kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego, bardzo słabo zachowane fragmenty dublujących się piramid lewych kości skroniowych oraz fragment piramidy prawej kości skroniowej, fragment kości czołowej z grzebieniem czołowym, fragment wyrostka czołowego (szerokość $\pm 13,0$ mm) z delikatnym guzkiem brzeżnym lewej kości jarzmowej, fragment wyrostka czołowego (szerokość $\pm 10,0$ mm) z delikatnym guzkiem brzeżnym prawej kości jarzmowej, uszkodzony fragment wyrostka czołowego lewej kości jarzmowej o delikatnej morfologii, wyrostek czołowy prawej kości szczękowej, fragment lewej kości szczękowej z częściowo zachowanym wyrostkiem zębodołowym obejmującym zębodoły I¹, I², C oraz wyrostkiem podniebiennym, fragmenty żuchw – blaszkę trzonu ze śladami zębodołów, fragment z okolicy wcięcia żuchwy, ułamek prawego wyrostka dziobiastego, niewielki fragment prawego wyrostka kłykciowego, fragmenty dwóch lewych wyrostków kłykciowych, ułamki korzeni stałych zębów oraz zawiązek stałego kła (C). Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinki żeber, bardzo słabo zachowane fragmenty trzonów kręgów, wycinki trzonów kości ramiennej oraz kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,5 mm), fragmenty kości śródstopia oraz paliczków.

Szczątki kostne (ćwiartka SW)

Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Na kościach zaobserwowano ślady brązowej patyny. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 1554 g. Z czaszki wyróżniono fragmenty kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,0 mm – 1,5 mm – 2,5 mm – 3,0 mm – 4,5 mm – 5,0 mm), fragmenty kości ciemieniowej (grubość 3,5 mm) z wycinkiem szwu strzałkowego ze śladami obliteracji endokranialnej, niewielkie fragmenty kości skroniowej, fragmenty prawego i lewego dołu żuchwowego, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 3,5 mm – 5,0 mm – 9,5 mm), blaszkę kości czołowej z okolicy grzebienia czołowego i zatoki czołowej, blaszki kości czołowej ze śladem zatoki czołowej, niewielki fragment części oczodołowej kości czołowej, dwa ułamki brzegu nadoczodołowego o cienkiej krawędzi, niewielki fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o cienkiej, ostrej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu, niewielki fragment części oczodołowej kości czołowej, ułamki kości szczękowej oraz żuchwy, korzenie stałych zębów, być może ułamek zawiązka zęba. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber, ułamki trzonów kręgów, fragment łopatki oraz obojczyka, wycinki trzonów i powierzchni stawowych kości długich kończyn, fragment trzonu kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 6,0 mm), niewielki wycinek końca dalszego kości promieniowej, fragmenty kości miednicznej, fragment delikatnej kości łódkowatej, paliczek paznokciowy palucha.

Skupisko 3 (ćwiartka NW)

Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu, ze śladami brązowej patyny. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 866 g. Z czaszki wyróżniono fragmenty kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,5 mm – 2,5 mm – 3,0 mm – 3,5 mm – 5,0 mm) ze śladami przerostu porowatego (*porotic hyperostosis*), mały fragment łuski kości skroniowej, ułamek piramidy kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 5,0 mm) ze słabo zachowanymi wycinkami szwu węglowego, część łuski kości potylicznej (grubość 4,0 mm – 5,5 mm) z silnie ukształtowaną guzowatością potyliczną zewnętrzną oraz kresą karkową górną, blaszkę kości czołowej z okolicy grzebienia czołowego i bruzdy zatoki strzałkowej górnej, fragment kości czołowej z niewielkim wycinkiem brzegu nadoczodołowego o zaokrąglonej krawędzi z wcięciem nadoczodołowym, fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o zaokrąglonej krawędzi z wy-

rostkiem jarzmowym prawego oczodołu, niewielki fragment wyrostka czołowego (szerokość $\pm 14,0$ mm) z wydatnym guzkiem brzeżnym lewej kości jarzmowej, lewy wyrostek kłykciowy żuchwy (szerokość głowy $\pm 15,5$ mm), ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano ułamek przedniego łuku kręgu szczytowego, ułamki trzonów kręgów, fragmenty trzonów kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 4,5 mm) oraz kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm), fragment głowy kości promieniowej (średnica $\pm 16,5$ mm), fragment kości księżycowatej oraz kości łódkowatej, małe fragmenty kości śródstopia i paliczków.

Szczątki koštne (ćwiartka NW)

Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu ze śladami brązowej patyny. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 430 g. Z czaszki wyodrębniono fragmenty kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,0 mm – 1,5 mm – 3,5 mm – 4,0 mm – 4,5 mm), niewielkie fragmenty piramid kości skroniowych, ułamek części oczodołowej kości czołowej ze śladem *cribra orbitalia*, ułamek kości czołowej z okolicy nadoczodołowej bez zachowanego brzegu nadoczodołowego, ułamek łuku jarzmowego z guzkiem stawowym, ułamek kości szczękowej ze śladem zębodołu, ułamek blaszki trzonu żuchwy z kolcem bródkowym, ułamek wyrostka dziobiastego żuchwy oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki żeber, ułamek zęba kręgu obrotowego, nieliczne fragmenty trzonów kręgów, fragment bloczka kości ramiennej, fragment trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,0 mm) z silnie wykształconą kresą chropawą.

Skupisko 5

Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szarym i biało-szarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 72 g. Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,5 mm – 5,5 mm), fragment części nosowej kości czołowej z grzebieniem czołowym, fragment kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm) z brzegiem łuskowym, prawdopodobnie część łuski potylicznej, korzeń zęba, dwa małe fragmenty trzonów kręgów. Ponadto wyodrębniono ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 2,5 mm) oraz delikatne wycinki trzonów kości długich (grubość istoty kostnej zbitej 1,0 mm).

Szczątki koštne zebrane z wnętrza grobu

Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-biało-szarym zabarwieniu ze śladami brązowej patyny. Budowa kości zróżnicowana. Masa kości 2650 g. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,0 mm – 1,5 mm – 2,0 mm – 3,5 mm – 4,5 mm – 5,0 mm – 5,5 mm), fragment kości sklepienia (grubość 5,0 mm) z małym wycinkiem obliterowanego endokranialnie szwu czaszkowego, fragment kości ciemieniowej (grubość 4,0 mm) z wycinkiem szwu strzałkowego, fragment prawej części sutkowej kości skroniowej z wcięciem sutkowym, fragmenty piramid kości skroniowych – lewej piramidy, dwóch prawych piramid, cztery ułamki piramid, a także fragmenty dublujących się prawych dołów żuchwowych, fragment łuski kości potylicznej z wydatną guzowatością potyliczną zewnętrzną oraz kresą karkową górną, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 3,0 mm – 3,5 mm – 6,0 mm) z kresą karkową górną. Wyróżniono fragmenty kości czołowych z okolic grzebienia czołowego, cztery małe fragmenty części oczodołowych kości czołowej, cztery fragmenty kości czołowych z niewielkimi wycinkami brzegu nadoczodołowego, fragment lewej kości jarzmowej (wysokość $\pm 45,0$ mm) z wyrostkiem czołowym (szerokość 9,5 mm), ułamek wyrostka czołowego lewej kości jarzmowej, fragment prawej kości jarzmowej z wyrostkiem czołowym (szerokość 9,0 mm), fragment wyrostka czołowego (szerokość 11,5 mm) prawej kości jarzmowej, fragment wyrostka czołowego (szerokość 9,0 mm) prawej kości jarzmowej, fragment wewnętrznej blaszki trzonu żuchwy z kolcem bródkowym oraz śladami zębodołów, ułamki trzech wyrostków dziobiastych, fragment prawego wyrostka kłykciowego (szerokość głowy $\pm 16,0$ mm) z porowatością powierzchni stawowej głowy, ułamki korzeni stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki żeber, słabo zachowane trzony kręgów odcinka szyjnego i piersiowego, fragmenty obojczyka i łopatki, wycinki trzonów kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm) oraz kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 7,5 mm).

z kresą chropawą, fragment kości księżycowatej, ułamek kości łódeczkowatej, haczyk kości haczykowatej, ułamki paliczków. Ponadto wyróżniono sześć ułamków kości o białoszarym zabarwieniu oraz bardzo delikatnej morfologii. Wśród nich zidentyfikowano łuki kręgowe oraz wycinek żebra.

W wyniku przeprowadzonej analizy stwierdzono, że łączna masa przepalonych kości, wyeksplorowanych w postaci skupisk kostnych, to 8658 g. Badane szczątki kostne były niekompletne i bardzo słabo zachowane, co jak na materiały kultury pomorskiej jest raczej zjawiskiem dość rzadkim. Na części fragmentów kostnych zaobserwowano ślady brązowej patyny. Wydzielono fragmenty ornamentowanego przedmiotu kościanego oraz ułamki kości zwierzęcych. Minimalną liczbę osobników dorosłych, których szczątki zdeponowano w badanym grobie, oszacowano na co najmniej 11 osobników. Wiek dwóch osobników przyporządkowano do kategorii wieku *adultus*. Wśród 11 wyróżnionych osobników dorosłych, zidentyfikowano szczątki prawdopodobnie trzech osobników płci żeńskiej (K?) oraz trzech osobników płci męskiej (M?). Zachowane fragmenty kostne o bardzo delikatnej morfologii, ułamki blaszek kostnych trzonu żuchwy ze śladami krypt zawiązków zębów oraz zawiązków zębów, pozwalają przypuszczać, że w grobie znajdowały się co najmniej dwa pochówki dzieci w wieku *infans I* – *infans II* oraz *infans I*. O zróżnicowanej strukturze wieku zmarłych świadczą zaobserwowane przykłady zmian chorobowych – przerost porowaty (*porotic hyperostosis*) na kościach sklepienia czaszki, *cribra orbitalia* w stropie oczodołów oraz zmiany zwyrodnieniowe w obrębie kręgosłupa, a także stawu skroniowo-żuchwowego.

Grób 5 (jamowy czysty, zniszczony)

Minimalną liczbę zmarłych oszacowano na co najmniej dwóch osobników – dorosłego o nieokreślonej płci(?) oraz osobnika o nieokreślonej płci(?) – dziecko zmarłe w wieku (*infans I* – *infans II*). Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-białoszarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 184 g. Z czaszki wyróżniono ułamki kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,0 mm – 1,5 mm – 2,5 mm – 3,5 mm – 3,0 mm), ułamek wyrostka podniebiennego kości szczękowej, trzy ułamki blaszek kostnych trzonu żuchwy ze śladami zębodołów, prawdopodobnie ułamek blaszki kostnej żuchwy ze śladem krypty zawiązka zęba, część lewego wyrostka dziobiastego żuchwy, blaszkę kostną z okolicy wcięcia żuchwy oraz dwa ułamki korzeni stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano dwa bardzo małe fragmenty kręgów, blaszki trzonów kości długich kończyn (grubość istoty kostnej zbitej 5,5 mm – 4,0 mm – 2,0 mm – 1,0 mm), dwa niewielkie fragmenty nasady bliższej, być może kości ramiennej lub udowej należące do małego dziecka, wycinek powierzchni stawowej górnej kości piszczelowej o delikatnej budowie bez śladów chrząstki wzrostowej, blaszkę kostną powierzchni przedniej rzepki. Ponadto zidentyfikowano częściowo zachowane kości nadgarstka, w tym fragment kości łódeczkowatej, lewą kość trójgraniastą, haczyk kości haczykowatej oraz część paliczka paznokciowego.

Grób 6 (kloszowy)

Pochówek osobnika płci męskiej (M), zmarłego w wieku *maturus* (35 – 45 lat), o przyżyciowej wysokości ciała (wg Pearsona) 162,1 – 162,2 cm. Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-białoszarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości mierna. Masa kości 1948 g. Z czaszki wydzielono fragmenty kości sklepienia (grubość 4,0 mm – 3,5 mm – 3,0 mm) ze zmianami przerostowymi (*porotic hyperostosis*), fragment kości sklepienia (grubość 4,0 mm) z wycinkiem obliterated endocranially i częściowo egzocranially szwu czaszkowego, fragmenty kości czołowej (grubość 3,0 mm – 2,5 mm) z okolicy nadoczodołowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 5,0 mm – 3,5 mm) z kresami karkowymi górnymi wykształconymi w stopniu średnim, fragmenty części sutkowej kości skroniowej, blaszkę kostną wyrostka sutkowatego kości skroniowej, fragment prawej kości skroniowej z okolicy łuku jarzmowego, guzek stawowy prawego łuku jarzmowego, fragmenty obu dołów żuchwowych, niewielkie fragmenty piramidy kości skroniowej, fragment części łuskowej kości skroniowej. Zidentyfikowano wycinki kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o dość cienkiej, zaokrąglonej krawędzi z wyrostkami jarzmowymi obu oczodołów, częściowo zachowaną prawą kość jarzmową z podwójnym otworem jarzmowo-twarzowym (wysokość $\pm 42,5$ mm) z wyrostkiem czołowym (szerokość 14,0 mm) oraz guzkiem brzeżnym, częściowo zachowany wyrostek czołowy (szerokość $\pm 12,5$ mm) lewej kości jarzmowej, wyrostki czołowe obu kości szczękowych, niewielki fragment trzonu kości szczękowej

z wyrostkiem zębodołowym, dwa małe fragmenty wyrostka podniebiennego kości szczękowej oraz fragmenty żuchwy – wewnętrzną blaszkę trzonu prawej strony ciała z brzegiem zębodołowym obejmującym zębodół M_3 , wewnętrzną blaszkę trzonu z wydatnym kolcem bródkowym, zewnętrzną blaszkę z otworem bródkowym, częściowo zachowany prawy wyrostek kłykciowy, zachowany w dwóch częściach lewy wyrostek kłykciowy (średnica głowy $\pm 18,5$ mm) – ze zmianami zwyrodnieniowymi tylnej powierzchni stawowej głowy, oba wyrostki dziobiaste, część prawego łuku jarzmowego, fragment trzonu i rogów większych kości gnykowej oraz ułamki korzeni stałych zębów. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono część boczną z dołkiem stawowym górnym i dolnym kręgu szczytowego, część łuku tylnego i łuku przedniego z dołkiem zębowym kręgu szczytowego – powierzchnia stawowa dołka zębowego pogłębiona z wyrosłą kostną, słabo zachowane fragmenty trzonów kręgów odcinka szyjnego, piersiowego i lędźwiowego kręgosłupa – na części trzonów kręgów piersiowych zaobserwowano zaawansowane zmiany osteoporotyczne, ślad po guzku Schmorla oraz niewielki osteofit brzeżny. Ponadto wyróżniono wycinki trzonów kości długich – grubość istoty kostnej zbitej trzonu kości ramiennej 4,0 mm, trzonu kości udowej 5,5 mm, wycinek trzonu kości przedramienia, wycinek końca dalszego kości piszczelowej, częściowo zachowane obie głowy kości ramiennych (średnica $\pm 40,5$ mm oraz 42,0 mm), fragment głowy kości promieniowej (średnica $\pm 19,0$ mm), fragment kości łódeczkowatej, haczyk kości haczykowatej.

Grób 7 (zbiorowy, zniszczony)

Część 1 (0–10 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz białoszarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 42 g. Zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 4,0 mm – 4,5 mm – 5,0 mm), ułamek sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm), bardzo niewielkie wycinki trzonów kości długich, ułamki kręgów.

Część 2 (0–10 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowoszarym zabarwieniem. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 210 g. Z czaszki wydzielono blaszkę wewnętrzną łuski kości potylicznej, niewielkie fragmenty kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 2,5 mm – 4,0 mm), fragment kości ciemieniowej (grubość 3,5 mm), ułamek piramidy kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 3,0 mm), ułamki blaszek trzonu żuchwy ze śladami zębodołów. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono głównie małe wycinki trzonów kości długich o zróżnicowanej morfologii, wycinek trzonu kości przedramienia, ułamki głów i powierzchni stawowych kości kończyn.

Część 3 (0–10 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz białoszarym zabarwieniem. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 60 g. Z czaszki wyróżniono ułamki kości sklepienia (grubość 1,5 mm – 2,5 mm), ułamek części łuskowej kości skroniowej, ułamek kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego, fragment piramidy lewej kości skroniowej, ułamek blaszki wewnętrznej trzonu żuchwy ze śladami zębodołów oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono dwa ułamki żeber, wycinki trzonów i powierzchni stawowych kości długich kończyn.

Część 4 (0–10 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz szarym zabarwieniem. Budowa anatomiczna zróżnicowana. Masa kości 284 g. Z czaszki wydzielono bardzo małe fragmenty kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 3,5 mm; 2,0 mm – 4,0 mm; 1,0 mm – 1,5 mm), fragment piramidy prawej kości skroniowej. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono wycinki trzonów i ułamki powierzchni stawowych kości długich kończyn, fragment kości łódeczkowatej, ułamek paliczka paznokciowego ręki.

Część 5 (0–10 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz szarym zabarwieniem. Budowa anatomiczna zróżnicowana. Masa kości 50 g. Z czaszki wyróżniono ułamki kości sklepienia (grubość 2,5 mm), fragment części sutkowej kości skroniowej, fragment lewego wyrostka kłykciowego żuchwy (szerokość

głowy $\pm 13,0$ mm). Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinek żebra (szerokość $\pm 7,0$ mm), niewielkie wycinki trzonów kości długich kończyn, haczyk kości haczykowatej, paliczki.

Część 6 (0–10 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz biało-szarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna zróżnicowana. Masa kości 120 g. Z czaszki wyróżniono ułamki kości sklepienia (grubość 2,0 mm – 3,0 mm), ułamek dołu żuchwowego, fragment piramidy prawej kości skroniowej, fragment wyrostka czołowego (szerokość $\pm 9,0$ mm) lewej kości jarzmowej, ułamek blaszki kości szczękowej. Ze szkieletu postkranialnego wydrebniono niewielki fragment kręgu, wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm), ułamki powierzchni stawowych kości długich, mały fragment rzepki, ułamek paliczka.

Część 1 (10–20 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-biało-szarym zabarwieniu. Na jednym fragmencie kości zaobserwowano ślad brązowej patyny. Budowa anatomiczna kości dość delikatna. Masa kości 38 g. Zidentyfikowano blaszki sklepienia czaszki z wycinkami szwu wieńcowego, niewielkie fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 1,0 mm – 2,5 mm – 3,5 mm), ułamek kości szczękowej z zębodołami oraz małe wycinki trzonów i powierzchni stawowych kości długich kończyn.

Część 2 (10–20 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 58 g. Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,5 mm – 3,0 mm), ułamek kości szczękowej oraz bardzo małe części trzonów kręgów, wycinki trzonów, głów i powierzchni stawowych kości długich kończyn.

Część 3 (10–20 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-biało-szarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości mierna. Masa kości 12 g. Zidentyfikowano dwie blaszki oraz dwa fragmenty kości sklepienia czaszki (grubość 3,0 mm – 4,0 mm), a także kilka wycinków trzonów kości długich kończyn.

Część 4 (10–20 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 412 g. Z czaszki wyróżniono ułamki kości sklepienia (grubość 3,0 mm – 4,0 mm – 4,5 mm), ułamki sklepienia o delikatnej morfologii (grubość 1,5 mm – 2,0 mm), blaszkę trzonu żuchwy ze śladem zębodołu oraz ułamki korzeni zębów. Najliczniejszą część stanowią wycinki trzonów kości długich o zróżnicowanej morfologii. Poza tym zidentyfikowano fragment głowy kości ramiennej ze śladami chrząstki wzrostowej (średnica $\pm 26,0$ mm), ułamki głów i powierzchni stawowych kości długich, fragmenty paliczków, wycinki żeber (szerokość $\pm 10,5$ mm – 13,5 mm).

Część 5 (10–20 cm)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz szaro-biało-kremowym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 222 g. Z czaszki wyróżniono fragmenty kości sklepienia (grubość 1,5 mm – 2,0 mm – 2,5 mm), fragment kości czołowej (grubość 2,5 mm) z wycinkiem szwu wieńcowego. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano fragment kręgu obrotowego z zębem – jego tylna powierzchnia została zniszczona w sposób mechaniczny. Ponadto wydrebniono wycinki żeber (szerokość 9,5 mm – 11,5 mm), fragment żebra z guzkiem żebrowym, wycinki trzonów kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm) oraz kości przedramienia, niewielkie fragmenty głów i powierzchni stawowych kości długich kończyn, haczyk kości haczykowatej, ułamki paliczków.

Część 1 (spąg)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 16 g. Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia

czaszki (grubość 1,5 mm), ułamek łuski kości skroniowej, część prawej kości skroniowej z okolicy łuku jarzmowego i dołu żuchwowego oraz blaszki trzonów kości długich.

Część 2 (spąg)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-biało-szarym zabarwieniu. Na jednej z kości sklepienia czaszki zaobserwowano różowe plamki oraz wtopioną grudkę przepalonego metalu. Budowa anatomiczna kości mierna. Masa kości 106 g. Z czaszki wyróżniono małe fragmenty kości sklepienia (grubość 2,5 mm – 3,5 mm), fragment piramidy prawej kości skroniowej, blaszkę kości szczękowej, blaszkę trzonu żuchwy ze śladem zębodołu M_3 , fragment prawego wyrostka kłykciowego z uszkodzoną głową. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono fragmenty trzonów kręgów oraz trzonów kości długich.

Część 3 (spąg)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 68 g. Z czaszki wyróżniono fragmenty kości sklepienia (grubość 3,0 mm – 5,5 mm), fragment łuski kości skroniowej, ułamki brzegu oczodołowego oraz wyrostka dziobiastego żuchwy. Ze szkieletu postkranialnego wyodrębniono ułamki żeber i kręgów, wycinki trzonów kości ramiennej o zróżnicowanej morfologii (grubość istoty kostnej zbitej 2,0 mm – 4,5 mm), fragment końca bliższego kości promieniowej (średnica głowy $\pm 21,0$ mm), fragment przynasady kości długiej z chrząstką wzrostową, ułamki głów i powierzchni stawowych kości długich kończyn.

Część 4 (spąg)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości mierna. Masa kości 254 g. Z czaszki wyróżniono fragmenty kości sklepienia (grubość 3,5 mm – 4,5 mm), fragmenty dołów żuchwowych, piramidę lewej kości skroniowej, mały wycinek kości czołowej z okolicy nadoczodołowej o zaokrąglonej krawędzi z wyrostkiem jarzmowym prawego oczodołu, ułamek wyrostka dziobiastego żuchwy, część kąta żuchwy oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano wycinki trzonów kości długich kończyn, niewielki fragment przynasady kości długiej ze śladem chrząstki wzrostowej, małe fragmenty głów i powierzchni stawowych kości kończyn, ułamki paliczków.

Część 5 (spąg)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Na kościach delikatne ślady brązowej patyny. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 288 g. Z czaszki wyróżniono fragmenty sklepienia (grubość 2,0 mm – 2,5 mm – 3,0 mm), fragment lewego dołu żuchwowego, fragment piramidy lewej kości skroniowej, fragment łuski kości potylicznej, ułamek kości szczękowej, blaszki żuchwy ze śladami zębodołów oraz ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano ząb kręgu obrotowego (wysokość $\pm 17,0$ mm; grubość 8,0 mm; szerokość 6,5 mm), fragmenty trzonów kręgów, wycinki trzonów i powierzchni stawowych kości długich kończyn, kość grochową, ułamki paliczków.

Część 6 (spąg)

Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz biało-szarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości mierna. Masa kości 50 g. Zidentyfikowano ułamki blaszek i kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm), bardzo małe fragmenty kręgów, niewielką część łopatki, wycinki trzonów i głów kości długich kończyn.

W wyniku przeprowadzonej analizy zniszczonego grobu numer 7 stwierdzono, że łączna masa przepalonych kości pochodzących z wydzielonych mechanicznie trzech warstw, wyniosła 2290 g. Badane szczątki kostne były niekompletne i bardzo słabo zachowane. Na części fragmentów kostnych zaobserwowano ślady brązowej patyny. Wydzielono fragment kości sklepienia czaszki z wtopioną grudką przepalonego metalu. Minimalną liczbę osobników dorosłych w grobie oszacowano na co najmniej 3. Wśród osobników dorosłych mogły znajdować się szczątki co najmniej jednego osobnika płci męskiej (M?).

Obecność fragmentów kości o bardzo delikatnej morfologii, fragment głowy kości ramiennej i przynasady kości długiej z chrząstką wzrostową, pozwalają przypuszczać, że grób zawierał również pochówki co najmniej jednego lub dwójki dzieci w wieku (*infans I* – *infans II*) oraz (*infans II*).

Grób 8 (zbiorowy, kości z popielnicy)

Pochówek osobnika o nieokreślonej płci(?) – dziecka (Dz), zmarłego w wieku *infans II* (10 – 12 lat), prawdopodobnie około 11 roku życia. Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz białoszarym zabarwieniu. Na ułamkach kości zaobserwowano ślady brązowej patyny. Budowa anatomiczna kości delikatna. Masa kości 824 g. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia (grubość 1,5 mm – 2,0 mm – 2,5 mm) ze śladami przerostu kostnego (*porotic hyperostosis*), fragment kości ciemieniowej (grubość 2,0 mm) z otworem ciemieniowym, fragment kości skroniowej (grubość 1,5 mm), ułamki piramidy oraz części sutkowej kości skroniowej, fragmenty łuski kości potylicznej (grubość 2,5 mm), ułamek kostki wstawnej, fragment kości czołowej z brzegiem nadoczodołowym o cienkiej, zaostromej krawędzi, wyrostek czołowy (szerokość 7,5 mm) lewej kości jarzmowej, ułamki kości szczękowej, trzy blaszki żuchwy ze śladami zębodołów, część prawego wyrostka dziobiastego żuchwy, część prawego wyrostka kłykciowego żuchwy (głowa o średnicy $\pm 11,5$ mm), część prawego łuku jarzmowego. Bardzo słabo dochowały się pozostałości uzębienia – zidentyfikowano ułamki zawiązków zębów trzonowych, przypuszczalnie stałych, korzenie stałych zębów jednokorzeniowych i wielokorzeniowych o niecałkowicie uformowanych wierzchołkach. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono wycinki trzonów żeber (szerokość 7,5 mm), ułamki łuków i wyrostków stawowych kręgów, prawdopodobnie fragment części bocznej kręgu szczytowego, wycinki trzonów kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 2,0 mm) i kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej około 3,0 mm), wycinek trzonu z przynasadą bliższą (ślady chrząstki wzrostowej) kości promieniowej, wycinek trzonu z przynasadą bliższą kości łokciowej (wyrostek łokciowy nieskostniały – ślady chrząstki wzrostowej), wycinek trzonu kości przedramienia (grubość istoty kostnej zbitej 1,5 mm), wycinek trzonu z przynasadą dalszą (ślady chrząstki wzrostowej) prawdopodobnie kości łokciowej, fragmenty nasad bliższych kości ramiennych i kości udowych z chrząstką wzrostową, krętarz większy kości udowej, fragment nasady dalszej kości udowej z chrząstką wzrostową, fragment nasady bliższej kości piszczelowej z chrząstką wzrostową, fragmenty dwóch nasad dalszych kości piszczelowych z chrząstką wzrostową, fragment rzepki z chrząstką wzrostową na tylnej powierzchni stawowej, obie kości księżycowate, część kości główkowatej, paliczek paznokciowy, ułamki paliczków, ułamki głów kości śródręcza i kości śródstopia, małe wycinki przynasad kości długich z chrząstką wzrostową, niewielki fragment talerza kości biodrowej.

Grób 8 (skupisko kości na bruku grobu)

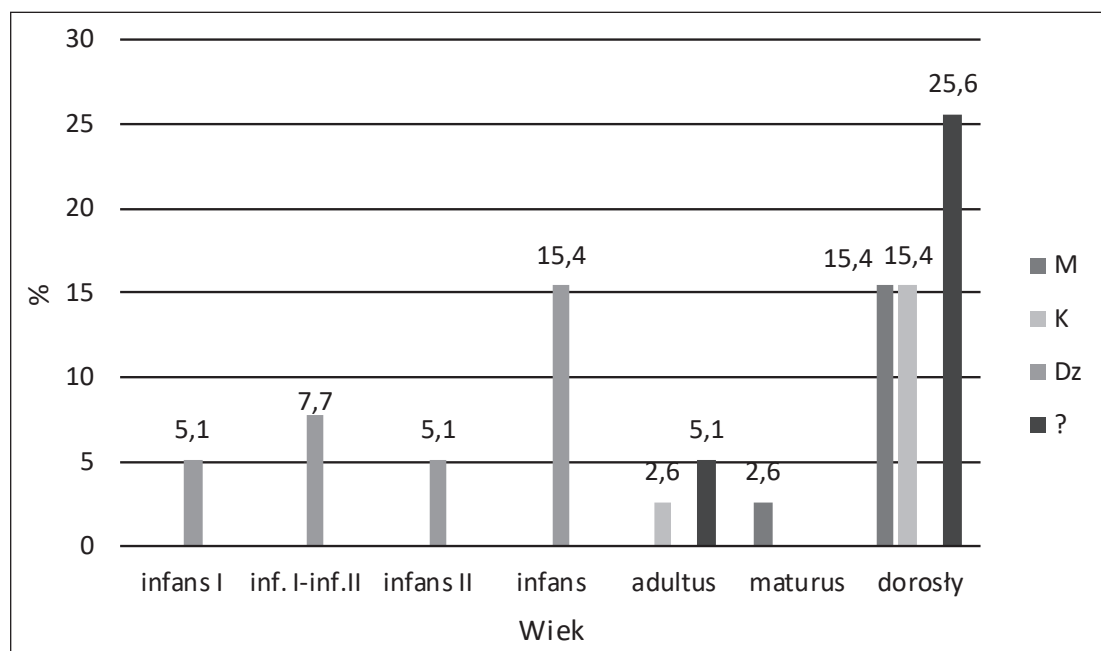
Wydzielone skupisko zawierało szczątki co najmniej dwóch osobników dorosłych, być może mężczyzny (M??) i kobiety (K??). Fragmenty kości o bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym i białoszarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 388 g. Z czaszki wyróżniono blaszki kości czołowej z bruzdą zatoki strzałkowej górnej oraz łuski kości potylicznej z guzowatością potyliczną wewnętrzną, fragmenty kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,5 mm – 2,0 mm; 3,0 mm – 3,5 mm; 6,0 mm), fragmenty piramid dwóch lewych kości skroniowych, mały fragment kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego, część wyrostka sutkowego kości skroniowej, część prawego dołu żuchwowego, fragment kości skroniowej, fragment łuski kości potylicznej (grubość 2,5 mm – 3,5 mm) z bardzo małym wycinkiem szwu węglowego i kresą karkową górną, wyrostek czołowy (szerokość 8,0 mm) prawej kości jarzmowej, małe fragmenty kości szczękowej, dwa fragmenty pochodzące z żuchwy, trzy ułamki korzeni zębów. Ze szkieletu postkranialnego zidentyfikowano fragment prawej łopatki z częściowo zachowanym wydrążeniem stawowym (wysokość $\pm 31,5$ mm; szerokość $\pm 23,0$ mm), wycinki trzonów kości ramiennej (grubość istoty kostnej zbitej 3,0 mm) oraz kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 4,0 mm), fragmenty powierzchni stawowych kości długich kończyn, lewą rzepkę (wysokość $\pm 35,5$ mm; szerokość $\pm 35,0$ mm; grubość $\pm 15,5$ mm), paliczek bliższy palucha lewej stopy, fragmenty paliczków.

Grób 10 jamowy

Prawdopodobnie pochówek podwójny osobnika dorosłego o nieokreślonej płci(?) z osobnikiem o nieokreślonej płci(?) – dzieckiem (Dz) w wieku (*infans*). Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szaro-białym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 106 g. Z czaszki zidentyfikowano fragmenty kości sklepienia o zróżnicowanej morfologii (grubość 1,5 mm – 2,0 mm – 3,0 mm – 3,5 mm), fragment kości ciemieniowej (grubość 4,5 mm) z otworem ciemieniowym, oba doły żuchwowe, ułamki piramidy kości skroniowej, fragmenty wyrostków czołowych kości szczękowych. Ze szkieletu postkranialnego wyróżniono wycinki trzonu kości udowej (grubość

Tabela 1. Zestawienie wyników analizy antropologicznej ciałopalnych szczątków kostnych ludności kultury pomorskiej z cmentarzyska w Rogaszyńcu stan. 2 – 4, gm. Piątek.

L.p.	nr grobu	masa kości w [g]	stopień przepalenia [stan zachowania]	liczba osobników	płeć	wiek	uwagi
1.	1	872	bardzo silny [bardzo słaby]	co najmniej 3	? K?? Dz	dorośli dorośli <i>infans</i>	zmiana patologiczna, ślad brązowej patyny, część ornamentowanej ozdoby, kości zwierzęce (?), ułamki ceramiki
2.	2	192	silny i bardzo silny, słaby [bardzo słaby]	co najmniej 2	? Dz	dorośli <i>infans</i>	paciorek kościany
3.	3	86	silny i bardzo silny [bardzo słaby]	co najmniej 2	K?? Dz	<i>adultus</i> ?? <i>infans I</i>	–
4.	4	8658	silny i bardzo silny, słaby [bardzo słaby]	co najmniej 13	? ? Dz K ? ? ? Dz K? M M?? K?? M??	<i>adultus</i> <i>adultus</i> <i>infans I - infans II</i> dorośli dorośli dorośli dorośli <i>infans I</i> (ok. 3 lat) dorośli dorośli dorośli dorośli	zmiany patologiczne, ułamki ornamentowanego przedmiotu kościanego, kości zwierzęce ślady brązowej patyny, ułamki ceramiki, ułamek ozdoby brązowej
5.	5	184	silny i bardzo silny [bardzo słaby]	co najmniej 2	? Dz	dorośli <i>infans I - infans II</i>	–
6.	6	1948	silny i bardzo silny [średni]	1	M	<i>maturus</i> (35-45 lat)	zmiany patologiczne
7	7	2290	bardzo silny [bardzo słaby]	co najmniej 5	? M? ? Dz Dz	dorośli dorośli dorośli <i>infans II</i> <i>infans I - infans II</i>	ślady brązowej patyny, ułamki ceramiki
8.	8	824	bardzo silny [średni] kości z popielnicy	1	Dz	<i>infans II</i> (10-12 lat) ok. 11 lat	zmiany patologiczne, ułamki ceramiki
	8 skupisko na bruku	388	bardzo silny [słaby]	co najmniej 2	M?? K??	dorośli dorośli	ułamki ceramiki
9.	10	106	silny i bardzo silny [bardzo słaby]	co najmniej 2	? Dz	dorośli <i>infans</i>	zmiana patologiczna, ułamki ceramiki
10.	11	354	silny i bardzo silny [bardzo słaby]	co najmniej 2	? Dz	dorośli <i>infans</i>	zmiana patologiczna, część przepalonego metalu, ułamki ceramiki
11.	12	24	silny i bardzo silny [bardzo słaby]	co najmniej 3	M? K?? Dz	dorośli dorośli <i>infans</i>	zmiana patologiczna
12.	13	12	silny i bardzo silny [bardzo słaby]	co najmniej 1	Dz	<i>infans</i>	ułamki ceramiki

Ryc. 1. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Rozkład wieku i płci – dane empiryczne.

Fig. 1. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Distribution of age and sex – empirical data.

istoty kostnej zbitej 6,5 mm) z objawami zapalenia okostnej na powierzchni zewnętrznej kości, ułamki głów kości długich, fragment kości księżycowatej, ułamek paliczka.

Grób 11 (zbiorowy, zniszczony)

Minimalną liczbę osobników oszacowano na co najmniej dwóch osobników – dorosłego o nieokreślonej płci oraz osobnika o nieokreślonej płci(?) – dziecka (Dz) w wieku (*infans*). Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 354 g. Z czaszki zidentyfikowano małe fragmenty kości sklepienia (grubość 1,0 mm – 2,5 mm – 3,0 mm – 3,5 mm – 4,5 mm), ułamki piramidy kości skroniowej, ułamek kości skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego, blaszkę trzonu żuchwy ze śladami zębodołów, ułamki korzeni, korzeń prawdopodobnie stałego zęba dwukorzeniowego ze śladem próchnicy przyszyjkowej. Ze szkieletu postkranialnego wydzielono ułamki żeber i kręgów, wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 5,5 mm), małe fragmenty głów i powierzchni stawowych kości długich kończyn, fragment kości łódkowatej oraz ułamek bliżej nieokreślonej nasady ze śladem chrząstki wzrostowej.

Grób 12 (zbiorowy, ćwiartka C)

Minimalną liczbę osobników oszacowano na co najmniej trzech osobników – dorosłego prawdopodobnie płci męskiej (M?), dorosłego być może płci żeńskiej (K??) oraz osobnika o nieokreślonej płci(?) – dziecka (Dz) w wieku (*infans*).

Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szarym i białoszarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 24 g. Zidentyfikowano fragmenty masywnej łuski kości potylicznej (grubość 6,5 mm) z wyraźną kresą karkową górną, fragment kości sklepienia czaszki (grubość 3,5 mm), mały wycinek wyrostka czołowego prawej kości jarzmowej z guzkiem brzożnym oraz część wyrostka czołowego (szerokość 8,5 mm) prawej kości jarzmowej. Poza tym wydzielono wycinki trzonu kości udowej (grubość istoty kostnej zbitej 6,0 mm) z kresą chropawą, mały wycinek trzonu kości długiej (grubość istoty kostnej zbitej 1,5 mm), mały fragment bliżej nieokreślonej kości, być może trzonu kości długiej ze zmianami porotycznymi na powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej.

Grób 13 (kloszowy)

Minimalną liczbę osobników oszacowano na co najmniej jednego osobnika o nieokreślonej płci(?) – przypuszczalnie dziecka (Dz) w wieku (*infans*). Fragmenty kości o silnym i bardzo silnym stopniu przepalenia oraz kremowo-szarym zabarwieniu. Budowa anatomiczna kości zróżnicowana. Masa kości 12 g. Zidentyfikowano ułamki kości sklepienia czaszki (grubość 2,0 mm), ułamki trzonów kości długich, w tym o bardzo delikatnej morfologii (grubość istoty kostnej zbitej 1,5 mm), ułamki powierzchni stawowych kości długich, korzeń zęba.

UWAGI OGÓLNE

Badany materiał kostny pochodził z 12 obiektów grobowych o zróżnicowanej konstrukcji. W większości były to zniszczone groby zbiorowe (wielopochówkowe) i groby kloszowe obwarowane, a także groby jamowe obwarowane, czyste oraz ze stosem. Znaczny stopień degradacji badanego cmentarzyska ludności pomorskiej wpłynął na bardzo słaby stan zachowania materiału kostnego. Przepalone szczątki były zdekompletowane oraz silnie przemieszane. Z tych względów oszacowana liczba osobników pochowanych w poszczególnych grobach, zwłaszcza zbiorowych, została najprawdopodobniej zaniżona. Ponadto zdecydowanie silniejsze rozdrobnienie odkrytych materiałów kostnych oraz stopień przepalenia kości ograniczyły identyfikację wieku zmarłych oraz płci osobników dorosłych. Z uwagi na znaczny stopień destrukcji grobów zbiorowych wyodrębnienie w nich poszczególnych pochówków nie było możliwe. Na podstawie dotychczasowych badań bioarcheologicznych nad obrządkiem pogrzebowym ludności pomorskiej (J. Gładykowska-Rzeczycka 1974; A. Zielińska 2017) możemy przyjąć, że w odkrytych grobach zbiorowych przeważały pochówki pojedyncze, mniejszy odsetek stanowiły najpewniej pochówki podwójne, które niekiedy nie odpowiadały typowym pochówkom podwójnym (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005).

Badany materiał ciałopalny, w przeważającej części, zachował się raczej dość słabo, zarówno pod względem masy, jak i obecności fragmentów kostnych reprezentujących poszczególne części szkieletu. W zasadzie wszystkie badane szczątki kostne charakteryzują się silnym i bardzo silnym stopniem przepalenia oraz kremowo-szaro-białymi odcieniami. O wysokiej temperaturze spalania świadczyć może obecność fragmentu kości sklepienia czaszki z przepaloną grudką metalu (grób 7). Tylko w dwóch grobach (2, 4) wyróżniono słabiej przepalone fragmenty kości o czarnym zabarwieniu. Stan zachowania fragmentów kości z grobu jamowego 2 wskazuje, że mogły być one pozostałością stosu ciałopalnego. Na fragmentach kości pochodzących z trzech grobów (1, 4, 7) zaobserwowano zielonkawe przebarwienia wywołane obecnością przedmiotów metalowych. Ponadto wydzielono niewielkie fragmenty ornamentowanych ozdób kościanych (groby 1, 4), paciorek kościanych (grób 2) oraz fragment przepalonego metalu (grób 11). W dwóch grobach (1, 4) rozpoznano ułamki przepalonych kości zwierzęcych, których obecność na cmentarzyskach ludności kultury pomorskiej rejestrowana jest dość często (T. Węgrzynowicz 1982).

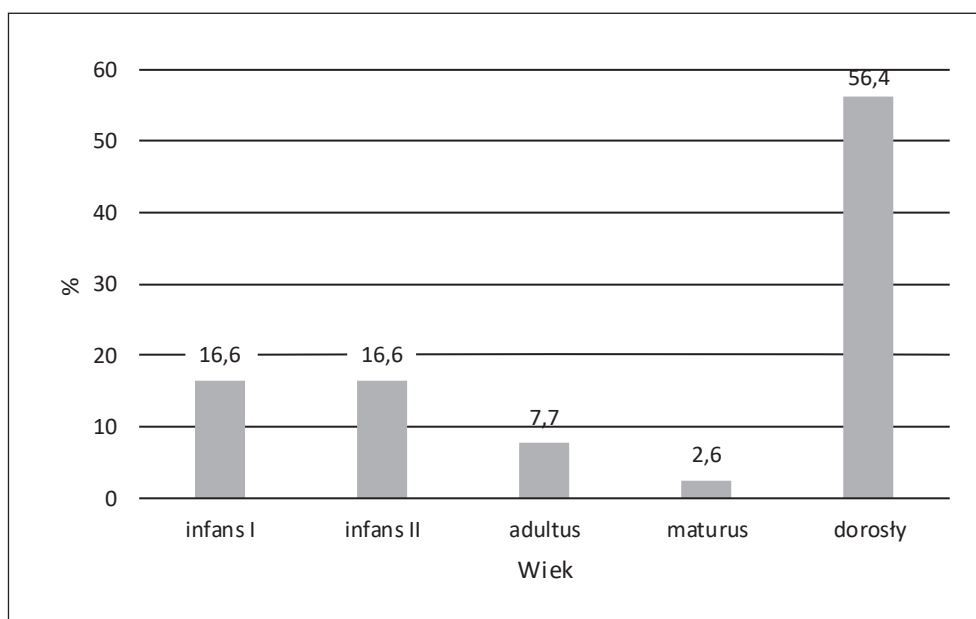
Minimalną liczbę osobników (MNI), których szczątki zdeponowano w 12 obiektach o różnej formie grobu, oszacowano na co najmniej 39 osobników, w tym 7 mężczyzn, 7 kobiet, 13 dzieci oraz 12 osobników dorosłych o trudnej do określenia płci (tabela 2, ryc. 1). W strukturze wymieralności przeważają szczątki osób dorosłych (ryc. 2). Uzyskane dane dla ludności kultury pomorskiej z wybranych cmentarzysk województwa łódzkiego wskazują, że szczyt wymieralności dorosłych przypadął na kategorię wieku *adultus* (A. Śmiszkiewicz-Skwarska, A. Zielińska 2005). W strukturze wieku udział pochówków dzieci w wieku 0 – 14 lat wyniósł 33,2% (ryc. 2). Uzyskany wynik zbliżony jest do serii wybranych cmentarzysk pomorskich z województwa łódzkiego (A. Śmiszkiewicz-Skwarska, A. Zielińska 2005). Różni się natomiast znacznie od serii z Konstantynowa-Ignacewa (B. Muzolf, W. Lorkiewicz 2005) oraz Ludwinowa (A. Zielińska 2017).

Miernikiem kondycji biologicznej oraz ogólnych warunków życia populacji pradziejowych są dane dotyczące kształtowania się wysokości ciała oraz zmiany paleopatologiczne obserwowane na fragmentach szkieletu. Jednak słaby stan zachowania oraz niekompletność szczątków kostnych ograniczył możliwości ich analizy. W przypadku badanego cmentarzyska oszacowanie przybliżonej przyżyciowej wysokości ciała możliwe było jedynie dla osobnika płci męskiej z grobu 6 (kloszowego), wynosiła ona

Tabela 2. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Struktura wieku i płci pochowanych osobników – dane empiryczne.

Płeć	Mężczyźni		Kobiety		?		Ogółem	
Wiek	N	%	N	%	N	%	N	%
infans I					2	5,1	2	5,1
inf. I-inf. II					3	7,7	3	7,7
infans II					2	5,1	2	5,1
infans					6	15,4	6	15,4
adultus			1	2,6	2	5,1	3	7,7
maturus	1	2,6					1	2,6
dorosły	6	15,4	6	15,4	10	25,6	22	56,4
Ogółem	7	18,0	7	18,0	25	64,0	39	100,0

Ryc. 2. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Struktura wymieralności pochowanych osobników.

Fig. 2. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Mortality structure of the buried individuals.

około 162,1–162,2 cm. Poza tym w warstwie spągowej (część 3) z grobu zbiorowego 7, zachował się fragment końca bliższego kości promieniowej, na podstawie którego oszacowano przyżyciową wysokość ciała. Dla osobnika płci męskiej wyniosła ona 164,4 cm, natomiast dla osobnika płci żeńskiej 157,5 cm. Uzyskane pojedyncze wartości przyżyciowej wysokości ciała nie pozwalają na jakiegokolwiek uogólnienia.

Najliczniejszą grupą zmian patologicznych stwierdzonych na fragmentach kości były makroskopowo obserwowane porowatości powierzchni kości, głównie występujące w obrębie kości czaszki – *porotic hyperostosis* na kościach sklepienia czaszki oraz *cribra orbitalia* w sklepieniu oczodołu. Zmiany porotyczne typu *porotic hyperostosis* zidentyfikowano na szczątkach kostnych pochodzących z grobów zbiorowych (1, 4, 8) oraz grobu kłoszowego (6), zawierającego szczątki mężczyzny w wieku *maturus*. Natomiast *cribra orbitalia* obecna była na fragmentach kości z grobu zbiorowego (4). Kolejną grupą schorzeń obserwowaną na fragmentach zachowanych kości były zmiany zwyrodnieniowo-zniekształcające kręgosłupa. W dwóch przypadkach były to ślady po guzkach Schmorla obecne na fragmentach trzonów kręgów (grób zbiorowy 4, grób kłoszowy 6) oraz osteofity brzeżne na fragmentach trzonów kręgów szyjnych i piersiowych. Osteofitozę o dość słabym stopniu zaawansowania zaobserwowano na łuku przednim kręgu szczytowego – na dolnej krawędzi powierzchni stawowej dołka zębowego (grób zbiorowy 4) oraz wokół powierzchni stawowej dołka zębowego kręgu szczytowego (grób kłoszowy 6). Zaobserwowano również zmiany zwyrodnieniowe stawu skroniowo-żuchwowego. Osteochondrozę po-

wierzchni stawowej głowy prawego wyrostka kłykciowego żuchwy zidentyfikowano wśród szczątków z grobu zbiorowego numer 4 oraz na tylnej powierzchni stawowej głowy lewego wyrostka kłykciowego, na szczątkach mężczyzny (grób kloszowy 6). Wśród zachowanych fragmentów kości zidentyfikowano przypadek odczynu zapalnego okostnej na fragmencie trzonu kości udowej (grób jamowy 10). W badanym materiale kostnym ze schorzeń zębów zidentyfikowano próchnicę – stwierdzono ją w grobie zbiorowym 11. Zbliżone zmiany patologiczne – *cribra orbitalia*, zmiany zwyrodnieniowo-zniekształcające kręgosłupa, próchnicę – obserwowano na szczątkach ludności kultury pomorskiej z terenu województwa łódzkiego (A. Śmiszkiewicz-Skwarska, A. Zielińska 2005).

Pomimo, że znaczny stopień zniszczenia cmentarzyska, w istotny sposób ograniczył analizę antropologiczną oraz możliwości interpretacyjne, badane szczątki ludzkie dostarczyły informacji, które pozwolą na pełniejsze odtworzenie biostruktury ludności kultury pomorskiej z terenu Polski Środkowej.

BIBLIOGRAFIA

- Baker B. J., Dupras T. L., Tocheri M. W.**, 2005, *The Osteology of Infants and Children*, Texas A&M University Press.
- Brothwell D. R.**, 1981, *Digging up Bones. The excavation, treatment and study of human skeletal remains*, Oxford University Press.
- Gładykowska-Rzeczycka J.**, 1974, *Antropologiczna interpretacja cmentarzysk ciałopalnych*, Pomorania Antiqua, t. 5, s. 27 – 149.
- 1977, *Metody wydobywania przepalonych szczątków kostnych z pochówków ciałopalnych*, Pomorania Antiqua, t. 7, s. 187 – 207.
- Malinowski A.**, 1974, *Historia i perspektywy antropologicznych badań grobów ciałopalnych*, [w:] *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z Sesji Naukowej w dniu 25.III.1972 r.*, Poznań, s. 7 – 15.
- 1993, *Problemy stosowania badań antropologicznych w archeologii*, [w:] F. Rożnowski (red.), *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski dedicata quae Franciscus Rożnowski redigendum curavit*, Słupsk, Poznań, s. 255 – 261.
- Malinowski A., Wolański N.**, 1988, *Metody badań w biologii człowieka. Wybór metod antropologicznych*, Warszawa.
- Muzolf B., Lorkiewicz W.**, 2005, *Cmentarzyska w Konstantynowie-Ignaciewie st. 18 oraz Grabku st. 11, woj. łódzkie na tle cmentarzysk pomorsko-kloszowych z terenów Polski Środkowej*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, s. 183 – 222.
- Piontek J.**, 1999, *Biologia populacji pradziejowych*, Poznań.
- Roberts Ch., Manchester K.**, 2010, *The Archaeology of Disease*, The History Press.
- Strzałko J.**, 1971, *Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu*, Przegląd Antropologiczny, t. 37, z. 2, s. 295 – 314.
- Strzałko J., Piontek J., Malinowski A.**, 1972, *Problem rekonstrukcji wzrostu na podstawie kości zachowanych we fragmentach lub spalonych*, Przegląd Antropologiczny, t. 38, z. 2, s. 277 – 287.
- Śmiszkiewicz-Skwarska A., Zielińska A.**, 2005, *Biostruktura ludności kultury pomorskiej na podstawie wybranych cmentarzysk z woj. łódzkiego*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, s. 339 – 348.
- Węgrzynowicz T.**, 1982, *Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciałopalenia zwłok*, Warszawa.
- Zielińska A.**, 2017, *Wyniki badań antropologicznych ludzkich szczątków kostnych odkrytych na wielokulturowym stanowisku 3 w Ludwinowie, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie*, [w:] I. Marchelak, A. Nierychlewska, I. Nowak, P. Papiernik, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 3 w Ludwinowie, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie (trasa autostrady A-1) (= Via Archaeologica Lodziensis 7.1)*, Łódź, s. 459 – 487.

Anna Zielińska

The results of anthropological analysis of cremation osseous remains from the cemetery of the Pomeranian culture communities at Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek, province of Łódź

Summary

The study presents the results of anthropological research of charred human remains unearthed in 12 graves of the cemetery of the Pomeranian culture community at Rogaszyn, site 2–4, commune of Piątek. Charred bones were mainly obtained from heavily damaged grave features, differing in form. Poor quality of most unearthed osseous material largely impacted the limited results of the anthropological analysis. Incomplete and mixed osseous remains, especially in the unearthed multiple burial graves, did not permit determining the exact number of the buried individuals. Therefore the analysis of the number of the buried in particular graves has been conducted with the help of the method based on MNI – minimum number of individuals. Besides, it was not possible to allocate the preserved bone fragments to particular skeletons. This made the multi-trait analysis (aiming to determine age and sex of individuals and to trace the observed pathological changes) impossible to implement. The damage of most grave features largely limited the possibilities of reconstructing the structure of age, sex and health condition of the individuals buried at the cemetery in question.

A considerable damage of the excavated Pomeranian culture cemetery had an impact on a very weak state of preservation of osseous material. The charred remains were incomplete and heavily mixed. Therefore the number of the individuals buried in particular graves, especially collective ones, was most probably underestimated. Moreover, a heavy fragmentation of the unearthed osseous material and a degree of bone charring made the identification of the age and sex of the buried individuals difficult.

The MIN – minimum number of individuals, whose remains were deposited in 12 features differing in form, has been estimated as at least 39 individuals, including 7 men, 7 women, 13 children and 12 adults whose sex is difficult to determine (table 2, fig. 1). The mortality structure is dominated by the remains of adults (fig. 2). In the age structure, the percentage of buried children aged between of 0–14 equalled 33.2% (fig. 2).

The approximate live body height was only possible to determine for a male from grave 6 (Cloche grave) and it equalled 162.1–162.2 cm. Moreover, the floor layer (part 3) of the collective grave no 7 had only one fragment preserved, i.e. a proximal part of a radius which helped determine the live body height. It equalled 164.4 cm for a male and 157.5 cm for a female. The obtained single values of live body height do not allow drawing more general conclusions.

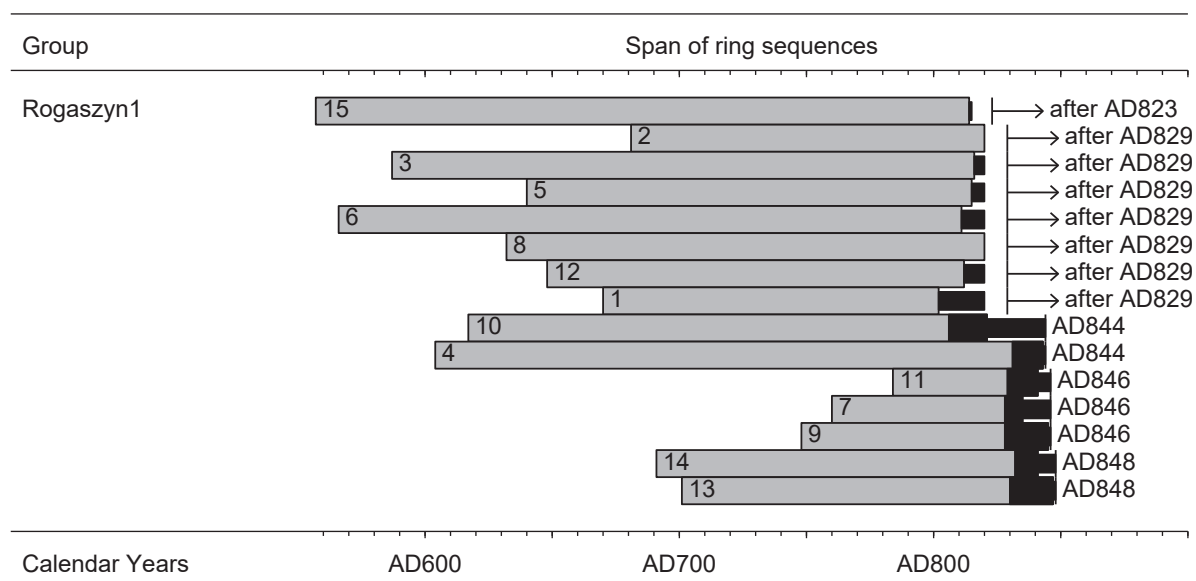
The most numerous group of pathological changes observed on bone fragments was macroscopically visible porosity on the surface of bones, occurring mainly in the area of cranial bones, *porotic hyperostosis* on the bones of the cranial vault, and *cribra orbitalia* in the orbital cavity. The next group of disorders observable on the preserved bone fragments include degenerative-disforming changes of the spine. They have the form of traces after Schmorl's nodes present on fragments of vertebral bodies, as well as marginal osteophytes on the fragments of the bodies of cervical and thoracic vertebrae. Degenerative changes of temporomandibular joint were also observed. The preserved bone fragments also included an inflammation of periosteum on a fragment of the shaft of the femur. As regards dental diseases, the examined osseous material bore traces of caries.

WYNIKI ANALIZY DENDROCHRONOLOGICZNEJ WCZESNOŚREDNIOWIECZYCH STUDNI Z ROGASZYNA STAN. 2–4, GM. PIĄTEK, WOJ. ŁÓDZKIE

W 2003 r. podczas prac archeologicznych prowadzonych na terenie planowanej autostrady Łódź – Gdańsk natrafiono w Rogaszynie koło Piątku na dwie zachowane w całości wczesnośredniowieczne studnie. Skrzynie studni zostały wykonane z dębowych dranic powstałych poprzez rozłupanie pni drzew w kierunku promieniowym, stycznym lub pośrednim bezpośrednio po ich ścięciu. Bardzo dobry stan zachowania drewna pozwolił na wykonanie analizy dendrochronologicznej, której celem było precyzyjne ustalenie daty powstania badanych studni oraz dostarczenie dodatkowych informacji o ich użytkowaniu. Dendrochronologia, dziedzina nauki zajmująca się analizą przyrostów rocznych drewna, stała się jednym z podstawowych instrumentów badawczych w archeologii (J. Hillam 1998; T. Ważny 2001). Obecne możliwości dendrochronologii obejmują m.in. datowanie drewnianych elementów z dokładnością do jednego roku, z czego wynika precyzyjne rozwarstwienie chronologiczne konstrukcji, faz budowy, rozbudowy i napraw. Analiza przyrostów rocznych drewna pozwala także na ustalenie pochodzenia budulca oraz wychwycenie i datowanie powtórnie zastosowanych elementów ze starszych konstrukcji. Badania znalezisk z Rogaszyzna objęły więc także szczegółową analizę drewna, która dostarczyła zestawu danych chronologicznych niezależnych od typologii konstrukcji jako że opartych na analizie struktury materiału, z którego wykonano konstrukcje ciesielskie.

Metodyka badań i materiał

Ogółem do analizy z obydwu obiektów pobrano 32 próbki drewna w postaci wyrzynków. Analiza dendrochronologiczna została wykonana w laboratorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zastosowane zostały klasyczne i wielokrotnie opisywane metody dendroarcheologii (m.in. M. Krąpiec,

Ryc. 1. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Datowanie serii przyrostowych próbek drewna z konstrukcji studni nr 1.

Fig. 1. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Dating of the radial growth series of timber samples from the construction elements of well no 1.

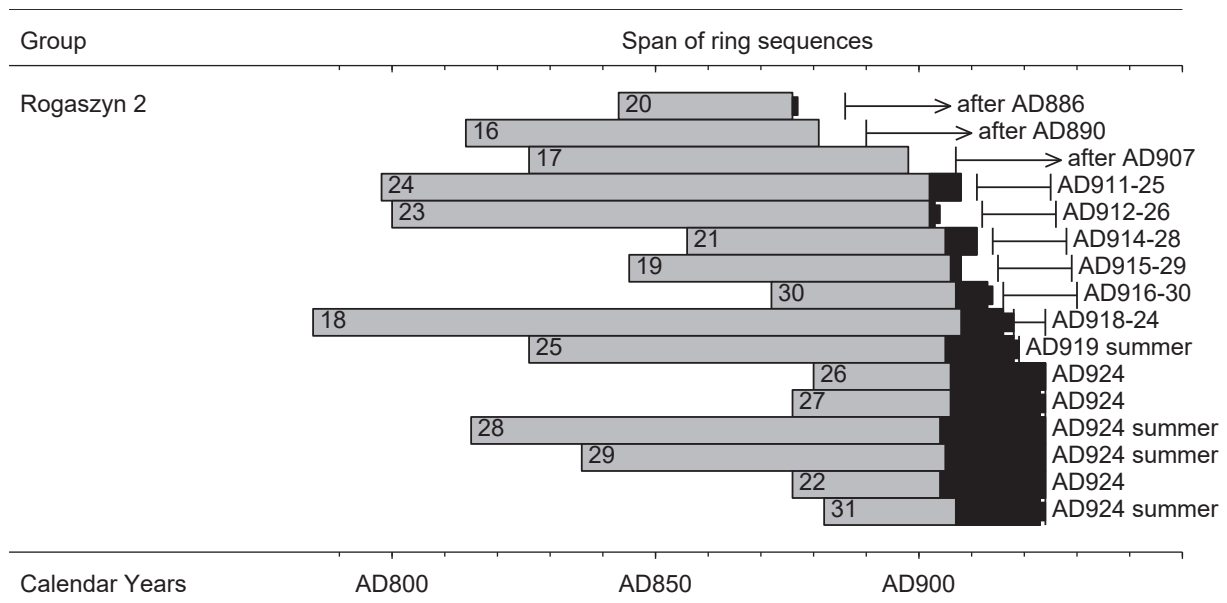
Tabela 1. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Charakterystyka drewna oraz wyniki datowania studni nr 1.

Nr próbki	Liczba przyrostów		Słójpodkorowy	Synchronizacja serii przyrostowych	Datowanie
	ogółem	biel			
1	133 (+1)	–	–	670–802 AD	835 ^{+X} /–6
2	140	–	–	681–820 AD	835 ^{+X} /–6
3	230 (+1)	–	–	587–816 AD	835 ^{+X} /–6
4	240 (+1)	13	+	604–843 AD	844/845 r.
5	176	–	–	640–815 AD	835 ^{+X} /–6
6	246 (+2)	–	–	566–811 AD	835 ^{+X} /–6
7	76 (+11)	18	+	760–835 AD	846/847 r.
8	189	–	–	632–820 AD	835 ^{+X} /–6
9	98 (+1)	18	+	748–845 AD	846/847 r.
10	205 (+23)	?	+	617–821 AD	844/845 r.
11	59 (+5)	17	+	783–841 AD	846/847 r.
12	165 (+3)	–	–	658–812 AD	835 ^{+X} /–6
13	147 (+1)	18	+	701–847 AD	848/849 r.
14	151 (+7)	16	+	691–841 AD	848/849 r.
15	258 (+1)	–	–	557–814 AD	830 ^{+X} /–6

Objaśnienia do tabeli:

liczby w nawiasie podawane przy ogólnej ilości słojów oznaczają najmłodsze przyrosty na próbce, które nie były mierzone, tylko zarejestrowane; skrót B/T w trzeciej kolumnie oznacza zachowaną granicę bielu z twardzielą;

wynik datowania 846/47 oznacza ścięcie drzewa późną jesienią 846 r. lub zimą 846/47 r.

Ryc. 2. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Datowanie serii przyrostowych próbek drewna z konstrukcji studni nr 2.

Fig. 2. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Dating of the radial growth series of timber samples from the construction elements of well no 2.

T. Ważny 1994; J. Hillam 1998; T. Ważny 2001). W pierwszej kolejności konieczna była wstępna selekcja drewna nadającego się do analizy dendrochronologicznej. Dalszym etapem było wyznaczenie i przygotowanie powierzchni pomiarowych, a następnie pomiar szerokości przyrostów rocznych drewna na aparacie pomiarowym typu LINTAB. Założona dokładność pomiaru wynosiła 0,01 mm. Synchronizację sekwencji przyrostowych i porównanie ich z chronologiami wzorcowymi przeprowadzono przy po-

Tabela 2. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Charakterystyka drewna oraz wyniki datowania studni nr 2.

Nr próbki	Liczba przyrostów		Słój podkorowy	Synchronizacja	Datowanie
	ogółem	biel			
16	68	–	–	814–881 AD	896 ^{+X} / ₋₆
17	73	–	–	826–898 AD	913 ^{+X} / ₋₆
18	132 [(+)(2–8)]	10–16	+	785–916 AD	918–924 r.
19	64	2	–	845–908 AD	921 ⁺⁸ / ₋₆
20	34 (+1)	–	–	843–876 AD	892 ^{+X} / ₋₆
21	56	6	–	856–911 AD	920 ⁺⁸ / ₋₆
22	49	20	+	876–924 AD	924/925 r.
23	104	B/T	–	800–903 AD	918 ⁺⁸ / ₋₆
24	111	6	–	798–908 AD	917 ⁺⁸ / ₋₆
25	93 (+1)	13	+DW	773–918 AD	V–VII.919 r.
26	45	18	+	880–924 AD	924/925 r.
27	48 (+1)	18	+	876–923 AD	924/925 r.
28	110	20	+DW	825–924 AD	V–VII.924 r.
29	89	19	+DW	836–924 AD	V–VII.924 r.
30	42 (+1)	7	–	872–913 AD	922 ⁺⁸ / ₋₆
31	42 (+1)	17	+DW	882–923 AD	V–VII.924 r.

mocy programów TSAP (F. Rinn 1997) oraz DENDRO for WINDOWS (I. Tyers 2004). Szczegółowe wyniki analizy przedstawiono w tabeli oraz na diagramie.

Wyniki

Spośród 32 próbek drewna, do badań dendrochronologicznych nadawało się 31 próbek. Reprezentowały one jeden gatunek drewna – dąb (*Quercus sp.*). Wszystkie zakwalifikowane próbki drewna zostały wydatowane.

Badane elementy konstrukcyjne studni nr 1 z Rogaszyna zostały wykonane prawdopodobnie z pni sześciu drzew:

Nr 1, 2, 3, 5, 6 i 12 reprezentują jedno drzewo;

Nr 7, 9 i 11 pochodzą z drugiego drzewa;

Nr 13 i 14 reprezentują trzecie drzewo;

Nr 4 i 10 reprezentują czwarte drzewo;

Próbki o nr 8 i 15 reprezentują pozostałe dwa drzewa.

Wiek ścinanych drzew przekraczał 250 lat, a ich drewno charakteryzuje równomierne usłojenie oraz wysoka jakość. Sposób wykonania studni wskazuje na celowy wybór drzew do ścinki z przeznaczeniem na wykonanie tej określonej konstrukcji.

Drewno studni nr 2 było znacznie gorsze jakościowo. Okoliczne lasy musiały być już przerzedzone i wiek drzew nie przekraczał 150 lat. Ścinka drzew podczas okresu wegetacyjnego sugeruje wykorzystywanie kory dębowej i zawartej w nim taniny do garbowania skór.

Interpretacja wyników

Studnia nr 1 została zbudowana w latach 845–849.

Studnia nr 2 powstała w 924 lub 925 r. Część drzew ścięto podczas okresu wegetacyjnego (późna wiosna lub początek lata) 924 r. Drewno drancicy o nr 25 pochodzi z drzewa ściętego pięć lat wcześniej. Nie zaobserwowano późniejszych napraw.

Uzyskane rezultaty wskazują, że mamy do czynienia z jednymi z najstarszych wczesnośrednio-wiecznych studni na obszarze Polski Środkowej. Chronologia przyrostowa dębu zestawiona w oparciu

o serie przyrostowe elementów konstrukcyjnych obydwu studni obejmuje lata AD 557 – 924 i stanowi cenny wzorzec do datowania wczesnośredniowiecznego drewna dębowego.

BIBLIOGRAFIA

- Hillam J., 1998, *Dendrochronology. Guidelines on producing and interpreting dendrochronological dates*, London.
- Krapiec M., Ważny T., 1994, *Dendrochronologia – podstawy teoretyczne i stan zaawansowania badań w Polsce*, Światowit, t. 39, s. 193 – 214.
- Rinn F., 1996, *TSAP – Time Series Analysis and Presentation. Version 3.0 reference manual*, Heidelberg.
- Tyers I., 2004, *Dendro for Windows program guide*.
- Ważny T., 2001, *Dendrochronologia obiektów zabytkowych w Polsce*, Gdańsk.

Tomasz Ważny

Dendrochronological analysis of early medieval wells from Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek, province of Łódź

Summary

Archaeological excavations conducted in 2003 at Rogaszyn yielded two completely preserved early medieval wells. An excellent state of preservation of timber permitted dendrochronological analysis which aimed at determining a precise date of building the wells and providing additional information concerning their use. The analysis was conducted at the laboratory of the Nicolas Copernicus University in Toruń. Standard dendro-archaeological methods were applied, frequently described in the literature on the subject (inter alia J. Hillam 1998; M. Krapiec, T. Ważny 2001). In total 32 timber samples from 2 features were cut out from the tree trunk, 31 of which were suitable for the analysis. They represented one tree taxon – the oak (*Quercus sp.*). All timber samples qualified for the analysis have been dated (table 1, 2).

The examined construction elements of well no 1 from Rogaszyn were probably made from six tress, over 250 years old at the time of cutting down (fig. 1). The timber was of high quality and the tree rings were evenly spaced. The way the well was constructed indicates that the trees were deliberately selected for this particular feature. Well no 1 was built between 845 and 849 A.D. (table 1).

The timber from well no 2 was of much lower quality and the age of the tree did not exceed 150 years (fig. 2). The well was built between 924 and 925 A.D. (table 2). Some trees were cut down during the vegetation period (late spring and early summer) of year 924. The timber from lath no 25 comes from a tree cut down five years earlier. No subsequent repairs have been observed. Cutting down trees during the vegetation period implies the exploitation of oak bark and tannin used for tanning hide.

The obtained results indicate that the finds are one of the oldest early medieval wells in the area of today's central Poland. The chronology of the oak's radial growth compared with the series of radial growth of construction elements from both wells spans the period 557 – 924 A.D. It is a very relevant dating template for early medieval oak timber.

Marcin Krystek

WYNIKI ANALIZ ZABYTEKÓW METALOWYCH POCHODZĄCYCH ZE STANOWISKA 2–4 W ROGASZYNIE, GM. PIĄTEK, WOJ. ŁÓDZKIE

WSTĘP

Podczas badań archeologicznych prowadzonych na stanowisku 2–4 w Rogaszynie pozyskano zabytki metalowe. Wśród nich znalazły się przedmioty wykonane z żelaza oraz z metali nieżelaznych. Przeprowadzone analizy pozwoliły na identyfikację materiałową oraz wskazanie proveniencji.

Materiał do badań

Analizami objęto 11 zabytków metalowych, które wstępnie zostały surowcowo określone jako wykonane z żelaza (7 sztuk):

- siekierka z tuleją, nr kat.: 2920/2013,
- fragment sierpa (półkoska), nr kat.: 2987/2013,
- fragment nożyka, nr kat.: 3031/2013,
- fragment nożyka, nr kat.: 3055/2013,
- fragment grotu, nr kat.: 3081/2013,
- ostroga, nr kat.: 3149/2013,
- fragment nożyka, nr kat.: 3448/2013,

oraz ze stopów miedzi (4 sztuki):

- fragment bransolety z okienkami, nr kat.: 2850/2013,
- fragment fibuli, nr kat.: 2892/2013,
- kółko – zawieszka, nr kat.: 3020/2013,
- pierścień z brodawkami, nr kat.: 3442/2013.

Poddane analizom przedmioty zostały pozyskane w trakcie badań archeologicznych. Na skutek kilkusetletniego przebywania w warstwach osadów oraz procesów fizykochemicznych tam zachodzących, różnią się stanem zachowania powierzchni. Aby zminimalizować wpływ, powierzchniowych, wtórnych mineralizacji na wyniki pomiarów XRF, przedmioty poddano oczyszczeniu w Pracowni Konserwacji Metali i Materiałów Organicznych MAIE. Zabytki zostały datowane archeologicznie na: młodszy okres przedrzymski (MOP), wczesny okresu wpływów rzymskich (WOWR) oraz wczesne średniowiecze.

Metody badań

1. Ogląd makroskopowy powierzchni zabytków za pomocą mikroskopu stereoskopowego M125 firmy Leica wyposażonego w zestaw do akwizycji obrazu. Na tej podstawie ujawniono niejednorodność surowcową we wszystkich przedmiotach wykonanych z metali nieżelaznych. Dokumentację fotograficzną zabytków przedstawiono na ryc. 1–11.
2. Pomiar gęstości objętościowej. Analizy, metodą wagi hydrostatycznej, wykonano w alkoholu izopropylowym z wykorzystaniem wagi cyfrowej PS1000 firmy Radwag, wyposażonej w nadstawkę do pomiarów gęstości ciał stałych. Pomiaru, ze względu na zbyt duże gabaryty niektórych przedmiotów, zostały wykonane dla 7 z 11 zabytków. Gęstość każdego z zabytków była mierzona trzykrotnie, za

każdym razem rejestrację wyników przeprowadzano po upływie 3 minut, celem zmniejszenia wpływu porowatości korozyjnej warstwy powierzchniowej. Wyniki przedstawiono w postaci obliczonej wartości średniej z trzech pomiarów, w części szczegółowej opracowania.

3. Analizy składu pierwiastkowego wykonano za pomocą ręcznego spektrometru XRF – Vanta VMR firmy Olympus. Pomiary zrealizowano metodą Alloy Plus Extra, z wykorzystaniem dwóch wiązek promieniowania:

- wiązka 1: napięcie 40 kV; czas: 30 s; mierzone pierwiastki: Ti, V, Cr, Mn, Fe, Co, Ni, Cu, Zn, Sr, Zr, Nb, Mo, Pd, Ag, Cd, Sn, Sb, Hf, Ta, W, Re, Au, Hg, Pb, Bi;
- wiązka 2: napięcie 13 kV; czas: 20 s; mierzone pierwiastki: Mg, Al, Si, P, S, Sc, Ti, V, Cr, Mn, Fe, Co, Ni, Cu, Zn, Mo, Sn.

Przed pomiarami kalibracja urządzenia była sprawdzana za pomocą wzorca austenitycznej, chromowo-niklowej stali nierdzewnej (typ 316). Zasadnicze pomiary wykonano na mechanicznie oczyszczonej powierzchni zabytków. Mechaniczne oczyszczenie było przeprowadzone w sposób niedestrukcyjny, z zachowaniem naturalnej patyny zabytku. Wcześniej, przed czyszczeniem, dokonano wstępnych pomiarów, przy tych samych parametrach urządzenia, w tych samych miejscach, w których zrealizowano pomiary zasadnicze. W ten sposób ujawniono różnice w wynikach np. dla przedmiotów żelaznych średnia różnica w zawartości Fe dochodzi 2,6%, natomiast dla przedmiotów z metali nieżelaznych średnia różnica w zawartości np. Cu wynosi 5,6%, Sn – 8,0%, Pb – 2,6%. Skład pierwiastkowy powierzchni zabytków mierzony był co najmniej w trzech punktach. Wyniki pomiarów zamieszczono w tabeli 1. W części szczegółowej, przy opisie każdego z zabytków wykonanych z „żelaza” zamieszczono ilość Fe oraz pierwiastków pogarszających jakość stopu P i S przeliczoną na 100%. Pozostałe pierwiastki, głównie lekkie, występują jako wtórne składniki powierzchni korozyjnej. Dla zabytków wykonanych ze stopów metali kolorowych przedstawiono główne składniki stopów: Cu, Zn, Ag, Pb w % wt. przeliczona na 100%, celem określenia nazwy stopu¹.

Wnioski

Siedem zabytków wykonanych ze stali jest zachowanych w złym stanie, silnie skorodowanych. Pomiary gęstości objętościowej wykazały jej niską wartość w porównaniu z faktyczną gęstością stali co potwierdza stopień ich destrukcji. W składzie chemicznym poza zmienną zawartością Fe (71,8 – 93,9), występują głównie różnice w zawartości pierwiastków lekkich, których obecność związana jest z warstwą korozyjną i mechanicznym wbudowaniem w jej strukturę ziaren kwarcu (Si) lub skaleni (Al, Si). Zmienna, ale wysoka, zawartość szkodliwych dla stali pierwiastków – P i S wynika z różnej jakości rud, najprawdopodobniej lokalnych, darniowych. Można założyć, że najgorszej jakości rudy zostały wykorzystane do wyrobu nożyków (nr kat.: 3055/2013 i 3448/2013). Jednak należy też wziąć pod uwagę możliwość wtórnej koncentracji P w obrębie warstwy korozyjnej na skutek współcześnie prowadzonej działalności rolniczej. Wśród przedmiotów wykonanych ze stali tylko na powierzchni siekierki (nr kat.: 2920/2013) ujawniono podwyższoną zawartość Cu, co może wskazywać na istnienie miedzianego zdobienia. W przypadku ostrogi (nr kat.: 3149/2013) wyższa zawartość Sn najprawdopodobniej jest związana z techniką łączenia elementów stalowych zabytku. Wśród przedmiotów wykonanych z metali nieżelaznych dominują stopy, tylko fibulę (nr kat.: 2892/2013) wykonano z miedzi. Dodatkowo została posrebrzona. Fragment bransolety z okienkami (nr kat.: 2850/2013) oraz kółko – zawieszka (nr kat.: 3020/2013) wykonane są ze stopów zawierających w różnych proporcjach Cu, Sn i Pb, a dodatkowo pierwiastki śladowe Sb, Ag, Hg i Bi. Na tej podstawie można przypuszczać, że powierzchnie ich były srebrzone oraz mają wspólną słowacką proveniencję. Pod względem technologicznym najciekawszym zabytkiem jest pierścień z brodawkami (nr kat.: 3442/2013). Porównanie wyników pomiarów gęstości objętościowej oraz teoretycznie obliczonej gęstości objętościowej na podstawie ilości metali, będących składnikami stopu, wskazuje na pokrycie powierzchni pierścienia powłoką cyny lub jej stopem. Potwierdzeniem tego jest charakter powierzchni pierścienia, na której widoczne są szczeliny i odpryski. Biorąc pod uwagę bogaty skład pierwiastkowy można zabytkowi przypisać obszar Rudaw – pogranicza niemiecko-czeskiego.

¹ Bayley J., Butcher S., 2004, *Roman Brooches in Britain* (= *Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London* 68), London.

Szczegółowy opis zabytków wraz z wynikami analiz z podziałem na zabytki wykonane żelaza oraz metali nieżelaznych

Przedmioty wykonane z żelaza

1. Siekierka z tuleją.
Lokalizacja C/26; nr inw. F/1597/2013; nr kat. 2920/2013.
Chronologia: MOP-WOWR.
Gęstość objętościowa: nie zmierzono.
Zawartość Fe i pierwiastków charakterystycznych [% wt.] Fe: 93,9; P: 0,5; S: 0,1;
Σ pozostałych pierwiastków: 5,6%.
Rodzaj metalu: stal.
Uwagi: Zmierzona podwyższona zawartość miedzi (0,2%) może wskazywać istnienie pierwotnej inkrustacji Cu.
2. Fragment sierpa (półkoska).
Lokalizacja C/83/ ob. 209; nr inw. F/1619/2013; nr kat. 2987/2013.
Chronologia: MOP.
Gęstość objętościowa: nie zmierzono.
Zawartość Fe i pierwiastków charakterystycznych [% wt.]: Fe: 91,0; P: 0,3; S: 0,5;
Σ pozostałych pierwiastków: 8,3%.
Rodzaj metalu: stal.
Uwagi: brak.
3. Fragment nożyka.
Lokalizacja D/41; nr inw. F/1638/2013; nr kat. 3031/2013.
Chronologia: OWR(?).
Gęstość objętościowa [g/cm³]: 4,5.
Zawartość Fe i pierwiastków charakterystycznych [% wt.] Fe: 85,0; P: 0,4; S: 0,5;
Σ pozostałych pierwiastków: 14,0% wt.
Rodzaj metalu: stal.
Uwagi: mała wartość gęstości objętościowej, duża ilość innych pierwiastków niż Fe, szczególnie lekkich, wskazuje na silnie posunięty proces korozyjny zabytku.
4. Fragment nożyka.
Lokalizacja F/1; nr inw. F/1645/2013; nr kat. 3055/2013.
Chronologia: OWR(?).
Gęstość objętościowa [g/cm³]: 2,98.
Zawartość pierwiastków [% wt.] Fe: 81,1; P: 2,4; S: 0,9;
Σ pozostałych pierwiastków: 15,5% wt.
Rodzaj metalu: stal.
Uwagi: bardzo mała gęstość objętościowa wskazuje na daleko posuniętą korozję. Bardzo słaby stan zachowania zabytku może być spowodowany słabej jakości rudą darniową wykorzystaną do wyrobu nożyka, na co wskazuje wysoka zawartość P.
5. Fragment grotu.
Lokalizacja E/25; nr inw. F/1652/2013; nr kat. 3081/2013.
Chronologia: wczesne średniowiecze(?).
Gęstość objętościowa: nie zmierzono.
Zawartość pierwiastków [% wt.] Fe: 77,7; P: 0,9; S: 1,6;
Σ pozostałych pierwiastków: 20,1% wt.
Rodzaj metalu: stal.
Uwagi: brak .
6. Fragment ostrogi.
Lokalizacja E/6; nr inw. F/1669/2013; nr kat. 3149/2013.
Chronologia: wczesne średniowiecze.
Gęstość objętościowa [g/cm³]: 4,33.
Zawartość pierwiastków [% wt.] Fe: 88,2; P: 1,4; S: 0,2;

Σ pozostałych pierwiastków: 10,1% wt.

Rodzaj metalu: stal.

Uwagi: analizy ujawniły w miejscu łączenia kolca z ramionami ostrogi podwyższoną zawartość Sn (1,1%). Może to wskazywać na charakter mocowania kolca – lut. Najprawdopodobniej nie jest to pozostałość ozdobnego cynowania powierzchni, ponieważ cynę stwierdzono punktowo.

7. Fragment nożyka.

Lokalizacja C/60; nr inw. F/1803/2013; nr kat. 3448/2013.

Chronologia: OWR(?).

Gęstość objętościowa: nie zmierzono.

Zawartość pierwiastków [% wt.] Fe: 71,8; P: 2,3; S: 1,0;

Σ pozostałych pierwiastków: 24,9% wt.

Rodzaj metalu: stal.

Uwagi: brak.

Przedmioty wykonane z metali nieżelaznych

8. Fragment bransolety z okienkami.

Lokalizacja C/70; nr inw. F/1568/2013; nr kat. 2850/2013.

Chronologia: WOWR.

Gęstość objętościowa [g/cm³]: 6,98.

Zawartość głównych pierwiastków stopowych [% wt.] Cu: 39,0; Sn: 24,0; Pb: 37,0;

Typ stopu: PbCu₃₉Sn₂₄

Uwagi: podwyższone zawartości Ag (0,2% wt.) i Hg (0,3% wt.) wskazują na pozostałość srebrzenia, natomiast obecność Sb (0,2% wt.) oraz Bi (0,1% wt.) mogą wskazywać na proveniencję południową, związaną z okolicami Bańskiej Bystrzycy (Spania Dolina)².

9. Fragment fibuli A236 (A237?).

Lokalizacja C/23; nr inw. F/1588/2013; nr kat. 2892/2013.

Chronologia: WOWR.

Gęstość objętościowa [g/cm³]: 6,16.

Zawartość głównych pierwiastków stopowych [% wt.] Cu: 97,1; Sn: 2,2; Pb: 0,6;

Typ stopu: brąz niskocynowy.

Uwagi: podwyższona zawartość Ag (0,6% wt.) występująca w obrębie ozdobnych zwojów może wskazywać na srebrzenie.

10. Kółko – zawieszka.

Lokalizacja C/90; nr inw. F/1634/2013; nr kat. 3020/2013.

Chronologia: MOP(?).

Gęstość objętościowa [g/cm³]: 6,47.

Zawartość głównych pierwiastków stopowych [% wt.] Cu: 14,1; Sn: 39,3; Pb: 46,6;

Typ stopu: PbSn₃₉Cu₁₄

Uwagi: podwyższone zawartości Ag (0,1% wt.) i Hg (0,1% wt.) mogą wskazywać na pozostałość srebrzenia, natomiast obecność Sb (0,2% wt.) oraz Bi (0,1% wt.) pozwala na wiązanie tego wyrobu ze złożami miedzi okolic Bańskiej Bystrzycy (Spania Dolina)³.

11. Pierścień z „brodawkami”.

Lokalizacja C/80; nr inw. F/1802/2013; nr kat. 3442/2013.

Chronologia: MOP.

Gęstość objętościowa [g/cm³]: 8,20.

Zawartość głównych pierwiastków stopowych [% wt.] Cu: 38,1; Sn: 44,3; Pb: 17,6;

Uwagi: powierzchnia pierścienia pokryta jest niewielkimi spękaniami często układającymi się zgodnie z załamaniem powierzchni zabytku (górna, prawa część zdjęcia znajdującego się po lewej

² Garner J., Kvietok M., 2016, *Copper production in the Slovak Ore Mountains – New Approaches*, [w:] G. Körlin, M. Prange, Th. Stöllner, Ü. Yalcin (red.), *From Bright Ores to Shiny Metals. Festschrift Andreas Hauptmann (= Der Anschnitt. Beiheft 29)*, Bochum, s. 109 – 123.

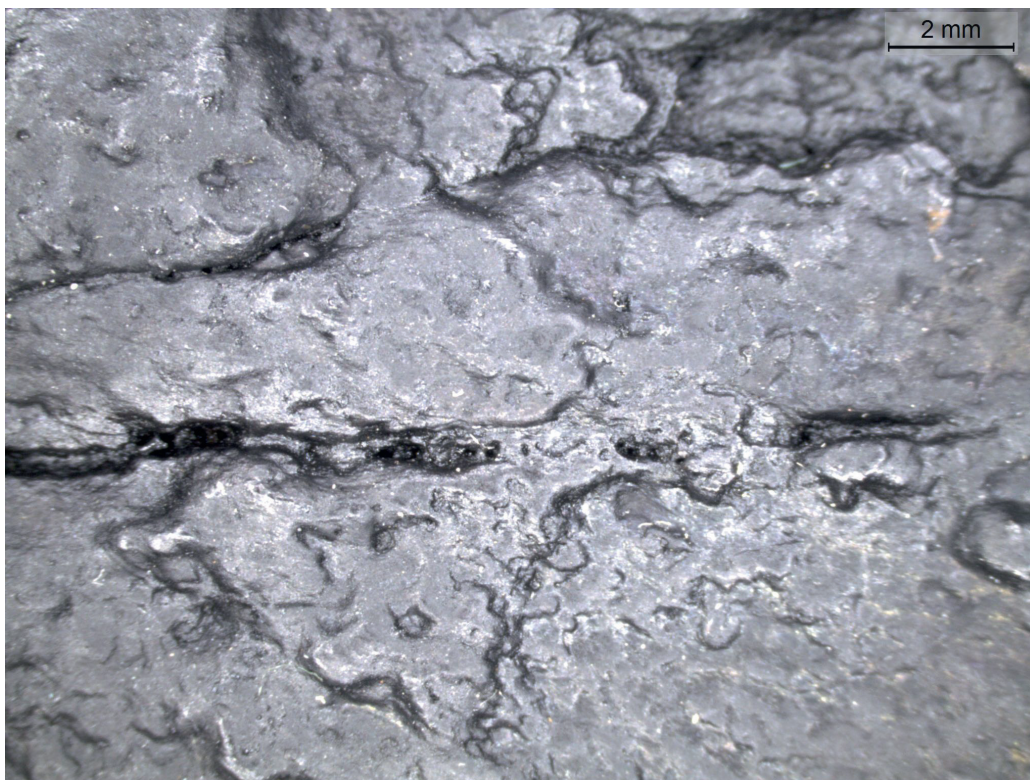
³ Garner J., Kvietok M., 2016, *Copper production in the Slovak Ore Mountains – New Approaches*, [w:] G. Körlin, M. Prange, Th. Stöllner, Ü. Yalcin (red.), *From Bright Ores to Shiny Metals. Festschrift Andreas Hauptmann (= Der Anschnitt. Beiheft 29)*, Bochum, s. 109 – 123.

stronie poniżej tekstu). Dodatkowo na niektórych narożnikach „brodawek” widoczne są drobne odprysnięcia ujawniające inną barwę metalu znajdującą się pod szarą warstwą powierzchniową. Obliczona teoretyczna gęstość stopu, w przypadku zabytku wykonanego tylko z niego powinna wynosić około 8,62g/cm³, co może przemawiać za faktycznym istnieniem powłoki z cyny lub jej stopu na powierzchni pierścienia. Dodatkowo w pomiarach stwierdzono podwyższoną zawartość: Ag (0,8% wt.), Hg (0,3% wt.), Sb (0,5% wt.) oraz Bi (0,1% wt.). Ponieważ powierzchnia zabytku po pokryciu cyną (lub jej stopem) raczej nie wymagała dodatkowego srebrzenia, w związku z tym prawdopodobnie pierwiastki te występują w stopie jako domieszka pochodząca z rudy. Tak duże bogactwo pierwiastków, technologia wykonania mogą wskazywać na pochodzenie pierścienia z obszaru pogranicza niemiecko-czeskiego: Górna Saksonia – Rudawy.

Tabela 1. Średnie składy pierwiastkowe zabytków metalowych pochodzących ze stanowiska 2 – 4 w Rogaszynie, gm. Piątek.

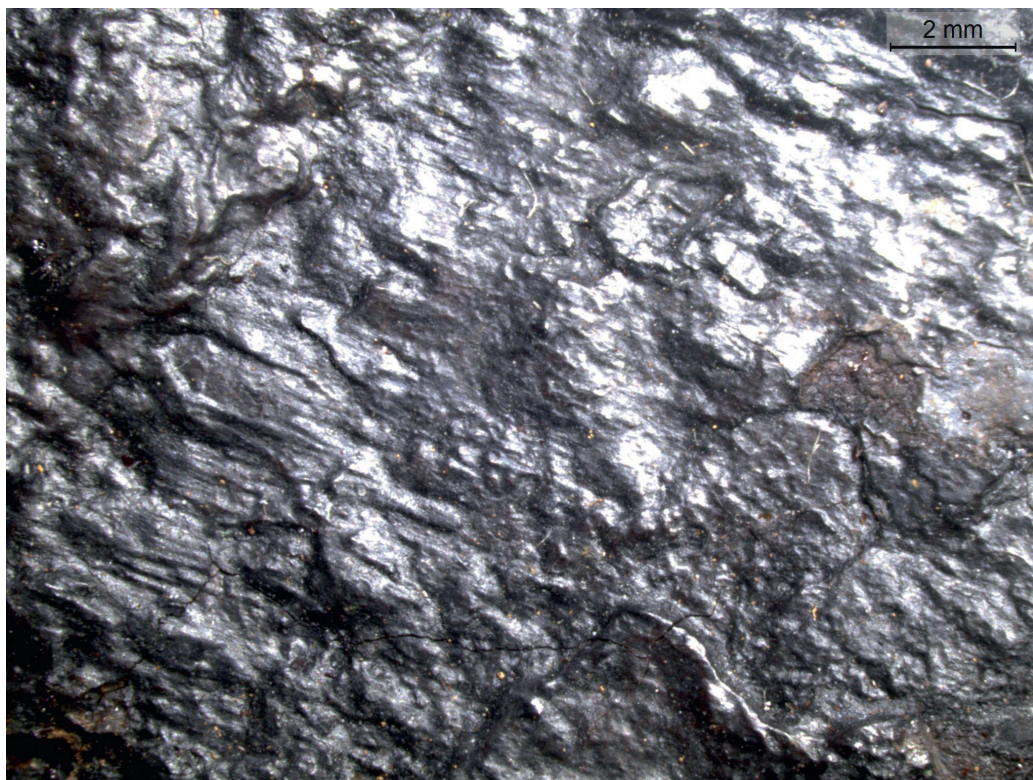
Pierwiastki	Zabytki wykonane ze stali							Zabytki wykonane z metali nieżelaznych			
	Numery katalogowe zabytków.										
	2920/2013	2987/2013	3031/2013	3055/2013	3081/2013	3149/2013	3448/2013	2850/2013	2892/2013	3020/2013	3442/2013
	Zawartość pierwiastków w % wt.										
Al	0,74	0,54	1,78	0,47	1,04	0,73	1,36	4,46	6,30	2,22	0,61
Si	4,51	7,68	11,56	14,72	18,72	8,07	22,99	5,68	11,35	2,76	2,98
P	0,46	0,25	0,41	2,42	0,64	1,45	2,26	6,83	3,09	4,87	4,18
S	0,07	0,48	0,55	0,94	1,89	0,23	1,05	0,00	0,31	0,00	0,00
Ti	0,00	0,00	0,07	0,03	0,02	0,01	0,06	0,10	0,02	0,15	0,25
Cr	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00
Mn	0,03	0,02	0,15	0,04	0,06	0,06	0,11	0,01	0,00	0,00	0,00
Fe	93,88	90,96	85,03	81,12	77,39	88,25	71,83	1,41	3,78	0,53	0,24
Co	0,02	0,03	0,16	0,06	0,04	0,00	0,23	0,00	0,00	0,02	0,00
Ni	0,04	0,00	0,00	0,03	0,06	0,01	0,02	0,04	0,00	0,05	0,07
Cu	0,19	0,02	0,03	0,02	0,05	0,02	0,01	31,41	71,24	12,54	34,29
Zn	0,01	0,01	0,23	0,11	0,02	0,06	0,06	0,04	1,13	0,00	0,00
Sr	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01
Zr	0,00	0,00	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,02	0,01
Ag	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20	0,63	0,07	0,79
Cd	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00
Sn	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,05	0,00	19,36	1,65	34,99	39,85
Sb	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,22	0,00	0,18	0,49
Hg	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,26	0,00	0,12	0,27
Pb	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	29,84	0,48	41,40	15,82
Bi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,08	0,01	0,07	0,12

Ryc. 1. Rogaszyń stan. 2-4, gm. Piątek. Makrofotografia powierzchni siekierki, nr kat. 2920/2013.

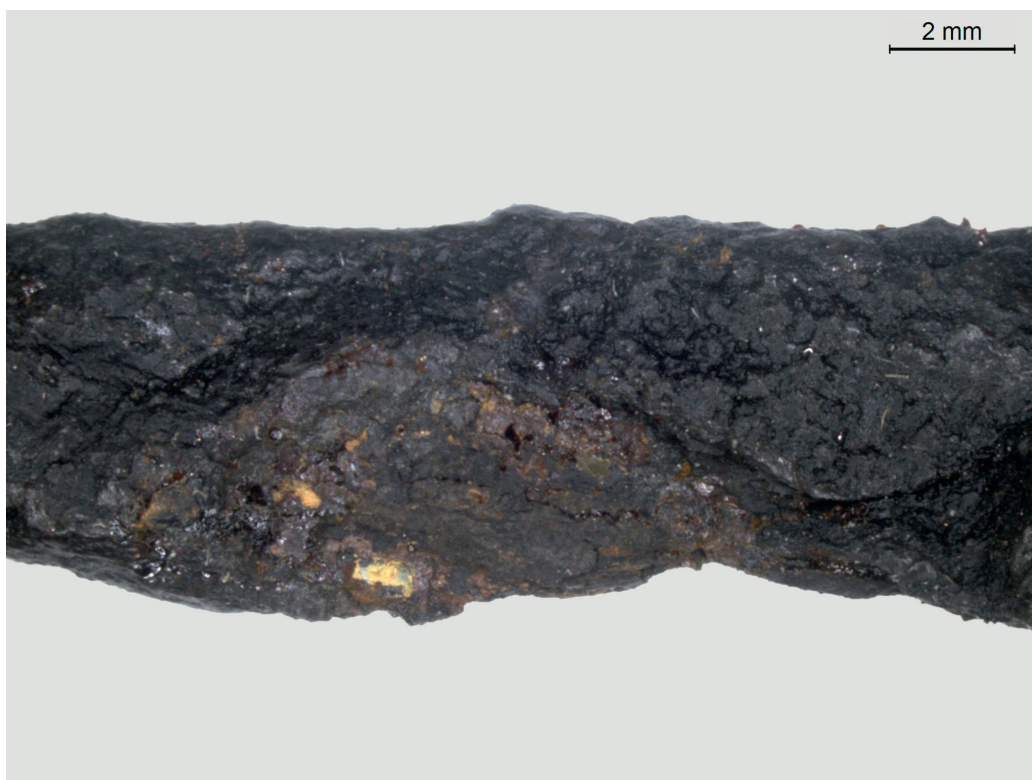
Fig. 1. Rogaszyń site 2-4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface of the axe, catalogue number: 2920/2013.

Ryc. 2. Rogaszyń stan. 2-4, gm. Piątek. Makrofotografia powierzchni sierpa (półkoska), nr kat. 2987/2013.

Fig. 2. Rogaszyń site 2-4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface of the sickle, catalogue number: 2987/2013.

Ryc. 3. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Makrofotografia powierzchni nożyka, nr kat. 3031/2013.

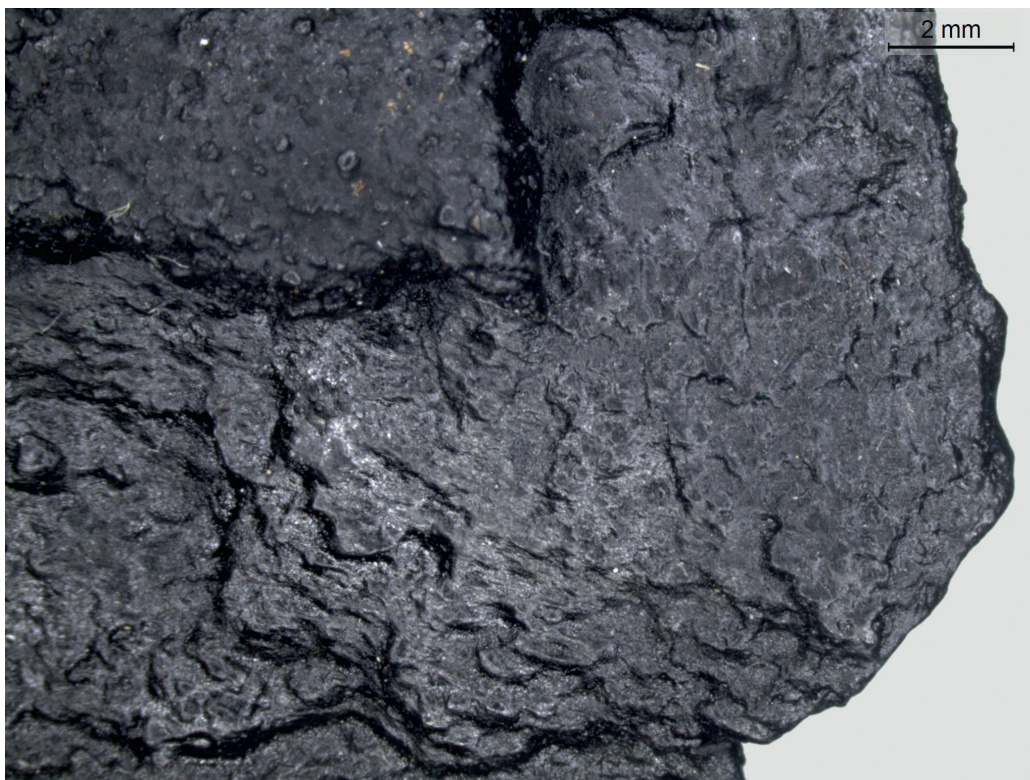
Fig. 3. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface of the small knife, catalogue number: 3031/2013.

Ryc. 4. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Makrofotografia powierzchni nożyka, nr kat. 3055/2013.

Fig. 4. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface of the small knife, catalogue number: 3055/2013.

Ryc. 5. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Makrofotografia powierzchni fragmentu grotu, nr kat. 3081/2013.

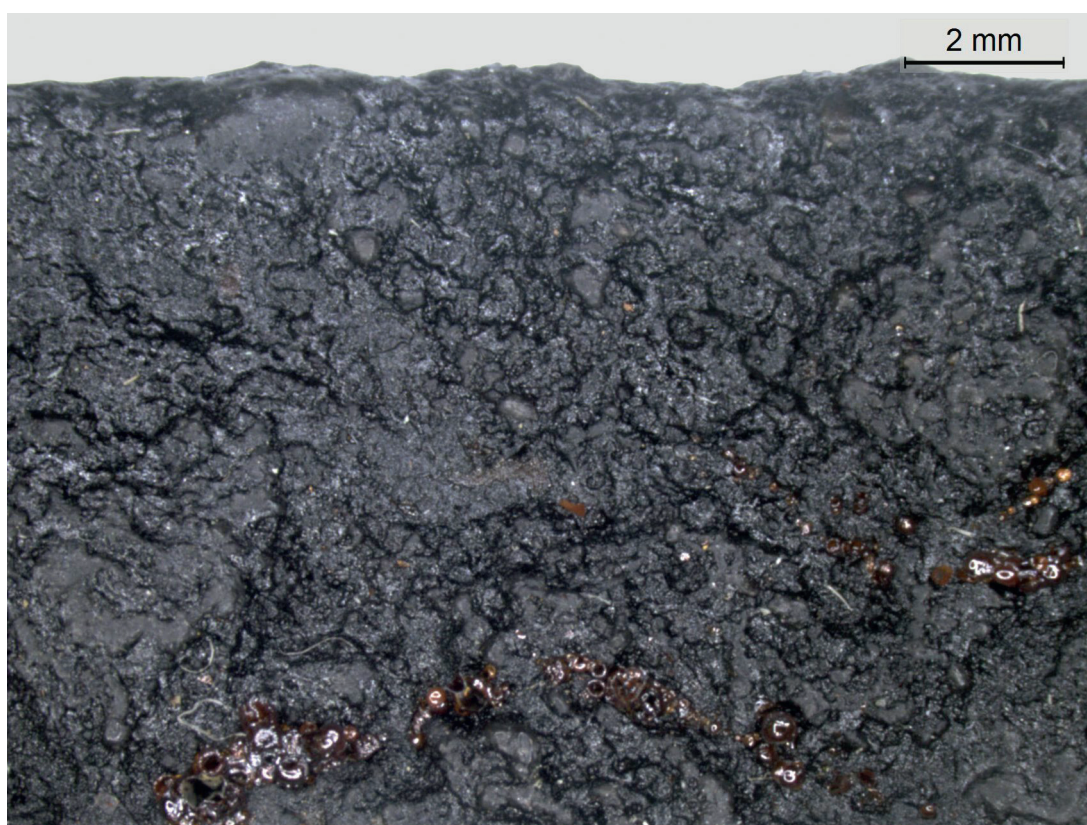
Fig. 5. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface of the fragment of the arrowhead, catalogue number: 3081/2013.

Ryc. 6. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Makrofotografia powierzchni ostrogi, nr kat. 3149/2013.

Fig. 6. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface of the spur, catalogue number: 3149/2013.

Ryc. 7. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Makrofotografia powierzchni nożyka, nr kat. 3448/2013.

Fig. 7. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface of the small knife, catalogue number: 3448/2013.

Ryc. 8. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Makrofotografie fragmentu bransolety, nr kat. 2850/2013; widok z góry i z boku.

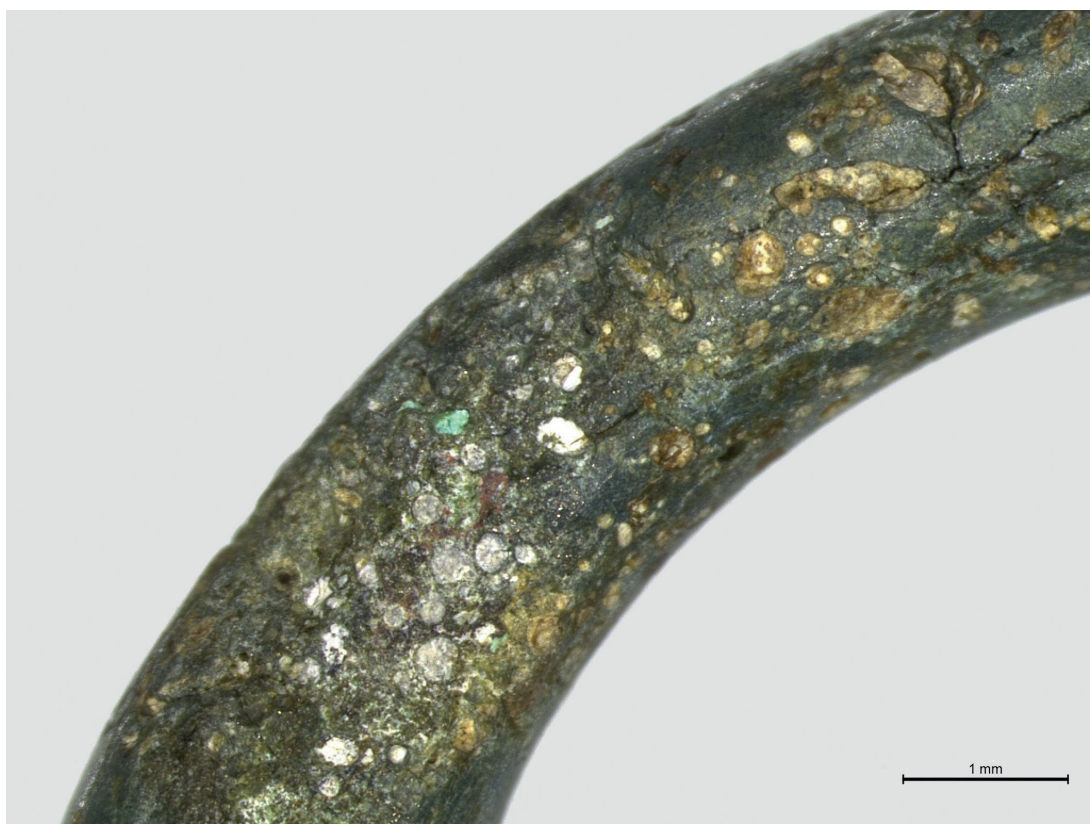
Fig. 8. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface and side of the bracelet, catalogue number: 2850/2013.

Ryc. 9. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Makrofotografie powierzchni zwojów fibuli oraz zakończenia zapinki, nr kat. 2892/2013. Na zwojach (9A) widoczna jest prawdopodobnie zachowana pozostałość srebrzenia.

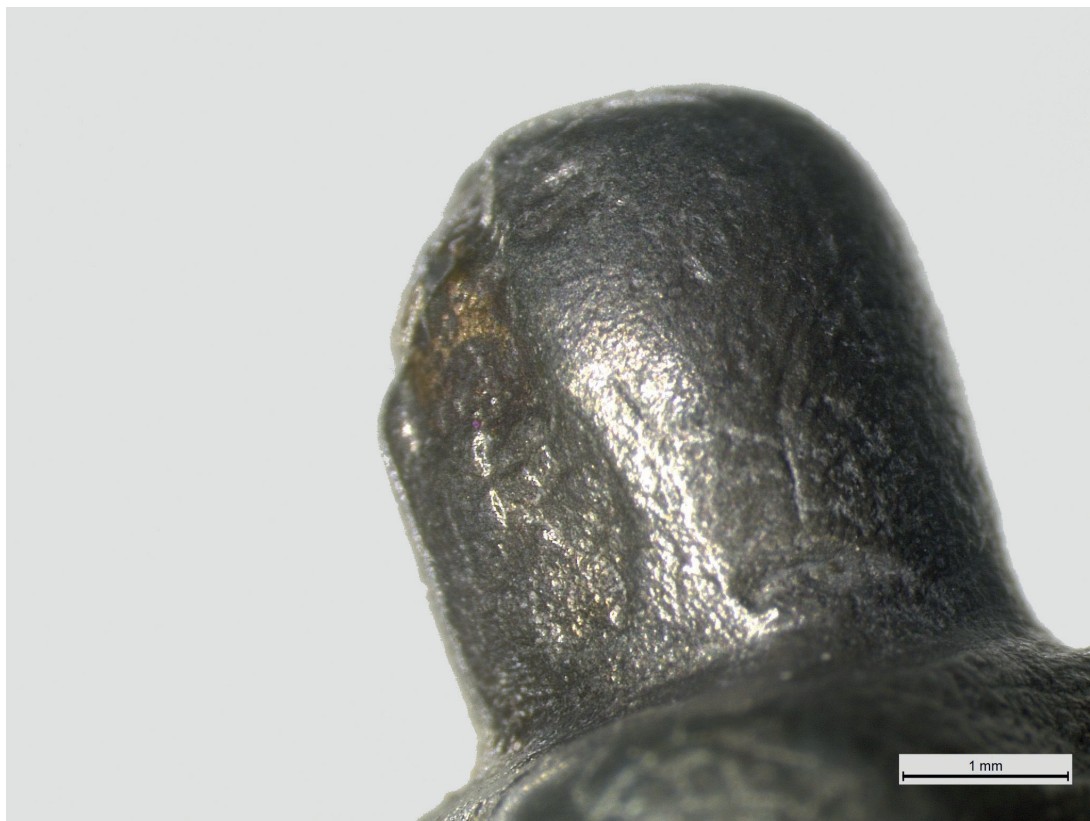
Fig. 9. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Macrophotography of the surface of the coils and the end tip of the fibula, catalogue number: 2892/2013. The coils of the bracelet bear traces of silver plating.

Ryc. 10. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Makrofotografie (ogólna i w powiększeniu) powierzchni kółka – zawieszki, nr kat. 3020/2013.

Fig. 10. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Macrophotography (general and blown up) of the surface of a circle-pendant, catalogue number: 3020/2013.

Ryc. 11. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Makrofotografie (ogólna i w powiększeniu) powierzchni pierścienia z brodawkami, nr kat. 3442/2013.

Fig. 11. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Macrophotography (general and blown up) of the surface of the ring with knobs, catalogue number: 3442/2013.

Marcin Krystek

**The results of the analysis of metal artefacts from site 2-4 at Rogaszyn,
commune of Piątek, province of Łódź**

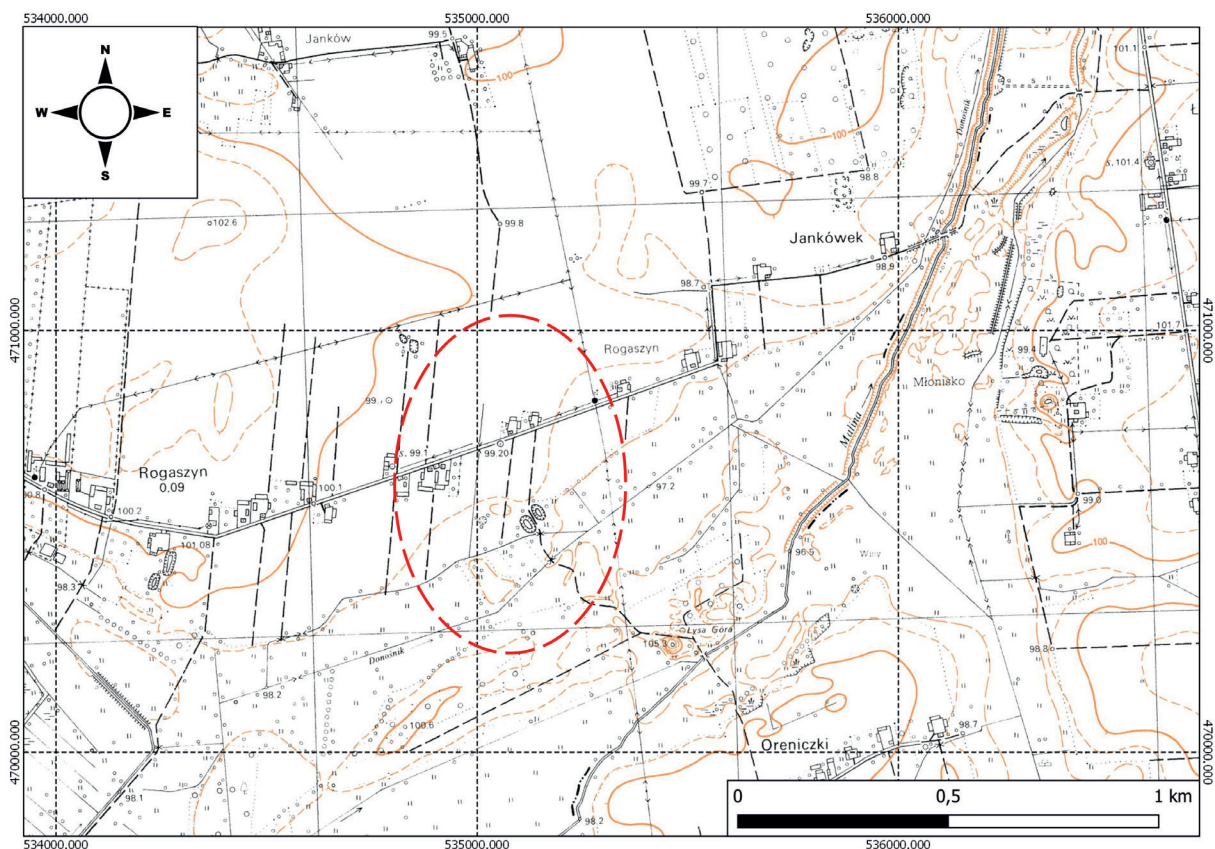
Summary

Raw material analyses were conducted for the artefacts unearthed during the motorway rescue excavations at site 2-4 at Rogaszyn. They were based on macroscopic observation of the surfaces, analysis of the volume density using the hydrostatic weighing method as well as element content analysis using a handheld XRF spectrometer. The analyses lead to the following conclusion: the artefacts which contained iron were made of steel of a varying, yet considerable phosphorus content. This may indicate they were made from local bog irons of very poor quality. The bad quality of the ores also influenced the bad state of preservation of the artefacts. The iron axe with a sleeve was the only artefact that most likely had a copper decoration on its surface, which is attested by the high content of this element. The artefacts which are made of non-ferrous metals (bracelet with small windows and the circle - pendant) may have been imported from the area of today's Slovakia. The ring with knobs, whose surface may have been galvanized is also very interesting. This artefact might have come from the current day border area between Germany and the Czech Republic. Fibula was the only non-ferrous artefact which was not made of an alloy, but of copper. A fragment of its surface bears traces of silver plating.

Rafał Brzejszczak

**WYNIKI PROSPEKЦИИ LOTNICZEJ PRZEPROWADZONEJ
W REJONIE STANOWISKA 2–4 W ROGASZYNIE,
GM. PIĄTEK, POW. ŁĘCZYCA, WOJ. ŁÓDZKIE W 2022 ROKU**

Jako element zadania „Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 2–4 w Rogaszynie, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1)” przeprowadzono prospekcję lotniczą rejonu stanowiska oraz jego najbliższego otoczenia. Wykonawcą była Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego. Wykonane z powietrza zdjęcia miały na celu rejestrację tzw. wyróżników glebowych i wegetacyjnych, które wskazywałyby na lokalizację obiektów archeologicznych. Pierwsze z wyżej wymienionych anomalii rejestrowane są najczęściej w okresie wczesnowiosennym lub jesiennym, gdy brak jest pokrywającej teren roślinności. Powstają one w wyniku kontrastu pomiędzy naturalną barwą gleby a warstwami antropogenicznymi (W. Rączkowski 2002). Spowodowane jest to silną erozją stanowiska, najczęściej na skutek zabiegów agrotechnicznych. Długie lata działalności rolniczej prowadzą do całkowitego rozorania obiektów archeologicznych i wymieszania ich wypełnisk z warstwą orną, natomiast zabytki ruchome zostają rozproszane po powierzchni stanowiska. Wyróżniki wegetacyjne powstają natomiast, gdy znajdujące się pod warstwą orną obiekty archeologiczne zawierają zwiększoną ilość próchnicy w stosunku do otoczenia oraz charakteryzują się większą wilgotnością. Dodatkowo, w wyniku

Ryc. 1. Rogaszyn, gm. Piątek. Zakres prospekcji lotniczej przeprowadzonej w 2022 r.

Fig. 1. Rogaszyn, commune of Piątek. The range of the aerial prospection conducted in 2022.

Ryc. 2. Rogaszyn, gm. Piątek. Widok na stanowisko w 2022 r. od strony południowej.

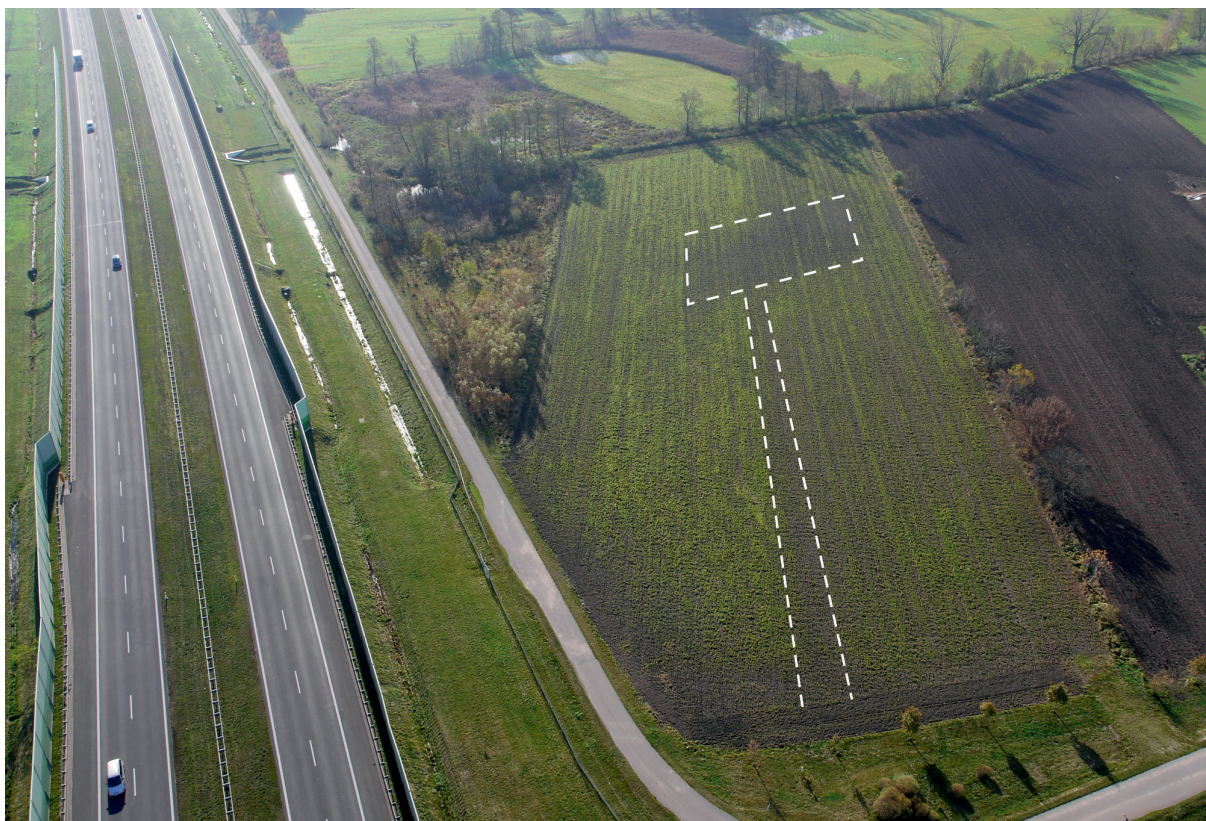
Fig. 2. Rogaszyn, commune of Piątek. View of the site from the south (taken in 2022).

Ryc. 3. Rogaszyn, gm. Piątek. Prawdopodobna lokalizacja dworu z XIX w. wraz z aleją dojazdową.

Fig. 3. Rogaszyn, commune of Piątek. The possible location of the 19th century manor house with the road leading to it.

Ryc. 4. Rogaszyn, gm. Piątek. Prawdopodobna lokalizacja dworu z XIX w. wraz z aleją dojazdową.

Fig. 4. Rogaszyn, commune of Piątek. The possible location of the 19th century manor house with the road leading to it.

naruszenia przez człowieka struktury gruntu, miejsca te są łatwiej penetrowane przez systemy korzeniowe roślin. Wszystkie te czynniki wpływają korzystnie na vegetację roślinności, co z kolei przekłada się na jej większą wysokość, a barwy liści i łodyg są intensywniejsze. Są to tzw. pozytywne wyróżniki vegetacyjne. W przypadku obecności pod powierzchnią relikwów fundamentów, bruków kamiennych, pozbawionego próchnicy piasku lub gliny powstają niekorzystne warunki do rozwoju roślin czego skutkiem jest ich mniejsza wysokość i bledsze barwy vegetacji. W tej sytuacji mówimy o negatywnych wyróżnikach vegetacyjnych (Z. Kobyliński 2005).

Interesujący nas obszar położony jest w obrębie Równiny Łowicko-Błońskiej (J. Kondracki 1994). Rozciąga się ona na przestrzeni ponad 3100 km² na południe od Równiny Kutnowskiej i zachodniej części Kotliny Warszawskiej, natomiast od zachodu styka się z Kotliną Kolską i Wysoczyzną Łaską. Od południa mezoregion ten graniczy ze Wzniesieniami Łódzkimi i Wysoczyzną Rawską, a od wschodu z Równiną Warszawską. Równinę Łowicko-Błońską przecinają niewielkie rzeki spływające do Bzury z obszaru Wzniesień Południowomazowieckich. Do głównych należą m.in.: Moszczenica, Mroga, Skierniewka, Pisia, Utrata i Rawka. Równina przedstawia płaski poziom denudacyjny z wysokościami mieszczącymi się w przedziale 85 – 100 m n.p.m. Dominują na ogół dobre gleby brunatnoziemne i czarne ziemie ulokowane na pylastej lub piaszczystej pokrywie glin morenowych, a także łąk wstęgowych w okolicach Błonia i Sochaczewa (J. Kondracki 1988). Stanowisko 2 – 4 w Rogaszynie zlokalizowane jest na lewym brzegu rzeki Maliny, będącej prawym dopływem Moszczenicy.

W ramach realizowanego projektu przeprowadzono dwa naloty, pierwszy w dniu 24 czerwca w okresie dojrzewającego na polach zboża, drugi na początku listopada, już po pracach rolnych. Do przeprowadzenia prospekcji wykorzystano sterowany radiem, bezzałogowy dron – octokopter, na platformie DJI S1000, wyposażony w Gimbal Zenmuse Z15 i aparat Panasonic GH 3 z obiektywem Olympus M. Zuiko Digital ED 12 mm f.2.0. Operatorem drona był mgr Rafał Brzejszczak, a zdjęcia wykonano przy współpracy z mgr Joanną Wichą. Wysokość lotu w zależności od warunków atmosferycznych i nasłonecznienia

wahała się w przedziale 100 – 170 m. Łącznie w trakcie prac wykonano blisko 330 fotografii dokumentujących obszar o powierzchni około 35 ha (ryc. 1).

W trakcie pierwszego nalotu na obszarze stanowiska oraz jego najbliższej okolicy nie zarejestrowano żadnych anomalii, mogących wskazywać na obecność obiektów archeologicznych. Odmierna sytuacja wystąpiła około 300 m na południowy zachód od badanego w latach 2002 – 2004 terenu. Na wykonanych fotografiach zarejestrowano czytelną anomalię wskazującą na prawdopodobne relikty budynku oraz prowadzącej do niego szerokiej na około 4 – 5 m alei (ryc. 2). Związane są one zapewne z funkcjonującym tu w XIX w. dworem. Zachowany szkic sytuacyjny tego założenia (S. Cisak 2001, s. 208) zdaje się potwierdzać poczynione obserwacje. Prospekcja lotnicza wykonana w okresie jesiennym potwierdziła wcześniejsze ustalenia co do obecności reliktyw wspomnianego dworu. Na sporządzonych fotografiach czytelna jest długa na około 100 m aleja prowadząca do prostokątnego założenia o przybliżonych wymiarach 10 × 20 m. Na pozostałym obszarze nie zarejestrowano innych wyraźnych anomalii, mogących wskazywać na przekształcenia antropogeniczne.

Podsumowując wyniki prospekcji lotniczej w Rogaszynie należy stwierdzić, że w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska nie uchwycono żadnych wyróżników, które można byłoby interpretować jako obiekty archeologiczne związane chronologicznie z badanym stanowiskiem. Zlokalizowano natomiast prawdopodobnie relikty dworu funkcjonującego w XIX w. około 300 m na południowy zachód.

BIBLIOGRAFIA

- Cisak S., 2001, *Piątek. Z dziejów miasta i okolic*, Płock.
Kobyliński Z., 2005, *Archeologia lotnicza w Polsce. Osiem dekad wzlotów i upadków*, Warszawa.
Kondracki J., 1988, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
– 1994, *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.
Rączkowski W., 2002, *Archeologia lotnicza – metoda wobec teorii*, Poznań.

Rafał Brzejszczak

The report from the aerial prospection conducted in the area of site 2–4 at Rogaszyn, commune of Piątek, district of Łęczyca, province of Łódź in 2022

Summary

Two aerial surveys were conducted as part of the research expedition: one in summer (during the ripening of cereal) and the other one in autumn (after the harvest was completed). The height at which the flight was conducted ranged from 100 to 170 meters depending on the weather conditions and the amount of sunlight. During the surveys a total of 330 photos were taken, depicting the area of the surface of c.a. 35 hectares (fig. 1).

The first flight conducted c.a. 300 m. south west of the area excavated in 2002 – 2004, showed a clear anomaly, which pointed to a possible location of the remains of a building and a 4 – 5 m. wide road leading to it (fig.2). They are most likely connected to a manor house, which existed in the area in the 19th century as shown in the preserved situational sketches of the foundations (S. Cisak 2001, p. 208). The aerial prospection conducted in autumn confirmed the previous assumptions about the existence of the remains of the aforementioned manor house. The photos depict a very visible road – c.a. 100 m. in length which leads to a rectangular foundation covering the area of c.a. 10 × 20 m.

To sum up, the aerial prospection at Rogaszyn does not depict any distinctive elements which could be interpreted as archaeological features contemporaneous to the site at Rogaszyn. Instead it shows possible remains of a manor house which existed in the 19th century c.a. 300 m. south west of the site.